

**12 EYLÜL 1980 ASKERİ DARBESİ VE TARİH
ÖĞRETİMİNE ETKİLERİ**

Elif AKTAŞ

**Doktora Tezi
Tarih Anabilim Dalı
Yrd. Doç. Dr. Yavuz ÖZDEMİR
2011
Her hakkı saklıdır**

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

Elif AKTAŞ

12 EYLÜL 1980 ASKERİ DARBESİ VE TARİH ÖĞRETİMİNE
ETKİLERİ

DOKTORA TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ

Yrd. Doç. Dr. Yavuz ÖZDEMİR

ERZURUM-2011

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TEZ BEYAN FORMU

25./11./2011.

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "12 Eylül 1980 Askeri Darbesi ve Tarih Öğretimine Etkileri " adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

☐ Tezim/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

☒ Tezimin/Raporumun 3. yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

25./11./2011

[Elif AKTAŞ]

Elif Aktaş

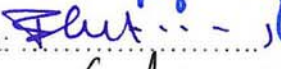
T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yrd. Doç. Dr. Yavuz ÖZDEMİR danışmanlığında, Elif AKTAŞ tarafından hazırlanan bu çalışma 25 / 11 / 2011 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Tarih Anabilim Dalı'nda Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Yrd. Doç. Dr. Yavuz ÖZDEMİR İmza:
Jüri Üyesi : Prof. Dr. Temuçin F. Erten İmza:
Jüri Üyesi : Prof. Dr. Selami Kılıç İmza:
Jüri Üyesi : Prof. Dr. Betül ASLAN İmza:
Jüri Üyesi : Doç. Dr. İbrahim Sabir SAUÇAN İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. .... / ..... / .....

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	VII
ABSTRACT	VIII
KISALTMALAR LİSTESİ.....	IX
ÖNSÖZ.....	XI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TEMEL KAVRAMLAR

1.1. KAVRAMLARIN ÖNEMİ	8
1.1.1. Cumhuriyet	8
1.1.2. Darbe	9
1.1.2.1. Hükümet Darbesi.....	10
1.1.2.2. Askerî Darbe	12
1.1.3. Demokrasi	13
1.1.4. Devrim	16
1.1.5. İhtilâl.....	20
1.1.6. İnkılâp.....	23
1.1.7. Militarizm.....	25
1.1.8. Muhtıra ve Müdahale	25
1.1.9. Siyaset veya Politika	26

İKİNCİ BÖLÜM

12 EYLÜL'E GİDEN SÜREÇ

2.1. 12 MART 1971-14 EKİM 1973	29
2.1.1. 12 Mart Ara Dönemi	29
2.1.2. 12 Mart Döneminde Anayasada Gerçekleştirilen Değişiklikler.....	38
2.1.2.1. Anayasa Değişikliklerine Tepkiler	44
2.1.3. Fahri Korutürk'ün Cumhurbaşkanı Olması.....	45
2.1.3.1. 1961 Anayasası'nda Cumhurbaşkanlığı Makamı ve Yetkileri.....	45

2.1.3.2. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın Görev Süresi'nin Dolması ve Yeni Cumhurbaşkanı Arayışlarının Başlaması	46
2.2. 1973 GENEL SEÇİMLERİ	59
2.2.1. 1970'li Yılların Başlarında Türk Siyasetinin Özellikleri	59
2.2.2. 1973 Seçimlerine Katılan Başlıca Siyasi Partiler	60
2.2.2.1. Adalet Partisi (AP)	61
2.2.2.2. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)	63
2.2.2.3. Milli Selamet Partisi (MSP)	68
2.2.2.4. Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)	72
2.2.3. 14 Ekim 1973 Genel Seçimleri	75
2.2.4. Koalisyon Arayışları	79
2.3. CHP-MSP KOALİSYON HÜKÜMETİ DÖNEMİ FAALİYETLERİ	83
2.3.1. Haşhaş Ekimi Yasağının Kaldırılması	86
2.3.2. Genel Af Yasasının Kabul Edilmesi	87
2.3.3. Kıbrıs Barış Harekâtı	89
2.3.3.1. Kıbrıs Barış Harekâtı Sırasında Meydana Gelen Gelişmeler	93
2.3.4. Ecevit Hükümetinin İstifası	96
2.3.5. Kıbrıs Barış Harekâtı Sonrasında Dış İlişkiler	99
2.4. I. MİLLİYETÇİ CEPHE HÜKÜMETİ	101
2.4.1. 1975 Kısmi Senato Seçimleri	108
2.4.2. DGM ve Profilo Direnişleri	109
2.4.3. 1 Mayıs 1977 İşçi Bayramı	111
2.5. 5 HAZİRAN 1977 GENEL SEÇİMLERİNDEN 24 OCAK KARARLARINA	117
2.5.1. 5 Haziran 1977 Genel Seçimleri	117
2.5.2. II. Milliyetçi Cephe Hükümeti Dönemi	122
2.5.3. Milliyetçi Cephe Koalisyon Hükümetinin Sona Ermesi	127
2.5.4. Ecevit Hükümetinin Kurulması ve Faaliyetleri	128
2.5.5. Demirel'in Azınlık Hükümeti	131
2.5.5.1. 24 Ocak Kararları	132
2.6. 1978-1979 YILLARINDA GERÇEKLEŞEN ŞİDDET OLAYLARI	135
2.6.1. Malatya Belediye Başkanı Hamido'nun Öldürülmesi	135

2.6.2. 16 Mart Olayları.....	137
2.6.3. Sivas Olayları.....	137
2.6.4. Bahçelievler Katliamı.....	141
2.6.5. Maraş Olayları.....	142
2.6.6. Çorum Olayları.....	149
2.6.7. Öldürülen Aydınlar ve Bilim Adamları	150
2.7. 12 EYLÜL'E GİDERKEN	151
2.7.1. Uyarı Mektubunun Verilmesi	151
2.7.2. Kudüs'ü Kurtarma ya da Konya Mitingi	157
2.7.3. Cumhurbaşkanı Seçilememesinin Yarattığı Bunalım.....	158
2.8. 12 EYLÜL 1980 ASKERİ DARBESİNİN NEDENLERİ.....	160
2.8.1. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'nin İç Kaynaklı Nedenleri.....	160
2.8.2. 12 Eylül Askeri Darbesi'nin Dış Kaynaklı Nedenleri	164
2.9. MÜDAHALENİN AYAK SESLERİ.....	168
2.9.1. Müdahale Fikrinin Doğması.....	168
2.9.2. 12 Eylül Harekâtının Gerçekleştirilmesi.....	171

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM ASKERİ YÖNETİM DÖNEMİ

3.1. YENİ BİR DÜZENİN KURULMASI	177
3.1.1. 12 Eylül Harekâtının Türk Halkına Duyurulması.....	177
3.1.2. Milli Güvenlik Konseyi'nin Yapılanması.....	178
3.1.3. Anarşi ve Teröre Yönelik Çalışmalar.....	180
3.1.4. 12 Eylül ve Sendikalar	182
3.1.5. Askeri Yönetim Dönemindeki Diğer Yapılanmalar	183
3.1.6. 12 Eylül ve Turgut Özal.....	184
3.1.7. Bülend Ulusu Hükümetinin Kurulması	186
3.1.8. Anayasa Düzeni Hakkında Kanun	192
3.1.9. Demokrasiye Geçiş Programı.....	194
3.1.10. Kurucu Meclis'in Açılması.....	195
3.2. 12 EYLÜL VE SİYASİLER.....	198
3.2.1. Askeri Yönetim Döneminde Siyasi Partiler ve Siyasetçiler.....	198

3.3. 1982 ANAYASASI VE 1983 SEÇİMLERİ.....	213
3.3.1. 1982 Anayasası.....	213
3.3.2. 1983 Seçimleri.....	215
3.4. 12 EYLÜL'ÜN BİLANÇOSU	216
3.5. 12 EYLÜL ASKERİ YÖNETİM DÖNEMİ VE TÜRK-İSLAM	
SENTEZİ	220
3.5.1 Aydınlar Ocağı ve Türk-İslam Sentezi.....	220
3.5.2. 12 Eylül Sonrası Türk-İslam Sentezi.....	225

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

12 EYLÜL VE EĞİTİM

4.1. 12 EYLÜL VE EĞİTİM ALANINDA YAPILAN ÇALIŞMALAR.....	230
4.1.1. Anayasaya Göre Bireylerin Eğitim Hakkı	230
4.1.2. X. Milli Eğitim Şûrası Kararları.....	231
4.1.3. Din ve Ahlâk Bilgisi Derslerinin Zorunlu Hale Getirilmesi	237
4.1.4. İmam Hatip Okulları ve Kamusal Alanda Kürtçenin Yasaklanması	245
4.1.5. Yüksek Öğretim Kurumu'nun Kurulması	248
4.1.5.1. 1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanununca Tasfiye Edilen Öğretim	
Üyeleri.....	255

BEŞİNCİ BÖLÜM

12 EYLÜL'ÜN TARİH ÖĞRETİMİNE

ETKİLERİ

5.1. TARİH ÖĞRETİMİ VE DERS KİTAPLARI	259
5.1.1. Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları	259
5.1.2. 1976 Yılında Yayımlanan Tarih Programı	262
5.2. ASKERİ YÖNETİM DÖNEMİNDE ATATÜRK İLKELERİ VE	
İNKILÂP TARİHİ DERSLERİ	266
5.2.1. Döneme Ait Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi Ders Kitapları.....	280
5.2.2. Askeri Yönetim Dönemine Ait İnkılâp Tarihi Ders Kitaplarındaki	
Bazı Söylemler	291

5.2.2.1. Ders Kitaplarında İnkılâp Tarihi Derslerinin Öneminin Anlatılması	291
5.2.2.2. Osmanlı Devleti ile İlgili Söylemler.....	293
5.2.2.3. Çanakkale Savaşları, Mondros Mütarekesi, Millî Mücadele vb. Konuların Anlatımı	293
5.2.2.4. Mustafa Kemal Atatürk Anlatılırken Kullanılan Söylemler.....	295
5.2.2.5. Türklerin Anlatılması ve Atatürk'ün Çeşitli Konulardaki Görüşleri.....	297
5.2.2.6. Sultan Vahdettin'in Anlatılması.....	298
5.2.2.7. Din ve Laiklik Konuları ile İlgili Söylemler	299
5.2.2.8. Türk Ordusu ile İlgili Söylemler	300
5.3. ORTA ÖĞRETİM KURUMLARI TARİH DERSİ GEÇİCİ MÜFREDAT PROGRAMI.....	303
5.3.1. Orta Öğretim Kurumları Tarih Ders Programının Kabulü	310
5.3.2. Döneme Ait Tarih Ders Kitapları	318
5.3.3. Darbe Öncesi Döneme Ait Bazı Tarih Ders Kitapları	320
5.3.4. Darbe Öncesi ve Sonrası Dönemlerin Her İkisinde de Okutulan Tarih Ders Kitapları	326
5.3.5. Döneme Ait Diğer Tarih Ders Kitapları.....	334
5.4. DÖNEME AİT TARİH DERS KİTAPLARINDAKİ TÜRKÇÜ VE İSLAMCI SÖYLEMLER.....	337
5.4.1. Tarihin Faydalarının Anlatımı.....	337
5.4.2. Eski Türk Devletleri ile İlgili Anlatımlar	338
5.4.3. Türklerin İslamiyet'i Kabul Etmeleri ve İslamiyet'e Hizmetleri Konularının Anlatımı.....	339
5.4.4. Türklerin Uygarlıkta İlerlemiş Bir Millet Olmaları Konusunun Anlatımı.....	342
5.4.5. İslam Kültürünün Üstünlüğü Konusunun Anlatımı.....	343
5.4.6. Türk Devlet Adamlarının Üstün Niteliklerinin Anlatımı.....	344
5.4.7. Osmanlılar ile İlgili Bazı Konuların Anlatımı	347
5.4.8. Türk-İslam Uygarlığı Konusunun Anlatımı	350
5.4.9. İstanbul'un Fethi Konusunun Anlatımı.....	352

5.4.10. Malazgirt Savaşı’nın Anlatımı	353
5.4.11. Osmanlı Türklerinin Etkileri ve Hâkimiyetleri Konusunun Anlatımı.....	354
5.4.12. 12 Eylül Dönemi Tarih Öğretiminin Değerlendirilmesi	355
SONUÇ.....	359
KAYNAKÇA	364
EKLER.....	389
ÖZGEÇMİŞ.....	423

ÖZET**DOKTORA TEZİ****12 EYLÜL 1980 ASKERİ DARBESİ VE TARİH ÖĞRETİMİNE ETKİLERİ****Elif AKTAŞ****Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Yavuz ÖZDEMİR****2011, 423 sayfa + XII**

Jüri: Yrd. Doç. Dr. Yavuz ÖZDEMİR
Prof. Dr. Betül ASLAN
Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN
Prof. Dr. Selami KILIÇ
Doç. Dr. İhsan Sabri BALKAYA

Darbeler Türk insanın tarih boyunca sık sık karşılaştığı olaylar olarak topluma yön vermişlerdir. Bu çalışmada 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi ve Tarih Öğretimine Etkileri araştırılmıştır. 12 Eylül Darbesi çok yakın bir geçmişe sahip olmasına rağmen getirdiği sonuçlar açısından büyük yankılar yaratmıştır. Bu darbe Türkiye'nin miladı olarak değerlendirilmiştir. Darbeler gerçekleştikleri ülkelerde demokrasileri kesintiye uğratmışlar, devlet ve toplum yapısında önemli değişiklikler meydana getirmişlerdir. 12 Eylül Darbesi'nden sonra da Türk devlet ve toplum yapısında siyasi, sosyal ve ekonomik değişiklikler meydana gelmiştir. Hatta bu değişiklikler eğitime de yansımıştır. Meydana gelen bu değişiklikler ve sonuçları günümüze kadar uzanmış, günümüz toplum ve insanının oluşmasında etkili olmuşlardır. Türk demokrasi tarihindeki kırılma noktalarından birisini teşkil eden 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi ile ilgili tartışmalar halen daha devam etmektedir. En çok tartışılan konu da darbenin gerçekten gerekli olup olmadığı konusundadır. Ülkede hâkim olan siyasi istikrarsızlık, yaşanan toplumsal ve siyasal şiddet, ekonomik sıkıntılar, anarşi ve terör darbeyi gerçekten zorunlu hale getirmiş miydi? İddia edildiği gibi darbe sonrasında eğitime özellikle de Tarih eğitimine Türk-İslam Sentezi hâkim oldu mu? Çalışmada bu soruların cevapları aranmıştır. Çalışma esnasında konu ile ilgili kaynaklar incelenilerek elde edilen bulgular bilimsel olarak değerlendirilmiştir. Darbeye giden süreç ve sonuçları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler : Cumhuriyet Tarihi, Darbe, Tarih Öğretimi, Eğitim Tarihi

ABSTRACT

Ph. D. Dissertation

**12 SEPTEMBER 1980 MILITARY COUP D'ETAT AND THE EFFECTS OF
THIS COUP D'ETAT ON TEACHING HISTORY**

Elif AKTAŞ

Advisor: Assist Prof. Dr. Yavuz ÖZDEMİR

2011, Page, 423 + XII

Jury: Assist Prof. Dr. Yavuz ÖZDEMİR

Prof. Dr. Betül ASLAN

Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN

Prof. Dr. Selami KILIÇ

Assoc. Prof. Dr. İhsan Sabri BALKAYA

Coup d'états which Turkish people have often faced throughout history have directed the society. In this study, 12 September Military Coup D'état and The Effects of This Coup D'état on Teaching History have been investigated. Although 12 September Coup D'état has come about at the near time. It has caused big effects because of its results. This Coup D'état has been thought as the turning point of Turkey. In the countries where they came out, the coup d'états have caused the deduction in democracy and important changes between the government and the society. After 12 September Military Coup D'état; political, social and economic changes have appeared at Turkish government structure and the society. These changes have even affected the education. These changes which appeared and its results have come out in our days and have affected that today's society and people have been constituted. The discussions dealt with 12 September Military Coup D'état one of the turning points in the Turk Democracy History have still gone on. The topic discussed mostly, is whether Coup D'état is really necessary or not. Did political unstablization dominating the country, social and political violence, economic problems, anarchy and terror really caused the Coup D'état? As claimed, after the Coup D'état did Turkish-Islamic Synthesis dominate the education, especially the History Education? In this study, these questions' answers have been investigated. Throughout the study, after the sources related to this topic are inspected, the results found are dealt as scientific. The process lasting the Coup D'état and its results have been studied to be appeared.

Keywords : History of Republic, Coup D'état, Teaching History, Education History

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
A.K.P.	: Adalet ve Kalkınma Partisi
Akt.	: Aktaran
A.N.A.P.	: Anavatan Partisi
A.P.	: Adalet Partisi
Bkz.	: Bakınız
C.G.P.	: Cumhuriyetçi Güven Partisi
C.H.P.	: Cumhuriyet Halk Partisi
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
D.G.M.	: Devlet Güvenlik Mahkemesi
D.İ.S.K.	: Devrimci İşçi Sendikaları
D.P.	: Demokrat Parti / Demokratik Parti
D.P.T.	: Devlet Planlama Teşkilatı
Ed.	: Editör
E.O.K.A.	: Kıbrıs Ulusal Mücadele Örgütü
Esk.	: Eski
Eş.	: Eşanlımlı
Haz.	: Hazırlayan
H.P.	: Halkçı Partisi
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
M.B.K.	: Milli Birlik Komitesi
M.C.	: Milliyetçi Cephe
M.D.P.	: Milliyetçi Demokrat Partisi
M.E.S.S.	: Madeni Eşya Sanayicileri Sendikası
M.G.K.	: Milli Güvenlik Kurulu / Milli Güvenlik Konseyi
M.H.P.	: Milliyetçi Hareket Partisi
M.İ.T.	: Milli İstihbarat Teşkilatı
M.N.P.	: Milli Nizam Partisi
M.P.	: Millet Partisi

M.S.P.	: Milli Selamet Partisi
NATO	: Kuzey Atlantik Paktı
Org.	: Orgeneral
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfa araları
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.B.P.	: Türkiye Birlik Partisi
T.C.K.	: Türk Ceza Kanunu
T.D.K.	: Türk Dil Kurumu
T.E.P.	: Türkiye Emekçi Partisi
T.H.K.O.	: Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu
T.H.K.P-C.	: Türkiye Halk Kurtuluş Partisi Cephesi
T.İ.P.	: Türkiye İşçi Partisi
T.K.P.	: Türkiye Komünist Partisi
TÖB-DER	: Türkiye Öğretmenler Birliği Derneği
T.R.T.	: Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
Vb.	: Ve Benzeri
Yay.	: Yayınları

ÖNSÖZ

İçinde bulunulan dönemde darbelerin gündemde olduğuna ve sık sık tartışıldığına şahit olunmaktadır. Hatta mevcut problemlerin o dönemden kaynaklandığı iddia edilmekte ve bir daha bu tür deneyimlerin yaşanmaması için çeşitli önlemler alınmaya çalışılmaktadır. Darbeler 1960'lı yıllardan itibaren dünyanın çeşitli ülkelerinde yaygın bir şekilde yaşanmıştır. Darbelerin meydana geldiği ülkelerin temel özelliklerine bakıldığında gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülkeler oldukları görülmektedir. Bu ülkelerin bir başka özellikleri de demokrasi ile henüz yeni tanışmış olmaları ya da demokratik sistemin henüz tam anlamıyla oturtulamadığı ülkeler olmalarıdır.

Türkiye’de de Cumhuriyet döneminde üç klasik, bir postmodern ve bir de e-muhtıra olarak adlandırılan toplam beş müdahale meydana gelmiştir. Çalışmada son klasik darbe olarak isimlendirilen 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi’nin oluşum ve gelişimi ele alındıktan sonra darbenin Tarih öğretimine etkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Darbe öncesi ve darbe sonrası süreç siyasi, sosyal ve ekonomik açılardan değerlendirilerek anlamlandırılmaya çalışılmıştır. 12 Eylül’ün planlanmış bir hareket olduğu, darbenin gerçekleştirilebilmesi için ülkenin bilinçli olarak kaosa sürüklendiği ve bunda da dış güçlerin etkili olduğu iddiaları vardır. İddialardan bir diğeri de darbenin ülkeye çok fazla zarar verdiği, işkencelere ve sebepsiz ölümlere yol açtığı niteliğindedir. Darbeden sonra ekonomide, siyasette, eğitimde ve dış politikada sıkıntıların meydana geldiği ileri sürülmektedir. Çalışmada bu sorulara cevap verilmeye çalışılmıştır.

Birinci bölümde temel kavramlardan bahsedilmiştir. Çünkü darbe, müdahale, ihtilal, devrim ve inkılâp gibi kavramlar aynı anlamlarda kullanılarak bir kavram kargaşasının meydana geldiğine şahit olunmuştur. Bu kavram kargaşasını ortadan kaldırmak ve olayı doğru anlamlandırabilmek için çeşitli sözlüklerden ve eserlerden yararlanılmış, böylece konunun anlaşılır kılınmasına zemin hazırlanmıştır. İkinci bölümde 12 Mart 1971 Muhtırası ile başlayıp 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi’ne kadar devam eden süreç siyasi, sosyal ve ekonomik yönleriyle incelenilerek o günün Türkiye’si resmedilmeye çalışılmıştır. Üçüncü bölümde askeri yönetim dönemi ve faaliyetleri ile Türk-İslam Sentezi ele alınmıştır. Dördüncü bölümde askeri yönetim döneminde eğitim alanında yapılan bazı faaliyetler ortaya koyulmuştur. Beşinci ve son bölümde ise 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi ve Tarih öğretimine etkileri üzerinde

durulmuştur. Bu bağlamda özellikle Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi ve döneme ait ders kitapları üzerinde yoğunlaşmıştır. Çalışma sırasında gazetelerden, çeşitli kitap ve dergilerden yararlanıldığı gibi, dönemin tanıklarının hatıra ve gözlemleri de kullanılmıştır. Darbenin lideri ve darbe sonrası devlet başkanı olan Kenan Evren'in anıları, söylev ve demeçleri birinci el kaynak olarak incelenmiş ve kullanılmıştır.

Çalışmam sırasında benden her türlü yardım ve desteğini esirgemeyen hocam ve danışmanım Yrd. Doç. Dr. Yavuz ÖZDEMİR'e, konu ile ilgili fikir alışverişinde bulunduğum değerli hocam Prof. Dr. Betül ASLAN'a, önerileri ile ufkumu genişleten hocam Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN'a, konum ile ilgili materyalleri bana ileten hocalarım Yrd. Doç. Dr. Ufuk ŞİMŞEK'e, Yrd. Doç. Dr. Aydın GÜVEN'e, mesai arkadaşım Arş. Gör. Esra MİNDİVANLI'ya, Arş. Gör. Yasemin KOÇ'a, bu sürecin zorlu zamanlarında beni yalnız bırakmayan oda arkadaşım Arş. Gör. Birgül KÜÇÜK'e ve son olarak da hayatımın her aşamasında desteklerini benden esirgemeyen aileme teşekkür ederim.

Erzurum-2011

Elif AKTAŞ

GİRİŞ

Türk milleti darbelere ve muhtıralara oldukça aşina olan bir millettir. Tarih boyunca hem Osmanlı Devleti döneminde hem de Cumhuriyet döneminde yönetime ve demokrasiye yapılan birçok müdahaleye şahit olmuştur. Osmanlı Devleti'nde gerek askerî isyanlar, gerek muhalif gruplar ve gerekse döneme özgü gerçekleşen olaylar sonucunda padişahlar alaşağı edilmiş, yönetim tarzında değişiklikler meydana gelmiş ve radikal kararlar alınmıştır. Devletin askeri gücünü teşkil eden yeniçeriler zaman zaman gerçekleşen saltanat mücadelelerinde taraf tutmuşlar ve yapılan ıslahatlara karşı ayaklanmışlardır. II. Mahmut ayanlara olması gerekenden fazla imtiyaz vermiştir. Anayasa ve parlamento istemi sonucunda I. ve II. Meşrutiyet hareketleri oluşmuştur. Abdülhamid'in tahttan indirilmiştir.¹ Bu olaylar Osmanlı yönetimini etkilemişlerdir. Babı Âli Baskını ise darbe olarak nitelendirilebilecek bir olaydır. 23 Ocak 1913 tarihinde Enver Paşa başkanlığındaki grup Başbakanlığı yani Babı Âli'yi basmış, gelişen olaylar sonucunda Nazım Paşa öldürülürken, Sadrazam Kâmil Paşa'ya da istifası imzalatırılmıştır. Daha sonra da Saraya giden baskıncılar Sultan Reşad'a Mahmud Şevket Paşa'nın sadrazam, harbiye nazırı ve başkumandan vekili olmasını sağlayan fermanı imzalatmışlardır.² Böylece yapılan baskın sonucunda bir iktidar değişikliği yaşanmıştır. Bu nedenle Babı Âli Baskını Osmanlı Tarihinin yapraklarına darbe olarak yazılan bir olay olmuştur.

Cumhuriyet dönemi resmi olarak 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyetin ilanı ile başlamıştır. II. Dünya Savaşı sonuna kadar ülke yönetimine tek parti iktidarı hakim olmuştur. Bu dönemde ordu, Türk insanı için her zamankinden çok daha önemlidir. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu'nun kalıntılarından yeni bir devlet ve yeni bir millet yaratan, onu yok olmaktan kurtaran Mustafa Kemal ve silah arkadaşları önderliğindeki Türk ordusudur. Bu nedenle ordu kutsaldır ve birçok alanda etkindir.

I. Dünya Savaşı'nın siyasî sonuçlarından birisi olarak dünyada 'cumhurileşme' yaşanırken, II. Dünya Savaşı sonrasında 'demokratikleşme' ortaya çıkmıştır. Türkiye Cumhuriyeti de tıpkı birincisinde olduğu gibi ikincisinde de dünyanın akışına dahil olmuş ve demokrasiye geçişi kabul etmiştir. Bunun sonucunda ülkede CHP'nin

¹ Kemal H. Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s.30, 47, 52.

² Yılmaz Öztuna, *Türk Tarihinde Ordu Faktörü*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2007, s.70-71.

(Cumhuriyet Halk Partisi) dışında partiler kurulmaya başlamıştır. Bunlardan ilki Milli Kalkınma Partisi'dir. Fakat bu parti ne İsmet İnönü nezdinde ne de basın nezdinde çok fazla ilgi görmemiştir. Basında sadece birkaç gün yer almış, ardından unutulmuştur. Bu gelişmeler sonucunda Milli Kalkınma Partisi yok olup giderken, adından sıkça söz ettirecek ve Cumhuriyet dönemi Türk siyasi tarihi için bir dönüm noktası oluşturacak olan DP (Demokrat Parti) kurulmuştur.

DP, CHP'den ayrılan Celal Bayar ve Adnan Menderes öncülüklerinde 7 Ocak 1946 tarihinde kuruldu. 21 Temmuz 1946 tarihinde gerçekleştirilen seçimlere fazla hazırlıklı olmayan DP, meclise 65 milletvekili ile girdi. Halk için yeni bir umut oluşturan DP 1950 seçimlerinde % 55 oranında oy alarak iktidara geldi.³ İlerleyen seçimlerde de başarılarını devam ettirdi. DP iktidarında ilk dönemlerde ülkede bir refah artışı yaşandı. Tarımda makineleşmeye geçilirken, sanayileşme konusunda önemli adımlar atılmış, Kore Savaşı'na yapılan yardım sonrasında Türkiye NATO'ya dahil olmuş, ABD ile olan ilişkiler gelişmiş, gelir seviyesinde artışlar olmuştu... Türk halkı bu ortam içerisinde Aydın'dan gelen ve büyük tarım arazilerine sahip olan Adnan Menderes'i bağrına basmıştı. Fakat ilerleyen yıllar yavaş yavaş hem DP iktidarının hem de Adnan Menderes'in sonunu getirecekti. 1955 yılında tahrikler sonucunda meydana gelen ve Rumları hedef alan 6-7 Eylül Olayları gerçekleşti. Bu yıllarda ülkede çeşitli alanlarda sıkıntılar baş göstermiş, özellikle üniversiteler karışmış, öğrenci gösterilerinin ardı arkası gelmemeye başlamış ve bunlara karşı sert önlemler alınmış; Menderes'in tavır ve hareketleri ise orduyu kızdırmaya başlamıştı. Cemal Gürsel 1959 yılında dönemin Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes'e ülkedeki gelişmeleri özetleyen ve alınması gereken önlemleri 13 madde halinde sıralayan bir mektup/muhtıra vermişti.⁴ Bu mektup Cumhuriyet döneminin ilk muhtırası olarak yorumlandı. Menderes ise hem subaylarla hem de üniversite hocaları ile ilgili ağır itham ve ifadeler sarf ediyordu. Artık Ankara, İstanbul ve kısmen de İzmir'deki öğrenciler hareketlenmeye başlamışlardı. 28 Nisan 1960 tarihinde İstanbul Üniversitesi öğrenciler ayaklanmış, olaylarda Rektör Sıddık Sami Onar yaralanmış, öğrenciler Beyazıt Meydanı'na yürümüş, olaylar sonucunda Orman Fakültesi'ne kayıtlı bir öğrenci polis kurşunu ile ölürken bir lise

³ Bülent Ruscuklu, *Demokrat Parti'den 12 Eylül'e*, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 2008, s.29.

⁴ Yılmaz Öztuna-Ayvaz Gökdemir, *Türkiye'de Askeri Müdahaleler*, Tercüman Yay., İstanbul 1987, s.107.

öğrencisi de kaza sonucu tankın altında ezilmişti. 28 Nisan tarihinde Ankara’da da üniversite öğrencileri arasında hareketlenmeler oldu. Özellikle akşamüstü İstanbul’daki haberler daha da netleşince 29 Nisan’da Ankara Üniversitesi öğrencileri Mülkiye ve Hukuk Fakültesi’nin önünde toplanarak Tahkikat Encümeni Kanunu nedeniyle hükümeti protesto ettiler.⁵ Burada da pek çok öğrenci yaralanmıştı. Yine İstanbul’da da gösteriler devam ediyordu. Hem İstanbul’daki gösterilerde hem de Ankara’daki gösterilerde “Menderes istifa!”, “Hürriyet!” sloganları yükseliyordu. Başbakan Adnan Menderes ise tedbir olarak radyoda her gün konuşma yapıyor, yabancı basın mensuplarıyla gerçekleşen toplantısında seçimlerin yapılacağını açıklıyordu. Ama bu tedbirler hiçbir işe yaramıyor, Ankara CHP Gençlik Örgütü 555K parolası ile harekete geçiyordu. Bu parolanın açılımı 5. ayın (Mayıs) 5’inde saat 5’te Kızılay’da toplanma idi. Nitekim plan gerçekleşti ve oradan geçen Başbakan yuhalanmaya başladı. Arabadan inen Menderes bu olup bitenlere anlam veremiyor, kalabalık arasında yürüyor ve “Menderes istifa, yuh!” protestoları ile karşılaşıyordu. Arabaya binmeye ikna edildiğinde kıyafetleri dağılmış, hırpalanmış durumdaydı. Protestolar bunlarla sınırlı kalmıyordu. Kara Harp Okulu öğrencileri 21 Mayıs 1960 günü Ankara’da hükümeti protesto için üniformaları ile ve sivillere karışmadan yürüyorlardı.

Bütün bu gelişmeler 27 Mayıs 1960 tarihinde ordunun yönetime el koyması ve DP’li siyasilerin tutuklanması ile son buldu. Yönetime el koyan ordu, Cemal Gürsel’i kendisine lider olarak seçmiş, ülkeyi idare etmek için Milli Birlik Komitesi’ni kurmuştu. Tutuklu siyasiler Yassıada’da Yüksek Adalet Divanı’nda yargılanmaya başladılar.⁶ Duruşmalar 14 Ekim 1960’ta başlayıp, 15 Eylül 1961’de sona erdi. Toplam 287 celse gerçekleşti. Bu celselerden sadece 5 tanesi gizliydi. Geri kalanı basına ve halka açık olarak yapıldı. Duruşmalarda 502 sanık vardı. Sanıklardan Lütfi Kırdar’ın da dahil olduğu sekiz kişi duruşmalar devam ederken hayatlarını kaybetmişlerdi. Bu yargılamalar gerek konuları gerekse usul ve yöntemleri ile Türk milletinin hafızasına öyle yerleşmiştir ki bugün Yassıada deyince o dönemi görmemiş insanların zihninde bile o kareler canlanmaktadır. Yassıada duruşmaları sonucunda birçok tutuklama ve siyasi yasak kararı çıkmıştı. Ama öyle bir karar vardı ki etkisi günümüzde dahi devam

⁵ Kâmil Karavelioğlu, *Bir Devrim İki Darbe-27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül*, Güner Yayınları, İstanbul 2007, s.21.

⁶ Yassıada’da yapılan duruşmalar ve Yüksek Adalet Divanı’nın kararları hakkında daha detaylı bilgi için bkz. *Yüksek Adalet Divanı Kararları İstanbul-Yassıada 14-Ekim-1960/15-Eylül-1961*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2006.

etmektedir. Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan'a idam cezası verilmişti. Bunlardan Celal Bayar'ın cezası yaş haddinden dolayı müebbet hapse çevrilirken Adnan Menderes ve iki bakanı İmralı'da idam edilmişlerdi. İki bakan 16 Eylül'de sabaha karşı idam edilirken, 15 Eylül'de hap içip intihara kalkıştığı doktor raporu ile tespit edilen Adnan Menderes ise iyileştirildikten sonra 17 Eylül'de İmralı'ya götürülerek, öğleden sonra idam edilmişti. İşte Cumhuriyet dönemi Türk demokrasisindeki ilk kırılma noktasını teşkil eden ve akıllardan hala silinmeyen 27 Mayıs Darbesi bir başbakan ve iki bakanının hayatına mal olmuştur. Bu kırılma noktasından sonraki dönem "İkinci Cumhuriyet" olarak isimlendirilmiştir. 27 Mayıs Darbesi'nin Türkiye'ye kazandırdığı olumlu şey ise birçok hak ve özgürlüklerin yer aldığı, Cumhuriyet döneminin en liberal anayasası olan 1961 Anayasası'dır ki bu anayasada daha sonra 12 Eylül Darbesi'nin ürünü olacak olan 1982 Anayasası tarafından ortadan kaldırılmıştır. Darbeciler yönetimi 15 Ekim 1961 tarihinde gerçekleştirilen seçimler sonucunda sivillere teslim etmişlerdir. Ancak darbe geleneği yeniden zihinlere kazınmıştır. Nitekim Türkiye on yıllık periyotlarla sık sık darbeler ya da muhtıralar ile karşılaşmak durumunda kalmıştır. Bu tarihten itibaren darbelere yol açan ve Karpas'ın toplumsal koalisyon olarak adlandırdığı bir yapılanma meydana gelmiştir. Bu koalisyon askerlerden, aydınlardan, üniversitelerden ve basından oluşmaktadır. Hatta ilk dönemlerde bu koalisyonun CHP'nin yönetiminde toplandığı söylenmektedir.⁷

27 Mayıs Darbesi'nden sonra kapatılan Demokrat Parti'nin halefi olarak AP (Adalet Partisi) kurulmuş ve Ekim 1961 seçimlerinde 178 milletvekilliği ve 70 senatörlükle ikinci sırada yer almıştı. 25 Ekim'de açılan TBMM, 26 Ekim'de Cemal Gürsel'i Cumhurbaşkanı olarak seçmişti. 15 Kasım'da CHP ile AP koalisyon kararı almış, 20 Kasım'da bu koalisyon hükümetini ilan etmişlerdi. İlerleyen yıllarda AP'nin genel başkanlığına siyasette uzun yıllar boyunca rol alacak olan Süleyman Demirel gelmişti. CHP ise yine "Ebedi Şef" İsmet İnönü'nün başkanlığında yoluna devam ediyordu. AP, DP'nin devamı olduğunu iddia ediyor ve halkın sempatisini kazanıyordu. Ülkede sular yine durulmamıştı. Ekonomik sıkıntılar baş gösterirken, öğrenci ve işçi eylemleri tekrar başlamıştı. Ülkedeki gelişmelerin başlıca sorumlusu olarak 1961 Anayasası gösterilmişti. 1960'ların sonlarına doğru dünyada meydana gelen hareket

⁷ Kemal H. Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Elitler ve Din*, Timaş Yay., İstanbul 2008, s.121.

Türkiye gençliğini de etkilemiş ve “68 Kuşağı” sahne almıştı. 68 Kuşağı gruplara ayrılmış, bu gruplar kendi ideolojileri doğrultusunda eylemlere girişmiş, sistemi sorgulamış, üniversiteleri işgal etmiş, Amerikan emperyalizmine karşı çıkmış, mitingler yapmış, kısaca kendi doğrularının peşinden gitmişlerdi. Tıpkı 27 Mayıs’ta olduğu gibi kötü giden ekonomi, gençlik arasındaki ideolojik bölünmeler ve istikrarsız giden siyasi hayat yeni bir müdahaleyi doğurmuştu. Tarihe 12 Mart 1971 Muhtırası olarak geçen bu muhtıra ile asker 27 Mayıs’taki gibi doğrudan yönetime hakim olmamıştı. Fakat gözdağı vererek isteklerini sivil yönetime kabul ettirmişti.⁸ Nitekim bu muhtıra iktidarda olan Demirel hükümetinin istifasını sağlamış ve Nihat Erim başkanlığında partiler üstü bir hükümet kurdurmuştu. Yeni bir dönem başlamıştı. Yine anayasa değişikliği yapılmıştı. Ama bu değişiklik topyekûn bir anayasa değişikliği değildi. Mevcut anayasada yapılan bir revizyondur. Tıpkı 27 Mayıs döneminde olduğu gibi 12 Mart döneminde de yürekleri burkan idam olayları vardı. Bu dönemde faaliyet gösteren örgütlerden birisi olan THKO’nun (Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu) lideri Deniz Gezmiş ile iki arkadaşı Yusuf Arslan ve Hüseyin İnan’ın 1972 ilkbaharında gerçekleştirilen idamlarıydı. Ancak ne bu muhtıra, ne alınan önlemler, ne ilan edilen sıkıyönetimler ne de gerçekleştirilen idamlar ülkenin gidişatını düzeltmemişti. Ülkedeki ekonomik bunalım, siyasi istikrarsızlık ve toplumsal huzursuzluklar hızla artmış ve ülkeyi yeni bir darbenin eşiğine getirmişti. Bu darbe ise 12 Eylül 1980 tarihinde gerçekleşen son klasik darbe olacaktı.

1970’li yıllar Türkiye için yine çalkantıların yoğunlaştığı yıllardı. 1973 yılında gerçekleşen serbest seçimlerden sonra siyasi hayat şeklen sivilleşmişti, ancak düzelmemişti. Çünkü ülke koalisyon hükümetleri dönemine yeniden girmiş, siyasiler ve siyasi partiler kendilerini düşünmekten başka bir yol izlememiş, bir partinin üyeleri kendi çıkarları için ertesi gün karşı parti saflarına geçmiş ve ülkenin sorunları ile ilgilenmek yerine birbirleriyle laf kavgasına girişmişlerdi. Dış politikada ise Kıbrıs sorunu savaş boyutu kazanmış ve hatta 1974 yılındaki Kıbrıs Barış Harekâtı’ndan dolayı Bülent Ecevit büyük bir itibar elde etmişti. Ülkedeki toplumsal durum önceki yıllardan farklı değildi. Gençlik hareketleri yine devam ediyor, “Kurtarılmış Bölgeler” meydana getiriliyor, üniversiteler gösteri yerleri olarak kullanılıyorlardı. Ülke öyle bir hale gelmişti ki çocuklarını okullarına gönderen anne babalar çocuklarının akşam eve

⁸ Cem Eroğul, *Devlet Yönetimine Katılma Hakkı*, İmge Kitabevi, Ankara 1999, s.138.

sağ dönüp dönmeyeceği korkusuyla yaşıyorlardı. Üstelik olayın boyutu daha da vahimleşmiş, gruplaşmalar artık liselere kadar inmişti. Darbenin yaklaştığı günlerde ölü sayısı günde otuz beşi bulmuştu. Kahramanmaraş, Çorum ve Malatya’da karşıt taraflar arasında çıkan olaylarda yüzlerce kişi ölmüş, sıkıyönetim kapsamına alınan illerin sayısı her geçen gün daha da artmıştı. Ekonomik açıdan da ülke çıkmaza sürüklenmişti. Halk yağ, tüp gaz, yakacak vb. temel ihtiyaç maddeleri için saatlerce kuyruklarda bekliyordu. Turgut Özal kılavuzluğunda 24 Ocak Kararları yürürlüğe sokulmuş, ülkenin ekonomisindeki kötü gidişat düzeltilmeye çalışılmışsa da arkasından Türkiye’nin miladını teşkil eden 12 Eylül 1980 Darbesi gerçekleşmişti. Hatta darbe gerçekleşmeden önce Turgut Özal, 24 Ocak Kararları’nı ordu üst kademesine anlatmıştı. Darbecilerin Turgut Özal’a sıcak bakmalarının ve askerî yönetimde görev vermelerinin nedeni de buna bağlanmaktadır. Ordu, 1979 yılında hükümeti uyarmış, ancak bu uyarıyı kimse üzerine almamıştı. İktidar uyarının muhalefete yapıldığını düşünürken muhalefet de kendisinin bu durumla bir ilgisi olmadığını düşünmüştü. Ama artık Ordu üst kademesinde sinirler gittikçe gerilmeye başlamış, Bayrak Harekât Planı hazırlanmış ve 1980 yılının Temmuz ayında harekete geçilmeye karar verilmişse de bu hareket, bazı aksiliklerden dolayı Eylül ayına sarkmıştı. 12 Eylül 1980 tarihinde Türkiye bir kez daha darbe ile uyanmıştı. Ancak bu darbe diğerlerinden farklı olacaktı. Çünkü hem son klasik darbe hem de Türkiye’nin miladı durumuna gelecekti. Türkiye gerçekten de bir milat geçirmiş, bu darbeden sonra birçok alanda değişiklikler yapılmış ve bu yapılanlar günümüze kadar uzanmış, bu günü dahi etkilemiştir. 12 Eylül 1980 Darbesinin bilançosu diğerlerinden çok daha ağır olmuştu.

Şunu belirtmekte fayda vardır. Çalışma konumuzu teşkil eden 12 Eylül 1980 Darbesi son klasik darbe olmakla birlikte Türkiye tarihi için son müdahale değildir. Çünkü 1997 yılının 28 Şubat’ında gerçekleşen postmodern darbe Refah-Yol hükümetinin düşmesini sağlamış ve dönemin YAŞ (Yüksek Askeri Şura) kararları tarihe damgasını vurmuştur. 27 Nisan 2007 tarihinde ise ordu kendisini bu kez de e-muhtıra olarak isimlendirilen bir muhtıra ile hatırlatmıştır. Şahit olunan bu gelişmeler ordu faktörünün Osmanlı’dan günümüze dek Türk siyasetinde etkin olduğunu, ülkenin gidişatını etkilediğini ve bunun da birçok tartışmalara neden olduğunu ortaya koymaktadır.

Çalışmada 12 Eylül 1980 Darbesi'ne giden yıllar toplumsal, siyasi ve ekonomik açılardan ele alınıp incelenecek, ülkeyi bu duruma getiren iç ve dış koşulların olay üzerindeki etkileri tespit edilmeye çalışılacaktır. Darbe sonrası dönemde ise eğitim alanında yapılan bazı düzenlemeler ve Darbenin Tarih öğretimine etkisi üzerinde durulacaktır. Çalışmanın birinci bölümünde konunun anlaşılabilir kılınması amacı ile temel kavramlar ele alınacaktır. Bu bölümde devrim, darbe, muhtıra, inkılâp, ihtilâl, demokrasi vb. kavramlara açıklık getirilerek herhangi bir kavram kargaşasının yaşanması önlenilmeye çalışılacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümünde 12 Mart 1971 Muhtırası'ndan 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'ne kadar geçen dönemde meydana gelen olaylar, siyasi, sosyal ve ekonomik açılardan incelenilerek ülke üzerindeki etkileri ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Üçüncü bölümde askeri yönetim döneminde meydana gelen uygulamalar ve yapılanmalar ele alınacak, Türk-İslam Sentezi'nin kökenleri ve askeri yönetim ile olan ilişkileri irdelenecektir.

Dördüncü bölümde askeri yönetim ve eğitim konuları ele alınacaktır. Bu bölümde askeri yönetimin eğitim alanında gerçekleştirdiği ve halen daha eleştirilmesine neden olan uygulamalarına değinilecektir.

Beşinci bölümde ise askeri yönetim döneminde Tarih öğretimi bağlamında yapılan düzenlemeler ele alınacaktır. Konuya açıklık getirmesi açısından darbe öncesi ve sonrası dönemlere ait Tarih programları ile ders kitapları incelenilecektir. Yapılan incelemeler darbecilerin eleştirilere maruz kalmalarına neden olan Türk-İslam Sentezi açısından değerlendirilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEMEL KAVRAMLAR

1.1. KAVRAMLARIN ÖNEMİ

Bir konunun anlaşılabilmesi açısından konu ile ilgili kavramlar büyük önem taşımaktadır. Konu ile ilgili herhangi bir kavramın anlamı bilinmiyorsa ya da bir kavram diğerinin yerine kullanılıyorsa kavram kargaşasının mevcudiyetinden söz edilebilir. Çalışmamızın konusu açısından da böyle bir kargaşa yaşanmaktadır. Yanlış bir kullanımla darbe, devrim, ihtilâl ve inkılâp kavramları birbirlerinin yerine kullanılmaktadırlar. Örneğin 27 Mayıs İhtilâli, 27 Mayıs Darbesi, 27 Mayıs Devrimi, 12 Eylül İhtilâli ve 12 Eylül Darbesi gibi kullanımlar söz konusudur.

Bahsi geçen kavramların diğer dillerde aynı anlamda kullanılması normaldir. Çünkü bu kavramlar sadece bir kelime ile karşılanmaktadır. Örneğin İngilizce ve Fransızcadaki Revolution kelimesi hem devrimi, hem inkılâbı hem de ihtilâli karşılamaktadır. Oysa Türkçede bu kelimeler arasında sözlük, siyasî, sosyolojik ve hukukî açıdan farklılıklar vardır. Hem bu karışıklığın ortadan kaldırılması hem de konu içerisinde geçen bazı özel terimlerin anlaşılır kılınması açısından demokrasi, cumhuriyet, militarizm, siyaset veya politika, muhtıra, müdahale, inkılâp, ihtilâl, devrim ve darbe kavramlarının tanımları yapılacaktır.

1.1.1. Cumhuriyet

Cumhur kelimesi Arapça kökenli olup kalabalık, halk, yığın anlamına gelmektedir. Cumhuriyet ise halkın, kalabalığın yönetimi demektir. Kavram siyaset felsefesi ve siyaset biliminde kullanılan önemli kavramlardan birisidir.⁹ Kavramın Fransızca karşılığı olan République ise kamusal varlık, cumhurluk anlamlarına gelmektedir.¹⁰ Siyasal sistem olarak cumhuriyet ise Sparta orijinli olup, demokrasiyi bünyesinde barındırır ve irsîliği reddeder.¹¹ Demir ve Acar, cumhuriyeti “Devlet

⁹ Yavuz Özdemir, “İlk Cumhuriyet ya da Sparta’yı Anlamak”, *Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 15, Erzurum 2007, s.373.

¹⁰ *Büyük Sözlük (Fr./Türkçe)*, Milliyet Yay., İstanbul 1990, s.520-521.

¹¹ Yavuz Özdemir, *Türk Modernleşmesi’nin İnkılâp Evresi (Türk İnkılâp Tarihi-2)*, Kültür Eğitim Vakfı Yayınevi, Erzurum 2011, s.20; Özdemir, “İlk Cumhuriyet ya da Sparta’yı Anlamak”, s.375.

yönetiminde halkı temsil edecek kişilerin düzenli aralıklarla ve özgürce seçildiği; seçim aracı ile iktidarın halk çoğunluğunun tercihine göre belirlendiği; yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerinin birbirine karşı bağımsız ve birbirini dengeli bir biçimde denetleme esası üzerine kurulu yönetim sistemi.”¹² şeklinde tanımlarken, Ülken ise “Devletin bir soydan gelen aile veya ailelerle değil, millet tarafından seçilmiş bir Başkanla temsil edilmesinden ibaret olan siyasî şekil.”¹³ olarak ifade etmiştir. Türkdoğan da cumhuriyeti Latince (respublica) kavramı olarak “oy vermeye yetkili tüm vatandaşların temsil edildiği -dolaylı ve dolaysız – en yüksek iktidara dayalı bir yönetim tarzıdır.”¹⁴ diye tanımlamaktadır. Cumhuriyet tanımlarına baktığımızda seçimle gelen bir devlet başkanından söz edilmektedir. Fakat uygulamada devlet başkanlığının irsî olmadığı bütün ülkeler için cumhuriyet tanımlamasının yapıldığı görülmektedir.¹⁵ Cumhuriyet kavramında en dikkat çeken nokta iktidarın bir aile ya da hanedanın tekelinde olmaması ve miras yolu ile devredilmemesidir.

Darbeler kendilerine meşruiyet sağlamak için rejimi korumak ve kollamak amacıyla yaptıklarını ifade etmektedirler.¹⁶ Bununla birlikte darbeler sonrasında demokratik cumhuriyet dolaylı olarak zarar görmüştür.

1.1.2. Darbe

Darbe sözlük anlamı olarak vuruş, vurma, çarpma¹⁷; musibet ve bela¹⁸ anlamlarına gelmektedir. Kavram siyasi ve stratejik literatürde kullanılmaktadır. Siyasi literatürdeki tanımlarına bakıldığında “toplumsal yapıda aniden meydana gelen, genellikle şiddetle yaratılan, radikal ve yaygın değişiklik”¹⁹, bir ülkede baskı kurarak, zor kullanılarak hükümeti istifa ettirme veya rejimi değiştirecek biçimde yönetimi devirme işi²⁰, genellikle zor kullanılarak iktidarın değiştirilmesi, hükümetin devrilmesi olarak

¹² Ömer Demir-Mustafa Acar, *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Ağaç Yay., İstanbul 1992, s.68-69.

¹³ Hilmi Ziya Ülken, *Sosyoloji Sözlüğü*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1969, s.89.

¹⁴ Orhan Türkdoğan, *Millî Kültür Modernleşme ve İslam*, Birleşik Yay., İstanbul 1996, s.276.

¹⁵ Mete Tunçay, *Eleştirel Tarih Yazıları*, (Haz.: H. Bahadır, H. E. Beriş), Liberte Yay., Ankara 2005, s.71.

¹⁶ Kazım Avdan, *Rejim ve Müdahale Babayiğitler*, Çeşit Yay., İstanbul 2006, s.51-52.

¹⁷ Ali Püsküloğlu, *Türkçe Sözlük*, YKY, İstanbul 1995, s.416-417; Avdan, *Rejim ve Müdahale.....*, s.51.

¹⁸ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2004, s.166.

¹⁹ Sinan Oğan, *Turuncu Devrimler Soras'ın Yeni Dünya Düzeni: 'İkinci El' Demokrasi ve Neo-Canlar*, Birharf Yay., İstanbul 2006, s.23.

²⁰ Erişim Tarihi: 20.05.2011, <http://www.tdk.gov.tr>.

tanımlanırken stratejik literatürde de vurucu bir kuvvetin düşmanın önemli hedeflerine hızlı ve etkili bir biçimde hücumda bulunmasını²¹ ifade etmektedir. Kavramın tanımlarına bakıldığında dikkat çeken husus eylemde zor kullanılması ve eylem sonucunda hükümet değişikliğinin yaşanmasıdır.

Kavramın Batı dillerindeki karşılığı coup ya da coup d'état olarak geçmektedir. En kısa tanımları ile coup darbe, coup d'état ise hükümet darbesi²² anlamlarına gelmektedir. Fransızcadaki coup d'état kavramı küçük bir grup tarafından bir hükümetin aniden düşürülmesi²³, genellikle şiddet ya da illegal araçlar ile gerçekleştirilen, ülkenin içinden gelen öğeler ile bir ülkenin yönetimini zorla devralma²⁴ eylemini ifade etmede kullanılmaktadır. Kavramın Türkçede olduğu gibi Batı dillerindeki karşılıklarında da dikkat çeken nokta zor kullanarak hükümetin devrilmesi ve değiştirilmesidir. Bu nedenle hükümet darbesi ifadesinin de tetkik edilmesi yararlı olacaktır.

1.1.2.1. Hükümet Darbesi

Hükümet darbesi mevcut yönetimin herhangi bir güç ya da güçler ittifakı sonucunda iktidardan uzaklaştırılmasıdır. Bu eylem hukukî ve yasal olamayan bir eylemdir. Yönetim demokratik olmayan²⁵ yollardan ele geçirilmektedir. Hükümet darbesi devletin resmî kurumları tarafından gerçekleştirilmektedir.²⁶ Tarih boyunca Türkiye’de hükümet darbesini gerçekleştiren kurum TSK olmuştur.

Şakir Altay’ın 1962 yılında yaptığı hükümet darbesi tanımı, “bir memlekette siyasî kuvvetin tamamını cebir ve kuvvetle, icabında silahla zapt veya buna teşebbüstür. Milletleri idare edenlerin zulüm ve kanunsuz hareketleri bazen bu yolu zaruri kılar”²⁷ şeklindedir. Tanım 1962 yılında yani 1960 darbesinden sadece iki yıl sonra yapılmıştır. Altay burada sadece tanım yapmakla kalmamış darbenin gerekçesini de belirtmiştir. Yöneticilerin baskı ve kanun dışı davranmalarının darbeyi zorunlu hale getirdiğini

²¹ Kemal Girgin, *Politika Sözlüğü*, Hür Yayın, İstanbul 1982, s.135.

²² *Redhouse English-Turkish Dictionary*, Sev Matbaacılık ve Yayıncılık Eğitim Ticaret A.Ş., İstanbul 2003, s.218.

²³ Erişim Tarihi: 17.11. 2009, <http://www.nmhschool.org/tthornton/tignorterm.php>.

²⁴ *Coup Detat*, Erişim Tarihi: 17.11.2009, <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/140445/coup-detat>.

²⁵ EjderYılmaz, *Hukuk Sözlüğü*, Akademi Matbaası, Ankara 1985, s.295.

²⁶ *Hükümet Darbesi*, Erişim Tarihi: 17.11.2009, <http://tr.wikipedia.org>.

²⁷ Şakir Altay, *Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara 1962, s.45.

belirtmektedir ki bu ifadede 1960 Darbesi döneminden henüz çıkmış olmasının etkisinin olabileceği düşünülebilir ise de yetkin bir demokraside hiçbir zaman ve zeminde darbenin zorunluluğundan bahsedilemez.

Hükümeti değiştiren darbeler halk desteği ile gerçekleştirilmezler. Yani bir isyanda ya da ihtilâlde olduğu gibi halkın bu eyleme katılması söz konusu değildir. Darbeyi yapan devletin kendi resmî kurumlarından birisi ya da birkaçıdır. Darbelerin bir başka yönü ise toplumda genellikle şiddetli ve köklü değişiklikler meydana getirmemeleridir. Bir devletin toplumsal, ekonomik ve siyasal yapılarında kalıcı ve köklü değişiklikler yapamazlar. Hem halkın katılımının olmaması hem de kökten değişiklikler yapmaması nedeni ile darbeler devrimlerden farklıdırlar.²⁸ Darbeler devrimlerden farklı olmalarına rağmen ihtilâller ile ortak noktaları vardır. İhtilâller de darbeler de toplum düzenini, siyasi yapıyı vb. özellikleri değiştirmeyi amaçladıklarından dolayı kanuna aykırı eylemlerdir.²⁹ Her iki kavram da kanunlara bağlı kalınmaksızın gerçekleştirilen eylemleri ifade eder.

Darbenin gerçekleştirilebilmesi için bir lider gereklidir. Bu lider devletin diğer kurumları ile iletişim içerisinde. Yani askeri güçler, polis vb. kurumları kontrolü altına alır. Darbe gerçekleştiğinde ise hükümet daireleri kontrol altına alınır. Radyo, televizyon gibi stratejik kurumlar darbeciler tarafından ele geçirilir.³⁰ Nitekim Türkiye’de de Cumhuriyet döneminde meydana gelen darbelerde ilk olarak el konulan kuruluşlar TRT ve PTT yani ülkenin iletişim kuruluşları olmuştur.

Hükümet darbesi Türk Tarihi’nde yaşanan bir olaydır. Osmanlı dönemindeki hükümet darbeleri genel olarak ulema, yeniçeri, esnaf ve eşraf ittifakı sonucunda meydana gelmişlerdir. Cumhuriyet döneminde de darbeler ittifak sonucunda hayat bulmuşlardır. Fakat ittifakın öğeleri değişmiş, bu sefer ordu, basın ve üniversite³¹ birlikteliği söz konusu olmuştur. Cumhuriyet dönemi darbeleri bu üç unsurun ittifakı sonucunda gerçekleşmiştir.

²⁸ *Coup Detat*, Erişim Tarihi: 17.11.2009, <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/140445/coup-detat>; <http://tr.wikipedia.org>.

²⁹ Hulusi Şentürk, *Darbelere ve Muhtıralara Karşı Demokratik Mücadele Yöntemleri*, Okutan Yay., İstanbul 2007, s.24.

³⁰ Recep Bilginer, *Üç İktidar Üç Hayal Kırıklığı*, Doğan Kitap, İstanbul 2005, s.282.

³¹ Yavuz Özdemir, *Türk İnkılâp Tarihi*, Kültür Eğitim Vakfı Yayınevi, Erzurum 2010, s.3.

1.1.2.2. Askerî Darbe

Konu Türk Tarihi bağlamında değerlendirildiğinde gerçekleştirilen darbelerin genellikle askerler tarafından yapıldığı görülmektedir. Bu ise Türkiye'deki darbelerin askerî darbeler olarak nitelendirebilmesine olanak sağlamaktadır. Askerî darbe, “devletin askerî kurumlarına mensup kişi veya kişilerin ani olarak anayasal olmayan yollarla hükümeti devirme ve iktidarı ele geçirme amacıyla yaptıkları hareket”³², “anayasal kaidelere bağlanmış güç kullanma yetkisinin, askeri bürokrasi hiyerarşisi içinde veya dışında kalan bir grup tarafından gasp edilerek kullanılması”³³ olarak ifade edilmektedir.

Dünya geneline bakıldığında darbelerin özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra yoğunluk kazandığı görülmektedir. Malapaarte'nin *Darbe-i Hükümet Sanatı* adlı eseri darbecilerin rehberi olmuştur.³⁴ Darbeler genellikle az gelişmiş ülkelerde meydana gelmişlerdir. Bunun birinci nedeni ülkedeki sıkıntıların darbeciler tarafından kendilerine gerekçe olarak gösterilmesi ikinci nedeni ise bu ülkelerin dış müdahalelere açık olmalarıdır. Yani dış güçler bu ülkelere müdahale etmekte ve kendi çıkarları doğrultusunda kullanabilmektedirler. Bu da dış kaynaklı darbelerin yaşanmasına yol açabilmektedir.

Sayısal bakımdan en çok darbe Bolivya'da meydana gelmiştir. 1980 ortalarına kadar ülkenin 156 yıllık tarihinde 189 darbe yaşanmıştır.³⁵ İstatistiklere bakıldığında ülkenin 156 yıllık tarihinde bir yıla birden fazla darbe düştüğü görülmektedir. 1958-1980 yılları arasında dünya çapında 100'den fazla darbe girişimi olmuştur. Darbelerin yapıldığı ülkelerin sayısı ise 50'den fazladır.³⁶ Darbeler Arjantin ve Şili başta olmak üzere Latin Amerika'da, Asya'da, Yunanistan ve Türkiye olmak üzere Avrupa'da ve Afrika'da ortaya çıkmıştır.

Türk Tarihi'ne bakıldığında uzak geçmişten itibaren yaşanan darbelerin genellikle askerler tarafından gerçekleştirildiğine şahit olunmaktadır. Osmanlı'da ayaklanan yeniçeriler padişahı alaşağı ederken, Cumhuriyet döneminde de kendisini

³² *Askerî Darbe*, Erişim Tarihi: 17.11.2009, http://tr.wikipedia.org/wiki/Askeri_darbe.

³³ Cengiz Sunay, *Türk Siyasetinde Sivil-Asker İlişkileri 27 Mayıs-12 Mart-12 Eylül ve Sonrası*, Orion Kitabevi, Ankara 2010, s.2.

³⁴ Bilginer, *Üç İktidar Üç Hayal Kırıklığı*, s.282.

³⁵ Girgin, *Politika Sözlüğü*, s.135.

³⁶ Devrim Pusat, *Militarizmin Tarihsel Sürekliliği Ordu ve Siyaset*, Nam Yay., İstanbul 1996, s.15-16.

ülkenin yegâne koruyucusu olarak gören TSK darbe yaparak iktidarı ele geçirmiştir. Bu durum ülkede gerçekleşmiş olan darbelerin ‘Askerî Darbe’ olarak nitelendirilmelerine olanak sağlamıştır. 27 Mayıs 1960 ve 12 Eylül 1980 tarihlerinde gerçekleşen darbelere askerler yönetimi sivillere devredinceye kadar bizzat iktidarı ellerinde bulundururlarken, 12 Mart 1971 tarihinde yaptıkları müdahalede de hükümetin istifa etmesine neden olmuşlar ve üç yıllık süre ile partiler üstü hükümetler ülkeyi yönetmişlerdir. 12 Eylül 1980 tarihindeki darbe askerin son klasik darbesi olmuş, bu tarihten sonra asker sahne arkasından siyasete müdahil olmuştur. 28 Şubat 1997 ve 27 Nisan 2007 tarihlerinde de asker bir kez daha varlığını hissettirmiştir. Fakat bunlar geçmişteki klasik darbelerden biraz farklıdır. Her ne kadar 28 Şubat’tan sonra hükümet istifası gerçekleşmişse de askerler ne 28 Şubat’ta ne de 27 Nisan’da yönetimi ele geçirememişlerdir. Eylem ve içerik değişikliklerinden dolayı bu darbeler postmodern darbeler olarak isimlendirilmişlerdir.

Darbeler hem Türkiye’nin hem de dünyanın göz ardı edilemez gerçekleridir. Türkiye’de ortalama olarak her on yılda bir, asker kendisini hatırlatmıştır. Anarşi, terör, ekonomik sıkıntılar, işleyemeyen siyasî düzen vb. darbelerin gerekçeleri olarak gösterilmişlerdir. O dönemlerde ülkedeki bunalım ortamından sıkılan bazı kesimler darbeleri olumlu karşılamışlardır. Hatta ordu nerede, ordu göreve diye çağrılarda dahi bulunulmuştur. Fakat şu gerçek unutulmamalıdır ki darbeler demokrasilere yapılan müdahalelerdir. Halkın seçtiği yöneticilerin görevlerinden uzaklaştırılmalarına neden olmuşlardır. Demokrasiye verdikleri zararın yanında darbeler sonrasında meydana gelen baskıcı ortamda da hem insanlar, hem sivil toplum kuruluşları ve dernekler hem de ülkenin siyasi ve hatta ekonomik yapısı zarar görmüştür.

1.1.3. Demokrasi

Siyasî bir kavram olan demokrasi Yunanca kökenli olup demos yani halk ve kratos yani iktidar kelimelerinden oluşmaktadır. Yunanlılar demos’u bazen “fakirler”, “çoğunluklar” anlamında kullanırlarken bazen de “insanlar”, “halk” ve “Atinalılar” olarak kullanmışlardır.³⁷

³⁷ Yavuz Özdemir-Ufuk Şimşek-Elif Aktaş, “Demokrasi Üzerine”, *Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 14, Erzurum 2006, s.260.

Dil bilim açısından ise demokrasi genellikle halkın yönetime katılması, halk iktidarı ya da çoğunluğun yönetimi olarak tanımlanmaktadır. Yunancadaki demos yani halk kavramı bu anlamda ise özgür erkekleri temsil etmektedir. Yani toprak ve köle sahibi olan, özgür erkek topluluğu anlamındadır. Kadınlar, yabancılar, mülkiyet sahibi olmayanlar ve ücretli olarak çalışan insanlar demosa dahil değildir. Sadece demosa tabi unsurlardır. Bu nedenle demokrasi Antik Yunan’da bugünkü anlamından oldukça uzaktır. Bu nedenle Atina kent devletlerinde demokratik bir yapının oluşması uzun yıllar almıştır.³⁸

Bu günkü anlamı ile bir ülkede demokrasinin varlığından bahsedilebilmesi için halkın yönetime katılması ve kendisini yönetecek temsilcilerini seçmesi gerekmektedir. Demokrasi, temelde halkın oyları ile seçtiği temsilcileri tarafından yönetildiği bir yönetim şeklidir.³⁹ Bu bağlamda demokrasi, “Halk yönetimi. Kendi halkı tarafından veya halkın seçtiği temsilciler yolu ile yönetilen bir ülke”⁴⁰, “Farklı nitelikli siyasal felsefeleri, çıkarları, sınıfsal dayanakları olan çok sayıda siyasal partinin özgürce katıldıkları seçimler sonucunda oluşturdukları parlamentonun, bağımsız yargı organlarının, özgür basının, özerk bilim kuruluşlarının, üyelerinin çıkarlarını özgürce temsil eden sendika ve meslek kuruluşlarının, derneklerin oluşturduğu siyasal sistem”⁴¹ olarak tanımlanmaktadır. Cemil Meriç ise demokrasiyi, sınıflar arasındaki uzlaşmanın kanunileşmesi,⁴² olarak ifade etmektedir.

Platon ise Devlet isimli eserinde demokrasinin doğuşunun zenginler ile fakirler arasındaki mücadeleden çıktığını şu ifadelerle anlatmaktadır: “Cılız bir beden, dışarıdan gelecek küçük bir sarsıntıyla hemen yatağa düşer. Hatta kimi zaman dış sebep olmadan da kendi kendini yer. Onun gibi bu durumda bir devlet de en küçük sebeplerle sarsılır, iç savaş başlar; ikiye bölünen halkın bir kısmı yabancı oligarşilerden, bir kısmı demokrasilerden yardım ister. Yabancılar karışmadan da kavganın alıp yürüdüğü olur... İşte bu kavgada fakirler düşmanlarını yendiler mi, demokrasi kurulur. Zenginlerin kimileri öldürülür, kimi yurt dışına sürülür. Geri kalan yurttaşlar devleti ve devlet işlerini eşit şartlarla paylaşırlar. Çok defa da işbaşına gelecekler kurayla seçilir.”

³⁸ Özdemir-Şimşek-Aktaş, “Demokrasi Üzerine”, s.261-262.

³⁹ Türkdoğan, *Millî Kültür Modernleşme.....*, s.276.

⁴⁰ *English Learner's Dictionary (İngilizce/Türkçe)*, Milliyet Yay., s.86.

⁴¹ Türker Alkan, *12 Eylül ve Demokrasi*, Kaynak Yay., İstanbul 1986, s.181-182.

⁴² Cemil Meriç, *Bir Facianın Hikayesi*, Umran Yay., Ankara 1991, s.9.

Platon'un bu tanımlaması aslında bir bakıma iyi ile kötünün mücadelesi olarak da yorumlanabilir. Demokrasi fakirlerin galibiyetinin sonucudur. Bu galibiyet sonucunda ülkeye eşitlik gelir ve halk kendi yöneticisini seçer. Böylece yönetimdeki tek taraflılık ve tahakküm bertaraf edilmiş olur. Platon yine bu eserinde demokrasilerin başlıca özelliklerinin aşırı özgürlük olduğunu, bu aşırı özgürlük ortamının ise bazen devleti işleyemez hale getirdiğini anlatmaktadır.⁴³

Demokrasinin en önemli şartlarından birisi serbest seçimlerin yapılması ve kuvvetler ayrılığının olmasıdır. Yani yasamayı parlamento yapacak, yürütmeyi hükümet yerine getirecek ve son olarak da yargıyı bağımsız mahkemeler gerçekleştirecektir.⁴⁴ Demokrasinin olmazsa olmazlarından birisi ise seçimlerdir. Çünkü demokrasi en kısa tanımlaması ile halkın yöneticilerini seçmesidir. Halkın yöneticisini seçemediği bir yerde demokrasinin varlığından söz edilemez. Demokrasi II. Dünya Savaşı'nın dünyaya bir armağanı olmuş, birçok ülkede olduğu gibi Türkiye de savaş sonrasında demokratikleşen dünyadaki yerini almıştır.

Yapılan demokrasi tanımlarına bakıldığında halkın kendisini yönetecek temsilcileri yine kendisinin seçmesi koşulu dikkat çekmektedir. Bu nedenle bir ülkede gerçekleştirilen ve yönetimi hedef alan darbeler demokrasiye ve halkın tercihinine olan müdahaleler olarak nitelendirilebilirler. 27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleştirilen darbe Cumhuriyet tarihindeki ilk kırılma noktasını teşkil etmektedir. Ardından 12 Mart 1971 tarihinde ikinci bir müdahale ve 12 Eylül 1980 tarihinde de son klasik darbe gerçekleştirilmiştir. Her üç olayda da halk tarafından seçilen yöneticiler ya görevlerinden uzaklaştırılmışlar ya da istifa etmek zorunda bırakılmışlardır. Bir nevi halkın özgür iradesine müdahale edilmiştir. Gerçekleşen bu olaylar sonucunda demokrasi zarar görmüş ve kesintiye uğramıştır. Bu nedenlerle gerek 27 Mayıs 1960 Darbesi olsun, gerek 12 Mart 1971 Müdahalesi olsun ve gerekse 12 Eylül 1980 Darbesi olsun her üç olay da demokrasiye yapılan müdahaleler olarak tarih sayfalarındaki yerlerini almışlardır.

⁴³ Platon (Eflatun), *Devlet*, (Çev.: Sabahattin Eyüboğlu, M. Ali Cimcoz), Remzi Kitabevi, İstanbul 1995, s.241-242.

⁴⁴ Girgin, *Politika Sözlüğü*, s.137-138.

1.1.4. Devrim

Devrim kavramı devirmek kökünden gelmektedir. Kavramın Fransızcadaki karşılığı Révolution, Latincedeki karşılığı Revolutio ve İngilizcedeki karşılığı da Revolution'dur. Kavram İngilizce sözlüklerde dönme, devir; bir cismin bir merkez etrafında dönmesi; bir gezegenin güneş etrafında dönmesi; devir süresi, devre; inkılâp, devrim, fikir devrimi, hal ve kıyafetlerin değişmesi; devlet yönetiminin tamamen değiştirilmesi, isyan⁴⁵, ihtilâl, hükümet darbesi⁴⁶ anlamlarına gelmektedir.

Devrim kavramına Batı dillerindeki kullanımı açısından bakmak konuyu daha anlaşılır kılacaktır. Çünkü kavram Türkçedeki devrim, inkılâp ve ihtilâl kavramlarının hepsini birden karşılamaktadır. Revolution kelimesi dönmeyi, devir etmeyi ifade etmektedir. Yani bir noktadan hareket etmeye başlayan bir şeyin tekrar aynı noktaya gelmesi, devir hareketini bitirmesidir.⁴⁷ En kısa ifadesi ile başlangıç noktasına dönülmesidir. Devrim kavramının tarihsel gelişimine bakıldığında ilk kullanımının bugünkü anlamından farklı olduğu görülmektedir. Devrim orijinal anlamı ile gök cisimlerinin dönüş hareketlerini ifade eden bir astronomi terimidir.⁴⁸ Dünyanın ve gezegenlerin dairesel hareketler yaparak başladıkları noktalara geri dönmeleridir.⁴⁹ Kısacası kavram astronomide gök cisimlerinin hareketlerini ve bu hareketler sonucunda tekrar başlangıç noktalarına dönmelerini ifade etmek için kullanılmıştır. Kavramın bu şekilde kullanımı 17. yüzyıla kadar devam etmiştir. 17-18. yüzyıllardan itibaren ise siyasal ve sosyal anlamlarda kullanılmaya başlanmıştır. Kavramın siyasal ve sosyal alandaki ilk kullanımlarının pek olumlu olduğu söylenemez. Çünkü kavramın bahsi geçen dönemlerde bu bağlamlardaki kullanımının döngüsellik, tekrarlılık ve olumsuzluk⁵⁰ olmak üzere üç temel özelliği bulunmaktadır. Yine kavramın siyasal ve sosyal alanlardaki kargaşalıkları ifade etmede kullanıldığı görülmektedir. Burada dikkat çeken nokta kavrama bir olumsuzluk yüklenilmesidir. Devletlerin ve yönetimlerin bir noktadan başlayarak geliştikleri fakat daha sonra meydana gelen olaylar sonucunda tekrar geriledikleri, yani başlangıç noktasına geri döndükleri düşünülmektedir. Bu görüş

⁴⁵ Redhouse English-Turkish Dictionary, s.831.

⁴⁶ Pars Tuğlacı, *A Dictionary of Economic and Legal Terms*, at the Sermet Press, İstanbul 1966, s.438.

⁴⁷ Mahmut Esat Bozkurt-Recep Peker-Yusuf Kemal Tengirşek, *İlk İnkılâp Tarihi Ders Notları*, (Yay. Haz.: Oktay Aslanapa), Türk Dünyası Araştırma Vakfı, İstanbul 1997, s.293.

⁴⁸ Oğan, *Turuncu Devrimler.....*, s.23.

⁴⁹ Ahmet Cevizci, *Felsefe Ansiklopedisi*, Cilt: 4, Ebabil Yay., Ankara 2006, s.282.

⁵⁰ Cevizci, *Felsefe Ansiklopedisi*, s.283.

İslam dünyasında ise İbn-i Haldun'un nazariyesinde hayat bulmuştur. İbn-i Haldun'a göre devletlerde tıpkı insanlar gibi doğarlar, büyürler ve ölürler. Yani başlangıç noktasına geri dönerler. İşte başlamak ve tekrar başlangıç noktasına dönmek devrim olarak telakki edilmiş ve bu nedenlerle de devrim kavramına olumsuz bakılmış, yıkıcı bir unsur olarak görülmüştür.

Devrim kavramının bugünkü anlamını kazanması 1776 tarihli Amerikan Devrimi ve özellikle de 1789 tarihli Fransız Devrimi'nden sonra olmuştur. Bu iki devrim kendinden sonra gelen devrimlerin öncülleri olmuşlar ve onları etkilemişlerdir. Bu devrimlerin her ikisinde de siyasal bir gündem vardır ve bu devrimler sonucunda iktidar yapıları tamamen değişmiştir.⁵¹ Devrim artık tarihsel özelliğini kazanarak değişimi ama kalıcı ve kökten bir değişimi ifade eder olmuştur.⁵² Fransız Devrimi'nden sonra geçmiş zapt eden, üstesinden gelen radikal bir anlam kazanan⁵³ kavram 1789'dan itibaren tamamen farklı bir anlam kazanmıştır. Kavramın uğradığı bu anlam değişikliği 1917 tarihli Rus Devrimi ile pekişmiş ve süreklilik kazanmıştır.⁵⁴ Artık eskiye dönüşü değil, tam tersine eskiden kopuşu, şiddetli ve köklü bir değişimi ifade etmektedir. Devrim kavramı tarih içerisinde geçirdiği değişim sonucunda "gökyüzünden yeryüzüne inmiş"tir.⁵⁵ Kazandığı siyasî anlam itibarı ile devrim, bir süredir var olan köklü değişimin sonucunda yeni siyasal yapının ortaya çıkmasıdır.⁵⁶ Fransız Devrimi'nden sonra dünya çapında devrimler yaygınlaşmış, özellikle de halkın katıldığı halk devrimleri yaşanmıştır.

Geçirdiği anlam değişimi göz önünde bulundurulduğunda devrim kavramının en kısa ve en genel tanımı bir toplumda meydana gelen köklü ve kapsamlı yenilik hareketleri olarak tanımlanabilir. "Herhangi bir şeyde meydana gelen bütünsel ve bariz değişiklik"⁵⁷, "toplumsal yapıda sıçramayla gerçekleşen niteliksel dönüşüm"⁵⁸, "tüm

⁵¹ Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, (Çev.. Osman Akınhay, Derya Kömürcü), Bilim ve Sanat Yay., İstanbul 1999, s.354.

⁵² William Outhwaite, *Modern Toplumsal Düşünce Sözlüğü*, (Çev.: Melih Pekdemir), İletişim Yay., İstanbul 2008, s.162.

⁵³ Laura Neitzel, *What is Revolution?*, Erişim Tarihi: 28.01.2009, <http://www.exeas.org/asian-revolutions/pdf/what-is-revolution.pdf>.

⁵⁴ Cevizci, *Felsefe Ansiklopedisi*, s.283.

⁵⁵ Cevizci, *Felsefe Ansiklopedisi*, s.284.

⁵⁶ Bernard Lewis, *Demokrasinin Türkiye Serüveni*, (Çev.: Hamdi Aydoğan-Esra Ermert), YKY., İstanbul 2007, s.34.

⁵⁷ Oğan, *Turuncu Devrimler.....*, s.23.

⁵⁸ Orhan Hançerlioğlu, *Felsefe Sözlüğü*, Varlık Yayınları, İstanbul 1967, s.79.

toplumsal ve siyasal düzenin genellikle şiddet içeren araçlarla alt üst edildiği ve yeni liderlerle birlikte yeni ilkeler üzerine yeniden kurulduğu, görece ender rastlanan ama tarihsel bakımdan çok büyük önem taşıyan olaylar”⁵⁹ gibi tanımlar yapılan devrim tanımlarından birkaç tanesini teşkil etmektedirler.

Toplum bilim açısından ise devrim niteliksel bir değişmeyi ifade etmektedir. Bu değişme herhangi bir olayda hızlı ve geniş kapsamlı niteliksel bir değişmedir.⁶⁰ Marksistlere göre ise “devrim siyasî ve iktisadî gücün genellikle kanlı mücadeleler sonucu, burjuva sınıfından alınıp proletaryaya verilmesidir. Bunun dışındaki ‘değişme’ şekilleri devrim olarak nitelendirilemezler.”⁶¹ Alman filozofu Hegel ise “*Philisophie der Weltgeschichte*” yani *Dünya Tarihinin Felsefesi* isimli eserinde devrim kavramını “Özgürlük bilinci ve düşünsel oluşum doğrultusunda insanlığın yeni bir aşamaya ulaşması”⁶² şeklinde tanımlamaktadır. Yani özgürlük ve düşünme insanı daha iyiye, daha güzele götürür ki bu da devrimdir.

Devrimin bir diğer önemli tarafı da hem inkılâp hem de ihtilâl kavramlarının karşılığı olarak kullanılmasıdır. Türkçede 1930’lu yıllardan itibaren böyle bir kullanıma gidilmiş ve hatta sözlüklerde inkılâp ve ihtilâli karşılayan tanımlamaları yapılmıştır. Yasa sözlüğünde devrim kavramı tek kelime ile yani inkılâp ile tanımlanmıştır.⁶³ Ali Püsküloğlu devrimin inkılâbın karşılığı olarak kullandığı tanımını “Bir toplumun yaşamında önemli işlevi olan kurumların hızlı ve geniş kapsamlı bir biçimde kökten değiştirilmesi ya da yenileştirilmesi, yeniden biçimlendirilmesi ya da belli bir alanda birden bire gerçekleşen kökten değişiklik. eş. esk. inkılâp” olarak tanımlarken ihtilâli karşılayan tanımını da “bir ülkede var olan yönetimi zor kullanarak ele geçirip toplumun siyasal, ekonomik ve toplumsal yaşamında hızlı ve köklü değişikliklere yol açan halk hareketi. eş. esk. ihtilâl”⁶⁴ şeklinde yapmaktadır. Yapılan bu tanımlarda dikkat çeken nokta ihtilâl ve inkılâp kavramlarının devrimin eski kullanımları ve eşanlamlıları olarak gösterilmeleridir. Devrim kavramı Türkçeye inkılâp ve ihtilâl kavramlarını birlikte

⁵⁹ Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, s.353-354.

⁶⁰ Püsküloğlu, *Türkçe Sözlük*, s.451.

⁶¹ İhsan Sezal, *Sosyal Bilimlerde Temel Kavramlar*, Akçağ Basın Yayın Pazarlama, Ankara 1991, s.49.

⁶² Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *12 Eylül Karşı Devrim*, Evrim Yayınevi, İstanbul (Yayın yılı belirtilmemiş), s.11.

⁶³ Ali Rıza Önder, *Yasa Dili Sözlüğü*, TTK Basımevi, Ankara 1966, s.48.

⁶⁴ Püsküloğlu, *Türkçe Sözlük*, s.451-452.

karşılacak şekilde yerleşmişse de aralarındaki farklardan dolayı inkılâp ve ihtilâl kavramlarını kullanmak daha sağlıklı olacaktır.

Devrimler etkiledikleri alanlara göre sınıflandırılabilirler. Sadece yönetim ve yönetim kurumlarını etkileyen devrimlere “siyasal devrim” denilirken, bir toplumdaki maddi dağılım ile statü dağılımını etkileyen devrimlere de “toplumsal devrimler” denilmektedir.⁶⁵

Devrimler yaşanan süreçlerin sonucunda meydana gelmişlerdir. Bu nedenle devrim kavramına hem olumlu bakanlar hem de olumsuz bakanlar olmuştur. Şayet bir kişi yapılan yeniliklere ve yaşanan değişimlere taraftar ise devrimi olumlu olarak görmüş ve bu yönde görüşler ileri sürmüştür. Hatta bazıları devrimi toplumun ilerlemesinin tek yolu olarak görmüşlerdir. Bazıları ise devrimleri kaos ve kargaşaya neden olan iktidar mücadelesi olarak görmüşler, devrimin normal siyasal süreci sekteye uğratmasından dolayı engellenmesi gereken eylem olarak kabul etmişlerdir.⁶⁶ Onlara göre devrimler anarşi ve teröre neden olan, devlet düzenini ve yönetimi bozuntuya uğratan kötü gelişmelerdir. Yine değişim ve yenilik taraftarı olmayan kişiler de devrimler hakkında olumsuz görüşler ileri sürmüşlerdir. Devrimlerin toplumun siyasi, sosyal, ekonomik vb. alanlarında değişimler meydana getirdikleri ve büyük etkiler yarattıkları bir gerçektir. Devrimler yeniliktir, değişimdir. Kendilerinden sonra gelen süreci ve devrimleri etkilerler. Fakat devrimler sonucunda bir kültürün bütün yönleri hemen değiştirilemez.⁶⁷ Bir kültürün tamamen değişmesi bir süreç işidir.

Buraya kadar ele alınan devrim tanımlarına bakıldığında bir muğlaklığın söz konusu olduğu görülmektedir. Başka bir ifade ile herkesin üzerinde anlaştığı bir tanım mevcut değildir. Bunun nedenlerinden birisi kavramın sanayi devrimi, cinsiyet devrimi, teknoloji devrimi, bilim devrimi gibi her alandaki değişiklikleri ifade etmek için kullanılmasıdır. İkinci bir nedeni ise kavramın isyan, darbe, ayaklanma vb. kavramlar ile eşanlamlı olarak kullanılmasıdır. Üçüncü neden de kavramın hem olumlu hem de olumsuz içeriğe sahip olmasıdır. Yani bazı kesimler devrimlere yenilik ve değişim olarak bakıp olumlu değerlendirirken, bazı kesimler de yıkıcı faaliyetler olarak

⁶⁵ Outhwaite, *Modern Toplumsal Düşünce Sözlüğü*, s.161.

⁶⁶ Outhwaite, *Modern Toplumsal Düşünce Sözlüğü*, s.162.

⁶⁷ George A. Theodorson-Achilles G. Theodorson-Thomas Y. Crowell, *A Modern Dictionary of Sociology*, New York Established, 1969, p.349.

değerlendirip olumsuz bakmaktadırlar. Bu bağlamda devrimler zıtlıkları barındırmaktadırlar. Bu ve benzeri nedenlerle kavramın herkes tarafından aynı şekilde yapılan tek bir tanımı yoktur. Birçok ifadeyi karşılayacak şekilde kullanılmaktadır. Değişimi, iyi ya da kötü olmasına bakılmaksızın yeniliği devrim kavramının içeriğine dahil etmek mümkündür. Bununla birlikte isyan, darbe, inkılâp, ihtilâl vb. kavramlar devrim ile ifade edilmemeli, aralarındaki anlam ve eylem farklılıklarından dolayı kendi kullanımları ile tercih edilmelidirler.

1.1.5. İhtilâl

Temel kavramlardan birisi olan ihtilâl, Arapça kökenli bir kelime olup bozukluk, bozulma, karışıklık, düzensizlik,⁶⁸ kargaşalık, köklü değişim, cebir ve zor kullanılarak yapılan halk hareketi,⁶⁹ başarıya ulaşmış bir ayaklanma,⁷⁰ yürüyüp duran durumun kurulu düzenin değişmesi,⁷¹ kurulu düzene karşı ayaklanma⁷² ve aşağıdan devrim anlamlarına gelmektedir.

Kavramın Osmanlı Devleti'ndeki kullanımına bakıldığında tıpkı inkılâp kavramında olduğu gibi günümüze yakın olan anlamını II. Meşrutiyet Döneminde kazandığı görülmektedir. Bahsi geçen döneme kadar kavrama farklı anlamlar yüklenmiştir. Osmanlı yazarları ihtilâl kavramını bozulma olarak görmüşler ve olumsuz bir şekilde yaklaşmışlardır. Onlara göre ihtilâl bir bozulmadır ve bu sürece girildiğinde önlem alınmazsa bütün düzeni yıkan inkılâbın gerçekleşmesi kaçınılmaz olmaktadır.⁷³ İhtilâl kavramı da inkılâp kavramında olduğu gibi Osmanlı literatüründe zaman içerisinde anlam değişikliğine uğramıştır. Osmanlı Tarihi isimli eserin yazarı olan Şanî-zade Ataulлах, ihtilâl kavramını yeni bir anlamda kullanan ilk kişidir. Osmanlı Tarihi'nde rejimlerin yıkılmasından ve kanun-u dimikrati yani demokrasiden bahsetmektedir. Ona göre her ihtilâl bir inkılâba yol açmaktadır. Bu gelişme bir “çöküş”

⁶⁸ Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s.419.

⁶⁹ Erişim Tarihi: 20.05.2011, <http://tdkterim.gov.tr/bts/>.

⁷⁰ M. Orhan Oktay, *Yeni Türk Edebiyatı Ders Notları-Tanzimat Edebiyatı*, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yay., Erzurum 1990, s.59-60.

⁷¹ Kemal Tahir, *Notlar/Roman Notları 2 (Batı Çıkmazı)*, (Yay. Haz.: Cengiz Yazoğlu), Bağlam Yay., İstanbul 1991, s.112.

⁷² Ali Şafak, *Ansiklopedik Hukuk Sözlüğü*, Temel Yay., İstanbul 1996, s.209.

⁷³ Niyazi Berkes, *Atatürk ve Devrimler*, Adam Yayınları, İstanbul 1993, s.139.

olumsuz bir durum değil, bir “yenileniş” demektir.⁷⁴ Osmanlı aydınları arasında bu görüş giderek yaygınlaşmış, ihtilâl artık eskiden olduğu gibi bir çöküş ya da bozulma değil, iyiye, olumluya doğru bir gidiş olarak telakki edilmiştir.

Mahmut Esat Bozkurt, ihtilâlin hayatın icabı olduğunu, doğal hakların başında geldiğini ve milletlere insan gibi yaşama imkânını veren büyük bir kuvvet, reddi ve inkarı kabil olmayan bir olay olduğunu⁷⁵ vurgulamaktadır. Cemil Meriç ise alışılmışın dışında ihtilâl tanımları yapmaktadır. Cemil Meriç’in bu tanımlarından bazıları “ihtilâl tarihin tekâmüle koyduğu ad; olgunlaşan civcivin kabuğu kırması;⁷⁶ quantatif (nicel) birikimlerin qualitatif (nitel) hale gelmesi; cemiyetin şahlanması;⁷⁷ insanlığın tarihindeki bir sara nöbeti”⁷⁸ şeklindedir. Meriç’in en dikkat çekici tanımı ise “olgunlaşan civcivin kabuğu kırması” şeklinde olanıdır. Bu tanımdan ihtilâlin durup dururken meydana gelmediği, ihtilâle neden olan bir takım şartların olması ve bunlarında olgunlaşması gerektiği anlaşılmaktadır. Ancak şartlar olgunlaştığında başarıya ulaşılabilir. Ancak şartlar olgunlaştığında başarıya ulaşılabilir.

Halk tarafından gerçekleştirilen köklü ve şiddetli yenilikler ihtilâl kavramının siyasî, aşağıdan yukarıya doğru gerçekleştirilen köklü ve şiddetli yenilikler sosyolojik, hiçbir kanun ve kurala bağlı kalınmadan, halk tarafından gerçekleştirilen köklü ve şiddetli yenilik hareketleri⁷⁹ ise hukukî tanımlamalarını oluşturmaktadır.

Kavramın gerek kelime anlamlarına gerekse siyasî, sosyolojik ve hukukî tanımlarına bakıldığında dikkati çeken ilk nokta bir zorlamanın ve şiddetin varlığıdır. İhtilâl aşağıdan yukarıya (aşağıdan kasıt genelde halk tarafından gerçekleştirilmesidir) gerçekleşen bir hareket olup gerçekleşmesi sırasında herhangi bir yasa ve kurala bağlı kalınmamaktadır. Daha çok halk tarafından gerçekleştirilen, yıkıcı faaliyetleri ifade etmektedir.⁸⁰ Buradaki yıkıcılıktan kasıt eylem aşamasında kullanılan güç ve zorlamadır. Zor ve silah kullanılması bir ihtilâlin zaruri şartlarından birisi değildir fakat

⁷⁴ Berkes, *Atatürk ve Devrimler*, s.143-144, 145-146.

⁷⁵ Mahmut Esat Bozkurt, *Atatürk İhtilâli*, İstanbul Üniversitesi Yayınları İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul 1940, s. IV.

⁷⁶ Meriç, *Bir Facianın Hikayesi*, s.26.

⁷⁷ Cemil Meriç, *Jurnal II*, İletişim Yay., İstanbul 1993, s.42.

⁷⁸ Meriç, *Jurnal II*, s.46-47.

⁷⁹ Özdemir, *Türk İnkılâp Tarihi*, s.2.

⁸⁰ Şakir Altay-Veli Keskin, *Hukukî ve Sosyal Terimler Sözlüğü*, Bilgi Yay., Ankara 1969, s.64-65.

ihtilâlleri başarıya ulaştıran önemli unsurlar arasında yer almaktadır.⁸¹ İhtilâli mubah kılan, haklı çıkaran şeyler keyfi ve kanunsuz yönetimlerdir.⁸²

1750’li yıllardan sonra dünya konjonktüründe ihtilâllerin sayısı artmaya başlamıştır. Meydana gelen ihtilâllerden en önemlisi 1789 tarihli Fransız İhtilâli olup, sonuçları ve getirdiği değerler ile dünyanın yapısının değişmesine neden olmuştur. 1917 yılında Rusya’da gerçekleşen ve I. Dünya Savaşı’nın gidişatını değiştiren Bolşevik İhtilali de tarihteki önemli ihtilâller arasında yer almaktadır. Şiddeti, zamanı ve boyutuna göre dünyanın gidişatını değiştirebilen ihtilâl kavramına ünlü filozof ve düşünürlerin bakışları nasıldır? Kavrama bakış açısını ortaya koyması bakımından konuya kısaca değinmek yararlı olacaktır.

İngiliz düşünürü John Locke bir ihtilâlcidir. Ona göre halkın icraî ve teşriî kuvvetlere karşı ihtilâl hakkı vardır. Alman filozof Immanuel Kant ise ihtilâl taraftarı değildir. O ise her şeyin kendiliğinden ve yavaş yavaş meydana gelmesi gerektiğini savunmaktadır. Yani Kant ihtilâlcisi değil, tekâmülcüdür. Nietzsche ise tam anlamıyla bir ihtilâlcidir. Ona göre her şey ancak ihtilâl ile hallolunabilir.⁸³

Karl Marks ve Friedrich Engels de ihtilâlcisi düşünürler arasında yer almaktadırlar. Onlara göre ancak silahlı ihtilâl ile başarıya ulaşılabilir. Marks ve Engels’e göre ihtilâl demek “eski kamunun sinesinde yeni unsurların, yeni sebeplerin neşvünema bulması”⁸⁴ demektir. Eskiliğe karşı yenilik galip gelir ise değişim meydana gelir. Eski kötüdür, çirkindir. Yeni ise iyidir, güzeldir.

“Devlet ve İhtilâl” isimli eserin sahibi olan Vladimir İlyiç Lenin’in bu eserine bakıldığında, onun da tam bir ihtilâlcisi olduğu ve insanlığın var olması için ihtilâlden başka çare görmediği anlaşılmaktadır.⁸⁵ Bahsi geçen bu düşünürlerin ihtilâle genellikle olumlu baktıkları görülmektedir.

İhtilâl kavramının bir değerlendirmesi yapıldığında kavramın inkılâba göre daha sert ve şiddetli olduğunu görülmektedir. İhtilâlin coğrafyası Batı’dır. Batılı devletler tarafından uygulamaya sokulmuş ve oradan da dünyaya yayılmıştır.

⁸¹ Mahmut Esat Bozkurt....., s. 46.

⁸² Altay, *Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s.126.

⁸³ Mahmut Esat Bozkurt....., s.84-94.

⁸⁴ Mahmut Esat Bozkurt....., s.98.

⁸⁵ Mahmut Esat Bozkurt....., s.99.

1.1.6. İnkılâp

İnkılâp Türkçede sıkça kullanılan bir kavramdır. Arapça kökenli bir kelime olup kalb'den gelmektedir.⁸⁶ Kavram köken olarak da sürekli olarak değişmeyi ifade etmektedir. Kelime anlamı olarak değişmek, değiştirmek, yenilik, bir halden başka bir hale geçiş, devirmek, altını üstüne getirmek, bir durumdan başka bir duruma getirmek, yeniliklerde bulunmak,⁸⁷ eskiyi, kötüyü, yakışsız ve düzensiz olanı atıp, onun yerine iyiyi, güzeli ve düzenliyi koymak,⁸⁸ daha haklıya doğru gelişmek,⁸⁹ bir şeyin başka bir şeye değişmesi, dönüşmesi, iyiye dönüşmesi,⁹⁰ köklü yenilik ve yukarıdan devrim anlamlarına gelmektedir.

Kavramın Osmanlı Devleti'ndeki kullanımına bakıldığında inkılâbın, düzenin yıkılması anlamında kullanıldığı görülmektedir. İhtilâl de inkılâp da bozulmayı ifade etmek için kullanılmışlardır. Fakat II. Meşrutiyet Döneminden itibaren her iki kavramda da yani hem inkılâp kavramında hem de ihtilâl kavramında anlam değişikliği yaşanmıştır. İnkılâp kavramı artık düzenin yıkılmasını değil, değişimi ifade etmektedir. Reform kavramının anlamına yakın bir anlam taşımaya başlamıştır. İnkılâp kavramı artık “parlamento, hükümet ve çeşitli kurullarca saptanarak uygulanması düşünülen hükümet, ekonomi, kültür olayları ile oluşturularak değişimler”⁹¹ anlamına dönüşmüştür. İnkılâp artık yenileşmedir, toplumsal değişimdir. Eski, Doğulu, Osmanlı ve İslamî uygarlıktan Batı uygarlığı biçimine geçmektir, “Uygarlık değişmesi”dir.⁹² Kavramın Osmanlı literatüründeki gelişimi dikkate alındığında inkılâba başlangıçta olumsuz bakıldığı ve düzeni yıkmayı ifade etmede kullanıldığı görülmektedir. Daha sonraki dönemlerde ise kavramda tamamen bir anlam değişikliği meydana gelmiş, artık değişimi, ileriye doğru gidişi ifade ettiğinden dolayı kavrama olumlu bakılmaya başlanılmıştır. Kavramda meydana gelen anlam değişikliği görüldükten sonra yapılan bazı inkılâp tanımlarına değinilecektir.

⁸⁶ Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s.439.

⁸⁷ Ali Şafak, *Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Rehber Yay., Ankara 1992, s.226.

⁸⁸ Altay-Keskin, *Hukûî ve Sosyal.....*, s.64-65.

⁸⁹ Tahir, *Notlar/Roman Notları.....*, s.112.

⁹⁰ Oktay, *Yeni Türk Edebiyatı.....*, s.59-60.

⁹¹ Berkes, *Atatürk ve Devrimler*, s.135-139.

⁹² Berkes, *Atatürk ve Devrimler*, s.145-146.

Recep Peker, “İnkılâb, belli bir sınır içinde yaşayan bir ulusun iç hayatında yapılan köklü değişim,⁹³ bir sosyal bünyeden geri, eğri, fena, eski, haksız ve zararlı ne varsa bunları birden yerinden söküp onların yerine ileriye, doğruyu, iyiyi, yeniyi ve faydalıyı koymaktır”⁹⁴ şeklinde ifade ederken, Yusuf Kemal Tengirşek de “İnkılâp bir devrin bitmesi, kökten değişme ve az zamanda değişmedir”⁹⁵ tanımını yapmaktadır. Mustafa Kemal Atatürk ise inkılâbı, “Mevcut müesseseleri zorla değiştirmektir. Türk milletini son asırlarda geri bırakmış müesseseleri yıkarak yerlerine, milletin en yüksek medeni icaplara göre ilerlemesini temin edecek yeni müesseseleri koymuş olmaktadır”⁹⁶ ifadeleri ile tanımlamıştır. Mustafa Kemal burada zorla gerçekleştirilen bir değişimden bahsetmektedir.

Yapılan tanımlara bakıldığında bunların inkılâp kavramının genel tanımları olduğu görülmektedir. Özel anlamdaki tanımlara bakıldığında ise sosyolojik, hukukî ve siyasî anlamdaki tanımları ile karşılaşılmaktadır. Sosyolojik açıdan inkılâp; yukarıdan aşağıya doğru gerçekleştirilen köklü yenilik hareketleri, siyasî açıdan; fonksiyonel olmayan kurumların ortadan kaldırılarak yerlerine işlevsel kurumların getirilmesi, hukukî açıdan ise devlet eliyle, belirli yasalar dahilinde, ılımlı ölçülerde gerçekleştirilen köklü yenilik hareketlerini ifade etmektedir.⁹⁷

Kavramının genel bir değerlendirmesi yapıldığında inkılâbın değişme ve eskinin yerine yenisini koyan bir dönüşüm olduğunu görülmektedir. İnkılâp ılımlı ölçülerde ve devlet eliyle yapılan köklü bir yeniliktir. İhtilâlâ göre daha ılımlı bir eylemdir. Başarıya ulaşabilmesi için uygun zamana, zemine, güçlü ve karizmatik bir lidere, lidere evet diyen yardımcı bir kadroya, uyarabilen ancak engelleyemeyen bir muhalefete ve iyi bir dozaja ihtiyacı vardır. İnkılâp halkın devletin istekleri doğrultusunda dönüşmesini içerir. Nasıl ki ihtilâlin coğrafyası Batı ise inkılâbın coğrafyası da Doğu’dur.

⁹³ Recep Peker, *İnkılâb Dersleri Notları*, Ulus Basımevi, Ankara 1936, s.11.

⁹⁴ Recep Peker, *İnkılâp Dersleri*, İletişim Yay., İstanbul 1984, s.18.

⁹⁵ Mahmut Esat Bozkurt....., s.293.

⁹⁶ A. Afetinan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, İş Bankası Yay., Ankara, 1984, s.259. Akt. Selami Kılıç, *II. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Türk Devrimi ve Fikir Temelleri*, Kaynak Yay., İstanbul 2005, s.21.

⁹⁷ Özdemir, *Türk İnkılâp Tarihi*, s.1.

1.1.7. Militarizm

Militarizm en genel ifadesi ile askeri erkin sivil alana hâkimiyetini ifade etmektedir. Bu terim 1860’larda Fransız düşünür Joseph Pierre Proudhon tarafından kullanılmıştır. Militarizm dar anlamda sosyo-politik problemlerin askeri güç kullanılması ile çözülebileceği anlamına gelirken, geniş anlamı ile ise disiplin ve itaat gibi askeri düşünce ve amaçların sadece silahlı kuvvetlere değil bütün topluma egemen olduğu kültürel ve ideolojik manzarayı, genel görünüşü ifade etmektedir. Bir başka ifade ile askerlerin meşru görevlerinin dışına çıkarak sivil siyasetçilerin görevlerini üstlenmelerini ve sivillerin de buna destek vermelerini kapsamaktadır. Askeri tecrübe ve değerlerin yüceltilerek sivil alanı yönetmesidir.⁹⁸ Arnold Toynbee’ye göre militarizm devletlerin ve uygarlıkların yıkılmasına neden olmaktadır. Ona göre “Şimdiye dek bilinen yirmiye varan yıkılışına tanık olunan dört, beş bin yıllık uygarlığın ortadan kalkışının en ortak nedeni militarizmdir. Militarizm, yerel toplumsal katmanları, öldürücü anlaşmazlıklara sokup büyük sarsıntıya uğramalarına yol açarak, oluşturdukları bir uygarlığı ortadan kaldırır.”⁹⁹

1.1.8. Muhtıra ve Müdahale

Muhtıra kelimesinin sözlük anlamı “Herhangi bir şeyi hatırlatmak, uyarmak amacı ile yazılan yazı”dır.¹⁰⁰ Kavramın temelinde ihtar etmek anlamı bulunmaktadır. Yani bozuk giden herhangi bir durum ya da olay karşısında sorumluların uyarılmasıdır. Uyarı taraf kötü giden, bozulan şeylerin düzeltilmesini istemektedir. Şayet bu gerçekleşmezse kendisi devreye girer ki bu da müdahaleye yol açmaktadır.

Muhtıra kavramı Türk siyasi literatüründe ise Silahlı Kuvvetlerin uyarı amaçlı yaptığı açıklamayı ifade etmektedir. Silahlı Kuvvetlerin ilgilileri uyarması ve bu konu hakkındaki düşüncelerini iletmesidir.¹⁰¹ TSK ülkenin sürekli olarak kötüye gittiğini düşünerek sorumluları ihtar etmiştir. Nitekim Türkiye’de 12 Mart 1971 tarihli muhtıra

⁹⁸ Gültekin Avcı, *Genel Kurmay Cumhuriyeti Ordunun Devleti Mi-Devletin Ordusu Mu?*, Metropol Yay., İstanbul 2006, s.70-71.

⁹⁹ Arnold Toynbee, *Militarizmin Kökenleri*, (Çev.: Mehmet Dünder), A Yay., İstanbul 1989, s.109. Akt. Sunay, *Türk Siyasetinde Sivil-Asker İlişkileri*....., s.1.

¹⁰⁰ Erişim Tarihi: 20.05.2011, <http://tdkterim.gov.tr/bts/>.

¹⁰¹ Şentürk, *Darbelere ve Muhtıralara Karşı*....., s.24.

ile de dönemin hükümetine ve siyasilerine bazı ikazlarda bulunulmuş, Süleyman Demirel başkanlığındaki kabine istifasını vermek zorunda kalmıştır.

Müdahale kavramı kelime anlamı olarak karışma, araya girme, el atma, dahil olma anlamlarına gelmektedir. Hukukî açıdan ise “Bir dava sonucu verilecek olan kararın, dolaylı olarak etkileyeceği üçüncü kişilerin davaya katılmaları.”¹⁰² anlamını taşımaktadır.

Kavramın temelinde dâhil olmak vardır. Bozuk giden şeyler için uyarıda bulunan tarafın gidişatın düzelmemesi halinde olaylara dahil olmasıdır. Siyasi anlamda yönetimi ele almadır. Türkiye’de yönetime dahil olan kesim genellikle TSK olmuştur. TSK İç Hizmet Kanunu’nun 35. Maddesine dayanarak kendisini ülkenin koruyucusu ve kollayıcısı olarak gören askerler önce uyarılarda bulunmuşlardır. 12 Mart Muhtırası bir uyarıdır. İlerleyen yıllarda ülkedeki gidişat daha da kötüye gidince askerler 1979 yılında bir uyarı mektubu vererek ikazda bulunmuşlardır. Fakat durum düzelmeyince 12 Eylül 1980 tarihinde araya girmiş, yönetime el koyarak olaya dahil olmuşlardır.

1.1.9. Siyaset veya Politika

Bazı çevrelerce siyaset ve politika kavramlarının farklı anlam taşıdıkları ifade edilmesine rağmen her iki kavram da eş anlamlı kelimelerdir. Kavramların tanım ve içeriklerine bakıldığında devlet ve yönetim ile ilgili ortak noktalar taşıdıkları ve hemen hemen aynı anlamlara geldikleri görülmektedir. Aralarındaki fark siyasetin Arapça, politikanın ise Yunanca kökenli olmalarından ibarettir. Siyaset, Arapça kökenli bir kelime olup eğitmek, yönetmek, terbiye etmek, yetiştirmek,¹⁰³ “bir kavmi düzene koymak ve işlerini idare etmek”¹⁰⁴ anlamındadır. Yine siyaset kavramı yöneticilerin halk üzerindeki emir ve yasakları, toplumun bütünü için gerekli olan hükümler anlamına da gelmektedir.¹⁰⁵ Kelimenin Araplara, Mısırlılardan geçtiği tahmin edilmektedir.¹⁰⁶ Siyaset kavramı Osmanlı öncesi Müslüman Türk Devletlerinde de uzun

¹⁰² Erişim Tarihi: 20.05.2011, <http://tdkterim.gov.tr/bts/>.

¹⁰³ Nevzat Can, *Siyaset Felsefesi Problemleri*, Elis Yayınları, Ankara 2005, s.20.

¹⁰⁴ Bülent Daver, *Siyaset Bilimine Giriş*, Yargı Yayınevi, Ankara 1993, s.3. Akt. Şentürk, *Darbelere ve Muhtıralara Karşı.....*, s.22.

¹⁰⁵ Can, *Siyaset Felsefesi Problemleri*, s.21.

¹⁰⁶ Metin Öztürk, *Ordu ve Politika*, Gündoğan Yay., Ankara 2000, s.17.

yıllar kullanılmıştır. Osmanlı Devleti'ndeki kullanımı ise padişahın ülkeyi yönetmesi ve siyasal nedenler ile verdiği cezaları ifade etmektedir.¹⁰⁷

İngilizcedeki policy de siyasal örgütlenme, kamu ya da sivil işlerin idaresi anlamına gelmektedir. Policy kavramının kökeni ise Yunanca politeia, polites ve polis'e kadar uzanmaktadır. Politeia yurttaşlık ve sivil yönetim ve polites de yurttaş anlamlarına gelmektedirler.¹⁰⁸ Yunanca kökenli olan politika "polis"e yani şehir devletine ait işleri ifade etmektedir.¹⁰⁹ Polis ise eski Yunan'daki siyasal örgütleniş için kullanılmaktadır. Burada da yine kavramın yönetim ve devlet ile ilgili olarak kullanıldığı dikkat çekmektedir. Görüldüğü üzere kavramın her iki kullanımı da yönetim ile ilgili olup, siyaset yönündeki kullanımın günümüzde daha yaygın olarak tercih edildiği dikkat çekmektedir.

Siyaset kavramını tanımlamada yapısal ve işlevsel olmak üzere iki yaklaşım kullanılmıştır. Yapısal yaklaşım çıkış noktası olarak siyasal kurumları kabul eden ve siyaseti, devlet kavramı çerçevesinde, devlet ile birlikte ona bağlı kurumların incelenmesi olarak ele almaktadır. İşlevsel yaklaşım ise çıkış noktası olarak siyasal faaliyetleri ele alan, siyasal faaliyetleri sosyal faaliyetlerden ayıran, siyaseti iktidar için yapılan mücadele olarak gören yaklaşımdır. Bu yaklaşımların birisinde devletin diğerinde ise iktidarın üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Her iki yaklaşımda doğrudur fakat tek başlarına yeterli değildir.¹¹⁰ Siyaset bu iki unsurunda dâhil olduğu daha kapsamlı bir kavramdır. David Easton siyaseti, maddî ve manevî değerlerin otoriteye bağlı olarak dağıtılması süreci olarak tanımlamaktadır. II. Dünya Savaşı sonuna kadar yönetme ve hükmetme olarak tanımlanan siyaset kavramı bu dönemden sonra iktidar üzerinden tanımlanmaktadır. Herhangi bir yerde iktidar ilişkisinin var olması demek orada siyasetin var olması anlamına gelmektedir.¹¹¹

Toplumdaki çatışmaların ve farklılıkların da siyasetin meydana gelmesine yol açtığı görülmektedir. Çünkü bu çatışma ve farklılıklar siyasal niteliğe sahip olabilirler.

¹⁰⁷ Bülent Daver, *Siyaset Bilimine Giriş*, Sevinç Matbaası, Ankara 1972, s.3-4. Akt. Öztürk, *Ordu ve Politika*, s.17.

¹⁰⁸ Can, *Siyaset Felsefesi Problemleri*, s.25.

¹⁰⁹ Kasım Turgut, *Yerel Yönetimlerde Politik Yozlaşma ve Toplumsal Maliyet*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, s.6. Akt. Şentürk, *Darbelere ve Muhtıralara Karşı.....*, s.22

¹¹⁰ Öztürk, *Ordu ve Politika.....*, s.18.

¹¹¹ Sunay, *Türk Siyasetinde Sivil-Asker İlişkileri.....*, s.1.

Bunun sonucunda da toplumlarda farklı isteklere sahip gruplar ortaya çıkabilir. Bu gruplardan birisinin istekleri tercih edilerek uyulması zorunlu kararlar halini alırlar.¹¹² Bunun sonucunda da çatışmadan kaynaklanan uyuşma doğar. Yani taraflardan birisinin isteklerinin galip gelmesi sonucunda diğeri onlara riayet etmek zorunda kalır.

En kısa tanımını ile siyaset “hem herkesi memnun edebilecek bir düzen çabası, hem bütünleşme; hem çatışma çabası”¹¹³ olarak ifade edilmektedir. Kavram gerek siyaset olarak kullanılsın gerekse politika olarak kullanılsın her iki kullanımda da hemen hemen aynı anlama gelmektedir. İçerik olarak devlet yönetimini ve iktidarı ihtiva etmektedir. Aralarındaki bariz fark ise köken olarak farklı dillerden gelmeleridir.

Buraya kadar kavramlar ile ilgili olarak yapılan incelemelerde her kavramın kendine özgü spesifik anlamlarının olduğu ve bunların ince çizgilerle ayrıldıkları tespit edilmiştir. Bu nedenle darbe, ihtilâl, inkılâp, devrim vb. kavramları aynı anlamlarda kullanmak yerine kendi anlamları ile kullanmak daha sağlıklı olacaktır. Bu tespitlerden yola çıkarak çalışmada askerler tarafından gerçekleştirilen eylemler darbe ve müdahale olarak nitelendirilecektir.

---

¹¹² Öztürk, *Ordu ve Politika*....., s.19.

¹¹³ Artun Ünsal, *Siyaset Bilimine Giriş*, Ankara Üniversitesi SBF. 1980-1981 Ders Notları (Teksir), s.4. Akt. Öztürk, *Ordu ve Politika*, s.20.

İKİNCİ BÖLÜM

12 EYLÜL'E GİDEN SÜREÇ

2.1. 12 MART 1971-14 EKİM 1973

1960'lı yılların sonunda başlayıp 1970'li yıllarda iyice yoğunlaşan olaylar 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi ile son bulmuştur. 12 Mart 1971 tarihinde verilen muhtıra ile başlayıp 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'ne kadar geçen süreç Türkiye'nin siyasi, ekonomik ve toplumsal açıdan giderek çıkmaza sürüklendiği bir dönemdir. Ülkenin giderek çıkmaza sürüklenmesi askerlerin harekete geçmelerine ve siyasi alandaki ağırlıklarını giderek hissettirmelerine neden olmuştur. Askerler daha da ileri giderek ülke yönetimine müdahaleyi gelenek haline getirmişlerdir. Bu zaman dilimi içerisinde meydana gelen gelişmeler 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'nin köklerini teşkil etmektedirler. Bu nedenle dönemin olaylarının iyi etüt edilmesi gerekmektedir.

2.1.1. 12 Mart Ara Dönemi

Cumhuriyet döneminde demokrasideki ilk kırılma noktasını teşkil eden 27 Mayıs'ın üzerinden on bir yıl geçtikten sonra askerler tekrar sahneye çıktıklarında takvimler 12 Mart 1971'i gösteriyordu. Ülkenin gidişatını, anarşi ve terörü, ekonomik bunalımları, aşırı sağcı ve aşırı solcu grupların faaliyetlerini kendilerine gerekçe olarak gösteren askerler demokrasiye ikinci kez müdahale ediyorlardı. Böylece yönetime müdahale askerler için artık bir gelenek haline gelmeye başlamıştı.

12 Mart'tan önceki Türk siyasî hayatının renklerine bakıldığında faaliyet gösteren partiler şunlardı:

27 Mayıs sonrası dönemde Demokrat Parti'nin devamı olarak görülen ve her türlü sol hareketlere karşı olan AP, 1961 seçimlerinden beri eskiye oranla kan kaybeden, parti içi problemler yaşayan ve ideolojik kimlik arayışına yönelmiş olan CHP, sosyalist muhalefeti temsil eden TİP (Türkiye İşçi Partisi), kendisine ilke olarak Türkçülük ve Milliyetçiliği benimsemiş MHP (Milliyetçi Hareket Partisi) ve siyasal İslam'ın Türk siyasetine yerleşmesine önyak olan MNP (Milli Nizam Partisi).¹¹⁴

¹¹⁴ Rıdvan Akın, *Gazi'den Günümüze Cumhurbaşkanlığı 1923-2007*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009, s.94.

1968 yılında meydana gelen olaylar ile başlayan aksaklıklardan sonra Türk siyasi hayatı, siyasetçilerin kendi aralarındaki çekişmeleri ve SSCB'nin Türkiye'de artan etkinlikleri ile bir kriz dönemine girmişti.¹¹⁵ Süleyman Demirel başkanlığındaki hükümet işlevini iyice kaybetmişti. Üniversitelerde ve sokaklarda terör faaliyetleri eksik olmuyor, can kayıplarının sayısı günden güne artıyor, işçi eylem ve grevleri süreklilik kazanıyor, yapılan devalüasyonlar, alınan önlemler ve yeni vergi paketleri ekonomiyi düzeltmeye yetmiyor, Başbakan Demirel gerçekleştirilen eylemler için “Yollar yürümekle aşınmaz” demekle yetiniyordu. Bütün bunların yanında iktidar partisinden kopuşlar gerçekleşiyor, Demirel artık kendi kurmayları arasındaki saygınlığını da kaybetmeye başlıyordu. İşte asker bir kez daha ben buradayım diye kendisini hatırlattığında ülkenin durumu özetle bu şekildeydi.

10 Mart 1971 tarihinde Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç'ın başkanlığında yapılan toplantıda 12 Mart Müdahalesi'nin biçimi ve içeriği belirleniyor, 11 Mart tarihindeki toplantıda muhtıranın taslağı hazırlanıyor ve 12 Mart sabahı saat 09.30'da yapılan toplantıda ise muhtıra metni üzerinde anlaşılıyordu. Genelkurmay Başkanı Tağmaç, 12 Mart saat 12.05'te muhtıra metnini imzalıyordu.¹¹⁶

12 Mart günü bir tümgeneral ve iki albay tarafından bir zarf içerisinde etrafı askerî birlikler tarafından sıkı kontrol altına alınan TRT Merkezi'ne getirilen ve öğlen haberlerinde okunan muhtıra Meclis Başkanına, Senato Başkanına ve Cumhurbaşkanına verilmişti.¹¹⁷ Daha önceki bölümlerde de bahsedildiği gibi darbeciler öncelikle devletin iletişim kanallarını ele geçiriyorlardı. Bu yarı darbeye de TRT kontrol altına alınmıştı. Kontrol altına alınan TRT'nin 13.00 haberlerinde okunan muhtıra metni şöyleydi:

“1. Parlamento ve hükümet süregelen tutum, görüş ve icraatı ile yurdumuzu anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş, Atatürk'ün bize hedef verdiği çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini kamuoyunda yitirmiş ve Anayasanın öngördüğü reformları tahahhuk ettirememiş olup, Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceği ağır bir tehlike içine düşürülmüştür.

¹¹⁵ Nihat Erim, *12 Mart Anıları*, (Yay. Haz.: Raşit Çavaş), YKY, İstanbul 2007, s.XIII.

¹¹⁶ William Hale, *Türkiye'de Ordu ve Siyaset 1789'dan Günümüze*, (Çev.: Ahmet Fethi), Hil Yayın, İstanbul 1996, s.167-168.

¹¹⁷ Ruscuklu, *Demokrat Partiden 12 Eylül'e*, s.100-101; Hakan Yılmaz, *Tarih Boyunca İhtilaller ve Darbeler*, Timaş Yay., İstanbul 2006, s.372.

2. Türk milletinin ve sinesinden çıkan silahlı kuvvetlerinin bu vahim ortam hakkında duyduğu üzüntü ve ümitsizliği giderecek çarelerin partiler üstü bir anlayışla meclislerimizce değerlendirilerek mevcut anarşik durumu giderecek ve Anayasanın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve inkılâp kanunlarını uygulayacak ve inandırıcı bir hükümetin demokratik kurallar içinde teşkili zaruri görülmektedir.

3. Bu husus süratle tahakkuk ettirilmediği takdirde, Türk silahlı kuvvetleri kanunların kendisine vermiş olduğu Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak ve kollamak görevini yerine getirerek idareyi doğrudan doğruya almağa karardır.

Bilgilerinize...”¹¹⁸

Muhtıra metninin altında Genelkurmay Başkanı General Memduh Tağmaç, Kara Kuvvetleri Komutanı General Faruk Gürler, Hava Kuvvetleri Komutanı General Muhsin Batur ve Deniz Kuvvetleri Komutanı Amiral Celal Eycioğlu'nun imzaları vardı. 12 Mart Muhtırası 1960'da olduğu gibi bir cunta tarafından değil de TSK'nın yüksek rütbeli komutanları¹¹⁹ yani Genelkurmay Başkanı ve kuvvet komutanları tarafından gerçekleştirilmişti. Muhtıra metnine bakıldığında 1. maddede ülkenin içinde bulunduğu durumdan bahsedilirken, 2. maddede de mevcut durumun ancak partiler üstü bir hükümet ile düzeltilebileceğinden bahsedilerek, üstü kapalı bir şekilde Demirel hükümetinin istifası istenmiştir. 3. maddede ise bir tehdit söz konusudur. İstediklerimiz yapılmaz ise yönetimi doğrudan elimize alırsız denilmektedir.

Komutanlar müdahalelerine gerekçe olarak 1960'ların sonlarında giderek artan öğrenci ayaklanmalarını ve işçi eylemlerini, ülkede güvenliğin bozulmasına ve artan anarşiye son verilememesini göstermekteydiler.¹²⁰ Gerçekten de 1971 yılının ilk üç ayı bir dizi cinayetler, hükümet binalarının bombalanması ve planlanan ayaklanmalar ile geçmişti. Yine Mart ayı içerisinde dört Amerikan askerinin kaçırılması da muhtıranın verilmesini tetikleyen olaylar arasındaydı.¹²¹

¹¹⁸ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, Hil Yayın, İstanbul 1996, s.278.

¹¹⁹ Clement Henry Dodd, *The Crisis of Turkish Democracy*, The Eothen Press, Great Britain 1983, p.12.

¹²⁰ Birol Ali Yeşilada, *Breakdown of Democracy in Turkey*, The University of Michigan, (Ph.D.), 1984, p.56.

¹²⁰ Hale, *Türkiye'de Ordu ve Siyaset.....*, s.169.

¹²¹ Military Interventions in Turkey, Erişim Tarihi: 22.02.2011, <http://www.allaboutturkey.com/darbe.htm>

Muhtıra anarşiye son verilmesini ve reformların Atatürkçü bir görüşle yerine getirilmesini sağlayacak bir hükümet istiyordu. Çünkü hükümetin 1961 Anayasası tarafından gerektirilen reformları yapmakta başarısız olduğu iddia ediliyordu.¹²² Şayet bu istekleri gerçekleşmez ise “anayasal görevini yerine getirecek” ve yönetime doğrudan el koyacaktı.¹²³

Muhtıranın öğlen haberlerinde okunmasından sonra Başbakan Demirel, bakanlar kurulunu topladı. Bu toplantı 4 saat 20 dakika sürdü. Şimdi ne yapılacağı üzerinde düşünüldü. Önce meclise gelerek güvenoyu alma yoluna gitmeyi düşündü. Eğer meclisten güvenoyu alır ise istifa etmesine gerek kalmayacağını düşünüyordu. Fakat hükümet istifa etmez ise askerler yönetimi bizzat ele alacaklardı. Buna engel olunması lazımdı. Bu nedenle Demirel hükümetine tek çıkar yol kalıyordu. İstifa etmek. İstifa dilekçesinde dikkat çeken noktalardan birisi dilekçenin altında sadece Başbakan Demirel’in imzasının olmasıydı. Kabinenin diğer üyelerinden hiçbirisinin imzası yoktu. Bu hareket ile Demirel bütün sorumluluğu üzerine almış, herhangi bir olumsuzluk olursa kurmaylarını korumak istemişti. Başbakanlıktan ayrılırken “Bir gün durumu izah etmek nasip olursa, Anayasa, hukuk devleti ve cumhuriyete sadık olmaktan başka bir kusurumuzu kimse bulamayacaktır.” ifadelerini kullanmıştı.¹²⁴ Demirel sonraki dönemlerde istifası ile ilgili açıklamalar yaparken meclisi kurtarmak için böyle bir yol takip ettiğini söylemişti.¹²⁵ Gerçekten de Demirel’in böyle davranması parlamentonun ve demokrasinin geleceği açısından verilebilecek en doğru karardı. Çünkü askerler verdikleri muhtıranın 3. maddesinde isteklerinin yerine getirilmemesi durumunda yönetimi tamamen üstleneceklerini söylemişlerdi. Şayet bu gerçekleşirse meclis ve siyasi partiler feshedilebilirlerdi. Bu organlar hükümetin istifası sayesinde faaliyetlerine devam edebilmişlerdi. Meclis Başkanvekili Fikret Turhangil muhtıra metnini saat 15.00’da Genel Kurul’da okudu. Senato Başkanı Tekin Arıburun ise 13 Mart tarihinde yaptığı açıklamada muhtırada belirtilenler ile Senato’nun ilgisinin olmadığını söyledi.¹²⁶ Süleyman Demirel 26 Ağustos 2005 tarihinde İstanbul Bilgi Üniversitesi’nde yaptığı

¹²² Dodd, *The Crisis of Turkish Democracy*, p.12.

¹²³ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, (Çev.: Yasemin Saner Gönen), İletişim Yay., İstanbul 2006, s.375.

¹²⁴ Abdullah Yaşar, *Yeter Söz Milletin-21 Temmuz 1946’dan 22 Temmuz 2007’ye Bir Milletin Demokrasi Feryadı*, Popüler Kitap, İstanbul 2007, s.125.

¹²⁵ Hale, *Türkiye’de Ordu ve Siyaset.....*, s.168.

¹²⁶ Yılmaz, *Tarih Boyunca.....*, s.372.

konuşmasında yıllar sonra 12 Mart Müdahalesi'ni "hükümeti istifaya zorlayan ve ülke idaresine dolaylı yön veren müdahale", "Anayasayla kabili telif olmayan muhtıra"¹²⁷ olarak tanımlamıştır. Bazı kesimler ise 12 Mart Müdahalesi'ni 12 Eylül'ün bir provası olarak değerlendirmişlerdir.¹²⁸

12 Mart Muhtırası, 27 Mayıs Darbesi'nden farklıdır. Çünkü 27 Mayıs'ta parlamento kapatılmış, siyasi partilere ve siyasetçilere yasaklar getirilmiş, ülkeyi geçici bir süre de olsa MGK (Milli Güvenlik Kurulu) yönetmiş ve yepyeni bir anayasa hazırlanmıştır. 12 Mart ise bunların hiçbirisini yapmamıştır. Parlamento faaliyetlerine devam etmektedir ama iktidarda partiler üstü hükümet vardır. Asker bizzat yönetimde değildir ve yeni bir anayasa hazırlanmamıştır. Anayasa bağlamında sadece muhtıra öncesinde de tartışılan revizyon hareketlerine gidilmiştir. Muhtıra öncesi dönemde de anayasadan şikâyetler vardır. Dönemin Başbakanı Demirel dahi bu anayasa ile devletin yönetilemeyeceğini iddia etmektedir. Bu niteliklerinden dolayı 12 Mart "yarı darbe" olarak isimlendirilmiştir.¹²⁹

12 Mart Müdahalesi'nde merak edilen konu askerlerin iktidarı neden doğrudan devralmadıklarıdır. Yunan albayların yaşadıkları deneyim onları yönetimi doğrudan ele almaları konusunda engelliyordu. 1967 yılında Yunanistan'da gerçekleştirilen darbe sonrasında askerler iktidarı ele geçirmişler ve bu durum Yunanistan'a birçok zarar vermişti.¹³⁰ Bu gelişmeler sonucunda Yunan generaller büyük prestij kaybına uğramışlardı. Türkiye'nin hemen yanı başında gerçekleşen bu olayın yönetimi devralmama konusunda muhtıracı generalleri etkilemiş olabileceği düşünülebilmektedir.

Muhtıranın 2. maddesinde partiler üstü hükümetten bahsedilmekteydi. Partiler üstü hükümetin başına gelecek kişinin herhangi bir partiye mensup olmaması lazımdı. Bunun yanında başbakan olarak seçilecek kişi bütün partiler tarafından kabul görebilecek kişiler arasından seçilmeliydi. Askerler seçimlerini yapmışlardı. Bu iş için görevlendirilecek kişi CHP'li Nihat Erim idi. Nihat Erim 26 Mart 1971 tarihinde

¹²⁷ Süleyman Demirel, *Devran 50. Yıl*, (Ed.: Hulûsi Turgut), ABC Medya Ajansı, Ankara 2006, s.60; Akın, *Gazi'den Günümüze.....*, s.97.

¹²⁸ Gazi Çağlar, *12 Eylül Rejimi Yargılanıyor*, Belge Yayınları, İstanbul 2002, s.42.

¹²⁹ Ergun Özbudun, *Çağdaş Türk Politikası Demokratik Pekişmenin Önündeki Engeller*, (Çev.: Ali Resul Usul), Doğan Kitap, İstanbul 2007, s.30.

¹³⁰ Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s.379; Feroz Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, (Çev.: Sedat Cem Karadeli), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2006, s.166.

CHP'den istifa ettirilerek bağımsız hale getirilmişti.¹³¹ CHP'li olmasına rağmen vaktiyle hem Demokrat Parti ile hem de Adalet Partisi ile uyum içinde çalışabilmiş olan Erim'in¹³² ideal bir isim olacağına karar verilmişti. Yani ne CHP'nin ne de AP'nin Nihat Erim'e karşı çıkmayacakları düşünülmüştü. Partiler üstü hükümet ilkesi doğrultusunda, 1971-1973 yılları arasında askeri denetim altında AP hükümetinin muhtıra üzerine istifasını takiben sivil koalisyonlar oluşturuldu.¹³³ Bu koalisyon hükümetlerinden ilki ideal isim olarak belirlenen Nihat Erim'inkiydi.

Nihat Erim, 19 Mart'ta hükümeti kurmakla görevlendirildi ve bir hafta sonra kabinesini ilan etti. Partiler üstü bir hükümet olması nedeni ile Erim'in kabinesinde parlamento dışından gelen akademisyenler, memurlar ve serbest meslek sahipleri de yerlerini aldılar. Erim bu kişilerin yanında CHP ve AP milletvekillerinden de bakanları kabinesine dahil etti. Kendisinin ifadesi ile "beyin takımı"nı oluşturmuştu.¹³⁴ Bu hükümet teknokrat bir hükümetti.¹³⁵ I. Erim hükümetinin güvenoyu alması ile birlikte 12 Mart Ara Dönemi başlamış oluyordu. Bu ara dönemde ikisi Nihat Erim, diğerleri ise Ferit Melen ve Naim Talu başkanlığında olmak üzere dört hükümet görev yaptı.

Erim Hükümeti 26 Mart 1971 - 3 Aralık 1971 tarihleri arasında görev yapmıştır. I. Erim Hükümeti'nin genel amaçları şunlardır: Kısa ve uzun vadeli programların uygulanmasında aşamalı bir yol takip edilecektir. İlk hedef reformların tatbik edilmesidir. Bu amaçla ilk etapta altı aylık bir program uygulanacaktır. Uygulanması düşünülen toprak reformu, eğitim reformu ve malî reformlar daha sonra uygulamaya sokulacak olan uzun vadeli reformların öncülleri olacaktır. Bu dönemde III. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın amaçları ve stratejisi belirlenerek açıklanacaktır. Yapılması düşünülen başlıca reformlar toprak reformu, millî eğitim reformu, malî reformlar, hukuk ve adalet reformu, devlet kesiminin yeniden düzenlenmesi, enerji ve tabii kaynaklar ile ilgili reformlardır. Ülke aşırı sağcı ya da aşırı solcu bir diktatörlüğün, anarşi ve terörün merkezi haline getirilmeyecek, bunlara engel olunacaktır.

¹³¹ Ayfer Özçelik, "1960'dan Günümüze Türk Siyasal Hayatı", *Yakın Dönem Türk Politik Tarihi*, (Ed.: Süleyman İnan-Ercan Haytoğlu, Anı Yay., Ankara 2007, s.159; Mehmet Kutlular, *İşte Hayatım*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul 2009, s.256.

¹³² Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, s. 166.

¹³³ Yeşilada, *Breakdown of Democracy*....., p.56.

¹³⁴ Hale, *Türkiye'de Ordu ve Siyaset*....., s.169.

¹³⁵ Fatih Öztürk, *The Turkish Military Interventions and Building Constitutions: The Bulwark Of An Unstable Democracy*, (Master Thesis), Queen's University, Canada 2005, p.36.

II. Erim Hükümeti 11 Aralık 1971 – 17 Nisan 1972 tarihleri arasında görev yapmıştır. II. Erim Hükümeti'nin genel amaçlarında şunlar yer almaktadır: Hükümet, aşırı solcuların kurmak istedikleri komünizm, aşırı sağcıların kurmak istedikleri teokratik devlete ve her türlü bölücülük faaliyetlerine karşıdır. Cumhuriyetin bütün kuruluşları bütünleşmeli, ülke problemleri demokratik tutum içerisinde çözümlenmelidir. Siyasi partilerin de aralarındaki çekişmelere son vererek, ülke sorunlarının çözümü için birleşmeleri ümit edilmektedir. Devleti bölmek isteyenlerin, anarşist ve teröristlerin 1961 Anayasası'nın getirdiği hak ve özgürlükleri kötüye kullanmalarını önleyecek Anayasa değişiklikleri yapılacaktır.

Melen Hükümeti 22 Mayıs 1972 – 10 Nisan 1973 tarihleri arasında görev yapmıştır. Melen Hükümeti'nin genel amaçları şu şekilde ifade edilmiştir: Hükümet, normal seçim dönemlerinde kurulan hükümetlerden farklı olup olağanüstü bir hükümettir. Programda öncelikle gerçekleştirilmesi gereken konular ele alınacaktır. Bunlar arasında memleketi huzura kavuşturacak önlemler ilk sırada yer alacaktır. Gelecek seçimlerin huzurlu bir ortamda yapılması da hükümetin başlıca amacıdır. Anarşiyi önleyecek tedbirler alınacak ve her türlü anarşik olayların yeniden doğmasına engel olunacaktır. Devletin güvenlik güçlerini kuvvetlendirmek ve bunların eğitimlerinin tamamlanmasını sağlamak başlıca hedefler arasındadır. Seçimlerden önce seçim mevzuatında birtakım düzenlemeler yapılması zorunlu görülmektedir. Devleti yıkıcı ve gençlerin beyinlerini yıkayıcı her türlü faaliyet ile mücadele edilecek, yerleştikleri kurum ve kuruluşlar bunlardan kurtarılacaktır. Gerçekleştirilecek sosyal, kültürel ve iktisadî reformlar Atatürkçü bakış açısı ile projelendirilecektir.

15 Nisan 1973 – 16 Aralık 1973 tarihleri arasında görev yapan Talû Hükümeti'nin genel amaçları ise şu şekilde ifade edilmiştir: Çok yakın bir zamanda yani 14 Ekim 1973'te seçimler yapılacağından hükümet programının uzun vadeli olması beklenilemez. 1973 yılı programında öngörülen yatırımların zamanında ve program uyarınca gerçekleştirilmesine gayret gösterilecektir. DGM'lerin (Devlet Güvenlik Mahkemeleri) kuruluş kanunu ile asayiş ve huzurun devamı sağlanacaktır. Laik ve demokratik Cumhuriyete karşı girişimlerde bulunanlara karşı ciddi tedbirler alınması düşünülmektedir. Önceki hükümetlerce başlatılmış olan reform çalışmalarının tamamlanmasına gayret edilecektir. Dış siyasetteki temel amaç, barış ve güvenliğin

korunmasıdır.¹³⁶ Bu amaçları ilke edinen Talû Hükümeti 14 Ekim seçimleri sonucunda 12 Mart Ara Dönemi'nin nihayete ermesi ve Bülent Ecevit'in Necmettin Erbakan ile koalisyon hükümeti kurması üzerine hükümetten ayrılmıştır.

12 Mart Muhtırası'ndan önce Silahlı Kuvvetler de için için kaynamaktaydı. Radikal bir darbenin yapılacağı söylentileri dilden dile dolaşmaya başlamıştı.¹³⁷ Muhtıranın verilmesinden sonra 17 Mart tarihinde ordudan tasfiyeler gerçekleştirildi. Tıpkı 27 Mayıs'ta olduğu gibi. Beş general, bir amiral ve otuz beş albay emekli edildi. Çünkü ordu içerisindeki gruplaşmalar o kadar artmıştı ki 160 cunta grubunun varlığından söz edilmekteydi. Bu gruptaki askerler farklı görüş ve düşüncelere sahiptilerdi. Ayrıca müdahaleyi gerçekleştiren bütün TSK değildi. Bu nedenler ile orduda gerçekleştirilen bu tasfiyeler müdahaleci generallerin kendileri için tehlikeli gördükleri, darbeye karşı olan kişileri bertaraf etmeleri olarak yorumlanabilir.

12 Mart Ara Dönemi'nin icraatlarına bakıldığında iki konuda başarılı olduğu görülmektedir. Bunlardan birincisi anarşi ve terörün bir süreliğine de olsa durdurulması, ikincisi ise anayasa revizyonunun gerçekleştirilmesidir. 26 Mart'ta sıkıyönetim ilan edilmiştir. Dev-Genç ve çeşitli dernekler kapatılırken, siyasi partilerden ise Türkiye İşçi Partisi (TİP) ve Necmettin Erbakan'ın Milli Nizam Partisi (MNP) kapatılmıştır.¹³⁸

12 Mart Ara Dönemi'nde Türk siyasi hayatında meydana gelen önemli bir olay da Bülent Ecevit'in CHP Genel Başkanlığı'na seçilmesiydi. Ecevit bir süredir İsmet İnönü ile rekabet halindeydi. 6 Mayıs 1972 tarihinde CHP Olağanüstü Kurultay'ı toplandı. Kurultayda gerçekleşen olaylar ve Ecevit ile olan çekişmeler yaşanırken İsmet İnönü kalp krizi geçirdi. İnönü'nün rahatsızlanması üzerine kurultaya bir gün ara verildi.¹³⁹ 7 Mayıs'taki kurultaya doktor ve hemşire nezaretinde gelen İnönü olayların gidişatı nedeni ile 8 Mayıs'ta görevinden istifa ettiğini bildirdi. 14 Mayıs'taki kurultayda Bülent Ecevit CHP Genel Başkanı seçildi. İsmet İnönü 5 Kasım tarihinde ise CHP'den istifa etti.¹⁴⁰ Böylece CHP'de bir devir kapanmış oldu. Partinin kuruluşundan beri parti

¹³⁶ Hükümetlerin programları hakkında daha detaylı bilgi için bakınız Neşe Erdilek, "Hükümetler ve Programları", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt: 4, İletişim Yay., s.1016-1022.

¹³⁷ Doğan Akyaz, *Askeri Müdahalelerin Orduya Etkisi Hiyerarşi Dışı Örgütlenmeden Emir Komuta Zincirine*, İletişim Yay., İstanbul 2002, s.91.

¹³⁸ Özçelik, "1960'dan Günümüze Türk Siyasal Hayatı", s.159.

¹³⁹ Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den Günümüze)*, İmge Kitabevi, Ankara 2004, s. 218.

¹⁴⁰ Mustafa Erdoğan, *Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset*, Liberte Yayınları, Ankara 2003, s.118.

içerisinde yer alan ve “Millî Şef” olarak adlandırılan İnönü, CHP ile olan bütün bağlarını koparmıştı. “Millî Şef”inden ayrılan CHP için “Karaoğlan”ın yani Bülent Ecevit’in başkanlığında yeni bir dönem başlıyordu. Bu gelişmeler CHP’deki “ortanın solu”nun parti içindeki egemenliği ele geçirmesi anlamına geliyordu. “Ortanın solu” daha sonra “demokratik sol” şekline dönüşecekti.¹⁴¹

Terör ve anarşi bir süreliğine önlenmiş ise de bu durum fazla uzun sürmemişti. 12 Mart Muhtırası’ndan sonra özellikle Filistin’deki kamplara gidenlerin sayıları artmıştı.¹⁴² Filistin’e gidenler ya buradaki kamplarda eğitim görüyorlardı ya da İsrail’e karşı Filistin halkına destek vermek amacıyla gidiyorlardı. Öğrenci eylemleri, banka soygunları ve rehin almalar devam ediyordu. Türkiye Halk Kurtuluş Partisi Cephesi (THKP-C), İsrail Başkonsolosu Ebrahim Elrom’u kaçırmıştı. 12 Mart döneminin önemli olaylarından birisi de öğrenci liderlerinden olan Deniz Gezmiş, Mahir Çayan ve arkadaşlarının yakalanmalarıydı. Özellikle Mahir Çayan ve arkadaşlarının yakalanma olayında çok sayıda genç hayatını kaybetmişti. 1972 yılının 6 Mayıs’ında ise Deniz Gezmiş ve iki arkadaşının yani Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan’ın idamları gerçekleştiriliyordu. “Anayasayı ihlâl” bu gençlerin idam gerekçeleri olarak gösteriliyordu.¹⁴³ İdamları bir takım tutuklamalar takip etti. Olaylar sonucunda örgütler ağır bir darbe alırken çok fazla sürmeyecek olan bir sessizlik dönemine girildi.¹⁴⁴ 12 Mart Dönemi’nin uygulamalarından birisi de grevlerin yasaklanmasıydı. Grevler 12 Mart Muhtırası’ndan hemen sonra her ne nedenle olursa olsun yasaklanmış¹⁴⁵ ve bu yasak 1973 genel seçimlerine kadar devam etmişti.¹⁴⁶

Sovyetler Birliği’ne karşı Türkiye’yi kilit nokta olarak gören ABD’nin Türkiye’ye yönelik politikaları devam ediyor, Orta Doğu’da meydana gelen olaylar sonucunda Türkiye’nin Amerika için hayati önemi artarak devam ediyordu.

¹⁴¹ Faruk Ataay, *12 Mart’tan 12 Eylül’e Kriz Kıskaçındaki Türk Siyaseti ve 1978-1979 CHP Hükümeti*, Dek Ki Basım Yayım, Ankara 2006, s.63.

¹⁴² Ruscuklu, *Demokrat Partiden 12 Eylül’e...*, s.102.

¹⁴³ “Crisis in Turkish Democracy”, Erişim Tarihi: 22.02.2011, <http://countrystudies.us/turkey/16.htm>.

¹⁴⁴ Hakan Yılmaz, *Tarih Boyunca...*, s.376.

¹⁴⁵ Olcay Karakuş, *Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Türkiye’deki Sivil Toplum Kuruluşları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2006, s.68.

¹⁴⁶ Alpaslan Işıklı, “Ücretli Emek ve Sendikalaşma”, *Geçiş Sürecinde Türkiye*, (Der.: Irvin Cemil Schick-Ertuğrul Ahmet Tonak), Belge Yayınları, İstanbul 2006, s.353

Gerçekleştirilen askeri müdahaleye rağmen ülkedeki sular durulmamıştı. İki kez hükümet kuran Nihat Erim seçimle gelmediğini, tekrar seçim kazanma gibi bir derdinin olmadığını, başlıca amacının reformları gerçekleştirmek olduğunu söylüyordu. Fakat başarılı olamamıştı. Erim’in “beyin takımı” beklentilere cevap verememişti. Erim hükümetlerinden sonra gelen Melen ve Talû hükümetlerinin de başarılı oldukları söylenemez. Hükümetlerin programlarında kendilerince reformlar hazırlamaları, anarşi ve teröre karşı önlem alıp, mücadele edeceklerini söylemelerine rağmen ülkedeki problemler artarak devam ediyordu. Aslında hem müdahale öncesinde hem de müdahale sonrasında başlıca sorumlu olarak anayasa görülüyordu. Ülkedeki sorunların 1961 Anayasası’nın getirdiği özgürlükçü ortamdan kaynaklandığı ileri sürülüyordu. Bu nedenle 12 Mart Ara Dönemi’nde anayasanın bazı maddelerinde değişikliğe gidilme kararı alınmıştı.

2.1.2. 12 Mart Döneminde Anayasada Gerçekleştirilen Değişiklikler

Anayasa adından da anlaşılacağı gibi bir devletin temel yasasıdır. Yasaların başıdır. Mevcut bütün yasalardan daha kapsamlıdır. Bir toplumun yaşantısını ve devletin yapısını şekillendiren yasaların kaynağıdır.

Diğer bütün yasalar hukukî açıdan anayasaya uygun olmak zorundadırlar. Bunun sonucu olarak bu uygunluğu denetleyecek mekanizmalar gerekmektedir.¹⁴⁷ Anayasaların toplumun bütün kesimleri tarafından desteklendiğini söylemek çok gerçekçi olmaz. Çünkü onlar kendisini hazırlayan gruplardan ve ideolojilerden etkilenmektedirler. Bir anayasa hazırlanırken yapıcı olma eylemi söz konusudur. Anayasa yapımında geçmişten farklı olma hedeflenmektedir. Bu sürecin politikaya ise çekişmelerden ziyade farklı bakış açıları getirmesi beklenmektedir. Anayasalar kurumları kristalize eden araçlardır.

Soysal ve Sağlam anayasayı “bir devletin temel organlarını, bu organların kuruluşunu, örgütlenişini, işleyişini ve aralarındaki ilişkileri gösteren bir belge”¹⁴⁸ olarak tanımlamaktadırlar. Cemil Meriç ise “Anayasa bir ideolojidir. Bir sınıfın

¹⁴⁷ Mümtaz Soysal-Fazıl Sağlam, “Türkiye’de Anayasalar”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt: 1, İletişim Yay., İstanbul, s.18.

¹⁴⁸ Soysal-Sağlam, “Türkiye’de Anayasalar”, s.18.

menfaatlerini billurlaştıran ve tarihe akmayacaksın diyen bir vesikadır.”¹⁴⁹ ifadesi ile anayasaya pek de olumlu bakmadığını ortaya koymakta ve anayasaların bir grubun menfaatlerini gözettiklerini dile getirmektedir. Ancak, bir uzlaşma zemininde, toplumsal sözleşme olarak yapılandırılması gereken anayasa, Meriç’in işaret ettiği gibi dar sınıfsal çıkarlara hapsedilirse istikrar yaratması ve uzun süre yaşaması mümkün değildir.

Nitekim 12 Mart Muhtırası’ndan sonra 1961 Anayasası’nda bir takım revizyonlara gidilmiştir. Çünkü 1961 Anayasası da ülkeyi 12 Mart’a getiren asayişsizliğin sorumlularından birisi olarak görülmekteydi. 27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleştirilen darbeden sonra hazırlanan 1961 Anayasası, Türk tarihindeki en liberal ve en demokrat anayasa olarak nitelendirilebilir. Özellikle hak ve özgürlükler açısından geniş bir alan yaratmıştır. 1968 yılından itibaren dünyada baş gösteren öğrenci olaylarının ülkemizde de çok etkili olmasından yine 1961 Anayasası’nın getirdiği bu özgürlük ortamı sorumlu tutulmuştu. Bu anayasanın sağladığı özgürlük ortamının gençler arasında şiddetin artmasına neden olduğu varsayımı yaygın bir görüştü.¹⁵⁰ Buna göre AP’nin anayasaya yönelik eleştirileri genellikle egemenliğin kullanılması konusunda yoğunlaşmıştı. Egemenliği kullanma yetkisi millete ve dolayısı ile anayasaya göre millet adına Meclise aittir. Fakat 1961 Anayasası egemenliğin kullanılmasına yeni ortaklar getirmişti. MGK ile Ordu, Anayasa Mahkemesi ile aydınlar, TRT, DPT, özerk üniversiteler ve seçim dışı gelen üyeleri ile Senato bu egemenliğin kullanılmasındaki yeni ortaklardı. AP buna dayanarak Osmanlı’da saray, medrese ve ordudan oluşan karar organlarına benzer bir sistemin 1961 Anayasası sayesinde Türkiye’de oluştuğunu iddia etmişti. Yargının yetkileri çok fazla olduğu gibi Anayasa Mahkemesi’nin çıkarılan kanun ve yasaları olur olmaz iptalinin de hükümetleri zor durumda bıraktığını, bunun da ekonomik kalkınma ve devlet yönetimine olumsuz olarak yansıdığını ileri sürmüştü.¹⁵¹ Ülkedeki gelişmelerden anayasa sorumlu tutulduğu için AP 1969 seçimlerine girdiği süreçte anayasa değişikliği için çalışmalara başlamıştı. İçerik olarak ağırlıkla devlet organlarının yeniden düzenlenmesini kapsayan “Anayasayı

¹⁴⁹ Meriç, *Jurnal II*, s.239.

¹⁵⁰ Öztürk, *The Turkish Military Interventions.....*, p.36; Çetin Yetkin, *Türkiye’de Askeri Darbeler ve Amerika 27 Mayıs 1960-12 Mart 1971-12 Eylül 1980*, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yay., İstanbul 2007, s.159.

¹⁵¹ Uğur Güler, *Türkiye’de Siyasal Bir Aktör Olarak Ordu*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2006, s.75.

Islah Programı”nı gündeme getirmişti.¹⁵² Muhtıra öncesi döneminin Başbakanı Süleyman Demirel “bu anayasa ile ülke yönetilemez” derken 12 Mart Muhtırası’ndan sonra partiler üstü hükümetin Başbakanı olan Nihat Erim de 1961 Anayasası’nı bir lüks olarak görüyordu. Bahsi geçen nedenlerden dolayı ülkeyi bu hale getiren suçluların başı olarak görülen 1961 Anayasası’nda birtakım değişikliklere gidiliyordu.

Anayasa değişikliği için 27 Ağustos 1971 tarihinde önerge verildi. Önerge 2 çekimser oya karşılık 373 oy ile kabul edildi. Değişiklik kabulü 1971 Eylülü’nde Meclis’ten ve Senato’dan geçirildi. Böylece temel hak ve özgürlüklere kısıtlamalar getirilerek devletin ve milletin bölünmez bütünlüğü korunmaya çalışıldı.¹⁵³ Bu durum Türkiye için bir olumsuzluktur. Çünkü devletin yöneticileri tarafından yapılan bu eylem Türkiye’nin hak ve özgürlükler açısından yetersiz olduğunun ifadesi olarak yorumlanmaya açıktır. Demirel ve Erim’in 1961 Anayasası’na karşı tavırlarının yanında 12 Mart Müdahalesi’nin lideri ve Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç da anayasanın ülkenin sosyoekonomik gelişmesine bol geldiğini ifade etmekteydi.¹⁵⁴

Görüldüğü gibi hemen hemen bütün kesimler tarafından destek gören anayasa değişikliği 12 Mart Dönemi’nde, birisi 1971 yılında diğeri de 1973 yılında olmak üzere iki kere gerçekleşti. Birinci değişiklik 20.9.1971 tarih ve 1488 sayılı, ikinci değişiklik ise 15.3.1973 tarih ve 1699 sayılı Resmî Gazetede yayımlandı.¹⁵⁵ Yapılan bu iki değişiklik ile birlikte anayasanın dörtte biri değiştirildi ve anayasaya geçici maddeler eklenildi. Değiştirilen maddeler arasında kayda değer olanları şunlardır:

11. Madde: 1961 Anayasası bu maddesinde temel hak ve özgürlüklere vurgu yapmaktadır. Buna göre “kanun, kamu yararı, genel ahlâk, kamu düzeni, sosyal adalet ve milli güvenlik gibi sebeplerle de olsa bir hakkın ve hürriyetin özüne dokunamaz” denilmektedir. 12 Mart Dönemi’ndeki değişiklikte ise madde “Temel hak ve hürriyetler, devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünün, Cumhuriyetin, milli güvenliğinin, kamu düzeninin, kamu yararının, genel ahlakın ve genel sağlığın korunması amacı ile veya Anayasa’nın diğer maddelerinde gösterilen özel sebeplerle, Anayasa’nın sözüne ve ruhuna uygun olarak ancak kanunla sınırlanabilir... Bu Anayasa’da yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbirisi, insan hak ve hürriyetlerini ve Türk devletinin ülkesi ve

¹⁵² Ahmet Akif Mücek, *Türkiye’de Askeri Darbeler*, Gökkuşluğu Yay., İstanbul 2009, s. 8.

¹⁵³ Özçelik, “1960’dan Günümüze Türk Siyasal Hayatı”, s.161.

¹⁵⁴ Çavdar, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi*, s.209.

¹⁵⁵ Şaban İba, *Ordu Devlet Siyaseti*, Chiviyazıları Yayınevi, İstanbul 1998, s.

milletiyle bölünmez bütünlüğünü veya dil, ırk, sınıf, din ve mezhep ayırımına dayanarak, nitelikleri Anayasa’da belirtilen Cumhuriyeti ortadan kaldırmak kastı ile kullanılamaz.”¹⁵⁶ Maddenin değişiklik öncesi ve değişiklik sonrasındaki içerikleri yorumlandığında 1961’deki hali ile hiçbir koşulda temel hak ve özgürlüklere dokunulmayacağından bahsedilirken, 1971 sonrasında Türk devletinin ülkesi ve milleti ile bölünmez bir bütün olduğuna ve bunu yıkmak isteyen kuvvetlere izin verilmeyeceğine değinilmektedir. Ülkenin 12 Mart öncesi gelmiş olduğu noktadan Anayasanın bu maddesi sorumlu tutulmuştur. Özellikle de sağcı hükümetler bu tutumu sergilemişlerdir.¹⁵⁷ Hatta bu maddenin meydana getirdiği özgürlük ortamının Avrupa’dakinden daha fazla olduğu iddialarında bulunanlar dahi olmuştur. Oysaki Avrupa’daki hak ve özgürlükler daha köklü ve daha sağlam yapıya sahiplerdir. Türkiye’de ise yeni yeni şekillenmeye başlayan bu ortam muhtıra sonrası yapılan değişiklikler ile baltalanmıştır. Özgürlük ortamının baltalanması ise toplumsal açıdan yaşanan bir kayıptır. Burada bir noktaya dikkat çekilmelidir. Ülkeyi 12 Mart sürecine getiren olaylardan 1961 Anayasası’ndaki özgürlük ortamı sorumlu tutulmuş ve yapılan Anayasa değişiklikleri ile kısıtlamalar getirilmiştir. Buna rağmen şiddet olayları yine de artarak devam etmiş ve ülke hızla 12 Eylül sürecine doğru sürüklenmeye başlamıştır. Bu durum ise 1961 Anayasası’nın 12 Mart sürecine yol açan bir suçlu olarak gösterilmesinin doğruluğunu tartışılır hale getirmektedir.

22. Madde: Gazete ve dergiler yani basın ve yayın ile ilgili olan madde idi. Yapılan değişiklik ile gazete ve dergilerin yargı kararı dışında yetkili mercilerin kararı ile toplanabileceği hükmü getirilmiştir.

29. Madde: Dernek kurma özgürlüğü ile ilgili bir maddedir. Gerçekleşen değişiklik ile dernek kurma hak ve özgürlüklerine de kısıtlamalar getirilmiştir.

57. Madde: Bu madde partilerin uymaları gereken kuralları içermektedir. Buna göre partilerin açılmalarına, eylem ve faaliyetlerine kısıtlamalar getirilmiştir.

136. Madde: Devlet Güvenlik Mahkemeleri’nin kurulmasını sağlayan maddedir. Maddeye göre bu mahkemelerin üye seçimlerinde Bakanlar Kurulu etkili olacaktır. DGM’lerin kurulmasını ve görevini bu maddenin ilk paragrafı “Devletin ülkesi ve

¹⁵⁶ Çavdar, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi*, s.209-210.

¹⁵⁷ Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, s.168.

milletiyle bütünlüğü, hür demokratik düzen ve nitelikleri Anayasa’da belirtilen Cumhuriyet aleyhine işlenen ve doğrudan doğruya devlet güvenliğini ilgilendiren suçlara bakmakla görevli Devlet Güvenlik Mahkemeleri kurulur. Ancak, sıkıyönetim ve savaş haline ilişkin hükümler saklıdır”¹⁵⁸ ibaresini içermektedir. DGM’lerin kuruluş amacı olarak devletin ve milletin bölünmez bütünlüğü gösterilmiş, Cumhuriyet ve devlet aleyhine işlenecek suçlara bakmakla görevlendirilmişlerdir. Bu maddede yapılan değişiklik aynı zamanda askeri otoriteye de yargı sisteminde önemli bir yer kazandırmıştır. Çünkü bu mahkemede görevde bulunacak sivil hâkim ve savcılarının yanında askeri üyelerin de bulunması karara bağlanmıştır.¹⁵⁹ Böylece sivil yargının yanına askeri mekanizma eklenmiştir.

Yine yapılan değişikliklere göre gözüaltına alma süresi önce 24 saatten 7 güne, sonra da 15 güne çıkarılmıştır. Hükümete yasa gücünde kararname çıkarma yetkisi verilmiştir. TRT’nin özerkliği kaldırılmıştır.¹⁶⁰ Özel hayatın gizliliğine dair olan 15. madde, vicdan ve din hürriyeti ile ilgili olan 19. madde, kamulaştırmaya ait olan 38. madde, parti kurma hakkı ve partilerin siyasi hayattaki yerlerine ilişkin olan 56. madde, TBMM’nin görev ve yetkilerini kapsayan 64. madde gibi maddeler de değişikliğe uğrayan diğer maddeler arasındadırlar.

12 Mart döneminde 1961 Anayasası’nda ordu ve askerler ile ilgili yapılan bazı değişiklikler onların konumlarını daha da güçlendirmiştir. Bu değişiklikler ile birlikte askeri yargı sivil yargı aleyhine genişletilmiş, askerlerin sivil toplumdaki ve sivil yargıdan uzaklaşmalarına neden olmuş, askerlerin kendilerini sadece orduya ait hissetmelerine ve askeri otoritenin özerkleşmesine yol açmıştır.¹⁶¹ Anayasa değişikliği MGK’nın oluşum ve çalışmasında da değişiklikler meydana getirmiştir. 1961 Anayasası’nda Milli Güvenlik Kurulu’na kuvvet temsilcilerinin katılacağı ibaresi mevcuttur. 12 Mart’ta yapılan değişiklikle ise Kuvvet Komutanlarının üye olmaları ve Kurul’a katılmaları sağlanmıştır. Böylece askerler güçlü bir konum yakalamışlardır. Anayasasının ilk halindeki, MGK’nın Bakanlar Kurulu’na görüş bildirmesi ibaresi Bakanlar Kurulu’na görüş tavsiye etmesi şekline dönüştürülmüştür. Yine 1961

¹⁵⁸ Çavdar, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi*, s.210.

¹⁵⁹ Serap Yazıcı, *Demokratikleşme Sürecinde Türkiye*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2009, s.91.

¹⁶⁰ Soysal-Sağlam, “Türkiye’de Anayasalar”, s.42.

¹⁶¹ Ali Bayramoğlu, “Asker ve Siyaset”, (Der.: Ahmet İnsel-Ali Bayramoğlu), *Bir Zümre, Bir Parti Türkiye’de Ordu*, Birikim Yay., İstanbul 2006, s.79.

Anayasası'nda bakanlardan sonra gelen Genelkurmay Başkanı, yapılan revizyonda başbakanından sonra yer alarak bakanların önüne alınmıştır. TSK ile ilgili olarak yapılan değişikliklerden birisi de Silahlı Kuvvetlerin ellerindeki devlet mallarının aleni şekilde denetlenmesine son vermeyi ve bu denetlenmenin milli savunma hizmetlerinin gerektirdiği gizlilik esasına göre düzenlenmesini öngörmektedir. Özet ile ordunun elindeki malların denetimi, sivil denetimin dışında tutulmuş, ordunun kendi denetimine bırakılmıştır.¹⁶² Danıştay'ı düzenleyen 140. maddeye eklenen bir fıkra ile ise Askeri Yüksek İdare Mahkemesi'nin kurulması sağlanmıştır.¹⁶³ Böylece askerler yargılamada da bir özerklik elde etmişler, sivil yargıdan bağımsız hale gelmişler ve askerî vesayet sistemini kuvvetlendirmişlerdir.

12 Mart döneminde gerçekleştirilen anayasa revizyonuna bakıldığında bu değişikliklerin devlet otoritesinin daha da artmasına neden olduğu görülmektedir. Bu gelişme bireyin ve toplumun aleyhine olan bir gelişme olarak addedilebilir. Çünkü baskıcı ve otoriter ortamlarda özgür düşünme ve hareket etme eylemleri kısıtlanmaktadır. Buradan yola çıkılarak devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bir bütün olduğu ilkesinden hareketle pek çok alana müdahale edilmiş ve birtakım kısıtlamalar getirilmiştir. Kısacası ülkede giderek bir baskı dönemi oluşmaya başlamıştır. AP'yi iktidardan uzaklaştıran ordu amacının Anayasa'da öngörülen değişiklikleri yapmak olduğunu söylerken daha sonra anayasa değişikliğine gitmiş ve görevden uzaklaştırdığı AP'nin istediği şeyin gerçekleşmesini sağlamıştır. Zira AP hükümetleri anayasa değişikliğini çok arzulamış ama gerçekleştirememişlerdi.¹⁶⁴

Ülkeye “bol gelen elbiseyi daraltma” amaçlı çalışmalar toplumsal hayat başta olmak üzere bütün alanları etkilemiştir. Üniversiteler, medya, işçi sendikaları Parlamento ve Senato gibi kurumların hepsi değişikliklerden nasibini almışlardır.¹⁶⁵ Bu da ülkenin toplumsal yapısında değişimlerin yaşanmasına neden olmuştur.

Anayasa maddelerinde yapılan bu değişikliklerin gerçekten işe yarayıp yaramadıkları tartışılabilir bir konudur. Çünkü ülkedeki gelişmelerden ve gençlik hareketlerinden bu anayasa sorumlu tutulmuştur. Değişikliklerden sonra ülkedeki

¹⁶² Öztürk, *Ordu ve Politika*, s.82-83; Bayramoğlu, “Asker ve Siyaset”, s.79-81.

¹⁶³ Yazıcı, *Demokratikleşme Sürecinde Türkiye*, s.91

¹⁶⁴ Ataay, *12 Mart'tan 12 Eylül'e.....*, s.60.

¹⁶⁵ Ali Arslan, “Türk Dünyasında Toplumsal Değişme ve Modernleşmenin Tarihsel-Toplumsal Temelleri: Bir Örnek Model Olarak Türkiye”, *Akademik Bakış*, Sayı: 6, Mayıs 2005, s.9.

gidişatın düzelip düzelmediğine bakıldığında düzelmenin aksine her yılın bir önceki yıla göre gittikçe daha kötüye gittiği gözlemlenmiştir. Özellikle 1970’li yılların ortalarından itibaren öğrenci olayları, sağ ve sol gruplar arasındaki çatışmalar, yaralı ve ölü sayıları, siyasi istikrarsızlık gibi olayların gittikçe arttığı görülmektedir. 12 Mart öncesi yaşananlardan 1961 Anayasası sorumlu tutulup buna yönelik değişiklikler yapıldığına göre bu değişikliklerden sonra da olayların artarak devam etmesi ya anayasa revizyonunun başarılı olmadığını ya da iddia edildiğinin aksine 12 Mart öncesi dönemden 1961 Anayasası’nın sorumlu olmadığını ortaya koymaktadır. Anayasada yapılan bu değişiklikler bir geriye gidişin ifadesiydi. Liberal bir metinde kısıtlamaların yapıldığı bir eylemdi.

2.1.2.1. Anayasa Değişikliklerine Tepkiler

Anayasanın bazı maddelerinde yapılan değişikliklere kamuoyundan herhangi bir tepki gelmemiş, partiler de sessiz kalmışlardır. Zaten AP, muhtıra öncesi dönemde iktidardayken anayasa değişikliği istiyor, ülkedeki gelişmelerden anayasayı sorumlu tutuyordu. Hatta Demirel hükümeti TBMM’ye anayasa ile ilgili kanun tasarısı dahi vermişti. Daha sonraki dönemlerde 12 Mart döneminde meydana gelen değişikliklerin kendilerinin tasarıları ile aynı doğrultuda olduklarını söylediler. Gerçektende askerlerin kurumsal özerkliklerinin artırılması dışındaki diğer maddeler AP’nin anayasa tasarısına uygundu.¹⁶⁶

Değişikliklere karşı sesini yükselten isim eski TİP’li olup, 12 Mart döneminde Meclis’te bağımsız milletvekili olarak bulunan Mehmet Ali Aybar’dı. Aybar “Anayasa değişiklik önerileri, şimdiki demokratik anayasamızın temel ilkesine ters düşer; amaçları sosyalizmi ezmektir, bu ise demokratik rejim anlayışıyla bağdaşmaz” diyerek tepkisini dile getiriyordu. Nihat Erim ise Anayasanın sosyalizme kapalı olduğunu ama sosyal demokrasiye kapalı olmadığını¹⁶⁷ söylemekle yetiniyordu. Ona göre 1961 Anayasası, Türkiye için bir lükstü.

Değişikliğe sendika ve kuruluşlardan ise çok fazla tepki gelmiyordu. Türk-İş’in Mimarlar Odası, Türkiye Öğretmenler Sendikası ve bazı diğer meslek gruplarından

¹⁶⁶ Özbudun, *Çağdaş Türk Politikası*....., s.56.

¹⁶⁷ Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, s.168.

zayıf tepkiler gelmişti.¹⁶⁸ Böylesi zayıf tepkiler gelmesinin nedeni içinde bulunulan ortamdan kaynaklanmaktaydı. Belki de o an için ülkede sıkıyönetim olmasaydı ve birtakım tedbirler alınmasaydı daha ciddi tepkiler gündeme gelebilirdi.

Ülke içindeki tepkilerin yanında dış dünyanın daha doğrusu Amerika'nın olaya nasıl baktığını bilmekte fayda vardır. Zira Amerika o dönem Türkiye'si için önemli bir aktördür. Amerika'nın anayasa değişikliğine olumlu baktığı düşünülebilir. Çünkü 1961 Anayasası'nın meydana getirdiği özgürlük ortamında gençlerin hareketlendiği ve emperyalizme karşı antiemperyalist bir direniş başlattıkları iddia edilmektedir.¹⁶⁹ Antiemperyalist uyanışta en çok tepki alan ülke Amerika olduğundan dolayı Amerika'nın bazı kısıtlamalar ve yasaklar getiren bu anayasa değişikliklerine olumlu baktığı ihtimal dâhilindedir.

2.1.3. Fahri Korutürk'ün Cumhurbaşkanı Olması

2.1.3.1. 1961 Anayasası'nda Cumhurbaşkanlığı Makamı ve Yetkileri

1961 Anayasası'nın 95. maddesi cumhurbaşkanını partiler üstü bir konuma getirmiştir. Bu madde ile seçilen cumhurbaşkanı Parlamento'nun dışına taşınmıştır. Yani cumhurbaşkanı siyasal olarak Parlamento dışındadır ve tarafsızlaştırılmıştır. 1961 Anayasası'na göre cumhurbaşkanı yedi yıllığına bir kereliğine seçilmektedir. Bu da bahsi geçen kurumunun siyasal beklentileri olan bir kurum haline gelmesini engellemiştir.

1961 Anayasası'na göre cumhurbaşkanının görev ve yetkileri 1924 Anayasası'ndaki görev ve yetkileri ile hemen hemen aynıdır. 1961 Anayasası'nın 97. Maddesine göre “Cumhurbaşkanı Devletin başıdır. Bu sıfatla, Türkiye Cumhuriyetini ve Milletin birliğini temsil eder.

Cumhurbaşkanı gerek gördükçe Bakanlar Kurulu'na başkanlık eder. Türk Devleti'nin temsilcilerini gönderir ve Türkiye'ye gönderilen yabancı devlet temsilcilerini kabul eder; milletlerarası antlaşmaları onaylar ve yayınlar, sürekli hastalık, sakatlık ve kocama sebebiyle belirli kişilerin cezalarını hafifletebilir veya kaldırabilir.” Yine bu anayasaya göre başbakanı ve başbakan tarafından seçilmiş

¹⁶⁸ Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye*, s.286.

¹⁶⁹ Yetkin, *Türkiye'de Askeri Darbeler ve.....*, s.158.

bakanları atama görevi de cumhurbaşkanına aittir.¹⁷⁰ Tüzükleri imzalamak ve yayımlamak, Başkomutanlığı temsil etmek, Genelkurmay Başkanını atamak ve MGK'ya başkanlık etmek de yine cumhurbaşkanının görevleridir.¹⁷¹ 1924 Anayasası'ndaki yetkilere ilaveten 1961 Anayasası'nda TBMM seçimlerini yenileme yetkisini de kazanmış, cumhurbaşkanı seçildiğinde kendisinin dâhil olduğu yasama dönemi ile olan ilişkisi kesilmiştir.¹⁷²

1961 Anayasası'na göre cumhurbaşkanı seçilebilmek için 40 yaşını doldurmuş ve yüksek öğrenim yapmış olmak gerekmektedir. Cumhurbaşkanı Parlamento üyeleri arasından seçilir. Fakat bir kimse cumhurbaşkanı seçildikten sonra partisi ile ilişkisi kesilirken, Parlamento üyeliği de sona erer.¹⁷³ Ayrıca bir kişinin cumhurbaşkanı olarak seçilebilmesi için Parlamento ve Senato'nun ortak oturumunda yapılan oylamada oyların üçte ikisini alması gerekmektedir.¹⁷⁴ Birinci turda bu rakam elde edilemezse ikinci tur oylamaya geçilir, şayet ikinci turda da bu orana ulaşılamaz ise üçüncü turda en çok oyu alan aday cumhurbaşkanlığı seçimini kazanmış olur.

2.1.3.2. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın Görev Süresi'nin Dolması ve Yeni Cumhurbaşkanı Arayışlarının Başlaması

Gerçekleştirilen 12 Mart Müdahalesi'ne rağmen ülkedeki durum düzelmemişti. Ülkede hala sıkıyönetim vardı. Orduda ve üniversitelerde tasfiyeler yapıyordu. Vaat edilen reformlar ise tam anlamıyla gerçekleştirilememişlerdi. Anayasa revizyonu devam ediyordu. En önemlisi de ekonomik sorunlar hala aşılamamıştı. İşte 12 Mart Ara Dönemi'nde 1973 yılına gelindiğinde Türkiye'deki manzara özetle böyleydi. Aynı yıl içerisinde yani 1973 yılının Mart ayında ülke yeni bir problemle karşılaşacaktı ki bu problem bir rejim sorunu haline gelecek olan cumhurbaşkanlığı seçimiydi.

Cevdet Sunay 1961 Anayasası'na göre yedi yıllığına cumhurbaşkanlığına seçilmişti ve görev süresi 28 Mart 1973 tarihinde sona eriyordu. Celal Bayar'dan sonra

¹⁷⁰ “Cumhurbaşkanlarının Anayasal Konumu”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt: 2, İletişim Yay., İstanbul, s.315.

¹⁷¹ Mehmet Kahraman, “Fonksiyonları İtibariyle Türkiye’de Cumhurbaşkanlığı ve Cumhurbaşkanlığı Seçimi Tartışmaları”, *Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 19, 2007, s.151.

¹⁷² Akın, *Gazi'den Günümüze.....*, s.77.

¹⁷³ Kahraman, “Fonksiyonları İtibariyle Türkiye’de.....”, s.153.

¹⁷⁴ Hale, *Türkiye’de Ordu ve Siyaset.....*, s.178.

gelen her iki cumhurbaşkanı da yani hem Cemal Gürsel hem de Cevdet Sunay askerdiler. Cemal Gürsel 27 Mayıs 1960 Darbesi sonrasında darbeciler tarafından cumhurbaşkanlığına getirilmiş ve rahatsızlığı nedeni ile 28 Mayıs 1966 tarihinde bu görevinden ayrılmak zorunda kalmıştı. Cevdet Sunay ise 27 Mayıs sonrasında önce Kara Kuvvetleri Komutanlığı'na ardından da gelenek olduğu üzere Genelkurmay Başkanlığı'na atanmıştı. Cemal Gürsel'in cumhurbaşkanlığından ayrılmasından sonra ise 14 Mart 1966'da bu göreve seçilmişti. 1973 yılında görev süresi dolunca Cumhuriyet Senatosu'nda tabii senatör olmuştu.¹⁷⁵ Cevdet Sunay 12 Mart döneminin cumhurbaşkanıydı ve bu müdahaleyi desteklemişti. Muhtemelen Sunay'ın böyle davranmasında asker kökenli olmasının etkisi vardı. Kendiside askeri bir geçmişe sahip olan Sunay eski meslektaşlarının yanında yer almıştı.

27 Mayıs sonrası döneminin iki cumhurbaşkanının da asker olmaları bu makama askerler ile siviller arasında arabuluculuk yapma özelliği kazandırmıştı. Nitekim 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'ne giden süreçte de makam arabuluculuk yapma özelliğini sürdürüyordu. Fakat bu durum olumsuz bir gelişme meydana getirmişti. Makama asker kökenli kişilerin gelmesi askerlerde yanlış bir intiba uyanmasına, bundan sonra gelecek kişilerin de asker olması gerektiği düşüncesinin oluşmasına yol açmıştı. Özellikle de Cevdet Sunay'dan sonra Genelkurmay Başkanlığı, cumhurbaşkanlığı için bir adım olarak görülmüş, Genelkurmay Başkanlarının cumhurbaşkanı olacağı düşüncesinin yerleşmesine neden olmuştu. Gerçekten de askerler 1973 yılındaki seçimlerde Genelkurmay Başkanı Org. Faruk Gürler'in seçilmesi için olağanüstü bir çaba harcamışlardı.

Faruk Gürler 12 Mart döneminin müdahaleci paşalarının en ateşlilerinden birisiydi. Müdahale edilmesi için sabırsızlanıyor, Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç'tan bağımsız olarak siyasiler için cumhurbaşkanına uyarı mektupları veriyordu. 12 Mart Muhtırası'nın altında imzası bulunan beş komutandan birisiydi. Aslında Faruk Gürler'in TSK'deki görev süresi 1971 yılında dolmuştu ve emekli olması gerekiyordu. Fakat Gürler'in görev süresi bir yıl uzatıldı. Bunun yanı sıra emekliliğine daha vakit olmasına rağmen Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç'a ise emekli olması için ısrar edildi.¹⁷⁶ Tağmaç'ın emekli olması üzerine Kara Kuvvetleri Komutanı olan Faruk

¹⁷⁵ "Cumhurbaşkanları", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt: 2, İletişim Yay., İstanbul, s.313.

¹⁷⁶ Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, s.185; Sunay, *Türk Siyasetinde Sivil-Asker İlişkileri*....., s.23.

Gürler ordudaki gelenek doğrultusunda Genelkurmay Başkanlığına atandı ve bu görevde altı ay kaldı.¹⁷⁷ Böylece Gürler'i bir yerlere getirmenin hesaplarını yapan paşalar ilk etapta başarılı olmuşlardı. Zira bu paşalar onun 1971 yılında emekli olmamasını ve görev süresinin bir yıl daha uzatılmasını sağlamışlardı.

Görev süresi dolan Cevdet Sunay'ın yerine Cumhurbaşkanlığı seçimlerine katılmaya karar veren Faruk Gürler, Ankara'da Yüksek Askeri Şûra Salonu'nda orgeneral ve korgeneraller ile bir toplantı yaptı. Gürler bu toplantıda generallere “Mart ayı sonunda Cumhurbaşkanı'nın görev süresi doluyor. Yeni seçilecek kişi ile ilgili, sivil ya da asker olması konusunda görüşlerinizi öğrenmek istiyorum” dedi. Bu kısa konuşmadan toplantının gündeminin Cumhurbaşkanlığı seçimleri olduğu anlaşılıyordu. Bazı generallere göre yeni Cumhurbaşkanı asker olmalıydı, bazılarına göre ise önemli olan seçilecek kişinin Atatürk ilke ve inkılâplarına bağlı olmasıydı. Toplantı sona erdiğinde Korgeneral Kenan Evren salondan çıkarken arkadaşına “Komutan kararını herhalde önceden vermişti”¹⁷⁸ diye fısıldamıştı. Gerçekten de Gürler kararını vermiş, Genelkurmay Başkanlığını cumhurbaşkanlığına geçiş için bir adım olarak değerlendirmişti.

Bu süreç içerisinde Gürler'i bu adaylık fikrinden vazgeçirmeye çalışan askerler de olmuştu. Örneğin ordu mensubu olan Ömer Lütfü Erol, Gürler'i bu fikirden vazgeçirmek ya da en azında sakıncalarını ona anlatmak istediğini ama bunda başarılı olamadığını şu cümleler ile anlatmaktadır:

“Orgeneral Faruk Gürler henüz Genelkurmay Başkanlığında, fakat kararını vermiş istifa edecek ve Cumhurbaşkanlığı'na aday olacak. Ben iki yıl Ankara'ya sokulmuyordum. Nasıl oldu ise bir görevle Ankara'ya gittim. Genelde dış birliklerde görevli generaller Ankara'ya geldiklerinde Genelkurmay Başkanını da ziyaret ederler. Ben de eski hukukuma da güvenerek kendilerini ziyarete gittim.

O tarihte Gürler'in emir subayı benim sınıf arkadaşım Topçu Albay Ömer Kasar meşgul diye benim Genelkurmay Başkanı Orgeneral Faruk Gürler'i ziyaret etmeme engel oldu. Ben de ısrarla özel kalemde bekledim. Bir ara emir subayının kısa bir süre ayrılmasından yararlanarak kararlı bir tavırla makamlarına girdim. Beni

¹⁷⁷ Özçelik, “1960'dan Günümüze Türk Siyasal Hayatı”, s.161.

¹⁷⁸ Ruscuklu, *Demokrat Parti'den 12 Eylül'e*, s.115-116.

şaşkınlıkla karşıladı. ‘Hoş geldin, hayır ola’ dedi ve elimi sıktı. Zamanımın çok kısa olduğunu biliyordum. Hemen ‘Komutanım! bir görevle geldim, fakat maalesef benim ziyaretim engellendi. Herhalde sakıncalı halimden endişe ediliyor. Size zarar vereceğim sanılıyor. Tek başıma hiç bir güce sahip olmadığımı çok iyi biliyorum. Fakat size olan sevgi ve saygıma da hiçbir güç engel olamaz. Ne olur çevrenize örülen dost ve düşman çemberini kaldırın. Genelkurmay Başkanlığı, Cumhurbaşkanlığı makamından çok daha güçlü ve etkili, lütfen oyuna gelmeyiniz!’ dedim. Kendileri ‘her şey programlandığı gibi gidiyor, sen merak etme!’ dediği anda emir Subayı Albay Ömer Kasar içeri girdi. ‘Toplantı saati geldi Komutanım’ diyerek benim ziyaretimi noktaladı. Orgeneral Gürler elimi sıkarak bana ‘Güle güle. Ömer, Komutanına selam söyle’ dedi. Bu benim kendisi ile son görüşmem oldu.

Gürler’i Cumhurbaşkanlığı yoluna itenler kendisine yakın olan üst düzeydeki komutanlardır. Onlar Gürler’i bir çember içine almışlardı. Kırmak mümkün değildi.”¹⁷⁹

Gürler’in cumhurbaşkanlığı adaylığı konusunda kararlı olduğu kesinleşince Demirel ve Ecevit buna karşı çıktılar. Çünkü Sunay’dan sonra ikinci bir Genelkurmay Başkanının daha cumhurbaşkanı olmasını istemiyorlardı. Özel nedene inildiğinde ise Demirel’in bu tutumunun altında 12 Mart’ın yattığı düşünülebilir. Çünkü Demirel 12 Mart Müdahalesi’nin kendisine karşı yapıldığını düşünüyordu. Müdahale sırasında kendisi başbakanı ve müdahaleden sonra kabinesi ile birlikte istifa etmek zorunda kalmıştı. 1973 yılı içerisinde genel seçimler yapılacaktı. Şayet Gürler cumhurbaşkanı olur ise Demirel’in başbakanlığını onaylamama ihtimali vardı. Çünkü Demirel’in istifasına neden olan muhtıranın altında Gürler’in de imzası vardı. Ayrıca daha önce de belirtildiği üzere Gürler muhtıra öncesi dönemde müdahale için çalışıyor ve uyarı mektupları veriyordu. Bu nedenler ile Demirel’in, Gürler’in cumhurbaşkanı olmasını istemiyor olması yüksek ihtimal dâhilindedir. Bunların yanı sıra bu seçimin gerçekleşmesi halinde bunun bir gelenek haline geleceğini düşünüyordu. Demirel ifadelerinde cumhurbaşkanını seçme yetkisinin TBMM’ye ait olduğunu ve ona da bu yetkiyi anayasanın vermiş olduğunu vurguluyordu. Genelkurmay Başkanının, cumhurbaşkanı olması halinde bunun bir cülus halini alacağını söylüyordu. Yıllar sonra 30 Kasım 2004 tarihinde yaptığı bir konuşmasında

---

¹⁷⁹ Ömer Lütfü Erol, *Asker-Devrim Darbe*, Cilt: II, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 2003, s.838-840.

konu ile ilgili olarak “Cülus olmamalıydı, cülus. Bunu söylediğim zaman, cülus olmayacaktır dediğimiz zaman, sene 1973 Mart'ıdır.

‘Cülus nedir?’ diye, herkes birbirine sordu. Lügatlara baktılar, geldiler, sonra anladılar, yani bir padişah ölünce, yerine yenisi, ya büyük oğlu, ya sülaleden birisi, padişah oluyor; bunun adı "cülus". Bu olmamalı. Haa, ne olmalı? TBMM hür iradesiyle, kimi istiyorsa, seçmeli...” diyordu.¹⁸⁰

CHP’nin lideri Ecevit’e gelince o da Gürler’in adaylığına sıcak bakmıyordu. CHP bir iktidar değişikliği yaşamış ve Ecevit Genel Başkan olmuştu. Yeni lider 12 Mart Muhtırası’na karşı çıkmış birisiydi. Hatta İsmet İnönü’nün sonradan müdahaleye destek vermesi iki siyasetçinin arasında anlaşmazlığın doğmasına yol açmıştı. 12 Mart’a karşı çıkan Ecevit de hem Genelkurmay Başkanı olan hem de 12 Mart Müdahalesi’nin mimarları arasında bulunan Gürler’in adaylığına karşı çıkıyordu.

Cumhurbaşkanlığı seçimleri çalışmaları 1973 yılının Ocak ayından itibaren başlamıştı. Demirel’in Gürler’in adaylığına olan olumsuz yaklaşımı ise giderek daha da belirginleşiyordu. Bu gelişmeler üzerine Ferit Melen ile Süleyman Demirel 23 Ocak 1973 tarihinde konu ile ilgili olarak görüşmek üzere bir araya geldiler. Demirel bu görüşmede de olumsuz tavrını açıkça bir kez daha ortaya koydu ve “Parlamento hür iradesi ile Cumhurbaşkanını seçecektir. Bu yapılmadığı takdirde rejim de, seçim de manasını kaybeder. Bu mesele seçimde önemlidir.” dedi.¹⁸¹ Demirel’in bu ifadelerinden Gürler’in Cumhurbaşkanlığı için yapılan baskılara karşı çıktığı bir kez daha anlaşılıyordu.

Şubat ayı geldiğinde komutanlar çalışmalarını daha da yoğunlaştırdılar. Generaller parti genel başkanları ve heyetleri ile görüşmeye karar verdiler. CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit, DP (Demokratik Parti) Genel Başkanı Ferruh Bozbeyli ve CGP (Cumhuriyetçi Güven Partisi) Genel Başkanı Turhan Feyzioğlu ile Muhsin Batur’un evinde bir araya geldiler. Orgeneral Eşref Akıncı ve Turgut Sunalp Paşalar da bu görüşmedeki yerlerini aldılar.¹⁸² Davete icabet etmeyen tek siyasi lider Süleyman Demirel’di. Görüşme 4,5 saat sürdü. Bülent Ecevit görüşmeye katılmasına rağmen Süleyman Demirel’den farklı düşünmüyordu. O da cumhurbaşkanlığı seçiminin Parlamento tarafından verilecek özgür

¹⁸⁰ Demirel, *Devran.....*, s.792.

¹⁸¹ Ayşegül Komsuoğlu, *Türk Siyasetinde Bir Lider: Süleyman Demirel*, Bengi Yay., İstanbul 2008, s.176.

¹⁸² Erol Maraşlı, *Balans Ayarları Cumhuriyet Döneminde Askeri Muhtıralar*, Metropol Yay., İstanbul 2008, s.252.

oylar ile halledilmesine taraftardı. Görüşmeye katılmayı kabul etmeyen Süleyman Demirel ise bu hareketine gerekçe olarak cumhurbaşkanlığı seçimleri için bir telkine muhatap olmak istememesini gösteriyordu.¹⁸³ Demirel'in kararlı tavrı üzerine generaller 21 Şubat 1973 tarihinde şu bildiriye yayınladılar:

“1. Sorumsuz ve sorumsuzluğunu idrak edemeyen bazı politikacılara, sapık ideoloji ve çıkar çevrelerinin, memleketin yüksek menfaatlerini hiçe sayarak ve Silahlı Kuvvetlerin vakur bir anlayış içerisinde bulunmasından cür'et alarak, son aylarda gittikçe temposunu artıran yersiz beyan ve yorumlarda bulunmaları esefle müşahade olunmaktadır.

2. Türk vatani ve milletini maruz kaldığı yok olma tehdidinden kurtarmak ve güvenli bir geleceğe kavuşturmak amacı ile verilmiş olan 12 Mart Muhtırası'nın Silahlı Kuvvetlere yüklediği sorumluluğun idraki içinde bulunan yüksek komuta heyeti;

a. Silahlı Kuvvetlere ve 12 Mart Muhtırası'na doğrudan doğruya ve dolaylı olarak yöneltilen küçük düşürücü ve kışkırtıcı sataşma ve beyanların son bulmasını,

b. Muhtıranın gereği olan yurtta huzur ve istikrarın sağlanması ve devamını,

c. Reformların gerektiği şekilde ve biran önce tahakkuk ettirilmesi,

d. Siyasi partiler ve seçim kanunlarının milli iradeyi adil bir şekilde tam yansıtacak bir temsile ve dürüst bir seçime imkan verecek hale getirilmesini,

e. Böyle içinde bulunulan bunalım ve olağanüstü durumdan bir an evvel çıkılarak normal döneme arızasızca geçilmesini sağlamak amacıyla sarfedilecek çabalar konusunda, başlıca siyasi partilerimizin, kontenjan, Milli Birlik ve bağımsız grupların lider kadroları ile fikir teatisinde bulunmak üzere görüşme ve temaslar yapılmasını yurt yararına mülhaza etmiştir.

3. Bu amaçla davet olunan bütün parti ve grup liderleri; bu görüşmelere büyük bir içtenlikle katılmışlardır. Yalnız Adalet Partisi Genel Başkanı, kendisine özgü bazı nedenlerle yapılan davetlere icabet etmekten kaçınmıştır. Liderler ve beraberindeki heyetlerle yapılmış olan bu görüşmeler; şahıs, zümre, parti ve hükümet icraatı/çalışması bahse konu edilmeksizin samimi bir hava içinde cereyan etmiş olup, bu hususta yanlış

---

¹⁸³ İrfan Neziroğlu, *Türkiye'de Askeri Müdahaleler ve Basın (1950-1980)*, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara 2003, s.160.

istikametlere yayılmasına çalışılan her türlü haber ve yorumların hakikat ile hiçbir ilgisi yoktur.

Keyfiyet saygı ile duyurulur”¹⁸⁴

Askerler tarafından verilen bildiri saat 13.00 haberlerinde okundu. Bildiri vermeye alışmış olan askerler bir kez daha siyasete dahil olduklarını hatırlatıyorlardı. O gün öğlen haberlerini dinlememiş olan Demirel, bildiriye Mecliste basın mensuplarından öğrendi. Bu sefer 12 Mart’taki gibi sessiz kalmayı düşünmediğinden bildiriye hemen şu şekilde cevap verdi:

“Türkiye Cumhuriyetinin bir anayasası vardır. Bu anayasa siyasi partileri demokratik hayatın ayrılmaz bir parçası saymıştır.

Adalet Partisi Türkiye Cumhuriyeti anayasasının açık hükümlerine göre mevcuttur. Varlığını anayasa ve milletten gördüğü teveccühten almaktadır. Millete karşı sorumludur. Ve hesap vereceği yegâne merci millettir. Türk anayasası ile tayin edilmiş yetkilerin dışında, hiçbir yetkimizin olmadığına kaniyiz. Yerimizi, görevimizi ve sorumluluğumuzu doğru anlamışızdır.

Hür demokratik cumhuriyeti savunduk ve savunmaya devam edeceğiz. Hür demokratik cumhuriyetin tarifi; Türk anayasasında yapılmıştır. Onun dışındaki tariflere iltifat etmek mümkün değildir.

Memleketin buhrandan çıkması için Adalet Partisi’nin katlandığı fedakârlıklar ortadadır. Adalet Partisi ne buhranın amili ve ne de uzamasının sebebidir... Yetki ve sorumluluklarımızı biliyoruz. O’nu da bu tebliğ ile ilgili söylemiyorum. Biz kendi yerimizi anlarız, bunu ifade etmek için söylüyorum. Bu ülkenin hür haklarını bilir kimseleriz. Haklarımızın teminatını da Türk anayasasında buluyoruz.”¹⁸⁵

Demirel bu beyanatında hesap vereceği tek kuvvetin millet olduğunu vurgulayıp generallerin baskılarını dikkate almayacağını sinyallerini veriyordu. Generaller ise beklemedikleri bir tepki ile karşılaşmışlardı.

Basında bildiri ile ilgili genelde olumlu bir tutum sergilenildi. Cumhuriyet gazetesi yazarlarından Nadir Nadi 23 Şubat tarihli yazısında TSK’nin “12 Mart muhtırasına karşı

¹⁸⁴ Maraşlı, *Balans Ayarları*....., s.252-253.

¹⁸⁵ Maraşlı, *Balans Ayarları*....., s.254-255.

yürütölmek istenen doğrudan doğruya ya da dolaylı sataşmalardan rahatsızlık duymakta” ifadesini kullanırken Altan Öğmen de Ecevit’in görüşmelere katıldığını, komutanların bu taleplerinin gayet normal olduğunu ve Demirel’in tavrının yanlış olduğunu söyleyerek eleştiride bulunmuştur. Milliyet gazetesinden Abdi İpekçi, 22 Şubat tarihli yazısında komutanlar ile siyasi partiler arasında böylesi bir zıtlasma için gerek olmadığını, komutanların da demokrasiyi koruma taraftarı olduklarını söylerken 23 Şubat’taki yazısında da Cumhurbaşkanı Sunay’ı arabuluculuk yapmaya davet etmiştir. 28 Şubat’ta çıkan yazısında ise komutanlarla görüşen Ecevit’in hareketinin sağlıklı olduğunu belirtmiştir. 22 Şubat 1973 tarihli Tercüman gazetesinde “Yüksek Komuta: Yersiz Yorumlara Son Verilsin” manşeti yer alırken hemen yanında Demirel’in “AP’nin Hesap Vereceğı tek Merci Millettir” açıklamasını koymuştu. Demirel’in bu cümlesi hemen hemen bütün gazetelerin manşetlerinde yer almıştı. 12 Mart’ın sessiz adamı artık karşı koymaya başlamıştı. Ahmet Kabaklı bildiriği 12 Mart’ın hatırlatması olarak değerlendirmiş ve “Muhtıra II” olarak isimlendirmişti. Hürriyet gazetesinin 23 Şubat 1973 tarihli nüshasında ise bildirinin üslûbunun çok sert olduğuna yer veriliyordu. Milliyet gazetesinden asker cumhurbaşkanı fikrine karşı çıkan tek yazar İsmail Cem’di. İsmail Cem, Genelkurmay Başkanının cumhurbaşkanı olarak seçilmesi sonucunda bunun bir gelenek haline geleceğini ve bunun da hem rejime hem de askerlere zarar vereceğini söylüyordu.¹⁸⁶

Cumhurbaşkanlığı konusunu Cevdet Sunay ile konuşmak için üç kuvvet komutanı 27 Şubat’ta Çankaya’ya gittiler. Komutanlar Sunay’a görev süresinin uzatılmasını teklif ettiler. Bu olmaz ise cumhurbaşkanı seçilecek kişinin AP’li olmayan, 27 Mayıs’a ve 12 Mart’a karşı olmayan birisi olmasını istediler.¹⁸⁷ Kısacası cumhurbaşkanı olacak kişi orduya ve askerlere karşı çıkmamalıydı. Gürler ve komutanlar 3 Mart’ta Sunay ile yaptıkları görüşmede de Çankaya’da mutlaka bir asker görmek istediklerini belirttiler. Zaten Cevdet Sunay’ın istekleri de bu doğrultuydu. Siyasilerle yaptığı görüşmelerde sürekli olarak Gürler’in seçilmesi doğrultusunda telkinlerde bulunuyordu.

Gürler’in cumhurbaşkanlığına aday olabilmesi için öncelikle ordudan emekli olması gerekiyordu. Fakat istifa etmesi de tek başına yeterli değildi. Buna ilaveten kontenjan senatörü olması gerekiyordu. Gürler çok istediğı cumhurbaşkanlığına aday olabilmek için 5 Mart 1973 tarihinde emekliye ayrıldı. İstifası ile birlikte sadece altı aydır yürütmüş olduğu

¹⁸⁶ Neziroğlu, *Türkiye’de Askeri Müdahaleler ve.....*, s.161-162, 166.

¹⁸⁷ Neziroğlu, *Türkiye’de Askeri Müdahaleler ve.....*, s.161-162.

Genelkurmay Başkanlığından ayrılmış oluyordu. Cumhurbaşkanı Sunay, Gürler'i kontenjan senatörü olarak atadı. Sunay'ın bu tutumu Gürler'in destekçisi olduğunun açık bir belirtisiydi. Gürler 7 Mart'ta senatörlük yeminin ederken, kendisinden boşalan makama yani Genelkurmay Başkanlığına da Semih Sancar getirildi. Gürler ise cumhurbaşkanlığına aday olma hakkını hukuken elde etmiş oluyordu.

Gürler'in hukuken aday olmasından sonra parlamentonun takip edebileceği iki yol kalmıştı. Bu yollardan birincisi kendi özgür iradesi ile demokratik bir şekilde Gürler'in dışında birisini seçmek, ikincisi ise gayri demokratik olan yolu takip etmek yani Gürler'i seçmekti.¹⁸⁸ Gürler'in karşısında iki rakibi vardı. AP'nin adayı 1970'de AP Senato Başkanlığı'na seçilen Org. Tekin Arıburun, diğeri ise DP'nin adayı Ferruh Bozbeyli'ydi. Genelkurmay Başkanının adaylığına karşı çıkan AP'nin adayına bakıldığında onun da emekli bir general olduğunu görülmektedir. Bu durum AP'nin davranışlarında bir zıtlık varmış gibi gösterse de aslında durum aksi yöndeydi. Çünkü Arıburun 27 Mayıs döneminde emekli edilerek tasfiye edilen subaylar arasında yer almaktaydı.¹⁸⁹ Yani Arıburun 27 Mayıs'ın mağdur ettiği elemanlarından birisiydi. AP bu davranışı ile Gürler'in karşısına güçlü bir aday çıkarmak istiyordu. Yeni Genelkurmay Başkanı Semih Sancar ise görüştüğü siyasilere Gürler'i desteklemeleri yönünde konuşmalar yapıyordu. Askerler de siyasetçileri telefonla arayarak Gürler'e oy vermeleri yönünde konuşmalar yapıyorlardı. AP milletvekili Nahit Menteş konu ile ilgili anısını şöyle anlatıyordu:

“Bir telefon çaldı. Baktım, telefonda bir erkek sesi; Türk Silahlı Kuvvetleri adına konuşuyorum, dedi. Kendisinin albay olduğunu söyledi. Oldukça sert konuştu. Benim cevabım da şuydu; diyordum ki salı günü seçim yapılacaktır. Ben irademi kullanıyorum. Ama sadece iradeni kullanmıyorsun, dedi. Çok sertleşti. Sertleşince yanımda sonra tanıdığım bir paşa aldı telefonu falan. O biraz daha mülayim konuştu. Dedi ki, çok dikkatli olmalısınız. Bu seçimlerde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin adayına oy veriniz.”¹⁹⁰

CHP lideri Ecevit, Gürler'in aday olduğu turlara katılmama fikrini ortaya attı. Fakat Genel Sekreter Kırıkoğlu toplu halde katılmamanın, grup kararı almanın anayasaya aykırı

¹⁸⁸ Öztürk, *Ordu ve Politika*, s.83.

¹⁸⁹ Akın, *Gazi'den Günümüze*, s.100.

¹⁹⁰ Mehmet Ali Birand-Hikmet Bilâ-Rıdvan Akar, *12 Eylül Türkiye'nin Miladı*, Doğan Kitap, İstanbul 2006, s.21.

olduğunu, CHP bu şekilde davranırsa suçlu duruma düşeceğini belirtti. Bunun sonucunda CHP oylamaya katılma kararı aldı.¹⁹¹

Gürler'in hukuken aday olmasından sonra parlamentonun takip edebileceği iki yol kalmıştı. Bu yollardan birincisi kendi özgür iradesi ile demokratik bir şekilde Gürler'in dışında birisini seçmek, ikincisi ise gayri demokratik olan yolu takip etmek yani Gürler'i seçmekti.¹⁹² Gürler'in karşısında iki rakibi vardı. AP'nin adayı 1970'de AP Senato Başkanlığı'na seçilen Org. Tekin Arıburun, diğeri ise DP'nin adayı Ferruh Bozbeyli'ydi. Genelkurmay Başkanının adaylığına karşı çıkan AP'nin adayına bakıldığında onun da emekli bir general olduğunu görülmektedir. Bu durum AP'nin davranışlarında bir zıtlık varmış gibi gösterse de aslında durum aksi yöndeydi. Çünkü Arıburun 27 Mayıs döneminde emekli edilerek tasfiye edilen subaylar arasında yer almaktaydı.¹⁹³ Yani Arıburun 27 Mayıs'ın mağdur ettiği elemanlarından birisiydi. AP bu davranışı ile Gürler'in karşısına güçlü bir aday çıkarmak istiyordu. Yeni Genelkurmay Başkanı Semih Sancar ise görüştüğü siyasilere Gürler'i desteklemeleri yönünde konuşmalar yapıyordu. Askerler de siyasetçileri telefonla arayarak Gürler'e oy vermeleri yönünde konuşmalar yapıyorlardı. AP milletvekili Nahit Menteş konu ile ilgili anısını şöyle anlatıyordu:

“Bir telefon çaldı. Baktım, telefonda bir erkek sesi; Türk Silahlı Kuvvetleri adına konuşuyorum, dedi. Kendisinin albay olduğunu söyledi. Oldukça sert konuştu. Benim cevabım da şuydu; diyordum ki salı günü seçim yapılacaktır. Ben irademi kullanıyorum. Ama sadece iradeni kullanmıyorsun, dedi. Çok sertleşti. Sertleşince yanımda sonra tanıdığım bir paşa aldı telefonu falan. O biraz daha mülayim konuştu. Dedi ki, çok dikkatli olmalısınız. Bu seçimlerde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin adayına oy veriniz.”¹⁹⁴

CHP lideri Ecevit, Gürler'in aday olduğu turlara katılmama fikrini ortaya attı. Fakat Genel Sekreter Kırıkoğlu toplu halde katılmamanın, grup kararı almanın anayasaya aykırı olduğunu, CHP bu şekilde davranırsa suçlu duruma düşeceğini belirtti. Bunun sonucunda CHP oylamaya katılma kararı aldı.¹⁹⁵

Cumhurbaşkanlığı için ilk oylama 13 Mart 1973 tarihinde yapıldı. Meclisin localarındaki asker yoğunluğu dikkat çekiyordu. Genelkurmay Başkanı Semih Sancar da

¹⁹¹ Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi*, s.220.

¹⁹² Öztürk, *Ordu ve Politika*, s.83.

¹⁹³ Akın, *Gazi'den Günümüze.....*, s.100.

¹⁹⁴ Birand-Bilâ-Akar, *12 Eylül Türkiye'nin Miladı*, s.21.

¹⁹⁵ Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi*, s.220.

dahil olmak üzere toplam 52 general oylamayı izlemekteydi. Dikkat çeken bir şey vardı. Muhsin Batur bu generaller arasında değildi. Meclis koridorlarında dolaşan askerler Gürler için kulis yapıyorlardı.¹⁹⁶ TBMM, askeri birlikler ile çevrilmişti. Hatta darbe olduğu, olacağı haberleri de kulaktan kulağa dolaşıyordu. Mecliste yaşanan asker yoğunluğunu Tanju Cılızoğlu şu şekilde anlatıyordu:

“... Meclisin girişi, koridorları tıklım tıklım yüksek rütbeli generallerle, subaylarla doluydu. Hepsi gelmişlerdi. Nitekim sonradan Meclis açıldığında da bütün balkonların yine yüksek rütbeli generallerle ve subaylarla doldurulmuş olduğunu gördük. Koridorda hangimizi görseler, bazıları nezaketle, bazıları ağır dille, gerektiğinde tehdit ederek veya benim odama telefon ederek baskılarda bulunuyorlardı. Ve belli bir tutum sergileniyordu.”¹⁹⁷

Süleyman Demirel de yıllar sonra o günleri anlatırken, komutanlara ve tankların hareket etmiş olduğu söylentilerine rağmen milletvekili sıralarında oturduklarını, görevlerini yerine getirdiklerini, bir ya da iki saatte bir kalkıp oy kullandıklarını ifade ediyordu.¹⁹⁸

Oylamalar bahsedilen şartlarda gerçekleşirken I. turda Arıburun 292, Gürler 175 ve Bozbeyli 45 oy aldı. Bu rakamların hiçbirisi gereken çoğunluğu sağlayamamıştı. II. turun oy dağılımı Arıburun 284, Gürler 176 ve Bozbeyli 47 iken III. turun sonuçları da Arıburun 276, Gürler 200 ve Bozbeyli 45 şeklindeydi. Daha önce de belirtildiği üzere generallerin oylamalara ilgilerin yoğunluğu. Fakat Gürler’in seçilemeyeceğini anlayan generallerin bu ilgileri azaldı ve Meclisteki general sayısı giderek düştü.

Defalarca yapılan turlar sonucunda hiçbir aday gereken çoğunluğa ulaşamıyordu. 20 Mart’a kadar yapılan turlarda sonuç alınamayınca Gürler ve Arıburun adaylıktan çekilme kararı aldılar. Gürler’in adaylıktan çekilmesinden sonra Genelkurmay Başkanı Semih Sancar, Ecevit’i karargâha çağırdı ve Parlamantonun çok şahsiyetli davrandığını, çok kararlı olduğunu ve bunun kendilerini çok etkilediğini, bu nedenle de cumhurbaşkanlığı seçimlerinden artık ellerini çektiklerini söyledi.¹⁹⁹ Bu gelişmeler sonucunda siyasiler Sunay’ın görev süresinin uzatılması konusunda görüş birliğine vardılar. Bu ancak bir

¹⁹⁶ Birand-Bilâ-Akar, *12 Eylül Türkiye’nin Miladı*, s.22.

¹⁹⁷ Tanju Cılızoğlu, *Kırık Politika*, Güneş Yay., İstanbul 1987, s.286-287. Akt. Neziroğlu, *Türkiye’de Askeri Müdahaleler ve.....*, s.163.

¹⁹⁸ Demirel, *Devran.....*, s.792-793.

¹⁹⁹ Birand-Bilâ-Akar, *12 Eylül Türkiye’nin Miladı*, s.24-25.

anayasa değişikliği ile gerçekleşebilirdi. Konu ile ilgili önerge 21 Mart'ta TBMM'de oylandı fakat burada da gerekli çoğunluk sağlanamadı. Önergenin kabul edilebilmesi için 300 oy gerekli iken TBMM'den çıkan kabul oyunun sayısı 299'du.²⁰⁰ Senatoda ise bu fikre şiddetle karşı çıkan önemli bir isim vardı, İsmet İnönü. Oylamanın gereken çoğunluğu alamamasında İnönü'nün konu ile ilgili şu sözleri etkili olmuştu:

“Bunu yapmayınız! Süresini doldurmuş insan, bu görevi yerine getirmiş olur. Bunu bir tertiple çözmek istemesi siyasal yaşamın en büyük zehrini teşkil eder. Anayasa'yı değiştirecek olursanız bu takdirde bugüne kadar olanlar sürecektir.”²⁰¹

Sunay'ın görev süresinin uzatılma yöntemi de olumlu sonuç vermeyince geriye sadece tek bir yol kalıyordu, yeni bir aday belirlemek. Ecevit ve Demirel yeni aday olarak Anayasa Mahkemesi Başkanı Muhittin Taylan'ı belirlediler. Aday olabilmesi için Taylan'ın da senatörlüğünün onaylanması gerekiyordu. Fakat Gürler'i açıkça destekleyen Cumhurbaşkanı Sunay'ın, Gürler'in seçilmemesinin rövanşını alma ihtimali vardı. Nitekim Taylan'ın senatörlüğünü onaylamayan Sunay tepkisini açıkça ortaya koymuştu.

28 Mart'a gelindiğinde Sunay'ın görev süresi resmen bitmişti ve cumhurbaşkanlığı makamı boşalmıştı. Anayasaya göre böylesi bir durumda Senato Başkanı, cumhurbaşkanlığı vekilliğini yürüttü. Dönemin Senato Başkanı Tekin Arıburun cumhurbaşkanı vekili oldu.²⁰² Bu krizin artık aşılması gerekiyordu. Artık Nisan ayına gelinmişti. Demirel ile Ecevit yeni bir isim üzerinde uzlaşmaya karar verdiler. Bu isim Cumhuriyet Senatosu Kontenjan Grubu Başkanı Fahri Korutürk'tü. Fahri Korutürk de 27 Mayıs sonrasında tasfiye edilen subaylar arasındaydı. Cumhurbaşkanlığına aday gösterilme teklifi Korutürk'e götürüldü. Fahri Korutürk cumhurbaşkanlığı teklifinin kendisine nasıl getirildiğini ilerleyen yıllarda Ali Baransel'e şu şekilde anlatıyordu:

“1973 senesinin 5 Nisan günü güneş doğarken, hayatımda, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı olacağım hakkında hiçbir düşünce aklımdan geçmiş değildi. Böyle bir hazırlığım yoktu. Herhangi bir teşebbüste de bulunmamıştım, İstanbul'daydım. O gün hayatta olan annemi ziyarete gitmiştim. Ve Ankara'ya dönmek üzere şahsen kendime bilet almıştım. 5 Nisan gecesi, özel odamda yatağıma çekildiğim zaman da bu konuda hiçbir şey bilmiyordum. Sıhhatteydim ve zamanında da uyudum.”

²⁰⁰ Akın, *Gazi'den Günümüze*, s.100.

²⁰¹ Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi*, s.221.

²⁰² “Crisis in Turkish Democracy”, Erişim Tarihi: 22.02.2011, <http://countrystudies.us/turkey/16.htm>.

Korutürkler'in evleri o dönemde Moda'dadır. Gece saat 01.30'da Moda'daki bu evin telefonu çalar. Telefona Korutürk'ün eşi Emel Hanım bakar ve telefondaki kişi ile aralarında şu konuşma geçer:

“O zaman Hariciye Vekili olan İhsan Sabri Çağlayangil arıyordu. ‘Fahri Paşa ile görüşebilir miyiz?’ dedi. ‘Beyefendi uyuyor’ dedim. ‘Çok mühim bir şey için görüşmek istiyoruz’ dedi.”

Telefon sesine uyanmış olan Fahri Korutürk, Çağlayangil ile konuşmaya başlar:

Çağlayangil, “Refikanızı alıp, yarın sabah Ankara’ya gelebilir misiniz?” diye sorar ve ekler, “Muhakkak gelmeniz lazım, bekliyoruz sizi.”²⁰³

Bu görüşme üzerine Fahri Korutürk ertesi gün Ankara’ya gider. Kendisini Ankara’da karşılayan İhsan Sabri Çağlayangil durumu Korutürk’e anlatır, cumhurbaşkanı adayı olarak kendisini göstereceklerini ve hem kendilerinin hem de CHP’nin bunu istediğini söyler. Bunun üzerine Korutürk iki partinin istemesi ile olmayacağını hepsinin anlaşması gerektiğini söyler. Korutürk’ün bu isteği kabul edilir ve oylamaya geçilir.

6 Nisan 1973 tarihinde yapılan oylamada Korutürk 365 oy alarak cumhurbaşkanlığına seçildi ve Türkiye Cumhuriyeti’nin 6. Cumhurbaşkanı oldu. Siyasiler asker adaya yani Gürler’e itiraz ettiler ama seçtikleri Korutürk de ordudan emekli bir askerdı. Burada her ne kadar bir zıtlık varmış gibi görünse de Korutürk 27 Mayıs’ın tasfiye ettiği, emekli olmaya mecbur bıraktığı isimlerden birisiydi. Senatörlük döneminde de daha ılımlı bir tavır sergiliyordu. Bu özelliklerinden dolayı onun cumhurbaşkanlığı askerler tarafından da kabul görmüş ve herhangi bir olumsuz tavırla karşılaşmamıştı.

1973 Cumhurbaşkanlığı seçimleri bir kriz şekline dönüşmüş ve siyasiler ile askerler arasında çekişmelerin yaşanmasına neden olmuştu. Askerler tıpkı Sunay örneğinde olduğu gibi Genelkurmay Başkanı Gürler’in seçilmesi için çalışmışlardı. Demirel ve Ecevit ise buna karşı çıkmışlar, özellikle Demirel sert tepki göstermişti. Şayet Gürler seçilirse millete hesap veremeyeceklerini ve insanların kendilerine olan güvenlerinin sarsılacağını söylemişti. Yaşanılan kriz Korutürk’ün cumhurbaşkanı seçilmesi ile aşılmıştı. Gerçekten de Gürler seçilseydi bu durum askerler arasında bir gelenek haline gelebilir, siyasete müdahil

---

²⁰³ Ali Baransel, *Bıçak Sirtında Çankaya Köşkü Yılları*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2006, s.36-37.

olmaktan oldukça hoşlanan askerlerin bu makamı kendi amaçları için kullanabilmelerine yol açabilirdi.

Korutürk'ün cumhurbaşkanı olması üzerine Ferit Melen, 7 Nisan'da istifasını verdi. Bunun üzerine yeni cumhurbaşkanı, Naim Talu'yu hükümeti kurmakla görevlendirdi. Talu bir AP-CGP koalisyonu kurdu.²⁰⁴ Bu koalisyon hükümeti 1973 genel seçimlerine kadar ülkeyi yönetti.

2.2. 1973 GENEL SEÇİMLERİ

1973 genel seçimleri bir askeri vesayet döneminden çıkışı simgelemesi açısından önemlidir. Yönetimi doğrudan ele almayan askerin çekilmesini temsil etmektedir. 1973 seçimlerinin bir diğer önemli özelliği de müdahale sonrasında partilerin geldikleri konumları göstermesidir. Hangi parti seçmen kaybetmiştir, hangi parti seçmen kazanmıştır, bu seçimler sonucunda belirginleşmiştir. 1973 seçimlerinden itibaren ülke koalisyonlar ya da azınlık hükümetleri dönemine girmiştir. Ta ki 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'ne kadar. Aslında bu seçimler 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'ne giden süreçte rol alan partilerin siyasi arenaya çıktıkları seçimler olması açısından önemlidir.

2.2.1. 1970'li Yılların Başlarında Türk Siyasetinin Özellikleri

1946 yılında Demokrat Parti'nin kurulması ile birlikte Türk siyasi hayatı sık sık problemlerle karşılaşmış ve askerler fırsat buldukça siyasete müdahalede bulunmuşlardır. 27 Mayıs ile ülke yönetimini ele alan askerler yine 12 Mart Müdahalesi ile doğrudan olmasa da dolaylı olarak yönetime dahil olmuşlardır. 12 Mart döneminden çıkışı sağlayan olay ise 14 Ekim 1973 tarihinde gerçekleştirilen genel seçimler olmuştur.

1970'li yılların başında Türk siyasetinin dikkat çeken özelliği sağda bölünmenin solda ise yükselmenin yaşanmasıdır. Siyasetçiler arasında bir diyalog eksikliğinden de söz edilebilir. 1970'li yıllar Türk siyasi hayatında İslamcı-gelenekçi örgütlenmenin yaşandığı yıllardır.²⁰⁵ Bunların yanında yaşanan sosyo-ekonomik değişiklikler de ülkenin siyasi yapısını etkilemiştir. Çünkü kırsal alanlardan büyük kentlere göçler başlamış ve bu durum

²⁰⁴ Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980*, s.301.

²⁰⁵ Akyaz, *Askerî Müdahalelerin Orduya.....*, s.252.

da seçmen niteliğini etkilemiştir. Bir türlü baş edilemeyen, sonlandırılmayan anarşi ve şiddet olayları da güvenlik problemlerinin doğmasına neden olmuş,²⁰⁶ güvenlik endişesi yaşayan insanlar seçmen olarak oy kullandıklarında bu faktörü göz ardı etmemişlerdir.

Siyasi sağ bu yıllarda bölünme yaşamıştır. Milliyetçi ve İslamcı söylemler ağırlık kazanırken oylar ise birkaç parti arasında bölünmüştür. 1970’lerdeki siyasi partiler muhafazakârlığı hem milliyetçiliğe hem de dinselliğe dayandırmayı uygun görmüşlerdir. Fakat değişen ülke şartları şehirlerin büyümesi, kırdan kente doğru gerçekleşen göç hareketleri ve ekonominin dış odakların etkisinde olması gibi nedenler bu politikanın o kadar da kontrol edilememesine de neden olmuştur. 1970’li yıllarda yapılan hiçbir seçim ülkeyi istikrara kavuşturamamıştır.²⁰⁷ 1973 seçimlerinden 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi’ne kadar geçen dönemde ülke yönetimine ya koalisyon hükümetleri ya da azınlık hükümetleri hâkim olmuştur. Bu durum artık bir süreklilik halini kazanmıştır. Bu koalisyonlar uzun ömürlü olamadıkları gibi partiler de birbirlerine pamuk ipliği ile bağlanmışlar, en küçük çıkar çatışmalarında ayrılıklar meydana gelmiş, hükümetler düşmüştür. Siyasi alandaki bu olumsuzluklar toplumsal ve ekonomik alanlara da yansımış ve ülkede tam bir kaos ortamı oluşmuştur.

2.2.2. 1973 Seçimlerine Katılan Başlıca Siyasi Partiler

12 Mart Müdahalesi’nden sonra 14 Ekim 1973 tarihinde yapılan genel seçimlere AP (Adalet Partisi), CHP (Cumhuriyet Halk Partisi), CGP (Cumhuriyetçi Güven Partisi), DP (Demokratik Parti), MHP (Milliyetçi Hareket Partisi), MP (Millet Partisi), MSP (Milli Selamet Partisi) ve TBP (Türkiye Birlik Partisi) katılmıştır. Seçimlere katılan parti sayısının oldukça fazla olduğu dikkat çekmektedir. 1973-1980 arası dönem aşırı çok parti sistemine yönelik gelişmelerin yaşandığı bir dönem olmuştur.²⁰⁸ Bu durum da Türk siyasetindeki bölünmüşlüğü göstermektedir. Şunu belirtmekte fayda vardır ki 1973 seçimlerine 12 Mart öncesinin siyasetçileri ile başlanılmıştır.²⁰⁹ Türk siyasetindeki gelenek gereği partiler bir süre sonra fikir ve programları ile değil de liderleri ile anılır olmuşlardır. AP Demirel’in

²⁰⁶ Davut Dursun, *12 Eylül Darbesi Hatıralar, Gözlemler, Düşünceler*, Şehir Yayınları, İstanbul 2005, s.18.

²⁰⁷ Lewis, *Demokrasinin Türkiye Serüveni*, s.19.

²⁰⁸ Ahmet Kotil, “Siyasal Partiler”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt: 7, İletişim Yay., İstanbul, s.2009.

²⁰⁹ Birand-Bilâ-Akar, *12 Eylül Türkiye’nin Miladı*, s.25.

partisi, CHP Ecevit'in partisi, MHP Türkeş'in partisi gibi idrak edilmiş, parti deyince genel başkanları akla gelir olmuştur. Dönemin dikkate değer ve siyasette aktif rol oynayan partileri AP, CHP, MSP ve MHP'dir.

2.2.2.1. Adalet Partisi (AP)

Adalet Partisi, 27 Mayıs Darbesi'nden sonra 1961 yılının Şubat ayında darbe mağduru olan Demokrat Parti'nin devamı olduğunu iddia ederek kurulmuştur. Partinin ilk Genel Başkanı 27 Mayıs sonrasında Genelkurmay Başkanlığı görevini üstlenen Org. Ragıp Gümüşpala'dır. Gümüşpala'nın 1964 yılının Haziran ayında vefat etmesi üzerine o dönemde partinin Teşkilat Başkanı olan Sadettin Bilgiç tüzük gereği Genel Başkanlığa vekâlet etmiştir.²¹⁰ Genel Başkanın vefatından sonra parti içerisinde liderlik yarışı başlamıştır. Öncelikle yeni lideri seçmek için kongre düzenlenmesine karar verilmiş ve bu doğrultuda çalışmalar başlamıştır. 28 Kasım 1964 tarihinde başlayan kongrede liderlik için üç aday vardır. Bunlar Org. Tekin Arıburun, "Barajlar Kralı" Süleyman Demirel ve Sadettin Bilgiç'tir. Arıburun 39 oy alınca seçilemeyeceğini anlamıştır. O dönemde Devlet Su İşleri Genel Müdürü ve "Barajlar Kralı" olan Süleyman Demirel, Sadettin Bilgiç'i de yenerek 500 oy fark ile AP'nin Genel Başkanlığı'na seçilmiştir. Böylece hem AP, hem Demirel hem de Türkiye için yeni bir dönem başlamıştır. İlerleyen yıllarda iki darbe görecektir. Demirel, lider olarak siyasi arenadaki yerini almıştır. 1973 seçimlerine de en tecrübeli lider olarak girmiştir.

AP, 1973 yılındaki seçimlere büyük bir ümitte girmiştir. Çünkü 12 Mart Muhtırası verildiği zaman iktidarda olan partiydi ve istifa etmek zorunda kalmıştı. Bu durum ona mağdur imajı vermişti. Aynı imajı DP'nin devamı olduğu iddiasıyla 1961 seçimlerinde de kullanmış ve bunun "sihirli anahtar" olduğunu görmüştü. Genel Başkan "Büyük Türkiye" özlemini taşıdığını öne çıkarıyordu. AP bu seçimlerde CHP'nin benimsemiş olduğu "Ortanın Solu"nu CHP aleyhine kullanmaya çalışıyor, "Ortanın Solu Moskova yolu" diyordu. Seçim meydanları ise "Muhteşem Süleyman" tezahüratları ile inliyordu. AP bu yarış için kendisinden gayet emindi. Kamuoyunda da aynı intiba hakimdi. Yapılan

²¹⁰ Yurdakul Fincancıoğlu, *DEMİREL Demokrasinin Duraklama Yılları*, Buke Yayınları, İstanbul 2000, s.82.

araştırmaların sonuçları AP'nin kazanacağı noktasında birleşiyorlardı.²¹¹ AP'nin kazanacağına dair kanaat oluşmasının bir diğer nedeni de CHP lideri Ecevit'in İsmet İnönü tarafından muhalefet görmesiydi. İnönü Türk siyasi hayatının en önemli simalarından birisiydi. Gerek Millî Mücadele'de gerekse Cumhuriyet Döneminde büyük başarılar elde etmiş, önemli işlere imza atmıştı. Kısacası ülkenin kurtarıcı ve kurucu kadrosunda yer almış bir isimdi. Bu nedenle de Türk insanının özellikle de CHP seçmeninin gözündeki değeri büyüktü. Bundan dolayı İnönü'nün Ecevit'e karşı olan muhalefetine seçimlerde CHP'yi olumsuz etkileyebileceği düşünülüyordu.²¹² Fakat AP, CHP ile ilgili olarak düşündüklerinde umduğunu bulamamıştı. Sanayileşen bölgelerin ve büyük kentlerin seçmenleri 1950 ve 1960'lı yıllarda DP ve AP'yi desteklerken bu destek 1973 ve 1977 seçimlerinde CHP'ye doğru kaymıştı. AP'nin oy aldığı geleneksel bölgelerin seçmenleri ise MHP ve MSP'ye doğru yönelmişlerdi.²¹³ Böylece her üç partinin de yani CHP, MSP ve MHP'nin ideolojik bir yönelişe girmeleri 1970'li yılların politik hayatında yaşanılacak olan gelişmelerin belirtisi olarak değerlendirilebilirdi.

AP'nin 1973'ten sonra politikasını biraz daha değiştirdiği dikkat çekmektedir. Bu tarihten itibaren komünizm ile mücadeleyi daha da artırmıştır. Önceki dönemlerde olmadığı kadar bu konudan bahsetmiş, CHP'nin “Ortanın Solu” söyleminden yola çıkarak ülkeyi adım adım komünizme götürdüğünü iddia etmiştir. AP 1973 seçim bildirgesinde komünizm konusuna şu şekilde yer vermiştir:

“...Türk milleti ve vatani için düşmanların en büyüğü olan komünizm ile ve bütün aşırı cereyanlar ile amansız mücadele etmede” gereken bütün tedbirleri alacaktır.²¹⁴

AP ve liderleri Süleyman Demirel iki darbeye de yani hem 12 Mart'a hem de 12 Eylül'e denk gelmeleri nedeni ile dikkat çekmektedir. Parti kurulduğu 1961 yılından kapatıldığı 1980 yılına kadar 1965-1971 ve 1979-1980 yılları arasında tek başına iktidar, 1961-1962 yılları arasında koalisyonun küçük ortağı, 1975-1978 yıllarında ise yine

²¹¹ Tevfik Çavdar, “Adalet Partisi”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt: 8, İletişim Yay., İstanbul, s.2095.

²¹² Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Kaynak Yay., İstanbul 2007, s.189.

²¹³ Ersin Kalaycıoğlu, “1960 Sonrası Politik Hayatına Bir Bakış: Demokrasi Neo-Patrimonyalizm ve İstikrar”, *Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme*, (Ed.: Ersin Kalaycıoğlu-Ali Yaşar Sarıbay), Alfa Aktüel Yay., İstanbul 2007, s. 486.

²¹⁴ Adalet Partisi, *Adalet Partisi Seçim Beyannamesi*, Ankara, 1973, s.17. Akt. Tanel Demirel, *Adalet Partisi İdeoloji ve Politika*, İletişim Yay., İstanbul 2004, s.68.

koalisyonun büyük ortağı konumundadır. İktidarda olamadığı 8 yıllık süreçte de muhalefet görevini üstlenmiştir.²¹⁵

2.2.2.2. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)

CHP kuruluş yılı olan 1923'ten iktidarı DP'ye devrettiği 1950 seçimlerine kadar ülkenin yönetici ve tek partisi olmuştur. TCF (Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası) ve SF (Serbest Fırka) gibi deneyimler yaşanmasına rağmen bunlar uzun ömürlü olamamışlar ve 1950 seçimlerine kadar CHP ülkenin tek partisi olarak varlığını devam ettirmiştir. Partinin adı 1935 yılındaki kurultaya kadar CHF'dir (Cumhuriyet Halk Fırkası). Bu kurultaydan itibaren Cumhuriyet Halk Partisi olarak kullanılagelmiştir. Ülkenin tek ve yönetici partisi olan CHP devletin gelişmesinde ve yapılan yenilik hareketlerinde öncü rol üstlenmiştir. Bu nedenle de CHP'nin 1950 yılına kadar olan tarihi Cumhuriyet Döneminin siyasi tarihi ile bir bütün teşkil etmiştir.²¹⁶ Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümünden sonra İsmet İnönü'nün Parti Genel Başkanı olması ile birlikte CHP için yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönem "Milli Şef" dönemi olarak adlandırılmıştır. Bu dönemin başlıca olaylarından birisi II. Dünya Savaşı'dır. Bu savaş nedeni ile Türkiye'de de bazı ekonomik sıkıntılar yaşanmıştır. Milli Şef dönemi hafızalarda bu sıkıntılarla yer etmiştir. CHP 1950 seçimlerinde iktidarı DP'ye kaptırmış ve başlangıçta bunun geçici bir durum olduğunu, gelecek seçimlerde iktidarı tekrar ele alacağını düşünmüştür. Fakat CHP yanılmıştır. DP giderek güçlenmiştir. 27 Mayıs dönemini herhangi bir zarar görmeden atlatan CHP 12 Mart Muhtırası'ndan bir yıl sonra yani partiler üstü hükümetler döneminde yeni liderine kavuşmuştur. Bu lider Bülent Ecevit'tir. Bülent Ecevit halka tek parti döneminde yaşanan sıkıntıları anımsatan İsmet İnönü'nün imajından tamamen farklı bir imaja sahiptir. Ecevit, yeni bir yaklaşım getirecek ve "halkçı" bir anlayışı benimseyecektir.²¹⁷ En güçlü rakibi olan Demirel'in karşısına güçlü ve halk tarafından benimsenmiş bir lider olarak çıkacaktır.

²¹⁵ Demirel, *Adalet Partisi*, s.9.

²¹⁶ Mete Tunçay, "Cumhuriyet Halk Partisi (1923-1950)", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt: 8, İletişim Yayınları, İstanbul, s.2019.

²¹⁷ Komsuoğlu, *Türk Siyasetinde Bir Lider*....., s.185-186.

Merkezin partisi yeni lideri ile değişmeye, kenarın ezilmiş olarak kabul ettiği kesimin partisi olmaya başlamıştı.²¹⁸ Bu gelişmeler ile 1973 yılına gelindiğinde seçim mücadelelerinin iki büyük parti arasında geçeceği belli olmuştu. Bu partilerden birincisi 12 Mart mağduru olan Süleyman Demirel'in AP'si, ikincisi ise yeni bir lider ile yola koyulan, Bülent Ecevit'in CHP'siydi. Ecevit, seçim yarışlarına en hızlı başlayan liderdi. Ecevit, Demirel gibi susmamış ve 12 Mart'a yönelik sert eleştirilerde bulunmuştu. 12 Mart karşısındaki bu tutumunun ona halk nazarında itibar kazandırdığı ihtimali yüksektir.

Ecevit genç ve dinamik bir liderdi. Söylemleri ve ifadeleri ile farklı bir bakış açısı getiriyordu. Bozuk giden düzeni dillendiriyor, “bu düzen değişmelidir”, “ne ezilen, ne ezen, insanca, hakça düzen”²¹⁹ “toprak işleyenin, su kullananın”, “üretenler yönetsin” gibi ifadeler kullanıyordu. Toprak reformundan bahseden lider de yine Ecevit'ti. Halk Ecevit'e o kadar ümit bağlamıştı ki dağlara taşlara “Umudumuz Ecevit” yazılmıştı. Gerçekten de Ecevit seçim çalışmalarında halkçı bir yaklaşım benimsemişti. Hatta “Karaoğlan” lakabını da bu yaklaşımı ile seçim kampanyalarında almıştı. Ecevit'in ayrılmaz bir parçası olacak olan “Karaoğlan” lakabının şu olay ile Türk siyasetine girdiği anlatılmaktadır:

“14 Ekim seçimleri için Sivas'ın Yıldızeli ilçesinde olan Ecevit, konuşmasını bitirmiş, parti binasına gitmişti. Elinde bastonu ayağında lastik pabuçları, başında beyaz örtüsü bulunan iki büklüm yaşlı bir kadın CHP'nin seçim otobüsüne yaklaşmış orada bulunan gazetecilere ‘Karaoğlan nerede ha evlatlar, Karaoğlan'ı görmek istiyorum’ der. Gazeteciler, kadının Ecevit'i kastettiğini anlarlar ve CHP binasını gösterirler. İşte bundan sonra Ecevit'in diğer adı ‘Karaoğlan’dır.’”²²⁰

Yeni adıyla Karaoğlan, Türk milletinin 1973 seçimlerindeki umudu olmuştur. Mavi gömleği ve mitinglerde uçurduğu beyaz güvercinler özgürlüğün sembolünü temsil etmiştir. Ezilen halkın ve solun umudu²²¹ ve temsilcisi haline gelmiştir.

1973 seçim kampanyalarının parlayan yıldızı olan Bülent Ecevit, kampanyaları eşi Rahşan Ecevit ile birlikte yürütmüş,²²² bu kampanyalar sayesinde yeni seçmenleri yani o dönemde ilk kez oy kullanacak olan gençleri CHP'nin saflarına çekmeyi başarmıştır.

²¹⁸ Kalaycıoğlu, “1960 Sonrası Politik Hayatına.....”, s.484.

²¹⁹ Özçelik, “1960'dan Günümüze Türk Siyasal Hayatı” s.162.

²²⁰ Hilmi Tutar, *Türk Siyasetinde Sancılı Yıllar*, Bizim Kitaplar, İstanbul 2007, s.227.

²²¹ Ahmet Turan, *Darbe Arası Türkiye, 27 Mayıs-12 Mart-12 Eylül, Anılar, Gözlemler, Tanıklıklar*, Resital Yay., İstanbul 2007, s.103.

²²² Military Interventions in Turkey, Erişim Tarihi: 21.05.2010, <http://www.allaboutturkey.com/darbe.htm>

Ecevit'i bu kadar başarıya götüren şey “düzen değişikliği” sloganı ile yola çıktığı “Ak Günlere” adını taşıyan seçim bildirgesi olmuştur.²²³ 234 sayfadan oluşan bu bildirmede ülkenin problemleri ele alınmış ve çözüm önerileri getirilmiştir. Bildirge özellikle yoksullukla mücadele içermesi bakımından dikkat çekmiştir. Bu yönü ile de halktan büyük ilgi görmüştür. 1973 seçimlerinde Ecevit'in ve CHP'nin birinci parti olmasında büyük bir role sahip olan “Ak Günlere” isimli bildirgenin başlıca önemli maddeleri şunlardır:

Ülkenin sağa kayışı

“12 Mart 1971'den sonra Türkiye'de demokrasi bir ölçüde askıya alınınca, halkın siyasetteki ağırlığı, devlet yönetimi üzerindeki etkisi geniş ölçüde azalmıştır. Büyük varlıklı çıkar çevreleri ve onların yandaşı olan tutucu partiler, bundan yararlanarak, ekonomik ve sosyal politikayı. Anayasamızın temel unsurları arasında yer alan 'Sosyal Devlet' kavramı ile bağdaşmayacak kadar sağa kaydırmışlardır.”

Kasıtlı yaratılan pahalılık

“... Halkın tahammülünü aşan pahalılık, geniş ölçüde kasıtlı olarak yaratılmaktadır... Türkiye'nin büyük iş çevreleri, toplu sözleşme ve grev hakkı karşısında da kârlarını yüksek tutmanın hatta büsbütün yükseltmenin yolunu, pahalılığı hızlandırmakta bulmuşlardır. Toplu sözleşme ve grev hakkı nedeniyle işçi ücretlerine zaman zaman yapmak zorunda kaldıkları zamları, işçiden ve genel olarak halktan fazlasıyla çıkarmaktadırlar... Öylelikle, ücret zammı olarak veya taban fiyatı olarak halka verilenler, halktan çok daha fazlasıyla alınıp büyük sermaye çevrelerine aktarılmaktadır.”

Ekonomi ve Demokrasi

“... Türk ekonomisi ve giderek Türk devletinin yönetimi, büyük yabancı sermaye ile işbirliği yapan tekelci sermaye gruplarının tümünden eline geçmiş olacaktır. O zaman ekonomimiz büsbütün kısırlaşacağı, sosyal adalete büsbütün ters düşüleceği gibi, artık Türkiye'de demokrasiyi 12 Mart'tan sonraki yozlaştırılmış, budanmış haliyle bile yaşatmak bir hayal olacaktır.”

²²³ Tevfik Çavdar, “Cumhuriyet Halk Partisi (1950-1980)”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt: 8, İletişim Yay., İstanbul, s.2035.

Özgürce ve hakça kalkınma

“... Sayılı kişilerin refahını artırıp halk çoğunluğunu yoksul bırakan, üstelik bu uğurda özgürlükleri kısan bir sözde kalkınma ise büyük bunalımlara yol açar.

Türk toplumu böyle bir bunalıma sürüklenmektedir. Türkiye halk çoğunluğu yoksullaşırken bir avuç insanın refahı artmakta; halkın bu adaletsizliğe sessizce katlanmasını sağlayabilmek için de özgürlükler kısılıp, demokrasi yozlaştırılmaktadır.

Köy kentler

“Tarımda verimin yükselmesi, köylünün uygarlıktan ve sosyal hizmetlerden daha yeterli ölçüde yararlanabilmesi ve köylü gücüne dayalı bir sanayileşme hareketinin gelişebilmesi için gerekli altyapılar, tesisler, hizmetler, köy grupları arasında en elverişli merkezlerde yoğunlaştırılacaklar.

... Köykent adı verilebilecek olan bu merkezler, çevre köylerine yollarla bağlanacağından, köylü, bu merkezlerdeki hizmetlerden, olanaklardan günü gününe, kolayca yararlanabilecektir...

... Tarım makinelerinin bakım ve onarım atölyeleri, küçük sanatlar, bugünkü köy düzeninin çok üstünde yeterli sağlık ve eğitim kuruluşları, meslek kursları, her türlü kültür, spor ve eğlence tesisleri köykentlerde yoğunlaşabilecektir.”

Doğu ve Güneydoğu Anadolu

“... Bu bölgelerin az gelişmişliğinin başlıca üç nedeni vardır:

1. Bu bölgelerin yarı feodal sosyal yapısı;
2. Devletin bağışlanmaz ihmali;

3. Ekonomiye, devletin değil, tümü ile özel girişimin de değil, daha çok tekelci sermayenin yön vermesi; tekelci sermayenin de ekonomik faaliyetlerinde ülke sorunlarını, ihtiyaçlarını ve sosyal adalet ilkesini gereğince dikkate almaması... CHP iktidarında devlet, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da baskıyla, silahla, komandoyla değil, halk yararına ekonomik, sosyal ve eğitsel tedbirlerle, reformlarla, yardımlarla ve güleryüzle varlığını duyuracaktır.”

Küçük ve Ortaboy işletmeler

“CHP iktidarı, toplumun tümünde olduğu gibi, özel kesimin içinde de sosyal adalet sağlayacaktır. Ekonominin dinamik güçleri arasında yer alan küçük ve orta sanayicileri, tekelci büyük sermayenin devlet yakıtı ile sürülen silindiri altında ezilmekten kurtaracaktır.”

Demokrasi üzerine

“... Bu arada, artık gözden saklanamayacak hale gelen işkenceler, dünyada Türkiye'nin itibarını sarsmaya başlamıştır. Sıkıyönetim kanadı altında faaliyet gösterdiği anlaşılan ‘Kont-gerilla’ diye bir örgütün faaliyeti dünyada duyulduğu halde, resmi makamlarca üzerinde bile durulmamıştır... Binlerce genç, ağır suçlar işlemiş olanlarla bir arada gözaltına alınmış, tutuklanmış, yargılanmaya başlamıştır... Bir aydının evinde 'sol yayın' bulundurması suç sayılır hale gelmiştir... Yıllarca önce yazdığı kitaplardan ötürü yazarlar, çevirmenler hakkında, 12 Mart sonrası baskı ortamında, hiçbir uygar ülkede eşine rastlanmayacak ağır mahkûmiyetler birbirini izlemeye başlamıştır...”

... Özgürlükçü demokraside düşünce ve anlatım özgürlüğüne sınır konamaz; düşünce suçu diye bir suç türü tanınmaz... Böyle bir özgürlük anlayışından korkmamak da gerekir.

... CHP iktidarı Türk demokrasisini bir ‘egemen sınıflar demokrasisi’nin dar çemberinden kurtararak genişletecektir. Çağın gereği olan kütle demokrasisi boyutlarına kavuşturacaktır. Ve bütün toplumun siyasetle etkin biçimde ilgilenebilmesini, halkın siyasete, dolayısıyla yönetime ağırlığını koyabilmesini ve ekonomik düzeni barışçı yollardan kendi yararına değiştirebilmesini sağlayacaktır. Böylelikle Türk demokrasisinde çağdaşlık, genişlik ve gerçeklik sağlanacaktır.”

İç Güvenlik

“Bu dönemde (12 Mart sonrası) izlenen ‘huzur ve asayiş’ politikası, ‘aşırı akımları’ önleme gerekçesiyle uygulanan bazı yöntemler, normal rejime döndüğünde, huzursuzluğu ve asayişsizliği büsbütün artırabilecek, hatta aşırı akımları kamçılatabilecek niteliktedir.”

Bu seçim bildirgesi, şu ‘şairane’ sonuçla noktalanmaktadır:

“Bir düzen ki herkes kendi yaşamında mutlu, çocuğunun geleceğinden daha da umutlu olabilsin. Bir düzen ki herkes güvenle bakabilsin yaşlılığına. Emeğin yarattığı değer, emeği verenlerde biriksin. Çalışanlar elele yüceltebilsin ülkeyi, insan insanı, yabancılar yurdu sömüremesin. Ne yoksulluk ne baskı... Ne ezilen ne ezen... İnsanca hakça bir düzen... Kaynaklar daha gür akacaktır o düzende... Türkiye daha bağımsız, insanlar özgür olacaktır... Barış gelecektir topluma.

Ak günler ülkemize öyle bir düzenle doğacaktır.”²²⁴

Yukarıda temel maddeleri verilen Ak Günlere bildirgesi ile yola çıkan ve halkçı yaklaşımı ile büyük bir kampanya yürüten CHP 1973 seçimlerinden birinci parti olarak çıkacaktır. Bu sonuç Türk insanının mağduriyetleri değil, artık yeni fikirleri dikkate aldığını ve bu doğrultuda hareket ettiğini göstermektedir. Bunda da ülkede yıllardır devam eden ekonomik, siyasal ve sosyal huzursuzlukların etken olduğu bilinmektedir.

2.2.2.3. Milli Selamet Partisi (MSP)

1973 seçimlerinde elde ettiği başarı ile dikkat çeken partilerden birisi de MSP’dir. MSP 1973 seçimlerinde sadece aldığı oylar açısından değil aynı zamanda siyasal İslam’ı gündeme getirmesi açısından da dikkat çekmiştir. Aslında MSP’nin kökeni 12 Mart Muhtırası’ndan sonra kapatılmış olan Milli Nizam Partisi’ne dayanmaktadır.

Türkiye tarihine bakıldığı zaman Osmanlı İmparatorluğu döneminden itibaren İslam’ın siyasete hakim olduğunu görülmektedir. Osmanlı döneminde devletin kurtulması için görülen çarelerden birisi Batıcılıktı. İlk etapta Batı’nın askeri ve silah gücünün Devlete nasıl getirileceği sorunu tartışılmaya başlanmıştı.²²⁵ Çünkü Devlet, Batı karşısındaki hissedilir anlamdaki ilk yenilgiyi askeri alanda yaşamıştı. Tanzimat’ın getirdiği bir takım yenilikler ile Batıcılık da sistemleştirilmeye

²²⁴ Çavdar, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi*, s.227-230.

²²⁵ Şerif Mardin, “Batıcılık”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt: 1, İletişim Yay., İstanbul, s.245.

çalışılmıştı.²²⁶ İlerleyen dönemlerde Batıcılığa göre devletin gelişebilmesi için Batının hem bilimsel ve teknolojik gelişmeleri hem de yaşam tarzı alınmalıydı. İşte bu anlayışa karşılık ortaya çıkan akım ise İslamcılıktı. İslamcılar ilk iş olarak bir gözlem yapmışlardır. Buna göre İslam dünyası bir gerileme halindedir.²²⁷ Osmanlı Devleti'nin zayıflama nedeni de Müslümanların ataletidir. Devlet dinden uzaklaştığı için bu hale düşmüştür. İslamcı zihniyeti anlayamamanın sonucunda²²⁸ Batının hâkimiyetine girmeye başlamıştır. Eğer devleti yeniden eski gücüne ulaştırmak isteniliyorsa tekrar İslamcılık hareketine kulak verilmelidir. Hareketin amacı İslam dünyasını esaretten, taklitçilikten, yeteneksiz yöneticilerden ve Batı'nın sömürsünden kurtarmaktır. Gelişmek ve medenileşmek için yapılan siyasi ve ilmi çalışmaları kapsamaktadır.²²⁹ İlerleyen yıllarda İslamcılar arasında ılımlılar olarak nitelendirilebilecek bir grup ortaya çıkmıştır ki bunlara göre de Batının sadece ilim ve tekniği alınmalı, kültürel olarak ise dinden yani İslam'dan uzaklaşılmalıdır. Görüldüğü gibi tartışmaları Osmanlı İmparatorluğu döneminden başlayan ve bugüne kadar devam eden İslamcı gelenek sonucunda bu durum siyasete de yansımış ve İslami ağırlıklı partiler kurulmuştur. Cumhuriyet döneminde çok partili hayat sürecinde bu türden ortaya çıkan partilerin ilki Milli Nizam Partisi olmuştur. Partinin kurucusu Necmettin Erbakan'dır.

Prof. Dr. Necmettin Erbakan İstanbul Teknik Üniversitesi'nde okumuştur. Üniversite yıllarından itibaren dinine bağlı bir öğrenci profili çizmişti. Aynı yıllarda Süleyman Demirel de öğrenciydi. Süleyman Demirel de dindardı. Fakat onun dindarlığı Necmettin Erbakan'ının boyutlarında değildi. Bu iki isimde gelecekte önemli partilerin liderleri olacaklar, bazen kıyasıya mücadeleye girecekler ve bazen de koalisyon hükümetlerinde buluşacaklardı. Necmettin Erbakan 1969 yılında Almanya'dan Türkiye'ye döndü. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Başkanlığına seçildi. Fakat bu seçim Demirel'in isteği dışında gerçekleşmişti. Bu nedenle Adalet Partisi seçimlerde yolsuzluk olduğunu iddia ederek seçim sonuçlarını iptal ettirdi.²³⁰

²²⁶ Kılıç, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e*..., s.15.

²²⁷ Tarık Zafer Tunaya, *İslâmcılık Akımı*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2003, s.7.

²²⁸ Tunaya, *İslâmcılık Akımı*, s.13.

²²⁹ İhsan Özkeş, *Siyasallaştırılan Din Dinleştirilen Siyaset*, Otopsi Yayınları, İstanbul 2003, s.19.

²³⁰ Andrew Mango, *Türkiye ve Türkler 1938'den Günümüze*, (Çev.: Füsün Doruker), Remzi Kitabevi, İstanbul 2006, s.81-82.

Böylece üniversite yıllarından beri birbirlerini sevmeyen Demirel ve Erbakan arasındaki anlaşmazlıklar iyice gün yüzüne çıkmış oldu.

Necmettin Erbakan'ın siyasete dahil olması 1969 yılına denk gelmektedir. AP içindeki bazı aşırı dinciler Erbakan'ı 1969 yılında yapılacak olan seçimlerde Konya'dan milletvekili adayı olarak göstermek istiyorlardı. Bunu MSP'nin ilk Genel Başkanı olan Süleyman Arif Emre de doğruluyordu. Süleyman Arif de AP'deki bazı arkadaşlarının AP'yi ele geçirme teklifinde bulunduklarını ve Necmettin Erbakan'ı AP'den Konya milletvekili adayı yapmak istediklerini anlatıyordu. Fakat Erbakan, Demirel'in vetosuna uğruyor ve AP'ye kabul edilmiyordu.²³¹ Böylece gerginlik daha da artıyordu. Bunun üzerine Necmettin Erbakan, Konya'dan bağımsız olarak aday olmuş ve kazanarak Meclise girmişti. Erbakan bu ilk milletvekilliğinde Konya'lı tüccarların desteğini görmüştü.²³² Bağımsız milletvekili olduktan sonra MNP'nin kuruluş çalışmaları başlatılmış ve kendisi de kurucuları arasında yer alarak partiyi 1970 yılında kurmuştu. Daha sonra ise Partinin Genel Başkanlığına seçilmişti.²³³ Partinin Nakşibendi Şeyhi Mehmet Zahid Kotku'nun teşviki ile kurulduğu söylenmektedir. MNP sadece çatışmalardan dolayı değil, İslamcı bir anlayışı savunmak için de kurulmuştu. Aslında başka bir ifade ile MNP'nin kuruluşu bir bakıma Tanzimat Döneminden beri devam etmekte olan anti-Batıcı ve anti-Laik anlayışın devamı niteliğini taşımaktaydı.²³⁴ Bu bağlamda MNP gerçek anlamdaki ilk İslamcı partiydi.²³⁵ MNP'nin programına göre Türkiye'deki genç nesil, özel mülkiyete saygılı, kendini feda eden, yurtseverler olmalıydılar. Türkiye'nin bilim, teknoloji ve sivilleşme yarışında lider ülke olması için bunun nasıl yapılacağını gösteren en son bilgilerle donatılmalıydılar.²³⁶

MNP 1970 yılında Mecliste üç milletvekiline sahiptir.²³⁷ Fakat bu parti fazla uzun ömürlü olmayacaktır. 12 Mart Muhtırası'ndan sonra 1972 yılında Anayasa

²³¹ Fincancıoğlu, *DEMİREL*....., s.129.

²³² Abdullah Manaz, *Siyasal İslamcılık II-Türkiye'de Siyasal İslamcılık*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2008, s.253-254.

²³³ Binnaz Toprak, "Milli Selamet Partisi", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt: 8, İletişim Yay., İstanbul, s.2104.

²³⁴ Akyaz, *Askerî Müdahalelerin Orduya*....., s.254.

²³⁵ Manaz, *Siyasal İslamcılık II*....., s.256.

²³⁶ Metin Heper, "Revised Barcelona Process in the Light of Turkish Experience", *Prepared to be submitted at the Conference on "The Convergence of Civilizations? Constructing a Mediterranean Region"*, Lisbon, Portugal, June 6-9, 2002, p.10.

²³⁷ Özçelik, "1960'dan Günümüze Türk Siyasal Hayatı", s.162.

Mahkemesi kararı ile kapatılmıştır. Partinin kapatılma gerekçesi olarak ise Anayasaya ve laikliğe aykırı hareket ve faaliyetlerde bulunması gösterilmiştir. İşte kapatılan MNP'nin yerine aynı niteliklere sahip olacak olan MSP kurulacaktır. MNP ve MSP'ye göre ahlaki gelişmeden devlet sorumludur. Bu partiler insanların vicdanlarında hareketsiz olarak yattığını varsaydığı bazı İslami inançları diriltmeyi amaçlamışlardır.²³⁸

1973 seçimleri sürecine girildiğinde 12 Mart sonrası kapatılmış olan MNP'nin yerine Milli Selamet Partisi kurulmuştur. MSP'nin ilk Genel Başkanı MNP hareketinde de yer almış olan Süleyman Arif Emre'dir. Başlangıçta Erbakan'ın Genel Başkan olmamasının nedeni MNP ile bağlantılı görünmemek kaygısıydı.²³⁹ MNP'den farklı olduğunu ortaya koymak isteyen MSP'nin ilk Genel Başkanı Necmettin Erbakan değil de Süleyman Arif Emre olmuştur. Necmettin Erbakan'ın Genel Başkan olması 20 Ekim 1973 tarihinde yani 14 Ekim genel seçimlerinden sonra olmuştur.

MNP'nin yukarıda değinilen programı halefi olan MSP tarafından “Milli Görüş” olarak formülleştirilmiş²⁴⁰ ve bu görüş partinin ideolojik yaklaşımı olmuştur. MSP, tekelleşmenin artmasına ve yabancı sermayeye bağımlılığa karşı olduğunu söyleyerek bu boyutuyla kendisinden önce gelen MNP'den daha ciddi bir imaj oluşturmaya çalışmıştır.²⁴¹ MSP'nin “Milli Görüş”ü şu ilkelere dayanmaktadır:

MSP'ye göre Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş nedenlerinden birisi Batılılaşma hareketidir. Bu hareket ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu Batı'nın tahakkümüne girmiş ve yıkılmak zorunda kalmıştır. Oysa din ilerlemenin önünde engel değildir ve dine önem verdiği zamanlarda dönemin en güçlü devletlerinden birisi haline gelinmiştir. Batı er geç yıkılmaya mahkûmdur ve bu yüzden Türk milleti kendi özüne dönmelidir. Batı'nın yaşam tarzının benimsenmesi kültürel değerlerimizi de yok etmiş, aile içersindeki sevgi ve saygı azalmış, gençler dinden uzaklaşmıştır. MSP'ye göre bütün bunların önüne geçilmeli ve “Manevi Kalkınma” gerçekleştirilmelidir. Yine Milli Görüş'e göre sanayileşmeye önem verilmeli Batı'ya bağımlı sanayileşme yerine milli ve bağımsız sanayileşme gerçekleştirilmelidir. Eğitim konusunda ise Cumhuriyet Döneminin eğitim politikaları eleştirilmiş, eğitim

²³⁸ Heper, “Revised Barcelona Process in the Light of Turkish Experience”, p.11.

²³⁹ Mücek, *Türkiye'de Askerî Darbeler*, s.93.

²⁴⁰ Heper, “Revised Barcelona Process in the Light of Turkish Experience”, p.10-11.

²⁴¹ Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, s.171.

sisteminin Batı taklitçiliğinden öteye gidemediği, bunun sonucunda da milli tarih bilincinden yoksun insanların yetiştirildiği iddia edilmiştir. Milli Görüş'e göre Türkiye'nin tarihteki yerini anlatan, taklitçilikten uzak olan, bilime ve fenne dayanan bir eğitim politikası benimsenmelidir.²⁴²

1973 yılında MSP adıyla tekrar ortaya çıkan Necmettin Erbakan ve partisi benimsediği bu görüş ve yaptığı seçim çalışmaları ile büyük başarı sağlamış, AP'nin oylarını bölmüştür. Erbakan ve ekibinin benimsediği siyasal İslam ağırlıklı parti ideolojisi 2000'li yıllara kadar devam etmiş ve hatta 1997 yılında 28 Şubat postmodern darbesinin yaşanmasına neden olmuştur.

2.2.2.4. Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)

1973 seçimlerinden 6. Parti olarak çıkan ve AP'nin oylarını bölen bir diğer parti de Milliyetçi Hareket Partisi'dir. MHP Türkiye'de 1960'ların sonlarından günümüze kadar milliyetçilik bayrağını taşıyan partidir.²⁴³ Milliyetçi Hareket Partisi denildiğinde akla gelen isim partinin lideri Alparslan Türkeş'tir. Partinin lideri başlangıçta etnik milliyetçilik ile ilgilendi. Fakat daha sonra bir milleti meydana getiren insanların benzer duygulara ve özlemlere sahip olduğu sonucuna ulaşarak kültürel milliyetçiliğini benimsedi.²⁴⁴ Türkeş ilk olarak 1944 yılında daha üstegmen iken Turancılık davasından yargılanmış ve bu yargılamadan sonra da siyasi faaliyetlerine devam etmişti.²⁴⁵ Türkeş ile birlikte Zeki Veleli Togan, Nihal Atsız, Necdet Sançar ve Fethi Tevetoğlu gibi isimlerde yargılanmışlardı. Yargılanma nedenleri ise yıkıcı fikirler yayarak hükümeti devirme teşebbüsüydü.²⁴⁶ Yargılamalarda suçsuz bulunan Türkeş serbest bırakılmış ve ordudaki görevine geri dönmüştü. Alparslan Türkeş 27 Mayıs Darbesi'nin de önemli isimlerinden birisi olmuştu. Hatta darbe metnini radyolardan okuyan isim olması onun ihtilâlcî paşa olarak anılmasına neden olmuştu. Olaydan yıllar sonra bile seçim çalışmalarında bu durum karşısına çıkmış, halktan bazı kesim ona darbeci olarak yaklaşmıştı.

²⁴² Toprak, "Milli Selamet Partisi", s.2104-2107.

²⁴³ Heper, "Revised Barcelona Process in the Light of Turkish Experience", p.17.

²⁴⁴ Heper, "Revised Barcelona Process in the Light of Turkish Experience", p.17.

²⁴⁵ Akyaz, *Askerî Müdahalelerin Orduya.....*, s.256.

²⁴⁶ Mehmet Ali Ağaoğulları, "Aşırı Milliyetçi Sağ", *Geçiş Sürecinde Türkiye*, (Der.: Irvin Cemil Schick-Ertuğrul Ahmet Tonak), Belge Yayınları, İstanbul 2006, s.206.

27 Mayıs Darbesi sonrasında yönetimin sivillere devredilmesi konusunda darbeci kadro arasında anlaşmazlık çıkmıştı. Bunlardan bir kısmı iktidarın bir an önce sivillere devredilmesinin gerektiğini savunurken bir kısmı da yönetimi hemen devretmemeyi ve ülkenin bir müddet daha askerler tarafından yönetilmesini savunuyorlardı. Alparslan Türkeş de bu ikinci grup arasında yer alıyor ve iktidarın devredilmemesinin gerektiğini düşünüyordu. Hatta Türkeş, MBK'nın süresiz olarak iktidarda kalması düşüncesini ileri sürüyordu. Bu görüşleri nedeniyle Türkeş ve 13 arkadaşı MBK'dan çıkarılarak diplomatik görevle yurtdışına gönderilmişlerdi. Aslında bu görev bir nevi sürgün idi.²⁴⁷ Daha sonra bu grubu ifade etmek için “Ondörtler” tabiri kullanılmıştır.²⁴⁸

Alparslan Türkeş 1963 yılı başlarında sürgünden döndü. Sürgünden döndükten sonra yaptığı basın toplantısında siyasete gireceğinin sinyallerini “Ya parti kuracağız, ya da mevcut partilerden biri doktrinlerimizi benimseyecektir.”²⁴⁹ sözleri ile vermiş ve ilk teşebbüsünü de AP nezdinde yaşamış, fakat bu girişim başarılı olmamıştı. Bu bağlamdaki ikinci teşebbüs de CKMP (Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi) yönünde olmuştu. Türkeş 14'lerden yakın arkadaşları ile CKMP'ye girme kararı almış ve 31 Mart 1965 tarihinde partiye dâhil olmuşlardı. Türkeş Parti Genel Müfettişi seçilmişti. Bu görevi kullanarak partinin yerel örgütleri ile doğrudan ilişkiye girmiş ve onları yanına çekmeye çalışmıştı. Türkeş'in bu davranışları zamanla parti içerisinde bölünmelere ve huzursuzluk yaşanmasına neden olmuştu. Başlangıçta Türkeş'i partiye davet edenler zamanla onun bu tutum ve davranışlarından rahatsız olmaya başlamışlardı. Hatta bazı CKMP'liler Türkeş'i Hitlerle özenmekle suçlamaktaydılar. Fakat bunların hiçbirisi Türkeş üzerinde olumsuz bir durum yaratmamış ve parti içindeki bu faaliyetlerine devam etmişti. 1 Ağustos 1965 tarihinde yapılan partinin olağanüstü kongresinde Alparslan Türkeş, eski CKMP'lilerin adayı Ahmet Tahtakılıç ile Genel Başkanlık yarışına girdi. Bu yarışta Tahtakılıç 516 oy alırken Türkeş 698

²⁴⁷ Doğan Ceren, *Kürt Tarihinde Bir Yaprak-Yaşamı, Anıları ve Düşünceleriyle Osman Aydın*, Doz Yay., İstanbul 2009, s.123.

²⁴⁸ Jacob M. Landau, “Alpaslan Türkeş”, *Türkiye’de Liderler ve Demokrasi*, (Ed.: Metin Heper-Sabri Sayarı), (Çev.: Zuhale Bilgin), Kedi Kitap Yayınevi, İstanbul 2008, s.169.

²⁴⁹ Mehmet Ali Ağaoğulları, “Milliyetçi Hareket Partisi”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt: 8, İletişim Yay., İstanbul, s.2111.

oy alarak partinin Genel Başkanı oldu.²⁵⁰ Böylece Genel Başkan olması Türkeş'e siyasi arenada kendi görüşleri doğrultusunda hareket etme imkânını vermişti.

CKMP'nin 8-9 Şubat 1969 tarihlerinde Adana'da toplanan kongresinde partinin adı değiştirilmiş ve Milliyetçi Hareket Partisi'ne dönüştürülmüştü. Partinin adı değiştiği için yeni bir tüzük hazırlanmıştı. MHP'nin amacının “yeni bir devlet düzeni kurmak” olduğu vurgulanıyordu. Bu yol “ülkücü yol”du. “Her şey Türk milleti için, Türk'e doğru ve Türk'e göre ülküsünü benimseyerek Türk milletini kısa sürede güçlendirecek tek yol”du.²⁵¹ Milliyetçi Hareket Partisi yeni ilkeler benimsemişti. Alparslan Türkeş tarafından Dokuz Işık olarak adlandırılan bu ilkeler milliyetçilik, ülkücülük, ahlakçılık, ilimcilik, toplumculuk, köycülük, hürriyetçilik ve şahsiyetçilik, gelişmecilik ve halkçılık, endüstricilik ve teknikçilik idi. Ülkenin gelişmesi bu ilkeler doğrultusunda yapılacak çalışmalar ile gerçekleşecekti.

Parti gençleri gençlik kollarının yanında, ÜOD (Ülkü Ocakları Derneği) ile eğitmeye başladı. ÜOD'leri üniversitelerde devreye sokarken, Genç Ülkücüler Teşkilatı'nı da liselerde devreye sokuyordu.²⁵² Onlara göre her şey eğitimden geçiyordu.

12 Mart Ara Döneminde MHP fazla ses çıkarmamıştır. Sessiz bir şekilde kendi işleri ile meşgul olmaktadır. Milliyetçi otoriter bir sistem aramaktadır. 1973 seçimlerine girerken bu doğrultudaki sloganı da “Millî devlet, güçlü iktidar”dır.²⁵³ Parti kendisini halka kabul ettirme ve güçlenme çabaları içerisindeydi.

Parti 1973 seçimlerine hazırladığı bildirmede “Devlet, bölünmez bir bütün olan milletin teşkilatlanmış halidir; Milliyetçi Hareket sana bin yıl önceki hakanının sözleri ile sesleniyor: ‘Ey Türk titre ve kendine dön.’ Sen, millî kültürüne, hasletlerine değerlerine sahip olduğun sürece kuvvetli ve kudretli olacaksın ve ebediyen efendi olarak yaşayacaksın” derken din ile ilgili olarak da “Laikliği dinsizlik olarak algılamadığını” belirtiyordu.²⁵⁴ 1973 seçimlerine bu bildirge ve milliyetçilik propagandaları ile giren MHP seçimlerden 6. Parti olarak çıkmıştır. İlk etapta herhangi bir etkinliği görünmese de özellikle Demirel'in liderliğinde kurulan

²⁵⁰ Ağaoğulları, “*Milliyetçi Hareket Partisi*”, s.2111.

²⁵¹ Akyaz, *Askerî Müdahalelerin Orduya.....*, s.257.

²⁵² Ağaoğulları, “*Aşırı Milliyetçi Sağ*”, s.224.

²⁵³ Birand-Bilâ-Akar, *12 Eylül Türkiye'nin Miladı*, s.26.

²⁵⁴ Ağaoğulları, “*Milliyetçi Hareket Partisi*”, s.2113-2114.

Milliyetçi Cephe koalisyonlarında bir anahtar vazifesi görmüştür. Hükümetlerin güvenoyu almasında vb. konularda sahip olduğu oy hakkını kullanmasını bilmiştir.

MHP 1970'ler boyunca ülkeyi komünizme karşı koruma misyonunu üstlenmiştir. Alparslan Türkeş ülkenin ayrılıkçı bir krize gittiğini düşünerek krizin üstesinden gelmek için Türklerin güvenilir tedbirler almaya ihtiyaçları olduğunu dile getirdi.²⁵⁵

1973 seçimlerine katılan partilerden kısaca anlatılmaya çalışılan bu dört parti yani AP, CHP, MSP ve MHP 1973-1980 yılları arasında Türk siyasi hayatına yön veren başat partilerdir. Bu partiler arasındaki çekişmeler sonucunda koalisyonlar yıkılmış, sorunlar çözüme ulaştırılamamıştır. Hatta aynı parti içerisinde hizipler oluşmuş, milletvekilleri karşı tarafa geçebilmişlerdir. 7 yıllık istikrarsızlık döneminin sonunda askerler 12 Eylül 1980'de bir kez daha müdahale ettiklerinde de siyasi sahnede bu dört parti bulunmaktadır.

2.2.3. 14 Ekim 1973 Genel Seçimleri

1973 Ekimi'ne gelindiğinde 12 Mart Ara Dönemine son verecek olan genel seçimlere yaklaşılmış bulunuyordu. Seçimler halkın sandık başına giderek ülke yönetiminin kaderini belirledikleri olaylardır. Seçmenin verdiği oylara göre partiler iktidar ya da muhalefet olmakta ve ülke yönetimini üstlenmektedirler. Arslan'a göre seçimler siyasi partilerin iktidar pastasından pay alma yarışlarının en somut halidir.²⁵⁶ İşte askeri bir müdahaleden sonra yapılacak olan ilk seçimlerde siyasi partiler iktidar pastasından en büyük payı almak için kıyasıya yarışa girişmişlerdir. 1973 seçimlerin yapıldığı dönem siyasi, sosyal ve ekonomik açılardan ülkenin tam bir çalkantı içerisinde olduğu döneme denk gelmiştir.²⁵⁷

Seçimler öncesinde sonucun nasıl olacağını kestirmek pek de mümkün değildi. Çünkü ülkenin içinde bulunduğu durum doğru çıkma ihtimali yüksek olan tahminlerin yapılmasına izin vermiyordu. Kendisini 12 Mart Muhtırası'nın mağduru olarak gören AP bu durumun seçimlerdeki oy oranını artıracığını düşünerek

²⁵⁵ Heper, "Revised Barcelona Process in the Light of Turkish Experience", p.10.

²⁵⁶ Ali Arslan, "12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi Sonrası Türkiye'nin Siyasi Yapısı", *Akademik Bakış*, Sayı: 11, Ocak 2007, s.2.

²⁵⁷ Server Tanilli, *Nasıl Bir Demokrasi İstiyoruz*, Alkım Yayınevi, İstanbul 2007, s.72.

seçimlere büyük bir ümitle giriyordu. CHP ise yepyeni bir lidere sahipti ve bu yeni lider halka inmeye başlamıştı. Fakat Ebedi şef yani İsmet İnönü yeni lidere karşı muhalefetini sürdürüyordu. CHP'ye oy verecek olan seçmenlere ‘‘CHP'ye oy verirken çok dikkatli olmalısınız. Çünkü kendi partilerinden yoksun Türk Solu'nun Marksist kanadı CHP'yi gözüne kestirmiştir. Onu kendilerine en yakın ve en elverişli parti sayıyorlar. Seçimde tutacaklar, sonra ona tamamiyle egemen olmaya çalışacaklar’’²⁵⁸ diye seslenerek kendisinin de CHP'ye oy vermeye sıcak bakmadığını ortaya koymuştu. Fakat seçmenler İnönü'nün bu uyarısını fazla dikkate almayacaktı. Halkın kendisinden birisi gibi görmeye başladığı Karaoğlan siyasi hayat için yeni bir ümidi teşkil ediyordu. AP'den ayrılanların kuruduğu DP (Demokratik Parti) ise sağ kesim için ikinci bir yol açıyordu. 27 Mayıs döneminin mağdur Cumhurbaşkanı Celal Bayar bu seçimlerde DP'yi destekliyor ve bunu açıkça belli ediyordu. Bu partilerin yanı sıra İslamcılığı savunan MSP, milliyetçiliği ilke edinmiş olan MHP, CGP ve TBP (Türkiye Birlik Partisi) de bu yarıştaki yerlerini almışlardı. Yani 1973 seçimlerine katılan parti sayısı fazla olduğu için oyların bölünme ihtimali de yüksekti. Seçim sonuçları ile ilgili tahminlerin yapılamamasının bir nedeninin de bu parti fazlalığı olması olasılığı vardır.

14 Ekim 1973 tarihinde sandık başına giden Türk halkı verdiği oylar sonucunda oldukça şaşırtıcı bir tablonun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Seçim sonuçları şu şekilde gerçekleşmişti:

Türkiye genelinde seçimlere katılma oranı % 68,9'dur.²⁵⁹ CHP % 33,3 oy oranı ile 185 milletvekili, AP % 29,8 ile 149 milletvekili, MSP % 11,8 ile 48 milletvekili, DP % 11. 9 ile 45 milletvekili, CGP % 5,3 ile 13 milletvekili, MHP % 3,4 oy ile 3 milletvekili ve son olarak TBP de % 1.1 ile 1 milletvekili çıkarmıştı.²⁶⁰ Oy dağılımının yorumlanacak olursa CHP'nin sandıktan birinci olarak çıktığı, AP'nin ise sağdaki bölünmüşlük nedeni ile hayal kırıklığına uğramış olabileceği söylenilebilir. Fakat genel toplamda sağın oy oranının yine daha yüksek olduğu göz ardı

²⁵⁸ Metin Toker, *İsmet Paşanın Son Yılları*, Bilgi Yayınevi, Ankara, s.236. Akt. Süleyman Yeşilyurt, *İhtilalci ve Muhtıracı Paşalar*, Kültür Sanat Yay., Ankara 2008, s.222

²⁵⁹ Fatih Bağçivan, *27 Mayıs 1960 ve 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalelerinin Türk Politik Hayatına Etkisi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale 2005, s.84.

²⁶⁰ Tutar, s.227; *Çağlayangil'in Anıları ‘‘Kader Bizi Una Değil  ne İtti’’*, (Haz. Tanju Cılızoğlu), Bilgi Yay., Ankara 2007, s.251.

edilmemelidir. Sağın oy oranı ortalama olarak % 65 civarındadır. Bu da yine muhafazakâr seçmen sayısının daha fazla olduğunun göstergesidir.

Yeni lideri ile yeni bir anlayış benimseyen CHP sandıktan birinci olarak çıkmıştır. Çok partili hayat geçtikten sonra 1973 seçimlerinde ilk kez birinci parti olmuştur.²⁶¹ CHP'nin oylarını yükseltmesinin birkaç nedeni vardır. Bunlardan birincisi yaşadığı lider ve anlayış değişikliğidir. İkincisi ise seçimlerin yapıldığı bu dönemin bir uyanma dönemine denk gelmesi, bilinçlenme sürecinin hızlanması ve kapitalizmin sermaye kesimi içerisinde çıkar ayrılıklarının doğmasına yol açmasıdır. Bu durum AP'nin oy kaybetmesine neden olurken CHP'nin de oylarını artırmasına yol açmıştır. CHP kapitalizmin geliştiği ve orta sınıf çalışanlarının ezildiği, sanayi ve tarım işçilerinin sayılarının fazla olduğu, büyük ve gelişmiş kesimlerdeki oy oranını artırmıştır.²⁶² CHP'nin seçim bildirgesinde bozuk giden düzenden ve çalışana hak ettiğinin verilmesinin gerekliliğinden bahsetmesi bu kesimler arasındaki oylarını artırmasında etkili olmuştur. Gecekondu mahallelerinde oturanlar da bu seçimlerde oylarını CHP'den yana kullanmışlardır. Gecekondu mahalleleri de göç nedeni ile büyük ve gelişmiş şehirlerde yer aldıklarından dolayı CHP'nin bu bölgelerdeki oylarında artış görülmüştür.²⁶³ Oy artışıdaki bir başka neden de 12 Mart'tan sonra TİP'in kapatılmış olması ve bu partinin seçmenlerinin de CHP'ye oy vermiş olmalarıdır. Yine Alevi kesiminde CHP'yi desteklediği görülmüştür.²⁶⁴ 1973 seçimlerinde CHP'nin seçmenlerinin bir kısmı hapisanedeydiler. 12 Mart Müdahalesi'nden sonra hapse atılan kesimler içerisinde aşırı solcular da vardı. 12 Mart dönemi Başbakanı Nihat Erim “suçluların başına bir balyoz gibi ineceklerini” söylemişti. İşte o dönemde Balyoz hareketi olarak adlandırılan bu eylem ile solcu aydınların ve solcu gençlerin hapse atıldıkları, işkence gördükleri bilinmektedir.²⁶⁵ Bunlardan bir kısmı 1973 seçimleri geldiğinde hala hapisteydiler. Bu nedenle hapiste olan bu kesim 1973 seçimlerinde etkin olamadılar.²⁶⁶ Bülent Ecevit seçimler

²⁶¹ Ataay, *12 Mart'tan 12 Eylül'e*....., s.64.

²⁶² Tanilli, *Nasıl Bir Demokrasi İstiyoruz*, s.72-73.

²⁶³ Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, s.190.

²⁶⁴ Dursun, *12 Eylül Darbesi*....., s.22.

²⁶⁵ Demet Lüküslü, “Türkiye’de Gençlik Miti” *1980 Sonrası Türkiye Gençliği*, İletişim Yay., İstanbul 2009, s.84.

²⁶⁶ Jan Devletoğlu, *İngiliz Arşivlerinde 12 Eylül’ün Ayak Sesleri*, Doğan Kitap, İstanbul 2010, s.189.

sonrasında bu başarısını “kendimizi halka anlatmayı başardık”²⁶⁷ diye yorumlamıştır. CHP’nin oy oranının artması yinede onun tek başına iktidar olmasına yetmemiştir. Çünkü Ecevit’in mecliste sahip olduğu sandalye sayısı 185’tir. Oysa kabine kurabilmek için 226 sandalyeye sahip olunması gerekmektedir.

AP’nin oylarındaki düşüşün nedenlerine bakılacak olursa birinci neden olarak oyların sağ partiler arasındaki bölünmesinden bahsedilebilir. Sağ tarafta İslamcı MSP, milliyetçi MHP, AP’den kopanlar tarafından kurulmuş olan DP vardı. Sağ kesimde parti sayısındaki fazlalık AP’nin oylarının düşmesine neden olmuştu. Mehmet Barlas da AP’nin seçimler sonucundaki durumu için “Demirel’in 1973 seçimlerinde başına gelenler, Demokratik Parti ve Milli Selamet Partisi oyları ile ilgiliydi.”²⁶⁸ ifadesini kullanıyor. Tabii ki bu partiler AP’nin oylarının bölünmesine neden olmuşlardı. Fakat AP’nin oy oranı 1969 seçimleri ile karşılaştırıldığında ciddi bir düşüşün olduğu görülmektedir. 1969 seçimlerinde % 46,5 olan oy oranı 1973 seçimlerinde % 29,8’e düşmüştür. Muhtemelen, bu büyük farkta diğer sağ partilerin oyları bölmeleri tek başına yeterli değildir. Bu durumda 12 Mart öncesinde Demirel hükümeti döneminde yaşanan ekonomik sorunlar ve toplumsal olayların da etkisi vardır. Halk bir önceki dönemin olumsuzluklarını düşünerek halka inmeye çalışan yeni lider Ecevit’i tercih etmiş olabilir. Yine yakın zamanda yaşanan 12 Mart Müdahalesi nedeni ile halkın bir güven sorunu yaşamasının da Demirel’in oylarının düşmesinde etkili olduğu düşünülebilir. AP’nin oy kaybetmesindeki diğer nedenler de DP’deki bazı milletvekillerinin Süleyman Demirel’e karşı ailesini ve şahsını hedef alan isnatlara başvurmaları, Celal Bayar’ın DP’yi desteklemesi ve Demirel’in seçim kampanyasına basının ilgisinin az olmasıydı. Demirel’in miting alanları nicel olarak kalabalıktı. Katılım yüksekti. Fakat dinleyicilerde heyecan yoktu.²⁶⁹ Bu heyecanın kaybolmasında daha öncede belirtildiği gibi 12 Mart öncesinde ülkede yaşanan olumsuzlukların etkisinin büyük olduğu söylenilebilir. Halk artık gerçeklerin farkına varmaya başlıyor, boş laf değil eylem istiyor ve yeni liderleri mevcut durumdan kurtulmak için ümit olarak görüyorlardı.

²⁶⁷ Necmi Erdoğan, “Demokratik Soldan Devrimci Yol’a: 1970’lerde Sol Popülizm Üzerine”, *Toplum ve Bilim*, Sayı: 78, Güz 1998, s.33.

²⁶⁸ Mehmet Barlas, *Türkiye’de Darbeler ve Kavgalar Dönemi*, Birey Yay., İstanbul 2000, s.225.

²⁶⁹ Vefa Poyraz, *Bir Cumhuriyet Valisinin Anıları*, Bizim Kitaplar, İstanbul 2008, s.215-216.

1973 seçimlerinin ardından basında değerlendirmeler başlamıştır. 17 Ekim 1973 tarihli Milliyet gazetesinde CHP'nin tek başına AP, MSP veya DP ile koalisyon kurabileceği, AP'nin ise ancak CHP ile iktidar olabileceği yer almaktadır. Aslında AP'nin MSP ve DP ile bir koalisyon oluşturması mümkündür. Fakat bu partiler arasında kardeş kavgası vardır. Vatandaş CHP'nin ülkenin yönetimini tek başına değil de bir koalisyon ile üstlenmesini istemiştir, haberi yer almaktadır.²⁷⁰

1973 seçimlerinden sonra bir siyasi parti daha Türk siyasetindeki yerini almıştır. Bu parti Mihri Belli tarafından kurulan TEP (Türkiye Emekçi Partisi)'dir.²⁷¹

Bu seçimler bir parçalanmışlığın göstergesidir. Hiçbir parti tek başına iktidar olabilecek oy miktarına sahip değildir. Özellikle milliyetçi MHP ve İslamcı MSP, AP'nin seçmenlerinin bir kısmını kendi taraflarına çekmişlerdir. Seçimlerin sonuçları koalisyon olmuş ve bu koalisyonlar dönemi 12 Eylül Darbesi'ne kadar devam etmiştir. Türkiye'deki bu dönem sürekli azalan bir hükümet otoritesi ve başarılı idarelere karşı artan bir mücadele olarak anımsanmaktadır.²⁷² Özbudun ise 1973-80 arasında sürekli olarak Ecevit ile Demirel arasında el değiştiren koalisyonlar dönemini demokratik pekişmeye hiçbir katkısı olmayan bir dönem olarak değerlendirmektedir.²⁷³ Gerçektende 1973 seçimleri Türkiye'nin bir kaos ve siyasi istikrarsızlık ortamına adımını attığı olaydır. Bundan sonraki on yıllık süreçte bu kaos ve istikrarsızlık giderek artmıştır.

2.2.4. Koalisyon Arayışları

Seçimlerin sonuçlanmasından sonra yeni bir kriz dönemine girilmişti. Bu kriz hükümet kurma kriziydi. Çünkü hiçbir parti tek başına iktidar olabilmesi için gerekli olan oyu alamadığından ülkenin koalisyon arayışlarına gireceği belli oluyordu.

1973-80 arası dönem meclisin iki büyük partisinin tek başlarına ya da birbirleri ile koalisyon yapamadıkları, küçük partilere ihtiyaç duydukları bir dönemdi.²⁷⁴ Yeni

²⁷⁰ *Milliyet*, 17 Ekim 1973.

²⁷¹ Suavi Aydın, "Milli Demokratik Devrim"den "Ulusal Sol"a Türk Solunda Özgücü Eğilim, *Toplum ve Bilim*, Sayı: 78, Güz 1998, s.80.

²⁷² Yeşilada, *Breakdown of Democracy*....., p.56.

²⁷³ Özbudun, *Çağdaş Türk Politikası*....., s.9.

²⁷⁴ Dodd, *The Crisis of Turkish Democracy*....., p.14.

meclis 24 Ekim’de toplandı²⁷⁵ ve Cumhurbaşkanı Korutürk hükümeti kurma görevini seçimlerden birinci parti olarak çıkan CHP’nin lideri Ecevit’e verdi. Aslında ülkede koalisyon konusundaki genel mutabakat bir CHP-AP koalisyonuydu. Özellikle büyük sermaye kesimleri ve Ordu bunu istiyorlardı. Çünkü bu koalisyon gerçekleşirse iki büyük parti bir araya gelmiş olacaklar, her türlü sorun çözülmüş ve sağ ile sol arasındaki kamplaşmada azalmış olacaktı. Fakat iki lider arasında böylesi bir koalisyonun gerçekleşme olasılığı imkânsız olarak görülüyordu. Çünkü iki lider seçim kampanyalarını bu doğrultuda gerçekleştirmiş, stratejilerini birbirleri ile rekabet üzerine oluşturmuşlardı.²⁷⁶ Zaten Süleyman Demirel de seçimlerden hemen sonra yaptığı açıklamada “Halk bana muhalefet görevi verdi” diyerek herhangi bir koalisyona dahil olmayacağını sinyallerini vermişti. Koalisyona dahil olmazken partisinin nasıl bir muhalefet yapacağını da dosta düşmana göstereceğini söylüyordu.²⁷⁷ Hatta şu ifadeler her iki liderin de bu konuya olumlu yaklaşmadıklarının göstergesidir:

Bülent Ecevit:

“AP bizimle asla yan yana gelmek istemiyordu. Hatta bazı vesilelerle Sayın Demirel, biz ancak savaşta bir araya gelebiliriz, diyordu.”

Süleyman Demirel:

“Bizim CHP ile bir araya gelmemiz o gün kimsenin aklından geçmezdi. Yapamazdık da zaten. Ne meclis kadrolarımız, ne halk kadroları ona hazır değildi. Zaten hem CHP, hem biz kadrolarımızı birbirine karşı hazırlamıştık. O manevrayı yapamazdık.”²⁷⁸

Feroz Ahmad ise Demirel’in bu yaklaşımını hesabı yapılmış bir davranış olarak değerlendirmektedir. Yani Ahmad’a göre Demirel’in sorunların devam ettiği, ara dönemden yeni çıktığı ve ekonominin bozuk gittiği bir dönemde hükümette yer alıp gelişecek olumsuzlukların sorumluluğunu almak istemediğini, bunu bir seçim propagandası yapmayı tercih ettiğini belirtmektedir.²⁷⁹

²⁷⁵ Erdoğan, *Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset*, s.119.

²⁷⁶ Dursun, *12 Eylül Darbesi.....*, s.28.

²⁷⁷ Demirel, *Adalet Partisi.....*, s.65.

²⁷⁸ Birand-Bilâ-Akar, *12 Eylül Türkiye’nin Miladı*, s.26-27.

²⁷⁹ Ahmad, *Modern Türkiye’nin Oluşumu*, s.191.

Birinci denemesinde başarısız olan Ecevit görevi Cumhurbaşkanı Korutürk'e iade etti. Korutürk hükümeti kurma görevini seçimlerden ikinci çıkan Demirel'e verdi. Fakat Demirel'in de çabaları olumlu bir sonuç vermedi. Hükümet kurma konusu artık bir kriz haline dönüşüyordu. Öyle ki cumhurbaşkanı bu ortamda hükümeti kurma görevini bir de Naim Talu'ya verdi. Naim Talu o dönemde kontenjan senatörü idi. Partilerin hiçbiri bu fikre sıcak bakmadılar. Bu davranış demokratik açıdan da çok hoş olmayan bir durumdu.²⁸⁰ Çünkü seçimler yeni yapılmış, askerinin etkin olduğu ara dönemden henüz çıkmıştı. Hem halkın hem de siyasilerin demokrasiye olan inançlarının sarsılmaması için yapılması gereken prosedürler uygulanmalıydı.

Demirel'in koalisyona sıcak bakmaması üzerine Ecevit'in karşısında iki seçenek kalıyordu. Ya MSP ile ya da DP ile anlaşacaktı. DP ise koalisyona dahil olmayı göze alamıyordu. Çünkü DP, AP'den ayrılan milletvekillerinin kurdukları bir partiydi. Şayet bu koalisyonda yer alırsa AP'nin şiddetli eleştirilerine maruz kalabileceğini tahmin ediyordu. Bunun yanında Celal Bayar'ın 1973 seçimlerinde DP'yi desteklemiş olması da bu koalisyonun gerçekleşmesi için bir engel teşkil ediyordu. Geçmişte CHP ile şiddetli tartışmalar yaşamış ve 27 Mayıs sayesinde görevinden uzaklaşmış olan Bayar'ın bu koalisyona olumlu bakmayacağı tahmin edilmekteydi. Geriye tek seçenek kalıyordu: MSP

MSP koalisyon açısından kilit bir role sahipti. Milliyet gazetesinde iki büyük partinin liderlerinin şahsi çıkarları nedeni ile Erbakan'ın MSP'sine "Anahtar Parti" görüntüsü verdikleri ve Erbakan'ın da bu durumdan yararlandığı bir Ecevit'e, bir Demirel'e göz kırptığı yer almaktadır.²⁸¹

1973 yılı hem genel seçimlerin hem de yerel seçimlerin yapıldığı bir yıldır. Hükümet kurma bunalımı yaşanılırken bir taraftan da yerel seçimler gerçekleştirildi. Yerel seçimlerde de yine birinci olan parti CHP'ydı. Yerel seçimlerde de tıpkı genel seçimlerde olduğu gibi büyük şehirlerdeki seçmenler tercihlerini CHP'den yana kullanmışlardı. 67 ilden 32'sini CHP kazanmıştı. Bu sonuçlar Ecevit'in prestijini daha da artırmış, MSP koalisyon fikrine daha da sıcak bakmaya başlamıştı. Aslında her iki partinin de bu koalisyon için gerekçeleri vardı. CHP seçimden birinci çıkan partiydi. 1950'den sonra ilk kez böyle bir başarı yakalamıştı. Ecevit ise liderliğinin ilk sınavını

²⁸⁰ Tutar, *Türk Siyasetinde Sancılı Yıllar*, s.229.

²⁸¹ *Milliyet*, 4 Kasım 1973.

başarı ile geçmişti. Yani hem parti olarak hem de lider olarak iktidara ihtiyaç duyuluyordu. MSP ise 1971 yılında kapatılan MNP'nin devamı niteliğindediydi. Partinin kapatılış gerekçesi anayasaya aykırı davranmak ve devlet düzenine zarar vermek olarak belirtilmişti. Bu partiye zarar verebilecek bir gerekçeydi. İşte yeni partiyi bu olumsuz intibadan kurtarmak ve meşruiyet sağlamak için MSP'nin de bu koalisyona ihtiyacı vardı. Aslında CHP ve MSP uyumlu oldukları için değil, çok istedikleri için koalisyonu düşünüyorlardı.²⁸²

Ecevit'in koalisyon ortağı olarak Erbakan'ı seçmesinin bir diğer nedeni de 1973 yılında dünya çapında yaşanan petrol krizi ya da ekonomik krizdi. Bu dönemde Ortadoğu'da devam eden Arap-İsrail Savaşı'nda Batılı devletlerin büyükleri Arap aleyhtarı bir tutum sergilemişlerdi. Bunun üzerine bölgenin petrol üreticisi olan ülkeler de petrol krizi meydana getirerek İsrail yanlısı tutum sergileyen devletleri cezalandırma yoluna gitti. Petrolü bir silah olarak kullandı.²⁸³ OPEC'in (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü) 1973 yılının sonunda petrol fiyatlarını dört katına çıkarınca I. Petrol Krizi patlak verdi. Bu kriz sonucunda enflasyon arttı. Petrol ihracatçısı ülkelerde şiddetli bir durgunluk yaşandı.²⁸⁴ İşte bu gelişmeler karşısında Bülent Ecevit, Arap dünyası ile ilişkileri iyi olan Erbakan'ı koalisyona dahil ederek bu krizin dışında kalmayı amaçlıyordu. Ecevit'in Erbakan'ı tercih etmesinin bir nedeni de bu idi.

1973 petrol krizi üzerine Türkiye 1702 sayılı Petrol Reformu Kanunu'nu uygulamaya soktu. Buna göre yabancı sermayeyi engelleyen petrol aramalarının devlet tarafından yapılması ilkesine ağırlık veriliyordu. Petrol krizi üzerine dünya çapında petrol tüketimi azaltılmaya çalışılmıştır. Türkiye bağlamında ise ülkenin Arap ülkelerine olan ihracatı arttı. Yine inşaat sektöründe de Arap ülkeleri ile ilişkiler başlamıştı. Türk inşaat şirketleri Libya, Suudi Arabistan ve Irak'ta faaliyetlerini büyüttüler. Petrol krizi sonucunda yabancı ülkelerde çalışan işçiler de tehlikeye girdiler. Türkiye ile Arap dünyası arasında gelişen ilişkiler üzerine Almanya, Türk işçileri gönderme tehdidini kullanmaya başladı. Arapları ikna edin petrol versinler diyordu. Nitekim Körfez ülkelerinin isteği doğrultusunda OPEC, Türkiye'yi petrol kısıtlamasının

²⁸² Karavelioğlu, *Bir Devrim İki Darbe*....., s.260.

²⁸³ Yeşim Demir, "1960-1980 Dönemi Türk-Arap Ekonomik İlişkileri", *Dokuz Eylül Üniversitesi AİİTE Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, VII (18-19), Yıl: 2009/Bahar-Güz, İzmir 2010, s.212.

²⁸⁴ Gülten Kazgan, *Türkiye Ekonomisinde Krizler(1929-2001)-"Ekonomi Politik" Açısından Bir İnceleme*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2005, s.136-137.

dışında tutmuştu.²⁸⁵ Saddam Hüseyin ise Türkiye'nin dost ülkeler arasında olduğunu vurgulayarak "... Ne kadar petrol ihtiyacı varsa o kadarını alabilir" diyordu. İran ve Irak komşu ülke olan Türkiye'nin dostluğunu kazanmak istiyorlardı.²⁸⁶

2.3. CHP-MSP KOALİSYON HÜKÜMETİ DÖNEMİ FAALİYETLERİ

İki partinin yani CHP ve MSP'nin liderleri 12 Ocak 1974 tarihinde uzun bir görüşme yaptılar. Bu görüşme sonucunda anlaşmaya vardıklarını açıklamaları üzerine Korutürk hükümeti kurma görevini tekrar Ecevit'e verdi. Ecevit 24 Ocak'ta bakanlar kurulu listesini cumhurbaşkanına sundu ve 25 Ocak'ta CHP-MSP koalisyonu kuruldu. 7 Şubat 1974 tarihinde de meclisten güvenoyu aldı. Böylece yaklaşık olarak dört aydır devam etmekte olan hükümet kurma krizi bir süreliğine sona eriyordu. MSP, Cumhuriyet döneminde İslami programa sahip olup hükümette yer alan ilk parti oldu.²⁸⁷ Bu koalisyonda Ecevit başbakan, Erbakan ise başbakan yardımcısı oldu. Geriye kalan 23 bakanlıktan 17'si CHP'nin, 6'sı ise MSP'nin oldu. Bu koalisyon Türk siyasi hayatında birçok eleştiriye maruz kalacaktı. Ordu bu ittifaktan son derece rahatsız oldu. Fakat çok kısa süre önce müdahalede bulunmuş olduğu için şimdilik seyirci kalmıştı. Bu hükümetin çıkaracağı af yasasını ise affedilemeyecek bir hata olarak nitelendirecekti.²⁸⁸

Temel hak ve özgürlükleri güvence altına alan demokrasiye, karma ekonomiye ve adalete inanmaları her iki partinin ortak özellikleriydi. Bunun yanında küçük işletmelerin korunmasını, yeraltı zenginlik kaynaklarının devletin yönetiminde olmasını savunuyorlar ve büyük sermayenin toplum üzerinde giderek artan hegemonyasına karşı çıkıyorlardı.²⁸⁹ Bunların yanı sıra her iki partinin de seçmen niteliği birbirine benziyordu. Bu benzeme fikir olarak değil de ekonomi ve yaşam standartları bağlamında bir benzerlikti. Bu benzerlik "Pazar ekonomisi ile bütünleşmenin gerçekleştiği kırsal alanlardaki hızlı değişme süreci içinde yaşayanlar ile işçi ve gecekondu kesiminden destek alan CHP ile ekonomik yoksulluklarını ve ezilmişliklerini

²⁸⁵ M. Hüseyin Mertcan, "1964-1984 Arası Türkiye ve ABD'nin Basra Körfezi'ne Yönelik Güvenlik Politikaları", *İlem Yıllık*, Yıl 3, Sayı: 3, 2008, s.147.

²⁸⁶ Demir, "1960-1980 Dönemi Türk-Arap Ekonomik İlişkileri", s.214-216.

²⁸⁷ Çağla Kubilay, "İslamcı Söylemde Kamusal Alan Tasavvuru: Devletle Tanımlanan Kamusal Alanın Millete Tahvili ve Kamusal Alanın Reddi", *Alternatif Politika*, 1 (3), Aralık 2009, s.339.

²⁸⁸ Mehmet Ali Birand, *12 Eylül: Saat 04.00*, Karacan Yay., İstanbul 1984, s.43.

²⁸⁹ Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, s.191.

dine sığınarak gidermeye çalışanların partisi MSP”si²⁹⁰ şeklinde ifade edilmekteydi. Bu ortak özelliklerin yanında iki partinin en çok eleştiri aldıkları nokta laikliğin temsilcisi haline gelmiş bir partinin İslamcı politikayı ilke edinen bir parti ile ittifak yapmasıydı. Bazı kesimlere göre bu koalisyon tarihi bir yanılgıydı.

İki partinin hazırladıkları 14 sayfalık protokolün başlıca maddeleri şöyleydi:

- Medeni haklarından yoksun bırakılan eski DP'lilerle birlikte, düşünce suçlarını ve orman suçlarını da kapsayan bir genel af çıkarmak;
- Lise öğrencileri hariç seçmen yaşını 18'e indirmek;
- Kamu görevlilerini, sadece görevi kötüye kullanma durumunda değil görevi ihmal durumunda da kovuşturmaya tabi hale getirmek;
- Daha eşit bir vergi sistemi kurmak;
- Bürokraside israfı önlemek;
- 1973 sonundan önce inşa edilen gecekonduların tapularını vermek;
- Orta dereceli okullarda teknik eğitimi hızlandırmak ve üniversite giriş sınavlarını kaldırmak;
- Kırsal alanlarda kooperatif hareketini desteklemek ve Köy İşleri Bakanlığı ve kooperatifler tarafından denetlenen bir kooperatifler bankası kurmak;
- Döviz rezervlerini ülkenin kalkınması için olası en iyi şekilde kullanmak ve kooperatifleri ve "halk teşebbüsleri"ni banka kredisi kullanmaya teşvik etmek;
- Aracı ve tefecilerden kurtarmak için köylülere tarım kredileri sağlayacak önlemler almak;
- Tarım ürünlerine taban fiyat saptamak ve üreticinin ürününü çok düşük fiyattan satmamasını sağlamak için taban fiyatlarını olabildiğince erken ilan etmek;
- Tarım ürünleri piyasasında kooperatiflerin etkinliğini güvenceye almak

²⁹⁰ Sezer Ayan, “Siyasi Yapılanma Sürecinde 1961 ve 1982 Anayasası”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 8 (2), 2007, s.6.

ve sunni fiyat artışlarını önlemek;

- Haşhaş üreticilerinin sorununa bir çözüm bulmak ve adil olmayan muameleye son vermek;
- Tarım Bakanlığının adını Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı olarak değiştirmek;
- Çalışanların yönetime katılmasını ve kârdan pay almasını sağlayarak kamu teşebbüslerinin işleyişini daha demokratikleştirmek;
- Ağır sanayiye –özellikle sermaye malları sanayini- geliştirmek için bir sanayi politikası formüle etmek ve bir milli silah sanayi kurmak;
- Coğrafi denge ve sosyal adalete uygun dengeli bir bölgesel sanayileşmeyi geliştirmek;
- Yabancı yatırımcıların kâr transferlerini makul bir miktarla sınırlamak;
- Elektrik enerjisi üretimini su ve kömüre dayandırmak;
- Boraks da dâhil, yer altı maden kaynaklarının işletilmesini devletin denetimine almak ve Petrol Kanunu'nu yeniden gözden geçirip ulusal çıkarlara aykırı maddelerini değiştirmek;
- Yetersiz olması nedeniyle fiyatları hızla artan malları devlet girişimleri ve kooperatifler aracılığıyla ithal etmek;
- İşsizlik sigortası uygulamasına geçmek ve bakıma muhtaç yaşlılara öncelik vermek;
- Ortak güvenlik sistemi ve mevcut ittifaklar içinde kalmak, fakat aynı zamanda Türkiye'nin kendi savunma kapasitesini arttırmak ve Amerikan üs ve tesislerini devlet denetimine almak.²⁹¹

Böylece görünürdeki iki zıt parti hükümetlerini kurmuşlardı. Aslında her iki partiden de bu koalisyona muhalefet edenler vardı. Bazı CHP'liler laikliğin düşmanı olarak gördükleri MSP ile işbirliği yapmayı hazmedemezken, MSP içinde ise komünist olarak nitelendirdikleri CHP ile koalisyona karşı ciddi muhalefet hareketleri vardı.²⁹² Erbakan bu parti içi muhalefete bir süreliğine engel olsa da MSP Bursa milletvekili Emin Acar

²⁹¹ Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, s.323-324.

²⁹² Elizabeth Özdalga, "Necmettin Erbakan", *Türkiye'de Liderler ve Demokrasi*, (Ed.: Metin Heper-Sabri Sayarı), (Çev.: Zuhal Bilgin), Kedi Kitap Yayınevi, İstanbul 2008, s.147-148.

hükümetin güven oylamasına ret oyu veriyordu.²⁹³ Bu muhalefete rağmen liderler olaya pragmatik bir şekilde yaklaşmışlar ve anlaşıklarını ilan etmişlerdi. Koalisyon programına bakıldığında çeşitli çevrelerin tepkisini çekmeyecek ılımlı bir program olduğu görülmektedir. CHP-MSP hükümetinin eyleme geçirdiği iki önemli konu vardı. Bunlardan birisi genel af kanununun çıkarılması diğeri ise haşhaş ekimi yasağının kaldırılmasıydı.

2.3.1. Haşhaş Ekimi Yasağının Kaldırılması

Ecevit hükümetinin programında verdiği sözlerden birisi haşhaş ekimi ile ilgili problemi çözeceğine dairdi. Haşhaş ekimi neden problem haline gelmişti?

ABD 12 Mart'tan önce Demirel iktidarda iken sağlığa zararlı olduğu ve uyuşturucu yapımında kullanıldığı gerekçesi ile haşhaş ekiminin yasaklanmasını istemişti. Fakat Demirel hükümeti ABD'nin bu talebini reddetmiş, halkın tepki göstereceğini düşünmüştü. ABD isteğinden vazgeçmemiş, 12 Mart Müdahalesi'nden sonra bu isteğini Nihat Erim vasıtası ile gerçekleştirmişti. ABD bu uygulamayı ülkesinde yaygınlaşan uyuşturucu kullanımına engel olmak amacıyla yaptığını bildirmişti. Erim ise haşhaş bitkisinden afyon üretimini ve bitkinin yasa dışı kullanımını göz önünde bulundurarak ABD'nin bu isteğini geri çevirmemişti. Haşhaş yasağı bu bitkiyi yetiştiren köylüler için maddi bir kayıp anlamına geliyordu. ABD bu kayba karşılık olarak 30 milyon dolarlık bir yardım vaadinde bulunmasına rağmen bu miktarın ancak üçte birini ödemişti.

1974 yılında CHP-MSP hükümeti haşhaş ekimi yasağını kaldırmak için çalışmalara başladı ve ABD'ye 2 Temmuz 1974 tarihli şu mesajı gönderdi:

“Çizilmemiş haşhaş kapsülü üretim metoduna dönülecektir. Haşhaş ekimi kontrollü olarak altı ilde ve Konya'nın bir bölümünde yeniden başlayacaktır.” Aslında bu mesajdan dört ay önce ABD Ankara Büyükelçisi bu gelişmeyi ABD'ye bildirmişti. ABD ise böylesi bir durumda Türkiye'ye yaptığı yardımı keseceğini söylemişti.²⁹⁴

Ecevit haşhaş yasağı konusunda kendilerine de baskı yapıldığını belirterek yasağı kaldırma kararını ve ABD'nin tepkisini şu sözlerle anlatıyor:

²⁹³ Sunay, *Türk Siyasetinde Sivil-Asker İlişkileri*, s.186.

²⁹⁴ Ruscuklu, *Demokrat Parti'den 12 Eylül'e...*, s.129.

“... Sonra 1974’te MSP ile birlikte hükümet kurunca biz (12 Mart yönetiminin koyduğu) haşhaş ekimi yasağını kaldırma kararımızı açıkladık. Ancak, haşhaş ekimi yasağını kaldırırken Türkiye’de yetiştirilecek haşhaşın insanlığa zarar verecek şekilde kullanılmasını önlemek üzere her önlemi alacağımızı da belirttik. Bizim bu açıklamalarımızdan sonraki aylar boyunca ABD bize çok ağır baskılar uyguladı, bizi tehdit etti...”

Pek çok kimse ambargo kararının Kıbrıs Barış Harekâtı üzerine çıktığını zanneder. Oysa bizim Kıbrıs Barış Harekâtımızdan 20 gün kadar önce ABD Senatosundan bu karar çıkmıştır. Ancak, buna sonradan Kıbrıs bahanesi de katılmıştır bir kılıf olarak, yoksa asıl nedeni haşhaştır.”²⁹⁵

Ecevit, ABD’nin Türkiye’de haşhaş ekimini yasaklarken Hindistan ve başka ülkelerde desteklediğini, ekimin artırılması için çalıştığını ve hatta kendi ülkesinde de bitkinin ekilmesi için karar aldığını söylemekteydi.²⁹⁶

Görüldüğü üzere ABD’nin bütün baskı ve tehditlerine rağmen haşhaş ekimi yasağı kaldırılmıştır. Bu hareket artık ülkedeki ABD hegemonyasına bir son verilmek isteği olarak yorumlanabilir. Ecevit’in ABD’ye karşı bu meydan okuması prestijinin ve halk nazarındaki saygınlığının artmasına neden olmuştur. Bu saygınlık Kıbrıs Barış Harekâtı ile daha da perçinlenecektir. Fakat ABD’nin Türkiye’ye karşı olumsuz tutumu daha da belirgin hale gelecektir.

2.3.2. Genel Af Yasasının Kabul Edilmesi

Ecevit seçim çalışmaları sırasında yaptığı mitinglerde iktidar olursa genel af için çalışacağı sözünü vermişti. 1974 yılı içerisinde genel af yasası tartışılmaya başlandı. Bu tartışmalarda bazı maddeler üzerinde görüş birliğine varılamadı. CHP genel af çıkarmak istiyordu. Ancak muhalefetteki sağ partiler ve bazı MSP’liler 141. ve 142. maddelere ret oyu vermeyi tercih ediyorlardı. TCK 162’den mahkum olanların affı için el kaldıran MSP’liler düşünce ve siyasi suçlar ile ilgili olan 141 ve 142. maddeleri reddediyorlardı. Olumsuz yönde oy kullanan MSP’lilerin sayısı 22’ydi. Bu durum iktidar ortaklarının arasında soğuk rüzgarlar esmesine neden olacaktı.

²⁹⁵ Yetkin, *Türkiye’de Askeri Darbeler ve.....*, s.139-140.

²⁹⁶ Yetkin, *Türkiye’de Askeri Darbeler ve.....*, s.140.

Genel Af Yasası TBMM’de 15 Mayıs 1974 tarihinde ana hatları aşağıda verildiği şekli ile kabul edildi:

“1) Sınırsız Genel Af: Yasa, Yüksek Adalet Divanı tarafından (Yassıada duruşmaları) mahkûm edilenler, on beş yaşını doldurmuş veya suçu işlediği sırada şuurlarını kaybetmiş yahutta akıl hastaları hakkında, suçun niteliği veya ceza turları ne olursa olsun sınırsız genel af ilkesi benimsenmiştir.

2) Sınırsız Özel Af: Yasanın ilgili maddeleri, suçun niteliği ne olursa olsun tüm ölüm cezalarını 30 yıla, müebbet hapis cezalarını 24 yıla indirmektedir.

3) 12 veya 18 yıllık ceza tutarıyla Sınırlı Genel ve Özel Af.

4) 5 yıllık ceza turlarıyla Sınırlı Genel Af ve Özel Af: Türk Ceza Kanunu’nun 141., 142., 149. maddeleri dışında kalan siyasal suçlar ile TCK 414/2 ve 416/1 fıkralarında ve 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu’nda yazılı suçlar ve Gomel adıyla anılan dava dışında kalan tüm adi suçlar.

5) Tüm vergi ve sigorta primi ceza ve zamları, asıllarının 8 ay zarfında ödenmesi şartıyla sınırsız olarak affedilmiştir.”²⁹⁷

Yasanın bu halde kabulü ile 141. ve 142. maddeler af kapsamı dışında kalmışlardı. Bunun üzerine CHP milletvekilleri Anayasa Mahkemesi’ne gittiler ve mahkeme kararı ile bu maddelerde af kapsamına dâhil oldular. Böylece sayısı binleri bulan siyasi suçlular da aftan yararlandılar. Anayasa Mahkemesi’nin bu kararı ile affın kapsamı genişletildi.

İlerleyen zamanlarda af yasası ile ilgili olumsuz görüşler beyan edilmiştir. Bu yasa ile tüm suçluların hapisanelerden çıktıkları ve bunların bazılarının çıkar çıkmaz kaldıkları yerden suç işlemeye devam ettikleri ileri sürülmüştür. Hatta PKK gibi bölücü örgütlerinde bu genel aftan sonra ortaya çıktıkları iddia edilmiştir.²⁹⁸ CHP-MSP koalisyonu tarafından çıkarılan bu af yasasına en büyük tepkiyi ise Ordu göstermiştir. Askerler bunu affedilemeyecek bir hareket olarak nitelendirmişler ve “Bizim güçlkle tutup içeri soktuğumuz anarşistleri serbest bıraktılar. Bu kabul edilemez” diyerek tepkilerini göstermişlerdir.²⁹⁹ Affı tasvip etmeyen generallere göre suçluların dışarı

²⁹⁷ Çavdar, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi*, s.237-238.

²⁹⁸ Ruscuklu, *Demokrat Parti’den 12 Eylül’e.....*, s.129.

²⁹⁹ Birand, *12 Eylül: Saat 04.00*, s.43-44.

çıkmaları ilerleyen yıllarda artan anarşi ve terör olaylarına zemin hazırlamıştı. Kenan Evren de 1974 yılında çıkarılan af ile 12 Mart döneminde tutuklanan birçok anarşist ve teröristin hapisten çıkarak ellerini kollarını sallayarak yürüdüklerini, bu yasanın çıkmaması için o dönemde etkili bir mücadele verilemediğini, her affın suç işlemeyi daha çok teşvik ettiğini ve boşalan hapisanelerin daha fazla dolmasına yol açtığını söylemektedir. Hatta bu affın 12 Eylül'e giden süreci hızlandırdığının altını çizmiştir.³⁰⁰ Yani bir nevi bu affın 12 Eylül'ün dolaylı nedenlerinden birisi olduğu ima edilmiştir. Karpat ise sağ ve sol eğilimli binlerce militan ve teröristin bu af sayesinde serbest bırakıldıklarını belirtmektedir.³⁰¹ Bu durumun ise komünist bölücü ittifakın yeniden canlanmasını sağladığı iddia edilmektedir.³⁰²

1971 Muhtırası sonrası Doğu Perinçek dışındaki bütün öğrenci liderleri yani Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan, Mahir Çayan hepsi ölmüşlerdi. Af sonrası dışarı çıkan siyasi örgüt üyesi olan gençler lidersiz kalmışlardı. Gün Zileli bu dönem için “peygamberlerin öldüğü havariler dönemi” benzetmesini yapmaktaydı.³⁰³

2.3.3. Kıbrıs Barış Harekâtı

Kıbrıs, 1571 yılında II. Selim zamanında Türklerin hâkimiyeti altına girmiş bir adadır. 1571 yılından 1878 yılına kadar Osmanlı hâkimiyetinde kalmıştır. Ada, Doğu Akdeniz'de üstünlük kurmaya başlayan Osmanlı için önemli bir noktaydı. Fakat coğrafi konumu ve sahip olduğu özelliklerden dolayı tam anlamıyla huzura kavuşamamıştı. Dışarıdan gelen casuslar 1685 yılında bazı yeniçeri ağalarının isyan etmelerine neden olmuştu. Benzeri olaylar sürekli olarak yaşanmaktaydı. 1800'lü yıllarda da misyonerler ile Etniki Eterya Cemiyeti adanın Hristiyan halkını tahrik etmişler, 1833'te papazlıktan atılan bir papaz isyan etmeye kalkmıştı. Ada bir süreliğine Kavalalı Mehmed Ali Paşa tarafından Mısır'a bağlanmış fakat sonra tekrar İstanbul'un yönetimi altına girmişti. Rusların Ayastefanos Antlaşması'nda sağladıkları avantajlar ise İngilizleri rahatsız etmişti. İngilizler baskıları sonucunda amaçlarına ulaşmışlar ve 1878 yılında imzalanan antlaşma ile ada için yıllık kira ödemeye başlamış, 1914 yılında ise adayı ilhak

³⁰⁰ Kenan Evren, *Kenan Evren'in Anıları*, Cilt: 1, Milliyet Yay., 1990, s.167.

³⁰¹ Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset.....*, s.262.

³⁰² Galip Erdem, *12 Eylül Kenan Evren'e Açık Mektup*, Ocak Yay., Ankara 2001, s.68.

³⁰³ Lüküslü, “*Türkiye’de Gençlik Miti*”, s.84.

etmişlerdi. Lozan Antlaşması ile de Kıbrıs'ın İngiltere'ye dâhil olması Türkiye tarafından kabul edilmişti.³⁰⁴

Ada 1950'li yıllarda İngiltere'nin işgali altındadır. İngiltere adadan ayrılırken 1958 Zürih ve 1959 Londra Antlaşmaları ile yeni bir cumhuriyetin kurulmasını sağlamıştır. 1960 yılında Kıbrıs Devleti kurulmuş, İngiltere, Yunanistan ve Türkiye arasında garantör devlet anlaşması imzalanmıştır. Buna göre İngiltere adadaki üssünü korumuştur. Kıbrıs Devleti'nin kuruluşundan sonra Cumhurbaşkanı olan Makarios'un³⁰⁵ adayı bu işgalden kurtararak Yunanistan'a bağlama isteği ve bu arada adadaki Türklere karşı giriştiği katliam hareketleri Kıbrıs sorununun da doğmasına neden olmuştur.

Kıbrıs'taki mücadeleleri sistemleştiren Rum Örgütü "Ethniki Organososis Kypriou Aganositon" (Kıbrıs Ulusal Mücadele Örgütü) adlı örgüttür. Kısaca EOKA olarak anılan bu örgüt 1950'li yılların başında kurulmuştur. Örgütün amacı adayı Yunanistan'a bağlamaktır. Örgüt başlangıçta İngilizlere karşı kurulmuş olarak görülse de ilk faaliyetlerinde dahi adadaki Türkleri hedef aldığı görülmektedir. Örgüt Kıbrıs'ta yıllarca çok kan akmasına, İngilizlerden, Türklerden ve Rumlardan çok sayıda insanın öldürülmesine neden olmuştur. Örgütün üyeleri başlangıçta 33 Türk köyünü tahrip etmişler ve buradaki Türklerin göç etmelerine yol açmışlardır. 1963 yılında ise 103 Türk köyünü yakmışlar, 500'den fazla Türk'ü katletmişler ve on binlerce Türk'ün de göç etmesine neden olmuşlardır.³⁰⁶ EOKA'ya karşılık Türkler de Türk Mukavemet Teşkilatı'nı kurmuşlardır. Teşkilat 1963 yılında saldırı kararı aldığı anda üye sayısı 500'e ulaşmıştır.³⁰⁷ Teşkilat gerek üye sayısı bakımından gerekse silah ve teçhizat bakımından EOKA'ya göre oldukça zayıf bir durumdadır. İşte Kıbrıs Türklerine yönelik yapılan bu

³⁰⁴ Erhan Afyoncu, *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu*, Kırmızı Yayınları, İstanbul 2001, s.207-216.

³⁰⁵ Makarios, dini görev ile Kıbrıs Metropolitliğine atandı. Fakat o bu göreve gelir gelmez siyaset ile ilgilenmeye başladı. 1949 yılında Yunanistan Kralı ve Başbakanı ile yaptığı görüşmede Kıbrıs sorununu gündeme getirdi. 1950 yılında Başpiskoposluğa gelen Makarios kısa sürede Birleşmiş Milletler ve ABD ile yakın ilişkiler kurdu. Kıbrıs İçin Adalet isimli bir grup kurdu ve yaptığı bu çalışmalar onu Kıbrıslı Rumların gözünde bir kahraman durumuna getirdi. 1953 yılında Kıbrıs'a self determinasyon isteğinde bulundu ve bunun için faaliyetlere başladı. Bu durum adayı işgal altında bulunduran İngiltere'nin tepkisine yol açtı ve Makarios'u sürgüne gönderdi. Bu olay Makarios'u efsane kahraman haline getirdi. 1960 yılında sürgünden döndü ve Kıbrıs Devleti'nin Cumhurbaşkanı oldu. Bu dönemde 1963 ve 1967 yıllarında Kıbrıslı Türklere karşı toplu katliam yapıldı. Bu katliamlar iki ülke arasında gerginliklerin yaşanmasına neden oldu. Daha detaylı bilgi için bkz. Osman Nuri Gündeş, *İhtilallerin ve Anarşinin Yakın Tanığı*, VPA Grup Basım ve Yayımları, İstanbul 2010, s.110.

³⁰⁶ Gündeş, *İhtilallerin ve Anarşinin.....*, s.112-113.

³⁰⁷ Nicole & Hugh Pope, *Modern Türkiye'nin Kısa Tarihi Çıplak Türkiye*, (Çev.: Deniz Öktem), Gelenek Yay., İstanbul 2004, s.124.

katliam ve işkenceler iki ülke arasında hareketli günlerin yaşanmasına neden olmuştur. İnönü 2 Haziran 1964'te adaya çıkarma yapma kararını açıklamıştır. Kıbrıs'a müdahaleye karar verilmiştir. Fakat ABD'nin Türkiye'yi tehdit eden Johnson Mektubu geri adım atılmasını sağlamıştır. Johnson bu mektupta özetle, kendisinin verdiği silahlar ile Türkiye'nin Kıbrıs'a asker çıkarmasına izin vermeyeceğini, NATO üyesi olan iki ülke arasındaki savaşın hoş karşılanmayacağını ve çıkacak bir anlaşmazlığın Sovyet müdahalesine yol açabileceğini kibar olmayan bir dille söylemiştir.³⁰⁸ Her ne kadar İnönü 13 Haziran'da mektuba cevap verip, 21 Haziran'da da ABD'ye giderek Başkan Johnson ile görüşüyse de, ordunun sahip olduğu araç gereçlerin yetersizliği, eksik malzemelerin temin edilmesinde karşılaşılan güçlükler ve Türkiye'nin dâhil bulunduğu Batı blokunda problem yaşama ihtimali gibi nedenler ile müdahale fikrinden vazgeçilmiştir.³⁰⁹

1974 yılına gelindiğinde Nicos Sampson liderliğinde bir darbe yapılmış ve Makarios Kıbrıs'tan kaçmak zorunda kalmıştı. Bu son olay Türkiye'yi de tedirgin etmişti. Çünkü adada Türklere yönelik olan tacizler son dönemlerde giderek artmıştı. Şimdi bir de hükümet darbesi olunca gidişatın ENOSİS yani Yunanistan ile birleşme olacağından endişe duyulmaya başlandı. Yunanistan'daki cuntanın da bunu desteklemesi Türk tarafını tedirgin etmeye başlamıştı.³¹⁰ Zaten Sampson da adayı işgale başlamıştı.³¹¹ Nitekim Lefkoşa Rum Radyosu'ndan Sampson'un Cumhurbaşkanı sıfatı ile yemin ettiği ve Kıbrıs'ta bir Yunan Cumhuriyeti ilan edildiği açıklanıyordu.³¹² Bu bir bakıma Yunanistan'ın işgali anlamında da yorumlanabilirdi. Çünkü garantör devlet olmasına rağmen Yunanistan, Sampson'un eylemlerine sessiz kalmayı tercih ediyordu. Türkiye'de çıkan gazetelerde her gün "Kıbrıs elden gidiyor" manşetleri yer alırken, adadaki Türk bayraklarının indirilerek yerlerine Yunan bayraklarının asıldığı söylentileri de dolaşıyordu.

Kıbrıs'taki bu gelişmeler üzerine TBMM olağanüstü toplanıyor, Hükümet ile Milli Güvenlik kurulu saatlerce süren toplantılar yapıyorlardı. Bütün parti liderlerinin konu ile ilgili görüşleri alınıyordu. Ülkede bu gelişmeler yaşanırken dışarıdan da

³⁰⁸ Muzaffer İlhan Erdost, *12 Eylül Türkleri*, (yayınevi belirtilmemiş), Ankara 2004, s.96.

³⁰⁹ Daha detaylı bilgi için bkz. Sunay, *Türk Siyasetinde Sivil-Asker İlişkileri*..., s.191.

³¹⁰ Major Maxwell O. Johnson, "The Role of the Military in Turkish Politics", Erişim Tarihi: 26.01.2009, <http://www.airpower.au.mil/airchronicles/aureview/1982/jan-feb/johnson.html>.

³¹¹ Poyraz, *Bir Cumhuriyet*..., s.219.

³¹² Ertuğrul Alatlı, *Müdahale*, Alfa Yay., İstanbul 2002, s.120.

Türkiye'ye bir uyarı geliyordu. ABD ve İngiltere 16 Temmuz'da Türkiye'den Kıbrıs'a karışmamasını istiyorlardı.³¹³ O dönemde Kıbrıs darbesinin Amerika kaynaklı olduğu da yaygın bir görüştü. Bu görüşe göre Yunanistan'daki cuntacılar ABD destekliydi. Sampson darbesini de bu cuntacılar desteklemişti.³¹⁴ Dolayısıyla Sampson darbesi ABD endeksliydi. 21 Temmuz 1974 tarihli Milliyet gazetesinde de "Lefkoşa darbesinin Washington'dan Atina'ya yeşil ışık yakılması ile gerçekleştiği" ifadeleri yer alıyordu.³¹⁵

Bu gelişmeler karşısında Hükümet ve MGK sürekli olarak toplantı halinde bulunuyordu. Savaşın başlaması ihtimali karşısında Trakya'da ve Akdeniz'de bulunan 14 ilde sıkıyönetim ilan edildi. Kararnamenin altında Başbakan Ecevit ile koalisyon hükümetinde yer alanların imzaları bulunuyordu.³¹⁶ Bir taraftan müdahale halinde yapılacaklar için görüşmeler yapılırken bir taraftan da dışarıdan destek aranıyordu. Başbakan Ecevit, İngiltere'ye giderek Başbakan Harold Wilson'a adaya birlikte müdahale etmeyi teklif etmişse de olumlu sonuç alamamıştı. Wilson sorunun diplomatik yollardan halledilebileceğine inandığını, askeri güç kullanmaya gerek görmediğini belirtmiştir. Bunun üzerine Türkiye tek başına müdahale kararı almıştı. Bu müdahaleyi 1960 yılında yapılan antlaşmanın 4. maddesine dayanarak yaptı. Garantör devletlere askeri müdahale hakkı veren 4. madde "Antlaşma hükümlerinin ihlali durumunda Yunanistan, Türkiye ve İngiltere anlaşma hükümlerine uyulmasını sağlamak için gerekli teşebbüs ve tedbirler konusunda birbirleriyle istişare etmek yükümlülüğünü yüklenirler. Ortaklaşa veya anlaşmayla harekete geçmek mümkün olmuyorsa, garanti eden devletlerden her birisi, bu antlaşma ile yaratılan düzeni yeniden kurmak amacıyla harekete geçme hakkını saklı tutar."³¹⁷ şeklindeydi. Türk hükümeti bu maddeye dayanarak tarihi kararını alıyor ve harekâtın adını da Barış Harekâtı olarak isimlendiriyordu.

Türk birlikleri Mersin-Taşucu bölgesine hareket etmeye başladılar.³¹⁸ 19 Temmuz tarihinde sorunun diplomatik yollardan halledilemeyeceğine kesin olarak kanaat getirilince müdahaleye start verildi ve 20 Temmuz sabaha karşı harekât başladı. Askerler denizden ve havadan paraşütlerle adaya girdiler. Başbakan Ecevit yaptığı basın

³¹³ Alathı, *Müdahale*, s.121.

³¹⁴ Erdost, *12 Eylül Turkaları*, s.97.

³¹⁵ *Milliyet*, 21 Temmuz 1974.

³¹⁶ Zafer Üskül, *Siyaset ve Asker*, İmge Kitabevi, Ankara 1997, s.223.

³¹⁷ Gündeş, *İhtilallerin ve Anarşinin.....*, s.118.

³¹⁸ Ruscuklu, *Demokrat Partiden 12 Eylül'e*, s.132.

açıklamasında harekâtın amacını her iki kesimin haklarını ve adanın toprak bütünlüğünü korumak olarak dile getiriyordu.

Türk birlikleri bu harekâta anfibî yani denizâşırı ve havadan indirme taktiğini kullanıyorlardı. Bu taktik aslında riskli bir taktikti. Çünkü Türk ordusu hem bu konuda fazla tecrübeli değildi hem de bütün harekât denizden ve havadan yapılıyordu. Yani hava koşulları uygun olmazsa tam bir hezimet yaşanabilirdi. Kenan Evren’de anılarında bu sakıncalardan bahsediyor, hava tahminlerinin alındığını fakat bunlarda da yanılma payının olduğunu söyleyerek konu ile ilgili endişelerini anlatıyordu.³¹⁹ Gerçekten de harekât sırasında bazı talihsizlikler yaşanmamış değildi. Örneğin birlikler ilk indirme hareketlerinde yanlış bölgeye inmişlerdi. Fakat bu herhangi bir sorun teşkil etmedi. Asıl önemli olan birliklerin adadaki Türk askerleri ile birleşmeleri idi. Birleşme gecikirse birliklerin imha olma riskleri doğabilirdi. 20 Temmuz gecesi adada taraflar arasında kanlı çarpışmalar meydana geldi. Kritik gelişmeler yaşandı. Gelen haberler bazen sevince neden olurken bazen de moral bozukluğu yaratabiliyordu. Hava aydınlanmaya başladığında Türk birliklerine yardım etmek için jet uçakları da adaya gelmişlerdi. Yunan birlikleri geri püskürtüldüğü gibi gece Yunan birliklerinin eline geçen yerler de geri alındı. Girne ele geçirildi. Bu başarılar elde edilirken denizde fırtına çıktı. Fırtınanın çıkması harekâtı karadan, denizden ve havadan yürüten Türk birliklerinde moral bozukluğuna yol açtı.

2.3.3.1. Kıbrıs Barış Harekâtı Sırasında Meydana Gelen Gelişmeler

Harekat devam ederken 21 Temmuz’da Kıbrıs’tan yürekleri acıtan bir haber geldi. Türk uçakları Türk gemisi olan Kocatepe Muhribi’ni vurmuşlardı. Olay şöyle gerçekleşmişti:

Kocatepe Muhribi’ne 21 Temmuz’da Yunan gemilerinden oluşan bir konvoyun sulara ilerlediği bilgisi gelmişti. Aynı haber Türk uçaklarını da gitmişti. Bu haber üzerine hem denizden hem de havadan konvoy aranmaya başlandı. Hava sisli olduğu için bir şey görünmüyordu. Kocatepe Muhribi’nin Yunan donanmasına ait olduğunu sanan Türk uçakları muhribi vurdular. Türk uçakları bir yanlışlık sonucunda Türk gemisini vurmuşlar ve bu olay sonucunda 54 Türk askeri şehit olmuştu. Gemi

³¹⁹ Harekâtın işleyişi ile ilgili daha detaylı için bkz. Evren, *Kenan Evren’in Anıları*, Cilt:1, s.163-164.

mürettebatının gerisi ise oradan geçen Libyalılar, İngilizler ve İsrailliler tarafından kurtarılmışlardı. Kurtarılan askerler uzun süre güneş altında tuzlu suda kaldıklarından dolayı vücutları yanmış haldeydiler.³²⁰

Kocatepe Muhribi'nin kendi uçakları tarafından batırılması belki de Kıbrıs Barış Harekâtı'nda yaşanan en talihsiz ve en acı olaydı. Sisli havanın buna neden olduğu bildirilmiştir. Fakat birlikler arasındaki irtibatsızlık da göz ardı edilmemelidir. Kara, deniz ve hava birlikleri arasındaki koordinasyon eksikliğinin de bu olayda payı vardır.

Harekâtın başlamasından 48 saat sonra Birleşmiş Milletler taraflara ateşkes çağrısında bulundu. Taraflar bu çağrıya olumlu cevap verince Sampson Cumhurbaşkanlığından istifa etti. Harekât sonucunda 57 şehit, 184 yaralı ve 2442 kayıp verildi.³²¹ Bu rakamlar sadece iki günlük çarpışmaların bilançosuydu.

25 Temmuz'da Cenevre'de toplandı. Her ne kadar ateşkes yapılmış olsa da yine de ada patlamaya hazır bir bomba gibiydi. Yabancı basında zaman zaman Rum çetelerinin Türk vatandaşları katlettikleri haberleri yer alıyordu. Bu görüşmelerde Türk tarafı adada otonom devlet oluşturulmasını istedi. Adada Türkler için beş bölge istediler.³²² Fakat bu teklif kabul görmedi. Üstelik görüşmelerde Yunanistan Dışişleri Bakanı Mavros hem uzlaşmaz bir tavır sergilerken hem de hakaretlerde bulunuyordu.³²³ Yunanistan'ın görüşmelerde yaptığı tek şey vakit geçirmek, oyalamaktı. Cenevre'den herhangi bir sonuç çıkmayacağına kanaat getirilince ikinci kez harekete geçmeye karar verildi.

Cenevre görüşmelerine Türkiye adına Dışişleri Bakanı Turan Güneş gitmişti. Ecevit ile Güneş aralarında bir parola oluşturmuşlardı. Şayet Cenevre görüşmelerinden olumlu bir karar çıkmaz ve savaş yeniden başlayacak olur ise Ecevit, Güneş'e "Ayşe tatile çıksın" diye haber gönderecekti. Ayşe, Turan Güneş'in kızının adıydı.

14 Ağustos saat 02.00'da görüşmelerden herhangi bir sonuç çıkmadan dağılınca tekrar harekete geçme kararı alındı. Güneş'e Ecevit meşhur parolayı ilettili. Böylece saat 04.00'da ikinci harekât başladı. Bu çıkarmada Magosa, Omorfo ve bazı havaalanları ele

³²⁰ Ruscuklu, *Demokrat Partiden 12 Eylül'e*, s.142-148; Gündüş, *İhtilallerin ve Anarşinin.....*, s.121-122.

³²¹ Baransel, *Bıçak Sırtında.....*, s.47.

³²² Pope, *Modern Türkiye'nin.....*, s.125.

³²³ Sunay, *Türk Siyasetinde Sivil-Asker İlişkileri.....*, s.190.

geçirildi. 16 Ağustos'ta tekrar Birleşmiş Milletlerin çağrısı üzerine saat 19.00'dan itibaren savaş durduruldu.

Harekâtın sonra hem Birleşmiş Milletler ile hem de ikili görüşmeler yapıyordu. Fakat bunların hiçbirinden sonuç alınamadı. Erbakan Kıbrıs zaferinin sadece Ecevit'e mal edilmesine karşı çıkıyordu. Ona göre koalisyonda MSP de vardı. Yani çorbada MSP'inde tuzu vardı. Ayrıca diğer partilerin de desteği sağlanmıştı. Bu nedenle Kıbrıs tek başına CHP'nin zaferi değildi. Görüşmelerde toprak verilmemesi konusunda Erbakan ısrar ediyordu. Kenan Evren görüşmelerden sonuç alınamamasının nedenini Erbakan'ın bu tutumuna bağlıyordu. Evren'in şu cümlelerinden Erbakan'a karşı ne kadar tepkili olduğu anlaşılmaktaydı:

“... Koalisyon kanadı Milli Selamet Partisi, Kıbrıs'ta ele geçirilen topraklardan bir karışının bile verilmesine razı olmuyor, sanki ulaşılan hedef, kazanılan araziye kendisi kararlaştırmış gibi ‘Kanla alınan toprak verilmez’ diyerek bütün görüşmeleri baltalıyordu. Halbuki ele geçirilen topraklar esasında kararlaştırılardan fazla idi. Sebebi de yapılacak müzakerelerde bu fazlalıklar bir taviz olarak verilebilecekti. Fakat Erbakan sanki kendisi cephede savaşmış gibi bir mücahit havasıyla her müzakereyi neticesiz bırakıyordu.”³²⁴

Kenan Evren, Erbakan'ın o dönemdeki tutumunu bu şekilde anlatırken Erbakan da “Kenan Evren'in Anılarındaki Yanılgılar” adlı eserinde Evren'in olayları iyi takip etmediğini ve hiçbir şeyden haberi olmadığını anlatmaktadır. Erbakan'ın anlattıklarına göre ise durum Evren'in anlattığının tamamen aksidir. Erbakan Kıbrıs Barış Harekâtı için Ecevit'i ve hükümeti kendilerinin cesaretlendirdiklerini, Ecevit'in Afyon'a giderken durumu haber aldığını ve kendisinin tüm ısrarlarına rağmen gitmekten vazgeçmediğini anlatmaktadır. Ecevit'i uğurladıktan sonra MSP Genel İdare Kurulu'nu ve ardından MSP Meclis Grubu'nu toplantıya çağırdıklarını ve müdahale kararının bu toplantılar sonucunda MSP'liler tarafından alındığını belirtmektedir. Bu kararın Milli Görüş'ün bir ürünü olduğunu ve sonuna kadar da kararlılıklarını koruduklarını söylemektedir. Başbakan Ecevit'in harekâtın birinci gününde Birleşmiş Milletler tarafından yapılan ateşkes çağrısına uymayı kabul ettiğini ve Başbakanı bu karardan yine kendilerinin vazgeçirdiklerini ifade etmektedir. Özetle Erbakan'ın açıklamalarına

³²⁴ Evren, *Kenan Evren'in Anıları*, Cilt:1, s.168.

bakıldığında kendisini ve partisini Kıbrıs Zaferinin tek sahibi olarak görmektedir. Harekâtın başlamasını, başarıya ulaşmasını ve Kıbrıs'ın tanınmasını Milli Görüş'ün bir ürünü olarak dile getirmektedir. Bu çalışmaları nedeni ile kendilerinin de harekâtın başladığı andan itibaren cephede savaşmış Mehmetçikler gibi mücadele ettiklerini ve Kenan Evren'e kalsaydı Kıbrıs'ın çoktan elden çıkmış olacağını ifade etmektedir.³²⁵

Harekâtın ikinci safhası da Türklerin galibiyeti ile sonuçlanmıştı. Artık Rumlar ile bir arada yaşama imkânı kalmamıştı. Rumlar adanın güneyine göçerken Türkler kuzeyde kalmışlardı. Böylece ada etnik bakımdan da iki bölgeye ayrılmıştı.³²⁶ Kıbrıs Barış Harekâtı adanın sosyo-ekonomik, siyasal ve kültürel yapısının değişmesine neden olmuştu. Adanın kuzeyinde Kıbrıs Türk Federe Devleti kurulmuş ve 1983 yılında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti kurulana kadar adadaki Türkleri çatısı altında toplamıştı. Aslında Rauf Denktaş 1983 yılında devletin bağımsızlığını ilan etmişti. Bu durum birçok ülkeyi şaşırttığı gibi Türkiye'yi de şaşırtmıştı. Türkiye'nin Kıbrıs'taki soydaşlarına yardım etmesi onu ekonomik açıdan zor duruma sokmuştu. KKTC'nin bağımsız kalabilmesi için her yıl 200 milyon dolar ödemekteydi.³²⁷

Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında Yunanistan NATO'nun askeri kanadından çekildiğini açıklamıştır. Şartlar gereğince geri dönüş olayında NATO üyesi olan ülkelerden birisi dahi olumsuz oy kullanırsa dönüş gerçekleşemezdi. Türk siyasetçileri bunu kullanmasını bildiler. Ancak 12 Eylül döneminde bir plan ile mesele halledilmiş ve Türkiye'nin yıllardır direnmesi de boşa gitmiştir.

2.3.4. Ecevit Hükümetinin İstifası

Koalisyon hükümeti arasındaki ilk ihtilaflar 1974 yılının Mayıs ayında af yasası görüşülürken gün yüzüne çıkmıştı. Daha sonra İstanbul Karaköy'deki "güzel İstanbul heykeli" yüzünden MSP problem çıkarıyordu. Heykelin çıplak olmasına itiraz ediyor, bu heykelin kaldırılması gerektiğini vurguluyordu. Nitekim heykel bir gece kimsenin haberi olmadan kaldırılmıştı. CHP ile MSP arasındaki bir diğer gerginlikte Erbakan'ın

³²⁵ Necmettin Erbakan'ın açıklamaları hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Necmettin Erbakan, *Kenan Evren'in Anılarındaki Yanılgılar*, Rehber Yayıncılık, Ankara (yayın yılı belirtilmemiş), s.14-30.

³²⁶ Kemal Çiftçi, *Tarih, Kimlik ve Eleştirel Kuram Bağlamında Türk Dış Politikası*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2010, s.281-282.

³²⁷ Pope, *Modern Türkiye'nin.....*, s.127-128.

her gün bir fabrika için temel atmasından kaynaklanıyordu. Hatta bunlar sonuçlandırılmadıkları için hayali olarak da değerlendiriliyorlardı.³²⁸ Ülkedeki ekonomik sıkıntılar yüzünden bu fabrika temelleri daha sonra unutulmaya yüz tutuyorlardı.³²⁹

Kıbrıs Barış Harekâtı, Ecevit'in "Kıbrıs Fatihi" olarak anılmasına neden olmuştu. Halkın Karaoğlan'a olan güveni daha da artmıştı. Ecevit giderek artan bir prestije sahip oluyordu. CHP'liler bu durumu kullanmak istediler. Şayet hükümet istifa eder ve erken seçime gidilecek olursa CHP'nin sandıktan tek başına iktidar olarak çıkma olasılığının çok yüksek olduğunu biliyorlardı. Erbakan ise bu durumun sadece CHP'ye mal edilmesinden rahatsız oluyordu. Hatta Erbakan'ın zafer naraları attığı ifade ediliyordu.³³⁰

Koalisyona artık son vermek isteyen CHP, MSP'ye karşı tavır takınmaya başlamıştı. Eylül'de Keban Barajı'nın açılışı için Elazığ'a gidilirken CHP'liler MSP'lilerin Ecevit'in helikopterine binmelerine izin vermemişlerdir.³³¹ İplerin iyice gerilmesine neden olan olay ise Ecevit'in Kıbrıs ile ilgili olarak yapacağı temasları içeren İskandinavya seyahatiydi. Ecevit'in seyahate çıkmadan önce kendisinin yokluğunda vekâlet edecek kişiyi belirlemesi gerekiyordu. CHP'li Devlet Bakanı Orhan Eyüboğlu'nu vekil olarak bırakacağını bildirdi. Buna MSP'lilerin tepkisi büyük oldu. Çünkü Başbakan Yardımcısı olarak Erbakan'a bırakılması gerektiğini düşünüyorlardı. Bu nedenle kabinede bulunan MSP'liler seyahat kararnamesini imzalamadılar. CHP'liler ise başbakanlığın kendi umdelerine verilmiş olmasından dolayı bunun normal olduğunu söylediler. Ecevit daha sonra yaptığı açıklamalarda kendisi yurtdışındayken Erbakan'a güvenemediğini, kendisinin yokluğunda sorumsuz beyan ve demeçlerde bulunacağından endişe ettiğini belirtmiştir.³³² Erbakan, Ecevit'in bu davranışlarını "Kıbrıs zaferini oya tahvil etmek isteyenler var" diyerek özetlemiştir.³³³ Aslında iki parti arasındaki farklardan dolayı bu koalisyon kurulduğu andan itibaren tepki almıştı. Gerçekten de iki parti arasında ideolojik olarak farklılıklar mevcuttu. Yani hükümette

³²⁸ İrvin C. Schick-E. Ahmet Tonak, "Sonuç", *Geçiş Sürecinde Türkiye*, (Der.: İrvin Cemil Schick-Ertuğrul Ahmet Tonak), Belge Yayınları, İstanbul 2006, s.390.

³²⁹ Birand-Bilâ-Akar, *12 Eylül Türkiye'nin Miladı*, s.28-29.

³³⁰ Ruscuklu, *Demokrat Partiden 12 Eylül'e*, s.159.

³³¹ Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, s.331.

³³² Sunay, *Türk Siyasetinde Sivil-Asker İlişkileri.....*, s.194.

³³³ *Milliyet*, 15 Eylül 1974.

bir doku uyumsuzluğu vardı. Uyuşmayan organlar ya da dokular nasıl ki vazifesini yapamaz, nakledildikleri yere uyum sağlayamaz iseler bu iki parti de öyleydi. Sadece mecburiyetten bir araya gelmişlerdi. Ama ilk günden itibaren tarafların birbirlerine karşı güvensizlikleri vardı. Bu şartlar altında koalisyonun fazla uzun ömürlü olması beklenilemezdi. Bu nedenlerle koalisyon sekizinci ayında sona erecekti. Ecevit biten koalisyonunu “Siyasi yanılğı” olarak tanımlayacaktı.³³⁴

Koalisyon sona erecekti fakat Ecevit’in hesapları tutmayacaktı. AP, MSP ve MHP birleşerek hem erken seçimi engelleyecekler hem de “Ortanın Solu”nu benimsemiş CHP’ye karşı sağ blok oluşturacaklardı.³³⁵ Çünkü seçimlere gidileceği takdirde CHP’nin seçimden oylarını artırmış olarak çıkacağını biliyorlardı. Belki de CHP tek başına iktidar olacaktı. Bu ihtimal nedeni ile erken seçime karşı çıktılar.

17 Eylül’de CHP’liler Başbakanlık konutunda toplandılar. Ulaştırma Bakanı Ferda Güley istifa kararını “Gece geç saatlerde, yüz günde kurulan bir Hükümet’ten, birkaç yüz dakikada ayrılma kararı aldık.” şeklinde anlatmaktadır.³³⁶ Bülent Ecevit de 18 Eylül 1974 tarihinde Cumhurbaşkanı Korutürk’e çıkarak istifasını verdi. Ecevit’in bu hareketini hata olarak değerlendirenler vardı. Örneğin emekli bir asker olan Kamil Karavelioğlu, Kıbrıs zaferinin sonucunu almak, hasadını toplamak vaktiyken Ecevit’in istifa ederek büyük bir hata yapmış olduğunu söylemektedir.³³⁷ 12 Eylül gerçekleştiğinde CHP milletvekili olan Kemal Anadol da koalisyonun bozulmasını bir hata olarak değerlendiriyordu. Anadol hükümetten çekilerek Milliyetçi Cephe Hükümetini kurdurduklarını ve 12 Eylül’ün kapısını aralamış olduklarını³³⁸ söylüyordu.

Ecevit’in istifası ile birlikte CHP-MSP koalisyonu da sona ermiş oluyordu. 1973 seçimleri sonrasında bir hükümet kurma krizi yaşanmış ve hükümet ancak 100 güne kurulabilmişti. Ülkeyi şimdi başka bir hükümet kurma krizi bekliyordu. Hatta bu kriz 1973’tekinden daha uzun süreli bir kriz olacak, 241 gün sürecekti. Ülke yaklaşık olarak beş ay boyunca güvenoyu alamamış olan bir kabine tarafından idare edilecekti.

³³⁴ *Hürriyet*, 30 Mart 1975.

³³⁵ Halil Berktaş, *Yaşadığımız Şu Korkunç Otuz Yıl 1978-2008 Türkiye Üzerine Notlar*, Kedi Yayınevi, İstanbul 2008, s.12.

³³⁶ Alatlı, *Müdahale*, s.137.

³³⁷ Karavelioğlu, *Bir Devrim İki Darbe*, s.255-256.

³³⁸ Kemal Anadol, *12 Eylül Günleri*, Yalçın Yay., İstanbul 1987, s.240.

Ecevit'in istifası üzerine Cumhurbaşkanı Korutürk hükümeti kurma görevini parlamento dışından birisine, Sadi Irmak'a vermişti. Sadi Irmak'ın bakanlarının çoğunluğu da yine parlamento dışındandı. Çünkü CGP'nin dışındaki partiler bakan vermeyi reddetmişlerdi. Irmak'ın kabinesi teknokratlar, devlet memurları ve profesörlerden oluşmaktaydı. 15 bakan Parlamento ve Senato'dan, 15 bakan ise dışarıdan alınmıştı.³³⁹ Irmak hükümeti meclisten güvenoyu alamadı, 450 milletvekilinden sadece 23'ünden oy alabildi.³⁴⁰ Partiler hem hükümet kurmuyorlar hem de Irmak hükümetine güvenoyu vermiyorlardı. İşte bu şartlar altında Irmak hükümeti güvenoyu almamış olmasına rağmen 1975 yılının Mart ayına kadar ülkeyi yönetmişti. Hatta 1975 yılı bütçesini de meclisten geçirmişti.³⁴¹

2.3.5. Kıbrıs Barış Harekâtı Sonrasında Dış İlişkiler

1975 yılına gelindiğinde Türkiye sadece hükümet bunalımı ile uğraşmıyordu. Yine 1975 yılının ilk aylarında dış ilişkilerde özellikle de ABD ile sorunlar yaşamaya başlıyordu. Bunun nedeni ise Kıbrıs Barış Harekâtıydı. İç politikada ise Güneydoğu'daki şiddet ve terör eylemleri giderek artıyordu. Mart ayında toplanan MGK, Urfa, Hakkâri, Diyarbakır ve Siirt'te bir aylık bir süre için sıkıyönetim ilan edilmesine karar verdi. MGK'nın bu kararını Irmak hükümeti de tasvip etti. Bu kararın uygulanabilmesi için meclisten olumlu bir sonuç çıkması lazımdı. Fakat CHP ve AP sıkıyönetim ilanına karşı çıktıklarından ilk oylamada sonuç çıkmadı. Bu oylama sırasında çoğunluk olmadığından Meclis Başkanı oylamayı bir sonraki güne erteledi.³⁴²

Türkiye'nin Kıbrıs Harekâtında ABD silahlarını kullanmış olması, ABD Kongresinin tepkisini çekmiş ve Kıbrıs konusunda barışçıl bir çözüm bulununcaya kadar Türkiye'ye silah ambargosu uygulanması kararı alınmıştı. ABD Başkanı Ford, bunu engellemek için uğraşmışsa da sonunda Kongre galip gelmişti. Türkiye'ye ambargo uygulanmasını sağlayan kanun 93-559 sayılı kanundu. Bu kanun 17 Aralık

³³⁹ Feroz Ahmad bu kabineyi 1960'ların başındaki MBK döneminin renksiz kabinelerine benzetiyordu. Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, s.332.

³⁴⁰ Seydi Çelik, *Osmanlı'dan Günümüze Devlet ve Asker Askeri Bürokrasinin Anayasal Sistem İçerisindeki Yeri*, Salyangoz Yay., İstanbul 2008, s.517; Tutar, *Türk Siyasetinde.....*, s.238.

³⁴¹ Ruscuklu, *Demokrat Partiden 12 Eylül'e*, s.159-160; Sunay, *Türk Siyasetinde Sivil-Asker İlişkileri.....*, s.195.

³⁴² Baransel, *Bıçak Sırtında.....*, s.72.

1974'te kabul edilmiş ve 30 Aralık 1974'te de kanunlaşmıştı.³⁴³ 5 Şubat 1975 tarihinde de uygulamaya konulmuştu. Ambargonun gerekçesi ise Barış Harekâtında ABD silahlarının kullanılmasıydı. Aslında ambargo güya hem Yunanistan'a hem de Türkiye'ye karşı alınmış bir karardı. ABD hem Türkiye'ye hem de Yunanistan'a yaptığı askeri yardımları kestiğini açıklamıştı. Fakat bu dönemde ABD, Yunanistan'a 12 tane Fantom uçağı vermişti ki bu da ambargonun tek taraflı yani sadece Türkiye'ye karşı uygulandığını göstermişti.³⁴⁴

Türk Hükümeti 25 Temmuz 1975'te kabine toplantısı yapmış ve 3 Temmuz 1969 tarihli Savunma İşbirliği Anlaşması'nı feshetmişti. Bu kararını aynı gün ABD'ye bildirmişti. Buna göre İncirlik dışındaki ABD üslerinin ve tesislerinin çalışmaları durdurulmuştu. Buna ilaveten Türkiye, Irak'ın toprakları üzerindeki çift boru hattından Yumurtalık terminaline petrol pompalamasına da izin vermişti.³⁴⁵ Bunlar ABD ambargosuna Türkiye tarafından verilen tepkilerdi.

ABD para ile dahi olsa Türkiye'ye malzeme satmamaktadır. Demirel 1975 yılında AGİT Helsinki Zirvesi'nde ABD Cumhurbaşkanı Ford ile ambargoya ilgili konuşuyor ve "10 cent'lik bir parçadan dolayı benim bir uçağım uçamıyor. Bu uçak, 4.5 milyon dolar" diyordu. 1977 yılında ise Londra'da Başkan Carter ile görüşüyordu. Carter'a da ambargonun zararlarını anlatıyordu.³⁴⁶ Fakat bunların hiçbiri ambargonun kaldırılması için yetmiyordu. Ambargo ancak 1978 yılında kaldırılacaktı.

Türkiye'nin Kıbrıs ile ilgili tavrı dış ilişkilerini de etkiliyordu. Bünyesinde azınlık unsurlar barındıran devletler bu durumdan rahatsız oluyorlardı. Çünkü onların barındırdıkları azınlıklar da kaynamaya başlamışlardı. Avrupa ise Kıbrıs'ın tekrar birleşmesi halinde Türk-Yunan ilişkilerinin tekrar düzeleceğini ümit ediyordu.³⁴⁷ Şu bir gerçektir ki Yunanistan ile bozulmuş olan ilişkiler o günden sonra hiçbir zaman tamamen durulmamış, yakın zamanlara kadar ara ara gerginlikler yaşanmıştır. Diğer devletler bu gerginlikler sırasında zaman zaman taraflı davranmışlar ve Türkiye yalnız

³⁴³ Çiftçi, *Tarih, Kimlik ve....*, s.282.

³⁴⁴ *Devrimci Yol Savunması, 12 Eylül Öncesi ve Sonrası*, (Der.: O. Tayfun Mater), Simge Yayınevi, (yayın yeri ve yılı belirtilmemiş), s.113.

³⁴⁵ Burcu Bostancıoğlu, *Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası*, İmge Kitabevi, Ankara 2008, s.383.

³⁴⁶ Demirel, *Devran*, s.831-832.

³⁴⁷ Mango, *Türkiye ve Türkler....*, s.86.

kalmıştır. Özellikle Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadından çekilmesindeki tek sorumlu olarak Türkiye görülmüştür.

Kıbrıs Harekâtının Türkiye için getirdiği bir diğer tepki ise Ermeni terör örgütü ASALA'nın (Ermenistan'ın Kurtuluşu İçin Ermeni Gizli Ordusu) faaliyete geçmesi olmuştur. 1973 yılında faaliyetlerine başlayan ASALA 1975 yılında ismini açıklamıştır. ASALA, Marksist-Leninist bir eğilime sahiptir. Amaçları ise Türkiye'nin Ermeni katliamını tanımasını ve dünyanın çeşitli bölgelerinde bulunan Türk diplomatlıklarının çalışamaz hale gelmesini sağlamaktır.³⁴⁸ Örgüt yurtdışındaki Türklere karşı suikast eylemlerine girişmiştir. Özellikle de diplomatları ve ailelerini hedef almıştır. Bu olaylarda 34 dışişleri görevlisi öldürülürken 10'uda yaralanmıştır.³⁴⁹ Örgütün diğer faaliyetleri ise bombalama, rehin alma ve işgal gibi eylemlerdir. ASALA 1975'li yıllardan 1980'li yıllara kadar faaliyetlerini etkin olarak sürdürmüştür. Diğer uluslar arası örgütlerle de işbirliği yapmıştır.

Kıbrıs nedeniyle ABD ile olan ilişkiler bozulunca Türkiye başka arayışlara girmiştir. Özellikle Avrupa üzerinde yoğunlaşmış, Almanya Washington'a alternatif olarak düşünülmüştür. Yakınlaşmanın amacı dış yardım sağlamaktır. Yine 1973 yılından itibaren Sovyet Rusya ile olan ilişkilerde hareketlenmeler yaşanmış, iki ülke yakınlaşmaya başlamıştır.³⁵⁰ Türkiye uluslar arası konjonktürde yalnız kalmama çabasıdadır. ABD'ye alternatif müttefikler arayışı içerisinde.

2.4. I. MİLLİYETÇİ CEPHE HÜKÜMETİ

Kıbrıs Zaferini erken seçime giderek oya dönüştürmek isteyen Ecevit istifa etmiş ve erken seçim çağrılarını başlamıştı. Milliyet gazetesinde Ecevit'in bu tutumu için "Başbakan Bülent Ecevit'in Kıbrıs işinde topladığı iyi puanları CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit, erken seçim manevralarında cömertçe yemekte" yorumu yer almaktaydı.³⁵¹ Fakat sadece tek bir partinin erken seçim istemesi yeterli değildi.

³⁴⁸ *Türkiye'de Anarşi ve Terörün Sebepleri ve Hedefleri*, (12 Nisan 1985 Günü Yükseköğretim Kurulu merkez binasında verilen konferanslar), s.110.

³⁴⁹ Sina Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 2007, s.270-271.

³⁵⁰ Bostancıoğlu, *Türkiye-ABD İlişkilerinin...*, s.378, 380.

³⁵¹ *Milliyet*, 29 Eylül 1974.

Anayasaya göre Mecliste salt çoğunluğa sahip olmadan erken seçime gidilemezdi.³⁵² Gerek Demirel gerekse diğer partilerin liderleri erken seçime gidilirse Ecevit'in bu seçimden oylarını artırarak çıkacağını tahmin edebiliyorlardı. Bu nedenle kendi iplerini kendileri çekmemek için erken seçim konusunda olumlu oy kullanamazlardı. Söz konusu nedenler ile erken seçime hayır dediler.

Milliyetçi Cephe Hükümetine doğru gidilirken ülkenin durumu hiçte iç açıcı değildi. 1975 yılının başlarında işlenen cinayetlerin sayısı daha da artmıştı. TÖB-DER Şubat ayında çeşitli illerde faşizmi ve hayat pahalılığını protesto toplantıları yapıyor, bu toplantılar taşlı sopalı saldırılara uğruyordu. Ülkede sağ ve sol kamplaşma gittikçe belirginleşiyor ve taraflar arasındaki saldırılar şiddetleniyordu. CHP il binalarına saldırılar düzenleniyor, bu saldırılar sonucunda yaralanmalar ve can kayıpları oluyordu. Dönemin güvenoyu alamamış Başbakanı Sadi Irmak olaylar için “milli facia” nitelendirmesini yaparken Demirel de “bütün tahriklerin CHP'nin marifeti olduğu” açıklamasını yapıyordu. Ecevit ise saldırıların “demokrasiyi yıkma tertibi” olduğunu söylüyordu.³⁵³ Sağ ve sol kesimler arasındaki kutuplaşma giderek artıyordu. Taraflar şiddeti birbirlerine karşı araç olarak kullanmaya başlamışlardı. Ülkücü gençlerin 1974 Kasımındaki toplantılarından tekrar teşkilatlanarak harekete geçme kararı çıkmıştı. Bu karar sonucunda üniversite öğrencileri çeşitli şehirlerdeki kamplarda eğitime başlanmışlardı.³⁵⁴ Bu çatışmalar ilerleyen yıllarda Alevi-Sünni çatışmalarına dönüşecekti. Bu nedenle özellikle Alevi gençlik CHP'ye yönelecek ve 1973 seçimlerinde olduğu gibi 1977 seçimlerinde de oylarını CHP için kullanacaktı.³⁵⁵ Toplumsal olayların yanında ekonomik sıkıntılarda ülkenin yakasını bırakmıyordu. Bozuk giden ekonomiye bir de Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında ABD tarafından konulan ambargo eklenmişti. Bu ambargo nedeni ile askeri malzeme temininde sıkıntı yaşanıldığı gibi yedek parça konusunda da ciddi problemlerle karşılaşılıyordu. İşte I. MC Hükümeti bu şartlar altında kurulacak ve ülkeyi yönetecekti.

206 gün süren hükümet krizi artık ortaya çeşitli fikirlerin atılmasına neden olmuştu. Kamuoyunda “Milli Birlik Hükümeti”, “DP-Teknokratlar-CHP desteği”,

³⁵² Murat Belge, “Sol”, *Geçiş Sürecinde Türkiye*, (Der.: Irvin Cemil Schick-Ertuğrul Ahmet Tonak), Belge Yayınları, İstanbul 2006, s.177.

³⁵³ Orhan Tüleylioğlu, *Kahramanmaraş Katliamı*, um:ag Vakfı Yay., Ankara 2010, s.16.

³⁵⁴ Ecevit Kılıç, *Özel Harp Dairesi Türkiye'nin Gizli Tarihi-I*, Turkuva Kitap, İstanbul 2008, s. 76.

³⁵⁵ Fazilet Ahu Özmen, “Alevi Gençliğinin Siyasi ve Sosyo-Kültürel Kimlik Mücadelesi-I”, *Alternatif Politika*, 3 (1), Mayıs 2011, s.45.

“CHP-DP-CGP”, “CHP dışındaki partilerin sağ birliği” gibi öneriler dolaşmaktaydı. Bu önerilere rağmen Milliyetçi Cephe hükümetinin kurularak güvenoyu alması olanağı giderek güçlenmekteydi. MC hükümeti görünürde AP’nin kazanması anlamına gelse de aslında CHP’nin bir dahaki seçim için oylarını artırması demekti.³⁵⁶

Demirel MC hükümetini kurmaya karar verdi. Fakat sadece MHP, MSP ve CGP bu hükümetin kurulması için yeterli değildi. Bağımsızların da desteği gerekiyordu. Bu nedenle milletvekili transfer edilmesi yoluna gidildi. Özellikle de DP’liler ile gizli görüşmeler yapıldı.³⁵⁷ Zaten bu dönemde DP bölünmelerle karşı karşıya gelmişti. Hatırlandığı üzere Celal Bayar 1973 seçimlerinde DP’yi desteklemişti. Fakat gelişen olaylar sonucunda Bayar, Ferruh Bozbeyli’den desteğini çekince Saadettin Bilgiç ve 8 arkadaşı DP’den ayrıldıklarını açıkladılar. Artık DP ile olan iplerini kopararak bağımsız olan bu milletvekilleri de Demirel’in MC hükümetini destekleme kararı aldılar. MHP ve MSP, AP ile yapılacak bir koalisyon için çok hevesliydi. Çünkü bu koalisyon gerçekleşirse her iki partide hem oylarını artıracak hem de bakanlıklara ve devlet kurumlarına kendi adamlarını yerleştirme imkânına sahip olacaklardı.³⁵⁸ Siyasi hayat öyle bir hale gelmişti ki partilerin ne yapacağı artık kestirilemiyordu. Milletvekilleri bir anda kendi partisine ihanet edebiliyorlardı. 30 Mart 1975 tarihli Hürriyet gazetesi Türkiye’nin demokratik hayatının en kötü günlerini yaşadığını belirterek ülkedeki atmosferi şu şekilde anlatıyordu:

“Türkiye, demokratik hayata geçişimizden bu yana, belki, en acılı ve en hüzün günlerini yaşıyor. Türkiye Cumhuriyeti asla böylesine sahipsiz kalmamış, her kesim sorumluların sorumsuzluğu şimdiki kerteğe ulaşmamıştır. Siyaset hiçbir zaman bu kadar yozlaşmamış, politikacı balon uçurucusu haline düşmemiş, gazeteci politika oyuncusu kesilmemiştir.”³⁵⁹

AP, MSP, MHP ve CGP’den oluşan MC Hükümeti 31 Mart 1975 tarihinde kuruldu. Bu koalisyon hükümeti 70’li yılların en uzun ömürlü hükümeti olacaktı ve 1977 seçimlerine kadar ülkeyi yönetecekti. 12 Mart’ta hükümetten ayrılmak zorunda

³⁵⁶ *Milliyet*, 16 Mart 1975.

³⁵⁷ Tutar, *Türk Siyasetinde*..., s.239-241.

³⁵⁸ Yeşim Arat, “Süleyman Demirel”, *Türkiye’de Liderler ve Demokrasi*, (Ed.: Metin Heper-Sabri Sayarı), (Çev.: Zuhale Bilgin), Kedi Kitap Yayınevi, İstanbul 2008, s.104.

³⁵⁹ *Hürriyet*, 30 Mart 1975.

kalan Demirel 4 yıl sonra tekrar iktidar oluyordu. 12 Mart Demirel'in ne ilk gidişiydi ne de son. Kendi tabiri ile 7 defa gidecek, 8 defa gelecekti.

Yeni hükümete bu adı yani Milliyetçi Cephe adını CGP Genel Başkanı Turhan Feyzioğlu vermişti. Feyzioğlu yükselen sola karşı milliyetçilerin bir cepheye buluştuklarını öne sürüyordu.³⁶⁰ Solun ülkeyi adım adım komünizme sürükleyeceğine inanıyorlardı. MC bu gidişe dur demeyi amaçlıyordu. Ülkedeki cepheleşme artık siyasette de kendisini alenen gösteriyordu. MHP yönetim kurulu üyesi Taha Akyol, bu cepheleşmedeki hatayı ve MC'nin kuruluş felsefesinin yanlışlığını şu şekilde anlatmaktadır:

“MC kurulurken bütün Türkiye'nin partisi olma, tansiyonu düşürmek gibi bir rasyonellikle değil, Ecevit ile birlikte yükselen solu durdurmak, solun karşısında bir baraj oluşturmak gibi negatif bir duyguyla kurulmuştur. Dolayısıyla yükselen solun peşindeki milyonlar bu hükümeti kendisine karşı düşman olarak görmüştür. MC'nin temel hatası cephe olmasıydı. Cephe mantığı ile hareket etmesiydi.”³⁶¹

Gerçekten de yeni hükümetin adında da dile getirdiği gibi cepheleşmesi ve solu, özellikle de Ecevit'i ve CHP'yi hedef alması solcular arasında bir tepkiye neden olmuştu. İktidarda iken iktidarı bırakmak ya da birinci parti olmasına rağmen iktidar olamaması solda bir memnuniyetsizliğin doğmasına neden olmuş, bu memnuniyetsizlik öğrencileri ve işçileri eylemlere sevk etmişti.

Dinci MSP ile Milliyetçi MHP koalisyonunda kilit görevi görüyorlar ve bakanlıklar elde ediyorlardı. MHP, parlamentoda sadece üç milletvekiline sahip olmasına rağmen, hükümette iki bakanlık elde ediyordu. Parti Genel Başkanı Alparslan Türkeş, Başbakan Yardımcısı ve Devlet Bakanı olurken, Mustafa Kemal Erkovan da Devlet Bakanı oluyordu. MHP'nin üç milletvekiline rağmen iki bakanlık elde etmesi koalisyon için ne kadar önemli olduğunu ve anahtar parti konumunda bulunduğunu göstermektedir. Celalettin Can, MHP'nin koalisyonda yer almasını “... devrenin üstünde bürokrasi ve parlamento; sokakta, devrenin altında Alparslan Türkeş ve MHP”³⁶² vardı, şeklinde yorumlamaktadır. O dönemlerde yaygın olarak kullanılan “Parlamentoda Demirel,

³⁶⁰ Dursun, *12 Eylül Darbesi...*, s.36.

³⁶¹ Birand-Bilâ-Akar, *12 Eylül Türkiye'nin Miladı*, s.38.

³⁶² Celalettin Can, “Burjuvazi bütün dünyada yeni bir saldırıya geçerken, 18-20 yaşlarında insanlar olarak biz Türkiye'deki muhalefete öncülük etmeye çalıştık”, *Otuz Yıldır 12 Eylül Yaşayanlar Anlatıyor*, (Haz.: Haşım Akman), Doğan Kitap, İstanbul 2010, s.102.

sokakta Türkes” ifadesi de bu görüşü destekler niteliktedir. Gerçekten de MHP’nin sahip olduğu iki bakanlığın sokaktaki desteğinin ya da gücünün bir ürünü olduğu söylenilebilir. Çünkü MHP orta sınıfların ve milliyetçilerin sözcülüğünü üstlenme görevini almaya çalışıyordu. İşte bu desteği sağlamada ve kendisine önemli bir yer edinmede MC hükümeti bir şans olmuştu.³⁶³ Mecliste sadece 3 milletvekiline sahip olmasına rağmen iktidardan pay alan MHP, seçmenlerinin güvenini kazanacak ve ülke yönetiminde daha etkin bir hale gelecekti. MHP, koalisyon ortaklığının faydasını 1977 seçimlerinde görecekti ve oylarını artıracaktı.

MSP ise eski koalisyon ortağıydı ve bu yeni koalisyonda da tutumunu değiştirmede. Yine aynı görüşleri savundu. Milli Görüş doğrultusunda hareket etmeye çalıştı. MSP, MC hükümetinde 8 bakanlık elde etmişti. Parti Genel Başkanı Necmettin Erbakan da tıpkı diğer ortak Türkes gibi Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı olmuştu. Koalisyondaki bir diğer parti olan CGP’de pastadan payına düşeni almış ve 4 bakanlığa sahip olmuştu. Bu koalisyon MSP ve MHP’nin kendi adamlarını devlet kurumlarına yerleştirmelerini sağlayan bir koalisyon oldu. Bu tarihten sonra önemli kurumlara kendi adamlarını yerleştirme bir gelenek haline gelirken, MSP ve MHP koalisyon hükümetlerinde özellikle İçişleri, Milli Eğitim ve Adalet Bakanlıklarında kadrolaşmayı tercih ediyorlardı.³⁶⁴ Bu bakanlıkların gerek toplumsal yapıda gerekse devlet hayatında egemen olabilmenin kapısını açan bakanlıklar olduğuna dikkat edilmelidir. Okullar ve üniversiteler gençlik hareketlerine kaynak temin ediyorlardı. Bu kurumlarda istenilen gençlik doğrultusunda eğitim veriliyordu. Bu dönemde Milli Eğitim Bakanlığı da sağın üzerinde denetimi artıran bir araç haline geliyordu.³⁶⁵

Bağımsızların da desteğini sağlayan MC hükümetinin parlamentodan güvenoyu almasına sıra gelmişti. Oylama 12 Nisan 1975 tarihinde yapıldı. Taraflar oylama öncesinde de oy yarışına girişmişlerdi. CHP, yeni kabinenin güvenoyu almaması için elinden geleni yaparken, AP de milletvekillerini olumlu oy vermeleri için ikna etmeye çalışıyordu. Güven oylamasında MC hükümeti parlamentodan gerekli çoğunluğu

³⁶³ Tanıl Bora-Kemal Can, *Devlet, Ocak, Dergâh*, İletişim Yay., İstanbul 1994, s.61.

³⁶⁴ Güler, *Türkiye’de Siyasal Bir.....*, s.79.

³⁶⁵ Ahmad, *Modern Türkiye’nin Oluşumu*, s. 197.

almayı başardı. MC hükümeti 450 kişilik parlamentoda 228 kişilik bir çoğunluğa sahip olmuştur.³⁶⁶

Güvenoyu alan MC hükümeti programında genel amaçlarını şu şekilde dile getiriyordu:

“Hükümetimiz uzun süren ve büyük sıkıntılar doğurmuş olan bir bunalım dönemini sona erdirip milletimizin özlemini çektiği istikrarı sağlamak üzere kurulmuştur. Türk milliyetçiliği hükümetimizin ilham kaynağıdır.

Hükümetimiz komünizme, her çeşit anarşiye, Anayasa ve kanun dışı eylemlerle millî bütünlüğü zedeleyici ve Cumhuriyeti tahrip edici her türlü faaliyete karşı devletin Anayasa düzeni içinde kendisini savunmasını ve çeşitli tehlike ve faaliyetlerle etkili şekilde mücadele etmesini kesin bir zaruret saymaktadır.

İç güvenliği ve kanun hâkimiyetini sağlamakla görevli devlet kuruluşlarının ve güvenlik kuvvetlerinin görevlerini tarafsızlıkla, azim ve kararlılıkla yerine getirebilmeleri için hükümet gerekli her türlü ihtimamı gösterecektir.

Siyasî-iktisadî istikrarın sağlanması yolundaki çabalarımızın yanında, duraklamış olan yatırım ve kalkınma hamlesini yeniden harekete geçirmek için gerekli tedbirleri alacağız.

Kalkınmanın niteliklerinden dar gelirli yoksul zümreleri ve yurdumuzun gelişmeye muhtaç bölgelerini yararlandırmak hedefimizdir.

Köy kalkınmasına büyük öncelik verecek ve köye giden hizmetleri artırarak daha yaygın ve daha külfetsiz hale getireceğiz.”³⁶⁷

Hükümet programında dış ilişkiler ile ilgili olarak Kıbrıs probleminin çözümünde yine iki kesimli bağımsız federal devlet fikrini desteklemeye devam, Türkiye’nin Ege’deki haklarını Yunanistan’a ödünler vermeden koruma, NATO üyeliğini devam ettirme ve ABD’nin ambargoyu kaldırmaması halinde ABD ile ilişkilerin yeniden değerlendirileceği ilkelerini benimsemişti.³⁶⁸ Başbakan Süleyman Demirel ilerleyen yıllarda ambargo konusunda ABD’li yetkililerle görüşecek fakat herhangi bir sonuç alamayacaktı.

³⁶⁶ Bahçivan, 27 Mayıs 1960 ve....., s.79.

³⁶⁷ Erdilek, “Hükümetler ve Programları”, s.1028.

³⁶⁸ Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, s.337.

Hükümet programında ve adında açıkça ifade ettiği gibi MC, Türk Milliyetçiliğini kendisine temel alıyordu. Amacının komünizm ile mücadele olduğunu her fırsatta dile getirmekten çekinmiyor, sola karşı savaşacağını belirtiyordu. MC hükümetinin sol olarak gördüğü yegâne unsur ise CHP'ydi. Ona göre sol ülkeyi adım adım komünizme götürüyordu.

I. MC hükümeti ülkenin her açıdan sıkıntılar yaşadığı bir döneme denk gelmişti. Öncelikle ülke sağ ve sol kutuplara ayrılmış ve bu kutuplaşma her alana yansımıştı. Ülkenin emniyetini sağlayan polisler bile solcu ya da sağcı olmalarına göre POL-DER ve POL-BİR gruplarına ayrılmışlardı. Ülkenin eğitiminden sorumlu öğretmenler de yine sahip oldukları görüşlere göre TÖB-DER ve TÖB-BİR gibi gruplara bölünmüşlerdi. Silahlı saldırılar gittikçe artıyor, her yılın ölü ve yaralı sayısındaki yıllık bilançosu bir önceki yıla göre daha fazla oluyordu. İnsanlar arasında dahil olduğu inanç ve görüşlere göre ayırım yapılıyor, bizden ya da onlardan tabirleri kullanılıyordu. Gençler birbirlerini komünist ya da faşist olarak tanımlıyorlardı. Her iki taraf da amacının ülkeyi korumak ve kurtarmak olduğunu söylüyor ve bu amaçla karşı tarafa saldırıyorlardı.

Ekonomik açıdan ise ülke gittikçe darboğaza saplanıyordu. Dış ticaret açığı her gün artıyor, gerçekleştirilen devalüasyonlar çare olmuyor, IMF³⁶⁹ ile olan ilişkiler onun istediği doğrultuda gerçekleşirken, Türkiye'ye kredi dahi verilmiyordu. MC hükümeti döneminde Türk lirası 9. kez devalüe ediliyordu. Üretimde ve ihracatta azalma meydana geliyordu. Türkiye, Bulgaristan'dan elektrik almaya başlıyordu. Yapılan grevler de hem iş yaşamını hem de üretimi olumsuz yönde etkiliyor, maddi kayıpların yaşanmasına neden oluyordu. Bütün bunlara karşı alınan önlemler ekonomiyi düzeltmeye yetmiyordu. Sorunlar sadece ekonomik alanda baş göstermiyordu. Yargıda da sıkıntılar vardı. Türkiye Barolar Birliği avukatlara çağrıda bulunmuştu. Avukatlar da bu çağrıya riayet etmişler ve 4 Mart'ta ülke çapında davalara girmeyerek protestoda bulunmuşlardı.³⁷⁰ İşte böyle bir ortamda ülke adım adım 12 Eylül 1980'e gitmeye

³⁶⁹ IMF (Uluslararası Para Fonu) 1945 yılında kurulmuştur. Kuruluşun amacı uluslararası alanda parasal işbirliğini geliştirmek, ticareti düzenlemek, döviz kurlarının istikrarlı yapıya kavuşturulmasını sağlamaktır. Bu nedenle kuruluş, ödemeler dengesi açıklarını ortadan kaldırmak amacı ile gelişmekte olan ülkelere mali yardımda bulunmaktadır. Türkiye bu kuruluşa 1947 yılında üye olmuştur. Daha detaylı bilgi için bkz. Turgut Özbay, *Lozan'dan Sevr'e Türkiye*, Anı Yayıncılık, Ankara 2005, s.154.

³⁷⁰ *Fotoğraflarla 12 Eylül Kitabı 1 Mayıs 1977-6 Kasım 1983, Unuttuğumuz 70'ler Bir Darbenin Anatomisi, Tanıklar, Belgeler, Köşe Yazıları*, Tempo Kitapları-15, 1994, s.8.

başlamıştı. Generallerin tekrar sahnedeki yerlerini almaları için bir değil birden çok neden vardı.

2.4.1. 1975 Kısmi Senato Seçimleri

12 Ekim 1975 tarihinde yapılacak olan kısmî senato seçimleri CHP'ye karşı olan muhalefetin ve saldırıların iyice gün yüzüne çıkmasına neden oldu. Ecevit'in mitingleri sık sık saldırılara uğramaya başladı. Kampanya otobüsü 21 Haziran tarihinde Gerede'de tarandı. Daha sonra Ecevit konuşurken yine mitinge saldırıldı ve korumalar silah çekmek zorunda kaldılar. CHP'ye karşı olan bu tutum parti içinde de ayrılıkların meydana gelmesine neden oldu. Bazı partililer yeni bir askeri müdahale olmaması için kampanyayı yarıda kesmeyi teklif ettiler. Diğer kesim ise bunu yaparlarsa bir kaç yıldır yükselişe geçmiş olan popülaritelerinin düşeceğini ve bu nedenle her şeye rağmen devam etmekten başka çarelerinin olmadığını söylediler. Ecevit de devam etme taraftarıydı ve 28 Haziran'da 200 bin kişinin katıldığı bir mitingde konuşma yaptı. CHP'ye karşı girişilen bu saldırılar onun kısmî seçimlerden birinci parti olarak çıkmasına engel olamadı. CHP yine birinci parti olmuş ve yükselişini devam ettirmişti. Bu yükseliş gelecek seçimlerde de devam edecekti.

12 Ekim 1975 tarihinde gerçekleştirilen kısmî senato seçimleri de değişen Türk siyasetinin bir göstergesiydi. Bu seçimlerde oylarını artıran iki parti vardı: CHP ve AP. CHP oylarını % 35,4'ten % 43,9'a, AP ise % 30,8'den % 40,8'e çıkarmıştı. İki partinin de oylarında gözle görülür bir artış vardı. Küçük partiler ise kan kaybetmeye başlamışlardı. DP'nin oyları % 12'den % 3,2'ye, MSP'ninkiler ise % 11,5'ten % 8,4'e düşmüştü. Seçimden önce MSP'nin oylarında düşüş olur ise bu oyların AP'ye kayacağı tahmini yapılmıştı.³⁷¹ Gerçektende MSP'nin oyları azalmış, AP'ninkiler ise artmıştır. Muhtemelen oylarda böyle bir kayma olmuştu. MHP'nin oylarında bir değişiklik olmamış, bir önceki seçimlerdeki oranını korumuştur.³⁷² Kısmi seçimleri yorumlanacak olursa CHP seçmenindeki istikrarın devam ettiği görülmektedir. Hatta bir önceki seçimlere nazaran oy oranı daha da artmış ve seçimlerden yine birinci parti olarak çıkmıştır. Genel toplama bakıldığında ise sağ partilerin oy oranının düştüğü

³⁷¹ *Hürriyet*, 5 Ekim 1975.

³⁷² Dursun, *12 Eylül Darbesi.....*, s.38; Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi*, s.244.

görülmektedir. 1973 seçimlerinde sağ partilerin oy oranı % 65 iken 1975'te % 55'lere düşmüştür. Bu da soldaki yükselişin ve sağdaki düşüşün devam ettiğinin göstergesidir. Bu sonuçlar küçük partileri erken seçim konusunda korkutmuş olabilir. Çünkü seçmenler tercihlerini iki büyük partiye yöneltmişlerdir. Seçmenler bu seçimlerde partilere oy verirken parti programlarını dikkate almışlardır. Ecevit “insan yüzlü kapitalizm” bağlamında yeni bir Türkiye kurmak isterken AP lideri Demirel de “Büyük Türkiye” vaat ediyor ve bu Türkiye ile bütün Türklerin gurur duyacaklarını beyan ediyordu.³⁷³ Şayet erken seçim olursa küçük partiler iktidardan pay almak şöyle dursun meclise dahi giremeyebilirlerdi. Bu nedenle erken seçimin yapılmaması için ellerinden geleni yapmışlar ve MC hükümetinin devamını sağlamışlardır.

Ecevit cephesinde ise halka daha fazla yönelme söz konusudur. 18 Nisan 1976 tarihinde Ankara'da “Özgürlük ve Barış” mitingi düzenlenmiştir. Bu miting aslında Ecevit'in seçim startı olarak değerlendirilebilir. Miting CHP tarafından düzenlenmesine rağmen TİP Genel Başkanı Behice Boran ve SP (Sosyalist Parti) Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar da katılmışlardı.³⁷⁴ Başkanların bu hareketi 12 Mart'tan sonra oldukça bölünmüş olan solda bir örgütlenmenin ifadesi olarak değerlendirilebilir. Sağın cepheleşmesine karşı sol da birleşiyordu, örgütleniyordu.

2.4.2. DGM ve Profilo Direnişleri

1976 yılına gelindiğinde sol muhalefet kendisini iyiden iyiye hissettirmeye başlamıştı. Özellikle de işçiler harekete geçmişlerdi. İşçi eylemleri ve grevleri her geçen gün daha da artıyordu. Bunları teşkilatlandıran ise DİSK yani Devrimci İşçi Sendikalarıydı.

Anayasa Mahkemesi DGM'leri düzenleyen yasanın bazı maddelerini 11 Ekim 1975 tarihinde iptal etmişti. MC hükümeti ise bunu bir yıl içinde yasallaştırmak istiyordu. Bunda ordunun da etkisi vardı. Çünkü artan anarşi ve terör olaylarını bastırabilmek için devletten yeni bir mekanizma kurmasını istiyordu. İsteddiği bu mekanizma da Devlet Güvenlik Mahkemesi'ydi. Fakat askerin bu isteğine DİSK engeli

³⁷³ Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, s.198.

³⁷⁴ Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, s.345.

çıktı.³⁷⁵ Bu engel ciddi bir engeldi. Çünkü DİSK'in üye sayısı ve etkinliği çok fazlaydı. DİSK 16 Eylül 1976'da DGM yasasını önlemek için genel yas ilan etti ve bu kararını "İlerici, halktan yana bir hükümet kuruluncaya kadar, genel yas ilan edilmiştir"³⁷⁶ cümlesi ile kamuoyuna bildirmişti. Bu kararın ardından DİSK'in bulunduğu merkezlerde her gün araçlarla sessiz matem yürüyüşleri ve mitingler düzenlenmişti.³⁷⁷ CHP ve DİSK bu konuda işbirliği yapmışlardı. Yani CHP'nin parlamentoda ve siyasi arenada yaptığı muhalefeti DİSK sokaklara taşımıştı.³⁷⁸ Bu yolda DİSK'in destekçisi sadece CHP değildi. TİP'liler de DİSK'i bu konuda desteklediklerini, ancak genel yasanın süresinin belirli olmamasını pek doğru bulmadıklarını belirtiyorlardı. DİSK'in çabaları sonuç vermiş ve DGM yasası engellenmişti. Bu başarı sonucunda "DGM'yi ezdik, yavaşın işçilerin birliği!" cümlesi bir slogan haline geliyordu.

Bu dönemin bir başka gelişmesi de Profilo işçilerinin direnişleriydi. Profilo fabrikasından DİSK'i destekleyen 18 işçi işten çıkarılınca fabrikanın diğer işçileri arkadaşlarını desteklediler. Bu olay giderek büyüdü. 22 Eylül 1976'da işçiler grevi işgale dönüştürdüler. Olaya güvenlik güçleri müdahale etti ve çıkan çatışmada bir işçi öldü. Bu gelişmeler üzerine DİSK, "DGM'yi ezdik, sıra MESS (Madeni Eşya Sanayicileri Sendikası)'de" sloganı ile uzun süreli bir greve girişti.³⁷⁹

İşçiler artık iyice hareketlenmişlerdi. Uzun süreli grevler, işgaller ve çatışmalar baş göstermişti. 1 Mayıs onların kendilerini ifade etme günleriydi. Bundan sonra 1 Mayıs alanlarında isteklerini ve özlemlerini haykıracaktı.

1976 yılı sadece işçilerin hareketlendikleri bir yıl değildi. Aynı zamanda şiddet ve terörün liselere hatta ortaokullara kadar indiği bir yıld. Ülkenin doğusundaki eğitim kurumlarında sağ-sol çatışmaları Türk-Kürt şeklinde ırk ve Alevi-Sünni şeklinde mezhep ayrılıklarına dönüşmeye başlamıştı.³⁸⁰ Bu durum toplumsal hayattaki ayrımcılığın ne kadar uç boyutlara ulaştığının bir göstergesi oluyordu. Henüz liseye giden öğrenciler eğitim görmeye yani okula giderken ceplerinde silahlarını da götürmeyi ihmal etmiyorlardı. Onları eğitecek olan öğretmenlerde farklı hareket

³⁷⁵ Birand-Bilâ-Akar, *12 Eylül Türkiye'nin Miladı*, s.46.

³⁷⁶ *Otuz Yıldır 12 Eylül Yaşayanlar Anlatıyor*, s.46.

³⁷⁷ Seçkin Kazak-Şafak Altan, "1 Mayıs: Yüz Binlerin Çiçek Bayramı", *12 Eylül'e Rağmen*, Siyah Beyaz Kitap, İstanbul 2007, s.45.

³⁷⁸ Kılıç, *Özel Harp Dairesi*....., s.183.

³⁷⁹ Kazak-Altan, "1 Mayıs Yüz Binlerin Çiçek Bayramı"....., s.45.

³⁸⁰ Yılmaz, *Tarih Boyunca*....., s.377.

etmiyorlar silahlarını yanlarından ayırmıyorlardı. Çünkü karşıt görüşler arasında bir çatışma meydana gelirse bu silahlar tereddüt edilmeden çekilebiliyordu. Anne babalar ise çocuklarını okula gönderirken akşam sağ olarak dönüp dönmeyeceklerinden endişe eder olmuşlardı. Ülke bir iç savaşın eşiğine doru sürüklenmeye başlamıştı ve kimse nehrin akışına karşı koymayı göze alamıyordu ya da almak istemiyordu.

2.4.3. 1 Mayıs 1977 İşçi Bayramı

Türkiye’de işçi sınıfının siyasal yaşama damgasını vurmaya başlaması 1960’lı yıllarda başlamıştır. İşçilerin siyasetle buluşmaları 1970’li yıllarda iyice yoğunluk kazanmıştır. Sermaye-emek çatışmaları yoğunlaşmış, hak ettiklerini alamadıklarını düşünen işçiler sosyalist düşüncelere yakınlaşmaya başlamışlardır.³⁸¹ Bu yakınlaşmada dernek ve sendikaların rolü büyük olmuştur.

1 Mayıs’ın İşçi Bayramı olarak kutlanması 1970’li yıllara damgasını vuran bir olay olmuştur. 1 Mayıs, işçilerin kendilerini ifade etmeleri ve haklarını savunmalarının sembolü olarak görülmüştür. Meydanları dolduran işçiler haklarını haykırmışlardır. 1 Mayıs Türkiye’de 1976 yılından itibaren İşçi Bayramı olarak kutlanmaya başlamış ve 1977 yılındaki kutlamalar kanlı olaylara sahne olmuştur.

1 Mayıs’ın işçi bayramı olarak kutlanması kararı 1976 yılında alınmıştır. DİSK Yürütme Kurulu 2 Nisan 1976 yılında konuyu görüşmek üzere bir toplantı yapmıştır. Bu toplantıda 1 Mayıs’ın İşçi Bayramı olarak kutlanmasına karar verilmiş ve toplantıda alınan kararlar kaydedilmiştir. Yürütme Kurulu karar defterinin 135. Sayfasına 2 Nisan 1976 tarih ve 199 sayılı kararının 1. Maddesi “1 Mayıs’ın bütün dünyada işçi bayramı olarak kutlanması nedeniyle, Türkiye’de de 1976’dan itibaren İşçi Bayramı olarak kutlanması ve bu yıl için uygulanacak program ve bu programlarla ilgili organizasyon DİSK Başkanlar Konseyinin 31 Mart ve 1 Nisan tarihlerinde yapılan toplantısında görüşülmüş, DİSK yürütme kuruluna önerilen Başkanlar Konsey’i görüşleri de Yürütme Kurulunca görüşülerek, 1976’dan itibaren 1 Mayıs ‘İşçi Dayanışma Günü’ olarak

³⁸¹ Çiler Dursun, “Türkiye’de İşçi Sınıfı Kimliğinin Medyada Temsili: 1970-1977”, *Toplum ve Bilim*, Sayı: 78, Güz 1998, s.223-224.

kutlanmasına...”³⁸² şeklindedir ve 1 Mayıs’ın Türkiye’de de İşçi Bayramı olarak kutlanmasını sağlamıştır.

Toplantı tutanağında 1 Mayıs’ın nasıl kutlanacağına, hangi komitelerin kurulacağına ve yapılacak hazırlıklara dair kararlar da yer almıştır. Toplantıda alınan bir diğer karar da “Bundan böyle 1 Mayıs’ın her yıl İşçi Bayramı olarak kutlanabilmesi amacı ile üye sendikalarımızın yapacağı toplu sözleşmelere aşağıdaki maddenin konulmasına.

Madde- a) 1 Mayıs genel tatil günü, diğer bütün dünya ülkelerinde de olduğu gibi İŞÇİ BAYRAMI olarak kutlanabilmesi amacı ile işyeri tatil yapılır ve herhangi bir nedenle işçi çalıştırılmaz.

b) 1 Mayıs’ın arifesi olan 30 Nisan günü saat 12,00’den sonra işyerinde ücretli tatil yapılır. Bugüne ait işçi ücretleri herhangi bir nedenle kesilemez.

c) 1 Mayıs İşçi Bayramı için, Nisan ayının ikinci yarısı içinde işçiye 500 TL. (1.000 - TL.) tutarında bayram ödeneği verilir” şeklindeydi.

Burada da işçilerin tümünün bu bayrama dâhil olmaları için birtakım kararlar alınmıştır. Bayram nedeni ile işyerlerinin tatil edilmeleri ve bu tatil için de işçilerden herhangi bir ücret kesintisi yapılmaması sağlanarak işçi haklarının korunmaya çalışıldığı görülmektedir. Toplantı tutanağının altına DİSK Genel Başkanı Kemal Türkler, Genel Başkan Vekili Rıza Güven, Yürütme Kurulu üyeleri Mehmet Karaca ve Celal Küçük imzalarını atmışlardır.³⁸³

İlk defa 1976 yılında yapılan kutlamalar büyük bir coşku ile geçmiştir. Kutlamalar 1 Mayıs ile adeta bütünleşecek olan Taksim Meydanı’nda yapılmıştır. İşçiler, aydınlar ve gençler çeşitli yönlerden kol kola, omuz omuza Taksim’e gelmişlerdir. Kutlamalara 400.000 kişi katılmıştır. İlk 1 Mayıs kutlamalarında atılan sloganları 2 Mayıs tarihli Hürriyet Gazetesi “Faşistlere ölüm”, “Sömürü düzenine paydos”, “Kürt halklarına özgürlük”, “Katil MC iktidarı”, “İşçi aydın elele”, “Tüm işçiler birleşin” şeklinde aktarmıştır. En çok kullanılan slogan ise “Sosyalist Türkiye” sloganıdır. Cumhuriyet gazetesi ise kullanılan sloganların yetersiz olduğunu fakat pankartların ise oldukça fazla

³⁸² Nail Güreli, *1 Mayıs 1977 Türkiye Devrimcileri’nin “İki 1 Mayıs” Belgeseli*, Ozan Yay., İstanbul 2006, s.22.

³⁸³ Güreli, *1 Mayıs 1977.....*, s.23.

olduğunu belirtmiştir. Sloganlardan “İşçiler birleşin, yerden yükselin”, “İşçiyiz güçlüyüz, devrimde öncüyüz”, “Bağımsız Türkiye”, “İş, ekmek, hürriyet - sömürüye nihayet”, “Faşizme geçit yok” sloganları, pankartlardan ise “Savaşa karşı barış, zulme karşı özgürlük”, “Giyinsek aç, yesek çıplak kalıyoruz”, “Topraklarımızı ABD'ye değil yoksul köylüye verin”, “Bugün milyonlarca işçi tek bir ses, tek bir yürek”, “Analar doğurur faşistler öldürür.” ifadeleri dikkat çekmiştir.³⁸⁴ Halil Berktaş kullanılan bu sloganları uluslar arası komünist hareketin karakteristik sloganları olarak nitelendirmektedir.³⁸⁵

Bu ilk kutlamalar oldukça coşkulu ve renkli geçmiştir. Kutlamalara bazı sanatçı ve aydınlar da katılmışlardır. DİSK Başkanı Kemal Türkler yaptığı konuşmada işçilere grev ve toplu sözleşmeler ile ilgili haklar verilmesi gereğinden bahsetmiştir. Kutlamalar gece de devam etmiş, kutlama gecesi yapılmış, çeşitli gösteriler, korolar ve danslar sergilenmiştir.

1976 yılının 1 Mayıs'ı insanlarda yeni başlangıçlar için bir ümit vaat etmiş, işçiler bundan sonra haklarını daha iyi arayacaklarına inanmışlardır. Fakat 1977 yılındaki kutlamaları hala daha çözülemeyen esrarengiz olaylar karartmış ve birçok kişinin ölmesine ve yaralanmasına neden olmuştur.

1977 yılının 1 Mayıs'ı geldiğinde bir önceki yılda alınan karar gereğince yine İşçi Bayramının kutlanması için hazırlıklar başlamıştır. Sendikalar ve bu sendikalara bağlı öğrenciler heyecanlı ve hummalı bir çalışma içerisindeydiler. Toplantılar yapılıyor, kutlamaların nasıl başlayacağı, nasıl gelişeceği gibi konular tartışılıyordu. 1977 yılındaki kutlamaların bir önceki yıldan farkı işçi sınıfının isteklerinin yanında sisteme yönelik toplumsal ve siyasal isteklerin de dile getirilecek olmasıydı.³⁸⁶ Bu çalışmalar 9 Mart tarihinde başlamıştı. 10 Mart tarihinde ise İstanbul Valiliği'ne 1 Mayıs kutlamalarının yapılabilmesi için dilekçe verilmişti. Bu dilekçede 1 Mayıs'ın demokratik bir bayram olduğu ve tüm dünyada kutlandığı, Türkiye'de de kutlanmak istendiği söylendikten sonra kutlamalar için 1 Mayıs 1977 Pazar günü saat 10.00'da Beşiktaş'ta toplanılacağı, kutlamalara katılanların yürüyüş korteji ile Beşiktaş caddesi, Dolmabahçe caddesi, Stadyum önü ve Gümüşsuyu güzergâhı önünden Taksim

³⁸⁴ Güreli, *1 Mayıs 1977.....*, s.24.

³⁸⁵ Berktaş, *Yaşadığımız Şu Korkunç.....*, s.14.

³⁸⁶ Şükrü Aslan, *1 Mayıs Mahallesi 1980 Öncesi Toplumsal Mücadeleler ve Kent*, İletişim Yay., İstanbul 2008, s.125.

mevdanına ulaşacakları bildiriliyordu. Yine bu dilekçede saat 14.00'da Taksim'de başlayacak etkinliklerin konuşmalar, yürüyüş ve gösterilerden sonra saat 16.00'da sona ereceği belirtiliyordu. Bu birinci dilekçeden sonra 19 Nisan 1977'de valiliğe ikinci dilekçe veriliyordu. Bu ikinci dilekçe saatler ile ilgili yapılan değişiklikleri içeriyordu. Buna göre Beşiktaş'ta toplanma saatinin 12.00-14.00, yürüyüşe başlama saatinin 14.00 ve toplantının sona erme saatinin 18.00 olarak değiştirildiğini bildiriyordu.³⁸⁷

Hazırlıklar o kadar sistemli yürütülüyordu ki kutlamalar sırasında kullanılacak olan sloganlar, sözler ve afişler önceden belirlenmişti. Kullanılacak olan slogan, söz ve afişler 19 Nisan'da açıklanmıştı. Bunlar, İşçiyiz Güçlüyüz, Devrimlerde Öncüyüz, Bağımsız Türkiye, Barış-Birlik-Dayanışma, 1 Mayıs Emegın Bayramı, Faşizme Geçit Yok, NATO'ya, CENTO'ya Hayır gibi sloganlardı.³⁸⁸

1 Mayıs'a bu kadar özenerek hazırlanan DİSK sık sık toplantılar yapıyor ve ülkenin çeşitli bölgelerinden gelen şube ve temsilcilerinin de görüşlerini almayı ihmal etmiyordu. DİSK Ajansı 22 Nisan tarihinde 1 Mayıs kutlamalarına katılacak olan dernek ve örgütleri açıklıyordu. Bu dernek ve örgütler, Tüm Öğretmenler Birleşme ve Dayanışma Derneği (TÖB-DER), İş Müfettişleri Derneği (İM-DER), Türkiye Mimar ve Mühendis Odaları Birliği (TMMOB), KÖY-KOOP, İlerici Kadınlar Derneği (İKD), Tüm Sağlık Personeli Derneği (TÜS-DER), Tüm Memurlar Birleşme ve Dayanışma Derneği (TÜM-DER), Tüm Teknik Eleman ve Teknikerler Derneği, Tüm Teknik Elemanlar Derneği (TÜTED), Çağdaş Hukukçular Derneği, Barış Derneği, Giyim İşçileri Derneği (GİB-DER), İlerici Gençler Derneği (İGD), Pahalılık ve İşsizlikle Mücadele Derneği (PİM), Devrimci Halk Kültür Derneği, DEVGENÇ, Devrimci Demokratik Kültür Derneği'nden ibaretti.

DİSK çalışmalarını oldukça heyecanlı bir şekilde devam ettirirken basında da 1 Mayıs kutlamaları ile ilgili tartışmalar başlıyordu. Özellikle sağ tandanslı basın ülkedeki durumdan bahsederek 1 Mayıs kutlamalarında olaylar çıkabileceğine işaret ediyordu. Ülkede yaşanan siyasal süreç, seçimlerin yaklaşması ve kutuplaşmaların giderek artması nedeni ile olayların çıkma ihtimalinin çok yüksek olduğu söyleniyordu. Şartlar “patlamaya hazır bir bomba” olarak değerlendiriliyordu.

³⁸⁷ Güreli, *1 Mayıs 1977* ....., s.36.

³⁸⁸ Güreli, *1 Mayıs 1977* ....., s.44-45.

Engil İdil 30 Nisan tarihli Politika gazetesinde **“1 Mayıs'a gölge düşürmek isteyenler olacak mı?”** sorusu üzerinde duruyor, “... Bu tarihsel anda, bu dönemeçte, işçi sınıfının doğru devrimci yolundan sapanlar ve aralarında bol olan tahrikçi ajanların, emperyalizmin uşaklarının, yerli yabancı gizli servislerin düzenlemeleri ve tahrikleriyle 1 Mayıs'a gölge düşürmek isteyenler olacak mı?

Bu soruyu sorma gereğini duymamızın nedeni, son günlerde gelişen olaylar ve son dönemlerde bazı kitlesel gösterilere, sözde sol ve hatta sözde işçi sınıfı adına hareket eden, özde faşistlerden en küçük bir ayrılıkları artık kalmamış olan grupçukların saldırılarıdır...” satırlarını kaleme alıyordu.

Basında çıkan yazılara bakıldığında toplumda bir tedirginliğin olduğu dikkatten kaçmamaktadır. 1 Mayıs'ın 1976'daki gibi sakin bir şekilde geçemeyeceği düşünülüyordu. Bunda o dönemde yaşananların etkisi vardı. Seçim kampanyalarına çıkan Bülent Ecevit ve ekibi sık sık saldırılara uğrar olmuştu. Ülkenin sağ ve sol kesimleri arasındaki çatışmalar daha da şiddetlenmişti. Ölü ve yaralı sayısı her yıl biraz daha artıyordu. Dolayısıyla bu tür tahminler yapmak çok da güç değildi.

Nihayet beklenen gün gelmişti. Günlerden 1 Mayıs 1977 Pazardı. Aylardır süren hazırlıklar nihayetlendirilmişti. Taksim konuklarını bekliyordu. Bu yılki kutlamaların geçen yılıkinden daha görkemli geçeceği düşünülüyordu. Fakat hiç kimse o günün ikiye bölüneceğinin farkında değildi. 1 Mayıs 1977 tarihi iki şekilde geçmişti. Bunlardan birincisi kutlamaların yapıldığı, Bayram olan 1 Mayıs'tı. İkincisi ise akşam saatlerinde yaşanan ve tarihe “Kanlı 1 Mayıs” olarak geçecek olan 1 Mayıs'tı.

Taksime doğru yürüyecek olan topluluk sabah saatlerinde Beşiktaş'ta toplanmaya başladı. Ardından Taksim'e doğru yürüyüşe geçti. Kutlamalara katılan insan sayısı o kadar fazlaydı ki ilk kortejin önündekiler Taksim'e ulaştıklarında arka taraftakiler hala Beşiktaş'taydılar. Son yürüyüş kolları ancak akşam saat 19.00'da Taksim'e ulaşabilmişlerdi.³⁸⁹ Hakan Yılmaz 1 Mayıs'taki Taksim'i şu cümleler ile özetlemekteydi:

³⁸⁹ *Devrimci Yol Savunması, 12 Eylül Öncesi ve Sonrası*, s.171.

“Taksim, adeta tüm sol fraksiyonların pankart ve bayraklarıyla panayır yerine dönmüştü. Atılan sloganlar, kızıl bayraklar Sovyetler Birliği ve Doğu Bloku ülkelerinde görülen devrim kutlamalarını andırır nitelikleydi.”³⁹⁰

Kalabalıkta büyük bir coşku vardı. Kutlamalara katılan insanların büyük bir bölümü ailesiyle birlikte gelmişlerdi. Bütün gün boyunca çocuklarıyla ve eşleriyle davul zurna eşliğinde akşama kadar oynamış, gülüp eğlenmişlerdi.³⁹¹ Her şey gayet normaldi ta ki akşam saatlerine kadar. DİSK Genel Başkanı Kemal Türkler konuşmasını yapmak üzere kürsüye çıktı. Bu sırada bazı sol fraksiyonlar, TKP (Türkiye Komünist Partisi) karşıtı olan gruplar alana girmek istediler ve taraflar arasında tartışmalar başladı. Kemal Türkler konuşmasını bitirmek üzereydi. İşte ne olduysa o anlarda oldu. Taksim Meydanı’nda üç el silah sesi duyuldu. Alandaki insanların üzerine Intercontinental Otel’inden ateş açıldı. Yaşanılan panik ortamında Sular İdaresi’nin üzerinden de ateş açılmaya başladı. İnsanlar neye uğradıklarını şaşırılmışlardı. Taksim’de silah ve bomba sesleri yankılanıyor, paniğe kapılan insanlar sağa sola koşmaya başlıyorlardı. Bu kaçış esnasında sıkışanlar, harekete geçen panzerlerin altında kalanlar oluyordu. Kalabalıktakiler birbirini ezerek Kazancı Yokuşu’na doğru yönelmişlerdi fakat yol beyaz bir Renault tarafından kapatılmıştı ve bu arabadan da kurşunlar yağdırılmaya başlamıştı.

Olaylar sona erdiğinde Taksim Meydanı savaştan çıkmış gibiydi. Bu kanlı olayın bilançosu 34 ölü ve yüzlerce yaralı olmuştu. 2 Mayıs tarihli gazetelerin manşetleri “Kanlı 1 Mayıs”ı anlatıyorlardı.³⁹²

Gazete haberleri tetkik edildiğinde olayların nasıl gerçekleştiği ile ilgili iki kanaatin olduğu görülmektedir. Bunlardan birincisi; miting alanına girmek isteyen Maoocular ile yaşanan çatışma sonucunda meydana geldiği kanaatidir. Saldırı alana girmelerine izin verilmeyen karşı sol tarafından gerçekleştirilmiştir. İkinci görüş ise olayın gizli güçler tarafından gerçekleştirildiği doğrutusundadır. Anlatılanlara göre o

³⁹⁰ Yılmaz, *Tarih Boyunca*....., s.378.

³⁹¹ *Fotoğraflarla 12 Eylül Kitabı*....., s.7.

³⁹² **Hürriyet:** “MAYIS KATLİAMI, **Milliyet:** “TAKSİM'DE KANLI MİTİNG: 34 ÖLÜ, YÜZLERCE YARALI”, **Cumhuriyet:** “1 Mayıs KANLI BİTTİ: 33 ÖLÜ”, **Tercüman:** “Mao'cular, DİSK'in İstanbul'da yaptığı mitingi bastılar – 34 ÖLÜ VAR” - **Günaydın:** “MAOCU VATAN HAINLERİ İŞÇİ BAYRAMI'NI KANA BULADI: 39 ÖLÜ VAR!- Lübnan'daki iç savaşta bile böylesine vahşet görülmemiştir.”, **Sabah:** “TAKSİM'DE 35 ÖLÜ, YÜZLERCE YARALI VAR” manşetlerini kullanmışlardı.

gün kimliği belirsiz, şüpheli şahıslar görülmüştü. Bunlar otelin ve Sular İdaresi'nin çatılarına çıkarak pusu kurmuşlar ve uygun zaman gelince harekete geçmişlerdi. Hatta bu şüpheli kişilerin yurtdışından geldikleri söylentileri de vardı. Bu görüşü savunanlara göre ise 1 Mayıs katliamı CIA, MİT ve Kontrgerilla tarafından tertip edilen bir olaydı. 1 Mayıs olaylarından sonra ülkedeki sosyalist güçler bu olayı protesto etmiş, gösteriler düzenlemiş ve sorumluların bulunmasını istemişlerdi.³⁹³ Üzerinden 34 yıl geçmiş olmasına rağmen olayın karanlık noktaları hala daha aydınlatılamamıştır. Olayın bazılarının iddia ettiği gibi solcuların solcuları kırması mı yoksa gizli güçler tarafından mı gerçekleştirildiği hala bilinmemektedir. Şunu söylemek lazım ki ister birinci seçenek doğru olsun, ister ikinci seçenek olsun önemli olan yaşanan talihsizliktir. Bu olayda 34 kişi hayatını kaybetmiş, yüzlerce kişi yaralanmıştır. Dahası 1 Mayıs İşçi Bayramı intibasının zedelenmesine neden olmuş, 1 Mayıs denilince akla hep o gün yaşananlar gelmiştir. Bu intiba ilerleyen yıllardaki kutlamaların engellere takılmasına, yasaklarla yüzleşmesine neden olmuştur.

2.5. 5 HAZİRAN 1977 GENEL SEÇİMLERİNDEN 24 OCAK KARARLARINA

2.5.1. 5 Haziran 1977 Genel Seçimleri

1977 yılına gelindiğinde ülkedeki gidişat daha da kötüleşmişti. 1 Mayıs tarihinde yaşanan olaylar ülkedeki hassas durumu daha da hassaslaştırmış, terazinin kefelere iyice hareketlenmişti. 1 Mayıs olayı ve diğer şiddet olayları MC hükümetinin halk nazarındaki itibarını sarsmış, koalisyonun kendi içerisinde de huzursuzluklar baş göstermişti. Koalisyonda Demirel'in ortağı olan Erbakan her fırsatta Demirel aleyhinde konuşmaktan kaçınmıyordu. Demirel'in yeğeninin yolsuzluk yaptığını ifade ederken, Demirel ile ilgili olarak ortaya atılan Mason iddialarını da doğrular nitelikte söylemlerde bulunuyordu.³⁹⁴ Bir koalisyon ortağının diğeri hakkında bu şekilde konuşması gayet ilginç bir olaydı. İlginç olan taraf Erbakan'ın Demirel hakkında bu söylemlerde bulunmasına rağmen hala koalisyondaki mevcudiyetini devam ettirmesiydi. Bu da o dönemdeki siyasilerin ve siyasetçilerin tutumlarının ne kadar çelişkili olduğunun bir göstergesiydi. Dönemin siyasilerinin ve partilerinin başlıca

³⁹³ Aslan, *1 Mayıs Mahallesi*....., s.125.

³⁹⁴ Yeşilyurt, *İhtilalci ve Muhtıracı Paşalar*....., s.235.

amaçları iktidarda olmak ve devlet kurumlarına kendi elemanlarını yerleştirerek kadrolaşmaktı. Süleyman Demirel de 1976 yılında artık kendisini bu koalisyon boyunduruğundan kurtarmak istiyordu. Seçimlerden birinci parti olarak çıkmayı ümit ediyordu. Bunlara ilaveten 1977 yılının Şubat-Mart döneminde bütün döviz rezervlerinin tükenmesi ve yapılan ikinci devalüasyonun da işe yaramaması ile artan ekonomik sıkıntılar da Demirel'in erken seçim kararı almasında etkili olmuştu.³⁹⁵ Bu nedenlerle Demirel 1977 yılının Ekiminde yapılacak olan seçimleri koalisyon ortaklarının bütün itirazlarına rağmen öne almış ve 5 Haziran'da erken seçime gidilmesini sağlamıştı.

Bu dönemlerde Bülent Ecevit'e bakıldığında ise onun halk nazarındaki popülaritesinin hala devam ettiği görülmektedir. Çünkü Ecevit 12 Mart'ın kendisine karşı yapıldığını söyleyerek sert eleştirilerde bulunmuş, müdahaleye karşı çıkmıştı. Ayrıca CHP 1975'ten sonra işçi ve köylülerin sınıfsal çıkarlarına hitap ediyor ve bu yolla onları kazanmaya çalışıyordu.³⁹⁶ Böyle bir girişim diğer partilerde yoktu. Ecevit'in popüler olmasının bir diğer nedeni ise halkın Kıbrıs Barış Harekâtı'nı hala unutamamış olmasıydı. Harekât sırasında başbakan olan Ecevit olaya milli bir boyut kazandırmıştı.³⁹⁷ Karaoğlan artık Kıbrıs Fatihî Karaoğlan olmuştu. Ecevit'in halkçı yaklaşımına bunlarda eklenince 1977 seçimlerinde de Demirel'in karşısına güçlü bir rakip olarak çıkıyordu. Halkta Ecevit'e karşı öyle bir güven oluşmuştu ki MC hükümeti döneminde Demirel ve Erbakan'da olmayan her şeyin Ecevit'te olduğuna inanılıyordu.³⁹⁸ Fakat 1977 yılında artan şiddet olaylarından Ecevit'te nasibini almıştı. Seçim kampanyalarını yürüttüğü sırada sık sık saldırılara uğruyordu. Mayıs ayı içerisinde İzmir Çiğli Havaalanı'ndayken bir polisin silahından çıkan kurşun Ecevit'in değil fakat yanındaki Mehmet İsvan'ın bacağına isabet etmişti. Bazı kesimler tarafından Ecevit'e yönelik bir saldırı olarak anılan olayla ilgili olarak yapılan tek açıklama bu kurşunun yanlışlıkla, bir kaza sonucunda çıktığı doğrultusundaydı.³⁹⁹ Ecevit, Taksim'de büyük bir miting düzenleyecekti. Demirel bu miting sırasında Ecevit'e bir suikast düzenleneceği haberini alıyor ve bunu bizzat ona bildiriyordu. Sheraton

³⁹⁵ Ataay, *12 Mart'tan 12 Eylül'e.....*, s.87.

³⁹⁶ Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Elitler ve Din*, s.145.

³⁹⁷ Tamer Korkmaz, *Ankara Washington Hattı-Amerikan İktidarının Sonu*, Timaş Yay., İstanbul 2007, s.89, 44.

³⁹⁸ Birand, *12 Eylül: Saat 04.00*, s.46.

³⁹⁹ Berktaş, *Yaşadığımız Şu Korkunç.....*, s.14-15.

Oteli'nden uzun namlulu bir silahla ateş açılacağı haberini aldığını söyleyen Demirel, Ecevit'e gönderdiği mektubu gereğinin yapılması için İçişleri Bakanlığı'na, Genelkurmay Başkanlığı'na, MİT Müsteşarlığına ve bilgi amaçlı olarak da Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği'ne de göndermişti. Mektup şu şekildeydi:

“CHP Genel Başkanı B. Ecevit'in 3 Haziran 1977 günü İstanbul'da, Taksim Meydanı'ndaki CHP mitingi sırasında, Sheraton Oteli üst katlarındaki odalardan birinden uzun namlulu ve dürbünlü bir silahla ateş edileceği, bu teşebbüsün 29 Mayıs 1977 günü İzmir'in Çiğli Havaalanında cereyan eden olaylarla birlikte, 1 Mayıs 1977'de Taksim Meydanı'nda vukua gelen olaydan cesaret alan, iç barışı büyük ölçüde sarsabilecek kanlı tertiplere karar veren ve ayrıca 5 Haziran 1977 tarihinde yapılacak seçimlerden bir fayda ummayan, seçimlerin yapılmasını arzulamayan veya seçimlere gölge düşürmek isteyen illegal komünist terörist örgütlerin yanı sıra, memleketimizi iç meselelerle uğraştırmak isteyen yabancı kuruluşların ve uluslar arası tedhiş teşekküllerinin muhtemel suikast ve sabotaj eylemleriyle özellikle vazifelendirilmiş kimseler tarafından yapılmak istendiği alınan haberler meyanındadır.

Keyfiyetten bilgi edinilmesini ve konunun üzerinde önemle durularak, gerekli tedbirlerin alınmasını ve gereğinin ifasını rica ederim.”⁴⁰⁰

Bu olay kamuoyunda adeta bir bomba tesiri uyandırmıştı. Demirel istihbaratı MİT'ten aldığını söylüyordu.⁴⁰¹ Ecevit ise o akşam radyoda yaptığı konuşmada Taksim'e gitmekten vazgeçmediğini söyleyerek belirlenen gün ve saatte eşi ile birlikte orada olacağını bildiriyordu.⁴⁰² Radyo konuşmasında “Benim 5 hazirana kadar yaşayıp yaşamamam önemli değil. Yeter ki demokrasimiz yaşasın ve yeter ki çocuklarımız, gençlerimiz ve yurttaşlarımız 5 haziran seçimleriyle can güvenliği ve barış içinde yaşayabilecekleri bir ortama ulaşsınlar. Hiçbir İstanbulludan Taksim'e gelmelerini bekleme hakkını kendimde görmüyorum. Ama ben ve eşim Taksim'de olacağız” diyen Ecevit'in bu sözleri halk arasında büyük heyecan yaratmıştı.⁴⁰³ Miting için İstanbul'a gelen Ecevit büyük bir kalabalık tarafından karşılanmış, Taksim'de yüz binlere hitap etmişti. Cumhuriyet gazetesi “Tüm Engellemelere Karşın İstanbullular, Gecedan

⁴⁰⁰ *Cumhuriyet*, 3 Haziran 1977.

⁴⁰¹ Kılıç, *Özel Harp Dairesi*....., s.194-196.

⁴⁰² Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi*, s.247.

⁴⁰³ *Cumhuriyet*, 4 Haziran 1977.

Taksim'e Gidiyorlardı" başlığını atmıştı.⁴⁰⁴ Ecevit o dönemde Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadına geri dönmesine karşı çıkıyordu. Bazı kesimler bu suikast girişimlerinin nedenini buna bağlamaktaydılar. Gizli bir elin iktidara gelme olasılığı yüksek olan Ecevit'i uyardığını, bizim istediğimiz gibi davran dediklerini ileri sürmekteydiler.⁴⁰⁵ Ecevit'in uğradığı bu saldırılar onu yıldırmazken MC'nin de kan kaybetmesine yol açıyordu. Ülkedeki durumdan sorumlu tutulan koalisyonun artık devam edemeyeceği yönünde görüşler belirmeye başlamıştı.

Demirel 1977 seçim kampanyalarında ülkede bir ilki gerçekleştirmiştir. İlk defa bir parti seçim kampanyasında reklamları kullanmıştır. AP bu seçimlere profesyonel anlamda reklam ajansı ile hazırlanmıştır. Süleyman Demirel'in ses kaydını içeren 20.000 adet kaset "Demirel evinize konuk" sloganı ile seçmenlere gönderilmiştir. Yine gazetelere ilk defa siyasi reklam verilmiştir. AP'nin mor renkli afişleri de 1977 seçim kampanyalarında hafızalara kazınan bir unsur olmuştur. Bu afişlerin üzerinde sadece A ve P harfleri olmasına rağmen hafızalara kazınmış olmasının nedeni bu mor renkten kaynaklanmıştır.⁴⁰⁶ AP'nin bir diğer seçim stratejisi de sol ve Komünizm ile mücadele ettiğini söyleyerek diğer sağ partilerin oylarının kendisine kaymasını sağlamaktır. "Türkiye'de siyasetin ikiye bölündüğünü, kutupların solculuk ile milliyetçilik olduğunu iddia eden Demirel'e göre, 'solcular milliyetçi olamazlar'dı. Çünkü 'solculuk beynelmilecilik idi.' Bu nedenle solcularla milliyetçiler arasında bir anlaşmadan söz etmek mümkün değildi."⁴⁰⁷ Mehmet Kutlular da anılarında 1977 seçimleri öncesinde cemaat olarak bir araya gelip durum değerlendirmesi yaptıklarını ve buradan CHP'nin tek başına iktidar olmaması için gereken her türlü demokratik tedbiri düşünmek ve uygulamak kararı çıktığını anlatmaktadır. Şayet aldıkları kararlar gerçekleştirilirse AP'nin güçleneceğini söylüyordu.⁴⁰⁸ 1977 seçimlerinde daha önceki seçimlerde AP'den ayrılmış olan bazı milletvekilleri de tekrar AP'ye dönmüşlerdi. Ferruh Bozbeyli geri dönmezken, Saadettin Bilgiç partisine geri dönmüştü.

Seçim kampanyalarında bunlar yaşanılırken nihayet 5 Haziran seçimlerine gelinmişti. 5 Haziran tarihli Cumhuriyet gazetesi "Türk halkı için görev günü" ana

⁴⁰⁴ *Cumhuriyet*, 4 Haziran 1977.

⁴⁰⁵ Korkmaz, *Ankara Washington*....., s.44.

⁴⁰⁶ Gül Esra Çakır, *Siyasal İletişim Kampanyaları ve Türkiye'de Siyasetin Sterilizasyonu*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2008, s.15.

⁴⁰⁷ Demirel, *Adalet Partisi*....., s.73.

⁴⁰⁸ Kutlular, s.267-269.

başlığını taşıyordu.⁴⁰⁹ 1977 seçimlerine katılım oranı 1973 seçimlerinden daha fazla olmuştu. Bu oran yaklaşık olarak % 70'ti. Seçim kampanyaları sırasında özellikle de Bülent Ecevit'i hedef alan çeşitli olaylar yaşanmıştı. Fakat seçimler ülkenin her yerinde genellikle sakin geçmişti. Bu seçimlerden CHP yine birinci parti olarak çıkmıştı. Partilerin oy dağılımı ile milletvekili sayıları ise şöyleydi:

CHP % 41,4 oy oranı ile 213, AP % 36,5 oy oranı ile 189, MHP % 6,4 oy oranı ile 16 ve MSP % 8,6 oy oranı ile 24 milletvekili çıkarmıştı.⁴¹⁰ DP ve CGP ise bu seçimlerde hiçbir varlık gösterememişlerdi. Seçim sonuçlarını değerlendirildiğinde CHP'nin yine tarihindeki en yüksek oy oranına ulaştığını görülmektedir. AP de 1973 seçimlerine göre oylarını artırmıştı. Fakat bu oran onun CHP'ye karşı galip gelmesi için yeterli olmamıştı. Hatta AP oy oranı artırmış olmasına rağmen 1977 seçimleri sonucunda elde ettiği skoru CHP'ye karşı bir yenilgi olarak kabul etmişti. Çünkü 1975 ara seçimlerinde elde ettiği oy oranından ümitlenmiş ve seçimlerden birinci parti olarak çıkacağını düşünmüştü. CHP ise seçimlerden yine birinci parti olarak çıkmıştı. Seçim sonuçlarının belli olmasından sonra Farabi Sokak'taki Parti Genel Merkezi'nin balkonundan seçmenlerini selamlayan Ecevit çok sevinçliydi.⁴¹¹ Hatta Le Figaro'ya "Hükümeti kurduktan sonra Karamanlis'e görüşme önerisinde bulunacağım" diye demeç dahi vermişti.⁴¹² Fakat CHP bu başarıya rağmen tek başına iktidar olabilmesi için gereken çoğunluğu elde edememişti.⁴¹³ Hükümet kurabilmek için gereken sayı 226'ydı. Oysa CHP parlamentoda 213 sandalyeye sahipti. Yani hükümet olabilmesi için 13 kişiye daha ihtiyacı vardı. Bunu bağımsızlar ya da küçük partilerin desteği ile sağlayabilirdi. Fakat bu desteği sağlayıp sağlayamayacağı da meçhuldü.

1977 seçimlerinde dikkat çeken bir diğer nokta da seçmenlerin iki büyük parti üzerinde yoğunlaşmış olmalarıydı. Bu seçimler küçük partilerin genelde oy kaybetmesiyle sonuçlanmıştı. MSP'nin milletvekili sayısı yarı yarıya düşerken, DP ve CGP ise neredeyse yok olmuşlardı. Bir önceki seçimlere nazaran başarı gösteren tek küçük parti MHP'ydi. MHP bir önceki parlamentoda sadece 3 milletvekiline sahipken şimdi 16 milletvekili ile geliyordu. MHP ve MSP'nin rakamlarındaki bu değişimde MSP'nin

⁴⁰⁹ *Cumhuriyet*, 5 Haziran 1977.

⁴¹⁰ Mücek, *Türkiye'de Askeri Darbeler*....., s.114.

⁴¹¹ Yeşilyurt, *İhtilalci ve Muhtıracı Paşalar*....., s.236.

⁴¹² *Cumhuriyet*, 6 Haziran 1977.

⁴¹³ Mehmet Doğan, *Türkiye'de Darbeler ve Müdahaleler, Siyasî Sistem*, Rehber Yayıncılık, Ankara 1990, s.107.

oylarının MHP'ye kaydığı düşünölebilmektedir. Milletvekili sayısındaki bu artış MHP'nin 1970'li yılların sonunda hem siyasi ve sosyal hayatta hem de devlet yönetiminde daha etkili olmasını sağlayacaktı. 1977 seçimlerinin 1973'tekinden bir başka farkı da sağın genel toplamdaki oy kaybıydı. 1973'te toplam oyların % 65'ini alan sağ 1977'de bu oranı % 55'e düşürmüştü. Şunu belirtmekte fayda vardır ki 1977 seçimleri de ölkeyi içinde bulunduğu siyasi kaostan kurtaramadı. Ülke yine koalisyonlar ile yönetilmeye devam edecekti.

1977 seçimlerinde yaşanan ilginç bir olay da Turgut Özal'ın ilk kez milletvekili adayı olmasıydı. Özal, 1977 seçimlerine İzmir'den MSP milletvekili adayı olarak katılıyor ama seçilemiyordu.⁴¹⁴ Beklide bu durum Turgut Özal için kaderin bir oyunuydu. Çünkü şayet bu seçimlerde milletvekili olarak meclise girseydi 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi gerçekleştiğinde o da siyasi olarak tutuklanabilirdi. Tutuklanmasa bile siyaset yasağına maruz kalırdı. Bu durumda da 12 Eylül sonrasında parti kuramaz ve seçimlere giremezdi. En önemlisi belki de başbakan olamaz, siyasi hayata katılamazdı.

Hürriyet gazetesindeki bir yazıda “1977 seçimleri Türkiye’de dört siyasi eğilimin bulunduğunu ispatlamıştır ve bu eğilimdekiler birbirinden tamamiyle farklı dört partiye oy vermişlerdir.” ifadeleri kullanılırken kurulacak olan koalisyonda MSP'nin olmaması, böyle bir durumun hata olacağı söyleniyordu. Ne Demirel'in ne de Ecevit'in böyle bir hata yapmaması ve bu konuda halkı rahatlamaları gerektiğı dile getiriliyordu.⁴¹⁵ 5 Haziran 1977 tarihli Tercüman gazetesi ise Demirel'in “Seçimler yapıldı; iktidar gene ortada kaldı!” sözlerini başlık yapıyordu.⁴¹⁶

2.5.2. II. Milliyetçi Cephe Hükümeti Dönemi

5 Haziran'da gerçekleştirilen genel seçimlerin ardından Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk sandıktan birinci parti olarak çıktığı için hükümeti kurma görevini CHP lideri Bülent Ecevit'e verdi. Bülent Ecevit hükümet kurmak için yeterli çoğunluğa sahip olmadığını biliyordu. Fakat bağımsızlar ya da azınlıklardan gelebilecek bir desteğin ümidi ile 21 Haziran'da bu görevi aldı ve bir azınlık hükümeti kurdu. Hükümette sadece

⁴¹⁴ Yaşar, *Yeter Söz Milleti*....., s.133.

⁴¹⁵ *Hürriyet*, 12 Haziran 1977.

⁴¹⁶ Alatlı, *Müdahale*, s.190-191.

CHP’lilere yer verdi. Demirel bu hükümeti “Çankaya Hükümeti” olarak isimlendirdi.⁴¹⁷ Ecevit’in kurduğu azınlık hükümeti 21 Haziran-3 Temmuz tarihleri arasındaki zaman diliminde güvenoyu alamadı.⁴¹⁸ Güvenoyu alamayan Ecevit, Demirel’e tarafsız birisinin başkanlığında bir koalisyon teklif etti fakat bundan da olumlu yanıt alamadı. Hükümeti kuramayan Ecevit bu teklifiyle başbakan olarak bulunmasa bile hiç olmazsa hükümette bulunmak istemişti. Fakat tarafsız başbakan fikri Süleyman Demirel’in pek hoşuna gitmemişti.⁴¹⁹ Dönemin Cumhurbaşkanı olan Fahri Korutürk Ecevit’in güvenoyu alamaması ile ilgili olarak yıllar sonra, Ecevit bana gerekli sayıyı sağlayacağını söylemişti. Yoksa hükümeti kurma görevini ona verir miydin?, diye anlatıyordu.⁴²⁰ Bu dönemde bazı kesimler ordunun müdahalesinden bahseder olmuşlardı. Fakat o günkü şartlarda ordunun müdahalesini gerektirecek herhangi bir sıkıntı ve ordu müdahalesini haklı gösterecek bir durum yoktu. Bir seçim döneminin ardından şayet hükümetin tek parti tarafından kurulması mümkün değilse koalisyon arayışlarının uzaması normaldi.⁴²¹ Bunun üzerine Cumhurbaşkanı Korutürk hükümeti kurma görevini seçimlerde ikinci parti olan AP’nin genel başkanı Demirel’e verdi. Demirel de eski ortaklarına teklif götürdü. Bu teklife olumlu cevap alınca 21 Temmuz 1977 tarihinde II. Milliyetçi Cephe hükümetini kurdu. Aslında tıpkı 1973 seçimlerinde olduğu gibi bazı çevrelerin özellikle de tekelsiz sermayenin⁴²² istediği koalisyon CHP-AP koalisyonuydu. Fakat bu koalisyon hiçbir zaman için gerçekleşmeyecekti. Hatta 12 Eylül öncesinde darbenin tek çare olduğunun ima edildiği günlerde bile bütün çevreler darbeyi önlemek amacıyla CHP-AP koalisyonu için çalışmışlarsa da o dönemde de bu koalisyon hayat bulmamıştı. Kısacası tüm siyasetlerini birbirleri üzerinden yapan ve rekabet temeline oturtan bu iki lider ve partileri asla bir araya gelemeyeceklerdi ya da başka bir ifade ile gelmeyeceklerdi. Demirel yaptığı konuşmalarda milliyetçi cephenin iktidarı sola teslim etmemesi gerektiğini vurgulamaktaydı. Ecevit ise CHP-AP koalisyonunda tarafsız başbakan teklif etmekteydi. İki liderin bu tutumları da bir araya gelmek istememelerinin delilleri olarak yorumlanabilir.

⁴¹⁷ Çavdar, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi*, s.247.

⁴¹⁸ Fincancıoğlu, *DEMİREL*....., s.132-133.

⁴¹⁹ *Hürriyet*, 10 Temmuz 1977.

⁴²⁰ Tutar, *Türk Siyasetinde*....., s.252.

⁴²¹ *Hürriyet*, 17 Temmuz 1977.

⁴²² Mücek, *Türkiye’de Askeri Darbeler*....., s.144.

Ecevit'in azınlık hükümeti 3 Temmuz'da yapılan güven oylamasında 217 evet oyuna karşılık 229 ret oyu olarak güvenoyu alamayınca Demirel MSP ve MHP ile birlikte II. Milliyetçi Cephe Hükümeti'ni kurdu. Bu hükümette AP 17, MSP 7 bakana sahip olurken MHP ise kabinedeki bakan sayısını 2'den 5'e yükseltiyordu.⁴²³ II. MC Hükümeti 1 Ağustos 1977 tarihinde güvenoyu aldı. Fakat bu hükümet fazla uzun ömürlü olamayacaktı. Hükümet programının genel amaçlarını, hür demokratik rejimi insan haklarına yakışır en haysiyetli idare şekli olarak gördüklerini, komünizm, faşizm ve diğer materyalizme dayanan, hak ve hürriyetler ile bağdaşmayan, her türlü maddi ve manevi zarar veren tahakküm idarelerine karşı oldukları, millî ve manevî değerlere bağlı olmayı bir vazife olarak gördüklerini, siyasi istikrar sağlanabildiği ve huzursuzluk ortamına son verildiği takdirde, her alanda millî, güçlü ve dengeli kalkınma hedeflerine ulaşılacağı⁴²⁴ şeklinde açıklamıştı.

II. MC hükümeti de çalışmalarına sıkıntılı bir Türkiye'de başladı. Bu sıkıntılardan birisi anarşi ve terördü. Diğeri ise ekonomik sıkıntılardı. Ülkedeki siyasal cinayetler gittikçe artıyordu. Ünlü isimler öldürülüyordu. Ölü ve yaralı sayıları her geçen gün daha da artıyordu. II. MC hükümetinin görev yaptığı 22 Temmuz 1977-5 Ocak 1978 tarihleri arasında terör olayları sonucundaki toplam ölü sayısı 507'ydı.⁴²⁵ Süleyman Demirel, koalisyon kurdukları sırada ülkedeki sıkıntıları "Hükûmeti kurdurmayan hükûmeti kursun. İşte o bizdik, çıktık ve hükûmeti kurduk. Göreve başladık. Fevkalade, hani bir tabir vardır; yer bakır, gök demir. Çok sıkıntılar var. Kıbrıs ambargosu devam ediyor. Petrol, varili 15 dolara çıkmış. Bütün ihracatımız, şeye yetmiyor, petrole yetmiyor. Böyle bir sıkıntılar içerisinde bir de ambargo. Borç alamıyoruz. Altın dahi rehin edemiyoruz. Böyle bir sıkıntıların içerisindeyiz."⁴²⁶ cümleleri ile dile getiriyordu.

Hükümetin ilk günlerinden itibaren karaborsa ve yokluklar şiddetleniyordu. Temel tüketim mallarının yokluğu büyük problemlerin yaşanmasına neden oluyordu. Elektrik sıkıntısı had safhaya ulaşıyor, ödemelerin vaktinde yapılamaması nedeni ile Bulgaristan elektrik vermeyi kesmek istiyordu. 1979 tarihli Türkiye İstatistik Yıllığı'na göre

⁴²³ Dodd, *The Crisis of Turkish Democracy*, p.16.

⁴²⁴ Erdilek, "Hükümetler ve Programları", s.1034.

⁴²⁵ Erdost, *12 Eylül Turkaları*, s.100.

⁴²⁶ Birand-Bilâ-Akar, *12 Eylül Türkiye'nin Miladı*, s.59.

Türkiye'nin 1977 yılındaki dış ticaret açığı 4.043 milyon dolardı.⁴²⁷ Akaryakıt yoktu. Kış ayları içerisinde yeterli derecede yakıt olmadığından ısınma konusunda problemler yaşıyordu. Hatta devletin önemli ve yüksek memuriyetlerinde bile bu sıkıntının yaşandığı ve ev sahiplerinin gelen misafirleri paltoları ile karşıladıkları anlatılıyordu. Elektrikler sık sık kesildiğinden mum daha fazla kullanılmaya başlamıştı. Şubat ayından beri döviz sıkıntısı çekilmekteydi. Bu nedenle hükümetin IMF ile anlaşmaktan başka çaresi yoktu. IMF heyeti Eylül ayının başlarında Ankara'ya geldi. MC hükümeti birtakım ekonomik önlemler almayı planlıyordu. Buna göre taban fiyatlar düşük tutulacak, bazı KİT ürünlerine yüksek oranlı zamlar yapılacaktı. Fakat IMF heyeti bu önlemleri yeterli bulmadı. Heyet kredi faiz oranlarının yükseltilmesini, devalüasyon yapılmasını, ücretlerdeki artışların sınırlandırmasını istiyordu. IMF'nin istekleri doğrultusunda bazı adımlar atıldı. Türk Lirasına % 10 oranında devalüe yapıldı. Ancak IMF % 20 oranında devalüe istiyordu. Bunun nedeni ise Türkiye'ye borç para vermek istememesi ve bunu bahane olarak kullanmak istemesiydi.⁴²⁸ Ekim ayında tekrar Türkiye'ye gelen heyet atılan adımları yine yeterli bulmamıştı. Artık IMF ile anlaşma ümitleri de yok oluyor gibiydi. Bu durum ise sanayicilerin, büyük iş çevrelerinin, sendikaların, TÜSİAD ve İSO gibi kuruluşların tepkisine neden oluyordu. Türk-İş Genel Başkanı Halil Tunç ise sık sık genel grev tehditlerinde bulunuyordu.⁴²⁹

Ülke gittikçe bir çıkmaza sürükleniyordu. Yeni hükümette MHP'ye 5, MSP'ye 8 bakanlık verildi. MHP'ye devlet, sağlık sosyal yardım, gümrük tekel, ticaret bakanlıkları ve Türkeş'e de başbakan yardımcılığı verilmişti. MSP'ye ise bir devlet bakanlığı, içişleri bakanlığı, çalışma, sanayi, enerji, imar-iskân bakanlıkları ve Erbakan'a da tıpkı Türkeş'e verildiği gibi başbakan yardımcılığı verilmişti.⁴³⁰

Koalisyon ortaklarından MHP, Milli Eğitim Bakanlığı'na sızıp, Eğitim Enstitüleri'ni kendi adamları ile doldururken, MSP de Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ile Devlet Planlama Teşkilatı'nı kendi müritleri ile dolduruyordu.⁴³¹ MSP Genel Başkanı ve

⁴²⁷ *Türk Ordusu'na Açık Mektup CIA-MİT-KONTRGERİLLA-DEVLET-12 EYLÜL İLİŞKİLERİ ÜZERİNE TARİHSEL BİR BELGE*, Derleniş Yay., İstanbul 1997, s.34.

⁴²⁸ Tutar, *Türk Siyasetinde*....., s.257.

⁴²⁹ Ataay, *12 Mart'tan 12 Eylül'e*....., s.118-119.

⁴³⁰ Poyraz, *Bir Cumhuriyet*....., s.227.

⁴³¹ *Fotoğraflarla 12 Eylül Kitabı*, s.10.

Başbakan Yardımcısı Necmettin Erbakan, Anıtkabir’de yapılan 29 Ekim törenlerine katılmıyordu.⁴³²

Devam eden ABD ambargosu ülke ekonomisini zora sokan olaylardan birisiydi. Demirel gerek Ford ile gerekse Carter ile ambargonun kalkması için görüşmüşse de olumlu sonuç alamamıştı.⁴³³ Ambargo ancak 1978 yılında kaldırılacaktı.

II. MC hükümeti döneminde yaşanan önemli bir olay da Kara Kuvvetleri Komutanlığı ataması olmuştu. O dönemde KKK için üç isim vardı. Bunlar 1. Ordu Komutanı Org. Adnan Ersöz, 2. Ordu Komutanı Org. Şükrü Olcay ve 3. Ordu Komutanı Org. Ali Fethi Esener’di. Başbakan Demirel, bu göreve Esener’in getirilmesini istiyordu. Esener’in kararnamesini Cumhurbaşkanı Korutürk’e gönderdi. Korutürk ise orduda bir hiyerarşinin olduğunu ve kararnamenin buna aykırı olduğunu söyleyerek imzalamayacağını bildirdi. Süleyman Demirel ise imzalanmadığı takdirde istifa edeceğini bildirdi. Korutürk, bu atamayı 30 Ağustos’a kadar bekletince her üç komutanda emekli oldu ve Kore’deki kıdeminden dolayı KKK’ya Ege Ordu Komutanı Kenan Evren getirildi. Bu olay Kenan Evren için de sürpriz olmuştu. Çünkü Ege Ordu Komutanlığı’ndan emekli olacağını düşünüyordu. Genelkurmay Başkanı Org. Semih Sancar 5 Ağustos 1977 tarihinde görevi Evren’e teslim etti. Evren ise anılarında bu törenlere Milli Savunma Bakanı’nın da katıldığını oysa Saadettin Bilgiç’in Ankara’da bulunmasına rağmen törene katılmadığını ve sonradan da tebrikte bulunmadığını söyleyerek, Bilgiç’in bu atamayı tasvip etmediğini belli ettiğini söylüyordu.⁴³⁴ Siyasiler Evren’in atamasını ister tasvip etsinler ister etmesinler, artık olan olmuştu. Çünkü KKK’ya atanan Kenan Evren daha sonra Genel Kurmay Başkanlığı görevine gelecek ve 12 Eylül’ün de liderliğini yapacaktı. Bir nevi kendisine karşı çıkan siyasilere üç yıl sonra o meydan okuyacaktı.

⁴³² *Hürriyet*, 30 Ekim 1977.

⁴³³ Demirel, *Devran*, s.831-832.

⁴³⁴ Evren, *Kenan Evren’in Anıları*, Cilt: 1, s.178-179

2.5.3. Milliyetçi Cephe Koalisyon Hükümetinin Sona Ermesi

MC koalisyonu yukarıda anlatılan sıkıntıları yaşarken Ecevit de boş durmuyordu. Bazı AP'li milletvekilleri arasında da huzursuzluklar baş göstermeye başlamıştı. AP'nin gidişatından memnun olmayan vekiller partiden ayrılma kararı almak üzereydiler. Ecevit ise 1978 yılının sonunda hükümeti anarşiyi önleyememekle suçluyordu. İnsanların her gün öldüğünden, hükümetin bunu önlemek için tedbir almadığı gibi, taraflardan birini kışkırttığından, sosyal reformların yapılmadığından, yaşanan ekonomik sıkıntılar ve şiddet olaylarından dolayı dış dünyada da ülkenin itibarının sarsıldığından bahsediyordu. Şayet CHP iktidar olursa bütün bunlara son vereceklerini, anaların babaların gözyaşlarını dindireceklerini ve daha adil bir yönetim kuracaklarını söylüyordu.⁴³⁵

11 Aralık 1977 tarihinde yapılan yerel seçimlerde de yine CHP öndeydi. CHP % 44, AP % 39, MHP % 7.1 ve MSP % 6.6 oranında oy almıştı. Büyük kentlerin hepsinin belediye başkanlıkları CHP'nin olmuştu.⁴³⁶ AP ve MHP oylarını artırmıştı fakat CHP karşısında yine alt sıralarda yer almışlardı. MSP ise 4. parti konumuna düşmüştü. Bu durum AP iktidarının sarsılmasına neden olacaktı. AP'nin bu gidişatından rahatsız olan 11 milletvekili partiden istifa etme kararı aldılar.

Ecevit'in çabaları sonucunda muhalefet, hükümet hakkında gensoru verdi. Gensoru önergesi "Hükümetin içte ve dışta güveliği sağlayamadığı, cephecilik anlayışıyla ulusal birliği zedeleyip, Türkiye'nin gelişmesini engellediği, halk çoğunluğunu yoksulluğa sürüklediği ve Türkiye Cumhuriyeti Devletini Anayasanın belirlediği çerçeveden uzaklaştırmaya çalıştığı" gerekçelerini içermekteydi. Hükümet ise gensoru önergesinin sırf hükümet bunalımı yaratmak için verildiğini ve tamamen hayal ürünü olduğunu söylüyordu.⁴³⁷ 31 Aralık'ta yapılan güven oylamasında Demirel hükümeti güvenoyu alamadı ve düştü. Böylece Demirel hükümeti Cumhuriyet döneminde gensoru ile düşürülen ilk hükümet olarak tarihe geçti.

⁴³⁵ Doğan, *Türkiye'de Darbeler ve Müdahaleler*, s.108.

⁴³⁶ Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi*, s.248.

⁴³⁷ Milli Güvenlik Konseyi Genel Sekreterliği, *12 Eylül Öncesi ve Sonrası*, TTK, Ankara 1981, s.22-23.

2.5.4. Ecevit Hükümetinin Kurulması ve Faaliyetleri

Milliyetçi Cephe hükümetinin verilen önerge ile düşürülmesi üzerine Ecevit hükümet kurma arayışlarına girdi. Ecevit, AP'den ayrılan 11 milletvekili ile Güneş Motel'de görüşmeler yaptı ve bakanlık vaadinde bulundu. Çalışmaları sonucunda Ecevit, AP'den istifa eden 11 milletvekili, CGP ve DP'den de aldığı destek ile 5 Ocak 1978 tarihinde 229 evet ile güvenoyu aldı. Böylece üçüncü Ecevit hükümeti kurulmuş oldu. Ecevit bu hükümette AP'den istifa eden 11 milletvekilinden 10'una vaat ettiği bakanlıkları veriyordu. Bakanlık istemeyen tek kişi ise Oğuz Atalay'dı.⁴³⁸ Bu koalisyonda ilginç olan ve o günün siyasilerinin yaklaşımını da ortaya koyan bazı tuhaflikler vardı. 1967-1968 yıllarında Ecevit'in komünistleri koruduğunu iddia ederek CHP'den ayrılan ve Güven Partisi'ni kuran Turhan Feyzioğlu da bu kabinedeydi. CGP'den ise 2 bakan kabinedeydi. Komünizme aşırı derecede karşı çıkan DP'li Faruk Sükan da yine bu hükümetteki yerini almıştı.⁴³⁹ Yani iktidarda olma hevesi geçmişi unutturuyordu.

Ecevit'in bu hareketi kamuoyu tarafından pek hoş karşılanmadı. İktidar olabilmek için AP'nin 11 milletvekilini kendi saflarına çekmesi ve adeta rüşvet verir gibi bakanlık vermesi gayri etik olarak değerlendirilmişti. Hükümet Güneş Motel'de yapılan pazarlıklar sonucunda kurulduğu için bu hükümete "Güneş Motel Hükümeti" adı verilmişti. Bu isim de hoşnutsuzluğun bir göstergesiydi.

Hükümet programını, "Dış faaliyetlere karşı demokrasiyi ve cumhuriyeti korumak ve savunmak tüm ulusumuzun ve onun temsilcisi olan parlamentonun görevi haline gelmiştir.

Hükümetimizin temel amacı bu görevi yerine getirmektir.

Hükümetimiz ülkede barışı sağlamaya, gelişmemizi sosyal adalet içinde gerçekleştirmeye ve insan haklarına dayalı milli, demokratik ve laik bir sosyal hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'ni güçlendirmeye çalışacaktır.

Anayasa düzeni her alanda egemen kılınacak... devlet ve devlet sözüne güven sağlanacaktır.

Devlet kapısı siyasal inançları ne olursa olsun bütün yurttaşlara, okul kapısı bütün gençlere açık olacaktır.

⁴³⁸ Karpaz, *Osmanlı'dan Günümüze*....., s.145-146.

⁴³⁹ Fincancıoğlu, *DEMİREL*....., s.133; Hale, *Türkiye'de Ordu ve Siyaset*....., s.199.

Ayrıca hükümetimizde yeni çalışma düzeni uygulanacaktır! Çevre sağlığı korunacaktır, yurtdışında çalışanların sorunlarına sahip çıkılacaktır. Ekonomik işler koordine edilecektir.”⁴⁴⁰ şeklinde açıklamıştı.

MC hükümeti döneminde devam eden sıkıntılar Ecevit hükümeti döneminde de devam ediyordu. Anarşi ve terör bütün şiddetiyle devam ediyor, hükümetin 100. gününde ölü sayısı 210’a yaralı sayısı ile 1216’ya ulaşıyordu. Muhalefet partileri hükümeti ve Ecevit’i hedef alan beyanatlarda bulunuyorlardı.

Ülkede kurtarılmış bölgeler oluşturulmuştu. Bu bölgelere polis ve asker dahi giremiyordu. Kurtarılmış bölgelere sağcılar ya da solcular hâkim oluyor ve bölge onların denetimi altına giriyordu. Karşı taraf ise buraya artık giremiyordu. Kahramanmaraş Olayları olarak adlandırılan ve ülkedeki kutuplaşmayı daha da artıran olaylar da yine bu dönemde yaşanıyor. Artık olaylar sağ ve sol çatışmalarının ötesine geçiyor, Alevi-Sünni çatışmaları haline dönüşerek mezhepsel bir nitelik kazanıyordu.

1978 yılında meydana gelen önemli olaylardan birisi de 1974 Kıbrıs Barış Harekatı nedeni ile ABD tarafından Türkiye’ye konulan ambargonun kaldırılmasıdır. Aslında ABD’nin bu kararı almasında SSCB’nin etkisi vardır. SSCB’nin özellikle Orta Doğu’da gücünü giderek artırması ABD’yi tedirgin ediyordu. Bu nedenle de Türkiye’yi kaybetmemek için ambargoyu kaldırma kararı alıyordu.

1978 yılının dönüm noktalarından birisi de Org. Kenan Evren’in Genelkurmay Başkanı olmasıydı. Genelkurmay Başkanı Org. Semih Sancar’ın görevi 6 Mart itibarı ile sona eriyordu. Zaten Sancar’ın görevi Demirel hükümeti zamanında birer yıl olmak üzere iki kez uzatılmıştı. Şimdi ise iktidarda Ecevit vardı. İstenildiği takdirde Genelkurmay Başkanının görev süresini bir yıl daha uzatılabilmenin yasal imkânı vardı. Fakat Ecevit, Demirel’in yaptığını yapmadı ve Sancar emekli edildi. Ordudaki gelenek KKK’nın Genelkurmay Başkanı olmasıydı. Bu gelenek doğrultusunda da KKK olan Org. Kenan Evren Genelkurmay Başkanı oldu. Kenan Evren anılarında Org. Sancar’ın görev süresinin uzatılmamasında dönemin İçişleri Bakanı olan emekli General İrfan Özyaydın’ın etkisinin olduğunu anlatmaktadır. Çünkü İrfan Özyaydın geçmişte kendisinin emekli olmasına neden olan Sancar’ın görev süresini uzatacak olan kararnameyi

⁴⁴⁰ Karavelioğlu, *Bir Devrim İki Darbe*..., s.281.

imzalamayacağını Ecevit'e bildirmişti.⁴⁴¹ Böylece Genelkurmay Başkanlığı görevine Kenan Evren getirilmişti. Bazı çevreler Kenan Evren'in bu göreve getirilmesinde darbe isteyen dış güçlerin etkisinin olduğunu ileri sürmektedirler. Fakat olaylar iyi bir şekilde etüt edildiğinde Evren'in daha çok ülke içerisindeki siyasi çekişmelerden dolayı bu göreve getirildiği görülmektedir.

1970'lerin başlarından itibaren kötü giden ekonomi 1977 ve 1978'e gelindiğinde daha da kötüleşiyordu. 1977 zamlar yılı olmuştu. Bu zamlar ise özellikle işçi, memur, emekli gibi sabit gelirliileri etkilemişti. Gıda maddelerine % 100 ile % 200 arasında zam yapılmıştı. Döviz sıkıntısı da gittikçe artıyordu. Hacca gitmek için bankalarda döviz bulamayan hacı adayları Ankara'da ilk kez protesto yürüyüşü yapmışlardı. Yine yurtdışına okuma ve tedavi için gidecek olan kişiler de döviz bulamadıkları için gidemiyorlardı. Uluslararası bankalarda bu gelişmelerden dolayı Türkiye'yi kara listeye almışlardı. 1977 yılında ekonomideki bu kötü gidişatın nedenlerinden birisi de uygulamaya konulan planların göz ardı edilmesi idi.⁴⁴² Türkiye'nin de dâhil olduğu Arjantin ve Peru gibi bazı gelişmekte olan ülkeler artık borçlarını ödeyemez duruma gelmişlerdi.⁴⁴³ Çünkü Türkiye ithalat yapabilmek için kısa vadeli dış borçlanma yoluna gitmişti. Ekonomideki bu durum mal darlıklarına neden olmuştu.⁴⁴⁴ 1978 yılındaki kriz Türkiye'yi olumsuz etkilemiş, döviz rezervleri yetersiz kalmıştı. 1979 yılında da dünya yeni bir petrol kriziyle karşı karşıya kalmıştı. Bunun nedeni ise İran'da yaşanan devrimdi. 1979 Şubatında İran'da meydana gelen devrim ile Şah devrilmiş ve Humeyni işbaşına geçmişti. Humeyni'nin ilk işlerinden birisi Batı dünyası ile ilişkileri kesmek olmuştu.⁴⁴⁵ Batı dünyası ile ilişkilerin kesilmesi demek İran petrolünün artık o bölgelere gitmemesi anlamına geliyordu. Bu da petrol fiyatlarına yansıyor ve birden bire aşırı bir yükseliş görülüyordu. Yani yeni bir petrol krizi meydana geliyordu. Geçen yıllardaki diğer krizlerde olduğu gibi 1979 yılındaki bu krizden de Türkiye yine olumsuz etkileniyordu.

Ecevit hükümeti döneminde 1979 yılında 1 Mayıs kutlamaları yasaklandı. Bunun nedeni 1977 yılında yaşanan olaylardı, provokasyon oluşmasını engellemekti.

⁴⁴¹ Evren, *Kenan Evren'in Anıları*, Cilt:1, s.186-187.

⁴⁴² *12 Eylül Öncesi ve Sonrası*, s.26-30.

⁴⁴³ Kazgan, *Türkiye Ekonomisinde.....*, s.137.

⁴⁴⁴ Ayan, "Siyasi Yapılanma Sürecinde 1961 ve 1982 Anayasası"....., s.6-7.

⁴⁴⁵ Demir, "1960-1980 Dönemi Türk-Arap Ekonomik İlişkileri", s.220-221.

Kutlamalar yasaklandığı gibi sokağa çıkma yasağı da ilan edildi. Bu durum ise çeşitli parti ve kuruluşların tepki göstermelerine neden oldu. Bunların başında da Behice Boran ve TİP geliyordu. Bunu protesto etmek için sokağa çıkarak yürüyüş yaptılar. Bu yürüyüş nedeni ile birçok kişi gözaltına alındı.⁴⁴⁶

Gerek ülke içerisinde gerekse dünya çapında bahsi geçen olaylar gerçekleşirken yeni bir seçim dönemine gelinmişti. 14 Ekim 1979'da Cumhuriyet Senatosu'nun üçte bir yenileme seçimleri vardı. Bu seçimler aynı zamanda boş bulunan beş milletvekilliğini de kapsıyordu. 1973 yılından beri gerek genel seçimlerde olsun gerekse yerel seçimlerde olsun sürekli olarak bir yükseliş gösteren CHP bu sefer hayal kırıklığına uğruyordu. Seçimler sonucunda CHP'nin oy oranı düşerken boş olan 5 milletvekilliğinin 5'ini de AP kazanıyordu. Elli senatörlüğün ise 34'ünü kazanmıştı. Bu gelişmeler sonucunda seçim sonuçlarına saygılı olduğunu söyleyen Ecevit hemen istifa ediyordu. Demirel ise "Bunlar istifa etmedi, millet bunları hükümetten kovdu"⁴⁴⁷ diyordu ve askeri darbeden önceki son sivil hükümet yani Demirel azınlık hükümeti kuruluyordu.

2.5.5. Demirel'in Azınlık Hükümeti

Ecevit'in istifası üzerine Demirel 12 Kasım'da bir azınlık hükümeti kurdu. İş çevreleri ve askerler yine bir CHP-AP koalisyonu istiyorlardı fakat bu hiçbir zaman için gerçekleşmeyecekti. Demirel yaptığı ilk açıklamada III. MC hükümetini kuramayacağını söylemişti. Eski ortakları ile tekrar bir koalisyon kurmak yerine onların dışarıdan desteği ile bir azınlık hükümeti kurmayı düşünüyordu. Bu nedenle eski ortaklarına ziyaretlerde bulundu. İlk ziyaretini Alparslan Türkeş'e yaptı. Türkeş ziyaret sırasında Demirel'e kahve ikram etmiş ve daha kahveler bitmeden "Sayın Demirel, öyle sanıyorum ki, bana olan ziyaretiniz çok kısa sürecek... Zira bana bir şey anlatmanıza gerek yok... Sizin kuracağınız bir azınlık hükümetini, hiçbir ön şart ileri sürmeden destekleyeceğiz" demişti. Ziyaretten dönen Demirel bu olayı arkadaşlarına anlatıyor ve "Duygulandım... Türkeş, beni çok duygulandırdı... Türkeş siyasetin düze çıkması için inanılmaz bir gayret gösteriyor... Kim der ki, o eski bir ihtilalci" diyerek memnuniyetini dile getiriyordu.⁴⁴⁸

⁴⁴⁶ Turan, *Darbe Arası Türkiye.....*, s.129.

⁴⁴⁷ Ahmet Çobanoğlu, *12 Eylül'ün Getirdikleri-Götürdükleri ve C.H.P.nin Serüveni*, Konya 1992, s.3.

⁴⁴⁸ Yavuz Donat, *Cumhuriyetin Kara Kutusu Süleyman Demirel Anlatıyor*, Merkez Kitaplar, İstanbul 2005, s.15-16.

Bu gelişmeler sonucunda sağ partiler AP'yi destekleme kararı aldılar ve hükümet 25 Kasım'da güvenoyu aldı.⁴⁴⁹

Demirel hükümeti de 1973 yılından beri kurulan hükümetlerin karşılaştıkları ülke koşullarından farklı koşullar ile karşılaşmadı. Anarşi ve terör yine gündemin birinci maddesiydi. ABD'nin 1978 yılında ambargoyu kaldırmış olmasına rağmen ekonomik problemler yine devam ediyordu. Türkiye'nin yabancı kredileri tükenmiş, petrol ihtiyacını bile karşılayamaz hale gelmişti. 1979-1980 kışında ülke ciddi bir yakıt sıkıntısı ile karşı karşıya kalmıştı. Hastanelerde bile bu sıkıntılar yaşanılıyor, hayat kurtaran kurumlara elektrik dahi verilemiyordu. Temel maddeler bile temin edilemiyor, uzun kuyruklar oluşuyordu. Ülke II. Dünya Savaşı yıllarındaki ekonomik sıkıntılara eşdeğer sıkıntılar yaşıyordu.⁴⁵⁰ Bu ekonomik sıkıntılara önlem olarak 24 Ocak Kararları uygulamaya konuluyordu. Demirel'in azınlık hükümetinin en önemli icraatlarından birisi de bu Kararlardı.

2.5.5.1. 24 Ocak Kararları

1973 ve 1977 yıllarında petrol fiyatlarındaki artış ile birlikte meydana gelen ekonomik krizden Türkiye'de nasibini almıştı. Zaten bahsi geçen dönemde Türkiye büyük bir ekonomik bunalım yaşamakta, Türk lirasının defalarca devalüe edilmesi bir sonuç vermemekte ve dışarıdan kredi alımlarında sıkıntı çekilmekteydi. 1979 yılının sonlarına gelindiğinde Türkiye öyle bir haldeydi ki o yıl borç ödemeyi erteleyemez ise tekrar borç ödeyemez hale gelecekti. Dünyadaki kredi faizleri yükselmiş ve dolar da iyice yükselişe geçmişti. Türkiye kredi güvenilirliğini yitirmiş ve uluslararası konjonktürde de kredi verebilecek ülke bulmada sıkıntı yaşamıştı.⁴⁵¹ 1979 yılında enflasyon % 81,4'e yükselmişti. Merkez Bankası etkinliğini yitirmiş, ekonomik gelişmeler orta ve dar gelirli vatandaşların aleyhine gelişmişti. Yatırımlar durmuştu. Ekonominin bu kötü gidişinde siyasi istikrarsızlık da etkili oluyordu. Çünkü kurulan hükümetler zayıf hükümetlerdi. Parlamento üzerine düşen görevi tam anlamıyla

⁴⁴⁹ Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980*, s.354.

⁴⁵⁰ Mango, *Türkiye ve Türkler.....*, s.89.

⁴⁵¹ Pınar Kaya Özçelik, "12 Eylül'ü Anlamak", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 66-1, s.74-75

yapamıyordu⁴⁵² ve terörle mücadeleye de büyük harcamalar yapıyordu. İşte bu nedenler 24 Ocak Kararları'nın yürürlüğe sokulmasına neden olmuşlardı.

Ülkede yaşanan krizi atlatmak amacıyla 24 Ocak Ekonomik İstikrar Kararları adı verilen istikrar programı uygulamaya başlanmıştır. Bu istikrar programının mimarı Başbakanlık ve Devlet Planlama Teşkilatı müsteşarı Turgut Özal'dır. Bu kararlar ile birlikte bir takım ekonomik önlemler alınmış ve uygulanmakta olan ithal ikameci sanayileşme stratejisine dayalı planlı ekonomi politikası sonlandırılmıştır.⁴⁵³ Kararlar ile birlikte Türkiye yıllardır resmi ekonomi politikası olarak benimsediği karma ekonomi modelinden serbest ekonomi modeline geçiş yapmıştır.

Ülkeyi ekonomik krizden kurtarmayı amaçlayan ve 12 Eylül'den sonrada uygulamasına devam edilen 24 Ocak Kararları'nın başlıca unsurları şöyleydi:

- “Türk Lirasını devalüe ettikten sonra kontrollü biçimde dalgalanmaya bırakmak.
- İhracatın kredi vb. teşviklerle özendirilmesi, ithalatın serbestleştirilmesi.
- Sadece dövizin değil diğer fiyatların oluşumunun da piyasaya, arz ve talep güçlerine bırakılması ve çoğu maldaki kamu sübvansiyonlarının kaldırılması.
- Faiz oranlarının yükseltilmesi, daha sonra da dövizde olduğu gibi denetimli bir biçimde serbest bırakılması.
- Ekonomide kamu kesiminin ağırlığının azaltılması ve KİT açıklarının sürekli zamlarla karşılanması.”⁴⁵⁴

Aslında bir kemer sıkma politikası olan 24 Ocak Kararları'nın kısa vadeli ve uzun vadeli olmak üzere iki yönlü hedefleri vardı. Kısa vadeli hedefleri sıkı bir istikrar programı uygulamak iken, uzun vadeli hedefleri ise ekonomiyi dünya pazarına daha fazla açmak, ihracata daha fazla önem verilmesini sağlamak ve devletin ekonomi içerisindeki yerini sermaye kesimlerinin çıkarları doğrultusunda yapılandırmaktı.⁴⁵⁵

⁴⁵² Fikret Başkaya, *Devletçilikten 24 Ocak Kararlarına-Türkiye Ekonomisi'nde İki Bunalım Dönemi*, Maki Basın Yayın, Ankara 2005, s.186-187.

⁴⁵³ Mehmet Rauf Kesici, “Türkiye Ekonomisinin Yüksek Büyüme Evresinde İstihdam ve İşsizlik”, *“İş-Güç” Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, Temmuz 2010, 12 (3), s.11.

⁴⁵⁴ Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi*, s.258.

⁴⁵⁵ Emel Yiğittürk Ekiyor, *12 Eylül 1980 Askeri Darbesinin Sonuçlarının Romanlar Aracılığı İle Analizi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2005, s.47.

Turgut Özal, 24 Ocak Kararları'nın askerlere anlatılması gerektiğine inanıyordu. Çünkü 1979 yılının Aralık ayında verilmiş olan bir uyarı mektubu vardı. Yani askerin huzursuz olduğunun farkındaydı. Bu nedenle Demirel'in onayını alarak Genelkurmay Başkanlığı'nda askerlere bir brifing verdi. Bu brifingde askerlere 2,5 saat boyunca 24 Ocak Kararları'nı anlattı.⁴⁵⁶ Özal'ı 60 kadar asker dinlemişti. Konuşmanın sonunda Genelkurmay Başkanı Kenan Evren ve Deniz Kuvvetleri Komutanı Bülent Ulusu, Turgut Özal'a teşekkür ederek, çok güzel bir brifing olduğunu söylemişlerdi.

24 Ocak Kararları'nın genellikle olumsuz tepki aldığı görülmektedir. Çünkü kararlar ile birlikte işçi ücretleri düşürülmüş, faiz oranları yükselmiş, işçi ve memurların durumları daha da kötüleşmişti. Hatta 24 Ocak Kararları'nın 12 Eylül'ü planlayan ABD tarafından aldırıldığını dahi ileri sürenler vardır. Server Tanilli de bunlardan birisidir.⁴⁵⁷ 12 Eylül'ün 24 Ocak Kararları'nı uygulamak için yapıldığını iddia edenler de vardır. Bu ihtimal pek de olası değildir. 12 Eylül döneminde Kararların uygulamaya devam ettiği doğrudur. Fakat sırf bu kararlar için yapılmış olması da büyük bir ithamdır. Nitekim Tanel Demirel de ekonomik nedenlerin 12 Eylül'ün sebeplerinden sadece bir tanesi olduğunu fakat sadece 24 Ocak'ı uygulamak için yapılmadığını belirtmektedir.⁴⁵⁸

24 Ocak Kararları'nın Türkiye'ye getirileri tartışılmakla birlikte siyasete önemli bir isim kazandırmıştır. Bu isim Turgut Özal'dır. Özal, askeri yönetim döneminde Başbakan Yardımcısı olacak ve 24 Ocak Kararları'nı uygulamaya devam edecektir. 12 Eylül öncesinde ekonominin suflörlüğünü yapan Özal, darbe sonrasında ekonominin baş aktörü haline gelmiştir.⁴⁵⁹

⁴⁵⁶ Yaşar, *Yeter Söz Milletin*....., s.138-139.

⁴⁵⁷ Server Tanilli'nin konu ile ilgili görüşleri için bkz. Halit Çelenk, *12 Eylül ve Hukuk*, Onur Yay., Ankara 1988, s.24.

⁴⁵⁸ Tanel Demirel, "12 Eylül'e Doğru Ordu ve Demokrasi", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 56-4, s.48.

⁴⁵⁹ Naci Bostancı, *Siyasetin Arka Yüzü*, Alternatif Yay., Ankara 2002, s.84.

2.6. 1978-1979 YILLARINDA GERÇEKLEŞEN ŞİDDET OLAYLARI

1978-1979 yılları Türkiye için adeta kanın eksik olmadığı yıllar olmuştur. Her geçen gün olay, ölü ve yaralı sayıları artmaya devam etmiştir. İşine giden insanlar, okuluna giden öğrenciler sokakta bir kaza kurşununa kurban gidebilmişlerdir. Çocuklarını okula gönderen anne babalar akşam okuldan sağ dönüp dönmeyecekleri konusunda endişe taşır olmuşlardır. Öğrenciler üniversitelerde kamplaşmışlar, boykotlar ve işgaller yüzünden dersler yapılamaz olmuştur. Şehirlerde başlayan mücadeleler ise sağ ve sol çatışmalarının ötesine geçerek Alevi-Sünni çatışmalarına dönüşmüştür. Bu olaylar sonucunda pek çok vatandaş yaralanmış, ölmüş ve evler ile işyerleri tahrip edilmiştir. Sanki ayrılıkçı tohumlar görünmeyen güçler tarafından ülke topraklarına serpilmiş ve şimdide meyvelerini vermeye başlamıştı. Olayların artmasında taraflar birbirlerini suçlar olmuşlardı. Sıkıyönetim komutanları olayları engellemek için gereken yetkilerin tam olarak kendilerine verilmediğini ileri sürerlerken, siyasiler de asker ve emniyet güçlerinin görevlerini yeterince yerine getirmediklerini iddia etmişlerdir. Ülkede yaşanan ekonomik ve siyasi bunalımlara bir de toplumsal olaylar eklenince 12 Eylül'e giden süreç hızlanmıştır. Konunun anlaşılır kılınması açısından darbecilerin müdahalede bulunmalarının nedenlerinden birisi olarak gösterdikleri kardeş savaşı ve toplumsal olayların önemlilerine değinmek yararlı olacaktır. Çünkü bu olaylara bakılmadan ülke üzerinde oynanan oyunları anlamak mümkün değildir. Bu bağlamdaki başlıca olaylar şunlardı:

2.6.1. Malatya Belediye Başkanı Hamido'nun Öldürülmesi

Ülkedeki kargaşanın fitillerini ateşleyen olaylardan birisi eski AP milletvekili daha sonra ise Malatya belediye başkanı olan Hamid Fendioğlu'nun gelini ve torunu ile birlikte 17 Nisan 1978'de bir suikast sonucunda öldürülmeleriydi. Hamid Fendioğlu halk tarafından sevilen babacan bir insandı. Hatta halk bu yakınlık ve sevgi nedeniyle ona Hamido diye hitap ediyordu. Hamido belediye başkanlığı seçimlerini MHP'nin desteğini alarak kazanmıştı. Fakat daha sonra bölgedeki ülkücüler ve İslamcılarla arasının açıldığı

söyleniyordu. Hamid Fendioğlu bölgesindeki ülkücülerin baskılarından şikayetçi olmaya başlamıştı.⁴⁶⁰

17 Nisan'da Hamido'ya bir paket gelmişti. Evde bu paketi açan Hamido pakette bombanın⁴⁶¹ olduğuna ihtimal dahi vermemişti. Paketin açılması ile birlikte Hamido olay yerinde ölürken, gelini ve torunu hastaneye kaldırılmışlar ama kurtarılamamışlardı. Olayı öğrenen halk galeyana geldi. Hele bir de olayın solcular, komünistler tarafından düzenlendiği söylenince belediye hoparlörlerinden Kuranlar okunmaya başlandı. Din elden gidiyor sloganları atılıyordu. Olayı duyarak civar çevrelerden gelen insanlarda Malatya'dakilere katıldılar ve o gece Malatya'da ciddi taşkınlıklar yaşandı. Durum dini bir mahiyet kazandı. Yürüyüşün rotası Alevi mahallelerine doğru yöneldi. Karşılıklı çatışmalar başladı. Üç Alevi öğrenci hunharca katledildi.⁴⁶² Bu öğrencilerin cenaze törenlerine MC liderleri de katılmışlardı. Meydana gelen olaylar sonucunda Muş, Elazığ, Tokat, Erzurum ve Iğdır'da CHP'ye yönelik saldırılar düzenlenmişti.⁴⁶³ Olay adeta mezhep kavgasına dönüşmüştü. Alevilere ait 500 dükkan yağmalanmış, 15 ev yakılmış ve paniği daha da artırmak için içme suyuna zehir katıldığı bile söylenmişti.⁴⁶⁴ Olaylar ancak ertesi gün kontrol altına alınabilmişti. Dini duyguları bahane ederek halkı birbirine düşürmek isteyenler başarılı olmuşlar ve gelişmeler Alevi-Sünni çatışması haline dönüşmüştü. Bundan sonra bu tarzda olaylar sık sık yaşanacaktı.

Benzeri bombalar diğer illere de gönderilmişti. Kahramanmaraş'ın Pazarcık ilçesinde CHP milletvekili adayı Memiş Soylu'ya da bir paket gelmişti. Fakat paketten şüphelenen Soylu paketi geri göndermiş ve bombanın postanede patlaması sonucunda bir memur hayatını kaybetmişti. Aynı bombalardan Adıyaman ve Adana'ya da gönderilmişti. Buralarda şans eseri fark edilen bombalara el koyulmuş ve kimseye bir şey olmamıştı. Ülkede ilk defa böyle bir yöntem deneniyordu. İşin ilginç yanı bu bombaların Ankara postanesinden, ülkenin farklı bölgelerine ve farklı görüşteki insanlarına gönderilmesiydi.⁴⁶⁵ Olaylardan 10-15 gün öncesinden itibaren şehirde imzasız sahte

⁴⁶⁰ Ruscuklu, *Demokrat Partiden 12 Eylül'e*, s.211.

⁴⁶¹ Hamido'nun ölümüne yol açan bombanın Ankara Nükleer Araştırma ve Eğitim Merkezi'nde yapıldığı ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine Merkez kapatılmış, Merkezin çalışanlarından olan Ülkü Ocakları eski başkanlarından Muharrem Şemsek tutuklanmıştır. Bkz. Ataay, *12 Mart'tan 12 Eylül'e*....., s.259-260.

⁴⁶² Ruscuklu, *Demokrat Partiden 12 Eylül'e*, s.212.

⁴⁶³ Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi*, s.249.

⁴⁶⁴ Birand-Bila-Akar, *12 Eylül Türkiye'nin Miladı*, s.71.

⁴⁶⁵ Birand-Bila-Akar, *12 Eylül Türkiye'nin Miladı*, s.72; İba, *Ordu Devlet Siyaset*, s.223-224.

bildiriler dağıtılmaya başlanmıştı.⁴⁶⁶ Bombanın fitili artık ateşlenmişti. Alevi-Sünni çatışmaları ülkenin dört bir tarafına sıçramıştı. Sonraki olaylar daha şiddetli olacak, can kaybının yanında maddi ve manevi zararlara da yol açacaklardı.

2.6.2. 16 Mart Olayları

Üniversitelerdeki çatışmalar her geçen gün daha da artıyordu. Solcu ya da sağcı öğrenciler üniversiteleri ve derslikleri işgal ediyorlar ve karşıt tarafların derslere girmelerine engel oluyorlardı. Solcular sağcıları “faşist” olarak, sağcılar da solcuları “komünist” olarak nitelendiriyorlardı. Taraflar ise kendilerini “Devrimci” ve “Ülkücü” olarak adlandırıyorlardı. 16 Mart tarihinde de İstanbul Üniversitesi Beyazıt Kampusu’ndan çıkan sol görüşlü öğrencilerin üzerine bomba atılıyor⁴⁶⁷ ve otomatik tüfeklerle tarama yapılıyordu. Anlatılanlara göre kısa boylu birisi “kahrolsun komünizm” diye bağırarak el bombası atıyor ardından da silahlar devreye giriyordu.⁴⁶⁸ Ortalık kan gölüne dönmüştü. 5 ölü ve 47 yaralı vardı. Olayın duyulması üzerine ertesi gün yeni olaylar çıkıyordu. Bunlar ancak asker kullanılarak bastırılabilirdi. Olayları protesto etmek isteyen DİSK ise bir günlük “faşizme ihtar” grevi yapıyordu.⁴⁶⁹ Gelişmeler sonucunda 6 öğrenci ölüyor, 100’den fazlası ise yaralanıyordu.

2.6.3. Sivas Olayları

3 Eylül günü Sivas’ta benzer olaylar başlıyordu. Sahneye yine Alevi-Sünni çatışması çıkarılıyordu. Sivas’taki olaylar şu şeklide aktarılmaktadır:⁴⁷⁰

“Sivas’taki olaylar aniden başlamadı. Ramazan ayı boyunca mezhep ayrılıklarına dayanan propagandalar, camilerde, evlerde ve gazetelerde yaygınlaştırıldı. Duvarlara ‘Alevi öldüren Cennete gider’ vb. sloganlar yazıldı. Bildiriler dağıtıldı. ‘Camilere saldırılıyor, oruç tutturulmuyor. Aleviler ayaklanacak’ şeklinde söylentiler çıkartılıyordu.

⁴⁶⁶ *Devrimci Yol Savunması*, s.221.

⁴⁶⁷ Sunay, *Türk Siyasetinde Sivil-Asker İlişkileri*....., s.208.

⁴⁶⁸ Mustafa Balbay, *12 Eylül Sol-Kırımı-78’liler*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2008, s.69.

⁴⁶⁹ *Fotoğraflarla 12 Eylül Kitabı*, s.12.

⁴⁷⁰ *Devrimci Yol Savunması*, s.245-246.

Sivas'a diğ er illerden ve köylerden getirilen militanlar, Ülkü Ocakları yatakhanelerine yerleştirildiler. Toplu şekilde ç arşıda, mahallede gezerek, gövde gösterisi yaptılar.

Nihayet, 3 Eylül günü önceden tertiplenen olaylar patlak verdi. Ş ehrin her yerinde taksilerden megafonlarla, 'Aleviler camiye bomba attılar,'⁴⁷¹ Aleviler camileri yakıyorlar, Müslümanları kesecekler, Müslümanlar birleş in' çağ ırıları yapıldı. 'Dinsizleri öldürsek, tarlaları, dükkanları bize kalacak, hükümet bize bir şey yapmayacak' aldatmacalarıyla, cahil insanlar kandırıldı.

Bu yalanlarla aldatılan ve 13-15 yaş ındaki çocukların çoğunlukta olduğu, gerici kitle harekete geçti. 5-6 yerden birden 80-100 kiş ilik gruplar halinde, önceden tespit etlikleri mahallelere, evlere ve dükkanlara yöneldiler. Alibaba Mahallesini uzun menzilli silahlarla yayl ım ateş ine tuttular. Alevi olmayan, ama CHP'lilerin yoğun olduğu Yüceyurt, Ç avuş baş ı gibi semtlere yapılan saldırılar da, halkın karşı koymasıyla sonuçsuz kald ı.

Saldırganlar bu kez ç arşıda Belediye binasını ve dükkanları yıkıp yaktılar ve sadece Alevilerin değı l, CHP'lilerin ve Ülkü Ocaklarına haraç vermeyen AP'lilerin, MSP'lilerin de dükkanlarını yağ maladılar, talan ettiler; önceden işaret koydukları, kendi yandaşlarının, MHP'lilerin dükkanlarına dokunmadılar.

Bu arada Yüceyurt Mahallesinde 'komünistlerin cami derneğı' diyerek bir cami derneğini tahrip ettiler.

'3-4 Eylül tarihlerinde ilimizde vukubulan çok üzücü olaylar sonrası, bazı meçhul kaynaklarca ilimizde bazı camilerin bombalandığı veya yakıldığı şeklinde söylentiler çıkartılarak, vatandaşlarımız tahrik edilmek istenmektedir. Olay günü ve sonrası hiçbir camiye belirtildiğı şekilde tecavüz vaki olmamıştır.'

Aynı günlerde, 'Yüceyurt Mahallesi Cami Onarım ve Güzelleştirme Derneğı' adına, Başkan Hacı Kaya Kaneş ve üyelerce yapılan imzalı ve mühürlü basın açıklamasında: 'Bir grup faşist saldırgan, mahallemize gelerek birçok ev ve iş yerlerinin yanı sıra, derneğimizi de tahrip ederek yağ malamışlardır. 'Yüceyurt Mahallesi Cami Onarım ve Güzelleştirme Derneğı' yöneticileri olarak bu ç irkin olayı

⁴⁷¹ Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi*, s.249.

şiddetle kınıyoruz’ denildi.” Bu aktarımda olaylardan Ülkücülerin sorumlu tutuldukları görülmektedir. Fakat burada da değişmeyen gerçek, olayların Alevi-Sünni çatışması üzerinden yürütülmüş olmasıdır.

Olayların nasıl çıktığı ile ilgili birkaç söylem vardır. Kitle Örgütleri Raporu’na göre:

“Alibaba Mahallesi'nin üst kesiminde bulunan Çukurtarla semtinde patlayıcı bir madde atılmış ve yoldan geçen yurttaşlara saldırılmıştır. Önceden hazırlanan plan gereğince aynı anda faşist bir grup da Alibaba Pazaryeri'nde halka silahla saldırarak, ‘Ey Müslümanlar, ne duruyorsunuz, Aleviler, komünistler namazdan çıkan Müslümanlara saldırdı’ diyerek halkı tahrik etmişlerdir.”⁴⁷²

Vali Fikret Kozak ise şu açıklamayı yapıyordu:

“Olaylar, Sünni ve Alevi yurttaşların oturdukları Alibaba Mahallesi'nde çocuk kavgasından çıkmıştır. Yaşlı bir kişi çocukları ayırmaya gitmiş, ancak henüz bilinmeyen bir nedenle sağ eğilimli kişiler bu yaşlı adamın çevresini sarmış, kısa bir sürede sağcılarla solcular arasında silahlı çatışma şeklini almıştır. Buradaki çatışmada iki kişi ölünce olaylar bu kez tüm kentte yayılmıştır... Olaylar sırasında sağcıların şehirde terör yarattıkları ve Alibaba Mahallesi'nde bazı evlere benzin dökerek ateşe verdikleri görülmüştür. ‘Kanımız aksa da zafer İslam'ın!’ diye bağırان ve yüzlerine mendiller bağlayan sağcı gruplar, demir çubuk ve sopalarla çarşı içinde ve bazı caddelerde bulunan dükkanların tümünü, Bankalar Caddesi, Posta ve Kepenek Caddesi'ndeki dükkanların büyük bir bölümünü tahrip etmiştir.”⁴⁷³

Anadolu Ajansı ise haberi geçerken bazı sağ çevrelerin halkı bir süredir tahrik ettiklerini ve dünkü olayda da Aleviler camilere saldırıyor şeklinde bir söylentinin etkili olduğunu söylemiştir. Bazı kişilerde halkı tahrik etmek için mahalle mahalle dolaşarak bu söylentiye yaymışlardır.⁴⁷⁴

Olayların hangi şekilde çıktığından ziyade sonuçları önemli olmuştur. Olaylara mezhep kavgası temel teşkil etmiştir. Çatışmalar 7 Eylül’e kadar devam etmiştir. Tıpkı Malatya’da Hamido olayında olduğu gibi Sivas olaylarında da çevredeki yerleşim

⁴⁷² Ruscuklu, *Demokrat Partiden 12 Eylül’e*, s.228-229.

⁴⁷³ Ruscuklu, *Demokrat Partiden 12 Eylül’e*, s.229.

⁴⁷⁴ Ruscuklu, *Demokrat Partiden 12 Eylül’e*, s.229.

yerlerinden Sivas'a gelenler olmuştur. Bu durum çatışmaların ne kadar ciddi boyutlara ulaştığının bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Olayı soruşturan Cumhuriyet Savcısı raporunda şunlara yer vermişti:

“ ‘Kanımız aksa da zafer İslam’ın, Milliyetçi Türkiye, Müslüman Türkiye, Komünistlere ölüm, Sivas kafirlere mezar olacak,’ gibi sloganların kullanıldığı. Olay günü çevre illerden çok sayıda aracın Sivas’a geldiği...

Sünni-sağcı topluluk içinde yüzleri maskeli kişilerin de bulunduğu... Olayların genel karakterinin mezhep ve siyasal görüş ayrılığı nedeniyle hasım tarafın can ve malını hedef alan, Sünni-sağcıların daha baskın oldukları bir ‘imha hareketi’ olduğu...”⁴⁷⁵

Ülkücüler ise olayın kendilerini hedef alan bir provokasyon olduğunu iddia etmektedirler. Yalan bir haber ile Alevilerin yoğun olduğu bölgelerde faşistlerin mahallerini basıp, evlerini yakacakları söylentilerinin yayıldığını ve bunun Ülkücülerini hedef alan bir provokasyon olduğunu söylemektedirler.

Olaylar sonucunda 9 kişi ölmüş, 92 kişi yaralanmıştı. Hükümet Türkiye’nin çeşitli yerlerinde meydana gelen benzer olayları önlemek istiyordu. Fakat gerekli tedbirleri almıyordu. Hükümetin kendi içerisinde de sıkıntıları vardı. Bazı bakanların yolsuzluğa karıştıkları söylentileri çıkmıştı. Askerler ise bu ve benzeri olayların önlenmesi için sıkıyönetimin ilan edilmesi gerektiğini söylüyorlardı. Aksi takdirde ellerinin kollarının bağlı olduğunu ve bu yüzden bir şey yapamadıklarını belirtiyorlardı.

1978 yılının Eylül ve Ekim ayları içerisinde şu olaylar da meydana geliyordu:

6 Eylül’de Elazığ, Gaziantep ve Adana’da iki gün üst üste cinayetler işleniyor ve bu cinayetler sonucunda 12 kişi öldürülüyordu.

15 Eylül’de Van’da aşiret kavgası çıkıyordu. Bu kavgada 15 kişi öldürülürken, olaylar İstanbul ve Ankara’ya da sıçırıyordu. Aşiretin bu şehirdeki üyeleri de buralarda olay çıkarıyorlardı.

---

⁴⁷⁵ Ruscuklu, *Demokrat Partiden 12 Eylül’e*, s.229-230.

3 Ekim’de MHP İstanbul İl Başkanı Recep Haşatlıoğlu evinden çıkarken yayılım ateşine tutuluyordu. Olay sırasında yanında bulunan oğlu ile birlikte hayatlarını kaybediyorlardı.⁴⁷⁶

2.6.4. Bahçelievler Katliamı

Tarihler 9 Ekim 1978’i gösterdiğine “Bahçelievler Katliamı” adını alacak olan olay yaşanacaktı. Olay, Ankara Bahçelievler, 15. sokaktaki 56 numaralı binanın 2 numaralı dairesinde meydana geldiği için bu isimle anılır olmuştu.⁴⁷⁷

Gece saat 22.00 sıralarında harekete geçildi. Abdullah Çatlı planın uygulama aşamasında bizzat yoktu. O sadece sokağın sonunda arabanın içinde bekliyordu. Duran Demirkıran da sokakta gözcülük yapıyordu. Eve Haluk Kırıcı, Kürşat Poyraz,ERCÜMENT Gedikli ve Mahmut Korkmaz’dan oluşan 4 kişi giriyordu. Haluk Kırıcı kapıyı zorlayıp açamayınca zili çaldılar. Öğrencilerin direnmelerine rağmen zor kullanarak içeriye girdiler. İçeride tahmin edilenden fazla sayıda öğrenci vardı. TİP’e mensup farklı üniversite ve farklı bölümlerden beş üniversite öğrencisi bulunuyordu. Gruptaki dört kişi derhal öğrencilerin ellerini bağlayarak yüzüstü yatırdılar. Bu sırada zil çaldı ve eve TİP üyesi iki öğrenci daha geldi. Derhal onlara da aynı muamele yapıldı. Öğrenciler eter koklatılarak bayıltıldılar.⁴⁷⁸ Eter koklatarak bayıltılan üç gençten birisini boğarak öldürdüler. Üçünü de silahla vurdular.⁴⁷⁹ Aslında silah sesinin çevreden duyulmasını önlemek için başlangıçta gençleri boğmaya karar vermişlerdi. Birisini bu şekilde öldürdüler. Fakat bunun çok zaman kaybettirdiğini görünce silahla öldürmeye karar verdiler.

Saldırganlar saat 03.00 civarında yanlarına diğer üç genci alarak evden ayrıldılar. Fakat bunlardan birisini yeniden eve getirerek kurşunladılar. Bu genci öldü sanarak

⁴⁷⁶ Birand, *12 Eylül: Saat 04.00*, s.63.

⁴⁷⁷ Bahçelievler Katliamı halen daha tüm ayrıntıları ile açıklanamamış olsa da olayın daha önceden planlandığı ve plancısının Abdullah Çatlı olduğu söylenmektedir. Reis kod adlı Çatlı plan yapmış, Haluk Kırıcı, ERCÜMENT Gedikli, Ömer Özcan ve Duran Demirkıran da eyleme geçirmişlerdi. Çatlı eyleme bizzat katılmamış, sokağın sonunda arabada oturmuştur. Bir söylentiye göre ise Çatlı aynı gün İstanbul’da görülmüştü. Bu nedenle onun olayla herhangi bir ilgisi yoktu. Yani Çatlı olayda var mıydı yok muydu? Bu soruya çelişkili cevaplar verilmekteydi. Bu örnek de Bahçelievler Katliamı’nın halen daha aydınlatılmamış yönlerinin olduğunu göstermektedir. Kırıcı’nın kod adı ise Amin’di. Olaydan önce Haluk Kırıcı eve giderek bilgiler edinmişti. Evin kapısını dinleyen Kırıcı evde 2-3 kişinin olduğunu tahmin etmişti. Plan o gece gerçekleştirilecekti. Bkz. Gündeş, *İhtilallerin ve Anarşinin.....*, s.143.

⁴⁷⁸ Gündeş, *İhtilallerin ve Anarşinin.....*, s.143-145; Anadol, *12 Eylül Günleri*, s.15.

⁴⁷⁹ *Devrimci Yol Savunması*, s.249.

evde bıraktılar. Daha sonra geriye kalan iki genç ile birlikte arabaya binerek Eskişehir yoluna doğru gittiler. Kısa bir süre sonra arabayı durduran Haluk Kırıcı ve Kürşat Poyraz, TİP üyelerini yoldan uzak bir tarlaya doğru götürdüler ve kafalarına üç kurşun sıkarak öldürdüler. Bu gençlerin cesetleri Eskişehir yolu 33. km'deki Bolkuyu köyü yakınlarında 10 Ekim'de tarlada tesadüfen bulundu.⁴⁸⁰

Karşı binada oturan polis memuru Tuncay Özkul silah seslerini duyunca balkona çıktı ve apartmandan kaçan birisini gördü. Bunun üzerine aynı binada oturan diğer polis memuru Seyfi Eroğlu'nun evine giderek durumu ona da anlattı ve iki polis silahlarını alarak karşı binaya gittiler. Kapıyı kırarak içeriye girdiklerinde adeta bir kan gölü ile, vahşetle karşılaştılar. Öldü sanılarak bırakılan Serdar Alten'in yaşadığını fark ettiler. Alten, Hacettepe Hastanesi'ne kaldırıldı. Alten saldırganların eşkalini tarif etti. Olayın tek canlı tanığı polise bazı bilgileri anlattıktan sonra 17 Ekim 1978 tarihinde öldü.⁴⁸¹ Alten, Ülkücülerin saldırısına uğradıklarını ve 34 PD plakalı bir araca bindirildiğini söylemişti. Araçla ilgili yapılan araştırmada bir tesadüf sonucu aracın asıl plakasının 06 PD 137 olduğu tespit edildi. Aracın Ülkücü Mustafa Mit'e ait olduğu ve örgüt adına bu kişi üzerine alındığı anlaşıldı. Daha sonra yapılan araştırmalarda aracın Muhsin Yazıcıoğlu ve Abdullah Çatlı'nın emrinde olduğu bilgilerine ulaşılmıştı. Abdullah Çatlı ise aracın Muhsin Yazıcıoğlu için bir kere Sivas cezaevinden çıkışında kullanıldığını söylemiştir. Öğrencilerden birisinin henüz ölmediğini ve polise bilgi verdiğini öğrenen Haluk Kırıcı Erzurum'a, Abdullah Çatlı ise Nevşehir'e gitmişlerdi.⁴⁸²

2.6.5. Maraş Olayları

Kahramanmaraş'ta bir süredir mezhep kavgaları körüklenmekteydi. Ama iplerin koptuğu tarih 19 Aralık 1978 olacaktı. Çiçek Sineması'nda üç gündür "Güneş Ne Zaman Doğacak" isimli bir film oynuyordu. Bu film Sovyet aleyhtarı bir film olup, Kırım Türklerinin Sovyetlere karşı direnişini anlatıyor ve her seansta salonlar Ülkücüler ile doluyordu. 19 Aralık'ta Çiçek Sineması'nda film gösterilirken saat 21.00'a doğru bir patlama meydana geldi. Film sırasında bazı izleyiciler "Milliyetçi Türkiye, Müslüman Türkiye" diye sloganlar atıyorlardı. Patlamanın ardından anlatıldığına göre Mustafa

⁴⁸⁰ Ruscuklu, *Demokrat Partiden 12 Eylül'e*, s.233.

⁴⁸¹ Devletioğlu, *İngiliz Arşivlerinde.....*, s.91.

⁴⁸² Gündeş, *İhtilallerin ve Anarşinin.....*, s.145-146.

Özdemir isimli kişi sinemadaki halkı önceden planlandığı gibi galeyana getiriyordu. Türkeli ilçesinden planlı olarak getirttiği 20-25 kişilik grubu tahrik amaçlı kullanıyor ve “Müslüman Türkiye”, “Kanımız aksa da zafer İslamın” gibi sloganlar attırıyordu.⁴⁸³ Sinemada büyük bir panik yaşıyordu. Bu bombanın solcular tarafında attırıldığı söylenerek insanlar tahrik edildi. Sinemadan çıkan grup harekete geçti, CHP İl Merkezi’ne ve PTT’ye saldırdılar. Bu olayın ardından şehirde gergin bir hava oluştu. 20 Aralık tarihinde ise genellikle Alevi vatandaşların gittikleri bir kahve bombalandı ve TÖB-DER’e mensup iki öğretmen öldürüldü. İşte olaylar asıl bundan sonra kızıştı.

22 Aralık günü öğretmenlerin cenaze törenleri vardı. Bunu kendilerine tahrik malzemesi yapmak isteyenler fırsatı kaçırmayacaklardı. Öğretmenlerin cenazeleri hastane morgundan alınarak önce Meslek Lisesi’ne götürüldü ve burada tören yapıldı. Ardından da kortej eşliğinde camiye götürülmeye başlandı. Günlerden cumaydı. Cuma namazından çıkan sağıclar ile bu cenaze kortejinin karşılaşması halinde büyük olaylar çıkabilirdi. Nitekim bunun farkında olan bazı vatandaşlar işyerlerini açmamışlar, sokağa çıkmamışlardı. Yani herkes Kahramanmaraş’taki gergin ve elektrikli havanın farkındaydı. Taraflar karşı karşıya geldiklerinde taşlı sopalı saldırılar başlamıştı. Halk “Alevilerin cenaze namazı kılınmaz.”, “Komünistlerin cenaze namazı kılınmaz.” gibi sloganlarla tahrik edilmeye çalışılmıştı.⁴⁸⁴ Caminin imamı da benzer yönde söylemlerde bulunarak halkı tahrik etmişti. Çatışmalar başladı ve öğretmenlerin cenazeleri ortada kaldı. Bu olaylar sırasında da üç kişi öldü.⁴⁸⁵ Burada galeyana gelen insanlar şehrin içlerine doğru yayıldılar ve silah sesleri artık aralıksız duyulmaya başlandı. Sokak aralarında çatışmalar yaşanmakta, evler yakılıp yıkılmaktaydı. Kahramanmaraş olaylarına bakan mahkemenin gerekçeli hükmünde cenaze olayları sırasında yaşananlar şu şekilde aktarılmaktaydı:

“Cenaze kortejinde... bulunanların eski Belediye Meydanı’na kadar etrafa herhangi bir saldırıda bulunmaları ve tahribat söz konusu değildir. Kortej hareket etmeden önce, kortejde bulunan şahısların üzerleri aranmış, kortej sopa, kırmızı boya ve fırçalardan arındırılmıştır. Kortej eski Belediye Meydanı’na geldikten ve orada Ulucami içinde, önünde ve çevresinde cenaze namazını kıldırıtmamak korteji camiye sokmamak için

⁴⁸³ *Devrimci Yol Savunması*, s.260.

⁴⁸⁴ Ruscuklu, *Demokrat Parti’den 12 Eylül’e*, s.241.

⁴⁸⁵ Çavdar, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1950’den Günümüze)*, s.249-250.

toplanmış bir sağ grup görülerek durdurulduktan sonra, kortejde bulunan bazı şahıslar, etraftaki ağaçların dallarını kopararak sopa yapmışlardır. Ulucami önü ve çevresinde toplanmış olan gruptan taş, sopa, takunya atılmaya başlanmasından sonra, cenaze kortejinde bulunanlar tarafından karşılık verilmiştir. O ana kadar cenaze kortejindekilerin herhangi bir saldırgan durumu yoktu. Saldırgan durumda olan Ulucami içi, önü ve çevresinde toplanmış olan gruptu. (...) Cenaze kortejini oluşturan sol grup, karşıt grubun saldırısı üzerine cenazeleri yerde bırakarak dağılmış ve güvenlik kuvvetlerinin himayesinde olay yerinden uzaklaştırılmıştır.”⁴⁸⁶

Ertesi günün daha hareketli geçeceği aşikârdı. Çünkü 22 Aralık'ta cenazeleri kaldırılamayan öğretmenlerin cenazelerinin yanında, olaylar sırasında ölen üç sağcının da cenaze törenleri yapılacaktı. Bu gelişmeler Bakanlar Kurulunun olağanüstü toplanmasına neden olmuştu. Kabine alınacak önlemleri tartışırken muhalefette durumdan yararlanmaya çalışıyor, olaylardan hükümetin sorumlu olduğunu söylüyordu. Başta CHP İl Merkezi olmak üzere bazı kesimler yetkililere müracaat ederek yarının daha hareketli geçeceğini ve bunların önlenmesi için tedbirler alınmasını istemekteydiler. Yetkili makamlar ise gerekli önlemlerin alındığını ve endişe edilecek bir durumun bulunmadığını söylüyorlardı.⁴⁸⁷

23 Aralık günü olaylar daha da şiddetlenmişti. Belediye hoparlörlerinden tahrik edici anonslar yapılmaya başlanmıştı. Solcuların, Aleviler tarafından öldürülen din kardeşlerimizin cenazeleri kaldırılacaktır türünden anonslarına bir müddet sonra müdahale edildiyse de istenilen etki çoktan yaratılmıştı. Galevana gelen insanlar silahlara sarılmışlar, CHP'lilerin ve Alevilerin evlerine ve dükkânlarına saldırmaya başlamışlardı. Alevilerin yoğun oldukları mahallerle giderek evlere uzun menzilli silahlarla saldırmaya, kadın, çocuk, genç demeden öldürmeye başlamışlardı. Hatta hastanelere kadar, vilayet konağına kadar gidilmişti. Kahramanmaraş'ta görevlerini yapan bazı memurlar aileleri ile birlikte vilayet konağına sığınmışlardı. Şehirdeki güvenlik güçlerinin yetersiz kaldığı görülünce Kayseri ve Gaziantep'ten takviye kuvvetler istenilmişti. Fakat bu isteğin yapılmasında geç kalınmıştı. Jetler ise alçak uçuşlar yaparak insanların vazgeçmelerini sağlamaya çalışıyorlardı. Olayları yerinde izlemek için İçişleri Bakanı İrfan Özaydınlı ve Jandarma Genel Komutanı Sedat Celasun şehre gelmişlerdi.

⁴⁸⁶ *Maraş Olayları Davası Gerekçeli Hüküm*, s.296. Akt. *Devrimci Yol Savunması*, s.261.

⁴⁸⁷ Ruscuklu, s.242-243.

Gece sokağa çıkma yasağı ilan edildi fakat ertesi gün herkes yine sokaktaydı. Saldırganlar tüm güçleriyle saldırmaya devam ediyorlar, hatta civar il ve ilçelerden de gelenler oluyordu. 24 ve 25 Aralık tarihlerinde Kahramanmaraş büyük bir katliama sahne oldu. Alevi vatandaşların yaşadıkları mahallelere yönelen saldırganlar evleri içindeki insanlarla birlikte yakıyorlardı. Mahsur kalan insanları kurtarmaya giden polislerin üzerine de ateş açılıyordu. Alevi vatandaşların evleri işaretleniyor, bu işaretleri gören saldırganlar evleri ya ateşe veriyorlar ya da uzun menzilli silahlarla tarıyorlardı. Evlerin içindeki vatandaşlarda evler ile birlikte yanıyorlar ya da ateş sonucunda ölüyorlardı. 25 Aralık'ta evlerden çıkan cesetler ölü sayısını artırıyor. Hatta polisin daha önceden girememiş olduğu bazı bölgelerde 16 ceset birden bulunuyordu. TİP, CHP, TÖB-DER, POL-DER binaları ile 210 ev ve 70 işyerinin yakılıp yıkıldığı haberleri duyuluyordu.⁴⁸⁸ 25 Aralık'ta İçişleri Bakanı, bütün mahallelerde sükûnetin sağlandığını, evlerine dönemeyen 2500 Alevi vatandaşın askeri kışlalarda kaldığını, yeni takviye birliklerin şehre geleceğini ve olaylar tamamen yatışınca kadar eğitime ara verildiğini, açıklıyordu.⁴⁸⁹

Kahramanmaraş'taki durum bu halde iken siyasiler çözüm bulmak yerine birbirlerine saldırmayı tercih ediyorlardı. Ecevit, muhalefeti katilleri desteklemekle suçlarken, Demirel hükümetin nerede olduğunu soruyor, Türkeş katilleri Ecevit'in himaye ettiğini söylüyor ve Erbakan da Müslüman Türkiye diye bağırانların MSP üyesi olmadıklarını ifade ediyordu. Siyasiler bu tutumları ile 1970'li yılların tipik siyasetini yansıtıyorlar, bir araya gelerek çözüm bulmanın yerine karşılıklı suçlamalar ile sorunu daha da büyütüyorlardı.

25 Aralık'ta 13 ilde yani İstanbul, Ankara, Kahramanmaraş, Adana, Elazığ, Bingöl, Erzurum, Erzincan, Gaziantep, Kars, Malatya, Sivas ve Urfa'da sıkıyönetim ilan edilmesine karar verildi.⁴⁹⁰ Böylece 26 Aralık 1978 tarihinde saat 07.00'dan itibaren bu illerde sıkıyönetim ilan edilmiş oldu. Fakat bu sıkıyönetim bazı tartışmalara neden oldu. Hükümet sıkıyönetimin kapsamını dar tutmuş, muhalefetin isteklerine karşı direnmiş, bölücülük ve komünizm ile mücadeleyi sıkıyönetim görevine dahil etmeye yanaşmamıştı. Bu nedenle sıkıyönetim kapsamı ve görevleri hükümet ile iktidarın

⁴⁸⁸ Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den Günümüze)*, s.250.

⁴⁸⁹ Ruscuklu, *Demokrat Partiden 12 Eylül'e*, s. 245.

⁴⁹⁰ İba, *Ordu Devlet Siyaseti*, s.255.

ilişkilerinin uzun süre gergin olmasına neden olmuştu.⁴⁹¹ Kenan Evren, Ecevit'e Diyarbakır'ın neden sıkıyönetime dahil edilmediğini sormuş, Ecevit de bunu bile zor geçirdiğini, Diyarbakır'ı da dahil ederse muhalif milletvekillerinin itiraz edeceğini söylemişti.⁴⁹²

Kahramanmaraş olayları sonucunda 107 kişi ölmüştü.⁴⁹³ Yüzlerce kişi yaralanmış, yüzlerce ev ve işyeri tahrip edilmişti. Olaylar sonucunda Kahramanmaraş adeta bir savaş sonrası görünümüne bürünmüştü. Jandarma Genel Komutanlığı'nın Kahramanmaraş olayları hakkında hazırladığı raporda bu olaylara dar bir bakış açısıyla bakılmaması, daha geniş açıdan bakılması gerektiği söylenmekteydi.⁴⁹⁴ Kahramanmaraş olayları sadece ülke içini değil, Türkiye'yi bir müddettir dikkatle izleyen dış dünyayı da ilgilendirmişti. ABD, İngiltere, Fransa, Almanya ve İtalya birkaç hafta sonra katılacakları Guadeloupe zirvesinin gündemini Türkiye olarak değiştirmişlerdi.⁴⁹⁵

Bazı iddialara göre ise gerek Kahramanmaraş'ta olsun gerekse benzer içerikli diğer olaylarda olsun dış güçlerin parmağı vardır. Bu dış güç de ABD'dir. Ankara ABD Büyükelçiliği İkinci Kâtibi Alexander Pack, Kahramanmaraş olaylarından çok kısa bir süre önce Kahramanmaraş'ı ziyaret etmiştir. Yine aynı şekilde Çorum ve Amasya'ya da ziyaretlerde bulunmuştur. Bu üç ilin de Alevi-Sünni çatışmalarına sahne olan iller olmaları dikkat çekmektedir. Pack'in ziyaretlerinde bölgenin etnik ve mezhepsel yapıları ile ilgili sorular sorması dikkat çekmiştir.⁴⁹⁶

⁴⁹¹ Rifki Salim Burçak, *Türkiye'de Askeri Müdahalelerin Düşündürdükleri*, Gazi Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Matbaası, Ankara 1988, s.20.

⁴⁹² Kenan Evren, *Kenan Evren'in Anıları*, Cilt: 1. s.235.

⁴⁹³ Kahramanmaraş olaylarındaki ölü sayısı için farklı farklı rakamlar verilmektedir. 111, 107, 109 gibi rakamlar verilirken Kenan Evren ölü sayısının 107 olduğunu söylemektedir. Bkz. Kenan Evren, *12 Eylül'den Önce ve Sonra... Ne Demişlerdi? Ne Dediler? Ne Diyorlar?*, Milliyet Yay., İstanbul 1997, s.11.

⁴⁹⁴ Kahramanmaraş olaylarını anlatan bu raporda bu olayların ülkedeki diğer olaylardan bağımsız olmadığı, ülkenin diğer bölgelerinde de benzer tarzda olayların belki yöneticilerin uyanıklığı sayesinde önlenemediği, Türkiye'nin konumu gereği tarih boyunca ihtilallere sahne olduğu, MC hükümeti döneminde Kahramanmaraş'taki önemli görevlere yanlış kişilerin getirildiği, ildeki Eğitim Enstitüsü'ne ise genellikle MHP yanlısı militanların atandıkları, CHP iktidarında ise tam karşıt görüştekilerin bu göreve getirildikleri ve dolayısıyla Maraş'ın hep yanlı idare ve örgütlenmelere sahne olduğu belirtilmiştir. Yine bu raporda Kahramanmaraş'taki Sünni halkın polisin taraf tuttuğuna inandığı, Yol-Su-Elektrik Teşkilatı ile Orman İdaresi imkânlarının Alevi vatandaşlara tahsis edildiği görünümünün oluştuğu anlatılmaktadır. Daha detaylı bilgi için bkz. Kenan Evren, *Kenan Evren'in Anıları*, Cilt: 1, s.230-234.

⁴⁹⁵ Birand, *12 Eylül: Saat 04.00*, s.69.

⁴⁹⁶ Tüleylioğlu, *Kahramanmaraş Katliamı*, s.35.

Kahramanmaraş'taki olayların ne kadar dehşet verici olduğunun anlaşılması açısından bazı tanıkların Kahramanmaraş Olayları Davası'nda verdikleri ifadeler aşağıya alınacaktır:

Yörükselim Mahallesi'ndeki olayların tanıklarından;

Üsteğmen Zekai Çetiner: “(...) 24.11.1978 günü, Yörükselim mahallesindeki ölüleri topladığı, 10 kadar cesetten birisinin tamamen yanmış vaziyetle olduğunu; mahalledeki evlerin de tamamen yakılmış vaziyette olduklarını (...)”⁴⁹⁷ aktarıyor.

Kahramanmaraş Valisi Tahsin Soylu: “(...) 23.12.1978 günü sabah saat 09.00 sıralarında, Belediye hoparlörleri ile halkı tahrik edici ölüm ilanlarının yapıldığının telefonla Valiliğe ihbar edilmesi Üzerine, Belediye Başkanını telefonla evinde buldurarak, yayınların derhal durdurulması ve ilan metinlerinin Valiliğe gönderilmesini istediğini, bu ilanların MHP Merkez İlçe Başkanı, ÜGD ve diğer bir dernek tarafından yaptırıldığının anlaşıldığını; ilan metinlerinde ‘şehitlerimize yakışır bir şekilde cenazelerin kaldırılması için’ halka çağrıda bulunulduğunu ve bu ilan metni dışında bazı tahrik edici ifadelerin kullanıldığını; şehirde tansiyonun yüksek olması ve bazı grupların hastane civarında toplandığının öğrenilmesi üzerine, hukuk anlayışına göre valiliğin sokağa çıkma yasağı koymak yetkisi olmasına rağmen, saat 10.00'dan geçerli olmak üzere sokağa çıkma yasağı konularak, belediye hoparlörleriyle halka duyurulduğunu...”⁴⁹⁸ ifade ediyor.

Evlerin işaretlenmesi ile ilgili olarak;

482 iddianame nolu sanık Ali Korkulu: “24.12.1978 pazar günü evinde bulunduğu sırada komşularının öğleye doğru kaçmaya başladıklarını; ‘nereye kaçıyorsunuz, ne var’ diye sorduğunda, ‘Namık Kemal mahallesinde sağ, sol çatışması var, bundan korkup kaçıyoruz’ dediklerini; bu komşular mahalleyi terk etmeden önce Namık Kemal mahallesi tarafından büyük bir topluluğun gelmekte olduğunu; bu topluluğun evin ön tarafındaki odanın penceresinin önüne yığıldığını; burada ‘üzerinde yazı bulunan evleri yakın, diğer evlere dokunmayın’ diye bir ses geldiğini; bunu

⁴⁹⁷ Devrimci Yol Savunması, s.266.

⁴⁹⁸ Devrimci Yol Savunması, s.266-267.

söyleyenin kim olduğunu bilmediğini; olay öncesinde evlerin duvarlarında böyle yazılar gördüğünü.”⁴⁹⁹ aktarmaktadır.

MHP’liler ise Maraş Olaylarından birkaç ay önce MHP’nin Maraş milletvekili Yusuf Özbaş’ın Maraş’la ilgili bir rapor hazırladığını, bu raporda YSE’nin (Yol-Su-Elektrik) araçları ve başka yollarla Maraş’a silahların sokulduğunu, uzun namlulu silahlar da dahil olmak üzere çeşitli silahların Maraş’a getirildiğini, burada bir şeye hazırlık yapıldığını söylediklerini ama Başbakan Ecevit’in ise hiç oralı olmadığını söylemektedirler.⁵⁰⁰

Kahramanmaraş olaylarını dış basında yakından takip etmiştir. Çıkan yazılarda genellikle sağ-sol veya Sünni-Alevi çatışmalarına değinilmiştir. Fakat iki haber siyaset ve iç savaşa işaret etmeleri bağlamında dikkat çekmektedirler:

“*La Cite*- 26 Aralık 1978”⁵⁰¹

“... Sağcılar ‘Komünistlere ölüm, Müslüman Türkiye, kahrolsun Şiiler,’ sloganlarıyla solculara ait evleri ve işyerlerini tahrip etmişlerdir. Türkiye’de siyasal anarşi bazı çevreler tarafından tahrik edilmektedir. Böylece ülke iç savaşa itilmektedir...”

“*Le Monde*- 24 Aralık 1978”⁵⁰²

“... Kahramanmaraş’taki olayları artık sadece ‘terörizm’ sözcüğü ile nitelemek imkansızdır ... Siyasal rekabet, mezhep çatışmalarına meydan verebilir ...”

Görüldüğü gibi yabancı basında olayları yakından takip etmiş, Türkiye’deki gidişatı iç savaş olarak yorumlamışlardır. Kahramanmaraş olayları yakın tarihe adeta kanlı bir leke olarak geçmiştir. O zamana kadar bir arada sorunsuzca yaşayan insanlar bu tarihten itibaren birbirlerini düşman olarak görmeye başlamışlardır. Bu durum ülkenin diğer bölgelerine de sıçramıştır.

⁴⁹⁹ *Devrimci Yol Savunması*, s.289.

⁵⁰⁰ Osman Çakır, *Nevzat Kösoğlu ile Söyleşiler Hatıralar yahut Bir Vatan Kurtarma Hikayesi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2008, s.316.

⁵⁰¹ Ruscuklu, *Demokrat Partiden 12 Eylül’e*, s.238.

⁵⁰² Ruscuklu, *Demokrat Partiden 12 Eylül’e*, s.237.

2.6.6. Çorum Olayları

Alevi-Sünni çatışması niteliğine dönüştürülen olaylar 1980 yılında Çorum'da da meydana gelmiştir. 27 Mayıs'ta Gün Sazak'ın öldürülmesi üzerine 28 Mayıs'ta Çorum'da Kahramanmaraş'takine benzer olaylar yaşanmaya başlanmıştır. Gün Sazak'ın öldürülmesini protesto eden 100 kadar MHP'li gencin başlattığı hareket sol görüşlü bazı vatandaşların ev ve işyerlerinin tahribi ile devam etmiştir. Hedef yine Alevi vatandaşlar olmuştur. Tıpkı Kahramanmaraş'ta olduğu gibi provoke edici haberler burada da kullanılmış, Alevi vatandaşların Sünni mahallerini kurşunladıkları söylentileri yayılınca olaylar iyice şiddetlenmiştir. Aleviler bir mahallede toplanarak hem güvenlik güçlerinin hem de MHP'lilerin mahalleye girmelerine engel olmuşlardır. 29 Mayıs gecesi bu mahallede iki polis memuru hayatını kaybederken bir polis memuru da yaralanmıştır.⁵⁰³

30 Mayıs'ta sokağa çıkma yasağı ilan edilmiştir. Fakat pek çok Alevi aile sokağa çıkma yasağına aldırmadan göç etmeye başlamıştır. Evleri ve işyerleri yakılıp yıkılan Alevi vatandaşlar polise güvenmediklerini dile getirmişlerdir.⁵⁰⁴

Tıpkı Kahramanmaraş olaylarında olduğu gibi Çorum olaylarında da İçişleri Bakanı ile Jandarma Genel Komutanı olay yerine gelerek incelemelerde bulunmuşlardır. Valiliğe gittiklerinde Vali, odasında olaylar ile ilgili bilgi verirken telefon çalmış ve valinin eşi saldırganların evlerine saldırdıklarını, camlarını taşıdıklarını söylemiştir. Bunun üzerine olay mahalline gidilerek kalabalık dağıtılmıştır.⁵⁰⁵ Çorum'daki gergin hava ancak 7 Haziran'da son bulmuştur.

Rakamsal olarak Kahramanmaraş'tan daha az kayıpla son bulsa da Çorum olayları da civar köylerdeki olaylar ile birlikte 33 vatandaşın hayatına mal olmuştur. Birçok ev ve işyeri tahrip edilmiştir. Bazı Alevi vatandaşların ev ve işyerleri de yakılmıştır. Olaylar sonucunda Çorum'dan göç edenler de olmuştur.

4 Temmuz'da Çorum'da yine hareketlenme olmuştu. Alevilerin Alaaddin Camisi'ni bombaladıkları söylentileri yayılmıştı. Cuma namazından çıkan halk galeyana gelmişti.⁵⁰⁶ Söylemler her zamanki alışıldık "Komünistler camileri yakıp yıkıyor"

⁵⁰³ Kenan Evren, *Zorlu Yıllarım-1*, Milliyet Yay, İstanbul 2004, s.172.

⁵⁰⁴ Evren, *Kenan Evren'in Anıları*, Cilt: 1, s.440.

⁵⁰⁵ Evren, *Kenan Evren'in Anıları*, Cilt: 1, s.440-441.

⁵⁰⁶ Turan, *Darbe Arası Türkiye.....*, s.111.

şeklindeydi. Her zamanki gibi ev ve işyerleri ateşe verildi. Olaylar sırasında yine sokağa çıkma yasağı ilan edildi.⁵⁰⁷

Olaylardan önce ABD elçilik görevlisi Alexander Peck'in Çorum'a geldiği, Sünni, Alevi nüfus hakkında bilgi aldığı, partileri, belediye başkanını ve valiliği ziyaret ettiği ortaya çıkmıştır. Hatta Peck'in ajan olduğu yönündeki söylentilerin Dışişleri Bakanı Gündüz Ökçün tarafından doğrulandığı da anlatılmaktadır.⁵⁰⁸

Çorum olaylarında da tıpkı diğer şehirlerde olduğu gibi Alevi-Sünni çatışması araç olarak kullanılmıştır. Yıllardır bir arada yaşayan insanların aniden bu hale gelmeleri ülkede gizli bir elin olduğunu göstermektedir. Çorum olayları yaşanırken 15. Piyade Tugayı Komutanlığı görevini yürüten Tuğgeneral Şehabettin Esengün olaylardan altı yıl sonra mezhep kavgalarının nasıl provokasyon haline getirildiğini “Çorum olayları bir mezhep kavgası değildi. Böyle bir imaj verilmeye çalışılmıştır. Mezhep ayrılığı, aşırı sağ ve aşırı solun çatışması için bir provokasyon olarak kullanılmıştır.”⁵⁰⁹ ifadeleri ile doğrulamaktadır. Bu olaylar sonucunda 26 kişi hayatını kaybetmiştir.

2.6.7. Öldürülen Aydınlar ve Bilim Adamları

1970'li yılların sonları sadece şehir bazındaki olaylar ile sınırlı kalmıyordu. Bu zaman dilimi içerisinde birçok gazeteci, yazar ve üniversite hocası cinayete kurban gidiyordu. Sayı oldukça fazlaydı. Bu suikastlara kurban giden belli başlı isimler şunlardı:

7 Nisan 1978'de Server Tanilli uğradığı suikast sonucunda ağır yaralanıyor ve felç oluyordu. Doğan Öz, Dr. Bedrettin Cömert, Doç. Dr. Orhan Yavuz, Dr. Necdet Bulut, Prof. Dr. Bedrettin Karafakıoğlu, gazeteci Ali İhsan Özgül, 7 Aralık 1979'da Prof. Dr. Cavit Orhan Tütengil, 1 Şubat 1979'da gazeteci Abdi İpekçi, Adana Köy-Kooperatifi Başkanı Akın Özdemir, Adana Emniyet Müdürü Cevat Yurdakul, Prof. Dr. Ümit Doğanay, 12 Mart Döneminin başbakanı Nihat Erim, 22 Temmuz 1980'de DİSK

⁵⁰⁷ Birand, *12 Eylül: Saat 04.00*, s.216.

⁵⁰⁸ Turan, *Darbe Arası Türkiye.....*, s.111-112.

⁵⁰⁹ Erdost, *12 Eylül Turkaları*, s.103.

eski Genel Başkanı Kemal Türkler, 27 Mayıs 1980’de eski Gümrük ve Tekel Bakanı Gün Sazak....⁵¹⁰

2.7. 12 EYLÜL’E GİDERKEN

2.7.1. Uyarı Mektubunun Verilmesi

Siyasiler ülkedeki durumu düzeltmenin yerine birbirleri ile laf yarışına girmişlerdi. Kimileri iktidarını korumanın kimileri ise iktidar olmanın derindeydiler. Onlar için parlamentonun giderek çalışamaz hale gelmesi bile iktidar olmaktan daha önemli değildi.

1978 yılının Aralık ayında meydana gelen Kahramanmaraş olaylarından sonra ilan edilen sıkıyönetimi görüşmek üzere bir araya gelen komutanlar III. Selim tarafından Nizam-ı Cedid için inşa ettirilmiş olan Selimiye kışlasında toplandılar. Toplantılar gizli görüşmeler haline geldi ve 12 Eylül’ün temelleri atıldı. Bu toplantılar artık bir gelenek halini aldı. Dışarıya renk vermemek için eşlerini de getiren komutanlar amaçlarını gizlediler.⁵¹¹

Her yılın Aralık ayında Brüksel’de NATO Askeri Komite Toplantısı yapılırdı. Bu toplantıya Genelkurmay Başkanları katılırlardı. Kenan Evren’de 1979 yılındaki toplantıya gitmeden önce Genelkurmay II. Başkanına dönüşte bir toplantı yapacağını bildirmiş, bu toplantıya bütün Kuvvet Komutanlarının yanı sıra Ordu ve Kolordu Komutanları ile Harp Akademileri Komutanının da katılmasını istemişti. Evren’in Türkiye’ye dönmesinden sonra komutanlar yine Selimiye’deydiler. Burada ne yapılacağı konusunda tartışmalar ortaya atıldı. Bazı komutanlar bir an önce darbe yapılması gerektiğini söylüyorlardı. Gerekçe olarak ise ekonominin iyice kötüye gitmesini, anarşi ve terör olayları nedeni ile artık daha fazla can kaybının olmamasını gösteriyorlardı. Evren anılarında anlattığına göre bu aşamada müdahale taraftarı değildi. Çünkü kendisi 27 Mayıs ve 12 Mart müdahalelerini görmüş ve TSK’nin maddi ve manevi açılarından ne kadar zarar gördüğünü bizzat yaşamıştı.⁵¹² Bu aşamada Kenan Evren burada herkesi memnun edecek bir formül sundu. Siyasetçilere bir şans daha

⁵¹⁰ Çavdar, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi*, s.251. Ayrıca suikastlarla ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Balbay, *12 Eylül Sol-Kırımı-78’liler*, s.74-82.

⁵¹¹ Pope, *Modern Türkiye’nin.....*, s.140.

⁵¹² Evren, *Kenan Evren’in Anıları*, Cilt: 1, s.428.

verilmesini, belki bu arada toparlanacaklarını, bir uyarı mektubu verilmesini teklif etti. Zaten eğer toparlanmazlarsa bizim müdahalemizin en son çare olduğu başka hiçbir çare kalmadığı iyice anlaşılmış olur, dedi. Böylece Selimiye kışlasından uyarı mektubu kararı çıkmış oldu.⁵¹³

1979 Aralık'ında siyasilere iletmek üzere Cumhurbaşkanı Korutürk'e verilen uyarı mektubu şöyleydi:

“Sayın Cumhurbaşkanım,

Ankara, 27.12.1979

Ülkemizin içinde bulunduğu ortamda devletimizin bekası, milli birliğinin sağlanması, halkın mal ve can güvenliğinin temini için anarşi ve terör ve bölücülüğe karşı parlamenter demokratik rejim içerisinde Anayasal kuruluşların ve özellikle siyasal partilerin, Atatürkçü milli bir görüşle müştereken tedbirler ve çareler aramaları kaçınılmaz bir zorunluluk olarak görülmektedir.

Milli Güvenlik Kurulu'nun muhtelif toplantılarında bu konuda alınan kararların muhalefete siyasi partilerin kısır tutum ve davranışları yüzünden olumlu sonuçlara götürülemediği yüksek malumlarıdır.

Kuvvet Komutanları ile beraber yaptığım son gezilerimde Ordu ve Kolordu Komutanı seviyesindeki general ve amirallerle görüşmelerimde, milli birlik ve beraberliğe en çok ihtiyaç duyduğumuz bu dönemde, süratle bir sonuca ulaşabilmek için gerekli tedbirlerin müştereken tesbiti amacı ile, tüm Anayasal kuruluşlar ve siyasi partilerin bir kere daha uyarılması bütün komutanlarca müştereken dile getirildi.

Bu karar ışığında Türk Silahlı Kuvvetlerinin görüşlerini, Milli Güvenlik Kurulu Başkanı olarak zat-ı alilerine sunuyorum.

Gereğini yüksek takdirlerinize arz ederim.

Saygılarımla

Kenan Evren

Orgeneral

---

⁵¹³ Cüneyt Arcayürek, *12 Eylül'e Doğru Koşar Adım (Kasım 1979-Nisan 1980)*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1998, s.260-261.

Genelkurmay Başkanı”⁵¹⁴

Mektuba bir mektup daha iliştirilmişti. Bu ise Türk Silahlı Kuvvetleri’nin görüşünü bildiriyordu:

“Ülkemizin içinde bulunduğu son derece önemli siyasi ve ekonomik ve sosyal ortamda her geçen gün hızını biraz daha artıran anarşi, terör ve bölücülüğe karşı milli birlik ve beraberliğin sağlanabilmesi için, Türk Silahlı Kuvvetleri, ülke yönetiminde etkili ve sorumlu Anayasal kuruluşları ve özellikle siyasi partileri göreve davet etmek mecburiyetinde kalmıştır.

Kahramanmaraş olaylarının yıldönümünde, henüz ilk ve ortaöğretim çağında evlatlarımızın örgütlü eylemciler tarafından zorla sürükledikleri anarşik olaylar ibretle müşahade edilmektedir. Anayasamızın getirdiği geniş hürriyetleri kötüye kullanarak, İstiklal Marşımız yerine komünist enternasyonal söyleyenlere, şeriat düzeni davetçilerine, demokratik rejimi yerine her türlü faşizmi getirmek isteyenlere, anarşiye, yıkıcılığa ve bölücülüğe milletimizin tahammülü kalmamıştır.

İktidar olan siyasi partilerin bütün devlet kademelerini kendi siyasi görüşleri doğrultusunda hareket edecek kişilerle doldurulması, kamu görevlilerinin ve vatandaşların bölünmesini zorunlu hale getirmektedir. Siyasi partilerce yaratılan bölünme giderek anarşi ve bölücülüğü destekleyen iç kaynakların şekillenmesine, himayesine, polis, öğretmen ve diğer birçok kuruluşun birbirine düşman kamplara ayrılmasına neden olmaktadır.

Türk Silahlı Kuvvetleri, ülkemizin siyasi, ekonomik ve sosyal sorunlarına bir çözüm getiremeyen, anarşi ve bölücülüğün ülke bütünlüğünü tehdit eden boyutlarına varmasını önleyemeyen, bölücü ve yıkıcı gruplara tavizler veren ve kısır siyasi çekişmeler nedeni ile uzlaşmaz tutumlarını sürdüren siyasi partileri uyarmaya karar vermiştir.⁵¹⁵

⁵¹⁴ Evren, *12 Eylül’den Önce ve Sonra.....*, s.12.

⁵¹⁵ Mektuptaki bu ifadeye dikkat edilmelidir. Çünkü siyasilerin hepsi bu uyarının kendisine yapılmadığını iddia edeceklerdir. Oysa burada iktidar ya da muhalefet diye herhangi bir vurgu yapılmamış, siyasi partiler ibaresi kullanılmıştır. Bu da uyarının muhatabının tüm partiler ve liderleri olduğunu göstermektedir.

Bölgemizdeki gelişmeler Ortadoğu'da her an sıcak bir çatışmaya dönüşebilecek durumdadır. İçte anarşist ve bölücüler yurt sathında genel bir ayaklanmanın provalarını yapmaktadır.

Ülkede birlik ve beraberliğin, vatandaşın can ve mal güvenliğinin süratle sağlanabilmesi için gerekli kısa ve uzun vadeli tedbirlerin yüce meclislerimizde en kısa zamanda kararlaştırılması bugünkü ortam içinde hayati bir önem taşımaktadır.

Diğer yandan meclislerin açılışından bir buçuk ay sonra komisyonların ancak teşkil edebilmesi ve ülkenin acilen çözüm bekleyen konularını müzakere için bugüne kadar müşterek bir gündemin saptanamaması üzüntü ile izlenmektedir.

Atatürk milliyetçiliğinden alınan ilham ve hızla vatandaşlarımızı kaderde, kıvançta ve tasada ortak, bölünmez bir bütün halinde milli şuur ve ilkeler etrafında toplamanın, iç barış ve huzurun sağlanmasında temel unsur olduğu apaçık bir gerçektir. Ülkenin içinde bulunduğu bu durumdan biran evvel kurtulması hükümetler kadar diğer siyasi partilerimizin de görevleri arasındadır.

Türk Silahlı Kuvvetleri iç hizmet yasası ve kendisine verilen görev ve sorumluluğunun idraki içinde ülkemizin bugünkü hayatı sorunları karşısında siyasi partilerimizin, bir an önce milli menfaatlerimizi ön plana alarak, anayasamızın ilkeleri doğrultusunda ve Atatürkçü bir görüşle bir araya gelerek anarşi, terör ve bölücülük gibi devleti çökertmeye yönelik her türlü hareketlere karşı bütün önlemleri müştereken almalarını ve diğer Anayasal kuruluşların da bu yönde yardımcı olmalarını ısrarla istemektedir.

Kenan Evren

Orgeneral

Genelkurmay Başkanı

Nurettin Ersin

Orgeneral

K.K. Komutanı

Bülend Ulusu

Oramiral

Deniz Kuv. Kom.

Tahsin Şahinkaya**Sedat Celasun**

Orgeneral

Orgeneral

Hava Kuv. Kom.

Jandarma Genel Komutanı”⁵¹⁶

Görüldüğü gibi uyarı mektubu siyasilere adeta müdahalenin sinyallerini veriyordu. Burada dikkat çeken bir nokta da mektupta hem iktidarın hem de muhalefetteki partilerin uyarılmasıydı. Oysa mektubu öğrenen siyasilerin hiçbiri bu mektubu kabullenmeyeceklerdi.

Uyarı mektubu Cumhurbaşkanı Korutürk’e ulaştırıldığında Korutürk, Evren’e yılbaşının yaklaştığını, mektup şimdi verilirse bir tedirginliğin yaşanacağını, mektubu yılbaşından sonra siyasilere ileteceğini söyledi.⁵¹⁷ 1 Ocak 1980 tarihinde Genelkurmay Başkanı Kenan Evren, Kuvvet Komutanları ve Jandarma Genel Komutanı mektubu görüşmek üzere Çankaya Köşkü’ne gittiler. Korutürk, Kuvvet Komutanlarının görüşlerini de öğrenmek istemişti. Kuvvet Komutanları da Evren ile benzer düşünceler dile getirdiler. Ordunun yönetime el koyma gibi bir niyetlerinin olmadığını, fakat ülkenin içinde bulunduğu durumun hiç iyi olmadığı ve önlem alınmaz ise daha kötüye gideceğini, bir aylık hükümetten istifa etmesini istemek gibi bir haklarının olmadığını, bütün partiler ve anayasal kuruluşlar el ele verirlerse içinde bulunulan durumdan çıkılabileceğini belirttiler. Cumhurbaşkanı da ülkenin içinde bulunduğu sıkıntılı durumu anlatarak, ordunun müdahalesinin doğru olmayacağını, sorunun parlamenter sistem içerisinde halledilmesi gerektiğini söyleyerek müdahaleye taraftar olmadığını açıkça dile getirdi.⁵¹⁸

Mektup yılbaşından sonra siyasilere ulaşıyor ve kamuoyunda bomba etkisi yaratıyordu. Siyasilerin hiçbiri mektubu üzerine almıyordu. Ecevit kendisinin iktidar olmadığını söylerken, Demirel de henüz yeni iktidar olduğunu ve mektubun muhatabının kendisi olmadığını söylüyordu. Ecevit, kendisini muhtıranın muhatabı olarak görmüyor ve cumhurbaşkanlığından ayrıldıktan sonra gazetecilere şu açıklamayı yapıyordu:

⁵¹⁶ Evren, *12 Eylül’den Önce ve Sonra.....*, s.2-15.

⁵¹⁷ Ruscuklu, *Demokrat Partiden 12 Eylül’e*, s.351.

⁵¹⁸ Ersal Yavi, *İhtilâlcı Subaylar*, Yazıcı Yayınevi, İzmir 2005, s.470.

“Mektup 12 Mart’a oranla değişik, hiç olmazsa bir model göstermiyor, ayrıca Cumhuriyet Halk Partisi hiçbir döneminde demokrasiyi koruma açısından bir uyarı almadı, oysa bu hükümet daha 51. gününde böyle bir uyarı almıştır. Bu aramızdaki farkı göstermektedir.”⁵¹⁹

Demirel ise, “35 günde ne yapılabilirse onun azamisini yaptık” diyordu.⁵²⁰

Basının mektuba tepkisi ise olumlu olmuştu. Gazetelerin günlük haberlerinde bunun beklenen bir durum olduğu ve askerlerin haklılıkları vurgulanıyordu. Kenan Evren de mektubun basında olumlu karşılandığını “... basının hemen hemen hepsinde uyarı mektubu eleştirilmemiş, aksine haklı bulunmuştur. Hiçbir yazar arkadaşımız ‘Silahlı Kuvvetler hükümetin emrindedir. Hükümetin emrinde olan bu güç nasıl oluyor da müdahale niteliği taşıyan böyle bir uyarı mektubunu Cumhurbaşkanı’na verebiliyor? Bu mektubu imzalayan komutanların hemen emekli edilmeleri ve haklarında gerekli yasal işlem yapılmalıdır’ şeklinde bir makale kaleme almamıştır. Bu da gösteriyor ki, mektup, basın tarafından da onay görmüştür.” cümleleri ile anlatıyordu.⁵²¹

Basında mektup ile ilgili olarak çıkan bazı başlıklar şu şekildeydi:

“ ‘AP ile CHP işbirliği için hâlâ müsait zemin arıyor.’, ‘Demirel, Evren’le mektubu konuştu. Demirel: ‘Gnkur. Bşk. bu mektup hükümete karşı değildi’ dedi. Meclis’teki anarşi yasalarının bir an önce çıkarılması için verildiğini, söyledi.”, “Demirel, Evren ve Kuvvet Komutanları ile Başbakanlıkta üç saat görüştü.”, “Demirel, ‘Ordunun sıkıntısına çare bulmak görüşündeyiz.’, “Ecevit: ‘Ordunun demokrasi dışı bir niyeti olmadığı kanısındayım.’, “Ecevit koalisyon istedi, Demirel: Ortak aramam, dedi.”⁵²²

Uyarı mektubu 2 Ocak 1980 tarihli bir telgraf ile yurtdışında da yankı buluyordu. Buna göre Birleşik Krallık Ankara Büyükelçiliği’nden Londra’ya, NATO Genel Merkezi’ne, Atina ve Washington’a TSK’nin bütün anayasal kurumlara iletilmek üzere cumhurbaşkanına bir uyarı mektubu verdiği bildiriliyordu. Telgrafta TSK’nin bütün anayasal güçlerin teröre karşı birleşmelerini istediğini, mektubun muhatabının tek bir

⁵¹⁹ İba, *Ordu Devlet Siyaset*, s.242.

⁵²⁰ İba, *Ordu Devlet Siyaset*, s.242-243.

⁵²¹ Evren, *12 Eylül’den Önce ve Sonra.....*, s.11.

⁵²² Nevzat Bölügiray, *Sokaktaki Asker (Bir Sıkıyönetim Komutanının 12 Eylül Anıları)*, Tekin Yayınevi, İstanbul 2001, s.196-197.

parti ya da partiler olmadığı ve istenilen gerçekleşmezse geriye tek bir seçeneğin kaldığı bilgileri yer alıyordu.⁵²³

Bazı askerler ise müdahale için sabırsızlanıyorlardı. Bedrettin Demirel'in ilerleyen yıllarda söylemiş olduğu, biz 1979 yılının Ağustosunda darbe yapacaktık fakat henüz ihtilalin alt yapısının oluşmadığını gördük, sözleri de askerlerin bazılarının müdahale için sabırsızlandıklarının göstergesi olarak kabul edilebilir.⁵²⁴

2.7.2. Kudüs'ü Kurtarma ya da Konya Mitingi

MSP, 6 Eylül 1980 tarihinde Konya'da Kudüs'ü Kurtarma Mitingi düzenledi. Çünkü o dönemde İsrail Kudüs'ü kendisine başkent yapma kararı almıştı. Bu karar 119 ülke tarafından kınanmış ve hatta Rusya ile Yunanistan da tepki göstermişlerdi. MSP de bu olay karşısında pasif kalınmaması ve İsrail'in kınanması için böyle bir miting düzenlemeye karar vermişti.⁵²⁵ Mitinge Türkiye'nin birçok ilinden otobüsler ile insanlar getirildi. Caddeler ve sokaklar bunların tekbir sesleri ile yankılanıyordu. İstiklal Marşı okunurken ayağa kalkanlar da vardı, kalkmayanlar da.⁵²⁶

Topluluğun önünde üzerinde Arapça yazılar bulunan yeşil bir bayrak açılmıştı. Şeriat yanlısı sloganlar atılıyordu. İstiklal marşının okunacağı anons edilince bunların bir bölümü oldukları yere oturmuşlar ve “ezan sesi istiyoruz bu marşı söylemiyoruz” diye bağırıyorlardı. Mitingde konuşan Erbakan ise “Türkiye'nin kurtuluş ve güçlenmesi batı kulüpte değil, milli görüştedir... Sultan Fatih'in inancındadır. Müslümanların

⁵²³ Devletioğlu, *İngiliz Arşivlerinde.....*, s.268-269.

⁵²⁴ Yılmaz Ensaroğlu, “28 Şubat'la Darbe Kurumsallaştı”, *Son Klasik Darbe-12 Eylül Söyleşileri*, (Ed.: Seyfi Öngider), Aykırı Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 155.

⁵²⁵ Yavi, *İhtilâlcı Subaylar*, s.504.

⁵²⁶ Ahmet Çobanoğlu, *12 Eylül'ün Getirdikleri-Götürdükleri ve C.H.P.'nin Serüveni*, Konya 1992, s.5; Necmettin Erbakan ise Konya mitingini “MSP olarak biz yapmadık. Bütün partilerin sahip çıkması için liderleri davet edildi. Bu arada Müslüman ülkelerin büyükelçileri de çağrıldı. Valilik provokasyon olaylarına karşı tedbir alacağını, mitinge katılacakların üzerlerinin aranacağını söyledi. Her türlü tedbirin alındığı teyit edildikten sonra mitinge iştirak ettik. Fakat bir de gördük ki yasa dışı pankartlar sokaklarda pervazsızca dolaşıyor. Kimse de müdahale etmiyor. Tam bir provokasyon olduğu anlaşılıyordu. Miting İstiklal Marşı ile açıldı. Bütün topluluk İstiklal Marşı'nı Meydanı çınlatarak biçimde söyledi. Ancak kürsünün uzağında bir yerde 20 kişilik bir grup hakikaten yere oturmuşlar. Bu eylem daha önceden gazetecilere haber verilmişti ki onları görüntüleyebildiler. Zira bizim kameralarımızda oturan kimse görünmemektedir. Olay o anda gerçekleşmiş olsaydı gazetecilerin hemen yakalamaları mümkün değildi. Oturanlar bizden değildi hatta sonradan öğrendik ki bizi protesto ediyorlarmış. Miting hakkında, Konya Ağır Ceza mahkemesinde dava açıldı. Daha sonra askeri mahkemeler de bu konuyu didik didik ettiler. Mahkemelerin gördüğü gerçeği Kenan Evren göremiyor” diyerek anlatıyordu. Erbakan'ın Konya Mitingi ile ilgili olarak anlattığı iddialar MSP'nin masum olduğu doğrultusundadır. Erbakan, *Kenan Evren'in Anılarındaki.....*, s.83-87.

mukaddes şehri Kudüs’e yaptıkları tecavüz karşısında, Kudüs’ü mutlaka kurtarmanın inanç ve azmini de yaşıyoruz” sözleri ile topluluğa hitap etmişti.⁵²⁷ Gale yana gelen topluluk şehrin sokaklarında sloganlar atmaya başlamışlardı.

Bu mitingin amacı İsrail’in Kudüs’ü başkent yapmasını protesto etmektir. “Sınırsız İslam Devleti” dileği dile getiriliyordu. Sınırsız İslam Devleti, bütün Müslümanların tek çatı altında toplanmasını sağlayan bir görüştü. Buna göre sınırlar kalkacak, tek bir devlet oluşturulacaktı.⁵²⁸ Adeta bir ütopya dan bahsediliyordu. Çünkü bu açıdan olan bağlarını geçmişte koparmış olan devletlerin artık bir araya gelmeleri hayal bile edilemeyecek bir durumdu. Bu da darbecilerin mitingi müdahale için bir gerekçe olarak göstermelerine yol açmıştı. Hatta onlara göre Atatürkçülük terk edilerek sapık ideoloji ve düşüncelere meyledilmişti. Ordu buna izin veremezdi. TSK bu mitingi “İrticanın kuvvet gösterisi” olarak yorumluyordu.

2.7.3. Cumhurbaşkanı Seçilememesinin Yarattığı Bunalım

Fahri Korutürk’ün görev süresi 1980 yılının Nisan ayında doluyordu. Bu nedenle yeni cumhurbaşkanının seçilmesi için turlar başlayacaktı. Fakat cumhurbaşkanı henüz seçilemediğinden dolayı makama Cumhuriyet Senatosu Başkanının vekâlet etmesi gerekiyordu. Dönemin Senato Başkanı ise AP’den İhsan Sabri Çağlayangil’di. Cumhurbaşkanlığı için seçim turları 22 Mart 1980’de başladı. Seçim turları başlamasına rağmen AP ve CHP’nin halen daha bir aday yoktu. Daha sonra AP aday olarak Mecliste uyurken gazeteciler tarafından sık sık görüntüleneni⁵²⁹ Sadettin Bilgiç’i gösterdi. CHP ise Muhsin Batur’u. MHP de cumhurbaşkanlığı seçiminde AP’nin adayını destekleyeceğini bildirmiştir.

Oylamalar haftalarca sürdü ama bir türlü yeterli çoğunluk sağlanamıyordu. Bu gelişme üzerine AP adayını değiştirme yoluna gitti. Bu sefer de Muhsin Batur’un karşısına Faik Tü rün’ü çıkardı. Beklenen olmuyor, defalarca turlanmasına rağmen yeterli çoğunluğa ulaşamıyordu.⁵³⁰ Cumhurbaşkanının seçilebilmesi için 318 oy

⁵²⁷ Turgut Yılmaz Güven, *Demirel’li Yıllar*, Gündüz Kitabevi Yayınları, Ankara 2008, s.8-9.

⁵²⁸ Çetin Yetkin, *12 Eylül’de İrtica Niçin ve Nasıl Gelişti?*, Ümit Yay., Ankara 1994, s.33.

⁵²⁹ Abdül baki Cebeci, *12 Eylül Müdahalesi ve Kurucu Meclis Anıları m ve Sonrası*, s.2.

⁵³⁰ 1961 Anayasasına göre bir kişinin Cumhurbaşkanı olarak seçilebilmesi için TBMM tarafından üye tam sayısının üçte ikisinin oyunu alması gerekliydi.

gerekiyordu. Oylamaların birinde Batur 303 oy alarak bu rakama yaklaştı ama 15 oya daha ihtiyaç vardı. Oylamaya MHP'lilerin hepsinin, MSP'lilerin ise 23'ünün oy kullandığı, CHP'den ise kendi adaylarına 20 kişinin oy vermediği söylentileri dolaşmaya başlamıştı. Batur'a karşı olan bu tepkinin 12 Martçı olmasından kaynaklandığı düşünülüyordu. Bir başka ifade ile Batur'un seçilmesini istemiyorlardı.⁵³¹ Çünkü muhtıra metninin altında Batur'un da imzası vardı. Türün ise en fazla 264 oy alabilmişti. Bu gelişmeler sonunda seçilemeyeceğini anlayan Batur adaylıktan çekildiğini açıkladı. Partiler yeni aday üzerinde de anlaşamıyorlardı.⁵³² Böylece cumhurbaşkanlığı seçimlerinde defalarca turlamalar yapılmasına rağmen herhangi bir sonuç alınamıyor ve Eylül ayına geliniyordu. Aslında AP birazda işi ağırdan alıyordu. Çünkü makama vekâlet eden Çağlayangil de AP'liydi. Bu durum AP'nin biraz rahatlamasına neden oluyordu. Çünkü genel seçimlere bir yıl vardı. Cumhurbaşkanlığı seçimleri genel seçimlerden sonraya ertelenebilirse, AP kendi isteği doğrultusunda bir cumhurbaşkanının seçilmesini sağlayabileceğini düşünüyordu.

Cumhurbaşkanı bir türlü seçilemeyince emekli Oramiral Kemal Kayacan 30 Mayıs 1980'de Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliğine bir ziyarette bulunuyordu. Kayacan bu ziyaretinde ordunun durumdan rahatsız olduğunu bildiriyordu. Durumun Çağlayangil'e aktarılıp aktarılmadığını da sorunca Genel Sekreter, Çağlayangil'in haberdar olduğunu ve durumu başbakana ilettiğini belirtiyordu.⁵³³ Cumhurbaşkanı Vekili Çağlayangil iki lideri yani Ecevit ve Demirel'i defalarca Çankaya'ya çağırarak anlaşmalarını istedi. Bu durumun ülkeyi iyice kötüye götürdüğünü, anarşi ve terörün iyice arttığını, ordunun bu durumdan rahatsız olduğunu söyledi.⁵³⁴ Fakat iki lider anlaşmamakta ısrar ediyorlardı. Oysa 1973 yılında Fahri Korutürk üzerinde anlaştıkları gibi bir isim üzerinde anlaşabilirlerdi. Meclis dışından birisi üzerinde anlaşılırdı önceki seçimlerde de olduğu gibi önce senatör olarak atanır, daha sonra da cumhurbaşkanı olarak seçilirdi. Bu konunun halledilememesi hem kamuoyunun tepkisini çekti hem de askerleri rahatsız etti.⁵³⁵

⁵³¹ Güven, *Demirelli Yılları*, s.1.

⁵³² Çobanoğlu, *12 Eylül'ün Getirdikleri-Götürdükleri*....., s.4.

⁵³³ Arcayürek, *12 Eylül'e Doğru*....., s.484-485.

⁵³⁴ Çobanoğlu, *12 Eylül'ün Getirdikleri-Götürdükleri*.....,s.12.

⁵³⁵ Cebeci, *12 Eylül Müdahalesi ve*....., s.2-5.

12 Eylül yaklaşırken bu problem hala halledilememişti. Partiler anlaşmamakta ısrar ediyorlar, adaylar ise bir türlü yeterli çoğunluğa ulaşamıyorlardı. 12 Eylül’ü gerçekleştiren generaller darbe için bunu da kendilerine bir gerekçe olarak gösteriyorlardı. Bu sorun darbeden sonra halledilecekti. Darbenin lideri olan Genelkurmay Başkanı Kenan Evren önce hem MGK hem de devlet başkanlığı görevlerini de üstleniyor, daha sonra ise Anayasa oylaması ile birlikte kendi cumhurbaşkanlığını da onaylatıyordu. Böylece Türkiye Cumhuriyeti bir asker cumhurbaşkanına daha sahip oluyordu.

2.8. 12 EYLÜL 1980 ASKERİ DARBESİNİN NEDENLERİ

2.8.1. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi’nin İç Kaynaklı Nedenleri

12 Eylül’ü doğuran nedenlerin hangi yılda başladığı konusunda iki görüş vardır. Bunlardan birincisi; 12 Eylül sürecinin 12 Mart Müdahalesi ile başladığı doğrultusundadır. Çünkü 12 Mart yarım kalmış bir müdahaledir. 12 Eylül ise bunu tamamlamıştır. İkinci görüş ise bu sürecin Kıbrıs Barış Harekâtı ile başladığı yönündedir. Kıbrıs Barış Harekâtı ile yeni bir süreç başlamış, ABD’nin ve diğer ülkelerin Türkiye’ye yaklaşımları değişmiştir. Bu nedenle 12 Mart Müdahalesi ile anlatmaya başladığımız gelişmelerin hepsi aslında 12 Eylül’ün nedenleri arasında yer almaktadırlar. Siyasetçilerin siyaseti sadece birbirleri ile rekabet olarak algıladıkları ve iktidar olma mücadeleleri nedeni ile bir türlü istikrara kavuşmayan siyasi hayat, 12 Eylül’ün siyasi nedenleri içerisinde yer alıyordu. Siyasetçiler ülkedeki problemlere çözüm bulmak, ortak paydada buluşmak yerine birbirlerine hakarete varan cümleler sarf ediyorlardı. Hatta Ecevit, 7 Eylül’de yani darbeden sadece birkaç gün önce işçileri tribünlerden stadyuma inmeye davet ediyordu.⁵³⁶

Bu dönemde siyasetçiler saldırılara uğruyorlardı. Saldırıyla en çok karşı karşıya kalan lider ise Bülent Ecevit’ti. 1980 yılının Haziran ayında Nevşehir CHP İl Başkanı Zeki Tekiner öldürülmüştü. Ertesi gün cenaze töreni vardı. Ecevit ve CHP’liler törene katılmak için Nevşehir’e geldiler. Cenaze töreni sırasında bazı olaylar çıktı. CHP’lilerin üzerine ateş açıldı. CHP’liler ise silahlarını çıkararak liderlerini korumaya çalıştılar. Bu olayların yaşanılması üzerine Ecevit, Demirel’le görüşüyor “Taşlandık, kurşunlandık,

⁵³⁶ Evren, *Zorlu Yıllarım-I*, s.217-218.

burada devlet yok, hâkim olun” diyordu. Ecevit, Genelkurmay Başkanı Kenan Evren’den de yardım istiyordu. Evren’in emri ile şehre giren askerler tarafından güvence altına alınıyordu.⁵³⁷

İkinci neden ise sürekli olarak artan anarşi ve terör olaylarıydı. Ülke kutuplara ayrılmıştı. İnsanlara biz ya da öteki düşüncesi hâkimdi. Bizden olmayanın yaşamaya hakkı yoktu. Yıllarca bir arada yaşayan vatandaşlar ırk, mezhep, görüş vb. faktörlere göre ayrıışmışlar ve silahlarla donanarak birbirlerini gözlerini kırpmadan öldürür olmuşlardı. Bu olaylarda bazı kesimler MHP ya da Ülkücüleri olayların tek sorumlusu ve tek tehlikeli tarafı olarak göstermek istemişlerdi.⁵³⁸ Bahçelievler katliamında olduğu gibi evinde otururken evi basılarak öldürülen insanlar vardı. Recep Haşathioğlu gibi evinden çıkarken kurşun yağmuruna tutulan isimler vardı. İnsanlar sokakta yürümeye korkar olmuşlardı. Sokakta işine ya da evine giden bir vatandaş nereden geldiği ve kimin atığı belli olmayan bir kör kurşuna kurban gidebiliyordu. Okullarda ve üniversitelerde ders yapılamaz olmuştu. Şiddet hareketleri liselere ve hatta bazı bölgelerde ortaokullara kadar inmişti. Kendilerini Devrimci ya da Ülkücü olarak tanımlayan gruplar üniversiteleri işgal ediyorlar, kendilerinden olmayanların derslere girmelerine engel oluyorlardı. Kahveler ve evler rastgele taranıyor, hiçbir günahı olmayan vatandaşlar hayatlarını kaybediyorlardı. 1978 ve 1979 yıllarının ölü ve yaralı bilançosu, 5241 ölü ve 14152 yaralıydı.⁵³⁹ Kenan Evren bu rakamları Sakarya Savaşı’ndaki şehit miktarının 5713, yaralı sayısının ise 18480 olduğunu söyleyerek kıyaslama yapıyor ve durumun ne kadar vahim olduğunu anlatıyordu.⁵⁴⁰ Ülkede anarşi ve terörden kaynaklanan bu durumu “ilan edilmemiş bir iç savaş”⁵⁴¹ olarak niteleyenler olduğu gibi, Ethem Kahraman ise “Dante’nin Cehennemi” benzetmesini yapıyordu.⁵⁴² Aradan yıllar geçmesine rağmen ülkedeki anarşi ve terörden 1974 yılında çıkarılan af yasası sorumlu tutulmuştu. Çünkü bazı kesimlere özellikle de askerlere göre 1974 yılında aftan yararlanarak çıkan terörist ve anarşistler dışarı çıkar çıkmaz eylemlerine kaldıkları yerden devam etmişlerdi. Sonuçta ülke 12 Eylül’e gelmiştir.

⁵³⁷ Biran-Bilâ-Akar, *12 Eylül Türkiye’nin Miladı*, s.121; Cüneyt Arcayürek, *Demokrasi Dur-12 Eylül 1980 (Nisan 1980-Eylül 1980)*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1990, s.98-99.

⁵³⁸ Erdem, *12 Eylül Kenan Evren’e.....*, s.4-5.

⁵³⁹ Burçak, *Türkiye’de Askeri Müdahalelerin.....*, s.5.

⁵⁴⁰ Bülent Habora, *12 Eylül Lideri Kenan Evren Ne Dedi? Ne Oldu?*, Habora Kitabevi Yayınları, İstanbul 1989, s.13.

⁵⁴¹ Erdem, *12 Eylül Kenan Evren’e.....*, s.59.

⁵⁴² Ethem Kahraman, *Kenan Evren ve Kenanizm*, Haşmet Matbaası, İstanbul 1984, s.4.

Türker Alkan ise 12 Eylül'ün nedenlerinden birisi olarak 1961 Anayasası'nı görmektedir. Ona göre 1961 Anayasası Türk toplumunun hazmedemeyeceği kadar geniş özgürlükler içermektedir. Bu özgürlük ortamında basına sansür yapılmadığından solcular görüşlerini istedikleri gibi yayabilmişler, örgütlenme özgürlüğünden dolayı sendika ve dernekler yapılanmışlar, üniversite özerkliği olduğu için de çocuklar zehirlenmişlerdir.⁵⁴³

Ekonomik nedenler de 12 Eylül'e yol açmışlardır. 1960'lı yılların sonlarından itibaren bozulan ekonomi bütün önlemlere rağmen düzelememiştir. Türk lirasının defalarca devalüe edilmesi, yeni vergilerin getirilmesi ve alınan önlemler yeterli gelmemiştir. 1975 yılında ABD tarafından uygulanan ambargo, Kıbrıs'ın askeri olarak elde tutulmasının neden olduğu maliyet, yine Kıbrıs'a yapılan yardımlar ve Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında yaşanan Avrupa kaynaklı kısıtlamalar da ekonominin iyice bozulmasına neden olmuştu.⁵⁴⁴ Özellikle 1973 ve 1977 yıllarında dünya çapında yaşanan krizler bozuk giden ülke ekonomisinin iyice bozulmasına neden olmuşlardır. Döviz sıkıntısı yaşanılmaya başlanmış, Türkiye'nin dış dünyadaki itibarı da sarsılmıştır. Çünkü dış borçlarını ödeyemez duruma gelmiş, borç erteleme yoluna gitmiştir.

Enerji sıkıntısı baş göstermiş, ödeme yapılamadığından Yunanistan verdiği elektriği kesme noktasına gitmiştir. Elektrik sıkıntısı o kadar sık yaşanır olmuştur ki artık mum daha çok kullanılmaya başlamıştır. Yakacak olmadığından dolayı resmi dairelerde çalışan memurlar pardösüleriyle mesai yapmışlardır. Gaz ve yağ gibi temel ihtiyaç maddelerinde dahi sıkıntılar yaşanmıştır. Kuyruklar uzayıp gitmiştir. Ülkedeki bu durumdan en çok zarar gören kesim dar ve sabit gelirli kesimler olmuştur.

Günlerce uzayıp giden grevler ve iş bırakmalar da ülke ekonomisini olumsuz yönde etkilemiştir. Tariş İplik Fabrikası'nda meydana gelen olaylar buna örnek teşkil etmektedir. MC hükümeti ile birlikte Tariş Genel Müdürlüğü'ne Osman Daut getirilmiş ve bundan sonra fabrikada olaylar eksik olmamıştır. İşçiler fabrikada komando olarak tabir ettikleri kesimle mücadele etmek zorunda kalmışlar, bu mücadeleler sonucunda hem can kayıpları olmuş hem de fabrika zaman zaman tatil edilmiş, zaman zaman da iş

⁵⁴³ Alkan, *12 Eylül ve Demokrasi*. s.17.

⁵⁴⁴ Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, s.180.

göremez hale gelmiştir.⁵⁴⁵ Olaylar kısa sürede İzmir'in diğer semtlerine de yayılmıştır. Eylemciler ile güvenlik güçleri arasında silahlı çatışmalar yaşanmıştır ve bu çatışmalar günlerce sürmüştür.⁵⁴⁶ Bu tür olaylar ülke çapında yaşanır olmuş, uzun süreli grevler sonucunda işgücü kayıpları yaşanmıştır.

IMF, çeşitli önlemler alınması doğrultusunda uyarılarda bulunmuştur. Ülkedeki bu gidişat 24 Ocak Kararları'nı getirmiştir. Daha sonraki yıllarda eleştiriler alacak olan bu Kararlar, Demirel hükümetinin bir icraatıdır. Fakat bu Kararları uygulamak 12 Eylül yönetimine nasip olacaktır. Hatta bazılarına göre 12 Eylül, 24 Ocak Kararlarını uygulamak için yapılmıştır.

Bir de darbenin lideri yani Kenan Evren'in 12 Eylül'ün neden yapıldığına dair yaptığı açıklamalara bakmakta fayda vardır. Evren, 2 Ekim 1980 tarihinde Van'da halka hitaben yaptığı konuşmada 12 Eylül'ü demokrasiyi kurtarmak için yaptıklarını, partilerin birbirlerini düşman olarak gördüklerini ve dış güçlerin de bunlardan yararlandıklarını, her gün boşu boşuna 20-30 insanın hayatını kaybettiğini, bunların önlenmesi için gereken tedbirleri anlattıklarını ancak dikkate alınmadıklarını, ülkeyi yönetmek için darbe yapmadıklarını ama daha fazla bekleselerdi ülkenin iç harbe gideceğini, anlatmıştır.⁵⁴⁷ Yine 14 Ekim 1980 tarihinde Diyarbakır'da halka hitaben yaptığı konuşmasında, 12 Eylül Harekâtı'na Genelkurmay'daki 5 komutanın değil halkın karar verdiğini, darbeden başka çıkar yolun kalmamış olduğunu, şehirlerin birbirinden ayrılmış olduklarını ve korkudan kimsenin dışarı çıkamaz olduğunu söylemiştir.⁵⁴⁸ Bir başka yerde ise "12 Eylül yönetime el koyma hareketini Silâhlı Kuvvetlerin tümüyle politikaya girmesi anlamında vasıflandırmak mümkün değildir. Bu hareket Devlet ve Milletimizin parçalanıp yıkılmasını önlemek için başkaca bir yol kalmamış olması sebebiyle mecburiyet altında yapılmış ve fakat Silâhlı Kuvvetlerin politikanın çamuruna saplanmasına mani olmak üzere de mutlak bir itaat anlayışına bağlı emir ve komuta zinciri içinde uygulanmıştır."⁵⁴⁹ ifadeleri müdahalenin gerekçesini

⁵⁴⁵ Tariş Olayları ile ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Hikmet Çetinkaya, *68'den 78'e Sancılı Yıllar Kuşatılmış Sokaklar-Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan, Hüseyin İnan*, Günizi Yayıncılık, İstanbul 2008, s.140-150.

⁵⁴⁶ *12 Eylül Öncesi ve Sonrası*, s.144-145.

⁵⁴⁷ Kenan Evren, *Seçme Konuşmalar (12 Eylül 1980-6 Kasım 1989)*, Doğan Kitapçılık, İstanbul 2000, s.29-31.

⁵⁴⁸ Kenan Evren, *Devlet Başkanı Org. Kenan Evren'in 12 Eylül 1980'den Sonra Yaptığı Konuşmalar (12 Eylül 1980-17 Ocak 1981)*, (yayın yeri ve yılı belirtilmemiş), s.46-47.

⁵⁴⁹ *12 Eylül Öncesi ve Sonrası*, s.III.

ve yöntemini anlatmıştır. Kenan Evren'in söylemlerinde darbenin başlıca nedeni olarak anarşi ve terörün gösterdiği görülmektedir. Evren'e göre 12 Eylül bunlara son vermek için yapılmıştı ve bunda da başarılı olmuştu.

2.8.2. 12 Eylül Askeri Darbesi'nin Dış Kaynaklı Nedenleri

12 Eylül'ü anlayabilmek için ülke içerisindeki gelişmelerin yanında dış gelişmeleri de çok iyi okuyup değerlendirmek gereklidir. Çünkü dış etkenler göz ardı edilirse 12 Eylül'ü tam anlamıyla anlamak mümkün olmayacaktır. Dış gelişmeleri dikkate almadan 12 Eylül'ü anlamaya çalışmak cisimlerin kendisini değil de duvara yansıyan gölgelerini görmeye benzemektedir. 12 Eylül'ün dış kaynaklı nedenlerini SSCB'nin Afganistan'ı işgali, İran Devrimi ve Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadına geri dönme problemi olarak üç başlık altında toplamak mümkündür.

SSCB'nin Afganistan'ı İşgali: Afganistan'da Davud Han 1970'li yılların başında bir darbe yaparak iktidara gelmiştir. Davud Han, ülkede şahlığa son vererek "bürokratik-otoriter cumhuriyet" rejimi kurmuştur.⁵⁵⁰ Bu darbeyi gerçekleştirirken de SSCB'den yardım almıştır. Dolayısıyla iki ülke arasında yakınlaşmalar başlamıştır.⁵⁵¹ İki devlet arasında çeşitli antlaşmalar imzalanmıştır. Fakat bu antlaşmalar SSCB'nin Afganistan üzerindeki hâkimiyetinin giderek artmasına neden olmuştur. Davud Han zamanla bu durumdan endişelenmeye başlamış, Sovyetlere karşı mesafeli olduğunu göstermek amacı ile ülkedeki komünist liderleri tutuklatmaya başlamıştır. Bununla da yetinmemiş, komşuları ile de ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Bu tutumları Davud Han'ın iktidarının sonunu getirmiş ve bir darbe ile düşürülmesine neden olmuştur. Davud Han'ı tutucu bulan Afgan komünistleri kendi görüşlerini kabul eden askerlerin yardımıyla darbeyi gerçekleştirmişlerdir.⁵⁵² Darbe sonrasında, komünist fikirleri benimseyen Muhammed Nur Terekî iktidara gelmiştir. Artık Afganistan'a komünist yönetim hâkim olmuştur. Fakat bu sefer de darbeciler arasında anlaşmazlıklar çıkmaya başlamıştır. Bu durum Afganistan'ı her geçen gün biraz daha kaosa sürüklemeye başlamıştır. Milliyetçi Hafızullah Emin 16 Eylül 1979 tarihinde iktidarı ele geçirmiştir.

⁵⁵⁰ Mim Kemal Öke, *Din-Ordu Gerilimi-Küresel Toplumda Dışlanan Demokrasi*, Alfa Yayınları, İstanbul 2002, s.196.

⁵⁵¹ Gelişen SSCB-Afganistan ilişkileri hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Alparslan Türkeş, *12 Eylül Adaleti (!) Savunma*, Hamle Yayınevi, İstanbul 1994, s.34-36.

⁵⁵² Öke, *Din-Ordu Gerilimi*....., s.196.

Fakat milliyetçi olduğu için iktidarda fazla kalamamıştır.⁵⁵³ Bu sefer de Babrak Karmal bir darbe yapmıştır. Afganistan'daki bu darbeler adeta SSCB'yi ülkeye davet etmiştir.⁵⁵⁴ SSCB bu fırsattan yararlanmayı ihmal etmemiştir. Çünkü Afganistan'ı ele geçirmek demek Ortadoğu'daki petrol rezervlerine yaklaşmak demektir. Petrollere yaklaşmak ya da ulaşmak demek ise ezeli rakibi olan ABD'ye büyük bir darbe indirmek anlamına geliyordu. Çünkü iki devlet bölgeye hâkimiyet konusunda rekabet halindeydiler. Bahsi geçen gelişmeler sonucunda SSCB 28 Aralık 1979 tarihinde Afganistan'a sayıları 25.000'i⁵⁵⁵ bulan birlikleri göndererek ülkeyi resmen işgal etmişti. Bu işgal ile birlikte Sovyetler Birliği, Ortadoğu'daki petrol rezervlerinin büyük bölümünün bulunduğu Basra Körfezi'ne 550 km.den daha yakın bir mesafede etkin olma imkânı bulmuştu.⁵⁵⁶

Afganistan'ın SSCB tarafından işgali bölgedeki dengeleri değiştirmişti. Ortadoğu demek petrol demekti. Bölgedeki mücadelelerin temel nedeni de buydu. Dolayısıyla ABD bölgedeki hâkimiyetini kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştı. O zaman Afganistan'ın yerini alabilecek yeni bir devlet lazımdı. Bu da Türkiye'ydi. Bu nedenle ABD artık dikkatini Türkiye üzerinde yoğunlaştırmıştı. Türkiye'ye olan yardımı artırmıştı. ABD 1984 yılında Türkiye'ye 715 milyon dolarlık bir askeri yardım yapmıştı ki bu rakam o zamana kadar yapılan en büyük yardımı teşkil etmekteydi.⁵⁵⁷ Bu yardımın darbe sonrası döneme denk gelmesi de ayrıca dikkat çeken bir yöndü.

İran Devrimi: 1979 yılına gelindiğinde Ortadoğu'daki durumu altüst eden olaylardan birisi de İran Devrimi olmuştur. İran 1970'li yıllarda Şah Rıza Pehlevi tarafından monarşi ile idare edilmekteydi. Pehlevi'nin, Batı'ya bakış açısı olumsuz değildi. Özellikle ABD ile yakın ilişkiler kurmuştu. Şah, İran'da birtakım reformlara gitmişti. Bu durum ise aşırı dindarların tepkisini çekmişti. Silahlanma yarışına gidilmesi ve gelirlerin bu doğrultuda harcanması ise esnafın muhalefetine neden olmuştu. 1978 yılının Ocak ayında medrese öğrencileri gösterilere başlamış ve bu gösteriler diğer şehirlere de sıçramıştı. Bu durum Şah yönetimini zor durumda bırakmıştı. Aslında bu

⁵⁵³ Dursun, *12 Eylül Darbesi*....., s.63.

⁵⁵⁴ Çakır, *Nevzat Kösoğlu ile*....., s.313.

⁵⁵⁵ Ali Sirmen, *On İki'den On İki'ye Türkiye*, Çağdaş Yay., İstanbul 1988, s.97.

⁵⁵⁶ Ozan Kuyumcuoğlu, *Seksenli Yıllarda Türkiye'nin Filistin Politikası*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009, s.8.

⁵⁵⁷ Graham E. Fuller, *Yükselen Bölgesel Aktör Yeni Türkiye Cumhuriyeti*, (Çev.: Mustafa Acar), Timaş Yay., İstanbul 2008, s.281.

olaylarda Paris'te sürgünde buluna Ayetullah Humeyni'nin de parmağı vardı.⁵⁵⁸ Şah'ın aldığı önemleler ülkedeki kaosa son vermede yeterli olamadı. Bunun üzerine Şah ülkesini terk etmek zorunda kalmıştı. Şubat ayı içerisinde Humeyni İran'a geldi. Böylece İran'da Şah dönemi kapanıp, Humeyni dönemi başlamış oldu. İran devriminde Fransa'nın da desteği oldu. Çünkü o dönemde Humeyni Paris'te yaşıyordu.

Humeyni, İran İslam Cumhuriyeti'ni ilan etti. İlk iş olara da devletin Batı ile olan ilişkilerini kesti. Bu durum Batılı devletlerin bölgedeki planlarını altüst etmiştir. İran özellikle de Amerika'ya karşı bir tavır takınmıştır. Şah rejimi döneminde kurulmuş olan dinleme istasyonlarını kapatılmıştır. Bu istasyonların kapatılması ABD'yi endişelendirmiştir.⁵⁵⁹ Bununla birlikte ABD ilk etapta iki devlet arasındaki ilişkileri devam ettirmek için çaba göstermiştir. Hatta ABD, Tahran'a İran'ın daha önce sipariş etmiş olduğu silahları satacağını ve karşılığında da petrol alacağını bildirmişti.⁵⁶⁰ Buna rağmen Humeyni yönetimi sert tutumunu sürdürmeye devam etmişti. Hatta İran'ı terk eden Şah'ın ABD tarafından kabul edilmesi üzerine öğrenciler Tahran'daki elçiliği bastılar ve 66 elçilik çalışanını rehin aldılar.⁵⁶¹ Bu olay 444 gün sürdü. Humeyni taraftarlarının buradaki amaçları ABD'ye giden Şah'ın geri gelerek bir darbe sonucunda tekrar yönetime hâkim olmasını engellemektir.

Böylece Amerika bölgedeki ikinci kilit noktayı da kaybetmiş oluyordu. Hem Ortadoğu'yu hem de Sovyetleri denetim altında tutabilmesi açısından Türkiye, ABD için hayati bir rol oynamaya başlamıştı. Türkiye sayesinde Sovyetlerin bölgedeki durumunu kontrol altında tutabilecekti. Yine Sovyetlerin Akdeniz'e açılmasını engellemek ve Karadeniz'den dışarı çıkmamasını sağlamak da ancak Türkiye sayesinde olabilecekti.⁵⁶² Türkiye artık daha da önemli bir hale gelmişti. Öneminden dolayı da kontrol altında tutulması gerekiyordu. Bu ise ancak ABD'ye karşı ılımlı ve onun isteklerini yerine getirecek bir hükümet tarafından gerçekleştirilebilirdi. Bunu en iyi yapacak olanlar da askerlerdi.

⁵⁵⁸ Dursun, *12 Eylül Darbesi*....., s.64.

⁵⁵⁹ Sunay, *Türk Siyasetinde Sivil-Asker İlişkileri*....., s.226-227.

⁵⁶⁰ Sirmen, *On İki'den On İki'ye Türkiye*, s.97.

⁵⁶¹ Mertcan, "1960-1984 Arası Türkiye....", s.140.

⁵⁶² Nasuh Uslu, "1980'lerden Günümüze Türk-Amerikan İlişkilerinin Genel Seyri ve Temel Boyutları", (Ed.: Turgut Göksu vd.), *1980-2003 Türkiye'nin Dış, Ekonomik, Sosyal ve İdari Politikaları*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2003, s.187.

Yunanistan'ın NATO'nun Askeri Kanadına Geri Dönmesi Sorunu:

Bilindiği üzere Yunanistan, Kıbrıs Barış Harekâtı'ndan sonra NATO'nun askeri kanadından çekildiğini açıklamıştı. Tekrar geri dönmek istemesi durumunda üye devletlerin tümünün olumlu oy kullanmaları gerekiyordu. Şayet bir devlet bile olumsuz oy kullanırsa geri dönüş mümkün olmuyordu. Türkiye'de NATO'nun üye devletleri arasında yer alıyordu. Yunanistan ilerleyen zamanlarda geri dönmek istemiş fakat Türkiye'nin vetosuna uğramıştı. Ecevit bu konuya şiddetle karşı çıkmış, Demirel de yapılan baskılara direnmişti. Yani siyasiler Yunanistan'ı NATO'ya geri almamaya kararlıydılar. Türkiye iki taraf arasındaki sorunların çözüme kavuşturulmasını istiyordu. Bunların başında da FIR (Flight Information Region) yani hava sahası anlaşmazlığı geliyordu. Yunanistan hava sahası uygulamasını 10 mil genişliğinde tutuyor ve Türkiye'nin bu konudaki isteklerini de duymazlıktan geliyordu. Problemin ancak askeri yönetim döneminde çözüleceği düşüncesi vardı. Gerçekten de 12 Eylül döneminde Rogers Planı adı ile Yunanistan bir imza ile NATO'nun askeri kanadına geri dönmüştü.

Her üç olayda da ABD'nin aktif bir rol oynadığı görülmektedir. Hatta darbeyi ilk duyuran ülke olması nedeni ile ABD'nin darbe olacağından haberdar olduğu ileri sürülmektedir. Mehmet Ali Birand her müdahalenin ABD'nin bilgisi ve onayı dâhilinde gerçekleştiğini belirtmektedir.⁵⁶³

Yukarıda anlatılan İran ve Afganistan gelişmelerinin ABD'yi tedirgin ettiği bir gerçektir. Bu nedenle bölgesel aktör olarak Türkiye önem kazanmıştır. ABD'de Ortadoğu ve petrolü kontrol edebilmek için bu aktöre ihtiyaç duymuştur. Bundan ötürü Türkiye'yi yakından takip etmesi gayet doğaldır. Darbeden haberinin olup olmadığı ya da darbeye etkisinin olup olmadığı ise hala daha tartışılan bir konudur. Darbecilere göre böyle bir şey yoktur. Fakat toplumun büyük kesimine göre ise 12 Eylül bir Amerikan oyunudur.

---

⁵⁶³ Maraşlı, *Balans Ayarları*....., s.3.

2.9. MÜDAHALENİN AYAK SESLERİ

2.9.1. Müdahale Fikrinin Doğması

Müdahale fikri askerler arasında 1978 yılından itibaren oluşmaya başlamış, fakat müdahalenin kesinlik kazanması 1979'da gerçekleşmişti. Komutanların Selimiye'deki toplantılarında ne zaman müdahale edileceği fikri tartışılmaya başlanmıştı. Bu tartışmalar sonucunda biraz daha beklemekte fayda olacağına karar verilmişti.

20 Nisan 1980 günü Adana'ya uğrayan Kenan Evren, Nevzat Bölügiray'a bu ziyareti sırasında müdahale kararını açıklamış ve fikrini almıştı. Daha sonra arkasına yaslanarak Bölügiray'a, müdahaleden sonra hemen çekip gitmek yok, en az 4-5 yıl işbaşında kalacağız. Emeklilik de yok, diyordu.⁵⁶⁴ Kenan Evren anılarında müdahale fikrini ilk defa 24 Nisan'da not defterine "Durum hiç de iyi değil. Hiçbir şeyin halledildiği yok. Galiba sonunda bu işe müdahale etmek zorunda kalacağız. Kuvvet Komutanları ile yaptığımız görüşmede önümüzdeki haftayı da beklemenin uygun olacağı neticesine vardık. Eğer durum böyle devam eder ve partiler bu anlayışsızlık içerisinde olurlarsa bir müdahaleden başka çıkar yol kalmıyor." şeklinde not ediyordu.⁵⁶⁵

26 Aralık 1978 tarihinde sıkıyönetim ilan edilmesinden 6-7 ay sonra müdahale fikri ortaya çıkıyor, 8-9 ay sonrada müdahalenin zamanını ve şeklini görüşmek için toplantılar başlıyordu. Böylece 12 Eylül Darbesi'nden yaklaşık olarak 14 ay önce çalışmalara başlanılmış olunuyordu.⁵⁶⁶

Kuvvet Komutanları ile görüşen Genelkurmay Başkanı Kenan Evren, müdahaleye karar alınması üzerine 2. Başkan Org. Haydar Saltık'ı çağırarak ona bir çalışma grubu hazırlaması görevini veriyordu. Burada Saltık'tan güvenilir kişiler seçerek müdahale zamanının gelip gelmediğini, ortamın uygun olup olmadığını araştırmasını istiyordu. Evren bu çalışmanın gizli tutulması gerektiğini de söylemeyi ihmal etmiyordu. Saltık grubu 11 Eylül'den itibaren çalışmaya başladı. Saltık, ikinci raporunda parlamentonun çalışamaz olduğunu, mevcut düzen ile anarşi ve terörün önlenemeyeceğini, ülkenin her geçen gün iç savaşa doğru sürüklendiğini, eğer ülkenin parçalanması önlenmek

⁵⁶⁴ Bölügiray, *Sokaktaki Asker*, s.342-343.

⁵⁶⁵ Evren, *Zorlu Yıllarım-1*, s.166.

⁵⁶⁶ Nevzat Bölügiray, *Sokaktaki Askerin Dönüşü (12 Eylül Yönetimi Dönemi)*, Tekin Yayınevi, İstanbul 2002, s.15.

isteniliyorsa Meclisin feshedilmesini ve yönetime el konulmasını, bir Kurucu Meclisin kurulmasını, geç kalırsa Silahlı Kuvvetlerin de bir iç savaş içine sürüklenme tehlikesiyle karşı karşıya gelmesi korkusunun bulunduğunu bildiriyordu. Kenan Evren ise müdahale için henüz erken olduğunu düşünüyor ve bu raporları okuyarak dolabında saklıyordu.⁵⁶⁷

Haydar Saltık'ın sunduğu raporlar artıyor ve artık müdahale kararı alınıyordu. 25 dosyadan oluşan Rapor, 4 Mart'ta Kuvvet Komutanlarına, 15 Mart'ta da yurtdışından dönen Kenan Evren'e sunuluyordu. 15 ve 16 Mart günleri raporu okuyan Evren, Çalışma Grubu'nun başkanı ve Genelkurmay 2. Başkanı Haydar Saltık'a "Evet durum gittikçe vahim bir hal alıyor. Eninde sonunda bu işi temizlemek bize düşecek, bundan hiç şüphem yok. Ancak henüz o noktaya gelmedik. Daha beklemek zorundayız. Hazırlıklarınızı yürüttünüz" emrini veriyordu. Evren ayrıca H. Saltık'a, hazırlıkların ani durumlara da hemen cevap verecek şekilde olmasını, hükümette görev alacak Bakan isimleri üzerinde de hazırlık yapılmasını, Haziran veya Temmuz aylarına göre hazırlıkların bitirilmesi, emrini veriyordu.⁵⁶⁸ Kuvvet Komutanlarına da darbe yapılacağını artık bildiriyordu.

Washington ise 1979 yılından beri darbe beklentisi içerisindeydi. Uyarı mektubu darbenin ilk adımıydı. Brüksel'de NATO Askeri Komite Toplantısı yapılmıştı. Bu toplantıda General Rogers, İkinci Başkan Haydar Saltık'a "Ülkenizdeki kargaşa karşısında Türk Ordusu ne yapmayı düşünüyor?" diye sorarken, Evren'e de "Türkiye'deki gelişmeleri kaygıyla izliyoruz. Neler olduğunu anlayabilmek de çok güç. Aylardır bir Cumhurbaşkanı bile seçemedi politikacılarınız" diyordu.⁵⁶⁹ 1979 yılındaki gelişmeler sonucunda Afganistan'ı ve İran'ı kaybeden ABD, kendisine daha yakın bir Türkiye'nin oluşması için sabırsızlanıyordu.

Kenan Evren, anılarında 15 Mayıs'ın Regaip Kandili'ne denk geldiğini, camilerden birinde okunan mevlidin TRT'den naklen verildiğini ve mevlit duasında hocanın Atatürk'ün ismini söylediğinde bir grubun yuh çektiğini ve lanet olsun diye bağırıldığını anlatıyor. Bunun üzerine ertesi gün Pazar olmasına rağmen Kuvvet Komutanlarının, Jandarma Genel Komutanının ve II. Başkanın katıldığı bir toplantı

⁵⁶⁷ İba, *Ordu Devlet Siyaset*, s.237.

⁵⁶⁸ Evren, *Kenan Evren'in Anıları*, Cilt: 1, s.390-391.

⁵⁶⁹ *Fotoğraflarla 12 Eylül Kitabı*, s.27-28.

yaptıklarını aktarıyor. Bu toplantıda siyasilere ikinci bir uyarı mektubun verilip verilmemesini görüştüklerini ve bunun bir fayda sağlamayacağına, müdahaleden başka çıkar yol kalmadığına karar verdiklerini söylüyor. Mektuba gerek kalmadığına karar verildikten sonra komutanlar müdahale gününün tespitine karar vermek için fikir alışverişine başladılar. Buna göre hazırlıkların Temmuz ayının ilk haftasına kadar bitirilmesinde karar kılındı.⁵⁷⁰ Harekâta Bayrak Harekât Emri adı veriliyordu. Bu harekât ile ülkenin tek bir bayrak altında toplanması amaçlandığından⁵⁷¹ dolayı bayrak ismi tercih ediliyordu. Harekât taslağı 4 Temmuz'da Kenan Evren'e iletilti. Harekât Emri üzerinde ufak tefek rötuşlar yaptıktan sonra, 17, 18, 19, 20 Haziran günleri Kenan Evren'in odasında toplanan Kuvvet Komutanları, Jandarma Genel Komutanı ve Genelkurmay 2. Başkanı, Bayrak Harekât Emrine son şeklini verdiler ve 11 Temmuz'u da harekât günü olarak saptadılar. Harekât 27-30 Haziran tarihleri arasında J Başkanlıklarına⁵⁷² bildirilmeye başlandı. 1 Temmuz günü yeniden toplanan komutanlar, müdahale günü olarak 11 veya 12 Temmuz'u belirlediler. 3-5 Temmuz günleri Harekât Emri özel kuryelerle Ordu Komutanlıkları ve Sıkıyönetim Komutanlıklarına ulaştırıldı. Fakat bazı nedenlerden dolayı harekâtı ertelemek zorunda kaldılar. Deniz Kuvvetleri Komutanı Bülend Ulusu'nun Ağustos ayında emekli olması nedeniyle harekâtın 11 veya 12 Temmuz'da yapılmasına karar verilmişti. Harekât Emri, Genelkurmaydan verilecek uygulama emrinde belirtilen tarihte yürürlüğe girecekti. Fakat 8 Temmuz'da Evren'in evinde toplanan Kuvvet Komutanları, Jandarma Genel Komutanı ve 2. Başkan, 3 Temmuz'da CHP'nin hükümeti düşürmek için verdiği güven oylamasının 214'e karşı 227 oyla reddedilmesi, Ağustos'ta toplanacak olan Yüksek Askeri Şura'da terfilerin sorun yaratacağı ve IMF ile 8, 9, 10 Temmuz'da Paris'te yapılacak borç erteleme görüşmelerinin 22 Temmuz'a ertelenmesi gibi nedenlerle Harekâtı Eylül ayına erteleme kararı aldılar. Bu arada gönderilen Harekât Emri de gene özel kuryeler ile toplatıldı.⁵⁷³ Ecevit'in hükümeti düşürme çabalarının boşa çıkması ve Demirel

⁵⁷⁰ Evren, *Kenan Evren'in Anıları*, Cilt: 1, s.434.

⁵⁷¹ Birand, *12 Eylül Saat 04.00*, s.200.

⁵⁷² "Genelkurmay Başkanlığı'nın yedi ana birimi 'J Başkanlıkları' olarak anılıyor. Bunlar sırasıyla şöyle: Personel Başkanlığı (J-1), İstihbarat Başkanlığı (J-2), Harekat Başkanlığı (J-3), Lojistik Başkanlığı (J-4), Plan Prensipler Başkanlığı (J-5), MEBS Başkanlığı (J-6), Askeri tarih ve stratejik Etütler Başkanlığı (J-7). Bu yedi birimin her birinin başında bir korgeneral görev yapıyor ve her korgeneral görev yaptığı birime göre anılıyor. Örneğin Genelkurmay personel Başkanı J-1, Genelkurmay İstihbarat Başkanı J-2, Genelkurmay Plan Prensipler Başkanı J-5 olarak çağırılıyor." Bkz. Sunay, *Türk Siyasetinde Sivil-Asker İlişkileri*....., s.243.

⁵⁷³ İba, *Ordu Devlet Siyaset*, s.249-250, 254.

hükümetinin güvenoyu alması, Bayrak Harekâtı'nın ertelenmesinin en önemli nedenidir. Çünkü Demirel bu oylama ile güven tazelemiştir. Güvenoyu alan bir hükümete karşı darbe yapmanın tepki çekeceği ve darbeye karşı tavır alınmasına yol açacağı düşünülmüştü. Bu yüzden Harekât, Eylül ayına bırakılmıştı.

2.9.2. 12 Eylül Harekâtının Gerçekleştirilmesi

Bayrak Harekât Planı belirtilen nedenlerden dolayı tehir edilmişti. Bu arada Kuvvet Komutanları arasında da görev değişiklikleri oluyordu. Deniz Kuvvetleri Komutanı Bülend Ulusu'nun görev süresi doluyordu. Ulusu'nun görev süresinin uzatılması hukuken de mümkün değildi. Bu nedenle Ulusu, başlangıçtan beri çalışmaların içerisinde bulunmasına rağmen darbe kadrosunun içinde yer alamıyordu. Ulusu'dan boşalan Deniz Kuvvetleri Komutanlığına da Donanma Komutanı olan Nejat Tümer getiriliyordu.

Kenan Evren 26 Ağustos'ta Genelkurmay Başkanlığı'ndaki odasında Kuvvet Komutanları ve Genelkurmay 2. Başkanlığı'na yeni atanan Org. Necdet Öztörün ile bir toplantı yaptı. Toplantıda yapılan fikir alışverişleri sonucunda müdahalenin kaçınılmaz olduğuna karar verildi. Bunun üzerine müdahale ilgili akla gelen bazı sorular tartışıldı. Müdahalenin nasıl gerçekleşeceği, hangi önlemlerin alınması gerektiği, müdahale tarihi, kimin başbakan olacağı, generallerden kimlere görev verileceği, parti liderlerinin ve milletvekillerinin nerelerde tutulacakları ve anayasa konusu bunlardan bazılarıydı.⁵⁷⁴ Müdahale gününün önce 5 Eylül Cuma olmasına karar verildi. Fakat Ankara Sıkıyönetim Komutanı'nın yeni göreve başlamış olması nedeni ile 5 Eylül'e kadar bütün hazırlıkların tamamlanamayacağı ihtimali olduğu söylenince harekât bir hafta sonraya yani 12 Eylül'e ertelendi.⁵⁷⁵ 12 Eylül tarihi de Cuma gününe denk geliyordu. Harekâtın Cuma günü yapılmasının nedenini ise Evren "Cuma gününün uğurlu bir gün olması ve cumartesi ve pazarın da tatil günleri bulunması, bir süre için durduracağımız banka muameleleri, Devlet işleri, hava seferleri gibi konularda bize zorluk çıkarmayacağını düşünmüştük. 'Harekât', 12 Eylül 1980 Cuma sabahı, saat 03.00'te

⁵⁷⁴ Konu ile ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Evren, *Kenan Evren'in Anıları*, Cilt: 1 ve Evren, *Zorlu Yıllarım-I*; Yavi, *İhtilâlcî Subaylar*, s.499-501.

⁵⁷⁵ Evren, *Zorlu Yıllarım-I*, s.209.

filen başlayacaktı.” cümleleri ile dile getiriyordu.⁵⁷⁶ TSK 12 Eylül 1980 tarihinde İç Hizmetler Kanunu’nun 35. maddesini yani Türkiye Cumhuriyeti’ni koruma ve kollama görevini kendisine gerekçe yaparak emir komuta zinciri içerisinde darbeyi gerçekleştirme kararı almıştı. Her darbede olduğu gibi 12 Eylül’de de darbeciler İç Hizmet Kanunu’nun 35. Maddesi ile kendilerine bir dayanak oluşturmaya, darbeyi meşrulaştırmaya çalışmışlardı.

11 Eylül’de Bakanlar Kurulu toplantısı yapılıyordu. Siyasilerin Genelkurmay’daki hareketlilikten haberleri yoktu. Aslında bu son Bakanlar Kurulu toplantısı olacaktı. Müdahale söylentileri belirli makamlara ulamıştı fakat bu söylenti toplantıda gündeme getirilmedi. Hasan Celal Güzel müdahale olacağı doğrultusunda haberler almıştı. Derhal Turgut Özal’ın yanına koşarak bu söylentiye sordu. Özal ise böyle söylentilerin sık sık çıktığını belirtti.

Başbakan Süleyman Demirel de söylentileri duyunca gerçek olup olmadığı konusunda bilgi almak istedi. Fakat bilgi alamıyordu. O gün Cumhurbaşkanı Vekili Çağlayangil ile Kenan Evren’in olağan görüşmesi vardı. Demirel, Çağlayangil’den Evren’i bu konu ile ilgili olarak yoklamasını istedi. Çağlayangil ise görüşme sonucunda Demirel’e olağanüstü bir durum olmadığını, her şeyin sıradan, olması gerektiği gibi olduğunu söyledi.⁵⁷⁷

Akşam olduğunda durum yine belirsizdi. Genelkurmay Başkanlığı’nda ise her şey normal görünüyordu. Dikkat çekmemek için ışıklar kapatılmıştı. Sanki sıradan bir günmüş gibi bir hava yaratılmıştı.

Gece saat 02.00’da Demirel’in kapısında bekleyen polisler değiştirildi. Kısa süre sonra telefon kesildi. Radyo ve televizyona el konulduğu haberi geldi. Artık müdahale kesinleşmişti.

11 Eylül’de saat 17.30’da TRT Genel Müdürü Doğan Kasaroğlu Genelkurmay Başkanlığı’na götürüldü.⁵⁷⁸ Kasaroğlu’nun harekât hakkında herhangi bir bilgisi yoktu. Biraz sonra PTT Genel Müdürü Fikri Çağlar ve iki genel müdür yardımcısı da Genelkurmay Başkanlığı’na getirildiler. Konuklara darbe yapılacağı ve kendilerinin de bu gece Genelkurmay Başkanlığı’nın misafirleri oldukları söylendi. Askerlerin bu

⁵⁷⁶ Yavi, *İhtilâlcı Subaylar*, s.499.

⁵⁷⁷ Emin Çölaşan, *12 Eylül Özal Ekonomisinin Perde Arkası*, Milliyet Yay., 1985, s.23-24.

⁵⁷⁸ Ruscuklu, *Demokrat Partiden 12 Eylül’e*, s.436.

hareketleri alışılmış bir durumdu. Her müdahaleden önce iletişim araçlarına yani devletin stratejik kurumlarına el konulurdu. Bildiriyi okuması için de TRT spikeri Mesut Mertcan getirildi.⁵⁷⁹ Artık bütün hazırlıklar tamamdı. Gece saat 02.05'te Genelkurmay'ın bütün elektrikleri kapatıldı ve görevliler cadde tarafındaki pencerelere yığılarak dışarıyı izlemeye başladılar. Askeri birlikler geçiyordu. Harekât resmen başlamıştı. Bina içerisindekiler sevinçten birbirlerine sarılıyorlardı.

Müdahaleyi Ecevit'e İrfan Özaydınlı ve Demirel'e de Nahit Menteş bildirmekle görevlendirilmişti. Mektubu Demirel'e ulaştıran Menteş görevin kendisine verilmesini ilerleyen yıllarda "İhtilal gecesi ben, Genelkurmay Harekat Dairesi Başkanı Korgeneral Nihat Özer tarafından arandım. Saat tam 04.05 idi. Bir havacı, bir karacı, 2 kurmay albay 04.30'da eve geldiler, beni Genelkurmay'a götürdüler.... Genelkurmay'da Amiral Tuzman'ın odasına aldılar beni. Amiral Tuzman, kahve sigara ikram etti. Ondan sonra da Sayın Demirel'e yazılan mektubu tevdi etti.... Dediler ki, 'bu mektubu Ecevit'e ve Demirel'e yakınları vasıtasıyla göndermeyi uygun bulduk. Türkeş'e ve Erbakan'a ise bir asker götürüp tevdi edecek. Buna karşı çıkanlar oldu. Sizi seçtik. Demirel'in en yakınısınız. Silahlı Kuvvetlere de ters gelmezsiniz."⁵⁸⁰ ifadeleri ile anlatmıştı.

Müdahaleyi öğrenen siyasiler hazırlanarak eşlerini de yanlarına aldılar. Üç lider de yani Demirel, Ecevit ve Erbakan, Etimesgut askeri havaalanına getirildiler. Askeri uçak ile yola çıkarıldılar. Uçak önce İzmir'e indi. Erbakan'ı bıraktıktan sonra Demirel, Ecevit ve eşlerini Yeşilköy'e bıraktı. Liderler ve eşleri buradan helikopter ile Gelibolu'ya götürüldüler ve 11 Ekim 1980'e kadar Hamzakoy'da kaldılar. Türkeş ise kayıptı. Çünkü Türkeş'e yakılığıyla bilinen doktor Binbaşı Selim Kaptanoğlu darbenin yapılacağını on gün önceden haber almıştı. 10 Eylül gecesi Türkeş'in doktoru durumu Alparslan Türkeş'e haber veriyordu. Kaptanoğlu, Türkeş ile o gece aralarında geçen diyalogu şu şekilde aktarıyordu:

“ ‘Başbuğum, bu harekat bize yönelik olabilir. Ordu içindeki birçok arkadaşımız yüksek komuta kademesine güvenmiyorlar. Büyük bir ihtimalle siz tehlikeyesiniz.’

⁵⁷⁹ Mesut Mertcan 12 Eylül'ün 2011'deki 31. Yıldönümü nedeni ile kendisiyle yapılan röportajda darbe olacağından haberinin olmadığını, hatta o dönemlerde eşi ile problem yaşadığını ve gece çağrılışının nedeninin bu olduğunu sandığını belirtmiştir. Bu durumu, o dönemlerde eşim ile problemler yaşıyorduk. Dostların bu sorunu çözmek için araya girdiklerini düşünmüştüm, ifadeleri ile anlatmıştır. (12.09.2011 tarihinde TRT tarafından Mesut Mertcan ile yapılan röportajdan).

⁵⁸⁰ Güven, *Demirel'li Yıllar*, s.31.

Genel başkan bir süre düşündü, sonra sanki ağzıyla değil, gözleriyle sessizce bana sordu:

‘Sence ne yapmalıyım; ne yapmamı teklif edersin Selim?’

‘Efendim, Türkiye’den kaçın, gidin. Hiç olmazsa sizi bulamasınlar.’

Düşünceli hali bir anda dağıldı ses tonunu yükselterek:

‘Hayır evladım hayır. Kaçmak diye bir şey sözkonusu olamaz. Bu vatanda kaderimiz neyse onu yaşayacağız.’⁵⁸¹

Alparslan Türkeş iki gün ortalarda görünmedi. Akrabasının evine giderek gözlem ve durum değerlendirmesi yaptı. Yani darbenin kendilerine karşı olup olmadığını anlamaya çalıştı. 13 Eylül’de teslim ol çağrısı yapılan Türkeş 14 Eylül’de teslim oldu. Fakat 12 Eylül’den en fazla zarar görecekt siyasi liderlerden birisi de Türkeş olacaktı. 12 Eylül’ün Türkeş için bilançosu 5,5 yıl hapis olacaktı.

12 Eylül Harekâtı nedeni ile yayınlanan MGK’nın 1 numaralı bildirisi şu şekildedir:

“Yüce Türk Milleti

Büyük Atatürk’ün bize emanet ettiği ülkesi ve milleti ile bir bütün olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti, son yıllarda izlediğimiz gibi dış ve iç düşmanların tahriki ile varlığına, rejimine ve bağımsızlığına yönelik ciddi ve fiziki haince saldırılar içindedir.

Devlet, başlıca organlarıyla işlemez duruma getirilmiş, anayasal kuruluşlar tezat veya suskunluğa bürünmüş, siyasi partiler kısır çekişmeler ve uzlaşmaz tutumları ile devleti kurtaracak birlik ve beraberliği sağlayamamışlar ve lüzumlu tedbirleri alamamışlardır. Böylece yıkıcı ve bölücü mihraklar faaliyetlerini alabildiğine artırmışlar ve vatandaşların can ve mal güvenliği tehlikeye düşmüştür.

Atatürkçülük yerine irticai ve diğer sapık ideolojik fikirler üretilerek sistemli bir şekilde ve haince ilkokullardan üniversitelere kadar eğitim kuruluşları, idare sistemi, yargı organları, iç güvenlik teşkilatı, işçi kuruluşları, siyasi partiler ve nihayet yurdumuzun en masum köylerindeki yurttaşlarımız dahi saldırı ve baskı altında

⁵⁸¹ *Doktoru Selim Kaptanoğlu Anlatıyor, 12 Eylül’de Türkeş*, (Yayınevi belirtilmemiş), Ankara 2004, s.26-27.

tutularak bölünme iç harbin eşiğine getirilmişlerdir. Kısaca, devlet güçsüz bırakılmış ve acze düşürülmüştür.

Aziz Türk Milleti!

İşte bu ortam içinde Türk Silahlı Kuvvetleri, İç Hizmet Kanunu'nun verdiği Türkiye Cumhuriyetini kollama ve koruma görevini yüce Türk milleti adına emir ve komuta zinciri içinde ve emirle yerine getirme kararı almış ve ülke yönetimine bütünüyle el koymuştur.

Girişilen harekâtın amacı, ülke bütünlüğünü korumak, milli birlik ve beraberliği sağlamak, muhtemel bir iç savaşı ve kardeş kavgasını önlemek, devlet otoritesini ve varlığını yeniden tesis etmek ve demokratik düzenin işlemesine mani olan sebepleri ortadan kaldırmaktır.

Parlamento ve hükümet feshedilmiştir. Parlamento üyelerinin dokunulmazlığı kaldırılmıştır.

Bütün yurttaki sıkıyönetim ilan edilmiştir. Yurtdışına çıkışlar yasaklanmıştır.

Vatandaşların can ve mal güvenliğini süratle sağlamak bakımından saat 05.00'ten itibaren ikinci bir emre kadar sokağa çıkma yasağı konulmuştur.

Bu kollama ve koruma harekâtı hakkında teferruatlı açıklama, bugün saat 13.00'teki Türkiye Radyoları ve Televizyonu'nun haber bültenlerinde tarafımdan yapılacaktır. Vatandaşların sükûnet içinde radyo ve televizyonları başında, yayımlanacak bildirileri izlemelerini ve bunlara tam uymalarını ve bağrından çıkan Türk Silahlı Kuvvetleri'ne güvenmelerini beklerim!

Kenan Evren

Orgeneral, Genelkurmay ve Milli Güvenlik
Konseyi Başkanı ” şeklindeydi.⁵⁸²

Bildiri Genelkurmay Başkanı Org. Kenan Evren'in başkanlığında KKK Org. Nurettin Ersin, Dz. KK. Org. Nejat Tümer, Hv. KK. Tahsin Şahinkaya, Jan. Gen. K. Org. Sedat Celasun'dan oluşan MGK (Milli Güvenlik Konseyi) adına okunmuştu. Fakat bildirinin altında sadece Kenan Evren'in adının bulunması dikkat çeken bir noktadır.

⁵⁸² İba, *Devlet Ordu Siyaset*, s.258-259; Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi 5. Kitap-Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (27 Mayıs 1960-12 Eylül 1980)*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2002, s.409.

Çünkü bir önceki müdahalede yani 12 Mart Muhtırası'nın altında Genelkurmay Başkanının yanında bütün kuvvet komutanlarının da imzaları yer almaktaydı. Oysa 12 Eylül Harekâtı Genelkurmay Başkanı Org. Kenan Evren'in komutasında, disiplin ve üst-alt ilişkisi anlayışıyla⁵⁸³ yani emir-komuta zinciri içerisinde gerçekleştiriliyordu.

Aynı saatlerde ABD'deki yerel saat ile 20.00 sıralarında ABD'ye meşhur haber gidiyordu: "Your boys have done it."

Paul Henze Milli Güvenlik Konseyi Türkiye Masası sorumlusuydu. Evine yeni gelmişti. Beyaz Saray'ın Situation Room sorumlusu olarak adlandırılan bölüm Henze'yi aradı ve Paul "Seninkiler yaptı (...your boys have done it). Senin generaller Türkiye'de darbe yaptılar" dedi ve Henze'de çok memnun olduğunu belirtti. Haberin doğruluğu iyice teyit edildikten sonra damdaki Kemancı adlı resitali izleyen Başkan Carter'ada haber verildi.⁵⁸⁴

12 Eylül'de ABD etkisi hala daha tartışılan bir konudur. Büyük bir bölüm 12 Eylül'ün arkasındaki gizli gücün ABD olduğu görüşündedirler. Çünkü o dönemde ABD'nin Ortadoğu'daki pozisyonu tehlikeye girmişti. Sovyetler Birliği Afganistan'ı işgal etmişti. İran'da ise 1979 yılında bir devrim gerçekleşmişti. Bu nedenle ABD bölgedeki üslerini birer birer kaybetmişti. Bu bağlamda Türkiye onun için kilit noktasydı ve Türkiye'ye kendi adamlarının hakim olması gerekiyordu. Türkiye, ABD'nin bir numaralı krom kaynağıydı. Türkiye ABD'nin Orta Doğu'daki petrollere vuruş yapması için bir üst idi. Çıkabilecek İsrail-Arap savaşında İsrail'in yardımına koşabilmesi için Türkiye ABD'ye lazımdı. ABD, Sovyetler hakkında bilgi almak için Türkiye'ye ihtiyaç duyuyordu.⁵⁸⁵ Tıpkı 27 Mayıs Darbesi'nde olduğu gibi 12 Eylül Darbesi'nden de bir gün önce Hava Kuvvetleri Komutanı Tahsin Şahinkaya, ABD'ye yaptığı ziyaretten dönmüştü. Fakat Şahinkaya, darbeyi haber vermek için ABD'ye gittiği yönündeki eleştirileri kabul etmemektedir. 12 Eylül 2010 tarihinde gerçekleştirilen anayasa referandumu sonrası gerçekleşen olaylar sonrasında yaptığı açıklamalarda, ABD'de iken 12 Eylül ile ilgili olarak hiç renk vermediğini ve bu tutumunun darbe sonrasında Amerikan yetkilileri çok şaşırttığını belirttikten sonra "O gün için darbe gerekliydi. Bugün olsa yine aynısını yaparım" açıklamasını yapmıştır.

⁵⁸³ Turan, *Türk Devrim Tarihi*....., s.409.

⁵⁸⁴ Birand, *12 Eylül: Saat 04.00*, s.286-287.

⁵⁸⁵ *Türk Ordusu'na Açık Mektup*....., s.69-72

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ASKERİ YÖNETİM DÖNEMİ

3.1. YENİ BİR DÜZENİN KURULMASI

3.1.1. 12 Eylül Harekâtının Türk Halkına Duyurulması

12 Eylül 1980 gece saat 03.00 itibarı ile Cumhuriyet döneminin 3. ve son klasik darbesi gerçekleşmiş, askerler bir kez daha ülke yönetimine hâkim olmuşlardı. Parti liderleri ve milletvekilleri darbenin ilk saatlerinden itibaren gözaltına alınmaya başlamışlardı. Mesut Mertcan'ın 12 Eylül bildirisini okuması ile birlikte Türkiye yeni bir döneme girmişti. 27 Mayıs Darbesi'nden farklı olarak bu sefer bildirinin bir askere değil de dönemin tanınmış spikerlerinden olan Mesut Mertcan'a okutturulması tercih edilmişti.⁵⁸⁶ Okunan ilk bildiride darbenin yapılma nedenleri, amaçları ve alınan ilk önlemlerden bahsediliyordu. MGK'nın 1 numaralı bildirisi ile birlikte milletvekillerinin dokunulmazlıkları kaldırılmış, parlamento kapatılmış, hükümet feshedilmiş, yurt dışına çıkışlar yasaklanmış, sıkıyönetim ve sokağa çıkma yasağı ilan edilmişti. Türk halkı 12 Eylül sabahı Hasan Mutlu Can'ın sesinden “Yine de şahlanıyor kolbaşının kıratı” türküsüyle uyanıyordu.⁵⁸⁷ Radyoda çeşitli marşlar çalınıyordu. Bunlardan birisi de Gazi Osman Paşa Marşından esinlenilerek uyarılan ve son dönemlerde sık sık söylenen “Kardeş Kardeşi Vurur Mu?” isimli marştı.⁵⁸⁸ Böylece vatandaşlar ordunun bir kez daha yönetime el koyduğunu öğreniyorlardı. Hatta Mehmet Ali Birand, radyonun başına giden vatandaşların hemen hemen hepsinin derin bir nefes alarak “Oh be nihayet...” dediklerini aktarıyordu.⁵⁸⁹ Yıllardır devam eden güvenlik sorunu vatandaşların bu şekilde düşünmelerine ve darbeyi olumlu karşılamalarına neden oluyordu.

Halk darbenin gerçekleşmesinden gayet memnundu. 5 Ekim 1980 tarihli Akşam gazetesinde “İzmir- 12 Eylül'den itibaren Silahlı Kuvvetlerin ülke yönetimine bütünüyle el koymasından sonra yeniden erkek çocuklarına Kenan ve Evren adları konulmaya başlanmıştır. THA muhabirimiz il nüfus müdürlüğünden edindiği bilgiye göre 12 Eylül harekâtından bu yana yeni doğan 80 erkek çocuğuna Devlet Başkanı, Milli Güvenlik Konseyi ve Genelkurmay Başkanı Org. Kenan Evren'in adı ya da soyadı

⁵⁸⁶ Turan, *Türk Devrim Tarihi*....., s.408.

⁵⁸⁷ Sağırsoy, *Alo, Ben Kenan Evren*..., s.18.

⁵⁸⁸ Turan *Türk Devrim Tarihi*....., s.408.

⁵⁸⁹ Birand, *12 Eylül: Saat 04.00*, s.288.

verilmiştir. İlgililer 1973 seçimleri döneminde CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit'in adı soyadının birçok çocuğa verildiğini söylemişlerdi.” konulu haber yer almaktadır.⁵⁹⁰

İlk zamanlar basın da darbeye büyük destek vermişti.⁵⁹¹ Fakat basının bu tavrı daimi olmayacaktı. İlerleyen zamanlarda darbenin ve darbecilerin karşısında yer alacak, bir zamanlar dert yakındıkları parlamento ve parlamenterlerin de ateşli savunucuları haline dönüşeceklerdi.⁵⁹² Çünkü 12 Eylül yönetiminden en fazla baskı gören kesimlerden birisi de basın olmuştu. Getirilen yasakların yanında 15 Temmuz 1950’de kabul edilmiş olan Basın Kanunu’nda 1o Kasım 1983 tarihide yapılan değişiklik ile kanunun çeşitli maddeleri ağırlaştırılarak değiştirilmişti.⁵⁹³

3.1.2. Milli Güvenlik Konseyi’nin Yapılanması

Darbe lideri Kenan Evren 12 Eylül günü ilk konuşmasını yapıyordu. Org. Evren bu konuşmasında darbenin gerekçelerini ve ülkeyi bu duruma getiren koşulları anlatıyordu. Siyasilerin ülkenin içinde bulunduğu duruma kayıtsız kaldıklarını, vatandaşları kamplaşmaya sürüklediklerini söyledikten sonra Türk Silahlı Kuvvetleri’nin ülkenin ve milletin bütünlüğünü, can ve mal güvenliğini sağlamak ve devlet otoritesini yeniden tesis etmek için yönetime el koyduğunu belirterek, en kısa sürede demokrasiye geri döneceğini ifade ediyordu.⁵⁹⁴ Oysa daha önce de bahsedildiği gibi Evren darbe planları yaparken kendisi gibi bir asker olan Nevzat Bölügiray’a darbeden hemen sonra gitmek yok, diyordu. Askerler gerçekten de hemen gitmeyeceklerdi. Ülkeyi üç yıl yönetecekler, Kenan Evren hem Genelkurmay Başkanı, hem MGK (Milli Güvenlik Konseyi) ve hem de Devlet Başkanı sıfatlarını üstlenecekti.

Darbenin lider kadrosunu oluşturan beş general kendilerine Milli Güvenlik Konseyi adını verdiler. Generaller bu ismi verirken 1961 Anayasası ile kurulmuş olan⁵⁹⁵ Milli Güvenlik Kurulu isimli danışma organından yola çıkmışlardı. Milli Güvenlik Kurulu’nun ilk iki kelimesini alırlarken, Kurul’a karşılık olarak da Fransızca olup yine

⁵⁹⁰ *Akşam*, 5 Ekim 1980.

⁵⁹¹ Evren, *Kenan Evren’in Anıları*, Cilt: 2, s.15-27.

⁵⁹² Zeki Saral, *12 Eylül Basınının İkinci Yüzü-Kalemlerin İhaneti*, Yurt Kitap-Yayın, Ankara 1991, s.7; Yiğittürk Ekiyor, s.59-60.

⁵⁹³ Hıfzı Topuz, *II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2003, s.262.

⁵⁹⁴ Kenan Evren’in 12 Eylül 1980 tarihli konuşmasının tam metni için bkz. Ek-1.

⁵⁹⁵ Süleyman Sözen-Ian Shaw, “Turkey and European Union: Modernizing a Tradational State?”, *Social Policy and Administration*, 37 (2), April 2003, p.110.

aynı anlama gelen Konsey sözcüğünü tercih ettiler. Milli Güvenlik Konseyi isminin dikkat çeken bir diğer özelliği de ABD tarafından 1960’larda üretilen “Milli Güvenlik Devleti Doktrini” terimiyle olan benzerliğiydi.⁵⁹⁶ Radyodan okunan 4 numaralı bildiri MGK’nın teşkilini açıklıyordu. Ülkenin yöneticisi haline gelen MGK şu üyelerden oluşuyordu:

Genelkurmay Başkanı Org. Kenan Evren⁵⁹⁷ (Başkan), Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Nurettin Ersin⁵⁹⁸ (Üye), Hava Kuvvetleri Komutanı Org. Tahsin Şahinkaya⁵⁹⁹ (Üye), Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Nejat Tümer⁶⁰⁰ (Üye) ve Jandarma Genel Komutanı Sedat Celasun⁶⁰¹ (Üye). Org. Haydar Saltık ise MGK Genel Sekreterliğine atanmıştı.⁶⁰²

Ülke yönetimine el koyan askerler TBMM binasına da yerleşiyorlardı. Sakallıoğlu’nun, 1980’de öncekinden daha fazla kaynaştırıcı ve daha hiyerarşik bir icraat üstlendiğini ileri sürdüğü⁶⁰³ Türk Ordusu, TBMM’deki odaları da hiyerarşi içerisinde paylaşıyordu. Meclis Başkanı Cahit Karakaş’ın odasına Genelkurmay ve MGK Başkanı Kenan Evren, Bülent Ecevit ve Süleyman Demirel’in odalarına MGK üyelerinden KKK Org. Nurettin Ersin ve HKK Org. Tahsin Şahinkaya, Senato Başkanı İhsan Sabri Çağlayangil’in odasına ise MGK Genel Sekreteri Org. Haydar Saltık

⁵⁹⁶ Bülent Tanör, “*Siyasal Tarih (1980-1995)*”, Türkiye Tarihi 5 Bugünkü Türkiye 1980-1995, (Yayın Yönetmeni: Sina Akşin), Cem Yayınevi, İstanbul 1997, s.26.

⁵⁹⁷ Milli Güvenlik Konseyi Başkanı. 1918 yılında Alaşehir’de dünyaya geldi. 1938 yılında Harp Okulu’nu bitirdi. 1949 yılında Harp Akademisi’nden mezun oldu ve ordunun çeşitli kademelerinde görev aldı. Kore Tugayı Kurmay Subaylığı yaptı. 1964 yılında generalliğe yükselip, 1977’de KKK’ya atandı. 6 Mart 1978 tarihinde de Genelkurmay Başkanı oldu. 1982 Anayasası ile aynı anda yapılan oylamada Cumhurbaşkanı sıfatını üstlendi ve 7 yıl bu görevi yürüttü.

⁵⁹⁸ Kara Kuvvetleri Komutanı’dır. 1918 yılında Gelibolu’da dünyaya geldi. 1937’de Harp Okulu’ndan mezun oldu. Harp Akademisi’nden sonra orduda çeşitli görevlerde bulundu. MİT Müsteşar yardımcılığı yaptı. Kıbrıs Barış Harekâtı’nda da Türk Barış Kuvvetleri Komutanlığı yaptı.

⁵⁹⁹ Hava Kuvvetleri Komutanı’dır. 1924 yılında Merzifon’da doğdu. Akademiden sonra Hava Harp Okulu Komutanlığı, Birinci Taktik Hava Kuvvetleri Komutanlığı, CENTO Türk Askeri Temsil Heyeti Başkanlığı, Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği görevlerini yaptıktan sonra Hava Kuvvetleri Komutanlığı’na atandı.

⁶⁰⁰ Deniz Kuvvetleri Komutanı’dır. 1924 yılında İstanbul’da doğdu. Deniz Lisesi ve Deniz Harp Okulu’nu bitirdi. 1951 yılında Deniz Harp Akademisi’ne girdi. Deniz Kuvvetleri’nin çeşitli kademelerinde görev yaptı. 11 Ağustos 1980’de Deniz Kuvvetleri Komutanı oldu.

⁶⁰¹ Jandarma Genel Komutanı’dır. 1915’te İstanbul’da doğdu. 1955 yılında Kara Harp Akademisi’ni bitirdi. Kara Kuvvetleri Komutanlığı, Topçu Destek Kurs Öğretmenliği, Ordu Topçu Komutanlığı, Tümen Komutanlığı, Genelkurmay Lojistik Üçüncü Kolordu Komutanlığı ve Genelkurmay İkinci Başkanlığı görevlerini yaptıktan sonra Jandarma Genel Komutanlığı’na atandı.

⁶⁰² Şentürk, *Darbelere ve Muhtıralara Karşı*..., s.81.

⁶⁰³ Ümit Cizre Sakallıoğlu, “The Anatomy of the Turkish Military’s Political Autonomy”, *Comparative Politics*, 29 (2), (Jan., 1997), p.152.

yerleşmişlerdi. Meclis santrali gelen telefonları “Buyurun, Milli Güvenlik Konseyi” diye yanıtlıyordu.⁶⁰⁴

MGK, TBMM binasına yerleştikten sonra faaliyetlerine başlamıştı. 12 Eylül tarihi itibari ile meclis kapatılmış ve bütün siyasi faaliyetler yasaklanmıştı. Bütün yurttan sokağa çıkma yasağı ve sıkıyönetim ilan edilmişti. Vatandaşlardan ise askeri yönetime yardımcı olmaları ve yayınlanacak bildirimlere uymaları isteniliyordu. Ülkede olağanüstü hal ilan edilmişti.

3.1.3. Anarşi ve Teröre Yönelik Çalışmalar

Darbe öncesinde ülkenin en önemli problemlerinden birisi anarşi ve terördü. Hatta anarşi ve terör 12 Eylül’ün başlıca nedenleri arasında gösteriliyordu. Kenan Evren, bu konunun bir an önce halledilmesini, sıkıyönetim komutanlarından bütün yetkilerini kullanmalarını ve bu olayların üzerine cesaretle gitmelerini istiyordu. Bu durum MGK’nın 2 numaralı bildirisi ile bütün ülkeye duyuruluyor ve bildirinin bir maddesinde “Sıkıyönetim Komutanları, ülkede devlet otoritesinin tesisi, asayiş, emniyet, huzur, can ve mal güvenliğinin sağlanması için lüzum görecekları her türlü tertip ve tedbiri almaya yetkili kılınmışlardır. Bütün vatandaşlar Sıkıyönetim Komutanlıklarının aldığı ve alacağı kararlara tedbirlere ve yayınlanacak bildirimlere titizlikle uyacaklardır.” denilmekteydi. Sıkıyönetim komutanlarının ihtiyaç duydukları kanunların ise en kısa zamanda ele alınması emri veriliyordu.⁶⁰⁵ Çünkü darbe öncesi dönemde askerlerin en çok yakındıkları konulardan birisi de anarşi ve terörle mücadele için gereken yetkilerin verilmemesi, kanunların çıkarılmaması yolundaydı.

Sıkıyönetim komutanlarının daha iyi çalışabilmeleri ve anarşi ile terörün önüne geçilebilmesi için 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanunu’nda değişiklikler yapıldı. Kanunun kapsamı genişletildi, sıkıyönetim komutanlarının yetkileri artırıldı. Komutanların sorumluluklarına ve komutanlıklar arası koordinasyona yeni yapılar getirildi. Caydırıcı olmaları açısından cezaların etkinliği artırıldı. Yapılan düzenlemeler ile sıkıyönetim komutanları Genelkurmay Başkanına karşı sorumlu hale getirildiler. Sıkıyönetim komutanlarına yazılı ve sözlü yayınları kontrol etmek, grev-lokavt gibi faaliyetleri izine

⁶⁰⁴ Fotoğraflarla 12 Eylül Kitabı, s.64.

⁶⁰⁵ Evren, Kenan Evren’in Anıları, Cilt: 2, Milliyet Yayınları, s.11; Evren, Zorlu Yıllarım-I, s.232.

bağlamak ya da sürekli olarak durdurmak, işgal, boykot, iş yavaşlatılması ve işyerlerinin kapatılması gibi hareketleri yasaklamak ya da önleyici tedbirler almak, her türlü toplantıyı, gösteri yürüyüşlerini kontrol altında tutmak, yasaklamak ya da izne bağlamak, her türlü dernek ve teşekküllerin çalışmalarını durdurmak veya izne bağlamak, yeni derneklerin kurulmasını izne bağlamak, çeşitli ticari ve sınai müesseseleri gerektiğinde kontrol etmek, temel ihtiyaç maddelerini stok eden ve fahiş fiyatla satan, imalatı durduran yerler hakkında işlem yapmak, eğlence ve dinlence yerlerini kontrol etmek, kapatmak, açılış ve kapanış saatlerini tespit etmek, ilk, orta ve yükseköğretim kurumlarında geçici olarak eğitim ve öğretime ara vermek veya yetkili kişi ve bu kurumların yetkili kurullarınca geçici ve sürekli olarak eğitime ara verilmesi kararlarını kaldırmak veya kısıtlamak gibi yetkiler verilmişti. Sıkıyönetim Mahkemeleri'nin daha hızlı çalışıp karar alabilmeleri için aynı kanunda başka değişiklik ve düzenlemelere de gidilmiştir.⁶⁰⁶

Darbeciler müdahale gerekçelerinden birisi olarak anarşi ve terörü gösterilerken siyasiler ise daha sonraki dönemlerde aksi yönde açıklamalarda bulunuyorlardı. Askerlerin anarşi ve terörü kasıtlı olarak önlemediklerini, gerektiği şekilde mücadele etmediklerini ve darbe için ortam oluşturdıklarını iddia ediyorlardı. Hatta darbeye maruz kalan Süleyman Demirel, 11 Eylül'de akan kanlar nasıl oluyor da 12 Eylül'de duruyordu, diye sorgulamada bulunuyordu. 12 Eylül sonrasında anarşi ve terörün bıçakla kesilir gibi kesildiği iddiaları yapılırken, darbe sonrası konu ile ilgili önemli tedbirlerin alındığı da bir gerçektir. Darbeden önce sıkıyönetim 22 ilde uygulanırken darbe sonrasında ülke genelinde uygulanmaya başlandı.⁶⁰⁷ Bu durum ise teröristlerin hareket kısıtlılığı yaşamalarına yol açmıştı. 12 Eylül 1980 ile 20 Ekim 1980 tarihleri arasında sıkıyönetim komutanlığı yapmış olan Nevzat Bölügiray, sıkıyönetimin ülke çapında uygulanması ile birlikte teröristlerin şok geçirdiklerini belirtmektedir. Çünkü teröristler bu uygulama öncesinde iller arasında geçiş yapabiliyorlardı. Şayet bir ilde sıkıyönetim ilan edilirse diğer illere geçiyorlardı. Yine Bölügiray, darbeden sonra TSK ve güvenlik güçlerinin tamamen sıkıyönetimde görev aldıkları için çok daha iyi mücadele ettiklerini ve sıkıyönetim komutanlarının isteklerinin daha hızlı yerine getirildiğinden dolayı terörle mücadelede önemli bir yol kat edildiğini ifade

⁶⁰⁶ 12 Eylül Öncesi ve Sonrası....., s.206-207.

⁶⁰⁷ Demirel, "12 Eylül'e Doğru Ordu ve Demokrasi", s.59.

etmekteydi.⁶⁰⁸ Gerçektende ilerleyen haftalarda ve aylarda terörle mücadelede önemli başarılar elde etmişti. Artık eskisi gibi olaylar yaşanmıyor, insanlar hayatlarını kaybetmiyordu. Bazı kesimler bu dönemlerde de darbe öncesindekilere benzer bazı olayların yaşandığını fakat ciddi bir basın yasağı uygulandığından dolayı kamuoyuna yansımadığını ileri sürmektedirler. Fakat şu bir gerçektir ki darbe anarşi ve teröre karşı galip gelmiştir. Hatta darbe döneminde hapiste bulunan MHP'li Nevzat Kösoğlu, 12 Eylül'ün en önemli katkısının anarşiyi önlemek olduğunu söyleyerek, insanlar arası ilişkileri yeniden düzelttiğini, sosyal ilişkilerin yeniden normale dönmesini sağladığını oysa darbeden önce amca çocuklarının bile birbirlerine selam vermez hale geldiklerini ifade etmektedir.⁶⁰⁹

3.1.4. 12 Eylül ve Sendikalar

MGK'nın yine 12 Eylül'de yayınladığı 7 numaralı bildiri ile sendikaların faaliyetleri durduruluyordu. 7 numaralı bildiri ile DİSK, MİSK ve bunlara bağlı sendikaların faaliyetleri durdurulurken⁶¹⁰ yöneticileri de gözaltına alınıyorlardı. Çünkü darbecilere göre bu kuruluşlar 12 Eylül öncesinde kanunsuz eylemler yapmışlardı. Müdahale edilmediği takdirde yine derhal aynı eylemlere girişecekleri düşünülüyordu. 12 Eylül'de yayınlanan bir başka bildiri ile de bütün devlet dairelerindeki memurların ve işçi statüsünde çalışanların işten çıkarılmaları durduruluyordu.⁶¹¹ İşten çıkarımlar durdurulurken işçi vb. çalışanlara da işbaşı yapmaları söyleniyordu. Bu durum ise en çok patronları memnun ediyordu.

Sendikalar bağlamında hem DİSK'e hem de MİSK'e yasaklar getirilerek sağ sol ayrımı yapılmadığı izlenimi verilmeye çalışılıyordu.⁶¹² Fakat her ne kadar bu izlenim verilmiş olsa da Türk-İş'e dokunulmamış olması darbecilerin halen daha eleştiri almalarına neden olan bir konudur. Sendikalar konusuna değinilmişken 12 Eylül'den en çok zarar gören kurumlar arasında sendikaların ve DİSK'in de en fazla zarar gören sendika olduğunu belirtmekte fayda vardır. Çünkü DİSK Genel Başkanı Abdullah Baştürk ve Yürütme Kurulu üyeleri tutuklanmışlardı. DİSK ve DİSK'e bağlı sendika

⁶⁰⁸ Bölügiray, *Sokaktaki Askerin Dönüşü*, s.55.

⁶⁰⁹ Çakır, *Nevzat Kösoğlu ile.....*, s.321.

⁶¹⁰ Lewis, *Demokrasinin Türkiye Serüveni*, s.19.

⁶¹¹ Evren, *Kenan Evren'in Anıları*, Cilt: 2, s.13.

⁶¹² Dursun, *12 Eylül Darbesi.....*, s.96.

yöneticilerinden tutuklananların sayısı 1,5 ay içerisinde 306'ya kadar çıkmıştı. Baştürk, Yürütme Kurulu üyeleri ve sayıları 1477'yi bulan bazı işçiler İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı 2 Numaralı Askeri Mahkemesi'nde hâkim huzuruna çıkarılmışlardı. İşçileri suça teşvik ve tahrik etmek ile suçlanıyorlardı. Siyasetle uğraşması da DİSK'e yöneltilen başka bir suçlamaydı. DİSK ise savunmasında sendikaların siyaset ile uğraşmalarının gayet normal bir şey olduğunu ileri sürüyordu. 1981 yılında başlayan DİSK duruşmaları 23 Aralık 1986 tarihine kadar devam etti. Baştürk ve DİSK'in bazı üyeleri 10 yıl hapis cezasına çarptırılırlarken, 1166 sanık beraat etti ve 274 kişi de hapis cezası aldı. DİSK duruşmalarında verilen kararların en önemlilerinden birisi de DİSK'in kapatılmasıydı. Bu karar sonucunda DİSK tam 11 yıl kapalı kalacaktı.⁶¹³

12 Eylül döneminde kapatılan sendika sadece DİSK değildi. Diğer sendika ve sivil toplum örgütlerinden de kapatılanlar olmuştu. İnsan Hakları Derneği solculuk yaptığı gerekçesi ile Köy Kooperatifleri Federasyonu da hem solculuk yapmak hem de yasa dışı faaliyette bulunarak rejimi yıkmaya çalışmak gerekçesi ile kapatılmışlardı.⁶¹⁴ Darbecilerin sendika ve sivil toplum örgütlerine karşı olan bu tutumları Türkiye'de yeni bir yönelimin doğmasına yol açmıştır. Bu örgütler darbeden sonra ayrı bir önem kazanmışlardır. Çünkü darbe sonrasında sağda ve solda yer alan siyasi akımlarda Osmanlı'dan beri devam eden güçlü devlet geleneğinin dönüştürülmesi ve demokratik açıdan denetlenmesi bağlamında uzlaşa ortaya çıkmıştır. Burada da sivil toplum kavramı ön plana çıkmış, hem sivil toplum hem de sivil toplum örgütleri büyük önem kazanmıştır.⁶¹⁵

3.1.5. Askeri Yönetim Dönemindeki Diğer Yapılanmalar

12 Eylül'de toplumun silahsızlanması için de önlemler alındı. 6136 sayılı Ateşli Silahlar ve Bıçaklar ile diğer aletler hakkında Kanun'un yanında TCK'nin 264. maddesinde yer alan ateşli silahlar, patlayıcı maddeler, bıçaklar vb. aletlerin resmi makamlara teslimi hakkında bir kanun çıkarıldı. Ruhsatsız silahlarını teslim

⁶¹³ Güven, *Demirel'li Yıllar*, s.25; *Fotoğraflarla 12 Eylül Kitabı*, s.74. Ayrıca DİSK yargılamaları ve yapılan savunma hakkında daha detaylı bilgi için bkz. *12 Eylül'ü Yargılayan Savunma*, Genel-İş Yay.: 1, Ankara 2001, s.4-6.

⁶¹⁴ Çobanoğlu, *12 Eylül'ün Getirdikleri-Götürdükleri.....*, s.27-28.

⁶¹⁵ Özkan Yıldız, "Sivil Toplum Örgütleri, 'Özerklik': Kavramsal Bir Akım", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (1): 2007, s.53.

etmeyenlere uygulanacak olan cezai hükümler ise artırıldı.⁶¹⁶ Toplumu silahsızlandırma çalışmaları kısa sürede etkisini göstermişti. Kenan Evren yurt gezilerinde yaptığı konuşmalarda bu konuya sık sık değinmiş ve hatta rakamlar vererek teslim edilen silahların adeta bir cephanelik niteliğinde olduğunu belirtmişti. 29 Eylül'den 17 Ekim'e kadar yurt genelinde 160.140 silah ve 541.468 adet mermi toplanmıştı.⁶¹⁷

12 Eylül'ün getirdiği yeniliklerden biriside güvenlik soruşturması olmuştu. Güvenlik soruşturması memur alımlarında uygulandı. Bu durum ise tarafsızlığın yitirildiği iddialarının doğmasına yol açtı.

1964 yılında yürürlüğe giren 403 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu da 12 Eylül'de yeniden düzenlendi. Yeni düzenlemeye göre devletin iç ve dış güvenliği ile bütünlüğü aleyhinde faaliyette bulunanlar hakkında cezai hükümler getirilmişti. Yine çift vatandaşlık uygulaması da bu dönemde yürürlüğe girdi.⁶¹⁸ 403 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu'nun yeniden düzenlenmesi sonucunda 30.00 kişi siyasi mülteci olarak yurtdışına gitmek zorunda kaldı.⁶¹⁹ MGK 12 Eylül'den itibaren yayınlamaya başladığı bildiriler ile değinilen bu düzenlemelere gitmiştir.

3.1.6. 12 Eylül ve Turgut Özal

MGK'nın 12 Eylül sabahındaki ilk işlerinden birisi Turgut Özal'ı telefonla aratmak oldu. Saat 07.30'da Özalların evini arayan subay, telefona çıkan Semra Hanıma birazdan gelip Turgut Özal'ı Başbakanlığa götüreceklerini söylüyordu. Saat 8'de gelen subaylar Demirel hükümeti döneminde Başbakan Müsteşarı olan Özal'ı başbakanlığa götürdüler. Başbakanlık binasına komandolar tarafından el konulmuştu. Özal bu komandolar arasından geçerek binaya giren ilk sivil oldu. Özal'ın odasına gelindiğinde kendisine eşlik eden subay "Turgut Bey, buyurun odanızda çalışmaya devam edin" diyordu. Bu durum Özal'a dokunulmayacağını ve görev verileceğinin bir işaretiydi. Bunun üzerine Özal bazı çalışma arkadaşlarının da getirilmelerini isteyerek bir liste

⁶¹⁶ 12 Eylül Öncesi ve Sonrası, s.207-208.

⁶¹⁷ Evren, *Zorlu Yıllarım-I*, s.261.

⁶¹⁸ 12 Eylül Öncesi ve Sonrası, s.208-209.

⁶¹⁹ Bu 30.00 kişi ile yapılan röportajlar için bkz. Emin Karaca, *12 Eylül'ün Arka Bahçesinde (Avrupa'daki Mültecilerle Röportajlar)*, Ozan Yay., İstanbul 2005.

verdi. Bu listedeki isimler de subaylar tarafından alınarak başbakanlık binasına getirildiler.⁶²⁰

12 Eylül sabahı Özal ve ekibi ile bir toplantı yapıldı. Bu toplantıya askerler de katıldılar. Askerler bankalardaki hesaplara el konulmasını teklif ettiler. Özal ise böyle bir uygulamanın sıkıntı ve endişe yaratacağını söyledi. Bunun üzerine yine askerler tarafından, kısıtlama önerisi getirildi. Hem Özal hem de Merkez Bankası Başkanı böyle bir şeye gerek olmadığını, bankaların pazartesi günü normal bir şekilde çalışacaklarının ilan edilmesini söylediler. Pazartesi günü gerçekten de her şey normal gitti. Askerlerin endişe ettikleri gibi bir kargaşa ya da panik yaşanmadı. 12 Eylül'de yapılan bu toplantıya sivil ekonomik kesim ve askerler katılmışlardı. Sivil kesimden en çok konuşan kişi ise Turgut Özal'dı. Çünkü Özal, Demirel hükümeti döneminde uygulanmaya başlamış olan 24 Ocak Kararları'nın mimarıydı. Turgut Özal 12 Eylül'de MGK'ya bir rapor sundu ve bu raporda 24 Ocak Kararları'nı savundu. Özal bu kararlar uygulanmaya başlamamış olsaydı ülkenin bugün çok daha kötü hale gelmiş olacağını söylüyordu.⁶²¹ Toplantıda bundan sonra ekonomik bağlamda neler yapılacağı ve neler yapılması gerektiği görüşüldü. MGK'nın ekonomik açıdan çıkarmayı düşündüğü bildiriler tartışıldı ve toplantıdan 24 Ocak Kararları'nın uygulamasına devam kararı çıktı. Kenan Evren'in imzası ile yayınlanan 16 numaralı bildiride "Ülkemizin ekonomik durumunu düzenlemek ve daha iyiye götürmek maksadıyla yürürlüğe konulan ekonomik programla yapılan anlaşmaların ve protokollerin uygulanmasına devam edilecektir." denilmekteydi.⁶²² Fakat her konuda olduğu gibi 24 Ocak Kararları'nın uygulanması konusunda da son karar MGK'ya ait olacaktı.

Öğle saatleri sırasında toplantı salonuna giren bir general, Turgut Özal'ın kulağına Haydar Saltık Paşa'nın kendisi ile görüşmek istediğini söyledi. Bunun üzerine Özal, Haydar Saltık'ın odasına gitti. Saltık, askeri yönetim döneminde de ekonomik konulara önem verileceğini belirttikten sonra Özal'a, siz bu konularda epeyce deneyim kazandınız, bizimle çalışır mısınız, dedi. Bunun üzerine Özal teklifin bir şeref ve vazife olduğunu belirtti. Daha sonra ise Kenan Evren ile görüştü ve Evren, askerlerin müdahale etmekten başka çarelerinin kalmadığını belirtti.⁶²³ Bu gelişmeler Turgut

⁶²⁰ Çölaşan, *12 Eylül Özal Ekonomisinin.....*, s.38-39.

⁶²¹ Güven, *Demirel'li Yıllar*, s.37.

⁶²² Turan, *Türk Devrim Tarihi.....*, s.413.

⁶²³ Çölaşan, *12 Eylül Özal Ekonomisinin.....*, s.44-47.

Özal'ın askeri yönetimde önemli bir konuma sahip olacağının belirtileriydi. 1977 seçimlerinde İzmir'den milletvekili adayı olup seçilemeyen Özal, askeri yönetimde yer alacaktı. Bu ilginç bir olaydı. Çünkü şayet Özal milletvekili olsaydı 12 Eylül itibarı ile o da yasaklı siyasilerden birisi olacaktı. Fakat milletvekili olamaması onun gözaltına alınmasını ve yasaklanmasını engelledi. Böylece Özal için başbakanlığa ve hatta cumhurbaşkanlığına kadar gidecek olan yol açılmış oldu.

3.1.7. Bülend Ulusu Hükümetinin Kurulması

Hükümet feshedildiğinden dolayı Kenan Evren darbeden hemen sonra, bakanlık müsteşarlarına bakan gibi çalışacak şekilde hazır olmalarını bildirmişti. MGK'yı bekleyen bir görev daha vardı. Bu görev ise bir an önce kimin başbakan olacağına karar verilmesiydi. Başbakan belirlendikten sonra ise hükümet oluşturulacaktı. Bakanlar kurulu olacaktı fakat her konuda son söz MGK'ya ait olacaktı. Kenan Evren anılarında başbakanlık konusunun kafasını en çok kurcalayan konu olduğunu anlatmaktaydı. Daha önce bu konu üzerinde konuşmuşlar ancak kesin bir karara varamamışlardı. Evren bu görevi tecrübeli bir ismin üstlenmesini istiyordu. Aklındaki isim ise Emin Paksüt'tü. Evren, konuyu bir ara Paksüt'e açmış ancak olumlu bir cevap alamamıştı. Emin Paksüt, Evren'e, böyle bir durumda devlet başkanı da hükümet başkanı da siz olmalısınız, demişti. Kenan Evren ise vücudunun böyle bir yükü kaldıramayacağından endişeleniyordu.⁶²⁴

Darbenin gerçekleştirilmesinden sonra başbakanlık için düşünülen isim CGP'nin Genel Başkanı Kayseri Milletvekili Turhan Feyzioğlu'ydu. Feyzioğlu, Atatürk'e bağlılığı ile tanınan birisiydi.⁶²⁵ Nitekim Kenan Evren de 12 Eylül günü öğleden sonra başbakanlık konusunu Feyzioğlu ile görüşürken buna vurgu yapıyordu. Evren, Feyzioğlu'na Atatürkçü mücadelelerini bugüne kadar takdirle izlediklerini belirttikten sonra⁶²⁶ hükümeti kurma görevini kendilerine vermek istediklerini söyledi. Yani Feyzioğlu'na başbakanlık teklif ediyordu. Turhan Feyzioğlu bu teklif üzerine kendi partisinin çok küçük bir parti olduğunu, bu durumun hareketin başarısını olumsuz yönde etkileyebileceğini, bunu halka anlatmakta güçlük çekebileceklerini söyledi. Feyzioğlu,

⁶²⁴ Evren, *Zorlu Yıllarım-I*, s.233.

⁶²⁵ *Fotoğraflarla 12 Eylül Kitabı*, s.8.

⁶²⁶ Güven, *Demirel'li Yıllar*, s.49.

bir ay önce emekli olan Deniz Kuvvetleri eski Komutanı Bülent Ulusu'nun başbakan olmasını önerdi. Kenan Evren ise sivil bir başbakan istediklerini, Ulusu'ya Ulaştırma Bakanlığı görevini vermeyi düşündüklerini belirtti. Feyzioğlu, Evren'in ısrarı üzerine düşünmek için bir günlük izin istedi ve durumu arkadaşlarına anlatarak bilgi verdi.

Turhan Feyzioğlu 13 Eylül'de Genelkurmay Başkanlığı'na geldi. Kenan Evren'e iki büyük partiden yani AP ve CHP'den namuslu ve Atatürkçü kişiler almak şartı ile hükümeti kurmaya hazır olduğunu bildirdi. Fakat Bülent Ulusu'nun başbakan olması konusundaki fikrini hala koruduğunu söyledi. O günkü görüşmede Evren ve Feyzioğlu, CHP ve AP'den alınabilecek isimler üzerinde konuştular.⁶²⁷ Böylece Feyzioğlu hükümeti kurma çalışmalarına başlamayı kabul etmiş oluyordu. Fakat onun başbakan olmasına sıcak bakmayanlar da vardı. Bunların başında da Turgut Özal ve özel sektör geliyordu. Bunların itiraz etmelerinin nedeni ise Feyzioğlu'nun serbest piyasa reformları ile uğraşamayacağı ve ekonomik reformlara ket vuracağı düşüncesi idi.⁶²⁸ Özal ve özel sektör bu düşüncelere sahipken partiler de yeni hükümete bakan verme niyetinde değillerdi. Bu durum Feyzioğlu'nun da hevesinin kaçmasına neden olmuştu. Feyzioğlu karşılıklı anlaşarak görevi iade etti. Başbakanlık için bu isimden vazgeçilmesinin bir diğer nedeni de alınabilecek tepkilerdi. Çünkü darbeden hemen sonra Feyzioğlu dışındaki diğer parti genel başkanlarının hepsi gözaltına alınmışlardı. Turhan Feyzioğlu gözaltına alınmadığı gibi bir de başbakan olursa bunun harekâtı olumsuz etkileyeceği düşünülmüştü. Başbakanlık için artık yeni bir isim düşünülmesi gerekiyordu. Bu ismin Bülent Ulusu olmasına karar verildi. Böylece 1979 yılında verilen uyarı mektubunun altında imzası bulunan ve emekli bir general olan Bülent Ulusu askeri yönetim döneminin Başbakanı oldu.

MGK 13 Eylül'de Kenan Evren'e Devlet Başkanı unvanını verdi. Kenan Evren Devlet Başkanı olarak 16 Eylül 1980 tarihinde ilk basın toplantısını yaptı. Bu toplantıda yerli ve yabancı basın mensuplarına seslendi. Toplantıdaki en önemli nokta ise 12 Eylül harekâtının amaçlarının izah edilmesiydi. Harekâtın amaçları:

“1- Milli Birliği korumak,

2- Anarşiyi ve terörü önleyerek, can ve mal güvenliğini tesis etmek,

⁶²⁷ Çölaşan, *12 Eylül Özal Ekonomisinin.....*, s.56.

⁶²⁸ *Fotoğraflarla 12 Eylül Kitabı*, s.58.

3- Devlet otoritesini hakim kılmak ve korumak;

5- Sosyal adaleti, ferdi hak ve hürriyetlere, insan haklarına dayalı laik Cumhuriyet rejimini işler hale getirmek;

6- Ve nihayet, makul bir sürede yasal düzenlemeleri tamamladıktan sonra sivil idareyi yeniden tesis etmek...” şeklinde sıralanıyordu.

Kenan Evren, her konuda olduğu gibi bu amaçlara ulaşmanın da Atatürk ilke ve inkılâplarına bağlı olduğunu vurguluyordu.⁶²⁹

17 Eylül 1980 Çarşamba günü IMF’de her birime ve görevliye bir belge dağıtıldı. Bu belge MGK tarafından alınan 5 sayılı karardı. 15 Eylül 1980 tarih ve 17105 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanmıştı. Kenan Evren’in imzasını taşıyan bu karar ülkenin ekonomik durumunu düzeltmek ve daha iyiye götürmek için uygulamaya konulmuş olan program ile yapılan anlaşmaların ve protokollerin uygulamasına devam edileceğini belirtiyordu. Bu belge IMF’nin rahatlamasına neden olmuştu.⁶³⁰ Çünkü 24 Ocak Kararları’nın uygulamasına devam edileceğini bildiriyordu.

12 Eylül’ü takip eden günler çok yoğun geçiyordu. Her gün yeni bildiriler yayınlanıyor ve yeni kararlar alınıyordu. 18 Eylül 1980 tarihinde ise yönetime hâkim olan MGK üyeleri TBMM’de yemin ediyorlardı. Yemin metni şu şekildeydi:

18 Eylül 1980 –TBMM

“Devlet Başkanı, Mili Güvenlik Konseyi ve Genelkurmay Başkanı sıfatıyla,⁶³¹ Türkiye Cumhuriyeti’nin içinde bulunduğu bütün sorunları, Atatürk ilkelerine bağlı kalarak, adalet, hukuk ve insan hakları prensiplerinden ve vicdani kanaatlerimden başka bir tesir altında kalmaksızın ve hiçbir karşılık beklemeksizin çözümlmek amacıyla kendimi Türk Milletine adadım.

Vatanın ve Milletin mutluluğuna, birlik ve beraberliğine çalışacağıma; Devletin bağımsızlığına, Vatanın ve Milletin bütünlüğüne yönelecek her tehlikeye karşı koyacağıma; Milletin kayıtsız ve şartsız egemenliğine, demokratik ve laik Cumhuriyet ilkelerine dayalı yeni bir anayasa düzenlenmesi için çalışacağıma, Türkiye

⁶²⁹ Dursun, *12 Eylül Darbesi.....*, s.102; *12 Eylül Öncesi ve Sonrası.....*, s.205.

⁶³⁰ Çölaşan, *12 Eylül Özal Ekonomisinin.....*, s.74-75.

⁶³¹ MGK’nın diğer üyeleri ise yeminlerine Milli Güvenlik Konseyi Üyesi ve Kara Kuvvetleri Komutanı-Deniz Kuvvetleri Komutanı-Hava Kuvvetleri Komutanı-Jandarma Genel Komutanı sıfatıyla, diye başlamışlardır.

Cumhuriyetinin şan ve şerefini koruyup yüceltmek ve üzerime aldığım görevi yerine getirmek için bütün gücüm ve varlığımla çalışacağıma, namusum ve şerefim üzerine andiçerim.”⁶³²

MGK üyeleri yemin ettikten sonra artık sıra hükümetin kurulmasına gelmişti. Emekli General Ulusu, bakanlar kurulunu oluşturmakla görevlendirildi. Yönetimde Turgut Özal’a da görev verilmesi planlanıyordu. Çünkü askerler Özal’ın yabancı ülkeler ve uluslar arası mali kuruluşlarla yapılacak olan görüşmelerde çok önemli bir isim olduğunu düşünüyorlardı. Turgut Özal 24 Ocak Kararları ve ekonomi alanında yaptığı çalışmalar ile yurtdışında da adını duyurmuş, tanınmıştı. Bu nedenle dış borçları ertelemeyi mümkün kılmanın ve yeni krediler bulmanın Özal’a bağlı olduğu düşünülüyordu.⁶³³ Özal ise beraber çalıştığı ve ağabeyi dediği Demirel’in onayını almak istiyordu. Bu nedenle Hamzakoy’da tutulan Demirel’e telefon açarak “Ağabey, askerler bana görev teklif ediyorlar, ne yapayım?” diye soruyordu. Demirel ise “Kabul et” “Kabul et ve onlar seni kolundan tutup atana kadar da hizmet et. Zira, önce vatan.” cevabını veriyordu.⁶³⁴ Ağabeyisinin de onayını alan Turgut Özal, Başbakan Yardımcılığının yanında Maliye ve Ticaret Bakanlığını da istiyor ancak bu isteği kabul edilmiyordu. Ekonomiden sorumlu başbakan yardımcılığına razı olmak zorunda kalan Özal en sonunda Başbakan Bülent Ulusu’yu, kendi adamı olan Kaya Erdem’i Maliye Bakanı yapmaya ikna etti. Fakat ilerleyen zamanlarda Kaya Erdem’in adı, Banker Kastelli olayına karışınca Özal da istifa etmek zorunda kaldı.

Bülent Ulusu 21 Eylül’de Bakanlar Kurulu üyelerini açıkladı. Askeri yönetim döneminin Bakanlar Kurulu, Başbakan Bülent Ulusu, Devlet Bakanı-Başbakan Yardımcısı Zeyyat Baykara, Devlet Bakanı-Başbakan Yardımcısı Turgut Özal, Devlet Bakanı İlhan Öztrak, Devlet Bakanı Mehmet Özgüneş, Devlet Bakanı Nimet Özdaş, Adalet Bakanı Cevdet Menteş, Milli Savunma Bakanı Ü. Halûk Bayülken, İçişleri Bakanı Selahattin Çetiner, Dışişleri Bakanı İlter Türkmen, Maliye Bakanı Kaya Erdem, Milli Eğitim Bakanı Hasan Sağlam, Bayındırlık Bakanı Tahsin Önalp, Ticaret Bakanı Kemal Cantürk, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Necmi Ayanoglu, Gümrük ve Tekel Bakanı Recai Baturalp, Ulaştırma Bakanı Necmi Özgür, Tarım ve Orman Bakanı

⁶³² 12 Eylül Öncesi ve Sonrası..., s.203-204.

⁶³³ Feride Acar, “Turgut Özal”, *Türkiye’de Liderler ve Demokrasi*, (Ed.: Metin Heper-Sabri Sayarı), (Çev.: Zuhale Bilgin), Kedi Kitap Yayınevi, İstanbul 2008, s.189.

⁶³⁴ Yavuz Donat, *Demirel’in Yokluk Yılları*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1993, s.17.

Sabahattin Özbek, Çalışma Bakanı Turhan Esener, Sanayi ve Teknoloji Bakanı Şahap Kocatopu, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Serbülent Bingöl, Turizm ve Tanıtma Bakanı İlhan Evliyaoğlu, İmar ve İskân Bakanı Şerif Tüten, Köyişleri ve Kooperatifler Bakanı Münir Raif Güney, Gençlik ve Spor Bakanı Vecdi Gönül, Sosyal Güvenlik Bakanı Sadık Şide ve Kültür Bakanı Cihat Baban'dan oluşuyordu. Hükümet programı MGK'nın 30 Eylül'de yaptığı toplantıda görüşüldü ve hükümete oybirliği ile güvenildiği açıklandı.⁶³⁵ MGK Başkanı Kenan Evren 9 Ekim 1980'de Başbakan Ulusu'yu makamında ziyaret ederek başarı dileklerinde bulundu ve yönetimin sivillere devredilmesine kadar yapılmasını istediği bazı hususları içeren bir direktif verdi. Bu direktifte çeşitli bakanlıklarca ele alınacak idamların bir an önce gerçekleştirilmesi, eğitime yönelik bazı tedbirler, cumhurbaşkanı seçimi, meclis başkanı seçimi ve referandum kullanılması gibi konular yer alıyordu. Kenan Evren'in verdiği bu direktifteki konular şu şekildeydi:

İçişleri Bakanlığı'na Ele Alınacaklar:

- 1- Seçim Kanunu ile Siyasi Partiler Kanunu yeniden hazırlanacaktır.
- 2- Trafik Kanunu yeniden düzenlenecek ve böylece günümüzdeki trafik keşmekeşi önlenecektir.
- 3- Merkez Valilik kadroları dondurulacak. Bu kadronun üzerinde vali olursa, bunlara devletin diğer sektörlerinde görev verilebilmelidir. Kabul etmeyenler emekliye sevk edilecektir.
- 4- İdari teşkilat yeniden ele alınacak ve birkaç vilayet bir müfettişliğe veya bölge valiliğine bağlanacak.
- 5- Valiler vilayet dahilindeki bütün kuruluşların amiri olacaktır. Böylece halen direk olarak bakanlardan emir alan bazı kuruluşlar emri doğrudan validen alacaklardır.
- 6- Partiler milletin tarihine mal olmuş bayrak ve efsaneleşmiş amblemleri kullanamamalı.

Adalet Bakanlığı'na Ele Alınacaklar:

- 1- İdam cezaları hemen tasdik edilecektir.

⁶³⁵ Güven, *Demirel'li Yıllar*, s.42-45.

2- Güvenlik kuvvetlerine, hakim ve savcılara, vali ve kaymakamlara karşı işlenen öldürme suçlarının cezası idam olmalıdır.

3- Bazı suçlular var ki bunlar, asla af kapsamına alınamamalı.

4- Emniyet mensuplarından veya devlet hizmetinde bulunanlardan herhangi bir kişinin, yasa dışı örgütlere yataklık veya yardım ettiği tespit edilirse, örgüt mensuplarına verilen cezanın iki katı bu şahsa verilmelidir.

5- Tespit edilecek bir esas çerçevesinde cezaevlerinde hükümlü bulunan bazı suçlular oy kullanamamalıdır.

6- Cezaevleri ıslah edilecek ve yeniden yapılacak cezaevleri batı ülkelerindeki cezaevleri gibi olacaktır.

7- Sıkıyönetim mahkemelerinin üç yıla kadar verdiği cezalar temyize tabi olmamalı.

Milli Eğitim Bakanlığı'nca Ele Alınacaklar:

1- İmam Hatip Okulları'nın adedi yurdun imam hatip ihtiyacına cevap verecek miktara indirilecek.

2- Okullarda direniş, boykot, işgal ve eğitimi engelleme gibi olaylara katılan veya önyak olanlar en ağır şekilde cezalandırılacaklardır.

3- Tıp fakülteleri çoğaltılacak.

4- Ankara, İstanbul, İzmir gibi büyük şehirlerimizde toplanmış olan fakülte ve yüksekokulların bir kısmı Anadolu'nun diğer şehirlerine dağıtılacak. Böylece hem bu üç şehirdeki izdiham önlenecek, hem de diğer şehirlerimizin fakülte veya yüksekokula sahip olmaları imkanı sağlanacaktır.

5- Özel dershaneler kaldırılacaktır.

Maliye Bakanlığı'nca Ele Alınacaklar:

1- Asgari ücret meselesi bir an evvel halledilecektir.

2- Vergi adaletini sağlayan kanun öncelikle çıkarılacaktır.

3- Bir memurun çeşitli yerlerden maaş veya ücret alması önlenmelidir.

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na Ele Alınacaklar

1- Doktorlara ait tam gün yasası değiştirilecektir.

2- Doktorların ve bazı bulunmayan kritik personelin üniversiteyi bitirdikten sonra devletin göstereceği yerlerde asgari üç yıl çalışma mecburiyeti konacak.

İmar ve İskan Bakanlığı'na Ele Alınacaklar:

Toplu konut yapımı ele alınacak, gecekondulu işi halledilecektir. Bazı Avrupa ülkelerinde olduğu gibi bankaların ev alımı için şahıslara kredi verme imkânları sağlanacaktır.

Turizm ve Tanıtma Bakanlığı'na Ele Alınacaklar:

Turizme büyük önem verilecektir. Bu maksatla birkaç sene için kamu kuruluşlarının ve Silahlı Kuvvetler'in buna elverişli kampları dış turizme tahsis edilecektir.

Cumhurbaşkanlığı ve Meclis ile İlgili Olanlar:

1- Cumhurbaşkanı seçimi tek dereceli olacak veya mecliste yapılacak ise, kilitlenmeyi önleyecek bir yöntem bulunacak.

2- Meclis Başkanı seçiminde birkaç turda netice alınmazsa, çoğunluk sistemi ile başkan seçilebilmeli ve yeni başkan seçilinceye kadar eski Meclis Başkanı görevine devam etmelidir.

3- Milletvekilleri içerisinde emekli olanlar, milletvekili maaşından başka ayrıca emekli maaşını almamalıdır.

4- Referandum, bazı mühim kanunlar için kullanılabilir.⁶³⁶

3.1.8. Anayasa Düzeni Hakkında Kanun

Kenan Evren, Emin Paksüt'ten yeni anayasa hazırlanıncaya kadar anayasa yerine geçecek, geçici bir anayasa taslağı hazırlamasını istemişti. Buradaki amaç alınacak karar ve çıkarılacak bildirilerin anayasaya aykırı olduğu iddialarının önüne geçilmek

⁶³⁶ Evren, *Zorlu Yıllarım-I*, s.255; Evren, *Kenan Evren'in Anıları*, Cilt: 2, s.102-107.

istenmesiydi. Paksüt 26 Ekim Pazar günü geçici anayasa taslağını Kenan Evren'e getirmişti. Bu taslağa göre mevcut anayasa yani 1961 Anayasası yeni anayasa hazırlanıncaya kadar yürürlükte kalacaktı. Anayasa Düzeni Hakkındaki Kanun

“Madde 1- 9 Temmuz 1961 tarihli ve 334 sayılı T.C. Anayasası ile değişiklikleri, aşağıdaki maddelerde belirtilen istisnalar saklı kalmak üzere, yeni bir anayasa kabul edilip yürürlüğe girinceye kadar yürürlüktedir.

Madde 2- Anayasa'da TBMM'e, Milet Meclisi'ne ve Cumhuriyet Senatosu'na ait olduğu belirtilmiş bulunan görev ve yetkiler 12 Eylül 1980 tarihinden itibaren geçici olarak Milli Güvenlik Konseyi'nce ve Cumhurbaşkanı'na ait olduğu belirtilmiş bulunan görev ve yetkiler de Milli Güvenlik Konseyi Başkanı ve Devlet Başkanı'nca yerine getirilir ve kullanılır.

Madde 3- Milli Güvenlik Konseyi'nce kabul edilerek yayımlanan bildiri ve karar hükümleri ile yayınlanan ve yayımlanacak olan kanunların anayasaya aykırılığı iddiası ileri sürülemez.

Madde 4- Milli Güvenlik Konseyi'nin bildiri ve kararlarında yer alan ve yer alacak olan hükümlerle 12 Eylül 1980 tarihinden sonra çıkarılan ve çıkarılacak olan Bakanlar Kurulu Kararnameleri'nin ve üçlü kararnamelerin yürütülmesinin durdurulması ve iptali istemi ileri sürülemez.

Madde 5- 12 Eylül 1980 tarihinden sonra, Bakanlar ile Bakanların yetki verdiği görevlilerce kamu personeli hakkında uygulanan ve uygulanacak olan işlemlerin ve alınan kararların yürütülmesinin durdurulması istemi ileri sürülemez.

Madde 6- Milli Güvenlik Konseyi'nin bildiri ve kararlarında yer alan ve alacak olan hükümlerle konseyce kabul edilerek yayımlanan ve yayımlanacak olan kanunların 9 Temmuz 1961 tarihli ve 334 sayılı Anayasa hükümlerine uymayanları Anayasa değişikliği olarak ve yürürlükteki kanunlara uymayanları da kanun değişikliği olarak yayımlandıkları tarihte veya metinlerinde gösterilen tarihlerde yürürlüğe girer.

Madde 7- Bu kanun resmi gazetede yayımlandığında 12 Eylül 1980'den itibaren yürürlüğe girer.” ibarelerini içermekteydi.⁶³⁷ Anayasa Düzeni Hakkındaki Kanun 27 Ekim pazartesi günü kabul edilerek 2324 sayılı kanun olarak yayınlandı. Böylece

⁶³⁷ Evren, *Kenan Evren'in Anıları*, Cilt: 2, s.130-131.

darbeciler meclis ve cumhurbaşkanının yetkilerini bünyelerinde topluyorlar, çıkaracakları kanun ve yayınlayacakları bildirimlere itiraz olanaklarını ortadan kaldırıyorlardı.

3.1.9. Demokrasiye Geçiş Programı

MGK ve hükümet çalışmalarını sürdürürken hem yurtiçinde hem de yurtdışında merak edilen bir konu vardı. Bu da demokrasiye ne zaman ve nasıl döneceği konusuydu. MGK merakları gidermek için MGK Genel Sekreteri Org. Haydar Saltık'a demokrasiye geçiş programı hakkında bilgi verilmesi görevini vermişti. Haydar Saltık da 1 Kasım 1980 tarihinde bir toplantı yaparak demokrasiye geçiş programının genel hatlarını "1. Kurucu meclis mutlaka kurulacaktır. Ancak evvela kurucu meclisin teşkiline imkan verecek ön şartların sağlanmış olması gerekir.

2. Bu şartlar sağlandıktan sonra Kurucu Meclis'in nasıl kurulacağı, görev ve yetkilerinin ne olacağı hakkındaki kanun kabul edilecek.

3. Kurucu Meclisin kuruluş ve görevleri hakkındaki kanunun kabulünü müteakip, Kurucu Meclis bilfiil teşkil edilecek, Kurucu Meclis öncelikle yani Anayasayı hazırlayacak.

4. Yeni Anayasanın hazırlanmasını müteakip bu anayasa bir referandum kanunu ile halk oyuna sunulacak.

5. Yeni Anayasa'nın halk oyunca kabul edilmiş hükümleri uyarınca yeni partiler kanunu ve yeni seçim kanunu hazırlanıp kanunlaştırılacak.

6. Yeni Anayasa ve siyasi partiler kanununa uygun olarak yeni partilerin kurulmasına ve teşkilatlandırılmasına yetecek bir zaman da dikkate alınarak, parti faaliyetlerinin başlamasına müsaade edilecek.

7. Yeni Seçim Kanunu uyarınca genel seçimlerin yapılması suretiyle parlamento kurulacak ve göreve başlayacak.

8. Anayasada yer alacak geçici hükümler uyarınca kurucu meclis ve Milli Güvenlik Konseyi'nin görev ve mevcudiyetleri sona erecek ve normal demokratik siyasi hayata bütünüyle dönülmüş olacak.” ifadeleri ile anlatıyordu.⁶³⁸

Başbakan Bülent Ulusu ilk basın toplantısını 6 Aralık 1980’de yaptı. Ulusu bu toplantıda 12 Eylül’den 6 Aralık’a kadar geçen sürede terörle mücadele bağlamında kat edilen mesafeden, ekonomik durumdan, çıkarılan kanunlardan ve bundan sonra yapılması düşünülenlerden bahsetti.

12 Eylül yöneticileri 1981 yılını Atatürk Yılı olarak ilan ettiler. Çünkü 1981 yılı Atatürk’ün doğumunun 100. yıldönümüydü. 5 Ocak 1981’de 100. yıl kutlamaları başladı. Sabah Anıtkabir’de saygı duruşu yapıldıktan sonra saat 11.00’da da TBMM’de törenler başladı. Aynı gün Opera binasında sanatsal etkinlikler vardı. Akşam saat 20.00’da ise Kenan Evren, Çankaya Köşkü’nde resmi kabul düzenledi.

3.1.10. Kurucu Meclis’in Açılması

Kenan Evren 15 Ocak 1981 tarihinde Konya’da yaptığı konuşmada Kurucu Meclisin açılacağından ilk defa bahsediyordu.⁶³⁹ Bu, demokrasiye tekrar dönüş adına atılan önemli bir adımdı. Kurucu Meclis hakkındaki Kanun 29 Haziran 1981 tarihinde kabul edildi ve 30 Haziran 1981 tarihli ve 17386 sayılı Resmi Gazete’de yayınlandı. Resmi Gazete’de “Türkiye Cumhuriyeti Devletinin varlığı ve bağımsızlığı, ülkenin ve milletin bütünlüğü ve bölünmezliği ve toplumun huzuru korunarak, milli dayanışma ve sosyal adalet anlayışı içinde herkesin insan haklarından ve temel hürriyetlerden eşitlik ilkesine göre yararlanmasını ve hukukun üstünlüğünü sağlayacak demokratik laik hukuk devletinin kurulması için gereken hukuki düzenlemelerle Anayasayı, Siyasi Partiler ve Seçim kanunlarını yapmak ve varlığı, genel seçimlerle kurulacak Türkiye Büyük Millet Meclisi fiilen göreve başlayınca sona ermek üzere Kurucu Meclis kurulması kararlaştırılmıştır.” satırları ile duyuruluyordu.⁶⁴⁰

⁶³⁸ Evren, *Zorlu Yıllarım-I*, s.267.

⁶³⁹ Kenan Evren, Konya’daki bu konuşmasında Kurucu Meclis’in ne zaman açılacağını, nasıl çalışacağını ve neler yapacağını açıkladıktan sonra demokrasiye döneceğini, ancak demokratik sistemin ülkeyi bu hale getirenlerle teslim edilmeyeceğini belirtiyordu. Daha detaylı bilgi için bkz. Evren, *Devlet Başkanı Orgeneral Kenan Evren’in 12 Eylül 1980’den Sonra Yaptığı Konuşmalar*, s.115-127.

⁶⁴⁰ *Resmî Gazete*, 30 Haziran 1981.

Kurucu Meclis, MGK ve Danışma Meclisi'nden oluşacaktı. Resmi Gazete'de de bildirildiği gibi ilk görevi anayasayı hazırlamak olacaktı. Anayasa referanduma sokulacak, kabul edilmesinden sonra ise partiler ve seçim kanunları yapılacaktı. Danışma Meclisi'nde görüşülen tasarı ve teklifler MGK'ya gönderilecekti. Bu durum ise MGK'nın yürütme organının kontrolünü elinde tutması anlamına geliyordu.⁶⁴¹

Kurucu Meclis'in yapısı ve görevleri şu şekilde tanımlanmıştı:

Kurucu Meclis'in yapısı:

“MADDE 1

1. Kurucu Meclis; (MGK) ile Kuruluş, görev ve yetkileri bu Kanunda belirtilen (Danışma Meclisi)'nden oluşur.

2. Bu Kanun hükümleri dışında kalan hususlarda, MGK, 2324 sayılı Anayasa Düzeni Hakkındaki Kanun uyarınca TBMM'ye, Millet Meclisine ve Cumhuriyet Senatosuna ait görevleri yerine getirir ve yetkileri kullanır.”⁶⁴²

Kurucu Meclis'in Görevleri:

“a) Yeni Anayasa'yı ve Anayasa'nın Halkoyuna Sunuluş Kanununu hazırlamak;

b) Halkoyuna sunulan ve Milletçe kabul edilince kesinleşerek, geçici hükümlerine göre yürürlüğe girecek olan Anayasa'nın ilkelerine uygun Siyasi Partiler Kanununu hazırlamak;

c) Yeni Anayasa'nın ve Siyasi Partiler Kanununun hükümlerini göz önünde tutarak Seçim Kanununu hazırlamak;

d) Milli Güvenlik Konseyince kararlaştırılacak tarihte yapılacak genel seçimlerle TBMM kurulup fiilen göreve başlayıncaya kadar, kanun koyma, değiştirme ve kaldırma suretiyle yasama görevlerini yerine getirmektir.”⁶⁴³

MGK 10 Temmuz'da, Kurucu Meclis'i oluşturacak organlardan birisi olan Danışma Meclisi'nin 23 Ekim 1981 tarihinde toplanmasına karar verdi. Danışma Meclisi 160 üyeden meydana gelecekti. Bu 160 üyeden 120'si her ilden valilik tarafından teklif edilen adaylardan, 40'ı ise MGK'nın belirleyeceği kişilerden

⁶⁴¹ 12 Eylül Öncesi ve Sonrası, s.253; Cebeci, 12 Eylül Müdahalesi ve....., s.17.

⁶⁴² Güven, Demirel'li Yıllar, s.61; Resmî Gazete, 30 Haziran 1981.

⁶⁴³ Güven, Demirel'li Yıllar, s.61; Cebeci, 12 Eylül Müdahalesi ve....., s.13.

oluşacaktı. Danışma Meclisi'ne üye seçilmesi için 59 sayılı karar çıkarıldı. Bu karar doğrultusunda il valiliklerine ve MGK'ya dilekçe ile 11640 kişi müracaat etti. 11640 kişiden 160'ı bu meclise girebildi. Danışma Meclisi'ne üye olabilmek için bazı şartları taşımak gerekiyordu. Türk vatandaşı olmak, 30 yaşını doldurmuş olmak, yüksek öğrenim yapmış olmak, kamu hizmetlerinden yasaklı olmamak, askerlik göreviyle borçlu olmamak, daha önce hapis cezası almamış olmak, 11 Eylül 1980 tarihinde herhangi bir siyasi partinin üyesi olmamak bu şartlardan bazılarıydı. MGK tarafından doğrudan üye seçilecekler için ise yüksek öğrenim yapmış olmak şartı aranmamaktaydı.⁶⁴⁴

Danışma Meclisi'ni oluşturacak olan 160 üyenin kimler olduğu 15 Ekim'de açıklandı. Bu açıklamadan sonra Danışma Meclisi'nin oldukça homojen bir yapıya sahip olduğu görüldü. Meclis 155 erkek ve 5 kadın üyeden oluşuyordu. Bu üyelere 39'u hukukçu, 26'sı siyasal bilgili, 24'ü subay kökenli, 14'ü doktor, 14'ü ekonomist, 15'i mimar-mühendis, 2'si orman fakültesi mezunu, 11'i ziraat fakültesi mezunu, 7'si öğretmen, 2'si gazeteci, 2'si veteriner, 1'i tiyatro sanatçısı ve 3'ü de işçi sendikalarına üye idiler.⁶⁴⁵

Danışma Meclisi daha önce kararlaştırıldığı gibi 23 Ekim'de göreve başladı. İlk toplantısını en yaşlı üyesi olan Prof. Dr. Sadi İrmak başkanlığında yaptı. Devlet, Genelkurmay ve MGK Başkanı Kenan Evren yaptığı konuşmada üyelere ülkenin ve milletin bütünlüğünü ve bölünmezliğini, toplumun huzur, refah ve güvenliğini sağlamayı amaçlayan, demokratik, laik bir hukuk devletinin yeniden kurulması gibi milli bir görevi kendi istekleri ile üstlendikleri için tebrik ve şükranlarını sunduğunu söyledikten sonra yine ülkeyi 12 Eylül'e getiren şartları, siyasilerin umursamaz tutumlarını, parlamentonun işleyemez hale geldiğini, 12 Eylül'ün ülke bütünlüğünü korumak, milli birlik ve beraberliği sağlamak, kardeş kavgasını önlemek, devlet otoritesini yeniden tesis etmek, demokrasinin sağlıklı bir şekilde işlemlerini sağlamak gibi amaçlarla yapıldığını belirterek geçen bir yıl içerisinde yapılan icraatları anlattı.

Kurucu Meclis'in de faaliyete geçmesi ile ülke yukarıda anlatılan organlar tarafından yönetilmeye başlandı. Şimdi merak edilen bir konu vardı. O da yönetimin ne

⁶⁴⁴ Danışma Meclisi'nin yapısı, üye olabilmek için gerekli olan şartlar, mecliste hangi ilden kaç üyenin yer alacağı vb. bilgiler için bkz. *Resmî Gazete*, 30 Haziran 1981.

⁶⁴⁵ Cebeci, *12 Eylül Müdahalesi ve.....*, s.14.

zaman sivillere devredileceği konusuydu. II. Ordu Komutanı Bedrettin Demirel, 18 Haziran 1981’de Konya’da basın mensuplarına bir kokteyl vermişti. Bu kokteylde Ahmet Çobanoğlu, Paşa’ya ordunun yönetimde ne kadar kalacağı sorusunu yöneltmişti. Bedrettin Paşa ise 12 Eylül harekâtının sebepsiz yere yapılmadığını, otorite boşluğu yaşandığını, her gün on-yirmi kişinin öldüğü gibi konulardan bahsettikten sonra “...Nizam sağlanınca, rejim işlerliğini kazandığı zaman, Ordu en kısa zamanda kıışlasına dönecek ve asli görevini yapacaktır” cevabını veriyordu.⁶⁴⁶ Bedrettin Demirel ilerleyen yıllarda aslında 1979 yılında müdahaleye karar verildiğini fakat şartların iyice olgunlaşması için biraz daha beklemenin uygun bulunduğu açıklamasını yapacak olan kişiydi.

Bakanlar Kurulunun oluşmasını sağlayan, anayasanın hazırlanması, çeşitli yasa ve kanunların çıkması, demokratik rejime geçiş gibi konularla ilgilenen Danışma Meclisi’ni oluşturan, her konuda son söz hakkını kendinde bulan MGK’nın çalışmaları ile ülkeyi yöneten askerler 6 Kasım 1983 tarihine kadar işbaşında kaldılar. 6 Kasım 1983 tarihindeki seçimler ile ülke yönetimini sivillere devrettiler. 12 Eylül’ün yönetim alanında getirdiklerinden birisi de 27 Mayıs’ın getirdiği Meclis ve Cumhuriyet Senatosu’ndan oluşan ikili meclis yapısına son vermek olmuştur. Cumhuriyet Senatosu kaldırılmış ve tekli meclis yapısına geçilmiştir.

3.2. 12 EYLÜL VE SİYASİLER

3.2.1. Askeri Yönetim Döneminde Siyasi Partiler ve Siyasetçiler

12 Eylül’den en fazla zarar gören kesimlerden birisi de siyasi partiler ve siyasetçilerdi. Darbeciler 1970’lerin başlarından beri devam eden siyasi istikrarsızlığı ve siyasetçilerin uzlaşmaz tutumlarını da darbenin gerekçelerinden birisi olarak göstermişlerdi. Aslında tamamen haksız da sayılmazlardı. Çünkü tutum ve davranışları ile siyasetçiler de darbeye zemin hazırlamışlardı.

12 Eylül’de ülke yönetimine el koyan askerler ilk iş olarak parlamenterleri gözaltına almışlar, parlamentoyu kapatmışlar ve siyasi faaliyetleri de yasaklamışlardı.

⁶⁴⁶ Çobanoğlu, *12 Eylül’ün Getirdikleri-Götürdükleri.....*, s.18.

Böylece 12 Eylül 1980 tarihi itibarı ile darbe öncesindeki siyasi kadro için sıkıntılı bir dönem başlamıştı.

Darbenin gerçekleşmesinden hemen sonra Alparslan Türkeş hariç, partilerin genel başkanları gözaltına alındılar. Ecevit ile eşi OR-AN sitesinden, Demirel ile eşi de Güniz Sokak'taki evlerinden alınarak askeri araçlar ile Etimesgut Askeri Havaalanı'na götürüldüler. MSP genel başkanı Erbakan'da buraya getirildi. Havaalanı askerlerle doluydu. Liderler havaalanının şeref salonunda bekletildiler. Bu sırada TRT'den Demirel'e konuşma teklifi geldiyse de Demirel bu teklifi reddetti.⁶⁴⁷ Üç lideri taşıyan uçak Erbakan'ı bırakmak için önce İzmir'e indi. Erbakan buradan Uzunada'ya gönderildi. Uçağın ikinci durağı ise Yeşilköy'dü. Burada bir helikoptere aktarılan Demirel ve Ecevit ise eşleri ile birlikte Gelibolu yakınlarındaki Hamzakoy'a götürüldüler. Böylece iki lider ve eşleri için yaklaşık olarak bir ay kadar sürecektir olan Hamzakoy günleri başlamış oldu.

Türkeş darbenin olacağını daha önceden haber aldığı için saklanıyor, gözlem ve durum değerlendirmesi yapıyordu. MGK 13 Eylül tarihinde Türkeş'e teslim ol çağrısı yapan bir bildiri yayınlıyordu.⁶⁴⁸ Türkeş'e teslim ol çağrısında bulunan bildiri şu şekildeydi:

“1. Milli Güvenlik Konseyi Başkanının 12 Eylül 1980 günü Türkiye Radyo ve Televizyonlarında yaptığı konuşmada belirttikleri gibi dört siyasi parti liderinin emniyetlerinin Silahlı Kuvvetler güvencesi altında tutulmak amacıyla geçici bir süre için belirli bir yerde ikametleri istenmiştir.

2. Bu çağrıya üç parti liderinin uymasına rağmen Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Alparslan Türkeş'in uymayarak evinden uzaklaştığı, Ankara Sıkıyönetim Komutanlığının bildirileri ile de en yakın Garnizon Komutanlığına müracaat ederek yukarıdaki bildiri doğrultusunda hareket etmesi istenmesine rağmen, şu ana kadar buna da icabet etmediği görülmüştür.

3. Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Alparslan Türkeş 14 Eylül 1980 günü saat 13.00'e kadar en yakın Garnizon Komutanlığına müracaat etmediği takdirde,

⁶⁴⁷ Güven, *Demirel'li Yıllar*, s.33.

⁶⁴⁸ Anadol, *12 Eylül Günleri*, s.28.

kendisinin Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı bildirilerine ve Milli Güvenlik Konseyi emirlerine uymadığından dolayı suçlu duruma düşeceği açıklanır.

Kenan Evren

Orgeneral

Devlet Başkanı

Genelkurmay ve Milli Güvenlik Konseyi Başkanı”⁶⁴⁹

Bildiriye göre Türkeş teslim olmaz ise suçlu duruma düşecekti. Bunun üzerine Türkeş iki gündür saklandığı evde darbenin aldığı yönü ve kendisine yönelik niteliğinin değerlendirmesini yaptıktan sonra teslim olmaya karar verdi. 14 Eylül’de de teslim oldu. Teslim olan Alparslan Türkeş de 14 Eylül’de Uzunada’ya gönderildi. Böylece Türkeş için cezaevinde başlayıp Mevkii Hastanesi’nde son bulan 5,5 yıllık dönem başlamış oluyordu.⁶⁵⁰

Demirel, Hamzakoy’da iken ilk telefon konuşmasını kardeşi Hacı Ali Demirel ile yapmıştı. Bu konuşmanın gerçekleşmesini sağlayan kişi ise Bülent Ulusu’ydu. Demirel kardeşi ile konuşurken askeri idarelerin çözüm olmadığını, bunların Türkiye’de de dünyanın pek çok yerinde de denendiğini fakat olumlu sonuçlar doğurmadığını söylüyordu. Demirel daha sonra Yavuz Donat ve Köksal Toptan ile yaptığı konuşmalarda da benzer tarzda ifadeler kullandı. Bu konuşmalar esnasında sanki karşısındakiyle değil de bir başkasıyla konuşuyor gibiydi. Demokrasi dersi veriyor, askerlerin siyasete müdahalelerinin hem doğru olmadığını hem de geçmişte de sorunlar yarattığını söylüyordu.⁶⁵¹ Aslında bu Demirel’in uyguladığı bir taktik idi. Telefonların dinlendiğinin farkında olan Demirel adeta mesajlar gönderiyordu. İlk ziyaretçisi ise kayınbiraderi Ali Şener’di. Demirel bu görüşme sırasında her gün ziyarete geleceğini belirten kayınbiraderinden gelmemesini istiyordu. Gelmesinin kendisine zarar vereceğini, yapılan işin kanunsuz olduğunu ama ziyaret olursa yapılan uygulamanın meşrulaşmasına yol açacağını, ziyaretçi izni verilse bile kimseyi kabul etmeyeceğini

⁶⁴⁹ Güven, *Demirel’li Yıllar*, s.35-36.

⁶⁵⁰ Doktoru Selim Kaptanoğlu Anlatıyor, 12 Eylül’de Türkeş, s.37.

⁶⁵¹ Donat, *Demirel’in Yokluk Yılları*, s.13-14.

söylüyordu.⁶⁵² Çünkü Demirel ziyaretine gelen gidenin olması durumunda Hamzakoy'da kalışının yasallaşacağını düşünüyordu.

MGK Genel Sekreterliği yayınladığı bildiride Demirel ve Ecevit'in eşleri ile birlikte Hamzakoy'da bulunduklarını, TSK'nin güvencesi altında olduklarını ve her ihtiyaçlarının karşılandığını bildiriyordu. Gözaltına alınan parlamenterler ise Ankara'da Özel Harp Dairesi ile karşı karşıya olan Dil ve İstihbarat Okulu'na götürülmüşlerdi. BBC, TV-II ise siyasilerin gözaltına alınmalarını "Nihayet gerçekleşti ve bu akşam Demirel, Ecevit ve diğer Türk politikacıları, resmi deyişle, ordunun 'güvencesi' ve 'gözetimi' altında ilk gecelerini geçiriyorlar. Bu hiçbirisi için de sürpriz olmadı..." haberleri ile bildirmişti.⁶⁵³

Dil Okulu'nda tutulan milletvekilleri önce rastgele bir şekilde odalara yerleştirildiler. Daha sonra ise bir ayrıma gidildi. AP'liler bir, CHP'liler bir, MHP'liler bir ve diğerleri ayrı ayrı odalara yerleştirildiler.⁶⁵⁴ Dil Okulu'nda üyesi bulunmayan tek parti Güven Partisi'ydi. Darbeciler Güven Partisi mensuplarına dokunmamışlardı.⁶⁵⁵ Hatta partinin genel başkanını yani Turhan Feyzioğlu askeri yönetim dönemi için başbakan olarak dahi düşünülmüştü.

Demirel ile Ecevit yaklaşık olarak bir ay gözaltında tutulduktan sonra 11 Ekim'de serbest bırakıldılar ve evlerine döndüler. MGK Genel Sekreteri Org. Haydar Saltık'ın imzasını taşıyan 5 maddelik bir tebligat Etimesgut Askeri Havaalanı'nda hem Demirel'e hem de Ecevit'e imzalatıldı. Her iki lidere de "Bay" olarak hitap edilen⁶⁵⁶ tebligatta, siyasi faaliyetler yasaklandığından dolayı siyasi amaçlı ve yönlendirici faaliyetlerde bulunulmayacağı ve beyan verilmeyeceği, evlerinde bu amaca yönelik toplantı yapmayacakları, bu tür toplantılara katılmayacakları, Ankara dışı yurtiçi seyahatlerinde güvenlik önlemleri nedeni ile sıkıyönetim komutanlıklarına haber vermeleri gerektiği bildiriliyordu.⁶⁵⁷ Ecevit bu tebligatı özgürlükleri sınırlayan bir tebligat olarak yorumluyordu. Bu tebligat ile konuşmaları, yazmaları, çizimleri ve hatta belli bir sayının üzerinde ziyaretçi kabul etmelerinin dahi yasaklandığını söylüyordu.

⁶⁵² Komsuoğlu, *Türk Siyasetinde Bir Lider*....., s.221; Donat, *Demirel'in Yokluk Yılları*, s.15-16.

⁶⁵³ *Fotoğraflarla 12 Eylül Kitabı*, s.55.

⁶⁵⁴ Çakır, *Nevzat Kösoğlu ile*....., s.295.

⁶⁵⁵ Recai Kutan, *Kirazlıdere Tutukevi Penceresinden 12 Eylül*, Risale Yay., İstanbul 1989, s.14.

⁶⁵⁶ Veli Özdemir, *12 Eylül Darbesi ve Özgürlüğün Bedel- ARAYIŞ*, Ümit Yayıncılık, Ankara 2004, s.19.

⁶⁵⁷ Evren, *Kenan Evren'in Anıları*, Cilt: 2, s.114-115.

Hamzakoya'da iken kendisine ve Demirel'e bu tür yasaklara uyar iseler serbest kalacaklarının söylendiğini ancak hem kendisinin hem de Demirel'in bunu reddettiklerini anlatıyordu.⁶⁵⁸

Demirel ile Ecevit'in serbest bırakıldıkları gece Dil Okulu'nda da hareketlilik yaşandı. Burada gözaltında tutulan bütün milletvekilleri toplantı salonuna çağrıldılar. İsimleri okunanların birer adım öne çıkmaları istenildi. İsimlerin okunması bitirildiğinde bütün AP'liler önde, bütün MSP ve MHP'liler ise arkada kalmışlardı. CHP'lilerin ise bir kısmı arkada kalmışlardı.

Demirel, Ankara Güniz Sokak'taki evine dönmüştü. İki lider için de farklı bir yaşam başlamıştı. Yıllardır siyasetle uğraşan ve rekabeti birbirlerinin üzerinden yapan iki isim artık siyasi vasfı olmayan sade vatandaşlara dönüşmüşlerdi. Ancak vatandaş için, faaliyetleri durdurulmuş olsa da onlar hala partilerinin liderleri durumundaydılar. Özellikle de Demirel'in evine gidip gelenler oluyordu. Köyden sepetine yumurta doldurup gelenler dahi vardı. AP üyelerinin Demirel'in evine yaptıkları ziyaretler ise kesintisiz olarak devam ediyordu. Bu durum MGK'nın kızmasına neden oldu.⁶⁵⁹ Kenan Evren siyasilere gösterilen bu ilgi üzerine aksi yönde bir konuşma yapınca gelen giden sayısı azalsa da sonra tekrar artıyordu.⁶⁶⁰

29 Ekim tarihinde MGK Genel Sekreteri Haydar Saltık imzası ile bir bildiri yayınlandı. Haydar Saltık 29 Ekim tarihli bildiriden birkaç gün önce yabancı basın mensuplarına bazı açıklamalar yapmıştı. Yabancı gazetecilerin sorusu Ecevit ve Demirel'in siyasi gelecekleri ile ilgiliydi. Saltık'a, siyasi faaliyetler serbest bırakılınca onların dönmesine izin verecek misiniz, diye sormuşlardı.⁶⁶¹ Saltık, Demirel ile Ecevit'in bugün sade birer vatandaş olduklarını, siyasi faaliyetlere tekrar izin verildiğinde bunlarında birer vatandaş olarak siyasi faaliyetlerde bulunabileceklerini belirtmişti.⁶⁶² Saltık'ın yaptığı bu açıklamalar siyasi yasaklar kalktığında Demirel ve Ecevit'in yeniden parti lideri olarak geri dönecekleri şeklinde yorumlanmıştı. Bu gelişmeler üzerine 29 Ekim tarihli bildiri yayınlandı. Bildiride iki liderin siyasi faaliyetler serbest bırakıldığında sadece diğer vatandaşlar gibi siyasi faaliyetlerde

⁶⁵⁸ Veli Özdemir, *ARAYIŞ*, s.20; Turan, *Türk Devrim Tarihi.....*, s.412.

⁶⁵⁹ Bölüğüray, *Sokaktaki Askerin Dönüşü*, s.90.

⁶⁶⁰ Donat, *Demirel'in Yokluk Yılları*, s.20.

⁶⁶¹ Veli Özdemir, *ARAYIŞ*, s.20.

⁶⁶² Evren, *Zorlu Yıllarım-I*, s.265.

bulunacakları açıklanıyor ve herhangi bir partinin lideri olacaklarına dair bir beyanatta bulunulmadığı söylenildikten sonra 12 Eylül'e gelinen süreçte siyasilerin tutumlarının etkili olduğu hatırlatılıyordu. Bildiriye Demirel'in ve Ecevit'in verdikleri tepkiler farklı oldu. 29 Ekim tarihli bildiri üzerine Ecevit genel başkanlıktan ayrılma kararı alırken Demirel bunun tam tersi bir tutum takınmayı, sessiz kalmayı tercih etti.⁶⁶³ Ecevit 30 Ekim 1980 tarihinde CHP Genel Başkanlığından ayrıldığını açıkladı. Bütün ısrarlara rağmen bu kararından vazgeçmedi. Ecevit, istifanın zorunlu olduğunu, siyasi faaliyetlerin yasaklanmış olması nedeni ile genel başkanlık görevini yerine getirmenin de imkânsız olduğunu, böyle bir dönemde genel başkanlıktan istifa etmenin partiye zarar vermeyeceğini, CHP'nin gücünü kişi ve kurumlardan değil, Atatürk ilkelerinden ve halkından aldığını belirtiyor, kendisini ve partisini destekleyenlere teşekkürlerini sunuyordu. MGK ise Ecevit'in istifa bildirisinin siyasi faaliyetlere girdiği gerekçesi ile yayınlanmasına izin vermiyordu. Anadolu Ajansı, Ecevit'in istifasını yayınlamak için izin çıkmasını beklerken BBC istifa mektubunu aynen yayımladı. Anadolu Ajansı'na haberin yayınlanması konusunda iki kez iptal kararı geldikten sonra izin çıktı.

Siyasi faaliyet yasağı getirilmiş olmasına rağmen siyasetçiler 12 Eylül'den sonraki dönemde de ağırlıklarını korumaya devam ediyorlardı. Ecevit, Arayış isimli dergide askeri yönetime karşı muhalefette bulunurken Demirel de evinde çeşitli görüşmeler yapıyor, katıldığı davetlerde yine eski itibarı görüyordu. Bu durum askerleri rahatsız ediyordu. Demirel, Anadolu Kulübü'nde 29 Mayıs'ta bir konuşma yaptı.⁶⁶⁴ Demirel'in bu konuşması askeri yönetimi yeni bir karar almaya mecbur etti. MGK 2 Haziran'da 52 numaralı bildiriye yayınlama kararı aldı. Evren, siyasilerin bu tutumlarına karşı sessiz kalmalarının ve iyi niyetli davranmalarının bir zaaf olarak algılandığını çıkan yazılardan anladıklarını ve bu kararı almak zorunda kaldıklarını söylemektedir.⁶⁶⁵ Bu bildiride siyasi faaliyetler yasağına rağmen, askerler siyasi liderlerin "hal böyle iken, memleketi 11 Eylül 1980 ortamına getiren şartların doğmasında ve ağırlaşmasında olumsuz davranışlarıyla rol oynamış bulunan kimseleri övmek veya yermek maksadıyla yayınlar yapıldığı, demeçler verildiği dikkati çekmektedir. Ayrıca eski parlamenterlerin siyasi parti yöneticilerinin ve mensuplarının dünkü, bugünkü ve gelecekteki konumlarını konu yaparak beyanlarda bulundukları, yorumlar ve yayınlar yaptıkları

⁶⁶³ Güven, *Demirel'li Yıllar*, s.49-53.

⁶⁶⁴ Komsuoğlu, *Türk Siyasetinde Bir Lider.....*, s.221; Donat, *Demirel'in Yokluk Yılları*, s.27-29.

⁶⁶⁵ Evren, *Zorlu Yıllarım-I*, s.329.

görülmektedir. Umumi yerlerde siyasi gösteri izlenimi veren özel toplantılar düzenleyerek bunu siyasal amaçlarla kamuya yansıttıkları izlenmektedir” diye özetlenen davranışların onaylanmadığına dikkat çekilmekteydi. Bu bildiri ile parti faaliyetlerinden başka siyasi tartışmalara, toplantılar yapmalara, sıkıyönetim kararlarının tartışılmasına ve makale yazma gibi birçok alana da yasak getirildi.⁶⁶⁶ 52 numaralı bildiri ile yasaklar daha da artırılmıştı. Kenan Evren, Demirel’in o dönemlerde siyaset yapmadığına hiç inanmamıştı. Bir konuşmada “Ecevit açık oynadı, çıktı ortaya savaştı. Ama ‘öteki’... Kapalı kapılar ardında” diyerek Demirel’in evinde siyaset yaptığını belirtmişti. Bu düşüncesini 1989 yılında da tekrar dile getirmişti.⁶⁶⁷

15 Ekim tarihinde askerler yeni bir karar aldılar. Mevcut siyasi partilerin hepsinin kapatıldığına dair kanun kabul edildi. Bu kanun 16 Ekim tarihinde ise Resmî gazetede yayımlandı. Kanunun kabul tarihi 16.10. 1981 ve kanun numarası ise 2533 idi.⁶⁶⁸ Buna göre siyasi partiler bütün yardımcı kuruluş ve yan organları ile birlikte kapatılmıştı. Her türlü taşınır ve taşınmaz mal varlıkları ise hazineye devredilecekti. Kenan Evren, seçimlere 12 Eylül öncesinin partileri ile gitmenin tekrar eskiye dönüleceğine ve yapılan her şeyin boşa gitmesine neden olacağını düşündüklerini belirtiyordu.⁶⁶⁹ 1981 yılında bu düşüncelere sahip olan Kenan Evren ilerleyen yıllarda siyasi partileri kapatma kararının bir hata olduğunu “Bu konu beni çok düşündürdü ve meşgul etti. Bazı çevreler partilerin temelli kapatılmasını teklif ediyorlardı. Parti liderlerinin 27 Mayıs 1960 da olduğu gibi mahkemeye sevk edilmesini isteyen veya telkin eden hiç kimse yoktu. 27 Mayıs’ta cereyan eden Yassıada Mahkemeleri toplum üzerinde o kadar olumsuz etki bırakmıştı ki, yine aynı durumla karşılaşmayı kimse istemiyordu. Ben ve kader arkadaşlarım da böyle bir şeyi hiç düşünmedik. Partilerin kapatılması fikrini taşıyanlar vardı. Fakat özel mahkeme teşkil edip orada suçluların muhakeme edilmesini arzulayan yoktu.

Ben partilerin kapatılmasını hiç bir zaman düşünmedim. Mademki en kısa süre sonunda demokratik düzene geçecektik, o takdirde siyasî partilerin kapatılmasının hiçbir fayda sağlamayacağına inanıyordum. 12 Eylül Harekâtına başlamadan evvel bu düşünce ile yola çıktık. Eğer siyasî parti lider veya mensuplarından sıkıyönetim

⁶⁶⁶ Komsuoğlu, *Türk Siyasetinde Bir Lider*....., s.223.

⁶⁶⁷ Veli Özdemir, *ARAYIŞ*, s.58.

⁶⁶⁸ Çobanoğlu, *12 Eylül’ün Getirdikleri-Götürdükleri*....., s.21.

⁶⁶⁹ Evren, *Kenan Evren’in Anıları*, Cilt: 2, s.417-419.

savcılıklarınca suçları tesbit edilenler olursa, bu savcılarca gereğinin yapılması cihetine gidilmesinin doğru olacağına karar verdik. Yani sıkıyönetim komutanlarını ve savcılarını bu konuda serbest bırakmayı uygun gördük.

Partileri kapatmanın meseleyi hal etmediği geçmişte görülmüştü. 27 Mayıs 1960 müdahalesinden sonra Demokrat Parti kapatılmıştı. Ne oldu? Arkasından Adalet Parti kuruldu. Açıkça kurdukları partinin Demokrat Parti'nin devamı olduğunu çekinmeden söylediler. Madem ki askerî idare geçici olarak yönetimi üstlenmiştir, o halde bütün partililerin cezalandırılmasına gerek yoktur.

Başlangıçta böyle düşünmemize rağmen, sürekli yapılan telkinler karşısında, biz de, 27 Mayıs 1960 da kurulan '*Milli Birlik Komitesi*' hükümetinin işlediği hatayı işledik. Bu hatayı yapmamış olsaydık, Anayasa ile getirdiğimiz yasakların kaldırılmasından sonra yeniden partilerinin başına geçen eski liderleri kahraman yapmamış olurduk. Özellikle basınımız bu eski parti başkanlarının sanki o dönemde hiç kabahatleri yokmuş gibi, her birini haksızlığa uğramış birer kahraman yaptı çıktı için içinden..."⁶⁷⁰ ifadeleri ile anlatıyordu.

Siyasi partilerin feshi ile ilgili olarak 17 Ekim tarihli Milliyet gazetesinde "Eski partiler feshedildi", "Demokrasiye geçiş yolunda yeni bir adım..." başlıkları atılırken, Mehmet Barlas da "Yeni demokrasinin yapımı için mevcut arsa boşaltılmıştır..." ifadesini kullanmaktaydı.⁶⁷¹ Partilerin kapatılmasına en büyük tepki ise Avrupa'dan gelmişti. 23 Ekim'de Londra'da toplanan Sosyalist Enternasyonal ilk tepkiyi göstermiş ve bu durumu ağır bir dille eleştirmişti. Yurtdışındaki tepkiler ülkenin ekonomisini de olumsuz yönde etkileyecek kararlar içeriyorlardı. AET (Avrupa Ekonomik Topluluğu) Türkiye'ye yapacağı 675 milyon dolarlık ekonomik yardımın dondurulacağını bildirirken, Danimarka hükümeti de Bülent Ecevit'in cezaevine girmesinden sonra Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) çerçevesinde Türkiye'ye vermeyi taahhüt ettiği 3,5 milyon dolarlık program kredisini dondurma kararı aldığını açıklıyordu.⁶⁷²

⁶⁷⁰ Evren, *Unutulan Gerçekler*, s.13-14.

⁶⁷¹ *Fotoğraflarla 12 Eylül Kitabı*, s.79. Ayrıca basında konu ile ilgili olarak çıkan yazılar hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Evren, *Kenan Evren'in Anıları*, Cilt: 2, s.422-426.

⁶⁷² *Fotoğraflarla 12 Eylül Kitabı*, s.80.

Parti genel başkanlığından istifa eden Ecevit, *Arayış* isimli haftalık bir dergi çıkarmaya başladı. Gazeteci Hasan Cemal, MGK üyelerinden birisinin Arayış ismine “Hâlâ neyi arıyor” diye tepki verdiğini not etmişti. Ecevit ise sorunlara barış ve özgürlük içersinde hakça çözümler arayan bir dergi olduğu için bu ismi tercih etmişti.⁶⁷³ Ecevit’in buradaki yazıları askeri yönetimi hedef almıştı. Ecevit, askeri yönetime karşı ağır eleştirilerde bulunuyordu. Kenan Evren, Ecevit’in bu tavrını askeri yönetime karşı giriştiği bir mücadele olarak telakki ediyordu.⁶⁷⁴ Ecevit, 12 Eylül’ün geçen yüzyıldan beri en ağır müdahale olduğunu belirtiyordu.⁶⁷⁵ Bu faaliyetleri Ecevit’in cezaevine girmesine neden oldu. Evren, tüm siyasi parti liderlerini ama özellikle de Ecevit’i hedef alan bir konuşma yapmıştı. Bu konuşmasında, siyasetçileri kapalı kapılar arkasında toplantılar düzenlemek ve yalan haberler yayarak saf ve temiz vatandaşları yönetim aleyhinde zehirleme ile suçluyordu. Ecevit ise verdiği bir beyanatta kendisini bu suçlamaların muhatabı olarak görmediğini, düşüncelerinin ise suç olamaması gerektiğini belirtti. Ecevit, oldukça sert bir cevap vermişti. Fakat Ecevit’in bu cevabı TRT’de yayınlanmadığı gibi MGK’nın 52 numaralı bildirisine de aykırı bulunduğundan dolayı hakkında dava açıldı.⁶⁷⁶ Ecevit bu dava sonucunda Ankara Sıkıyönetim Askeri Mahkemesi tarafından 4 ay hapis cezasına mahkûm edildi. Bu karar üzerine Bülent Ecevit 3 Aralık 1981 Perşembe günü Ankara’da Sıkıyönetim Savcılığı’na teslim oldu ve cezaevine gönderildi. Ecevit, cezaevine girdikten 2 ay 20 gün sonra tahliye oldu.

12 Eylül’den uzun vadede en çok zarar gören siyasiler ise Necmettin Erbakan ve Alparslan Türkeş oldu. Çünkü 1980 yılının Ekim ayında tutuklanan iki liderden Erbakan yaklaşık olarak 1 yıl, Türkeş ise 5,5 yıl kadar tutuklu kaldı.

Darbenin hemen ardından gece saat 03.00’den itibaren MHP Genel Merkezi aranmaya başladı. Aramalar Yüzbaşı Serdar Akar ve Necmettin Esen’in komuta ettiği bir ekip tarafından gerçekleştirildi. Arama Ankara Sıkıyönetim Komutanı Korgeneral Recep Ergun’un şifahi emri ile yapıldı. Yapılan aramalarda silah bulunduğu haberini alan Ankara Sıkıyönetim Askeri Savcısı Nurettin Soyer de genel merkeze gitti. Orada bulunan gençler kimlik tespiti için emniyetten gelen ekibe teslim edildiler. Aramalar sırasında herhangi bir parti yetkilisi yoktu. Hatta binada kalan hizmetçi de aramaların

⁶⁷³ Veli Özdemir, *ARAYIŞ*, s.27-28.

⁶⁷⁴ Evren, *Zorlu Yıllarım-I*, s.331.

⁶⁷⁵ Nurşen Mazıcı, *Türkiye’de Askeri Darbeler ve Sivil Rejime Etkileri*, Gür Yay., İstanbul 1989, s.142.

⁶⁷⁶ Veli Özdemir, *ARAYIŞ*, s.88.

dışında tutuldu. Aramalar sırasında bazı silah, dinamit lokumu ve mermilerin yanında çeşitli dokümanların bulunduğu belirtilmiştir. Hatta bu dokümanlardan birisi MHP'nin Deniz Kuvvetleri Komutanlığı için Nejat Serim'i istediğini ortaya koymaktadır.⁶⁷⁷

MHP Genel Merkezinde yapılan aramalar sonucunda bulunan silah ve dokümanlar neticesinde savcı soruşturması 29 Nisan 1981 tarihinde tamamlandı. 498'i tutuklu olan 587 sanıktan MHP Genel Başkanı Alparslan Türkeş ve 219 sanığın idamı isteği ile dava açıldı. MHP hakkında kamu davası açılan tek partiydi. Dava "Anayasal düzenin Cumhuriyetçilik ve demokrasi prensiplerine aykırı olarak devletin tek bir kişi tarafından yönetilmesi amacına yönelik değiştirilmesine zor yoluyla kalkışmak Türkiye ahalisini birbiri aleyhine silahlandırarak, toplu kıyım neden olmak, bu cürümlere katılmak, TCK'nun 146 ve 149. maddelerinde yazılı cürümleri işlemek için silahlı cemiyet oluşturmak..." nedenleri ile açıldı.⁶⁷⁸

Alparslan Türkeş savunmasını yaparken adalete inandığını, adaleti çiğneyenin insaniyeti ve İslamiyet'i çiğnemiş olacağını belirttikten sonra milletimizden aldığımız bu ilham ile her zaman ve her yerde "lekesiz ve gölgesiz bir devletin" savunucusu olduk diyordu. Türkeş, ben kendimi ne kanunen ne de vicdanen suçlu görmüyorum. İddianame her açıdan gayrı ciddidir. Bir askeri mahkemenin huzurunda olduğumu biliyorum, gereken nezaketi göstereceğim ancak konuşmalarım sonucu değiştirmek, kendi lehimize bir sonuç çıkarmak endişesini taşımayacak. TSK'nin yaptığı darbenin gerekçeleri bizim daha önceleri defalarca izah ettiğimiz tespit ve teşhislerimizle aynıydı. MHP hem kitlelerde millî birik ve beraberlik şuuru ile devlet fikrini geliştirmeye çalışmıştır. Parlamentoda da terörle mücadele için gerekli kanunların çıkmasını bütün gücüyle desteklemiştir. MHP, komünistlerin, bölücülerin ve rejim düşmanlarının iddia ettiği gibi faşist bir hareket olsaydı muhalefette bulunduğu sırada devleti güçlendirecek kanunları desteklemezdi, diye sözlerini devam ettiriyordu.⁶⁷⁹ Türkeş savunmasını bu şekilde yapıyordu. Tutukluluğu döneminde Türkeş, biz içerideyiz ama düşüncemiz iktidarda diyerek darbecilerin kendileri ile aynı düşüncelere sahip olduklarını vurguluyordu. Bu düşünce ise Türk-İslam Senteziydi. Bu süre içerisinde Türkeş, Mamak cezaevinden Askeri Mevkii Hastanesine taşınmıştı. Rahatsızlığı nedeni ile

⁶⁷⁷ MHP Genel Merkezindeki aramalar ile ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Kaptanoğlu, *Doktoru Selim Kaptanoğlu*, s.79-80; Uğur Mumcu, *12 Eylül Adaleti*, um:ag Vakfı Yay., İstanbul 2007, s.3.17.

⁶⁷⁸ Mazıcı, *Türkiye'de Askeri Darbeler.....*, s.154.

⁶⁷⁹ Türkeş, *12 Eylül Adaleti (!) Savunma*, s.6-9, 55.

burada kendisine ayrılan odada yatıyordu. Hastane personelinin Türkeş'e ilgisi çok yoğundu. Hastanede geçen bu dönem içerisinde doktorlardan birisinin önerisi ile Türkeş'e rapor verilmeye karar verildi. Bu rapor sayesinde Türkeş'in tahliye olması planlanıyordu. Çünkü Türkeş'in dışındaki diğer bütün liderler serbest bırakılmışlardı. Tutukluluğu devam eden tek lider Alparslan Türkeş'ti. Askeri heyette bulunan 13 kişinin 13'ünde olumlu oy kullandılar. Böylece Türkeş'in tahliyesi konusunda önemli bir adım atılmış oldu. Rapor konusunun olumlu bir şekilde sonuçlanmasından sonra mahkemeden tahliye kararının çıkması gerekiyordu. Türkeş'in tahliyesi için toplanan mahkemeden ilk etapta rapordan dolayı tahliyeye gerek olmadığı doğrultusunda karar çıktı. Fakat mahkemeden öğlenden sonra tahliye kararı çıktı.⁶⁸⁰ Böylece Alparslan Türkeş de uzun süren bir tutukluluk döneminden sonra özgürlüğüne kavuşmuş oluyordu.

Ceza bakımından 12 Eylül'den zarar gören genel başkanlardan bir diğeri de MSP Genel Başkanı Necmettin Erbakan'dır. Erbakan da yaklaşık olarak 1 yıl tutuklu kalmıştı.

12 Eylül'de binası aranan partilerden biriside MSP idi. Anakara Sıkıyönetim Askeri Savcısı Nurettin Soyer, MSP'de yapılan aramalarda silah bulunmadığını ama Konya mitingine ait belgeler bulunduğunu, bu belgelerin mitingin MSP tarafından yapıldığını kanıtlar nitelikte olduğunu ve ayrıca para zarflarının bulunduğunu söylüyordu.⁶⁸¹

Erbakan darbenin hemen ardından Uzunada'ya götürüldü. Erbakan, Uzunada'da bulunurken darbe hakkındaki görüşlerini “Bir gemi, hepimizin içinde bulunduğu bir gemi... şimdilik karada, güvertede kim var, niçin var, makine dairesinde dümende olan nedir? Bunları ayrıntılı olarak ele almaya gerek yoktur. Bütün mesele, bu geminin yüzmesi, menzili maksuduna ermesidir. Batarsa hepimiz batacağız, salah ve sükuna ererse yine bizler canlı kalacağız... Türkiye zor günler geçiriyor. Bu zorlukları milletçe göğüslememiz, hiçbir gayrî milli inanç, örf, adet ve yaşayış hasreti duymadan birimiz, hepimiz, hepimiz birimiz için... korku ve vehim hainlerin işidir. Biz bu topraklar

⁶⁸⁰ Kaptanoğlu, *Doktoru Selim Kaptanoğlu*....., s.39-40, 48.

⁶⁸¹ Mumcu, *12 Adaleti*, s.6.

üzerinde doğduk ve yaşıyoruz...” ifadeleri ile dile getiriyordu.⁶⁸² Uzunada’da ikamete tabi tutulan Erbakan yaklaşık olarak üç hafta sonra Dil Okulu’na getirildi.

MSP’lilerin mahkemeye çıkarılma tarihi 9 Ekim 1980’dir. Saat 9’dan 19’a kadar devam eden sorgulamalar sonucunda Necmettin Erbakan, Tahir Büyükkökrükçü, Temel Karamollaoğlu ve Hüseyin Erdal tutuklanırken, diğer sanıklar tahliye edildiler. 15 Ekim 1980’de yeni bir tutuklama olayı oldu. MSP Genel Başkan Yardımcısı Recai Kutan da dâhil olmak üzere bütün MSP yöneticileri hakkında tutuklama kararı çıktı. Bu gelişme üzerine hakkında tutuklama kararı çıkan MSP’liler teslim olarak Dil Okulu’na götürüldüler. Sorgulamalarda MSP’ye laikliği ihlal etme, dini siyasete alet etme, din istismarı yapma, MSP’yi paravana olarak kullanıp Türkiye’de İslami bir düzen kurmak için çalışma, 6 Eylül 1980 Konya mitingini düzenleme ve bu mitingde laikliğe aykırı davranışlarda bulunma, sonuçta TCK’nin 163. Maddesini ihlal etme suçlamalarında bulunuldu.⁶⁸³ Yani MSP, 12 Mart döneminde MNP’nin kapatılmasına neden olan benzer ithamlara maruz kalıyordu. Erbakan mahkemeler sırasında yaptığı savunmayı bizzat kendisi hazırladı ve bunun için de bir hayli zaman harcadı. Savunmasında darbe sonrasında ülkenin her yerindeki MSP binasının arandığını fakat suç teşkil edecek herhangi bir delile rastlanmadığını, savcının iddianamesinde sık sık “şeriat devleti” tabirini kullandığını oysa hiçbir MSP’linin böylesi bir ifade kullanmadığını, partinin yıllardır faaliyet gösterdiğini ancak darbeden önce bu tarzda bir suçlama ile karşılaşmadığını, bu suçlamaların darbeden sonra yapıldığını belirtiyordu.⁶⁸⁴

Dil Okulu’nda ilginç gelişmeler de yaşanıyor. Recai Kutan 2 Kasım 1980 tarihinde ailesine gönderdiği mektupta dışarıda birbirleriyle anlaşamayan MHP ve CHP’lilerin burada canciğer kuzu sarması olduklarını, kol kola girerek gezdiklerini ve dertleştiklerini anlatmaktaydı. 13 Kasım’da ise Dil Okulu’nda bulunanların bir kısmı yani milletvekili ve senatör olmayanlar Mamak Askeri Cezaevine gönderildiler. Daha sonra tekrar Dil Okulu’na geri gelenler Mamak’taki şartların çok kötü olduğunu anlatıyorlardı. Mamak’a gittikten sonra tekrar Dil Okulu’na gelenlerden birisi de Ali

⁶⁸² *Millî Gazete* 16 Eylül 1980, akt. Mazıcı, *Türkiye’de Askeri Darbeler*....., s.151.

⁶⁸³ Kutan, *Kirazlıdere Tutukevi*....., s.17-18, 32-33, 41.

⁶⁸⁴ Özdalga, “Necmettin Erbakan”, s.148-149.

Güneri'ydi. Güneri "Allah'ın lütfuyla buraya geldik ya... Burada gık bile demeden bir yıl hapis yatabilirim. Mamak'ın ne olduğunu tarife kelimeler yeterli değil" diyordu.⁶⁸⁵

MSP'lilerden tutukluluğu devam edenler 24 Temmuz 1981 tarihinde tahliye edildiler. Erbakan hakkında TCK'nin 16311. maddesi gereğince dört yıl ağır hapis cezası, TCK'nin 17313. Maddesi gereğince de Eskişehir'de ikamete tabi tutulması gibi istemlerde bulunulmuştu. Diğer bazı MSP'liler hakkında da dört, üç ve iki yıllık hapis cezaları verilmişse de bu kararlar Askeri Yargıtay tarafından bozulmuştu. Sanıklar serbest bırakılmışsa da davalar 1985'in Şubatı'na kadar devam etti. 1 Nolu Sıkıyönetim Mahkemesi 1985 yılının Şubat ayında bütün sanıkları serbest bıraktı.⁶⁸⁶ Böylece yaklaşık olarak 4,5 yıl devam eden mahkemeler sonuçlanmış, bütün sanıklar serbest bırakılmışlardı.

Siyasetçilere yönelik olarak alınan kararlardan birisi de 10 yıllığına getirilen siyasi yasak oldu. Danışma Meclisi'nin kabul ettiği anayasa taslağı MGK'ya sunuldu ve 19 Ekim 1982 tarihinde MGK'dan da onay aldı. MGK anayasa taslağına bazı geçici maddeler ekledi. Bu geçici maddelerden birisi de 16 Ekim 1981 tarihinde kapatılmış olan partilerin yöneticilerine ve liderlerine 10 yıllık siyasi yasak getirmişti.⁶⁸⁷ Yasağı kaldırmak için 6 Eylül 1987 tarihinde bir referandum yapıldı. Şayet yasak kalkar ise eski liderler ve diğer siyasi yasaklılar tekrar siyasete geri döneceklerdi. Kenan Evren anılarında Turgut Özal'ın referanduma hayır doğrultusunda konuşmalar yaptığını, evetlerin %50.16 gibi çok az bir farkla önde olduğunu, bunun ise halkın eski siyasileri istediğinden değil Özal'ın yanlış politikasından kaynaklandığını belirtmektedir.⁶⁸⁸ Böylece 6 Eylül'de yapılan referandum sonrasında siyasi yasaklar kaldırılmış ve 1970'li yıllara damgasını vuran siyasiler tekrar aktif siyasete dâhil olmuşlardır.

Siyasilerin askeri yönetim döneminde karşılaştıkları gözüaltında tutulma bunlarla sınırlı kalmıyordu. 1983 yılında seçimler yapılacaktı. Dolayısıyla yeni partilerin kurulması gerekiyordu. Parti kurma çalışmaları devam ederken yasaklı siyasetçiler de el altından çalışmalara müdahil oluyorlardı. Hatta kapatılan partilerinin felsefelerini yeni partilere taşımaya çalışıyorlardı. Bu durum MGK'nın özellikle de Kenan

⁶⁸⁵ Kutan, *Kirazlıdere Tutukevi.....*, s.52.

⁶⁸⁶ Kenan Evren, *Zorlu Yıllarım-II*, Milliyet Yay., İstanbul 1994, s.214-215.

⁶⁸⁷ Güven, *Demirel'li Yıllar*, s.105.

⁶⁸⁸ Evren, *Zorlu Yıllarım-II*, s.384-385.

Evren'in tepkisine yol açıyordu. Evren, AP'li eski siyasetçilerin BTP'ye (Büyük Türkiye Partisi) kaydolmalarını bir meydan okuma olarak görüyordu. Bu nedenle BTP'nin kapatılması fikri gündeme geliyordu.⁶⁸⁹ Hatta Kenan Evren "El altından parti kurdurmaya kalkışan eski siyasiler üçüncü yumruğu yiyebilirler" demektedir. Bu gelişmeler olurken eski parti yöneticilerinin yurdun çeşitli yerlerine sürülecekleri, hatta kimin nereye sürüleceğine dair söylentiler yayılmaya başladı.⁶⁹⁰

Yasaklı siyasilerin siyaset ile uğraşmasından rahatsız olan MGK 79 sayılı bildiri yayınladı. Bu bildiri ile BTP kapatılmıştı. 1982 Anayasası'nda parti kapatma yetkisi Anayasa Mahkemesi'ne verildiği halde BTP'yi kapatan ve bu yetkiyi kullanan MGK oldu. Her konuda olduğu gibi parti kapatma konusunda da son sözü yine o söylemişti. Bu bildiride BTP'nin bazı kurucularının olumsuz davranışlarda bulunduklarını, ülkeyi tekrar kamplaşmaya götürdükleri, kapatılmış olan bir partinin varlığını ve felsefesini devam ettirmeyi amaçladığını ve bunun için bir kin meydana getirdiği açıklanıyordu. Sonrasında ise siyasi yasaklıların siyasi faaliyetlerde bulunamayacakları hatırlatılıyordu. 79 sayılı bildiri ile Süleyman Demirel, Sadettin Bilgiç, Nahit Menteşe, İhsan Sabri Çağlayangil ve Deniz Baykal gibi isimlerinde aralarında bulunduğu 16 kişi Çanakkale'ye bağlı olan Zincirbozan Askeri tesislerinde zorunlu ikamete tabi tutuluyorlardı.

Zorunlu ikamet kararının çıkması üzerine Demirel 2 Haziran günü saat 05.00'da Güniz Sokaktaki evinden hareket edecekti. Büyük bir kalabalık Demirel'i uğurlamak için gelmişti. Kırmızı renkli Mercedes arabayı Necmettin Cevheri kullanıyordu. Arabada Demirel'den başka, Sadettin Bilgiç, İsmet Sezgin ve Nahit Menteşe de vardı. Zincirbozan'a varan yolculuk 9 saat sürdü. 9 saatlik bu yolculuğun önemli olmasının nedeni yolculuk sırasında Doğru Yol Partisi'nin kurulmasına karar verilmesinden kaynaklanmaktaydı. Çünkü BTP kapatılmıştı. Seçimlere sokulabilecek yeni bir partiye ihtiyaç vardı. Partiyi kimlerin kuracağı, kimlere görev verileceği sorularına cevap arandıktan sonra sıra adının ne olacağına gelmişti. Demirel 2004 yılında, Doğru Yol Partisi'ni Zincirbozan'a giderken kurduklarını ve adını da gittikleri yolun dosdoğru, dümdüz bir yol olduğundan yola çıkılarak koyulduğunu anlatmaktadır. "Dosdoğru bir yolda gidiyoruz işte, 'sırat-ı müstakim' (doğru yol).." diye

⁶⁸⁹ *Fotoğraflarla 12 Eylül Kitabı*, s.106.

⁶⁹⁰ Donat, *Demirel'in Yokluk Yılları*, s.61.

aktarıyordu.⁶⁹¹ Şayet Doğru Yol Partisi'nde herhangi bir aksilik meydana gelirse Bizim Parti adıyla faaliyetlere devam edilmesi de kararlaştırılmıştı. Yolculuğun sonunda Demirel, Menteşe ve Bilgiç, Zincirbozan'da inerken İsmet Sezgin ve Necmettin Cevheri Ankara'ya geri döndüler. Yolda kararlaştırdıkları gibi, 23 Haziran'da Doğru Yol Partisi'ni kurdular.⁶⁹²

Siyasetçilerin Zincirbozan'daki ilk günlerinde amiral, konuklara ilk gün için misafirleri olduklarını, ikinci günden itibaren masraflarını kendileri karşılamaları koşulu ile istedikleri yemekleri yiyebileceklerini söylüyordu.⁶⁹³

Zincirbozan listesindeki isimlerden birisi de İhsan Sabri Çağlayangil'di. Çağlayangil bu esnada sağlık problemi nedeni ile yurtdışında bulunuyordu. Dışişleri Bakanı İltis Türkmen'e durumu anlatan bir mektup yazmış ve kendisine tedavisi bitinceye kadar müsaade edilmişti. Çağlayangil “ Ne olacaktı ve bize neyin hesabını soracaklardı” der. Londra'dan uçağa binen Çağlayangil'i Yeşilköy Havaalanında ailesi karşıladı. Kendisini karşılayan görevliler ise bir kâğıt imzalattılar ve 48 saat içerisinde Zincirbozan'a gitmesi gerektiğini tebliğ ettiler. Bunun üzerine İhsan Sabri Çağlayangil ertesi gün kızı ve partili arkadaşları ile birlikte Zincirbozan'a gitti. Başta Süleyman Demirel olmak üzere Zincirbozan'daki diğer arkadaşları Çağlayangil'i kapının gerisine çizilen kırmızı çizginin orada bekliyorlardı.⁶⁹⁴ Böylece İhsan Sabri Çağlayangil de Zincirbozan ekibine dâhil olmuştu.

Demirel 12 Ağustos 1983 tarihinde Kenan Evren'e bir mektup yazdı. Bu mektupta şikâyetlerini dile getiriyordu. Zincirbozan'da bulunmalarının bir ceza infazından başka bir şey olmadığını, buraya geldikleri günden beri hak ve hürriyetlerinden mahrum olduklarını, Zincirbozan'ın kendilerini ne Türkiye'den ne de inançlarından koparamayacağını, kafese hapsedilenin kendileri değil anayasa, hak, hukuk ve adalet olduğunu söylüyordu.⁶⁹⁵ Zincirbozan'da tutulan siyasiler 121 gün sonra gönderildiler. Böylece siyasiler 12 Eylül Askeri Yönetimi döneminde bir kez daha özgürlüklerine kavuşmuş oluyorlardı. Fakat asıl özgürlüklerine yani siyasi hayata dönüşleri 1987 yılında yapılacak olan referandum ile gerçekleşmiştir. 1973

⁶⁹¹ Demirel, *Devran*, s.795.

⁶⁹² *Fotoğraflarla 12 Eylül Kitabı*, s.107.

⁶⁹³ Donat, *Demirel'in Yokluk Yılları*, s.73.

⁶⁹⁴ *Kader Bizi....*, s. 233-234.

⁶⁹⁵ Donat, *Demirel'in Yokluk Yılları*, s.92.

seçimleri ile başlayan ve 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi ile sonuçlanan süreçte aktif olarak yer alan Bülent Ecevit, Süleyman Demirel, Necmettin Erbakan ve Alparslan Türkeş uzun yıllar daha Türk siyasi hayatında varlıklarını devam ettirmişlerdir.

3.3. 1982 ANAYASASI VE 1983 SEÇİMLERİ

3.3.1. 1982 Anayasası

Askeri yönetim her konuda yapılanmaya gittiği gibi anayasa konusunda da yapılanmaya gitmiştir. Tıpkı 27 Mayıs'ta olduğu gibi 12 Eylül'de de yeni bir anayasaya ihtiyaç duyulmuştur. Çünkü ülkeyi darbecilere göre ülkeyi 12 Eylül ortamına getiren suçlulardan birisi de 1961 Anayasasıydı. Aslında bu söylem çok daha eskilere gitmekteydi. Nitekim 12 Mart sonrasında Anayasada bir takım revizyonlara gidilmişti. Fakat yeni bir anayasa yapılmasının elbette ki tek bir nedeni yoktu. Darbecilerin kendi isteklerine hizmet edecek bir anayasaya ihtiyaç duymaları da yine yeni bir anayasa yapımına yöneltten etkenlerden birisiydi.

Ülkenin demokrasiye dönüş mitlerinden birisi olan Danışma Meclisi 23 Ekim 1981'de Sadi Irmak başkanlığında toplandı. 23 Kasım 1981'de Prof. Dr. Orhan Aldıkaçtı'nın başkanlığında Anayasa Komisyonu oluşturuldu. Bu komisyonun görevi yeni Anayasa taslağını hazırlamaktı. Anayasa Komisyonu hemen çalışmalarına başladı ve Anayasa taslağı yapımını 17 Temmuz 1982'de tamamladı. Anayasa tasarısı 23 Eylül 1982'de Danışma Meclisi tarafından kabul edildi.⁶⁹⁶

Anayasayı halk oyuna sunma sürecinde Kenan Evren'e önemli bir görev düştü. Bu görev yeni Anayasayı halka tanıtma göreviydi. Çünkü Kenan Evren'in cumhurbaşkanı olması da yine bu oylamaya bağlıydı. Evren "ben kefilim" dediği Anayasayı tanıtmaq için ülke genelinde bir geziye ıktı. Burada yine ülkenin 12 Eylül öncesindeki duruma nasıl geldiğinden, askeri yönetim döneminde yapılan faaliyetlerden ve ülkede huzurun sağlandığından bahsetti. En son olarak da vatandaşından Anayasaya "Evet" demelerini istedi.⁶⁹⁷ Basında ise sıkı bir takip uygulandı.

⁶⁹⁶ Güven, *Demirel'li Yıllar*, s.102.

⁶⁹⁷ Daha detaylı bilgi için bkz. *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Başkanı Orgeneral Kenan Evren'in Yeni Anayasayı Devlet Adına Resmen Tanıtma Programı Gereğince Yaptıkları Konuşmalar (24 Ekim-5 Kasım 1982)*, TBMM Basımevi, Ankara 1982.

Anayasa Komisyonunca hazırlanan yeni anayasa, 24 Eylül 1982 gün ve 2707 sayılı kanun uyarınca, 7 Kasım 1982 günü halk oyuna sunuldu.⁶⁹⁸ Anayasa % 91.2'lik bir oranla kabul edildi. Böylece hem Kenan Evren'in cumhurbaşkanlığı hem de Cumhuriyet tarihinin en geri anayasası kabul edilmiş oldu.

1982 Anayasası 1961 Anayasası ile farklılık arz etmektedir. 1982 Anayasası, 1961 Anayasası'nın, meclisi ve yürütmeyi güçsüzleştiren bölünmüş egemenlik anlayışına ve onun sonucu olan güçsüz yürütmeye bir tepkidir. 1975-1980 yıllarındaki siyasi, sosyal, ekonomik vb. nedenlerin etkisi ile hazırlanmış olup, kısıtlayıcı bir özelliğe sahiptir.⁶⁹⁹ Bu yönü onun, 1961 Anayasası'na bir tepki anayasası olarak değerlendirilmesine neden olmuştur.

1982 Anayasası yürütme organını yani bakanlar kurulu ile cumhurbaşkanını güçlendirmiş, yasamayı yani TBMM'yi ise ikinci plana atmıştır. İkili meclis yapılanmasını kaldırmış, tekli yapılanmayı getirmiştir. 1961 Anayasası devlet-vatandaş ilişkilerini ılımlı-dayanışmacı ve sosyal devletçi bir şekilde ele almış, kişi ve devlet ilişkisini dengeli bir şekilde düzenleyen yapılanma getirmişti. 1982 Anayasası'nın bu düzenlemeyi kaldırdığı, kişi hak ve özgürlüklerini ise kısıtladığı belirtilmektedir.⁷⁰⁰

1982 Anayasası, siyasî bunalım ihtimallerini azaltmak amacıyla 1961 Anayasasındaki tikanıklıkları giderici bir takım hükümler getirmiştir. 1982 Anayasası yürütmenin, Cumhurbaşkanının ve MGK'nın yetkilerini artırmıştır. Grevleri yasaklamış, basın özgürlüğü ve sendikaların faaliyetlerine kısıtlama getirmiştir.⁷⁰¹ 1982 Anayasası'nın 24. Maddesinin 4. fıkrası din eğitimi ile ilgilidir. Bu maddeye göre din eğitimi ve öğretimi devletin gözetimi ve denetimi altında yapılacaktır. Anayasada konu ile ilgili başka herhangi bir hüküm bulunmamaktadır.⁷⁰² Gerek Diyanet İşleri Başkanlığı konusunun gerekse din derslerinin zorunlu hale gelmesinin Anayasa kapsamında yer alması Anayasanın laiklik olup olmadığı gündemini yaratmıştır. Fakat Anayasa maddelerine bakıldığında Atatürkçülüğe, Atatürk İlke ve İnkılâplarına ve özellikle de Laiklik konusuna çok fazla vurgu yapıldığı görülmektedir. Bu da

⁶⁹⁸ Öztürk, *Ordu ve Politika*, s.88.

⁶⁹⁹ Temuçin Faik Ertan, "Türkiye Cumhuriyeti Anayasalarında Laiklik", *Ankara Ün. Türk İnkılâp Tarihi Ens. Atatürk Yolu Dergisi*, S. 39, Mayıs 2007, s.418.

⁷⁰⁰ Şükrü Karatepe, *Darbeler Anayasalar ve Modernleşme*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1999, s.268, 277.

⁷⁰¹ Lewis, *Demokrasinin Türkiye.....*, s.20.

⁷⁰² Erdoğan, *Türkiye'de Anayasalar ve.....*, s.190.

Anayasanın Laik bir yönünün olduğunun göstergesidir.⁷⁰³ Eğitim dilinin Türkçe olduğu hükmünü getirerek eğitim dilinde birlik sağlamayı amaçlamıştır. Anayasanın en önemli özelliklerinden birisi de Cumhurbaşkanının yetkilerini artırmasıdır.⁷⁰⁴ Böylece Darbe lideri ve yeni Cumhurbaşkanı Kenan Evren kendisi ile ilgili olan hükümleri güçlendirmiştir. 1982 Anayasası ile ordunun siyasi sitemdeki veto yetkisi daha da artırılmıştır.⁷⁰⁵ Yani bir başka ifade ile ordu siyasete gereğinden fazla müdahil olmaya başlamıştır. Geçici madde ile ise darbeciler kendilerini güvence altına almışlardır. 1982 Anayasası, 1961 Anayasası'nın tam tersi bir Anayasadır. Hatta bir tepki Anayasasıdır. Oysa Kenan Evren Anayasaya olan güvenini, bu Anayasaya ben kefilim, ifadeleri ile dile getiriliyordu. İlerleyen yıllarda ihtiyaçlar doğrultusunda Anayasa'da bazı değişikliklere gidilmiştir.⁷⁰⁶ Fakat bunlara rağmen 1982 Anayasası Cumhuriyet döneminin en katı ve en eleştirilen Anayasası olma özelliğini korumuştur. Zihinlerde hep en kısıtlayıcı Anayasa olarak yer etmiştir. 12 Eylül 2010 tarihinde gerçekleştirilen referandum ile ise yeni bir anayasa yapımı sürecine girilmiştir.

3.3.2. 1983 Seçimleri

1983 yılına gelindiğinde artık demokratik sisteme geçilme kararı alınmıştır ve 6 Kasım tarihinde genel seçimler yapılmıştır. Seçimlere katılacak partileri MGK belirlemekteydi. Birçok parti ve siyasetçi MGK tarafından vetoya uğramıştı. SODEP eski CHP'nin, Doğru Yol Partisi ise AP'nin devamı oldukları gerekçeleri ile veto edilmişlerdi. Aslında Evren biri sağda biri solda olmak üzere iki parti kurmak istiyordu. Fakat hem ABD'nin baskısı hem de daha demokratik bir ortam oluşturmak için üçüncü partiye izin vermek zorunda kaldı. Fakat Evren bu üçüncü partiye karşı olumsuz tutumunu sergilemekten de geri kalmadı. Bu parti Turgut Özal⁷⁰⁷ tarafından kurulan ANAP'tı.⁷⁰⁸

⁷⁰³ Daha fazla bilgi için bkz. Ertan, "Türkiye Cumhuriyeti Anayasalarında Laiklik".

⁷⁰⁴ Ayan, "Siyasi Yapılanma Sürecinde.....", s.11.

⁷⁰⁵ Sakallıoğlu, "The Anatomy of the.....", p.153.

⁷⁰⁶ 1982 Anayasası ve değiştirilen maddeleri hakkında daha fazla bilgi için bkz. Suna Kili-A. Şeref Gözübüyük, *Sened-i İttifaktan Günümüze Türk Anayasa Metinleri*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2006, s. 281-373; Karatepe, *Darbeler Anayasalar.....*, Erdoğan, *Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset*.

⁷⁰⁷ Turgut Özal, darbe öncesinde Demirel hükümeti döneminde 24 Ocak Kararları ile ünlenmiş bir isimdi. Darbe döneminde de bu kararların devam ettirilmesi görevini üstlenmişti. Bu özelliklerinden dolayı

1983 seçimlerine Turgut Sunalp'ın Milliyetçi Demokrat Partisi, Necdet Calp'ın Halkçı Partisi ve Turgut Özal'ın Anavatan Partisi katıldı. Seçime katılma oranı % 92,9 oldu. Seçim öncesinde halk arasında MGK'nın MDP'yi desteklediği söylentileri yayılıyordu. Bu durum MDP'nin oy kaybetmesine neden oldu. MDP seçimlerden üçüncü parti olarak çıktı. ANAP ise büyük bir başarı kazandı. “Özal, ordu tarafından kurulan ve generallerin büyük umut bağladıkları bir başka partinin mevcudiyetine rağmen mutlak çoğunluğu elde etmiştir.”⁷⁰⁹ ANAP % 45 oy oranı ile 212 milletvekili, HP %30,4 oy oranı ile 117 ve MDP % 23,2 oy oranı ile 71 milletvekili çıkarmıştı.

Cumhurbaşkanı Kenan Evren hükümeti kurma görevini Turgut Özal'a verdi.⁷¹⁰ Böylece 6 Kasım 1983 seçimleri ile tekrar demokratik hayata ve sivil yönetime dönmüş oldu. Seçim sonuçlarına bakıldığında seçmenin tercihini sağ taraftan yana kullandığı görülmektedir. Askerlerin destekledikleri MDP istenilen başarıyı elde edememiştir. Kenan Evren seçimlerden hemen önce Turgut Özal'ın aleyhine yorumlanabilecek bir konuşma yapmıştır. Fakat Cumhurbaşkanının bu konuşmasına rağmen seçmen tercihini Özal'dan yana kullanmıştır. Bunda Özal'ın Demirel ile birlikte çalışması ve kurduğu partinin de AP doğrultusunda bir parti olmasının etkisi olduğu ihtimali yüksektir.

3.4. 12 EYLÜL'ÜN BİLANÇOSU

Kenan Evren ve ekibi ülkedeki anarşi, terör ve istikrarsız siyasi hayatı kendilerine gerekçe göstererek 12 Eylül 1980 tarihinde gerçekleştirdikleri darbe ile ülke yönetimini ellerine almışlardır. Darbeden kısa süre sonra anarşi ve terör faaliyetlerinde gözle görülür bir şekilde azalma olması Evren ve arkadaşlarının bazı eleştiriler almalarına neden olmuştur. Buna göre anarşi ve terör askerler tarafından kasıtlı olarak engellenmiyor ve darbeye zemin hazırlanıyordu. Komutanlar ise bu konuda hükümeti suçluyorlar, kendilerine gerekli hakları veren kanun ve yasaların çıkarılmadığını iddia ediyorlardı. Süleyman Demirel 11 Eylül günü akan kan 12 Eylül'de neden durdu diye

---

ABD'nin güvenini kazanmıştı. Seçimlere hazırlık döneminde de ABD'ye yaptığı ziyaretin aslında bir onay alma ziyareti olduğu söylenmekteydi.

⁷⁰⁸ Pope, *Modern Türkiye'nin.....*, s.159.

⁷⁰⁹ Erol Özkoray, *Totaliter Türkiye Çiftliği Siyasi Yazılar ve Söyleşiler, 1978-2006*, Belge Yayınları, İstanbul, 2006, s.95.

⁷¹⁰ Güven, *Demirel'li Yıllar*, s.291.

sormaktadır. Daha önce belirtildiği gibi askerler bu iddialara karşılık olarak darbe öncesin dönemde kendilerine gereken yetkilerin verilmediği gerekçesini ileri sürüyorlardı.

Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadına geri dönmesinin kabul edilmesi de 12 Eylül'ün Türkiye'ye ödettiği bir fatura olmuştur. Kıbrıs sorunu nedeni ile Yunanistan NATO'nun askeri kanadından çekildiğini açıklamıştı. Bu durumda geri dönüşü üye ülkelerin onayına kalmıştı. Türkiye'de üye ülkelerden birisiydi. Bir başka ifade ile bu olay Türkiye'nin elinde bir kozdu. Aslında problemler Yunanistan'ı "Mare nostrum" yani "bizim deniz" olarak görüp, Türkiye'yi yok sayarcasına hareket etmesinden kaynaklanıyordu. Bu nedenle iki taraf anlaşamıyorlardı. NATO ise Yunanistan'ın bir an önce dönmesini istiyordu. Türkiye'nin kendi açısından haklı olduğunu kimse inkar edemezdi. Fakat NATO için, örgütün çıkarları daha önemliydi. Bu nedenle sorun 12 Eylül sonrasında ünlü Rogers planı ile kısa sürede hallediliyordu. Bu plana göre iki ülke de Ege Denizindeki sorumluluklarını bir süreliğine yok sayacaklardı. Sorunu Atina'nın NATO'ya döşünden sonra yapılacak görüşmelerde çözeceklerdi.⁷¹¹ Böylece Yunanistan tekrar geriye dönüyordu.

12 Eylül döneminde işkencenin arttığı söylenmektedir. İşkence görenlerin, işkence nedeniyle sakat kalanların ve yaşamını yitirenlerin hesabının bile bilinmediği bir döneme girildi. Zaten kötü olan cezaevi koşulları daha da kötüleşti.⁷¹² Özellikle Diyarbakır Cezaevi bu konuda ünlenmiştir. İşkence sırasında insanlar ölmüştür. Kenan Evren, işkence konusu gündeme gelince kendilerinin işkence taraftarı olmadıklarını, ülkenin her cezaevinden ya da karakolundan haberdar olmalarının mümkün olmadığını, yapılan işkencelerin ise bilgilerinin dışında gerçekleştiğini ve bu kişiler hakkında soruşturma açıldığını söylemiştir. Fikret Bilâ'nın kendisine Diyarbakır cezaevini sorması üzerin şu açıklamaları yapmıştır:

"Diyarbakır Cezaevi demiyorlar mı, çok üzülüyorum, sinirleniyorum. Ben o zaman Devlet Başkanı'yım. Biz, devleti yönetiyoruz. Cezaevlerini yönetmiyoruz ki! Ne yani Devlet Başkanı, Diyarbakır Cezaevini mi yönetecek? Cezaevleri bana mı bağlı? Sıkıyönetim komutanına bağlı. Sıkıyönetim komutanları da bizzat gidip cezaevini

⁷¹¹ Sirmen, *On İki'den On İki'ye*....., s.124-129.

⁷¹² Türkiye İnsan Hakları Vakfı, *İşkence Dosyası Gözaltında ya da Cezaevlerinde Öldürülenler (12 Eylül 1980-12 Eylül 1994)*, Ankara 1994, s.9-10.

yönetecek, cezaevine bakacak değil. Cezaevi müdürleri var. Jandarma var. O düzen devam ediyor.... Benim kanaatim şu: Cezaevlerinde o gardiyanlar, 12 Eylül öncesi dönemde çok sıkıntı çektiler. Hatırlarsanız, anarşi döneminde, cezaevlerini oradaki suçlular yönetiyordu. İdare onların eline geçmişti. Mahkumlar gardiyanları yakalarlar, onları döverler, rehin alırlar. Oraları yönetimi gardiyanların değil, mahkumların elindeydi. Bu gardiyanlar çok çektiler. 12 Eylül olunca da bunlar mahkumlardan hınç aldılar.... Şimdi bunlara eza yapın, işkence yapın diye bir şey söylenmemiştir. Benim ağızımdan böyle bir söz çıkmamıştır. Hatta, hatırlarım; bir astsubay Doğu'da işkence yapmış. Onun mahkumiyeti kararı geldi bana. Ben onayladım. İmzaladım. Bir polis de mahkum oldu. Bunlar mahkemelere verilirdi. Onu benim üzerime yüklemiyorlar mı? Sanki ben, filan hapishanedeki filan adama işkence yapın demişim gibi. Sanki işkence 12 Eylül'den önce karakollarda yok muydu? Bütün karakollarda vardı. Yani karakola düştün mü, kötü muamele yapılıyordu. 12 Eylül'de biz polisi serbest bıraktık rahat çalışsın diye. Onlar yine yaptılar bunu. Sorgulama yapılıyor. Söyletebilmek için bazı usulleri var onların. Onları kullanarak bilgi alıyorlar. Bunları Almanlar da yapıyordu. İngilizler de, ABD'liler de, Fransızlar da. Onlar yapmadı mı? Vaktiyle herkes işkence yapıyordu. Yaptılar, sonra intihar etti dediler Almanlar, Bader-Mainof çetesi için...⁷¹³

Görüldüğü gibi Kenan Evren işkence iddialarını kabul etmiyor, başkalarının yaptıklarının kendisine mal edilmesinden yakınıyordu. Fakat sadece işkence değil, cezai işlemlerde de ilginç açıklamalar yapıyordu. “Asmayıp da besleyelim mi?” diyen yine kendisiydi ve Bilâ ile yaptığı bu görüşmede idama taraftar olduğunu, o günkü kurallar ne ise onu işlediklerini ve bugünde idama taraftar olduğunu belirtiyordu.⁷¹⁴ Hatta adil davrandıklarını ifade etmek için bir o taraftan bir bu taraftan astık, diyordu.

12 Eylül'ün bilançosu gerçekten ağır olmuştu. Buna göre; 1.683.000 kişi fişlenmiş, 210.000 davada 230.000 kişi yargılanmış, 7000 kişi için idam cezası istenmiş, idam cezası alanlardan 50'si asılmış (bunlardan 26'sı siyasi suçlu, 23'ü adli suçlu ve 1'i ASALA militanı), idamları istenen 259 kişinin dosyası Meclis'e gönderilmiş, 71.000 kişi TCK'nin 141, 142 ve 163. maddelerinden yargılanmış,

⁷¹³ Fikret Bilâ, *Komutanlar Cephesi*, Detay Yayıncılık, İstanbul, 2007, s.9-11.

⁷¹⁴ Bilâ, *Komutanlar Cephesi*, s.14-16.

98.404 kişi örgüt üyesi olmak suçundan yargılanmış, 388.000 kişiye pasaport verilmemiş, 30.000 kişi sakıncalı olduğu için işten çıkarılmış, 14.000 kişi yurttaşlıktan çıkarılmış, 30.000 kişi siyasi mülteci olarak yurtdışına gitmiş, 300.000 kişi kuşkulu bir şekilde ölmüş, 171 kişinin işkenceden öldüğü belgelenmiş, 937 film sakıncalı bulunduğu için yasaklanmış, 23.677 derneğin faaliyetleri durdurulmuş, 3.854 öğretmenin, 120 öğretim üyesinin ve 47 hakimin işine son verilmiş, 400 gazeteci için toplam 4.000 yıl hapis cezası istenilmiş, gazetecilere 3.315 yıl 6 ay hapis cezası verilmiş, 31 gazeteci cezaevine girmiş, 300 gazeteci saldırıya uğramış, 3 gazeteci silahla öldürülmüş, gazeteler 300 gün yayın yapamamış, 13 büyük gazete için 303 dava açılmış, 39 ton gazete ve dergi imha edilmiş, cezaevlerinde toplam 299 kişi yaşamını yitirmiş, 144 kişi kuşkulu bir şekilde ölmüş, 14 kişi açlık grevinde ölmüş, 16 kişi kaçarken vurulmuş, 95 kişi çatışmada ölmüş, 73 kişiye doğal ölüm raporu verilmiş ve 43 kişinin intihar ettiği bildirilmişti. TRT’den de 101 kişi sürgün edilmişti. Yazar, spiker, muhabir vb. görevliler kendi işleriyle hiç ilgisi olmayan yerlere getirilmişlerdi.⁷¹⁵ Özellikle bir idam olayı vardı ki 12 Eylül’ün en çok tepki alan uygulamalarından birisi olmuştu. Henüz 17 yaşında olan Erdal Eren suçu kesin olarak ispatlanmadığı halde idam ediliyordu. Yaşı idam için uygun olmadığından dolayı doktorlar Eren’in aslında 18 yaşında olduğuna dair rapor veriyorlardı.

Yukarıda bahsi geçen rakamlar dahi 12 Eylül’ün sonuçlarının ne kadar vahim olduğunu göstermeye yeterlidir. 12 Eylül öncesi ve sonrası dönemi belki de en iyi özetleyen, hapishanede ne sıkıntılar çektiniz sorusuna cevap veren Muhsin Yazıcıoğlu’nun şu sözleriydi:

“Benim şahsımdan ziyade bir neslin aslında çektiği sıkıntılar diyebiliriz. Çünkü Türkiye’yi paylaşamadık ama 2,5 metrekaarelik hücreyi paylaştık, sağcısı solcusu. Okullarımızı mahallelerimizi şehirlerimizi birbirimizden kıskandık. Birbirimizi Türkiye’den kıskandık, birbirimizi Türkiye’den sürmek istedik, ama süremedik. Sonuçta 2,5 metrekaarelik hücrede yaşamaya mecbur olduk...”⁷¹⁶

Gerçektende insanlar daha sonra açıkladıkları gibi nedenini bilmedikleri bir serüvene sürüklenmişlerdi. Kardeş kardeşe düşman olmuş, binlerce kişi ölmüş ve

⁷¹⁵ TRT’de gerçekleştirilen bu sürgünler hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Adnan Gerger, *12 Eylül Sürgünleri*, Babil Yay., İstanbul 2004.

⁷¹⁶ Muhsin Yazıcıoğlu, *12 Eylül Günleri*, Alperen Gençlik Ocakları, İstanbul 2001, s.100.

yaralanmıştı. Bu anarşi ve terör faaliyetleri darbecilerin başlıca gerekçeleri olmuştu. Bu olayların dış kaynaklı olduğu daha sonraki dönemlerde çeşitli vesilelerle açıklanmıştı. Hatta sabah sağcılarının elinde olan silah öğlenden sonra solcuların elinde oluyordu. Bunlar halen daha tartışma nedeni olsa da inkâr edilemeyen bir gerçek vardı. Ülke hızla darbe sürecine girmiş, darbe ile demokrasi kesintiye uğramış, yapılan işkenceler ve dış politikada verilen tavizler büyük kayıplara neden olmuştu. Her darbe de olduğu gibi ülke birtakım zararlar görmüştü. Darbeciler ise o gün ülkenin kurtulması için darbeden başka çare olmadığını ve halen daha bugün olsa yine aynı şeyi yaparız, demektedirler.

3.5. 12 EYLÜL ASKERİ YÖNETİM DÖNEMİ VE TÜRK-İSLAM SENTEZİ

Çalışmanın bu bölümünde 12 Eylül öncesi ve sonrası dönemlerde Türk-İslam Sentezi ele alınacaktır. Çünkü askeri yönetim döneminin aldığı olumsuz eleştirilerden birisi de Türk-İslam Sentezi’ni resmi ideoloji haline getirmesi bağlamında olmuştur. Bu eleştiriye göre darbeciler Türk-İslam Sentezini benimsemişler ve her alana uygulamışlardır. Bahsi geçen dönemde dinin ön plana çıkarılması ve darbe öncesinde parçalanmış olan toplumu tekrar bir araya getirmek için bağlayıcı unsurlardan birisi olarak görülmesi de Türk-İslam Sentezinin benimsenmiş olmasına bağlanmıştır. Askeri yönetime yöneltilen bu eleştirilere açıklık getirmesi açısından Türk-İslam Sentezinin oluşumuna, gelişmesine ve darbe sonrasındaki konumuna bakılması gerekmektedir.

3.5.1 Aydınlar Ocağı ve Türk-İslam Sentezi

Türk-İslam Sentezi fikri Türkiye’de II. Dünya Savaşı’ndan sonra şekillenmeye başlamıştır. Fakat sentezin kökenini 19. yüzyılın ortalarına, Namık Kemal ve Ziya Gökalp’e kadar götürmek mümkündür. Başka bir ifade ile bu düşünürlerin fikirleri ile Türk-İslam Sentezi’ne hâkim olan fikirler arasında benzerlikler olduğu görülmektedir. Osmanlı Devleti’nin zayıflaması ile birlikte gündeme gelen “Bu devlet nasıl kurtulur?” sorusuna çeşitli cevaplar aranmıştır. Verilen cevaplardan bazıları kurtuluşu İslamiyet’te, bazıları Türkçülükte ve bazıları da Batı’da görmüşlerdir. Bu gelişmeler doğrultusunda

Yeni Osmanlılar da Batı'nın ilim ve teknolojisinin alınmasını, İslam dini ve onun sayesinde gelişen örf ve adetlerin ise korunması gerektiğini savunmuşlardır.⁷¹⁷

1908 yılında Ziya Gökalp ise Türklük, İslamlık ve Çağdaşlaşma/Muasırlaşmadan oluşan bir sentezin Osmanlı toplumu için kabul edilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Gökalp, bu üç unsurun ortak yönlerini "...Türkleşmek, İslamlaşmak mefkûreleri arasında bir taarruz olmadığı gibi bunlarla muasırlaşmak ihtiyacı arasında da bir tenazu mevcut değildir. O halde her birinin nüfuz dairelerini tayin edecek bu üç gayenin üçünü kabul etmeliyiz; daha doğrusu bunların, bir ihtiyacın üç muhtelif noktadan görülmüş safhaları olduğunu anlayarak 'muasır bir İslam Türklüğü' ibda etmeliyiz..." ifadeleri ile dile getirmiştir.⁷¹⁸ Fakat Gökalp ilerleyen zamanlarda temel yapının millet olduğunu ve harsın yani millî kültürün ise milleti meydana getiren ana unsur olduğunu savunmuştur. Cumhuriyet döneminde laik bir Türk milliyetçiliğini savunan⁷¹⁹ Gökalp'in üç unsurun kabulü konusundaki düşüncelerine benzer görüşler daha sonra Türk-İslam Sentezi'nde hayat bulmuştur.

Türk-İslam Sentezi'nin oluşumunu II. Dünya Savaşı'na kadar götürmek mümkündür. Bunun iki nedeni vardır. Bunlardan birincisi Türkiye'nin II. Dünya Savaşı sonrasında bir komünizm tehlikesi altına girdiği düşüncesidir.⁷²⁰ Bu korku ile şekillenen toplumsal hareketler sonucunda ortaya çıkan Millî Türk Talebe Birliği ve Komünizmle Mücadele Dernekleri, Türk-İslam Sentezi'nin ilk kaynaklarını teşkil etmişlerdir.⁷²¹ Bu gruplara dâhil olan insanlara göre Türkiye, Sovyet Rusya'nın etkisi sonucunda komünizm tehlikesi ile karşı karşıyadır. Ülkeyi bu tehlikeden kurtarmak ancak kültürün yegâne unsurlarına yani milliyetçiliğe ve İslam'a ağırlık verilmesi ile mümkündür. Milliyetçilik ve İslam birbirlerini tamamlayan unsurlardır. Bu unsurların bir terkipte buluşmaları gerekmektedir.

Türk-İslam Sentezi'nin II. Dünya Savaşı sonrasında oluşmaya başlamasının bir diğer nedeni de savaş sonrasında çok partili hayata geçilmesidir. Muhafazakâr görüşler çok partili hayata geçiş ile birlikte çeşitli yayınlar vasıtasıyla toplumda yayılma

⁷¹⁷ Halil İnalcık, *Rönesans Avrupası-Türkiye'nin Batı Medeniyetiyle Özdeşleşme Süreci*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011, s.375.

⁷¹⁸ Mücek, *Türkiye'de Askeri Darbeler.....*, s.217.

⁷¹⁹ İnalcık, *Rönesans Avrupası-Türkiye'nin Batı.....*, s.375.

⁷²⁰ Erhan Akarçay, *Bir Muhafazakarlaştırma Projesi Olarak Türk-İslam Sentezi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 2008, s.114.

⁷²¹ Mücek, *Türkiye'de Askeri Darbeler.....*, s.218.

imkânına sahip olmuşlardır.⁷²² Bu gelişmeler sonucunda partilerde dindar seçmenleri kazanma kaygısı başlamıştır. Bu kaygı İslami söylemin bazı yönlerinin yeniden laik devletin içerisine girmesini sağlamıştır.⁷²³ Böylece seçmenleri kendi partilerine çekmek isteyen siyasiler din unsurunu kullanmaya başlamışlar ve buna milliyetçilik de eklenince Türk-İslam Sentezi doğrultusundaki gidişat başlamıştır. Dönemin politik söylemleri arasında yer alan “Tanrı Dağı kadar Türk, Hira Dağı kadar Müslümanız” sloganı da bu gidişatın göstergelerinden birisi olarak yorumlanabilmektedir. 1960’lı yıllarda başlayan bu hareket 1970’li yıllarda Aydınlar Ocağı’nda olgunlaşmış ve ismini bulmuştur.

Aydınlar Ocağı 14 Mayıs 1970 tarihinde kurulmuş olsa da temelleri 1960 yılındaki Aydınlar Kulübü’ne dayanmaktadır. 1968 yılında Fransa’da başlayan ve etkisi hızla dünya çapına yayılan öğrenci olayları Türkiye’ye de sirayet edince sağcılar, sol görüşe karşı birleşme ihtiyacı duymuşlardır. Çünkü Türkiye’de Sosyalizmin büyümesi Aydınlar Kulübü’ne mensup olan bu kesimin en büyük korkusu olmuştur.⁷²⁴ Kulüp, temel amacını “milliyetçi hareketin-sağın bütünlüğünü sağlamak” olarak ifade etmiştir. Seminerler, konferanslar ve kurultaylar düzenlemiştir. 1967 yılında düzenlediği I. Milliyetçiler Kurultayı ve 1969 yılında düzenlediği II. Milliyetçiler Kurultayı, Aydınlar Ocağı’na geçişi ve Türk-İslam Sentezi’nin belirginleşmesini sağlamıştır.⁷²⁵

Aydınlar Ocağı’nın ilk başkanı Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu’dur. Ocağın önde gelen diğer isimleri ise Altan Deliorman, Muharrem Ergin, Süleyman Yalçın ve Ahmet Kabaklı gibi isimlerdir. Bu kişiler kültürel milliyetçilerdir. Zaten Ocak üyelerine bakıldığında çoğunluğunun akademisyen ve siyasetçi olduğu dikkat çekmektedir. Hatta birçok siyasetçinin Ocak ve Ocağın görüşü olan Türk-İslam Sentezi doğrultusunda hareket ettikleri ileri sürülmektedir. 1 Ağustos 1965 tarihinde yapılan olağanüstü kongrede CKMP’nin genel başkanı seçilen Alparslan Türkeş’in partinin yeni ideoloji olarak Türk-İslam Sentezi’ni benimsediğini açıklaması ve partinin komünizmle

⁷²² Etienne Copeaux, *Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine*, (Çev.: Ali Berktaş), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2008, s.57.

⁷²³ Andrew Davison, *Türkiye’de Sekülerizm ve Modernlik*, İletişim Yay., İstanbul 2006, s.23.

⁷²⁴ Gökhan Çetinsaya, “Rethinking Nationalism and Islam: Some Preliminary Notes On The Roots of Turkish Political Thought ‘Turkish-Islamic Synthesis’ in Modern”, *The Muslim World*, LXXXIX, (3-4), July-October, p.373-374.

⁷²⁵ Bozkurt Güvenç-Gencay Şaylan-İlhan Tekeli-Şerafettin Turan, *Türk-İslam Sentezi*, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1994, s.155-156.

mücadeleyi amaç edinmesi,⁷²⁶ Necmettin Erbakan'ın ve partisinin Milli Görüş ideolojisini benimsemesi ve dini ön plana çıkarması siyasetçilerin Türk-İslam Sentezi doğrultusunda hareket etmelerine delil olarak gösterilmiştir. Turgut Özal'ın da sentezin temsilcisi ve konuşmalarının da bu yönde olduğu,⁷²⁷ başbakanlığı ve cumhurbaşkanlığı döneminde Süleyman Demirel'in de Ocağı himaye altına aldığı, aslında onun da tam bir sentezci olduğu⁷²⁸ iddia edilmektedir. Nitekim Ocağın amacı da bunu doğrular niteliktedir. 1970 yılında kurulan Ocak, amacını “Türk milletinin tarihi misyonu ve bunun manevi mirasını sahiplenmek, bu misyonun gereği olarak görüşlerini siyasi kadrolardaki etkili ve yetkili kişilere iletmek” olarak açıklamıştır.⁷²⁹ Ocak ilerleyen yıllarda bu amacını hayata geçirmiştir. Ocak mensuplarının I. MC hükümetinin kurulmasında reel politik bir rol oynadıkları söylenmektedir. Buna göre özellikle milliyetçiliği ön plana çıkaran Ocaklılar, komünizm tehlikesine karşı milliyetçi partilerin birleşmesini istemiş ve bu doğrultuda kampanyalar yürütmüşlerdir.⁷³⁰

Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü'nün aylık olarak çıkardığı Türk Kültürü, Türk-İslam Sentezi'nin 1970'ten sonra yayılmasına aracılık etmiştir.⁷³¹ Sentez 1973 yılından itibaren Aydınlar Ocağı'nda ağırlık kazanmaya başlamıştır. Bu sentez devleti yıkmayı amaçlayan akım ve görüşlere karşı onu korumayı amaçlayan millî bir savunma aracı olmayı gaye edinmiştir. Sentezin fikir babası İbrahim Kafesoğlu'dur. Kafesoğlu, senteze doğru gidecek olan ihtiyacı “Büyük tehlikelerle karşı karşıya olan Türklerin, cesur bir atılıma ve inanca dayalı bir harekete gereksinimleri var”⁷³² ifadesi ile dillendirmiştir. Sentez sağın iki yönünü yani Türkçüleri ve İslamcıları bir araya getirmeyi amaçlamaktadır. Bu amacı gerçekleştirmek için girişilen bir teşebbüstür.⁷³³ Buna göre Türk millî kültürünün iki temeli vardır. Bunlardan birisi Türk millî kültürünün özü olan İslam, diğeri ise milliyetçilik ve Türk dilidir. Bu unsurlar Türklüğü ve Türk milletini geliştiren yegâne öğelerdir. Türk insanı İslamiyet'i benimseyerek hem onun gelişmesine hizmet etmiş, hem de bu din sayesinde millî kültürünü daha da

⁷²⁶ Kılıç, *Özel Harp Dairesi*....., s.122-123.

⁷²⁷ Emre Kongar, *12 Eylül Kültürü (Kültür Üzerine 4)*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2007, s.133.

⁷²⁸ Erol, *Asker-Devrim Darbe*, Cilt: II, s.493.

⁷²⁹ Suat Parlar, *Silahlı Bürokrasinin Ekonomi Politikası*, mep Kitap, İstanbul 2007, s.215.

⁷³⁰ Bora-Can, *Devlet, Ocak, Dergâh*....., s.215-216.

⁷³¹ Copeaux, *Tarih Ders Kitaplarında*....., s.55.

⁷³² Copeaux, *Tarih Ders Kitaplarında*....., s.57.

⁷³³ İsmail Güven, “The Impact of Political Islam on Education ‘the revitalization of Islamic education in the Turkish educational setting’ ”, *International Journal of Educational Development* 25, 2005, p.196.

geliştirmiştir. Bu görüşe göre “Türklük ve İslam tarihte derin köklere sahip olağanüstü bir sentezdir. Türklük ve İslam birbirinden ayrılmazlar.... Türkiye dini kalacak fakat asla bir teokrasi olmayacaktır.”⁷³⁴ Sentezcilerin bu görüşlerine rağmen din unsuru ilerleyen yıllarda giderek daha fazla ön plana çıkacaktır.

Türk-İslam Sentezi’nde her ne kadar Türkçülük ve İslam ön planda olsa da senteze başlangıçta Batıcılık da dâhil edilmeye çalışılmıştır. Buna göre Türk kültürü Türk-İslam-Batı sentezinden meydana gelmelidir. Bu sentezin birinci desteği Türklük, ikincisi İslam ve üçüncüsü de Batı’dır. Milli kültür 2500 yıllık Türklük, 1000 yıllık İslam ve 150-200 yıllık Batı’lı değerlerdir. Bunlardan Türklük ve İslam kültürün değişmeyen, daimi özleridir. Batı ise bu sentezin değişen parçasıdır.⁷³⁵ Buna göre Batı’nın sadece teknolojisi alınacaktır. Kültür ve medeniyeti alınmayacaktır. Fakat zaman içerisinde sentezde kalan unsurlar Türkçülük ve İslam olmuştur. Batı’nın sentezdeki ağırlığı giderek azalmış ve hatta yok olmuştur. İlerleyen yıllarda Aydınlar Ocağı’nın başkanlığını yapan Prof. Dr. Süleyman Yalçın, Ocağın verdiği pek çok hizmetin yanında Türk’ün ne ve kim olduğu konularına da ağırlık verdiğini, bu sorulara doğru ve şaşmaz cevaplar aradığını da belirtmiştir.⁷³⁶

Türk-İslam Sentezi’nin özünü anlayabilmek için İbrahim Kafesoğlu’na bakmak gerekmektedir. Nitekim sentez Kafesoğlu tarafından hayata kavuşturulmuştur. Kafesoğlu, adını bizzat kendisinin koyduğu Türk-İslam Sentezi isimli bir kitap yazmıştır. Kitabındaki , “... Ancak İslâmiyettir ki, Türkleri candan tatmin edici bir iman sistemi olarak görünür, zira Türklerin İslâmiyetteki kadar başka hiçbir dinde kendilerini mutlu hissetmediklerini, bu dine hayatları boyunca sıkı sıkıya sarılması ve hatta bu dinin mübeşşirlerinin hizmetlerinin çok üstünde bir enerji ile koruyuculuğunu ve yayıcılığını yapmaları göstermektedir. Acaba hangi sebeple Türk din tarihi böyle tecelli etmiştir? Bunun açıklaması son derece basittir: İslâmî îtikadlarla, eski Türk dini inanç sisteminin esasları arasında şaşılacak ölçüde bir mutabakat mevcut bulunmaktadır.... İslâmiyet’in ilan ettiği tek ve yaratıcı Allah, eski Türk inanç anlayışını tamamiyle

⁷³⁴ Çetinsaya, “Rethinking Nationalism and Islam:....”, p.373-374. Bu konuda Muharrem Ergin de, Türkiye dinci olmayacak fakat daima dindar kalacaktır, demiştir. Ona göre din cemiyetteki huzuru sağlamaktadır. İslam, Türklülüğü koruyan manevi bir silahtır.

⁷³⁵ Çetinsaya, “Rethinking Nationalism and Islam:....”, p.374.

⁷³⁶ İbrahim Kafesoğlu, *Türk İslam Sentezi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2008, s.9.

kavramış durumda idi. Yâni Türkler âdeta, yeni bir din değil, kendi kadîm inançlarının çok daha sağlam, kitabî, inandırıcı bir sisteme girdikleri kanaatinde idiler.

İki inanç arasındaki yakınlıklar daha da çoktur. İşte özdeşme vasfındaki bu belirtilerdir ki, İslâmiyeti iyice tanıyan Türklerin artık kütleler hâlinde Müslüman olmaları neticesinde sosyal ve mânevî hayatın bütün cephelerinde Türk-İslâm kültür terkihi (sentezi) gerçekleşmiştir...⁷³⁷ ifadeleri sentezin içeriğinin ve amacının daha anlaşılır kılınması açısından önemlidir.

Görüldüğü üzere sentezi savunanlar Türklük ve İslamiyet'i adeta ayrılmaz bir ikili olarak görmektedirler. İslamiyet Türk kültürünün özlerinden birisidir. Türklük, İslam dinine kavuştuktan sonra asıl anlamını bulmuştur ve bu iki unsur birbirine katkıda bulunarak, birbirlerinin tamamlayıcıları olmuşlardır. Devletin ve milletin kurtuluşu bu sentezde gizlidir. Komünist tehlikelerle ancak bu sentez ile mücadele edilebilir. Bu görüşleri ileri süren sentezciler olduğu gibi sentezi eleştirenlerde vardır. Bu gruptakiler genellikle hümanizmacı, sol görüşlü ve Anadolucu düşünce sahipleridir.⁷³⁸ Yapılan eleştiriler ise Batı'nın sadece ilim ve tekniğinin alınması, kültüründen uzak durulması, sentezcilerin millet kavramının dini cemaat kavramına yakın olduğu, dinin ise millî kültürün ana öğelerinden birisi olarak gösterildiği oysa millî bir dinin mümkün olmadığı gibi konularda yapılmıştır.⁷³⁹

3.5.2. 12 Eylül Sonrası Türk-İslam Sentezi

12 Eylül Askeri Darbesi'nin liderliğini yapan Kenan Evren, darbenin gerekçeleri arasında ülkedeki anarşi, terör ve bölünmüşlüğü gösteriyordu. Birleştirici unsurlardan uzaklaşmanın ülkeyi bu noktaya getirdiğine inanılıyordu. Darbecilere göre ülkeyi bu noktaya getirenlerden birisi de Atatürkçülüğün yavaş yavaş unutulur olmasıydı. Zaten

⁷³⁷ Kafesoğlu, *Türk İslam Sentezi*, s.144-145. Kafesoğlu bu eserinde İslamiyet öncesi Türk tarihinden başlayarak Türklerin İslamiyet'i kabullerine ve bundan sonraki gelişmelere değinmektedir. Ona göre İslamiyet ile Türklük birbirlerini tamamlayan unsurlardır. Türkler, İslamiyet'i kabul ederek bu dinin yayılmasına ve korunmasına hizmet etmişlerdir. Bununla birlikte İslamiyet'te zaten Türk kültürel hayatında var olan unsurların kuvvetlenmesine ve sistematik hale gelmesine katkıda bulunmuştur. Yani Türklük, İslam'la buluştuktan sonra gerçek anlamına kavuşmuştur.

⁷³⁸ Halil İncalcık, *Atatürk ve Demokratik Türkiye*, Kırmızı Yay., İstanbul 2007, s.104.

⁷³⁹ Türk-İslam Sentezi'ne bu doğrultuda yapılan eleştiriler hakkında daha detaylı bilgi için bakınız İncalcık, *Atatürk ve Demokratik Türkiye*, s.101-104; İncalcık, *Rönesans Avrupası-Türkiye'nin Batı.....*, s.378-379.

yönetimi üstlenme nedenlerinden biriside buydu.⁷⁴⁰ Bu nedenle 12 Eylül sonrasında ordu öncelikle kendisi Atatürkçülük çevresinde birleşmeyi amaçlıyor ve bunu halka indirmeyi düşünüyordu. Yani toplumu bir birlik etrafında toplayacak bütünleştirici öğelerden birisinin Atatürkçülük olduğuna karar verilmişti. Kenan Evren'in devlet başkanı olarak yaptığı konuşmalara bakıldığında sürekli Atatürkçülüğe vurgu yaptığı dikkat çekmektedir. 1981 yılı yani Atatürk'ün doğumunun 100. yıldönümü de "Atatürk Yılı" olarak ilan edilmişti.

Atatürkçülüğün dışında kalan diğer birleştirici unsurlardan birisi olarak da din düşünülmüştü. Halkı ayrılıklardan uzaklaştırarak ortak bir paydada toplayacak olan şey dindi, resmi İslam'dı.⁷⁴¹ Ayrıca 12 Eylülcüler meşruiyet ve toplumsal destek sağlamak amacı ile de dini bir araç olarak gördüler.⁷⁴² Bu nedenle de dine ağırlık verildi. Din ulusal kimliğin ve devlet ideolojisinin başlıca bileşenlerinden birisi haline geldi.⁷⁴³ Kenan Evren konuşmalarında tıpkı Atatürkçülükte olduğu gibi dine de atıflarda bulundu ve dini söylemlere yer verdi. Hatta Kuran'dan ayet ve hadisler okuduğu konuşmaları bile oldu. Kenan Evren'in bu tutumunda dini, toplumu bütünleştirici unsurlar arasında görmesinin yanında babasının imam olması ve aileden aldığı eğitimin de etkisi vardı.

Askeri yönetim döneminde İslam'ın önemi devam etti, hatta daha da arttı.⁷⁴⁴ Erbil Tuşalp de 12 Eylül döneminde dinin ağırlığını "... Türk-İslam Sentezi ilk uygulama ortamına kavuşuyordu. Eylül İmparatorluğu dört elle 'dine' sarıldı.... Eylül İmparatorluğu toplum içinde dini güçlendirerek toplumculuğun, çoğulculuğun karşısına ideolojik bir 'barikat' kuruyordu. Halk üzerindeki zora dayalı egemenliğini İslam'la pekiştirmek yolunu seçmişti..."⁷⁴⁵ şeklinde aktarıyordu. Bu durum her kesime, her alana dinin ve dini öğelerin hâkim olmasını sağladı. Bunun sonucunda da Anayasa'da, devlet kurumlarında, eğitimde vb. alanlarda dinin ağırlığı hissedilir derecede arttı. Nitekim 1982 Anayasası laik olmasına rağmen dine dair birtakım unsurları da

⁷⁴⁰ A. Douglas Howard, *History of Turkey*, Greenwood Publishing Group, Incorporated, 2001, Erişim Tarihi: 22.02.2011, <http://www.google.com>.

⁷⁴¹ Ertuğrul Kürkçü, "Türkiye'de Geleneksel Siyaset İktidarı Orduyla Paylaşma Sanatıdır", (Haz.: Seyfi Öngider), *Son Klasik Darbe-12 Eylül Söyleşileri*, Aykırı Yay., İstanbul 2005, s.25.

⁷⁴² Gökhan Koçer, "Türk Dış Politikasında Din Unsuru", *Akademik Orta Doğu*, 1 (1), 2006, s.136.

⁷⁴³ Çağla Kubilay, "İslamcı Söylemde Kamusal Alan Tasavvuru: Devletle Tanımlanan Kamusal Alanın Millete Tahvili ve Kamusal Alanın Reddi", *Alternatif Politika*, 1 (3), Aralık 2009, s.339.

⁷⁴⁴ Güven, "The Impact of Political Islam on Education.....", p.195-196.

⁷⁴⁵ Erbil Tuşalp, *Eylül İmparatorluğu*, İkarus Yay., İstanbul 2008, s.380.

bünyesinde barındırdı. Diyanet İşleri Başkanlığı ve zorunlu din dersleri bunlardan bazılarıydı.

Askeri yönetim Türk-İslam Sentezi'ni benimsedi. Kaplan, 1980 Askeri Darbesi'nden sonra askeri liderlerin çoğunun kendilerini Türk-İslam Sentezi'nin sponsorları olan sağ-merkezli dini kesim ile birleştirmelerinin dini unsurların ağırlık kazanmasına ve bunun da Cumhuriyet öncesinde yaşanan devlet ve din ikiliğinin yeniden tesis edilmesine neden olduğunu belirtmektedir.⁷⁴⁶ Sentez 1980'lerin başlarında halktan önce darbeci generaller tarafından kabul gördü.⁷⁴⁷ Askeri yönetimin Türk-İslam Sentezi'ni benimsemesinin çeşitli nedenleri vardı. Bunlardan birincisi Aydınlar Ocağı'nın tutumuydu. Ocak, darbeden sonra orduyu destekledi ve askeri yönetim ile yakın ilişkiler kurmaya çalıştı. Ocağa göre ordu iktidarın özüyüdü. Anayasa Komisyonu üyelerinden olan Şener Akyol ve Yılmaz Altuğ da Ocak üyesiydiler.⁷⁴⁸ Aydınlar Ocağı'nın görüşleri artık devlet katında kabul görür olmuştu. Ocağın başkanı da sorulan bir soruya verdiği cevapta Türk-İslam Sentezi görüşlerinin 12 Eylül sonrasında devlet katında kabul ve itibar gördüğünü “Evet, Türk-İslam Terkibi tezimizin 1980 sonrasında Devlet katında bir kabul ve itibar gördüğü doğrudur. Çünkü bu, aklın ve ilmin ortaya koyduğu bir vakiyadır. Nitekim Atatürk Yüksek Kurulunun Türk-İslam Sentezini benimsemesi bizim için sevindirici olmuştur. Niye böyle oluyor? Sağa sola bakıyorlar, başka çıkış yolu bulamayınca bu fikre geliyorlar.”⁷⁴⁹ cevabı ile vermişti.

Aydınlar Ocağı 10 Mayıs 1981'de Milli Eğitim ve Din Eğitimi konulu bir seminer düzenlemiştir. Bu seminerde zorunlu din eğitiminin laikliğe aykırı olmadığı kanaatine varılmıştır. Nitekim zorunlu din dersleri 1982 Anayasası'nın 24. Maddesi ile de resmileşmiştir. Ocak 1983 yılında V. Beş Yıllık Kalkınma Planı'na Ek belge olarak Milli Kültür Raporu'nu hazırlamıştır. Bu raporda milletleşmenin din ile başladığı vurgulanırken, Batı'nın sadece ilim ve tekniğinin alınması gerektiği belirtilmiştir. Rapora göre milli kültürün iki temeli vardır. Bunlardan birisi Orta Asya'dan getirilen

⁷⁴⁶ Sam Kaplan, “Din-u Devlet All Over Again? The Politics of Military Secularism And Religious Militarism in Turkey Following The 1980 Coup”, *Int. J. Middle East Studies* 34 (2002), Printed in the United States of America, p.114.

⁷⁴⁷ Elisabeth Özdalga, “The Hidden Arap: A Critical Redaing of The Nation of ‘Turkish Islam’”, *Middle Eastern Studies*, 2006, 42:4, p.552; Murat Çemrek, “How Could The Rights To Education and Representation Challenge National Security? The Headscarf Conflict in Turkey Revisited”, *Human Security Perspectives*, Volume I (2004), Issue 2, p.53-54.

⁷⁴⁸ Bora-Can, *Devlet, Ocak, Dergâh*....., s.156.

⁷⁴⁹ *Nokta*, 22 Şubat 1987; Akt. Güvenç-Şaylan-Tekeli-Turan, *Türk-İslam Sentezi*, s.35.

“Öz değerler” diğeri ise İslamiyet’tir. Buna göre Türklere en uygun din İslamiyet’tir. Millileşme din ile başlayıp din ile tamamlanmaktadır. Anadolu önce Müslümanlaştırılmış sonra Türkleştirilmiştir. Senteze göre “Din kültürün özü, kültür ise dinin formudur.”⁷⁵⁰ Mehmet Ögüden bu rapor ile birlikte Ocağın görüşünün yani Türk-İslam Sentezi’nin eğitim kurumlarında uygulanmaya başladığını ileri sürmektedir.⁷⁵¹ 26 Haziran 1986 tarihinde ise Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurulu’nda bir toplantı yapılmıştır. Bu toplantıya Kenan Evren Cumhurbaşkanı, Turgut Özal ise Başbakan sıfatları ile katılmışlardır. Toplantı sonucunda Türk-İslam Sentezi resmi ideoloji⁷⁵² ya da devletin temel kültür politikası olarak kabul edilmiştir.⁷⁵³ Buradaki görüşlere göre ise din sosyal hayatta ihmal edilmemesi gereken bir unsurdur. Çünkü din bir toplumun maneviyatını besleyen başlıca faktörlerden birisidir. Sentezin kabul edilmesinin bir diğer nedeni de burada yatmaktadır. Burada amaçlanan ise toplumdaki sosyal ve kültürel problemleri çözmede bir araç olarak görülmesidir. Askeri yönetim milliyetçilik ile İslamiyet’i birleştirmeyi amaçlarken buna Atatürkçülüğü de dâhil etmeye çalışmıştır.⁷⁵⁴ Fakat ilerleyen zamanlarda Atatürkçülük ağırlığını kaybetmiştir. Türkçülük ve İslamiyet’te ise İslamiyet daha fazla ön plana çıkmıştır. Böylece Türk-İslam Sentezi devlet destekli olarak her alanda etkin olmaya devam etmiştir. Bu durum 12 Eylül askeri yönetimi ile başlayıp ANAP iktidarı döneminde de sürmüştür.

Türk-İslam Sentezi resmileştikten sonra eleştirilere de maruz kalmaya başlamıştır. Daha doğrusu hem sentezin içeriği hem de 12 Eylül yönetimi eleştirilerin hedefindeki odaklar olmuşlardır. 12 Eylül sonrasında Aydınlar Ocağı’nın devlet kurumlarında kadrolaşmaya başladıkları iddia edilmiştir. 1402 sayılı yasa gereğince üniversitelerden uzaklaştırılan öğretim elemanlarının yerine bu sentezi benimsemiş kişilerin getirildiği ve rektörler ile dekanların da bu görüşe mensup kişiler arasından atandığı ileri sürülmüştür. Canefe ve Bora, sentezin 1980’lerden itibaren Türklük ve İslamlığın

⁷⁵⁰ Güvenç-Şaylan-Tekeli-Turan, *Türk-İslam Sentezi*, s.44-47.

⁷⁵¹ Mehmet Ögüden, *Türkiye’de Sivil Toplum İdeolojisi: Yeni Sağ, Sol Liberalizm ve Siyasal İslamcılık Üzerine Bir İnceleme*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007, s.50.

⁷⁵² Hasan Böğün, *ABD ve AB Belgeleriyle Türk Ordusu-12 Eylül 1980’den Çıval Olayına*, Kaynak Yay., İstanbul 2007, s.42.

⁷⁵³ Doğu Perinçek, “Gladyo Kendi Müdahale Gerekçesini İmal Etti”, *Otuz Yıldır 12 Eylül-Yaşayanlar Anlatıyor*, (Haz.: Haşim Akman), Doğan Kitap, İstanbul 2010, s.139.

⁷⁵⁴ Sina Akşin, “The Nature of The Kemalist Revolution”, *The Turkish Republic At 75 Years*, (Ed.: David Shankland), The Eothen Press, Cambridgeshire, England 1999, p.15.

ötesine geçerek Türklük ve Sünni İslam'ın ideolojik bir hareketi haline geldiğini söylerken,⁷⁵⁵ Demiray ve Tuncel de bu politikanın etnik-dini azınlıkların aralarının açılmasına neden olduğunu iddia etmişlerdir. Buna göre sentez sadece Sünni ve hatta daha özele inilirse Hanefi mezhebi doğrultusundadır. Sünni-Hanefi içerikli din derslerini getirmiştir. Türklüğün tanımını Türk kültürü ve İslami geleneklerden kombine edilen bir tanım olarak yapmıştır. Bu durum Alevi kesimde bir huzursuzluğun meydana gelmesine neden olmuştur. Onlar bu hareketi bir nevi kendilerine yönelik Sünni asimilasyon teşebbüsü olarak yorumlamışlardır.⁷⁵⁶

12 Eylül sonrasında Türk-İslam Sentezi'nin resmileşmesinin ve devlet katında itibar görmesinin nedeni halkı birlik etrafında toplamak, Türklük ve İslamiyet'i ulusal bütünlüğün temelleri haline getirmek, ideolojik çatışma ve kutuplaşmalara son vermektir. Yönetime karşı gelmeyecek, makbul vatandaş tipinin oluşturulması amaçlanmaktaydı. Bu düşünce birçok alana hâkim oldu. Bu etki 1982 Anayasası'nın hazırlanmasında görülürken eğitim alanına da yansdı. Hatta Türk-İslam Sentezi darbe sonrasında kurulan siyasi partilerde de uzun yıllar etkili oldu. Bu partilerin liderleri de sentezin savunuculuğunu ve sözcülüğünü yaptılar. Bu liderlerin başında da Turgut Özal gelmektedir. Böylece 1970'li yıllarda Aydınlar Ocağı'nda gelişmeye başlayan Türk-İslam Sentezi 1980'lerde de etkisini sürdürmüştür. Fakat 12 Eylül'ün bu yaklaşımı ağır eleştiriler almasına neden olmuştur. Ülkede birçok etnik ve dini grubun varlığından bahsedilerek Türkçülüğü ve İslamiyet'i temel alan bir sentezin anlaşmazlıklar ve ayrılıkçı hareketler için tohum attığı dile getirilmiştir. Anayasa'daki Diyanet İşleri Başkanlığı ve zorunlu din dersleri gibi dini içerikli maddeler, bu dönemde ülkede camilerin, İmam Hatip Okullarının ve Kur'an Kurslarının sayılarındaki artışlar da yine Türk-İslam Sentezi'nin resmileşmesinin bir sonucu olarak yorumlanmıştır.

⁷⁵⁵ Nergis Canefe-Tanıl Bora, "Intellectual Roots of Anti-European Sentiments in Turkish Politics: The Case of Radical Turkish Nationalism", *Turkey and The European Union*, Downloaded By: [Boğaziçi University] At. 17.51, 26 August 2007, p.133.

⁷⁵⁶ Mehmet Demiray-Turgut Kerem Tuncel, "Wrestling for Self-Definition in Transnational Space: A Case Study of the Identity Construction of Alevis in Turkey and Germany", *The 1st Global conference Diasporas Exploring Critical Issues*, 5th-7th July 2008, Mansfield Collage, Oxford, UK, p.7-8.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

12 EYLÜL VE EĞİTİM

4.1. 12 EYLÜL VE EĞİTİM ALANINDA YAPILAN ÇALIŞMALAR

4.1.1. Anayasaya Göre Bireylerin Eğitim Hakkı

Eğitim bir devletin ideal vatandaşlarını yetiştirmede kullandığı en önemli araçlardan birisidir. İstenilen vatandaş tipine eğitim ile ulaşılabilir. Bireylere kazandırılması amaçlanan davranışlar ve verilmek istenilen ideolojiler okullardaki eğitim-öğretim faaliyetleri sayesinde gerçekleştirilir. Eğitim ve öğretim anayasada Atatürk İlkeleri ve İnkılâpları doğrultusunda, çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre, devletin gözetimi ve denetimi altına alınmıştır. Anayasaya göre eğitim ve öğrenim bireylerin hem hakkı hem de ödevidir. 1982 Anayasası'nın 42. Maddesi Eğitim ve Öğrenim Hakkı ve Ödevi başlığını taşımaktadır. Bu madde eğitim ve öğrenim hakkı ve ödevini “Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz.

Öğrenim hakkının kapsamı kanunla tesbit edilir ve düzenlenir.

Eğitim ve öğretim, Atatürk ilkeleri ve inkılâpları doğrultusunda, çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre, Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Bu esaslara aykırı eğitim ve öğretim yerleri açılmaz.

Eğitim ve öğretim hürriyeti, Anayasaya sadakat borcunu ortadan kaldırmaz.

İlköğretim, kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunludur ve Devlet okullarında parasızdır.

Özel ilk ve orta dereceli okulların bağlı olduğu esaslar, Devlet okulları ile erişilmek istenen seviyeye uygun olarak, kanunla düzenlenir.

Devlet, maddî imkânlardan yoksun başarılı öğrencilerin, öğrenimlerini sürdürebilmeleri amacı ile burslar ve başka yollarla gerekli yardımları yapar. Devlet, durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları topluma yararlı kılacak tedbirleri alır.

Eğitim ve öğretim kurumlarında sadece eğitim, öğretim, araştırma ve inceleme ile ilgili faaliyetler yürütülür. Bu faaliyetler her ne suretle olursa olsun engellenemez.

Türkçeden başka hiçbir dil, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına ana dilleri olarak okutulamaz ve öğretilemez. Eğitim ve öğretim kurumlarında

okutulacak yabancı diller ile yabancı dille eğitim ve öğretim yapan okulların tâbi olacağı esaslar kanunla düzenlenir. Milletlerarası andlaşma hükümleri saklıdır.” ifadeleri ile açıklamaktadır.⁷⁵⁷ Burada ilköğretimin zorunlu kılındığı görülmektedir. Eğitim ve öğrenim birey tarafından hak, devlet tarafından ise başta gelen ödevlerden sayılmıştır. Eğitim ve öğretimin güvenlik altında gerçekleştirilmesi ise devletin görevleri arasındadır.

Maddede eğitim ve öğretimin belirli esaslara bağlandığı ve devletin denetimi altına alındığı görülmektedir. Bu nedenle devletin geçmişten bugüne kadar eğitim ve öğretim faaliyetlerine sık sık müdahalesi söz konusu olmuştur. Bu da derslerin programları, amaçları, işleniş yöntemleri ve ders kitapları gibi öğelere yansımıştır. 12 Eylül askeri yönetim döneminde de bu tür müdahaleler ve düzenlemeler gerçekleşmiştir. X. Milli Eğitim Şurası’nda alınan kararlar, din derslerinin zorunlu hale gelmesi, eğitim dilinin sadece Türkçe olduğunun anayasada belirtilmesi, yetişkinler için okuma-yazma seferberliğinin başlatılması⁷⁵⁸ ve YÖK’ün kurulması bu düzenlemelerden bazılarıdır.

4.1.2. X. Milli Eğitim Şûrası Kararları

23-26 Haziran 1981 tarihleri arasında X. Milli Eğitim Şûrası toplanmıştır. Şûrada eğitim sistemi, okul yapısı, öğretim programları, öğretmen yetiştirilmesi, eğitim kademelerinin temel amaçları gibi çeşitli konularda kararlar alınmıştır. Alınan kararlarda dikkat çeken husus toplumu bütünleştirici güç olarak görülen Atatürkçülük ile Atatürk İlke ve İnkılâplarına sürekli olarak vurgu yapılmış olmasıdır.

X. Milli Eğitim Şûrası’nda görüşülen konular ve alınan kararlar 23 Kasım 1981 tarih ve 2100 sayılı Tebliğler Dergisi’nde yayınlanmıştır. Talim ve Terbiye Daire Başkanlığı’ndan gelen 313/6251-81-(Şûr. Bür.) sayılı ve 18.9.1981 tarihli karar Bakanlık Makamına sunulmuştur. Burada şûra ile ilgili olarak “23-26 Haziran 1981

⁷⁵⁷ Kili-Gözübüyük, *Sened-i İttifak’tan.....*, s.307-308.

⁷⁵⁸ Yetişkin eğitimi ve okuma-yazma seferberliği ile ilgili olarak yapılan açıklamalar ve alınan kararlar için bkz. *T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi*, Cilt: 44, 16 Mart 1981, Sayı: 2082, s.34-35; 16 Mart 1981 tarih ve 2082 sayılı Tebliğler Dergisine Ek, s.9-16.

tarihleri arasında toplanarak ‘Türk Milli Eğitim Sistemi, Bu Sistemin Bütünlüğü İçinde Eğitim Programları ve Öğrenci Akışını Düzenleyen Kurallar’ konusunu görüşen X. Milli Eğitim Şûrası, eğitim sistemimizin okul yapısı, eğitim programları, öğrenci akışını düzenleyen kurallar, eğitim teşkilâtımız, öğretmen, yönetici ve uzmanların yetiştirilmesi konularında kararlar alınmıştır....” bilgileri yer almaktadır.⁷⁵⁹

Alınan kararlar ile ilgili olarak “Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında saptanan eğitime ilişkin ilkeler ve politikalara göre; memleketimizdeki hızlı nüfus artışı, toplumumuzdaki sanayileşme insangücü ihtiyacımız, genel ve teknik eğitim ayrımı gözetmeksizin, mesleki ve teknik eğitime ağırlık vermek suretiyle eğitimde bütünlüğü sağlama esasları gözetilerek geliştirmek suretiyle eğitimde bütünlüğü sağlama esasları gözetilerek geliştirilen Milli Eğitim Sisteminin X. Milli Eğitim Şûrasında görüşülmüştür.

Bu Şûra’da eğitim sistemimizin okul yapısı, eğitim programları, öğrenci akışını düzenleyen kurallar, eğitim teşkilâtımız, öğretmen, yönetici ve uzmanların yetiştirilmesi konularında alınan kararlar aşağıya çıkarılmıştır.” denilmektedir.⁷⁶⁰

Buna göre Türk Milli Eğitim Sistemi’nde sistemin kuruluşu ve eğitim ile ilgili bilgiler verilmiştir. Eğitim örgütünde örgütlenme ilkelerinden bahsedilirken de Türk eğitim örgütünün, kendi alt sistemleri ve ilişkili olduğu çevre sistemleri ile bütünlük oluşturacak biçimde ele alınacağı, eğitim hizmetinin ülke düzeyinde dengeli ve etkili olarak yayılmasını sağlayacak bir örgütlenmeye gidileceği, kırsal bölgelerde ya da nüfusu yetersiz olan yörelerde yerleşim yerlerinin bir temel eğitim bölgesi olacak biçimde örgütleneceği gibi konulardan bahsedilmiştir.⁷⁶¹

Programlarda genç kuşakların Atatürkçülük çizgisinde bütünleştirilmesinin vurgulanması (Ulusal Birlik) ve ulusal kalkınma için gerekli insan gücünün yetiştirilmesinin, her eğitim kademesinde ve her programda ele alınması (Fonksiyonel Eğitim), eğitim programları ile ilgili olarak alınan kararlarda bütün eğitim kademeleri için ortak ilkeler olarak tespit edilmiştir.⁷⁶²

⁷⁵⁹ T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, Cilt: 44, 23 Kasım 1981, Sayı: 2100, s.373.

⁷⁶⁰ T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, Sayı: 2100, s.373.

⁷⁶¹ T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, Sayı: 2100, s.375.

⁷⁶² T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, Sayı: 2100, s.377.

Rehber ilkeler bölümünde alınan kararlarda ise “Türk eğitim politikası, Atatürk’ün eğitim konusundaki görüşlerini yasalaştıran ve uygulamaya koyan Cumhuriyet Milli Eğitiminin hamurunda, Anayasamızın giriş bölümünde Milli Eğitim Reform Stratejisinde, Temel Eğitim Yasası ve Hükümet Programı’nda yer alan esaslardan oluşur; program çalışmaları bu esaslara dayandırılır.” maddesi dikkat çekmektedir.

Cumhuriyete, Atatürk İlke ve İnkılâplarına, Türk milliyetçiliğine bağlı bireylerin yetiştirilmesinden bahsedilen eğitim politikasının ana çizgileri, rehber ilkeler halinde şu şekilde sıralanmıştır:

a) Programlar, öğrencilerin dikey ve yatay geçişlerini kolaylaştırıcı bir esneklik içinde farklı ilgi, istidat ve yeteneklerin geliştirilmesine cevap verecek biçimde düzenlenecek; öğrencilerin çeşitli öğrenim alanlarına ve meslek dallarına yönettirmeleri temel eğitimden başlayarak yüksek eğitime kadar devam edecektir.

b) Programlarda öğrencilerin, toplumsal uyum sağlayacak şekilde yetişme ve gelişmelerini gerçekleştirecek bilgi ve beceriler kazandırma yanında toplum hayatına süreklilik ve dinamizm kazandıran kültür değerlerinin tanıtılıp benimsetilmesine özen gösterilecektir.

c) Programlarda, ana sınıfından başlayarak her öğretim kademesinde giderek artan bir ölçüde Atatürk Devrimlerinin önemi, anlamı ve bu devrimlere bağlılığın gereği üzerinde durulacak; gençlerin Atatürk Devrimlerine ve Anayasa’nın başlangıcında ifade edilen Türk Milliyetçiliği ilkelerine bağlı yurttaşlar olarak yetiştirilmelerini sağlayıcı öğrenme yaşantılarına geniş yer verilecektir.

d) Programlar, ulusal birlik ve beraberlik ruhunu sağlayıcı ve pekiştirici bir nitelik taşıyacaktır. Programlar, öğrencilerin Türkiye Cumhuriyetine karşı görev ve sorumluluklarını bilen kimseler olarak yetişmelerini sağlamayı öngörecektir; aile, ulus ve yurt sevgisini geliştirici ve güçlendirici öğrenme fırsatları yaratmaya önem verilecektir.

e) Eğitimin hangi kademesinden ayrılırsa ayrılırsın, dönüşlü eğitim uygulamaları yoluyla, birey bıraktığı yerden öğrenime devam edebilecektir.

f) Programlar, içerik ve yöntem bakımından, öğrencilerde bilimsel ve özgür düşünme, kişisel girişim ve yaratıcılık vb. nitelikleri geliştirmelerine yardımcı olacak

biçimde düzenlenecek; öğrencilerin geniş bir dünya görüşüne sahip olarak yetişmelerine de imkân sağlayacaktır.

g) Programlarda, Türk dilinin öğretilmesine gereken ağırlık verilecek, öğrencilerin Türkçeyi doğru ve etkili biçimde kullanmaları, böylece gerek evrensel gerek ulusal düzeyde değerli eğitim bilim ve sanat ürünlerinden yararlanmaları için kendilerine yeterli bilgi ve beceriler kazandırılacaktır.

h) Programlar amaç ve içerik bakımından, Türkiye Cumhuriyetinin dayandığı temel ilkelerden biri olan Laiklik ilkesiyle uyumlu olacaktır.

ı) Programlar, öğrencilerin yurt yönetimine ilişkin bilgi ve anlayışları ile birlikte demokratik davranışlar kazanmalarına ve bu bilgi, anlayış ve davranışları eğitim kurumları içinde ve dışında sürekli olarak göstermelerine ve geliştirmelerine imkân veren özellik taşıyacaktır.

i) Programlar, öğrencilerin anlama, yorumlama ve uygulama yeteneklerinin geliştirilmesi, sorun çözme beceri ve davranışlarının pekiştirilmesi, bireysel inceleme ve araştırma yapma alışkanlıklarının kazandırılması, konuşma ve tartışma tecrübelerinin artırılması konularında teşvik edici nitelikte olacaktır.⁷⁶³

Eğitim düzeylerine göre amaçlar, işlevler, muhteva ve faaliyet kategorileri başlığında ana sınıfı, temel eğitim ve orta öğretim için belirlenen amaçlar sıralanmıştır. Bu amaçlarda da dikkat çeken husus sürekli olarak Atatürkçülüğe vurgu yapılmış olmasıdır. Türk olduğunu bilmek ve Türk olmaktan kıvanç duymak. Bayrağını tanımak ve ona saygı duymak. Atatürk'ü tanımak ve sevmek, Atatürk'ün ülke için yaptıklarını kendi düzeyinde bilmek, milli bayramlardaki faaliyetlere istekle ve coşku ile katılmak. Türkçeyi doğru anlamak ve düzgün konuşmak. İçinde yaşadığı toplumun kurallarına uymak, insanlarla olumlu ilişkiler kurmak ve iyi geçinmek. Grup faaliyetlerine istekle katılmak ve işbirliği yapmak, iş yapma ve iş başarmadan hoşlanmak. Kendisinin ve çevresindeki insanların duygularını anlamak ve onlara saygı göstermek, kendi bedenine karşı olumlu tutum geliştirmek. Kendi davranışlarını yönetebilmek ve kontrol etmek, yakın çevresini tanımak, temel eğitim okulu birinci sınıf için öğrenilmesi gerekli sosyal hayata, fen bilgilerine ve matematiğe ilişkin kavramları bilmek, büyük ve küçük kaslarına ilişkin becerileri yapabilmek, sağlık ve beslenme kurallarına uymak, her türlü

⁷⁶³ T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, Sayı: 2100, s.377.

faaliyette girişkenlik ve yaratıcılık göstermek, kendine özgüven duymak, ana sınıfındaki amaçlar olarak tespit edilmiştir.⁷⁶⁴

Temel eğitimin amaçları da, şerefli bir tarihe sahip büyük bir milletin evladı olmanın gururunu duymak. Atatürk devrimlerine bağlılık, Kurtuluş Savaşının ve Atatürk devrimlerinin anlamını ve değerini kavramak, devrimlerin yerleşmesine ve yayılmasına istekle katkıda bulunmak. Türk milli tarihinden kendisine ulaşan insani milli ve ahlaki değerleri kavramak ve bunları davranışlarında göstermek. Toplumun devamlı olarak değiştiğini kavramak bu değişmeyi gelişme haline getirme sorumluluğuna erişmek. Demokrasi anlayışını okul içinde ve dışında yaşayarak özümlemek, yurttaşlık görev ve sorumluluklarının neler olduğunu bilmek ve bunları günlük yaşayışında uygulamak. Bilim ve teknolojinin toplumsal ilerleme ve uygarlık alanındaki rolünü kavramak, bilimsel düşünme yeteneğini geliştirmek. Dünya ülkeleri arasındaki münasebetlerin barış ve refah sağlayacak yönde yürütülmesine inanmak, Atatürk'ün koyduğu yurtda sulh, cihanda sulh ilkesine bağlı olmak. Beden ve ruh sağlığını koruyucu tedbirleri bilmek ve bunları kullanmak alışkanlığına sahip olmak. Yetenek ve istidatların seviye ve yönünü deneyerek değerlendirmek, davranışlarını, istek ve ideallerini kendi yeteneklerine göre değerlendirmek. Türkçeyi etkili bir biçimde kullanmak, sağlıklı düşünme, doğru yargıda bulunma ve karar verme yeteneğini kazanmak. Sanat ve estetik alanında kültür ve anlayış kazanmak. Ahlâki değer ve davranışlar geliştirmek. Ekonomik problemlerin özelliklerini bilmek ve bunların diğer yaşama alanlarıyla bağıntılarını kavramak. Bir çalışma alanına yönelerek topluma hizmet etmek, iş hayatına kolayca uyum yapabilecek bilgi ve becerileri kazanmak. İyi bir tüketici olmanın ülke ekonomisindeki önemini kavramak, yurdun, doğal ve insanlar tarafından yapılan her türlü zenginlik kaynaklarını korumak, değerlendirmek ve geliştirmek. Başkaları ile birlikte uyumlu yaşama ve çalışmayı alışkanlık haline getirmek, insanlar arasındaki görüş ve duyuş farklılıklarını hoşgörü ile karşılamak. Toplumun bütünlüğünü bozmayan farklı duyuş ve görüşlerin toplumun yaratıcı gücünü zenginleştirdiğine inanmak. İyi bir aile hayatının dayandığı ilkeleri kavramak, payına

⁷⁶⁴ T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, Sayı: 2100, s.378.

düşen görev ve sorumlulukları öğrenmek ve benimsemek. Çağdaş uygarlık düzeyini aşma idealini gerçekleştirmeye çalışmak, olarak belirlenmiştir.⁷⁶⁵

Orta eğitim için ise amaçlar, Atatürk devrimlerine ve Anayasanın başlangıcında ifadesini bulan Türk milliyetçiliğine bilinçli olarak bağlanmak, Atatürk'ün Türk bağımsızlığı için yaptıklarının, ülke yönetimine getirdiği demokratik esasların ve Atatürk devrimlerinin tarihi nedenlerini kavramak, Atatürk devrimlerinin yaşatılmasına ve Atatürk'ün çağdaş uygarlık düzeyinin üstüne çıkılması ülküsüne kendini adanmak. Türkiye Cumhuriyetine karşı görev ve sorumluluklarının her an bilincinde olmak. Bunları davranış haline getirmek. Aile, ulus, yurt sevgisi gelişmiş ulusal kültür değerlerini benimsemek. Ulusal birlik ve beraberlik ruhuna sahip olmak. Topluma kolay, sağlıklı uyum yapabilmek. Sosyo-kültürel ve ekonomik kalkınmayı destekleyici davranışlara sahip olmak. Beden, zihin, ruh ve duygu yönlerinden dengeli ve sağlıklı bir kişiliğe; hür ve bilimsel düşünme gücüne, geniş bir dünya görüşüne, topluma karşı sorumluluk duyan, yapıcı ve yaratıcı yeteneklere sahip olmak. Türkçeyi etkili bir biçimde kullanarak evrensel ve ulusal düzeyde değerli eğitim, bilim ve sanat ürünlerinden yararlanma yeteneği kazanmak. Bir iş alanının veya mesleğin temel bilgi ve becerilerini kazanarak ülkenin ekonomik kalkınmasında rolünü yerine getirebilmek. Sağlam ve tutarlı bir bilimsel bilgi birikimine sahip olmak. Bilimi, yaşamında vazgeçilmez bir rehber olarak benimsemek. Toplumsal olayları ve toplum sorunlarını doğru analiz etmek ve yorumlamak. Bilimsel düşünme alışkanlığı kazanmak, kalkınmanın ve genel refahın bilimsel çalışma ve ilerlemelerle kazanılacağına inanmak. Yeteneklerini deneyerek öğrenmek ve bu yönde güven duygusu kazanmak. Karşılaştığı problemleri kendi kendine çözme yeteneğini kazanmak ve yaratmak. Birlikte iş görmekten, grupta çalışmaktan zevk almak, işbirliği yapma duygusunu geliştirmek. Gelişen teknolojik gelişmelere mesleğinde ve günlük yaşamında sağlıklı bir biçimde ayak uydurabilmek, öğrenme ve gelişme isteğine sahip olmak. Teşebbüs yetenekleri gelişmiş yurt hizmetleri konusunda her yerde her zaman sorumluluk yüklenmeye hazır ve istekli bulunmak. Kendisinin ve çevresinin sağlığını korumak ve çevreyi sağlık şartları yönünden geliştirmeye katkıda bulunmak. Boş zamanlarını kendisine ve topluma yararlı olacak şekilde okuma, güzel sanatlar, oyun, spor vb. yollarla

⁷⁶⁵ T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, Sayı: 2100, s.378-379.

değerlendirmek. Doğal güzelliklere ve sanat eserlerine karşı ilgi ve hayranlık duymak. Türkiye'nin dünya üzerindeki yerini ve önemini kavramak, başka ülkelerle olan ilişkilerimizi doğru analiz etme ve değerlendirme gücüne sahip olmak. Atatürk'ün "Yurtta Sulh Cihanda Sulh" ilkesini, ülkenin çıkarlarını da göz önünde tutarak benimsemek. Toplumsal kalkınmanın, ülke kalkınmasının bireyin kalkınmasından daha önce geldiğinin bilincinde olmak, olarak belirlenmiştir.⁷⁶⁶

Yine orta eğitimde işlevler bölümünde kararlaştırılanlar ise, öğrencilerin Atatürkçü çizgide bütünleşmelerini sağlamak; öğrencilerin istidat ve yeteneklerini en son sınırına kadar geliştirmek; çalışma hayatına orta nitelikli insan gücü yetiştirmek; yapıcı-yaratıcı-uyumlu ve girişimci yurttaşlar yetiştirmek; bilim ve teknolojide derinleşme sağlamak, yüksek öğretime hazırlamak; yaygın eğitimle organik ilişkiler kurmak, şeklindedir.⁷⁶⁷

X. Milli Eğitim Şûrasında alınan kararlarda görüldüğü üzere hedef ideal vatandaş yetiştirmektir. Her eğitim kademesindeki öğrenciler için çeşitli amaçlar belirlenmiştir. Atatürk İlke ve İnkılâplarına bağlı, Atatürk'ün ülkesi ve milleti için yaptıklarının bilincinde, görev ve sorumluluklarının farkında, yeteneklerini geliştiren ve barışa önem veren bireylerin yetiştirilmesi hedeflenmiştir.

4.1.3. Din ve Ahlâk Bilgisi Derslerinin Zorunlu Hale Getirilmesi

12 Eylülcülerin başlıca iddiaları benimsedikleri tek ideolojinin Atatürkçülük olduğudur. Devlet Başkanı Kenan Evren gerek basında çıkan konuşmalarında gerekse yurt gezilerinde yaptığı konuşmalarda buna sık sık vurgu yapmıştır. Evren 2 Ekim 1980 tarihli konuşmasında öğretmenlerden çocuklara Atatürk'ü öğretmelerini isteyerek "Kıymetli öğretmenlerimize hitap ediyorum: Atatürk'ü iyi öğretiniz. Atatürk'ün devrini belki yaşamadınız, biz onların yetiştirdiği son nesilleriz. Bizden sonra da belki onu gören kimse kalmayacaktır. Ama tarih kitapları Atatürk'le doludur. Çocuklarınızı, gönülleri Atatürk sevgisiyle dolu olarak yetiştirin. Atatürk, dünyada geri kalmış ülkelere örnek olmuştur. Bizim, başka milletlerin liderlerini seçmemize ihtiyacımız yoktur. Bizim liderimiz Atatürk'tür. O, bize yolu göstermiştir. O'nun yolundan yürüdükçe

⁷⁶⁶ T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, Sayı: 2100, s.379.

⁷⁶⁷ T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, Sayı: 2100, s.379.

daima nurlu ufuklara doğru gideceğiz.”⁷⁶⁸ demiştir. Yaptığı konuşmalarda her fırsatta Atatürkçülüğün ve laikliğin koruyucuları olduklarını vurgulamıştır. Fakat yeni Anayasada din derslerinin ilk ve orta öğretimde zorunlu hale gelmesini sağlayan 24. Madde vardır ki bu madde bazı kesimlerin darbecilerin söylemleri ile eylemlerinin uyuşmadığını iddia etmelerine neden olmuştur. Bu iddiada bulunanlara göre zorunlu din derslerinin getirilmesi laiklik ile bağdaşmayan bir durumdur.

Anayasa taslağı, Milli Güvenlik Konseyi’nde 18 Ekim 1982 tarihinde görüşülmeye başlanmıştır. Konsey’in 118. birleşimi ve 1. oturumu sabah saat 09.55’te başlamıştır. Anayasa taslağındaki maddeler 1 numaradan itibaren hepsi aynı yöntemle tartışılmaya başlanmış tartışma sonunda, kabul edilmiştir ya da kabul edilmemiştir, denilerek karara bağlanmıştır.⁷⁶⁹ Görüşülen maddelerden birisi de Din ve Vicdan Hürriyeti başlığını taşıyan 24. Maddedir. Adı geçen madde “Herkes, vicdan, dini inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir.

14. madde hükümlerine aykırı olmamak şartıyla ibadet, dini ayin ve törenler serbesttir.

Kimse ibadete, dini ayin ve törenlere katılmaya, dini inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; dini inanç ve kanaatlerinden dolayı kınanamaz ve suçlanamaz.

Din ve ahlak eğitimi ve öğretimi devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Din kültürü ve ahlak öğretimi ilk ve ortaöğretim kurumlarında zorunlu dersler arasında yer alır. Bunun dışındaki din eğitim ve öğretimi ancak, kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de kanuni temsilcisinin talebine bağlıdır.

Kimse, Devletin sosyal, ekonomik, siyasi veya hukuki temel düzenini kısmen de olsa, din kurallarına dayandırma veya siyasi veya kişisel çıkar yahut nüfuz sağlama amacıyla her ne suretle olursa olsun, dini veya din duygularını yahut dince kutsal sayılan şeyleri istismar edemez ve kötüye kullanamaz.” şeklindedir.⁷⁷⁰ Din eğitimini de içeren bu maddenin görüşülmesi sırasında komutanlar tarafından bazı görüşler ileri sürülmüştür. Özellikle Tahsin Şahinkaya bu ibarenin ilerleyen yıllarda istismar

⁷⁶⁸ *Cumhurbaşkanımız Kenan Evren Diyor Ki*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, II (4), 1985, s.1.

⁷⁶⁹ Harun Ünlü, *Eğitime Eylül Darbesi-Milli Güvenlik Konseyi’nde Tartışmalar-1980-1983*, Güldiken Yayınları, Ankara 2001, s.291.

⁷⁷⁰ Kili-Gözübüyük, *Sened-i İttifak’tan.....*, s.300.

edilebileceği konusundaki endişelerini dile getirmiştir. Konseyde konunun görüşülmesi şu şekilde gelişmiştir:

“BAŞKAN- 24 üncü madde üzerinde söz almak isteyen var mı efendim?

ORGENERAL TAHSİN ŞAHİNKAYA- Sayın Başkanım, müsaade ederseniz, bu 24 üncü maddenin 3 üncü bendi hakkında, yani ‘Din ve ahlak eğitim ve öğretimi Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Din kültürü ve ahlak öğretimi ilk ve orta öğretim kurumlarında zorunlu dersler arasında yer alır’ hükmü üzerinde biraz konuşmak istiyorum.

BAŞKAN- Buyurun.

ORGENERAL TAHSİN ŞAHİNKAYA- Gerçi bu ibare ile, okullarda din dersini, diğer zorunlu dersler, meyanında okutacak isek de, belki de gelecekte, ‘Anayasada hüküm vardır, mekteplerde din dersleri mutlaka okutulması gerekir’ diye, bunun daha da geniş çapta okutulması tehlikesi beliriyor. O yönü ile, acaba –her ne kadar dinin bu okullarda mutlaka okutulmasına inanıyorsak da- ‘İlköğretim ve ortaöğretim kurumlarında okunan dersler arasında yer alır’ desek?... ‘Okunan dersler arasında yer alır’ deyince, aynen tarih, coğrafya gibi, matematik gibi bu dersleri de koyacaklarından, daha yumuşatıcı ve daha makul şekilde bir ifadenin vücuda geleceğini inanıyorum Sayın Başkanım.

Arz ederim.

BAŞKAN- Efendim, bu konuda arkadaşların düşüncesi var mı?..

‘Devletin gözetimi altında...’ Okullarda değil, diğer yerlerde, mesela Kuran kursları açılıyor; Kuran kurslarında hem eğitim var, hem de öğretim var; yani, hem Kuran’ın nasıl okutulacağını öğretimi yapılıyor, hem de namazın nasıl kılınacağını eğitimi yapılıyor. Bunlar da Devletin gözetimi altındadır.

Yalnız ‘öğretimi’ der isek, buradan ‘eğitimi’ çıkarır isek, o takdirde ‘Ben eğitim yaptıracağım’ diye bir yer açarlar; Devletin gözetimi altında olmayabilir.

ORGENERAL TAHSİN ŞAHİNKAYA- ‘Ahlak, eğitim ve öğretim...’

BAŞKAN- Öyledir; ‘Din ve ahlak eğitim ve öğretimi Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır.’

Şimdi, ondan sonraki kısma geliyoruz: ‘Din kültürü ve ahlak öğretimi...’ din kültürü veriyoruz, dersi değil; yani, dinin tarihi, dinimizin kuralları içerisinde öğretilmesi lazım gelen hususları bu çocuklara öğreteceğiz. ‘Din dersi’ deyince, Kuran-ı Kerimi baştan alıp, sonuna kadar... O değil... Çocuk, ilkokulu veya ortaöğretimi bitirdiği zaman bir din kültürüne sahiptir: İslamiyet nedir? Nasıl doğmuştur? Nasıl gelmiştir? Orada ‘eğitim’ koymadık; ‘Din kültürü ve ahlak öğretimi ilk ve ortaöğretim kurumlarında zorunlu dersler arasında yer alır.’ ‘Dersler arasında yer alır’ desek ne olacak, ‘Zorunlu dersler’ desek ne olacak?

ORGİNERAL TAHSİN ŞAHİNKAYA- Yani, okunuyor ya Sayın Başkanım.

BAŞKAN- ‘Okutulan dersler...’

ORGİNERAL TAHSİN ŞAHİNKAYA- ‘Okutulan dersler arasında yer alır.’ Yani bir tarihten, coğrafyadan, matematikten vazgeçilemeyeceği gibi, bu okullarda, bu din dersinden de vazgeçilmez. Bunu da onun gibi, okunan dersler mahiyetinde değerlendirilip okutalım Sayın Başkanım.

Gerçi bu da bir nevi zorunlu dersler mahiyetindedir, ancak...

BAŞKAN- Çünkü, ‘...kurumlarında okutulan dersler arasında yer alır. Bunun dışındaki din eğitimi ve öğretimi ancak, kişilerin kendi isteğine, küçüklerinde de kanuni temsilcisinin talebine bağlıdır’ deyince, dolaylı olarak onun zorunlu olduğu zaten ortaya çıkıyor. Bunun dışındakiler isteğe bağlı olunca, bu okullardaki de, isteğe bağlı diye okutulacak; o da olabilir.

Bu konuda acaba Komisyon bir açıklama yapar mı efendim? Zabıtlarda bulunsun diye arz ettim.

HAKİM TÜMGİNERAL MUZAFFER BAŞKAYNAK (Anayasa Komisyonu Başkanı)- Sayın Başkanım, uluslararası sözleşmelerimizde, Lozan antlaşmamızda yabancıların Türkiye’deki okullarında kendi dinlerine yönelik kültür verecekleri hakkında hükümler bulunmaktadır ve bunlar saklı tutulmaktadır; Türkiye Devleti bunlara karışmamaktadır. Müstakilen yabancıların okuduğu bu okullar kendi din kültürü dersleri okutulmakta; ama Türk öğrenciler ona katılmamaktadırlar. Sanırım ki, bundan böyle, oradaki yabancılar için kendi dinlerinin ders olarak, kültür olarak verilmesinin yanında, Türk olan veyahut da İslam Dinine mensup kişiler de, bilmeceburiye, bundan

böyle, yabancıların okuduğu din kültür saatlerine hasren veya aynı derste aynı saatlerde. İslamiyet kültürünü okuyacaklardır.

Arz ederim.”⁷⁷¹

Anayasada din derslerinin hangi ifadeler ile yer alacağı konusu tartışıldıktan sonra bir sürede azınlık okullarındaki din dersleri tartışılmıştır. Daha sonra ise Orgeneral Nurettin Ersin konu ile ilgili görüşlerini “Efendim, Hava Kuvvetleri Komutanımız işaret ettiği ‘zorunlu dersler arasında yer alır’ konusunun tabii bir ihtiyaçtan doğduğu için konulmuş olduğu aşıkardır. Yoksa ille laikliğe aykırı bir ders eğitimi manasını taşıyor. Cümlemin başında da, ‘din kültür ve öğrenimi’ ifadesi bulunduğu göre, Komisyonunda şimdi açıkladığı gibi, ‘zorunlu dersler’ denmesinde, bu açıklamadan sonra, bir mahzur yoktur.

Bunun ileride gelecek iktidarlar zamanında istismar edilmemesi için, zabıtlara bu şekilde geçmesinde büyük yarar vardır. Çünkü 1961 Anayasasında böyle bir kayıt yoktu, serbest bırakılmıştı; bu serbestlik, din kültürünün verilmesinde hiçbir zaman başarılı olmamış bir çok kişi din bilgisinden mahrum kalmıştı.

Bizim maksadımız bu din kültür ve öğretimini bu tarzda vermektir. Yoksa asla kimseyi dinin bütün gereklerine doğru zorlamak değil; din kültürü alınmasını sağlamaktır. Çünkü ülkelerde toplumun birleştiricisi unsuru olarak din mevcut olduğuna göre, bunu herkesin bilmesi kadar çok tabii bir şey yoktur. Özellikle Türk toplumu büyük bir ekseriyle İslam Dinine girdiğine göre, o halde bu imkanı kendilerine sağlamak ve bilgilerini başka yerden alacakları yerde, devletin kontrolü altında almalarını sağlamak çok daha uygun olacaktır.

Binaenaleyh burada, ‘zorunlu’ kelimesinin bu tarzda açıklaması hiçbir zaman laikliğe aykırı değildir ve istismara müsait bir şekilde kullanılmamalıdır.

Bu husus zabıtlara, zatıalınızın de açıkladığı gibi, böyle geçerse, o zaman öğretim kurumlarında zorunlu derslerin yanına, ‘okutulan zorunlu dersler’ şeklinde, başına da bir ‘okutulan’ kelimesini de koymak suretiyle uygun olabileceği kanısını taşıyorum efendim.

---

⁷⁷¹ Ünlü, *Eğitime Eylül Darbesi.....*, s.292-296.

Arz ederim.” ifadeleri ile dile getirmiştir.⁷⁷² Nurettin Ersin’in de burada üzerinde durduğu nokta uygulamanın laikliğe aykırı olmadığı yönündedir.

24. Madde, Milli Güvenlik Konseyi’nde yukarıya bazı pasajları alınan tartışmalardan sonra kabul edilmiştir. Böylece din dersleri anayasa maddesinde yer alarak zorunlu hale getirilmiştir.

Kenan Evren, Anayasa taslağının MGK’da görüşülmesinden sonra yeni Anayasayı tanıtmak için ülke çapında 12 günlük bir geziye çıktı. Bu gezi esnasında çeşitli illerde yeni Anayasa ve içeriği ile ilgili konuşmalar yaptı.⁷⁷³ Halka hitaben yaptığı bu konuşmalarda din derslerinin neden okutulmasının gerektiğine de değiniyordu. 26 Ekim 1982 tarihinde Erzurum’da yaptığı konuşmada “.....Aziz ve Kıymetli Vatandaşlarım,

İşte şimdi burada, bu noktada din derslerimizi, okullarımızda niçin okuttuğumuzun sebebi açıkça görülmüyor mu? Din sömürücüsü ve üstelik de cahil politikacı, halkın arasına karışarak ,‘Dinimizde şu şöyledir, bu böyledir’ dediği zaman etrafta kendisine işin doğrusunu söyleyebilecek kadar dinî bilgi sahibi kimse çıkmıyordu ki..

Türk çocukları, Türk Milletinin dini hakkında, kendi ailelerinin ana babaları, bizzat kendilerinin dinleri hakkında hiçbir bilgi sahibi olamıyorlardı.

Bu dinî bilgileri, evde her aile evladına veremez. Esasen öğretmeye kalkarsa bu da yerinde olmaz. Çünkü yanlış öğretebilir, eksik öğretebilir veya sadece kendi görüşlerine göre öğretebilir.

Erzurum’a ilk gelişimde yine sizlere burada hitap ederken, okullarımıza din dersi koyacağımızı söylemiş, çocuklarımızı gizli Kur’an kurslarına göndermemenizi istemiştim. İşte bunu Anayasaya da koyduk. Bu suretle çocuklarımıza dinleri, diyanetleri, aziz Atatürk’ün söylediği gibi, Devletin okulunda, Devletin eliyle öğretilcektir.

Bu suretle, acaba biz bir kısım din aleyhtarlarının söyledikleri gibi laikliğe aykırı mı hareket ediyoruz? Yoksa bilakis laikliğe hizmet mi etmiş oluyoruz?

⁷⁷² Ünlü, *Eğitime Eylül Darbesi.....*, s.299.

⁷⁷³ Kenan Evren’in Anayasa’yı tanıtmaya gezisi ile ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Kenan Evren, *Kenan Evren’in Anıları*, Cilt: 3, Milliyet Yayınları.

Elbette laikliğe hizmet etmiş oluyoruz. Çünkü laiklik demek, Türk gencinin, Türk vatandaşının din bilgisinden mahrum bırakılarak, kandırılmak, aldatılmak üzere din sömürücüsü kişilerin ellerine terk edilmesi demek değildir.

Laiklik demek, vatandaş din konusunda cahil bırakarak, onu mezhep çatışması kışkırtıcılarının eline oyuncak etmek değildir. Mezhep kavgası tahrikçilerini keşfedememesi, anlayamaması ve onların tahrikleri ile harekete geçecek kadar cehalet içinde bırakılması demek değildir.

Sevgili vatandaşlarım, Atatürk'ü ekseriya yanlış tanıtırılar ve Atatürk'ü 'Din düşmanlığı' ile isimlendirirler. O'na maalesef bu sıfatı takarlar. Okullarda din dersi okutmak Atatürk ilke ve inkılâplarına da aykırı değildir. Bakın Atatürk bir konuşmasında şöyle diyor:

‘Arkadaşlar, din lüzumlu bir müessesedir. Dinsiz milletlerin devamına imkân yoktur. Yalnız, şurası var ki, din, Allah ile kul arasındaki bağlılıktır.’”⁷⁷⁴ diyerek yeni anayasaya din derslerinin de konulacağını açıklamıştır. Bu arada Atatürk'ten alıntılar yaparak da gelebilecek tepkileri önlemeye çalışmıştır. Yine 1 Ekim 1982 tarihinde Burdur'da yaptığı konuşmada da vaktiyle ülkede rasathane kurulduğundan fakat bu rasathanenin şeyhülislamın fetvası ile yıkıldığından bahsederek okullarda din derslerinin öğretilmesinin gerekçesini açıklamıştır. Bu gerekçe yanlış dini bilgilerin öğrenilmemesi ve okullarda doğru bilgilerin öğretilmesidir. Okulda münevver kişilerden aldığı münevver bilgiler ile çocuklar böylesi yanlış bilgilerle karşılaşınca, biz okulda okuduk doğrusu budur diyebilmelidirler.⁷⁷⁵ Kenan Evren, okullarda din bilgisinin işin ehli olan kişiler tarafından verilmediğinden dolayı çocukların cahilleştiği, bu nedenle din derslerinin konulacağı ve bir taraftan da izinsiz olarak açılmış Kur'an kurslarıyla da mücadele edileceğini de “Okullarımızda din bilgisi ehil kimseler tarafından verilmediğinden, çocuklarımız ya hiç din terbiyesi alamamış veya cahillerin eline kalmıştır. Bunun içindir ki okullarımıza din dersi koyacağız, ama müsaadesiz Kur'an kurslarıyla da amansız mücadele edeceğiz.”⁷⁷⁶ ifadeleri ile halka bildirmiştir.

⁷⁷⁴ *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Başkanı Orgeneral Kenan Evren'in Yeni Anayasayı Devlet Adına Resmen Tanıtma Programı Gereğince Yaptıkları Konuşmalar (24 Ekim-5 Kasım 1982)*, TBMM Basımevi, Ankara 1982, s.33.

⁷⁷⁵ *Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in Milli Eğitime Ait Direktifleri ve Sözleri*, M.E.B. Yay., 1983, s.55.

⁷⁷⁶ *Vecizeler Kenan Evren*, (Haz.: Ferit Rıfı), Size Dergisi Yay., İstanbul 1983, s.54.

Kenan Evren din derslerini zorunlu hale getirmekle laiklik ilkesine aykırı hareket edip etmediklerini bir hayli düşündüklerini sonunda laikliğin kısaca “din işleri ile devlet işlerinin birbirinden ayrılması” olarak yorumlanacağından yola çıkarak aykırı hareket etmediklerine karar verdiklerini belirtmektedir.⁷⁷⁷ Kenan Evren’in gerek konuşmalarında gerekse uygulamalarında dine bu kadar önem vermesinde baba ocağının da etkisinin olduğu düşünülebilir.

Kenan Evren din derslerinin gerekliliği ve bunun laikliğe aykırı olmadığı konusunda açıklamalar yaparken, komisyon da yeni anayasayı hazırlamaya başlamıştı. 1982 yılında halkoylamasına sunulan ve Kenan Evren’e de cumhurbaşkanlığı görevini getiren oylama sonucunda kabul edilen 1982 Anayasası’nın 24. Maddesinin 4. fıkrası din eğitimi ile ilgiliydi. Bu maddeye göre din eğitimi ve öğretimi devletin gözetimi ve denetimi altında yapılacaktı. Anayasada konu ile ilgili başka herhangi bir hüküm bulunmamaktaydı.⁷⁷⁸ Böylece Kenan Evren’in, ben kefilim, dediği⁷⁷⁹ 1982 Anayasası ile din dersleri ilk ve orta öğretimde zorunlu hale gelmiş, resmen devlet kontrolüne girmişti.⁷⁸⁰

Din derslerinin zorunlu hale getirilmesi ile kişinin din ve vicdan hürriyetine bir barikat konulduğu düşünülmüştür. Bu nedenle uygulamanın laikliğe aykırı olduğu ileri sürülmüştür. 1982 Anayasası ile zorunlu hale getirilen bu din eğitimi İslami özellikle de Sünni ağırlıklı bir din eğitimi idi. Oysa Türkiye’de çeşitli din ve mezhebe mensup insanlar yaşamaktaydı. Dolayısıyla Sünni içerikli bir din eğitiminin bütün çocuklara verilmesinin doğru olmadığı vurgulanıyordu. Bu uygulama ile devlet din eğitimi hakkını vatandaştan alıyor ve bu hakkın kullanımını düzenlemeyi bizzat üstleniyordu.⁷⁸¹ Böyle olunca da tek tip din eğitimi ortaya çıkıyor ve bu durum diğer kesimlerin zorluklar yaşamasına neden oluyordu. Ahmet Çobanoğlu’nun konu ile ilgili olarak anlattığı şu anı din eğitimi ile ortaya çıkan karmaşık durumu gözler önüne sermesi açısından önemlidir:

⁷⁷⁷ Kenan Evren, *Unutulan Gerçekler*, (Yayınevi belirtilmemiş), Ankara 1995, s.120.

⁷⁷⁸ Erdoğan, *Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset*, s.190.

⁷⁷⁹ Evren, *Kenan Evren’in Anıları*, Cilt: 3, s.356.

⁷⁸⁰ Din ve Ahlâk Bilgisi dersleri ile ilgili olarak alınan kararlar için bkz. *T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi*, Cilt: 43, 29 Eylül 1980, Sayı: 2071, s.205; *T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi*, Cilt: 45, 29 Mart 1982, Sayı: 2109, s.155-156; *T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi*, Cilt: 45, 24 Mayıs 1982, Sayı: 2113, s.257.

⁷⁸¹ Yılmaz Ensaroğlu, “28 Şubat’la Darbe Kurumsallaştı”, *Son Klasik Darbe-12 Eylül Söyleşileri*, (Haz.: Seyfi Öngider), Aykırı Yay., İstanbul 2005, s.168.

Çobanoğlu, Konya’da yaşayan Ermeni vatandaşların varlığından bahseder. Bu vatandaşlardan Panos Özararat’ın Samson isimli, liseye giden bir oğlu vardır. Samson okuldan eve geldiğinde babasına okulda din dersinde öğretmenin İslam’ın şartının beş olduğunu söylediğini anlatır. Oysa kendisinin Hristiyan olduğunu, anne ve babasından kendi dini gereğince Hz. İsa’nın Allah’ın elçisi olduğunu öğrendiğini söyler. Bunun üzerine babası, oğlu Samson’a “Oğlum Samson Hocayın dediğini öğren ama gerçek inancımız ne ise onu uygula, hocanla tartışma”⁷⁸² diyerek tembihte bulunmuştur. Sayıları çoğaltılabilecek bu tür örnekler tek düze din eğitimi tartışılır hale getirmiştir. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu ise konu ile ilgili olarak, Türkiye’de zaten sık sık mezhep kavgalarının yaşandığını, zorunlu din derslerinin konulmasının ise millî bütünlüğü sarsacak olan tohumların atılması anlamına geldiğini ifade etmektedir.⁷⁸³ Gerçekten de bazı kesimler din derslerinin zorunlu hale gelmesini oldukça sert bir şekilde yorumlamışlardır. Bunun kendilerine yönelik bir asimilasyon hareketi olduğunu dahi söylemişlerdir. Özellikle de Alevi kesim bu yönde eleştirilerde bulunmuştur.

4.1.4. İmam Hatip Okulları ve Kamusal Alanda Kürtçenin Yasaklanması

12 Eylül yönetiminin aldığı bir diğer eleştiri İmam Hatip Okullarının açılması bağlamındadır. Yapılan bu eleştiride, askeri yönetim döneminde 34 adet İmam Hatip Okulunun açıldığı, bunun ise devletin dinselleştirilmesi yolunda atılan bir adım olduğu belirtilmiştir.

İmam Hatip Okullarının tarihine bakıldığında temellerinin CHP döneminde atıldığı görülmektedir. 1947 yılında parti komisyonları tarafından bir çalışma yapılmış ve çalışma sonuçları CHP Meclis Grubunda görüşülmüştür. Daha sonra ise konu ile ilgili yasal düzenlemeler yapılmıştır. 16 Şubat 1947 tarihli Ulus gazetesinde komisyonun çalışmaları ile ilgili bir haber yer almıştır. Bu habere göre komisyonda, okulların son sınıflarında ihtiyari olarak din derslerinin okutulması, imam hatip ve vaiz yetiştirilmesi amacı ile orta dereceli meslek okullarının açılması ve son olarak da yüksek din adamı yetiştirilmesi için üniversitelerde İslam İlahiyat Fakültelerinin

⁷⁸² Çobanoğlu, *12 Eylül’ün Getirdikleri-Götürdükleri*....., s.25-26.

⁷⁸³ Velidedeoğlu, *12 Eylül Karşı Devrim*, s.97.

açılması, konuları ele alınmıştır.⁷⁸⁴ CHP bu çalışmaları yürütürken DP de ülkede din okullarının olmadığı ve din adamlarının yetiştirilmediği konusunda eleştirilerde bulunmuştur. Bu gelişmeler sonucunda CHP, İmam Hatip Kursları açmıştır.

CHP tarafından açılan İmam Hatip Kursları, DP iktidarı döneminde İmam Hatip Okulları haline getirilmiştir. 12 Mart Müdahalesi'nden sonra, 1972 yılında İmam Hatip Lisesi Yönetmeliği kabul edilmiştir. Bu yönetmeliğe göre okullar MEB'in hizmetleri arasında ayrı bir meslek okulu statüsündedirler. Okulların amaçları imamlık, hatiplik, Kur'an kursu öğreticiliği, gerekirse müftülük, vaizlik benzeri görev yapmak üzere orta öğretim görmüş din görevlileri yetiştirmektir.⁷⁸⁵ Okullar, 12 Mart döneminin partiler üstü başbakanı Nihat Erim döneminde yani 1973 yılında lise haline getirilmişlerdir. Danıştay tarafından 1976 yılında çıkarılan bir yasa ile İmam Hatip Liselerine kız öğrenciler de alınmaya başlanmıştır.⁷⁸⁶

Bu okulların 12 Eylül askeri yönetim döneminde altın çağlarını yaşadıkları ve sayılarının hızla arttığı ileri sürülmektedir. Kenan Evren ise bu tür iddiaları kabul etmemektedir. Yaptığı açıklamalarda 12 Eylül öncesinde hangi yılda kaç tane İmam Hatip Okulunun açıldığını⁷⁸⁷ belirttikten sonra okulların 12 Eylül döneminde açılmadıklarını, 1980-1981 döneminde açılan 34 okulun ise 1980 Eylülü'nden yani darbeden önce açılmış olduklarını söylemiştir. Evren'in bu konuda verdiği istatistiklerin doğru olma ihtimalleri yüksektir. Çünkü Devlet İstatistik Enstitüsü ve Türkiye İstatistik Yıllıkları da Evren ile aynı doğrultuda bilgiler vermektedirler.⁷⁸⁸

⁷⁸⁴ Yetkin, *12 Eylül'de İrtica Niçin ve Nasıl Gelişti*, s.13.

⁷⁸⁵ Necdet Sakaoglu, *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2003, s.282-283.

⁷⁸⁶ Ruscuklu, *Demokrat Partiden 12 Eylül'e*, s.166-167.

⁷⁸⁷ Kenan Evren, İmam Hatip Okullarının 1951-52'de 7 tane, 1952-53'te 8 tane, 1975-76'da 70 tane, 1976-77'de 77 tane, 1977-78'de 86 tane açıldığını ve bu okulların sayılarının 1979-80 senesinde 340'a ulaştığını söylemektedir. 1980-81 döneminde ise darbe öncesinde 34 tane İmam Hatip Okulunun açıldığını belirtmektedir. 1981-82 döneminde hiç açılmamıştır. 1984-85'te ise sadece Tunceli'de bir tane açılmıştır. Tunceli'de hiç İmam Hatip Okulunun olmaması nedeniyle yapılan ısrarlar üzerine bu okulun açılmasına izin verildiğini, 1985-86'da ise İstanbul'da bir tane Anadolu İmam Hatip Lisesi'nin açıldığını ifade etmektedir. Evren'in buradaki iddiası kendilerine yöneltilen suçlamaların haksız olduğu, bu okulların sayılarının geçmişte özellikle de MSP'nin iktidar ortağı olduğu dönemlerde arttığı, 12 Eylül döneminde ise sadece birkaç tane açıldığı doğrultusundadır. Nitekim 1973 yılındaki CHP-MSP koalisyonu programında İmam Hatipler ile ilgili olarak "... imam hatip okullarının orta kısımları yeniden açılacak, imam hatip okulu mezunlarının üniversite ve yüksek okullara girmesi sağlanacak, binası halk tarafından yapılmış olan 40 kadar imam hatip okulu öğretime açılacak..." denilmektedir. Bkz. Manaz, *Siyasal İslamcılık*....., s.258.

⁷⁸⁸ Yetkin, *12 Eylül'de İrtica Niçin ve Nasıl Gelişti*, s.87.

Darbeden sonra başbakanlık görevini Bülent Ulusu üstlenmiştir. Kenan Evren, Ulusu'ya yönetimin sivillere devredilmesine kadar geçen süreçte üzerinde çalışılmasını istediği konuları içeren bir direktif vermiştir. Bu direktifin MEB'ce ele alınacak konularının ikinci maddesi “İmam-Hatip okullarının adedi yurdun imam ihtiyacına cevap verecek miktara indirilecek” ibaresini içermektedir. Böyle bir ibare kullanılmasının nedeni bu okulların amaçlarının din görevlisi yetiştirmek olduğu, fakat buralardan mezun olan çoğu kişinin diğer sektörlerde çalışıyor olmasıdır.⁷⁸⁹

Kenan Evren'in konu ile ilgili olarak yaptığı açıklamalarında ve yazılarında sürekli olarak savunma durumunda olduğu görülmektedir. Hatta okulların sayılarının artışının MSP'nin koalisyonunda olduğu dönemlere denk geldiğini, kendilerinin ise okulların açılışını durdurduklarını belirtmektedir. Darbeden önce açılmış olan 34 İmam Hatip Okulu ile ilgili olarak Milli Eğitim Bakanı Hasan Sağlam ile mütalaada bulunduklarını, bunların lise kısımlarının açılmasına gerek olup olmadığını araştırdıklarını ve bu araştırma sonucunda buna gerek olmadığına karar verdiklerini anlatmaktadır.⁷⁹⁰ Bundan başka kendisinin İmam Hatip Okullarındaki kız ve erkek öğrencilerin ayrı sınıflarda öğrenim görmelerine karşı çıktığını, bunu tasvip etmediğini de ifade etmektedir.⁷⁹¹

Kenan Evren, İmam Hatip Okulları konusunda her ne kadar savunma yoluna gitse de onun dine olan yakınlığı yadsınamaz bir gerçektir. Daha öncede belirtildiği gibi babasının cami imamı olması nedeni ile aileden gelen yatkınlık, din derslerini zorunlu hale getirmesi ve bunun nedenini de çocuklara doğru bilgiler öğretmek, ileride ülkenin yönetimini ellerine alacak olan gençlere dinin esaslarını vermek olarak belirtmesi ve her konuşmasında dine atıfta bulunması gibi unsurlar onun İmam Hatip Okullarına tamamen karşı olduğu düşüncesini çürütmektedir. Zira 12 Eylül yönetimi döneminde bu okulların aleyhine olabilecek herhangi bir düzenleme ya da uygulamanın yapılmadığı görülmektedir.

12 Eylül döneminde eğitim bağlamında üzerinde durulan bir diğer konu da eğitimin Türkçe olarak yapılmasının anayasada yer alması ve kamusal alanda Kürtçe yasağının getirilmesidir. Eğitim bu düzenlemelerden önce de tabii ki Türkçe olarak

⁷⁸⁹ Evren, *Kenan Evren'in Anıları*, Cilt: 2, s.104.

⁷⁹⁰ Evren, *Unutulan Gerçekler*, s.109-110.

⁷⁹¹ Baskın Oran, *Kenan Evren'in Yazılmamış Anıları-Son Defter*, Cilt: 1, Bilgi Yayınevi, Ankara 1990, s.31.

yapılıyordu. Fakat istisna olan bazı durumlar vardı. Evren, 12 Eylül döneminde konuşmalarda, mitinglerde vb. yerlerde Kürtçe konuşmayı yasakladıklarını söylemektedir. Fakat bunun bir hata olduğunu ilerleyen yıllarda dile getirmiştir. Kürtçeyi yasaklama kararını ise bir köy ziyareti sırasında gittiği ilkokulda yaşadığı olaylar sonucunda aldığını anlatmaktadır. Okulda 3. ya da 4. sınıfa gittiğini ve sınıftaki bir öğrenciye kitapta gösterdiği yeri okumasını söylediğinde öğrencinin kem küm ederek okuyamadığını görmüştür. 4. sınıfa gelmiş bir çocuğun Türkçe okuyamamasına çok kızmıştır. Öğretmene “bu nasıl iş?” diye sormuş, sonradan öğretmenin de Kürt olduğunu ve eğitimi Kürtçe yaptığını anlamıştır. Ankara’ya döner dönmez Milli Eğitim Bakanı Hasan Sağlam’ı çağırıp bu konuyu konuşmuştur. Konuşma sonucunda mahalli öğretmen kullanmama ve dil bilmeyen çocukları 6 yaşında okula alarak bir yıl hazırlık tarzında sadece Türkçe öğrettikten sonra ikinci yıl normal eğitime başlama önlemleri alınmaya karar verilmiştir.⁷⁹² Evren, bu gelişmeler üzerine kamusal alana özellikle de eğitime Kürtçe yasağını koyduklarını aktarmıştır.⁷⁹³ Bu yasak 1982 Anayasası’nın 42. maddesindeki “Türkçeden başka hiçbir dil, okullarda Türk vatandaşlarına ana dilleri olarak okutulamaz ve öğretilemez.” hükmü ile getirilmiştir.⁷⁹⁴ Fakat Kenan Evren daha sonraki yıllarda yaptığı konuşmalarda eğitim alanının dışındaki yasağın bir hata olduğunu kabul etmiştir. Vatandaşla kaynaşmanın ve Kürtlerin de kendi kültürlerini yaşamalarının gerektiğini söylemiştir. Onun ilerleyen yıllarda değişen bu görüşleri günlük hayata yönelik görüşleridir. Yoksa her fırsatta eğitimin Türkçe olarak yapılması gerektiğini vurgulamıştır. Evren’e göre eğitim tek dil ile yani devletin resmî dili olan Türkçe ile yapılmalıdır.

4.1.5. Yüksek Öğretim Kurumu’nun Kurulması

12 Eylül öncesinde üniversitelerde meydana gelen olaylar darbecilere dayanak oluşturmuş ve darbe sonrasında yüksek eğitime de müdahale etmelerine yol açmıştır. Darbecilere göre üniversiteler 12 Eylül öncesindeki dönemde kutuplaşmayı, anarşi ve terörü tetiklemişlerdir. Hatta bu bölücü öğrencilere yardım eden üniversite hocaları da mevcuttur. Kenan Evren ilerleyen yıllarda yazdığı anılarında üniversitelerde meydana

⁷⁹² Evren, *Zorlu Yıllarım-I*, s.360.

⁷⁹³ Bila, *Komutanlar Cephesi*, s.11-12.

⁷⁹⁴ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000-M.S. 2004*, pegemA Yay., Ankara 2005, s.375; Kili-Gözübüyük, *Sened-i İttifak’tan.....*, s.308.

gelen bu olaylara uzun uzun değinmiştir. Darbecilere göre üniversitelerdeki özerklikler bu olaylara neden olurken, yüksek okul, akademi vb. farklı kurumların varlığı da yükseköğretimin işleyişini bozmuştur.⁷⁹⁵ Unutulan Gerçekler isimli kitabında da üniversitelerin durumuna ve YÖK'ün (Yüksek Öğretim Kurumu) neden kurulduğuna yer veren Evren, 12 Eylül öncesi üniversitelerinin durumlarının içler acısı olduğunu söylüyordu. Üniversitelerdeki anarşi o kadar artmıştı ki taşlı, silahlı ve sopalı çatışmalar eksik olmuyordu. Olaylara bazen polis ve jandarmalar ile müdahale edilmek zorunda kalınıyordu. Rektörler dersleri bazen bir hafta, on gün ve bazen de süresiz olarak tatil etmek zorunda kalıyorlardı. Kesintisiz ders yapılan üniversite neredeyse yok gibiydi. Üniversiteyi kazanan bir öğrenci sağ veya sol örgütlere dâhil olmak zorunda kalıyordu. Eğer bir gruba dâhil olmaz ise bu sefer her iki tarafında baskısına maruz kalıyordu. Öyle örgüt elemanları vardı ki bunlar yeni gelen öğrencileri kendi taraflarına çekebilmek için kasıtlı olarak bir yıl sınıfta kalıyorlar ve gelen yeni öğrencilere ağabeylik yaparak kendi taraflarına çekiyorlardı. Bazı aileler ise çocuklarını bu anarşi yuvalarına göndermek istemedikleri için yurtdışındaki üniversitelere göndermeyi tercih ediyorlardı. Yurtdışı için maddi imkânlara sahip olmayan bazı aileler de çocuklarının zarar görmelerini istemediklerinden dolayı okuldan alıyorlardı. Hocaların derslerden tekme tokat çıkarıldıkları dahi oluyordu. Bazen bu gibi durumlarda rektörler, emniyet güçlerinden yardım talebinde bulunabiliyorlar, bunun sonucunda da çatışmalar çıkabiliyordu. Öğrenci eylemlerine katılan, onlar ile birlikte pankart taşıyan öğretim görevlileri de bulunabiliyordu. Rıfki Salim Burçak, 12 Eylül öncesi üniversite gençliğinin işporta tezgâhlarında bolca bulunan Leninist, Marksist, Maocu vb. ihtilâl tekniğine ait yayınların etkisi altında kaldıklarını ve tek çözümü ihtilâlde gördüklerini belirtiyordu. Genel toplam içerisinde sayıları az da olsa bunlara destek veren hocaların da olduğunu söylüyordu.⁷⁹⁶ Kenan Evren darbe öncesinde üniversitelerin durumunu böyle özetliyordu. Üniversite problemi sadece 12 Eylül sonrasında ele alınan bir konu değildi. 1978 yılında Ecevit hükümeti döneminde de Yüksek Öğretim Kanunu isimli bir kanun tasarısı hazırlanmıştı. Fakat bu kanun Meclisten geçmediği gibi daha sonra kurulan Demirel hükümeti tarafından da benimsenmemişti.⁷⁹⁷ 1979 yılındaki Dördüncü

⁷⁹⁵ Baskın Oran, “Üniversite Nedir, Ne Değildir-Türk Üniversiteleri ve YÖK”, Ankara Üniversitesi, SBF Dergisi, 47 (1), 1992, s.373-377.

⁷⁹⁶ Burçak, *Türkiye’de Askeri Müdahalelerin.....*, s.34-35.

⁷⁹⁷ Evren, *Unutulan Gerçekler*, s.140-142.

Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda da yeni bir yükseköğretim sisteminin düzenlenmesi için önerilerde bulunulmuştu. Üniversitelerde yükseköğretimin bir bütün olarak tüm yönleri ile ele alınması, çağdaş özerklik anlayışı içerisinde geliştirilmesi, gerekli eleman ve donanımın sağlanması gibi öneriler getiriliyordu.⁷⁹⁸ Bu öneriler ile üniversitelerin daha işlevsel olmaları amaçlanıyordu.

Darbe öncesi dönemde üniversitelerde meydana gelen olaylardan 1961 Anayasası'nda üniversiteler ile ilgili olarak yer alan maddeler ve üniversitelerin sahip oldukları özerklikler sorumlu tutulmuştu. İdari özerklik sayesinde dekanların ve rektörlerin seçilerek gelmelerinin bazı olumsuzluklara neden olduğu düşünülmüştü. Darbeci kadroya göre yeniden seçilme ve oy kaygıları yöneticilerin pasif kalmalarına neden oluyordu. Bu kaygıları taşıyan idareciler olaylar karşısında ciddi tedbirler alamıyorlar, sessiz kalıyorlardı. Bu gerekçeler ile yükseköğretimde birtakım düzenlemelere gidiliyordu. Bu düzenlemeler dâhilinde YÖK'ün kurulmasına karar veriliyordu. Kenan Evren neden böyle bir karar aldıklarını “Neden ele aldık? Üniversitelerin hali malumdu. Üniversiteler özerkliklerine kavuşmuş. Hiç kimse karışmıyor, ayrı bir devlet. Hatta üniversitenin içine polis de giremiyor. Her üniversitede olay çıkar ve tabancasını sıranın üzerine koyup da hocasından, öğretim görevlisinden notu zorla alanları bilirim. Teröristlerin yetiştirildiği birer yuva haline geldi üniversiteler. Öyleyse bunların bir disiplin altına alınması gerekiyordu”⁷⁹⁹ ifadeleri ile dile getiriyordu. Yine halka yönelik olarak yaptığı bir konuşmada da “... Üniversitelerimiz muayyen büyük şehirlerimizde toplanmış, bütün imkânlar buralara akıtılmış. Ankara gibi, İstanbul gibi, İzmir gibi, sözde yurdun diğer bölgelerinde de üniversiteler açılmış ama öğretim üyesi yok, kafi ders aracı, gereci yok. Öğretim üyesi buraya isterse gelir, istemezse gelmez. Uçakla gelir. Eğer isterse hemen uçakla döner, gider. Uçak işlemezse o da derse gelmez. Bu topraklar Türk vatanıdır. Bu vatan toprakları üzerinde yaşayan Türk vatandaşlarının da her sahada olduğu gibi, eğitim ve öğretim alanında aynı haklara sahip olması gerektiğini düşündük ve bunun için de Yüksek Öğretim Kurulu Kanunu’nu çıkardık”⁸⁰⁰ diyordu.

⁷⁹⁸ Bu öneriler ve yapılan tartışmalar hakkında daha detaylı bilgi için bkz. İlhan Tekeli, *Tarihsel Bağlamı İçinde Türkiye’de Yükseköğretimin ve YÖK’ün Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2010, s.200-201; Ünlü, *Eğitime Eylül Darbesi.....*, s.74-228.

⁷⁹⁹ Birand-Bilâ-Akar, *12 Eylül Türkiye’nin Miladı*, s.168.

⁸⁰⁰ *Cumhurbaşkanı Kenan Evren’in Milli Eğitime Ait Direktifleri ve Sözleri*, s.52.

YÖK'ün kurulmasına karar verildikten sonra çalışmalara başlandı. Bu çalışmalar ile ilgili iki hikâye vardır. Bunlardan birincisi MEB tarafından bir komisyon kurulduğu ve yüksek öğretim yasası taslağı hazırlığına girişildiği yönündedir. Bu süreçte üniversitelerden ve Üniversitelerarası Kurul'dan da görüş alınmıştır. Taslakta YÖK'e Milli Eğitim Bakanının başkanlık etmesi önerilmiştir. Yine taslak tam gün çalışma yasasını içerirken, rektörlerin de devlet başkanı tarafından doğrudan atanmasını kapsamaktadır. Tasarı 15 Temmuz 1981'de MGK Başkanlığı'na gönderilmiştir. MGK Başkanlığı'nda da tasarıyı incelemek için bir komisyon oluşturulmuştur. Tasarı bu komisyon tarafından incelenmiş ve bazı düzenlemeler yapılmıştır. Komisyon tasarıyı görüşmek için 17-21 Ağustos 1981 tarihleri arasında bir toplantı yapmıştır. Toplantıya rektörler, MEB temsilcileri ve bazı akademi başkanları katılmıştır. Toplantıda tasarı değerlendirilmiş ve rektörler de üniversitelerinin taslak hakkındaki görüşlerini bildirmişlerdir. Bu çalışmalar sonucunda MEB tarafından ilk etapta hazırlanan taslaktan daha dar kapsamlı bir taslak hazırlanarak 20 Ekim 1981'de MGK'ya sunulmuştur.⁸⁰¹

İkinci hikâyeye ise İhsan Doğramacı ile ilgili olandır. Bu hikâyeye göre ise İhsan Doğramacı, Ankara Üniversitesi'nde rektörlük yapmış ve Hacettepe Üniversitesi'nin kurulup gelişmesinde büyük katkıda bulunmuştur. Doğramacı bu sırada rektörlük atamaları, görev süreleri vb. konuları içeren bazı görüşler ileri sürmüştür. Daha sonra Necdet Üruğ, Doğramacı'dan YÖK ile ilgili bir taslak hazırlamasını istemiştir. Taslağı gözden geçiren askerler öğrencilerin derneklere üye olmalarının izne bağlanması ve öğretim üyelerinin siyaset yapmamalarını içeren küçük bir değişiklik yapmışlardır.⁸⁰² Böylece tasarı son şeklini almıştır. Kenan Evren'in de anılarında bu ikinci hikâyeyi yani İhsan Doğramacı'nın etkin olduğunu anlattığı görülmektedir. Evren, YÖK Kanunu hazırlanırken Batılı birçok ülkeden de bilgi alındığını söylemektedir. Batılı üniversitelerde dekan ve rektörlerin seçilerek mi yoksa atanarak mı göreve geldiklerini araştırmışlardır. Bu araştırma sonucunda atanarak da seçilerek de göreve gelenlerin olduğunu gördüklerini, Türkiye'de ise 12 Eylül öncesindeki dekan ve rektörlerin seçilerek göreve geldiklerini belirtmiştir. Fakat 12 Eylül öncesi dönem değerlendirildiğinde seçimle gelme sisteminin iyi işlemediğini gördüklerini

⁸⁰¹ Tekeli, *Tarihsel Bağlamı İçinde*....., s.206-207.

⁸⁰² Tekeli, *Tarihsel Bağlamı İçinde*....., s.207-209.

anlatmıştır.⁸⁰³ Evren burada bir bakıma üniversitelerin idari özerkliklerine niçin müdahale ettiklerini açıklamıştır.

Yükseköğretim Tasarısı 4 Kasım 1981 tarihinde MGK tarafından kabul edilmiştir. 2547 sayılı yasa olarak 6 Kasım 1981’de Resmî Gazete’de yayınlanmıştır. Böylece YÖK resmen kurulmuştur. Başkanlığına da Prof. Dr. İhsan Doğramacı getirilmiştir.

2547 sayılı YÖK Yasası’nda Yükseköğretimin amacı “Öğrencilerini Atatürk inkılâpları ve ilkeleri doğrultusunda Atatürk milliyetçiliğine bağlı... Türk olmanın şeref ve mutluluğunu duyan... vatandaşlar olarak yetiştirmek...” olarak açıklanırken “Ana İlkeler” başlıklı 5.maddenin (a) bendinde ise “Öğrencilere, Atatürk inkılâpları ve ilkeleri doğrultusunda ATATÜRK milliyetçiliğine bağlı hizmet bilincinin kazandırılmasını sağlamak”⁸⁰⁴ hedefi saptanmıştır.

YÖK’ün resmen kurulmasından sonra tanıtım kampanyaları başlatılmıştır. Öncelikle televizyonda bir açıkoturum düzenlenmiştir. Bu açıkoturuma bazı üniversitelerin rektörleri davet edilmişlerdir. Tanıtım kampanyalarının başlaması ile birlikte yasaya tepkiler de başlamıştır. Açıkoturum sonrasındaki ilk tepki Ankara Üniversitesi’nden gelmiştir. Rektörlük ilk olarak 24 Kasım 1981 tarihinde bir toplantı yapmıştır. Toplantıdan sonra Genelkurmay Sıkıyönetim Koordinasyon Başkanlığı’na bir mektup gönderilmiştir. Mektupta, kanunun uygulamada zorluklara yol açacağı, uzun vadede üniversitelerin işlerliği ve gelişmesi açısından önemli sakıncalar ve olumsuz sonuçlar doğurabileceği konusunda görüş birliğine varıldığı bildirilmiştir. Hukuk Fakültesi öğretim üyelerinden 50 kişinin imzasını içeren ve Ankara Üniversitesi Rektörlüğü’ne verilen başka bir yazı da yine Genelkurmay Sıkıyönetim Koordinasyon Başkanlığı’na iletilmiştir. Bu yazıda da yine kanun eleştirilmiş ve tüm üniversiteleri yüksekokul düzeyine indirdiği, kanunun sadece idari özerkliği değil aynı zamanda bilimsel özerkliği de büyük ölçüde kısıtladığı, araştırma ve bilgi üretme yerine sadece bilgi aktarmayı sağlayacağı, yeni elemanların yetişmesini ve sağlanmasını zorlaştıracığı... gibi konulardaki şikayetleri dile getirmiştir.⁸⁰⁵ Tepkiler Ankara ile sınırlı değildi. İstanbul’dan da 1447 öğretim üyesi yasaya karşı çıkmıştı. Gazetelerde de yasa aleyhinde yazılar çıkmaya başlamıştı.

⁸⁰³ Evren, *Unutulan Gerçekler*, s.142.

⁸⁰⁴ Yetkin, *12 Eylül’de İrtica Niçin ve Nasıl Gelişti*, s.95-96.

⁸⁰⁵ Bölügeray, *Sokaktaki Askerin Dönüşü (12 Eylül Yönetimi Dönemi)*, s.155-156.

YÖK Yasası'na yapılan eleştirilerin başında üniversitelerin idari özerkliklerinin kaldırılması konusu geliyordu. Mehmet Sucu bu durumu üniversitelerin kendi kendilerini yönetmeye layık olmadıklarının ifadesi olarak yorumlamaktadır.⁸⁰⁶ Yeni yasaya göre rektörler ve dekanlar artık atanma yolu ile göreve gelebileceklerdi. Bazı kişiler bu durumu askeri zihniyetin bir ürünü olarak değerlendiriyorlardı. “Kışla zihniyeti” ile üniversitelerin amaçlarından tamamen farklı bir yola sokulduklarını söylüyorlardı.⁸⁰⁷ Generaller üniversiteleri de emir-komuta zinciri içerisinde yönetmek istiyorlardı. YÖK'ün üniversitelere askeri hiyerarşi gibi bir yapılanma getireceğini akademisyenlerden de dile getirenler vardı. Hatta bu durumu olumlu karşılayanlar da bulunuyordu. Fırat Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Mustafa Temizer “Yeni YÖK yasası hiyerarşi getiriyor. Hiyerarşi askerliğin temelidir. Öyleyse kanun isabetlidir”⁸⁰⁸ diyerek yasaya karşı çıkmadığını aksine onayladığını belirtiyordu. Bu örneklerden anlaşıldığı üzere üniversitelerde de askeri hiyerarşi mantığına benzer bir yapılanmaya akademik çevrelerden hem olumlu hem de olumsuz tepkiler verilmişti.

Gösterilen tepkilere ve yapılan eleştirilere rağmen YÖK icraatlarına başlamıştı. İlk icraatlarından birisi de Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Dersini üniversite müfredatlarına dahil etmesiydi. Çünkü 12 Eylül askeri yönetimi benimsedikleri tek ideolojinin Atatürkçülük olduğunu her fırsatta dile getiriyordu. Gerek orduyu gerekse halkı Atatürkçülük düşüncesi çerçevesinde bir birlik etrafında toplamayı amaçladıklarından dolayı Atatürkçülük konusuna her fırsatta değiniliyordu. Öğretmenlerden çocuklara Atatürkçülüğü çok iyi öğretmeleri istenilirken, 12 Eylül öncesinde üniversitelerin ve gençliğin Atatürkçülükten uzaklaşması sonucunda o hale geldikleri vurgulanıyordu. Bu nedenle ülkenin geleceğini oluşturan çocuklara ve gençlere Atatürk İlke ve İnkılâpları öğretilmeliydi. Bunların bekçileri olunmalıydı.

Kılık kıyafet yönetmeliğinin uygulanmaya başlanması ve üniversitelere de spor derslerinin konulması YÖK'ün diğer icraatlarından bazılarıydı. Spor derslerinin konulması ile ise gençlerin terörden ve her türlü zararlı alışkanlıklardan uzak tutulacağına inanılıyordu. Latin Amerika ülkelerinde gerçekleştirilen darbelerden sonra

⁸⁰⁶ Mehmet Sucu, *12 Eylül Yasakları*, Günizi Yay., İstanbul 2005, s.114.

⁸⁰⁷ Hasan Cemal, *Türkiye'nin Asker Sorunu-Ey Asker, Siyasete Karışma!*, Doğan Kitap, İstanbul 2010, s.372; Feride Doğaner-Timur Akçalı, “Türkiye’de Neoliberal Politikalarının Üniversite Eğitime Yansımaları”, *Eğitim Bilim Toplum*, 5 (20), 2007, s.12.

⁸⁰⁸ Karaca, *12 Eylül’ün Arka Bahçesinde.....*, s.307.

da sık sık spora başvurulmasının nedeni buydu. 12 Eylül Askeri Darbesi'nden sonra Türkiye'de de bu düşünce ile üniversitelere spor dersleri konulmuştu.⁸⁰⁹ Yeni dönemde özel üniversitelerin açılışına da sıcak bakılıyordu. Fakat bütün bunların yapılması için rektör atamalarında uyumlu bir kadro isteniliyordu. Yani YÖK'ün faaliyetlerine karşı çatlak sesler çıkmamalıydı. Bu ise ancak mevcut olan bütün rektörlerin değişmesi ile mümkün olabilirdi. Bunu gerçekleştirebilmek için 2547 sayılı yasanın geçici 1. maddesine göre rektörlerin görev süreleri 31 Temmuz 1982'de sona eriyordu.⁸¹⁰

YÖK faaliyetlerine devam ederken üniversiteler bir taraftan da Kenan Evren'e fahri hukuk doktorluğu ve fahri üniversite profesörlüğü veriyorlardı. 14 Ocak 1983'te tarihindeki törende Kenan Evren yaptığı konuşmada ülkenin 12 Eylül öncesi şartlarından hep birlikte hareket edilmesi sonucunda çıkıldığını, kendisine bu unvanların verilmesinden dolayı duyduğu mutluluğu, 12 Eylül'den sonra yapılan çalışmalar sonucunda üniversitelerde güven ortamının oluştuğunu, araştırmaların büyük bir rahatlık ve serbesti içerisinde yapıldığını, mevcut olan bu ortamda öğrencinin öğrenciliğini, hocanın hocalığını, dekanın dekanlığını ve rektörün de rektörlüğünü bildiğini ifade ediyordu. Yine aynı konuşmada önceden üniversiteler arasında farklılıklar olduğunu, şimdi bu farklılıkların ortadan kaldırılmasına ve üniversite hocalarının ülke içerisinde dengeli bir biçimde dağıtılmasına çalışıldığını söylemişti.⁸¹¹

YÖK de 12 Eylül askeri yönetimin armağanlarından birisi olmuştur. 12 Eylül öncesine geline ortamdaki sorumlu tutulan üniversitelere YÖK yasası ile düzenleme getirilmiştir. Yöneticilerinin seçimle gelmesinin olumlu sonuçlar doğurmadığı kanaatine varan darbeciler üniversitelerin idari özerkliklerine son vermişlerdir. Yine müfredat ve programlara da müdahil olarak bu bağlamda da bazı değişiklikler yapmışlardır. Bununla birlikte YÖK yasası genellikle olumsuz eleştiriler almıştır. Yeni yasa ile özerkliğin kalktığı, bilimsel araştırmaların sekteye uğrayacağı ve gelişmenin engelleneceği kanaati hâkim olmuştur. Yapılan eleştirilerde bu doğrultuda gerçekleştirilmiştir.

⁸⁰⁹ Ahmet Talimciler, "İdeolojik Bir Meşrulaştırma Aracı Olarak Spor ve Spor Bilimleri", *Spor Yönetimi ve Bilgi Teknolojileri Dergisi*, 1 (2), s.37.

⁸¹⁰ Tekeli, *Tarihsel Bağlamı İçinde*....., s.216.

⁸¹¹ *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in Söylev ve Demeçleri (12 Eylül 1982-9 Kasım 1983)*, TBMM Basımevi, Ankara 1983, s.156-160.

4.1.5.1. 1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanununca Tasfiye Edilen Öğretim Üyeleri

12 Eylül yönetimi diğer kurum ve kuruluşlarda yaptığı gibi üniversitelerde de tasfiyeye girişmiştir. Önce YÖK yasası çıkarılmış, ardından da bazı akademisyenlerin üniversiteleri ile ilişkileri kesilmiştir.

12 Eylül Askeri Darbesi gerçekleştiğinde 15 Mayıs 1971 tarihli ve 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanunu yürürlükteydi. 12 Eylül'den sonra yasanın ikinci maddesinde değişiklik yapıldı. Buna göre 21 Eylül 1980 tarihli ve 2301 sayılı kanunla sıkıyönetim komutanlarına “asayiş veya kamu düzeni açısından çalışmaları sakıncalı görülen veya hizmetleri yararlı olmayan kamu personelinin statülerine göre atanması veya işine son verilmesi, mahalli idarelerde çalışanların görevden uzaklaştırılması veya işine son verilmesi hakkında” istemde bulunma yetkisi verildi. Bu istem “ilgili kurum ve organlarca derhal” uygulanacaktı.⁸¹² Burada bahsi geçen ilgili kurum ve organlar ise sıkıyönetim komutanlıklarıydı. Sıkıyönetim komutanlıkları gerekli gördükleri kişileri ya işlerinden çıkaracaklar ya da görev yerlerini değiştireceklerdi. Fakat genellikle birinci yol yani görevden alma yolu tercih ediliyordu.

Üniversitelerde 12 Eylül öncesi anarşi ve teröründen sorumlu tutulan, sakıncalı görülen öğretim üyeleri vardı. Darbeci zihniyete göre tekrar aynı olayların yaşanmaması, öğrencilere zehirli fikirler aşılamamaları için bunların görevlerinden uzaklaştırılmaları gerekiyordu. O günlerde literatüre giren “1402’likler Olayı” üniversitelerdeki bu tasfiye hareketini ifade etmek için kullanılmıştı. Bu şekilde isimlendirilmesinin nedeni ise bu tasfiyelerin 1402 sayılı yasaya dayanılarak gerçekleştirilmesiydi. Öğretim elemanlarının üniversitelerden uzaklaştırılmaları üç şekilde gerçekleştirilmişti:

- a) 1402 sayılı yasa ile görevden uzaklaştırılanlar.
- b) YÖK yasasından yararlanarak askeri yönetim doğrultusunda karar veren dekan ve rektörlerin üniversitelerden dışladıkları öğretim elemanları.
- c) YÖK’e ve uygulamalarına dayanamayan ve protesto etmek amacı ile istifa edenler.⁸¹³

⁸¹² Tekeli, *Tarihsel Bağlamı İçinde*....., s.229.

⁸¹³ Cumhur Ertekin, “Cumhuriyet Döneminde Üniversite, Bilim ve Etik”, *Anadolu Kardiyol Derg.*, 2008; 8, s.239.

12 Eylül dönemindeki tasfiyelerde bu üç yoldan en çok birincisinin kullanıldığı görülmektedir. İkinci sırada ise kendi isteği ile istifa edenler bulunmaktadır. İstifanın tercih edilmesinin önemli bir nedeni ise görevden atılanların emeklilik maaşını ve kamu kurumlarında yeniden işe girebilme haklarını kaybetmeleriydi. Bu haklardan yoksun olmak istemeyenler kendi rızaları ile emekli olmuşlardı.

1402 sayılı yasada yapılan değişikikten sonra tasfiye hareketleri hızlı bir şekilde başlamıştır. 12 Eylül askeri yönetim döneminde sıkıyönetim komutanlığı görevinde bulunan ve olayların yakın tanığı olan Nevzat Bölügiray üniversite hocalarına yönelik görevden alma işlemlerini şu şekilde aktarmaktadır:

“5 Ocak 1983 tarihinde İkinci Başkan beni çağırarak elime bir dosya veriyordu.

- Bölügiray, bu dosyada üniversite ve yüksekokullardaki sakıncalı öğretim üyelerinin isimleri ve eylemleri var. Bunları ilgili sıkıyönetim komutanlarına bildirelim ve işlerine son vermelerini isteyelim.

- Yazılı emir olarak mı göndereceğiz?

- Hayır, hayır. Sadece isimleri bir yazı ile bildirelim. Görevlerine son verilmesini sıkıyönetim komutanlarına ben telefonla bildiririm.

- Dosya nereden geldi? Üzerinde resmi bir yazı göremiyorum.

- MGK’nden geldi. Üruğ Paşa elden gönderdi. İsimleri onlar saptamış ve bize göndermişler. Uygulamasını biz yapacağız.

Durum çok ciddi derecede ilginçti. Dosyada 82 öğretim üyesinin adı bulunuyordu. Bunlardan sadece 3’ü irtica, ikisi MHP yanlısı idi. Sekizinin sakıncalı durumu ise belli değildi, ama onların da görevine son verilecekti. Geri kalan 69 öğretim görevlisi ise solcu ve bölücü olarak belirtiliyordu. Bunun üzerine bizdeki bazı istihbarat bilgilerini getirtip durumu inceledim. Gördüm ki, bazı irtica yanlısı olanlar bulunmasına karşın isimleri bu dosyada yoktu. Dosyayı sıkıyönetimlere göndermek için Sayın Öztoran’a götürdüğümde bu duruma değiniyordum.

- Komutanım, (...) kişiler de, bizdeki istihbarata göre irtica yanlıları olarak görünüyorlar, ama dosyada isimleri yok. Neredeyse hep solcular yazılmış...

- Hazırlayan onlar (MGK). Biz karışmıyoruz. Biz sadece komutanların bu emrini sıkıyönetimlere iletceğiz.

- (...)”⁸¹⁴

Görevlerine son verilecek olan kişilere bu kararı bildiren yazılar sarı zarflar içerisinde rektörler tarafından imzalanarak gönderiliyordu. Yazıların altında her ne kadar rektörlerin imzaları olsa da içerikte sıkıyönetim kanunun ilgili maddesi gereğince görevlerine son verildiği bildiriliyordu. Yani rektörler bir nevi olayların kendilerinin dışında geliştiği izlenimini vermeye çalışıyorlardı.

Üniversitelerdeki görevlerinden ayrılanların sayıları hakkında değişik rakamlar verilmektedir. Protesto amaçlı istifa edenler, doğrudan görevinden alınanlar gibi çeşitli nedenlerden dolayı ayrılmalar olması nedeni ile farklı istatistikler mevcuttur. Bununla birlikte ortalama olarak 1256⁸¹⁵ ile 2000’in üzerinde⁸¹⁶ rakamlar verilmektedir. 12 Eylül döneminde yapılan tasfiyeler önceki dönemlerde gerçekleştirilenlerden daha serttir. Çünkü bu dönemde görevlerinden uzaklaştırılanlar artık herhangi bir devlet kurumunda çalışamayacaklardı. Bu nedenle serbest olarak çalışma imkânına sahip olmayan alanlara dâhil olan öğretim elemanları iş bulma konusunda büyük sıkıntı yaşamışlardı.

Tasfiyeler oldukça hızlı ve ciddi bir şekilde gerçekleştirilmişti. Bunun sorumluluğunu ise kimse üzerine almamıştı. Kenan Evren’in konu ile ilgili olarak sorulan soruya verdiği ve 3 Mayıs 1990 tarihli Milliyet gazetesinde yayınlanan cevabı şu şekildeydi:

“1402’liklerle benim alakam yok ki... Bu şeyin seçimi mevzuu (görevden uzaklaştırılacakların seçimi) sıkıyönetim komutanlıklarına verilmiştir.... Yalnız solu tasfiye edelim, sağ kalsın diye bir... Bilemiyorum, kaç tanesi soldaydı, kaç tanesi sağdaydı, sağda hiç mi yoktu, onu da bilemiyorum. Bilemiyorum ben bunları. Açık söyleyeyim: Eğer ben işlerle teker teker uğraşmaya kalksaydım, zaten 12 Eylülün yapacağımız işlerinin içinden çıkamazdık. Herkesin kendi yetkisi vardır. Zaten bu kanunun çıkarılması teklifi de sıkıyönetim komutanlıklarından gelmiştir. Sıkıyönetim komutanları, ‘Yetkiyi verin bize, bunlar hâlâ üniversitenin içerisinde, ifsat ediyorlar’ dediler. O kanunu çıkardık, yetkiyi onlara verdik. Onlar da kendileri bilmezler. MİT

⁸¹⁴ Bölügiray, *Sokaktaki Askerin Dönüşü (12 Eylül Yönetimi Dönemi)*, s.157-158.

⁸¹⁵ Ertekin, “Cumhuriyet Döneminde Üniversite, Bilim ve Etik”, s.239.

⁸¹⁶ Tekeli, *Tarihsel Bağlamı İçinde.....*, s.231.

kanalıyla, emniyet kanalıyla, diğer araştırmalar sonunda oluyor. Onlar da bilmez, bir sıkıyönetim komutanı, bir üniversitenin içindeki öğretim görevlilerini nereden bilsin! Onlara verilen raporların neticesinde bu olmuş. Ben hiçbir sıkıyönetim komutanını bundan dolayı suçlayamam, zira o da kendisine gelen raporlara istinaden bu kararı vermiştir.”⁸¹⁷

Kenan Evren bütün olaylarda olduğu gibi bu açıklamasında da 1402’likler olayı ile ilgisinin olmadığını söylemiştir. Oysa yukarıda da değinildiği gibi olayın yakın tanığı olan Nevzat Bölügiray ise kararın bizzat MGK’dan geldiğini açıklamaktaydı. Her iki isminde farklı farklı açıklamalarda bulunması olaydaki tezatlığın ve şaibenin bir göstergesidir.

YÖK yasası ile birlikte kurumun başkanlığına getirilen Prof. Dr. İhsan Doğramacı da suçlamalara maruz kalmıştır. Hatta kurumun başkanı olduğu için bazı kesimler tarafından olaydan sorumlu olan tek kişi olarak görülmüştür. Doğramacı bu suçlamaları reddederek “Canım benim ne ilgim var. Hocaları atayan sıkıyönetim komutanlarıdır...”⁸¹⁸ diye cevap vermiştir. Görüldüğü üzere hiç kimse sorumluluğu üstlenmemektedir. Aslında her üç kesiminde yani Devlet Başkanının, YÖK Başkanının ve sıkıyönetim komutanlarının da bu olayda payı vardır. Gerçekleştirilen bu tasfiye olaylarından her üç kesiminde haberdar olmamaları pek inandırıcı değildir. Çünkü bunlardan birisi devletin başındaki kişi, diğeri kurumun kendi başkanı öbürleri ise kararları uygulayan kişilerdir.

Üniversitelerin akademik kanadında yapılan bu tasfiyeler 12 Eylülcülerin yine Türk-İslam sentezi bağlamında eleştiri almalarına neden olmuştur. Bu eleştirilerde bulunanlar tasfiye edilenlerden boşalan kadrolara 12 Eylül’ün ruhuna uygun olarak Türk-İslam Sentezi’ni benimseyen kişilerin atandığını ve bunda da Aydınlar Ocağı’nın etkili olduğunu ileri sürmüşlerdir.⁸¹⁹ Özellikle de rektörlük makamına yapılan atamaların bu doğrultuda gerçekleştirildiği söylenmiştir. 12 Eylül’ün bu yol ile üniversitelerde de kadrolaşmaya gittiği iddia edilmiştir.

⁸¹⁷ Yetkin, *12 Eylül’de İrtica Niçin ve Nasıl Gelişti*, s.109.

⁸¹⁸ Uğur Mumcu, *12 Eylül ve Şeriat*, um:ag Vakfı Yay., Ankara 2007, s.38.

⁸¹⁹ Özgüden, *Türkiye’de Sivil Toplum İdeolojisi*....., s.52; Bora-Can, *Devlet, Ocak, Dergâh*....., s.185.

BEŞİNCİ BÖLÜM

12 EYLÜL'ÜN TARİH ÖĞRETİMİNE ETKİLERİ

5.1. TARİH ÖĞRETİMİ VE DERS KİTAPLARI

5.1.1. Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları

Eğitim doğum öncesinden başlayarak mezara kadar devam eden bir süreçtir. Eğitim bir ülkenin can damarlarından birisi, bir vatandaşa istenilen nitelikleri kazandırmadaki en iyi ve en etkili araçtır. Bu nedenle devletin zaman zaman eğitime müdahale ettiği görülmektedir. Devletin eğitime müdahalesi demek ise ders kitaplarının, müfredatın ve eğitimde kullanılan yöntemlerin değişmesi anlamına gelmektedir. Bu gibi durumlarda devlet okullarda neyin öğretileceğine ve neyin okutulacağına da karar verir. Geçmişte Milli Eğitim Bakanlığı da eğitime ve eğitimin temel aracı olan ders kitaplarına ideolojik bir yönlendirme aracı olarak bakmıştır.⁸²⁰

Ders kitapları en önemli öğretim materyallerinden birisidir. Eğitimin amaçlarını gerçekleştirmek üzere öğrencinin öğrenme yaşantısına kaynaklık ederler.⁸²¹ Tarih öğretimi sadece öğretmenlerin alanlarına ait bilgi ve deneyimleriyle gerçekleşmez. Öğretmenlerin öğrencilere verdikleri bilgileri destekleyecek ve geliştirecek yayınlara da ihtiyaç vardır. Yani öğrencinin sınıf dışında okuyarak belli bir düzeyde tarih anlayışına sahip olmasını⁸²² ve edindiği bilgileri pekiştirmesini sağlayacak materyaller gereklidir. Ders kitapları bu materyallerin en önemlilerinden birisi, eğitim öğretim sürecinde öğretmenin ve öğrencinin başlıca yardımcılarıdır. Bu nedenle ders kitapları içerik, eğitim programı ile tutarlılık, okunabilirlik yani yazı karakteri ve büyüklüğü, dil, hedef davranışları kazandırma gibi çeşitli kriterlere de uygun olmalıdırlar. Ders kitapları, Talim Terbiye Dairesi Başkanlığı tarafından belirlenen müfredat ve kriterlere göre yazılırlar. Bu müfredatlarda hangi derslerde nelerin okutulacağına karar verilmekte ve kitaplar da bunlara göre yazılmaktadırlar. Bir öğretim yılında hangi derste hangi ders kitabının ya da kitaplarının okutulacağı ise Milli Eğitim Bakanlığı'nca çıkarılan Tebliğler Dergisi vasıtasıyla duyurulmaktadır.

⁸²⁰ Kongar, *12 Eylül ve Sonrası*, s.242.

⁸²¹ Tuğba Şahin Yanpar, “İlköğretim Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Değerlendirilmesi”, *Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi VII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi*, Konya 9-11 Eylül 1998, Cilt: 1, s.709.

⁸²² İbrahim Güler, *Tarihin Toplumdaki İşlevi ve Öğretimi*, Elif Kitabevi, İstanbul 2005, s.134, 136.

Salih Özbaran, Tarih öğretiminde ders kitaplarının öğrencinin ulaşmak istediği hedefe varmasında aracı olduklarını, öğrencilere ufuk açtıklarını, onların özgür düşüncesini sınırlama amacını taşımadıklarını ve taşımamaları gerektiğini belirtmektedir.⁸²³ Başka bir ifade ile Tarih ders kitapları öğrencilerin edinmiş oldukları alana ait bilgileri güçlendirip zengin bir düşünme yetisine sahip olmalarını sağlamalıdır.⁸²⁴

Türkiye’de ders kitaplarının yazılması konusu 1933 yılına kadar idari tasarruflara, 1933 yılında çıkarılan bir yasa ile de esasa bağlanmıştır. Bu yasa ile ders kitaplarının yazılması için yarışma düzenlenmesine karar verilmiştir. Buna göre yarışmada birinci olan kitaplar ders kitabı olarak bastırılacaklardır. İkinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci olan kitaplarda bastırılma hakkına sahip olmuşlardır. Bu uygulama 1949 yılına kadar tek tip uygulaması olarak devam etmiştir. 1949 yılında çıkarılan bir yasa ile ise kitapların üç yıllık süre için kabul edilmesi ilkesi getirilmiştir.⁸²⁵

Dönem dönem ders kitaplarının içeriklerinde değişiklikler yapılmıştır. Darbelerden sonra da bazı ders kitaplarının içeriklerinin değiştiği görülmektedir. 27 Mayıs Darbesi’nden sonra Tarih ders kitapları yeniden yazılmıştır. Bu dönemdeki ders kitaplarında Demokrat Parti’ye karşı olumsuz bir bakış açısının olduğu dikkat çekmektedir. 27 Mayıs Darbesi de konulara dâhil edilmiştir. 1973 yılında kabul edilen bir yasa ile de MEB kitap konusunda tamamen serbest bırakılmıştır. Bu tarihten sonra ders kitaplarının sayıları ve yazarları çeşitlenmiştir. 1973 sonrasında da iktidarlar gerek gördükçe ders kitaplarına müdahalede bulunmuşlardır. Tarih ders kitapları 1970’li ve 1980’li yıllarda Türk-İslam Sentezi ağırlıklı olmuştur. SSCB’nin dağılması ile Türkî cumhuriyetlerin 1991 yılında bağımsızlıklarını ilan etmeleri Tarih ve Coğrafya ders kitaplarını da etkilemiştir. Bu cumhuriyetler, diğer Türk kökenli topluluklar ile ilgili konular ortaokul, lise Tarih ve Coğrafya ders kitaplarına dâhil edilmişlerdir.⁸²⁶

Daha önce de belirtildiği gibi MEB ders kitaplarına zaman zaman ideolojik bir araç olarak bakmıştır. Sadece ders kitaplarını değil bazı dersleri de ideolojik

⁸²³ Salih Özbaran, *Tarih ve Öğretimi*, İstanbul 1992, s. 201; Akt. Sabri Yetkin, “Lise Tarih Kitaplarında İslam”, *Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları-Buca Sempozyumu*, (Yay. Haz.: Salih Özbaran), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995, s.167-168.

⁸²⁴ Güler, *Tarihin Toplumdaki İşlevi.....*, s.136.

⁸²⁵ Kongar, *12 Eylül ve Sonrası*, s.242-244.

⁸²⁶ Büşra Ersanlı Behar, “Tarih Öğretiminde ‘Türk Dünyası’”, *Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları-Buca Sempozyumu*, (Yay. Haz.: Salih Özbaran), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995, s.198-199.

yönlendirme araçları olarak görmüştür. Bu derslerden birisi de Tarihtir. Çünkü vatan ve millet sevgisi, vatandaşlık bilinci Tarih dersleri ile öğretilmektedir. Bir bakıma Tarih çocuğa kim olduğunu ve varlık nedenini açıklayarak dünyayı tanımasını sağlayan bir derstir. Tarihin en önemli amacı çocuğa içinde yaşadığı sosyal hayat hakkında aydınlatıcı bilgiler vermek ve dâhil olduğu toplum ile uyum içerisinde olmasını temin etmektir. En büyük rolü ise insanlığın geçirdiği değişimi gözler önüne sererek bugünü anlamasını ve geleceği keşfetmesini sağlamaktır.⁸²⁷ Tarih geçmişte edinilmiş olan tecrübe ve bilgileri bugün için bir yol gösterici olarak sunmaktadır. Böylece geçmişteki deneyimler bugünün sorunlarının çözülmesine yardımcı olmaktadır.⁸²⁸ Tarih öğretimi bu bağlamda da öğrencilere muhakeme etme yeteneği kazandırmaktadır.

Tarih öğretimindeki hedeflerden birisi de öğrenciye iyi bir bilinç, Tarih bilinci⁸²⁹ kazandırmaktır. Bu ise tarihsel gerçeklerin anlatılmasıyla mümkün olabilir. Doğru ve güçlü bir Tarih bilgisi bireyin gelişimine temel teşkil edecek unsurlardan birisidir.⁸³⁰ Bu nedenle Tarih ders kitapları içerik yönünden bilimsel bilgiler içermeli, ideolojik yaklaşımlardan uzaklaştırılmış olmalı ve gereksiz bilgilerden ziyade önemli tarihi olay ve olguları kapsamalıdır.⁸³¹

Nişancı, 1981 yılında Türk Milli Eğitim sistemi için Türk-İslam Sentezini hatırlatacak olan, “Türk çocuğuna milli ruh ve milli ülküler verecek, örf ve adetlerine bağlı kalmasını sağlayacak, milli kültürünü tanıyacak bir muhteva verilmelidir. Bunun için dil, edebiyat, tarih, coğrafya, din, ahlak vb. derslerin programları Türk-İslam mefkûresine uygun bir şekilde... geliştirilmeli ve düzenlenmelidir.” öğüdünün verildiğini belirtmektedir.⁸³²

⁸²⁷ Bahri Ata, “Tarih Öğretimi Hakkında”, *Milli Eğitim Dergisi*, Sayı 153-154, Kış-Bahar 2002, Erişim Tarihi: 7.06.2011, <http://www.meb.gov.tr>.

⁸²⁸ Güler, *Tarihin Toplumdaki İşlevi*..., s.96.

⁸²⁹ İlhan Tekeli, “İlköğretim Okulları ve Liselerde Tarih Ders Kitapları”, *Türkiye’de İlk ve Orta Öğretim Düzeyinde Tarih Öğretiminin Yeniden Yapılandırılması*, 2-3 Aralık 2000, ODTÜ Kongre ve Kültür Merkezi, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, Ankara, s.11.

⁸³⁰ Afşar Timuçin, “Doğru Bilinç Oluşturmada Tarih Eğitiminin Önemi”, *Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları-Buca Sempozyumu*, (Yay. Haz.: Salih Özbaran), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995, s.60.

⁸³¹ Orhan Özalp, “İlköğretim Okulları ve Liselerde Tarih Ders Kitapları”, *Türkiye’de İlk ve Orta Öğretim Düzeyinde Tarih Öğretiminin Yeniden Yapılandırılması*, 2-3 Aralık 2000, ODTÜ Kongre ve Kültür Merkezi, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, Ankara, s.6.

⁸³² Abdullah Nişancı, *Milli Eğitim Meselelerimiz*, İstanbul 1981, s. 76; Akt. Yetkin, “Lise Tarih Ders Kitaplarında İslam”. s.69.

12 Eylül askeri yönetimi döneminde her alanda olduğu gibi eğitim ve Tarih öğretimi alanında da Türk-İslam Sentezi'nin etkisinden bahsedilmektedir. Bu etkinin gerçekten var olup olmadığı ya da 12 Eylül öncesinde mi yoksa sonrasında mı başladığının görülebilmesi için tarih ders programlarında yapılan değişikliklere bakılmalıdır. Yani darbe öncesi ve sonrası dönemlerdeki programlara bakılarak iki dönem arasındaki benzerliklerin ve farklılıkların ortaya koyulması gerekmektedir. Çünkü ileri sürülen bu iddiaların gerçek olup olmadığı ancak bu şekilde anlaşılabilecektir.

5.1.2. 1976 Yılında Yayınlanan Tarih Programı

12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'nden önce Tarih programındaki son değişiklik 1976 yılında gerçekleştirilmiştir. Darbe sonrası askeri yönetim döneminde ise 1982 yılında geçici müfredat programı hazırlanmıştır. Dolayısı ile 1976 yılından 1982 yılına kadar geçen dönemde 27 Eylül 1976 tarih ve 1900 sayılı Tebliğler Dergisi'nde yayınlanan Tarih programı uygulanmıştır.

Milli Eğitim Bakanı Ali Naili Erdem'in uygundur ibaresi ile yayınlan 23.9.1976 tarih ve 345 sayılı karar, 1976-1977 öğretim yılından itibaren liselerde uygulanacak haftalık ders dağılım çizelgesi ile ilgilidir. Karara göre Tarih dersi IX. sınıflarda haftada 2 saat, X. sınıfların Fen ve Edebiyat şubelerinde haftada 2 saat, XI. sınıfın Fen ve Edebiyat şubelerinde haftada 3 saat olacaktır.⁸³³

27 Eylül 1976 tarih ve 1900 sayılı Tebliğler Dergisinde Tarih derslerinde temelin Türk Tarihi olacağı, diğer milletlerin tarihine Türk tarihi ile ilişkisi ölçüsünde yer verileceği belirtildikten sonra amaçlar kısmına geçilmiştir.

Buna göre Tarih öğretiminin amaçları şunlardır:

1- Öğrencilere, Türk tarihinin, Türk kültür ve medeniyetinin akışını izletmek ve dolayısıyla onlarda millî benliğimizin aksettği sosyal, kültürel, siyasî ve hukukî kurumlarımız hakkındaki anlayışı geliştirmek ve böylece de millî şuuru geliştirmek;

2- Öğrencilere çağdaş kültürün ve medeniyetin gelişmesinde Türk Milletinin de büyük payının bulunduğunu belirtmek, eski büyük medeniyetleri ve bunların insanlığa

⁸³³ T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, Cilt: 39, 27 Eylül 1976, Sayı: 1900, s.326.

yaptıkları tesirleri inceletirken bu medeniyetler arasında Türk medeniyetinin yerini ve önemini göstermek;

3- Türk toplumunun tarihi gelişmesinde önemli yeri olan hürriyet, demokrasi ve milliyetçilik hareketlerini incelerken, insanın yüzyıllar boyunca hürriyeti elde etmek için yaptığı mücadelelere dikkati çekerek, öğrencilere hürriyetin ve demokrasinin değerlerini kavratmak, bu telkin yapılırken, özellikle millî bütünlüğü koruma, demokrasiyi üstün tutma ve ilerleme şuurunu vermek;

4- Öğrencilere, milletler ailesi içerisinde, Türk milletinin layık olduğu yeri göstermek, milletimize düşen insanlık görevleri bulunduğunu belirtmek;

5- Başta Türk büyükleri, özellikle Atatürk olmak üzere milletimize ve insanlığa hizmet etmiş büyük devlet, ilim, fikir ve san'at adamlarının hayatlarını ve hizmetlerini uyulmağa değer örnekler olarak takdir ettirmek; onlara, milletine ve yurduna faydalı olma yolunda her fedakârlığı göze alabilecek bir şahsiyet kazandırmak;

6- Öğrencilerde, bulunduğu toplum içinde millî birlik, beraberlik, bütünlük ve bağlılık duygularını güçlendirmek;

7- Öğrencilere, gittikçe karmaşık bir hale gelen ve baş döndürücü bir hızla çoğalıp genişleyen yurt ve dünya problemleri arasında şaşkınsızın doğruyu arayıp bulabilen, hayatın hızına ayak uydurabilen, yurt ve millet yararına en uygun yolları seçebilen, şahsiyet sahibi; millî ve maddî ve manevî zenginlik kaynaklarımızı korumak, milletçe değerlendirmek gereğine inanmış, bu yolda alışkanlıklar kazanmış vatandaşlar olarak yetiştirmek;

8- Öğrencilere, Türk İstiklâl Savaşının ve Türkiye Cumhuriyetinin nasıl büyük fedakârlıklarla gerçekleştirildiği açıklanarak, Cumhuriyet ve Atatürk İnkılâplarının önemi, korunması ve geliştirilmesi gereğini belirtmek;

9- Öğrencilere, köklü bir tarihe sahip olan büyük bir milletin evlâdı olmanın sorumluluğunu duyurmak; Türk milletinin zekâ ve kabiliyetini, çalışkanlığını, kahramanlık ve fedakârlığını, ilim ve sanatseverliğini, estetik zevkini, insanlık duygularının yüksekliğini tarihten örnekler vererek kavratmak, bu üstün özellikleri devam ettirip geliştirebildiğimiz ölçüde çağdaş medeniyet seviyesine erişebileceğimizin inancını vermek; böylece, onlarda milletimizin geleceğine olan güvenlerini artırmak,

şerefli milletimizin ona layık evlâtları olma yolunda sonsuz bir çaba harcamaları ve bu uğurda durmadan çalışmaları gerektiği şuurunu geliştirmektir.⁸³⁴

Açıklamalar kısmında ise Tarih öğretiminin, Türk millî eğitiminin amaçlarını gerçekleştirmede, öğrencilere yurt ve dünya problemlerini anlamada, istenilen, gerekli bilgi ve becerileri kazandırmada önemli bir yerinin olduğu vurgulanmaktadır. Tarihi olayların etkilerinin uzun süre devam ettiği, sebeplerinin altında maddi sebeplerden ziyade manevî sebeplerin etkili olduğu, hürriyet mücadelelerinin, istiklâl ve din savaşlarının bunun birer delili oldukları ve Türklerin de hürriyet ve istiklâle önem veren, tarihi boyunca manevî değerleri üstün tutan bir millet olduklarının görüldüğü vurgulanmaktadır. Türk tarihinin manevi zenginliği ile öğretilmesinin gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Özellikle de bu bölümdeki 4. madde Türk-İslam Sentezi'ni içermesi açısından önemli bir maddedir. 4. maddede “Öğretmen, Türkler’in tarihteki büyük mevkiini, Ortaasya’da orijinal bir kültür ve siyasî hakimiyet kuran atalarımızın, ayrı ayrı isimler altında, fakat aynı millete mensup topluluklar olarak, dünyanın üç kıtasına yayıldıklarını, kurdukları devletleri ve bu devletler vasıtasıyla genel kültür, maddî (mesela at, demir) ve manevî (meselâ teşkilât, hukukî nizam, siyasî ahlâk) medeniyet sahasında insanlığa yaptıkları hizmetleri, İslâm medeniyetinin meydana gelişinde ve gelişmesinde oynadıkları büyük rolü belirtecektir. Türkler’in bir yandan eski kültürlerini uzakdoğudan Avrupa ortalarına yayarken diğer taraftan Kara-Hanlılar, Gazneliler ve bilhassa Selçuklular aracılığı ile İslâm dünyasında idarî, siyasî, hukukî, malî sahalarda ve güzel sanatlar sahasında ortaya koydukları değerlerle, bir İslâm-Türk medeniyeti meydana getirdikleri ve Osmanlı İmparatorluğu zamanında bu medeniyeti daha da geliştirdikleri, öğrenciye kavratılacaktır. Bu esnada, Türklüğü siyasî hakimiyeti sahasında yükselten büyük şahsiyetlerin hayatı ve karakterleri ile önemli tarihî olayların vasıfları üzerinde durulacak, Osmanlı Devletinde son asırlarda görülen askerî ve idarî çöküntü sebepleri ile İstiklâl Savaşı’nın manevî kaynakları, destanî kahramanlığı anlatılacak, Türkiye Cumhuriyeti’nin doğuşu, Cumhuriyet idaresinin kuruluşu ve inkılâplar açıklanacak, batı usulü demokratik sistemin faydaları örnekler verilerek açıklanacaktır.” denilmektedir. Burada bariz bir şekilde Türk-İslam Sentezi’nin varlığı görülmektedir.

⁸³⁴ T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, Sayı: 1900, s.328.

Diğer bir maddede de öğrencilerin konular ile ilgili yayınları görmeleri ve okumalarında öğretmenlerin rehberlik etmelerinin gerektiği belirtilmektedir. Büyük şahsiyetler anlatılırken onların kendi kültürlerini temsil ettiklerine dikkat çekilecek, Atatürk'ün İstiklâl Savaşı'nı yaparken taşıdığı fikirler, Türk milletini yükseltmeyi amaçladığı ve yaptığı inkılâplar kavratılacaktır. Yine öğretmenler çocuklara Türk milletinin sahip olduğu yüksek ve asil karakteri aşılmalı, millî duygularını daha da güçlendirmeli ve bunu yapmak için de tarihten yararlanmalıdır. Öğrencilere zaman ve mekân fikri verilirken bir taraftan da tarihi olayların bir kronoloji olmayıp fikrî, dinî ve hukukî problemler bütünü olduğu verilmelidir. Bölgede bulunan tarihi eserler ve müzeler ziyaret edilmelidir. Ayrıca gazete, ansiklopedi ve dergilerdeki fotoğraflardan da yararlanılacaktır. Millî abidelerin ve tarihi eserlerin Türk tarihinin birer vesikaları olduğu benimsetilerek bunları koruma bilinci aşılanmalıdır. Önemli günler, millî bayramlar ve tarihi şahsiyetlerin ölüm yıldönümleri gibi günlerde törenler ve etkinlikler düzenlenmelidir. Bu etkinliklerde tarihi olayları içeren piyesler sahnelenmelidir. Törenlere öğrencilerin ve hatta ailelerinin katılımları sağlanmalıdır. Tarih programı IX. ve X. sınıflarda haftada 2 saat, XI. sınıfta ise haftada 3 saat okutulacaktır. Bu üç saatin iki saati Tarih derslerine, 1 saati de Türkiye Cumhuriyeti ve Türk İnkılâp Tarihi dersine ayrılacak, iki ders için tek bir not verilecektir.⁸³⁵

1976 yılındaki bu Tarih programına göre lise I. sınıflarda ders haftada 2 saattir. Konular İslamiyet öncesi dönemlerden meydana gelmiştir. 4 ana başlıktan oluşan konular, Tarihin konusu, tarih öncesi ve tarihi çağların başlangıcı, eski Önasya medeniyetleri, Adalar Denizi medeniyeti, Türk Tarih ve kültürüne ayrılmıştır. Tarih dersi lise II. sınıfta da haftada 2 saattir. Bu sınıfın konuları da 4 ana başlıktan ibaret olup İslâmiyet, Türk-İslâm devletleri, Türk-İslâm kültür ve teşkilatı ile Batı Orta Çağı'nı içermektedir. Lise III. sınıfta Tarih dersi haftada 3 saattir. Bu 3saatin 2 saati Tarih, 1 saati ise Türkiye Cumhuriyeti ve Türk İnkılâp Tarihi dersine ayrılacaktır. 2 saatlik Tarih dersinde 4 ana başlıktan oluşan konular, Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasî tarihi, Yeni ve Yakın Çağlarda Batı Dünyası, Osmanlı Çağı Türk medeniyeti ve bugünkü Türk dünyası konularından ibarettir. Türkiye Cumhuriyeti ve Türk İnkılâp Tarihi dersi de 19 ana başlıktan oluşmakta olup, Mondros Mütarekesi ve uygulaması, savunma hareketleri, kongreler, TBMM'nin açılması ve yeni Türk Devletinin kurulması, İtilaf Devletlerinin

⁸³⁵ T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, Sayı: 1900, s.328-329.

baskısının artması ve Türk vatanını paylaşmaya kalkmaları, yeni Türk Devletinin ilk anayasası, kazanılan zaferlerin yabancı devletlerle olan ilişkiler üzerindeki etkileri, Sakarya Savaşı, sonuçları ve dış ilişkilere etkileri, Büyük Taarruz ve kesin zafer, Mudanya Mütarekesi ve sonrası, saltanatın kaldırılması, cumhuriyetin ilanı, halifeliğin kaldırılması, cumhuriyet dönemindeki siyasî cereyanlar, hukuk ve diğer alanlarda yapılan inkılâplar, ekonomik ve malî durum, Türkiye Cumhuriyeti'nin dış siyaseti, Atatürk'ün ölümü ve ikinci cumhurbaşkanı seçimi sonrası, Türkiye'de demokrasi hareketlerinin gelişmesi, iç ve dış siyaset, seçimler konularından meydana gelmektedir.⁸³⁶

Her üç sınıftaki konu dağılımlarına bakıldığında I. sınıfta Eskiçağa ağırlık verildiği görülmektedir. İkinci sınıf konularından itibaren Türk-İslam Sentezi'nin etkileri görülmeye başlanmaktadır. Çünkü II. sınıf konuları tamamen İslam ve Türk tarih ve medeniyetlerine ayrılmıştır. III. sınıfta ise Osmanlı Tarihi ağırlıktadır. Bu müfredatta dikkat çeken nokta I. Dünya ve II. Dünya Savaşları'nın Tarih dersinde işlenilmesi Türkiye Cumhuriyeti ve Türk İnkılâp Tarihi dersinin ise Mondros Mütarekesi'nden başlatılmış olmasıdır. Bu derste konular oldukça ayrıntılıdır. İnkılâp Tarihi dersi için dikkat çeken bir diğer nokta da Demokrat Parti dönemine, 27 Mayıs 1960 Darbesi'ne, 1961 Anayasası'na ve getirdiği kuruluşlara, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin dış siyasetine, Kore Savaşı'na girişine vb. yakın dönem konularına yer verilmesidir.⁸³⁷

5.2. ASKERİ YÖNETİM DÖNEMİNDE ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ DERSLERİ

12 Eylül yönetiminin darbe öncesinde bozulmuş olan birliği tekrar sağlamak, halkı ortak paydalar etrafında toplamak için tercih ettiği yollardan birisinin de Atatürkçülük⁸³⁸ olduğu, ordunun öncelikle kendisini Atatürkçülük etrafında toplamayı hedeflediği sonra da bunu halk bazına indirmek istediği daha önce de belirtilmişti. Bir

⁸³⁶ T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, Sayı: 1900, s.329-331.

⁸³⁷ 1976 yılı Tarih Programı, amaçları, açıklamalar ve sınıflara göre konuların dağılımı hakkında daha detaylı bilgi için bkz. EK-2. Ayrıca dersin hangi lisede nasıl okutulacağı, hangi konuların okutulup hangisinin okutulmayacağı vb. konular için de bkz. T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, Cilt: 39, 22 Kasım 1976, Sayı: 1908, s.422.

⁸³⁸ 12 Eylül öncesinde Kemalizm tabiri kullanılırken, 12 Eylül'den sonra Atatürkçülük tabiri kullanılmaya başlanmıştır.

bakıma 1980-1983 yılları arasında halka, itaat etmeleri için İslam ve Atatürkçülük aşılanıyordu. Yine aydınlara da Atatürkçülük bağlamında söylemler yapılmaya başlanmıştı.⁸³⁹ Devlet Başkanı Kenan Evren de bu dönemdeki konuşmalarında sık sık Atatürkçülük, Atatürk İlke ve İnkılâpları gibi konulara değiniyordu. Hedeflerinin bunları Türk gençlerine aktararak ölümsüzleşmelerini sağlamak olduğunu söylüyordu. Kenan Evren'in 19 Mayıs 1986 tarihinde, 19 Mayıs Atatürk'ü Anma Gençlik ve Spor Bayramı nedeni ile yayınladığı mesajda bazı yıkıcı ve bölücü odakların, vatandaşları Atatürk İlke ve İnkılâplarından koparmaya ya da bu değerleri kasıtlı olarak yanlış yorumlayarak vatandaşı birbirine düşürmeyi amaçladıklarını belirttikten sonra bu tür tehlikelerden uzak durabilmek için yakın ve uzak tarihin öğrenilmesinin ve onlardan çok iyi ders çıkarılması gerektiğini söylüyordu.⁸⁴⁰ Atatürk'ün ölüm yıldönümü nedeni ile 10 Kasım 1981 tarihli konuşmasında da “Atatürk’e en büyük saygı ve bağlılığı, O’nun eserlerine sahip çıkmakla, fikir ve düşüncelerini anlamakla, ilke ve inkılâplarını gönülden benimsemekle ve nihayet çocuklarımıza ve gelecek nesillere bunları aşlamakla gösterebiliriz. Esasen ülkenin geleceği de buna bağlıdır”⁸⁴¹ diyerek Atatürk İlke ve İnkılâplarını çocuklara, geleceğin sahiplerine öğretmenin önemine değinmiştir. Bunları tam ve eksiz olarak öğretecek kurumlar ise okullardır.

İnkılâp Tarihi kapsamındaki dersler Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren müfredatlardaki yerlerini almışlardır. Doğrudan bu isimle olmasa bile Tarih ders kitaplarının içerisinde Kurtuluş Savaşı, Cumhuriyetin ilanı ve diğer inkılâplar anlatılmıştır. Fakat İnkılâp Tarihi dersleri 1930’lardan günümüze kadar uzanan zaman dilimi içerisinde içerik açısından en önemli değişikliği 12 Eylül döneminde yaşamıştır. Gerek orta öğretimdeki gerekse yükseköğretimdeki dersler yeni bir anlayışla yeniden düzenlenmiştir. Yeni düzenlemede Cumhuriyetin tarihsel gelişiminin yanında özellikle Atatürkçülük konusu üzerinde yoğunlaşmıştır.⁸⁴² Çünkü daha öncede belirtildiği gibi Atatürkçülükten uzaklaşılması da darbenin gerekçelerinden birisi olarak gösterilmiştir. Bu nedenle de yeni dönemde hem genel anlamda eğitimde hem de bu derslerde özellikle Atatürkçülüğe önem verilmiş ve konular bu çerçeveye oturtulmaya çalışılmıştır.

⁸³⁹ Kalaycıoğlu, “1960 Sonrası Politik Hayatına Bir Bakış.....”, s.490.

⁸⁴⁰ Kenan Evren'in Söylev ve Demeçleri (9 Kasım 1987-9 Kasım 1988), TBMM Basımevi, Ankara 1988, s.160-161

⁸⁴¹ Cumhurbaşkanımız Kenan Evren Diyor Ki, s.5.

⁸⁴² Erdal Aslan, “Devrim Tarihi Ders Kitapları”, Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları-Buca Sempozyumu, (Yay. Haz.: Salih Özbaran), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995, s.299.

Askeri yönetimin devam ettiği 1981 yılı Tarih öğretimi bağlamında İnkılâp Tarihi dersleri ile ilgili kararların alındığı bir yıl olmuştur. Bu yılda gerek yüksek öğretim gerekse orta öğretim kademelerinde İnkılâp Tarihi derslerinin program, müfredat ve haftalık ders saatleri ile ilgili olarak çeşitli kararlar alınmıştır. Alınan kararlardan ilki Tebliğler Dergisi'nin 44.Cildinde yer alan 25 Mayıs 1981 tarih ve 2087 numaralı Sayısındaki, Talim ve Terbiye Dairesi Başkanlığı'nın 27.4.1981 tarih ve 76 sayılı kararıdır. Bu karar 1981-1982 öğretim yılından itibaren yüksek okullarda okutulacak olan “Türk İnkılâp Tarihi” dersi ve orta öğretim kurumlarında okutulacak olan “Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi” dersi müfredat programı ile ilgilidir. Adı geçen kararda hem yüksek okullar için olan Türk İnkılâp Tarihi hem de orta öğretim kurumları için olan Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi dersleri için amaçlar ve açıklamalar ortak olarak verilmiştir. Yani her iki kademe için de aynı amaçlar ve açıklamalar belirlenmiştir. Buna göre dersin amaçları şu şekildedir:

Dersin amacı öğrencilere:

- 1- Türk İnkılâbının tarihi anlamını ve önemini kavratmak;
- 2- Atatürk'ün milliyetçilik ve medeniyetçilik anlayışını belirtmek;
- 3- Atatürk'ün dâhi asker, büyük devlet adamı ve inkılâpçı kişiliği ile eşsiz önderliğini tanıtmak;
- 4- Atatürkçülüğü benimseterek, Atatürk'ün dünya görüşünü ve düşüncelerini kavratmak;
- 5- Kurtuluş Savaşı'nı ve bu savaşı, Türk Milletinin varlığını korumak ve sürdürmek için ne büyük fedakârlıklarla gerçekleştirdiğini kavramak;
- 6- Türk Milletinin bütün kurum ve değerleriyle birlikte çağdaş uygarlığa hangi tarihi şartlar altında ve nasıl geçtiğini kavratmak;
- 7- Ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütün olan Türkiye Cumhuriyeti'nin dinamik temelini “Atatürk İlkeleri”nin oluşturduğu bilinci kazandırmak;
- 8- Türk İnkılâbının, milli ve milletlerarası niteliklerini belirleyerek, XX. yüzyılda mazlum milletlere nasıl ışık tuttuğunu göstermek;

9- Dünya devletlerinin ve Türkiye'nin içinde bulunduğu o günkü durum göz önüne alınmak suretiyle, Türk İnkılâbının ne güç şartlar altında gerçekleştirildiğini kavratmak;

10- Demokrasi hayatımızın gelişmesini inceleyerek, onlara demokratik düzenin gerektirdiği bilgi ve davranışları kazandırmak;

11- Atatürk'e Türk İnkılâbına ve onun ilkelerine yürekten bağlı, bunların inançlı savunucusu olma bilincini kazandırmak;

12- Günümüzün ve geleceğin sorunlarına Atatürkçü bir yaklaşımla çözümler getirebilecek tutum, davranış ve yetenekler kazandırmak.⁸⁴³

Açıklamalar kısmında ise öğretmenlere dersin işlenişinde nelere dikkat edecekleri, neleri vurgulayacakları ve nelerden yararlanacakları konularında bilgiler verilmektedir. Bu bölümde her iki ders için de yani hem Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi dersi hem de Türk İnkılâp Tarihi dersi için temelin Atatürk ve Türk İnkılâbı olacağı belirtildikten sonra bu dersin Türk Millî Eğitiminin amaçlarına ulaşmada önemli bir yere sahip olduğu açıklanmıştır. Buna göre dersin konuları işlenirken öğrencilere hızla değişen yurt ve dünya koşulları için gerekli bilgi ve becerilerin kazandırılmasında başlıca kaynağın bütünü ile Atatürkçülük olduğu kavratılacaktır. Konular işlenirken Atatürk'ün olaylardaki yeri üzerinde durulurken, hayatı açıklanırken de okulları, çevresi ve kendisini yetiştirmedeki kişisel çabalarına yer verilecektir. Atatürk'ün ileri görüşlülüğü, hızlı karar verme ve uygulama, vatan ve millet severliği, kültürlülüğü, sabrı, dürüstlüğü, inançlı ve ince duygululuğu gibi özellikleri üzerinde durularak, Dâhi Asker, Eşsiz İnkılâpçı ve Büyük Devlet Adamı kişilikleri üzerinde ayrıca durulacağı ve onun her zaman sevgi ile anılacak ölümsüz bir lider olduğunun vurgulanacağı belirtilmektedir. Kurtuluş Savaşı'nın diğer milletlere de ışık tuttuğu, yapılan inkılâplar, Türk İnkılâbının dünyadaki diğer inkılâplardan farkları, yapılan inkılâp ve oluşturulan kurumların Türk milletinin yapısına uygun ve geliştirici özelliklere sahip olduğu, temel ve onları bütünleyici ilkelere değinileceği, Milliyetçilik ilkesinde şöven bir anlayışın olmadığına özellikle vurgulanacağı ifade edilmektedir. Laiklik ilkesi açıklanırken Atatürk'ün dine karşı olmadığı belirtilerek dine olan saygısı kendi sözleri ile açıklanıp, safsatalara ve din istismarcılığına karşı olduğu üzerinde durulacaktır. Osmanlı İmparatorluğu'nun her

⁸⁴³ T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, Cilt: 44, 25 Mayıs 1981, Sayı: 2087, s.205.

devrinin karalanmasından ve genelleme yapılmasından kaçınılacaktır. Atatürk'ün Türk tarihine, Türk diline verdiği değer ile Türk milletinin bağlı olduğu, bozulmamış gelenek ve göreneklere olan saygısı üzerinde durulacaktır. Millî bütünlüğü korumak ve demokrasiyi üstün tutmak, geliştirmek bilinçleri kazandırılacaktır. Liselerde ders kitaplarının yanında “Büyük Nutuk” ile “Söylev ve Demeçler”den de yararlanılacak, Bakanlıkça tavsiye edilen konu ile ilgili kitap, broşür, dergi ve ansiklopedi gibi yayınlardaki yazılara ulaşılmasında ve okunmasında rehberlik edilecektir. Atatürk'ün gençliğe hitabesi kavratılacak, konular anlatılırken resim, kartpostal, fotoğraf, filmler, haritalar, deyim ve kavramlar kullanılacaktır. Çevrede Atatürk ile ilgili olan kültür merkezleri, müzeler vb. yerler gezilecektir. Millî bayramlarda, mahalli kurtuluş günlerinde ve özellikle de 10 Kasımlarda Atatürk'ün kişiliği, düşünceleri ve başarıları açıklanacaktır. Ders işlenirken kuru anlatımdan ziyade yerine göre soru-cevap, diyalog ve grup çalışmalarından yararlanılacaktır.⁸⁴⁴

Yüksek okullarda Türk İnkılâbının anlamı verilirken, inkılâp, ıslahat, evrim, ihtilâl, isyan, hükümet darbesi gibi kavramlar açıklanacak ve inkılâp kavramının üzerinde ayrıntılı olarak durulacaktır. Türk İnkılâbına başlamadan önce XIX. yüzyılda Avrupa'nın durumu, Sanayi İnkılâbı, Fransız Devrimi, Rönesans, Reform vb. olaylar etkileri ile birlikte ele alınacaktır. Osmanlı Devleti'nin gerileme ve çöküş nedenlerinin kavranabilmesi için kuruluş yıllarındaki öz yapısından uzaklaştığı, duraklama ve gerileme dönemindeki her türlü bozulma ve çözümler, bunların nedenleri, devleti kurtarma çabaları, Batıya yönelme, fikir akımları ile İttihat ve Terakki devrine yer verilerek dış ve iç olaylar sebep sonuç içerisinde açıklanarak Türk İnkılâp Tarihine giriş yapılacaktır. Kurtuluş Savaşı ve aşamaları ele alınacak, Savaşın ve anlaşmaların ayrıntılarına girilmeyecek, olayın millî egemenliği hâkim kılan ihtilâlcî yönü ele alınacak, Atatürk'ün Anadolu'ya geçerek nasıl önder olduğu, kongreler, TBMM'nin açılması ve alınan kararlar açıklanacaktır. Atatürk'ün askeri dehası vurgulanacaktır. Lozan Antlaşması ile Sevr karşılaştırılacak ve Lozan'ın önemi belirtilirken Türk milletine kazandırdığı bağımsızlık vurgulanacaktır. Atatürk ilkeleri, onun söylev ve demeçleri ile vecizeleri yerli ve yabancı yazarların görüşleri ile açıklanıp değerlendirilecektir.

⁸⁴⁴ T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, Sayı: 2087, s.205-206.

32. madde yakın tarih ile ilgili bilgiler vermesinden dolayı önemlidir. Maddede “Atatürk’ün ölümünden sonraki olaylar ve özellikle çok partili döneme geçiş devri işlenirken; Türk halkının kurulan siyasi partilere göre eğilimleri gözönünde tutularak, henüz tarih konusu içerisinde düşünülmeyecek kadar tazeliğini koruyan yakın geçmişimizdeki olayların eleştirisi yapılmayacak; bilimsel yönde objektif incelemelerle kesin olarak sonucu belirlenen olgular dışında, tarihin ileride hüküm vereceği kişi ve olaylar, erken olarak tek yönlü yorum ve yargılamalarla değerlendirilme yoluna gidilmeyecek; ayrımcılığa ve bölücülüğe yol açabilecek her türlü bilgi, görüş ve düşüncenin ifade edilmesinden sakınılacaktır.” denilirken yakın tarihin işlenişi ile ilgili olarak uyarılarda bulunmaktadır. Bu uyarıdan sonra açıklamalara; Konular işlenirken Büyük Nutuk, Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri’nden, yerli ve yabancı yazarların eserlerinden yararlanılacaktır. Yüksek okullarda üzerlerinde durulan konular ve özellikle de Nutuk ile ilgili değerlendirmeler, yapılacak sınavların sorularında yer alacaktır. Öğrencilere kitaplıklarını Atatürk ile ilgili eserlerle zenginleştirmeleri telkin edilirken, fikir konusunda her zaman başvurabilecekleri bir kitaplık oluşturmaları konusunda teşviklerde bulunulacaktır,⁸⁴⁵ denilerek devam edilmiştir. Açıklamalar bölümünde öğretmenlere hangi konuları işleyecekleri, neler üzerinde vurgu yapacakları ve nelerden yararlanacakları gibi konularda bilgiler verildiği görülmektedir. Yukarıda bahsi geçen 32. Madde ise yakın tarihle ilgili konulara sınırlamalar getirmesinden dolayı dikkate değerdir. Çünkü 1980 öncesi ders kitaplarına bakıldığında II. Dünya Savaşı, Kore Savaşı, 27 Mayıs 1960 Darbesi ve hatta bazı kitaplarda 12 Mart Muhtırası’nın da yer aldığı görülmektedir. Bu maddeden de anlaşılabileceği gibi 1981 yılındaki bu karar ile yakın tarihe sınırlamalar getirilmiştir. Ders kitaplarına bakıldığında ise bu döneme bir bakıma da demokratik döneme ait konuların müfredattan kaldırıldığı görülmüştür.

Bu müfredat programına göre Yüksek okullarda haftada 2 saat olan I. sınıf Türk İnkılâp Tarihi ders programının Giriş kısmı: 1) İnkılâp kavramı, 2) XIX. yüzyılda Avrupa ve Osmanlı Devleti, 3) XX. yüzyılda Osmanlı Devleti ve 4) I. Dünya Savaşı konuları ve bu konuların alt başlıklarından oluşmaktadır.

I. bölümde ise Mustafa Kemal Atatürk işlenirken, eğitimi ve öğrenimi, çevresi (sosyal politikası), bulunduğu görevler ve kişiliği, alt başlıkları bulunmaktadır.

⁸⁴⁵ T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, Sayı: 2087, s.205-207.

II. bölüm ise Kurtuluş Savaşı ana başlığında hazırlık dönemi, savaş dönemi ve barış konularını içermektedir. Bu konuların da her birinin kendi alt konuları vardır.

III. bölüm Atatürk İnkılâbı ana başlığına sahip olup Atatürk inkılâbı ve hedefleri, siyasal alanda inkılâp hareketleri, hukuk alanında inkılâp hareketleri, eğitim ve kültür alanında inkılâp hareketleri, toplumsal yaşayışın düzenlenmesi, ekonomik alanda gelişmeler, sağlık hizmetleri, Türk Ordusu ve millî savunma, dış siyaset konuları ele alınacaktır. Yine bu konuların her birinin kendi alt konuları mevcuttur.

II. sınıfta haftada 2 saat olan derste birinci yarıyıl konular işlenecek, ikinci yarıyıl ise seminer yapılacaktır. IV. bölüm Atatürkçülük-Türk İnkılâbının Dayandığı İlkeler ve Türk İnkılâbının Nitelikleri ana başlığını taşımakta olup, temel ilkeler, bütünleyici ilkeler ve Türk İnkılâbının nitelikleri alt başlıklarını taşımaktadır. Yine bu başlıklar alt bölüm ve alt başlıklara sahiptir.

V. bölüm de Atatürk'ten Sonraki Dönem ana başlığını taşıyıp Atatürk'ün ölümünün yurtiçindeki ve yurtdışındaki yankıları, II. Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin tutumu, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye (çok partili hayata geçiş, iç ve dış ilişkiler, sosyal gelişmeler gibi konular ele alınırken, 27 Mayıs Darbesi ve 12 Mart Muhtırası'nın programa dâhil edilmediği görülmektedir) ve demokratik hayatta olumlu ve olumsuz gelişmeler başlıkları bulunmaktadır. Yine her başlığın alt bölüm ve başlıkları mevcuttur.⁸⁴⁶

Yüksek okullarda okuyan öğrencilerin bu programa intibakları ise şu şekilde düzenlenmiştir:

1981-1982 öğretim yılında ikinci sınıfı okuyan öğrenciler bu sınıfta birinci sınıf konularını okuyacaklardır. Üçüncü sınıfta ise 1982-1983 öğretim yılının birinci yarısında ikinci sınıf konuları bitirilecek, ikinci yarısında ise seminer yapılacaktır. 1981-1982 öğretim yılında üçüncü sınıfta bulunan öğrenciler ise bu yıl birinci sınıf konularını okuyacaklardır. Dördüncü sınıfta ise 1982-1983 öğretim yılının birinci yarıyılında ikinci sınıf konuları bitirilecek, ikinci yarıyılıda ise seminer yapılacaktır (İntibak üç yıllık yüksek okulda okuyup ikinci sınıfta bulunan öğrenciler içinde uygulanacaktır). 1981-1982 öğretim yılında dördüncü sınıfta bulunan öğrenciler ise seminer yapmayacaklar, bu sınıfta birinci ve ikinci sınıf konularını bir bütün olarak işleyeceklerdir (İntibak üç

⁸⁴⁶ T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, Sayı: 2087, s.207-208.

yıllık yüksek okulda okuyup üçüncü sınıfta bulunan ve iki yıllık yüksek okulda okuyup ikinci sınıfta bulunan öğrenciler içinde uygulanacaktır).⁸⁴⁷

Orta öğretim kurumlarındaki Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi dersi ders programı ise I. sınıfta haftada 1 saat olup, Giriş kısmında XX. yüzyıl başlarında Osmanlı İmparatorluğu, I. bölümde I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu ve II. bölümde Mustafa Kemal'in hayatı konularından ibarettir. Bu bölüm başlıkları alt açılımlar ile genişletilmiştir.

Ders II. sınıfta ise haftada 1 saattir. Üçüncü bölüm Kurtuluş Savaşı ana başlığını taşımaktadır. Cumhuriyet Dönemi ana başlığını taşıyan IV. bölümde ise Cumhuriyetin ilanı ve halifeliğin kaldırılması, partiler ve çok partili döneme geçiş denemeleri, inkılâbın gelişimi, devlet ve toplum kurumlarının laikleşmesi, eğitim ve kültür alanında inkılâp hareketleri, toplumsal yaşayışın düzenlenmesi, ekonomik alanda gelişme konularını kapsarken, V. bölüm Türk Ordusu ve Millî Savunma başlığını taşımaktadır. VI. bölüm Türkiye'nin Dış Siyaseti ana başlığına sahiptir. VII. bölümün ana başlığı Atatürkçülük-Türk İnkılâbının Dayandığı İlkeler ve Türk İnkılâbının Nitelikleri olup temel ilkeler, bütüncü ilkeler ve Türk İnkılâbının nitelikleri alt başlıklarını kapsamaktadır. VIII. bölüm Atatürk'ün Ölümü ve İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı Seçilmesi, IX. bölümde II. Dünya Savaşı ve Sonrası başlığında, II. Dünya Savaşı ve II. Dünya Savaşından sonra Türkiye'nin iç ve dış siyaseti alt başlıklarına sahiptir (burada da önceden programda yer alan yakın dönem tarihinin olmadığı görülmektedir).⁸⁴⁸

Karara göre 1981-1982 öğretim yılına özel olmak üzere orta öğretim kurumlarında okuyan öğrencilerin programa intibakları gerçekleştirilecektir. Buna göre ikinci sınıflarda başlangıçta birinci sınıf konuları özetlenirken, bu konular içerisinde bulunan Mustafa Kemal'in Kişiliği konusu üzerinde durulacaktır. Bundan sonra ise ikinci sınıf konuları işlenecektir. Sınavlarda ise üzerinde durulan ve işlenen konulardan sorular sorulacaktır. Üçüncü sınıflarda ise 1981-1982 öğretim yılının ikinci yarısında seminer yapılmayacak, onun yerine birinci, ikinci ve üçüncü sınıf konuları bir bütün

⁸⁴⁷ T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, Sayı: 2087, s.208-209.

⁸⁴⁸ T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, Sayı: 2087, s.209-210.

halinde okutulacaktır. Yine bu sınıfta da sınavlarda sorular işlenen bütün konulardan sorulacaktır.⁸⁴⁹

6 Temmuz 1981 tarih ve 2090 sayılı Tebliğler Dergisi'nde ise yine Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi müfredat programı ile ilgili bir karar yer almaktadır. 8.6.1981 tarih ve 106 sayılı karar 1981-1982 öğretim yılından itibaren Temel Eğitim II. Kademe Okullarında (Ortaokullarda) okutulacak olan “Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi Dersi” müfredat programının, bağlı örneğine göre kabulü hususunun Bakanlık Makamının onayına sunulmasının kararlaştırıldığını bildirmektedir.⁸⁵⁰

Amaçlar ve açıklamalar kısmında ise 25 Mayıs 1981 tarih ve 2087 sayılı Tebliğler Dergisi'nde yayınlanan yüksek okullar için “Türk İnkılâp Tarihi” ve orta öğretim kurumları için “Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi” derslerinin müfredat programında yer alan amaçlar ve açıklamaların geçerli olduğu, bu esaslar saptırılmadan Türk İnkılâbının Mimarı Ulu Önder Atatürk'ün bütün eserleri ile birlikte kavratılıp benimsetileceği ve en içten duygularla sevdireceği belirtilmektedir. Konular işlenirken 25 Mayıs 1981 tarihli dergide yer alan “Açıklamalar” bölümünde bahsi geçen yöntemlere uyulmakla birlikte öğrenci seviyesinin göz önünde bulundurulması, derste hem öğretmenin hem de öğrencinin aktifliğinin esas tutulması, dersin çekici hale getirilmesi üzerinde durulmuştur. Hem yüksek okullarda hem de orta öğretim kurumlarında yapılması planlanan seminerlerin yapılmayacağı, konular işlenirken imkânlar dâhilinde olup göze kulağa hitap eden her türlü araç ve gereçten yararlanılacağı, konu ile ilgili yayınların tanıtılarak öğrencilerin konulara ilgilerinin çekilmesinden bahsedildikten sonra “Sonuç olarak bu okullardaki öğrencileri, belirlenen ‘Amaçlar’ ile birlikte; siyasal, kültürel, sosyo-ekonomik ve aktüel sorunlar karşısında, seviyelerine göre ileride öğrenecekleri geniş kapsamlı ATATÜRKÇÜLÜK felsefesinin gereklerini bir davranış haline getirecek durumda yetiştirmek için her türlü çaba gösterilecektir.” denilmektedir.⁸⁵¹ Öğretmenlerden öğrencilere Atatürkçülüğü öğretmelerinin yanında bunun gereklerinin bir davranış haline getirilmesi alışkanlığını kazandırmaları istenilmektedir.

⁸⁴⁹ T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, Sayı: 2087, s.210; konu ile ilgili olarak daha detaylı bilgi için bkz. EK-3.

⁸⁵⁰ T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, Cilt: 44, 6 Temmuz 1981, Sayı: 2090, s.249.

⁸⁵¹ T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, Sayı: 2090, s.249.

Aynı kararda yani 8.6.1981 tarih ve 106 sayılı kararda, haftada 2 saat olduğu belirtilen VIII. sınıftaki Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi dersi konularına yer verilmiştir. Buna göre Giriş kısmı I. Dünya Savaşı Öncesi Dünyanın Genel Görünümü başlığından oluşmaktadır.

I. bölüm I. Dünya Savaşı ana başlığında, Birinci Dünya Savaşının nedenleri ve savaşın gelişmesi ve Osmanlı İmparatorluğunun Birinci Dünya Savaşına girmesi ve savaşın sonuçları konularından ibaret olup alt başlıklarla genişletilmiştir.

II. bölüm Kurtuluş Savaşı Öncesi Osmanlı İmparatorluğu'nun Durumu, III. bölüm Mustafa Kemal'in Hayatı ana başlıklarından oluşmaktadır.

IV. bölüm Kurtuluş Savaşı ana başlığında, hazırlık dönemi, Büyük Millet Meclisi hükümetine karşı ayaklanmalar, Sevr Andlaşması, düzenli ordunun kurulması, savaş dönemi, Mudanya Ateşkes Anlaşması ve önemi, Lozan Barış Andlaşması ve önemi alt başlıklarından oluşmaktadır. Bu alt başlıklar da kendi içinde genişletilmiştir.

V. bölüm Türk İnkılâbı adını taşımakta olup, siyasal alanda, hukuk alanında, eğitim ve kültür alanında, toplumsal alanda ve ekonomi alanında alt başlıklarından oluşup, bu alt başlıklar da yine kendi içerisinde genişletilmiştir.

VI. bölüm Türk Ordusu ve Millî Savunma başlığında, askeri alanda gelişmeler, millî savunma başlıkları ve konu ile ilgili okuma parçalarından meydana gelmektedir.

VII. bölüm Türkiye Cumhuriyetinin Dış Siyaseti, VIII. bölüm Atatürkçülük ve IX. bölüm Atatürk'ün Ölümü ve Atatürk'ten Sonraki dönem konularını içermektedir.⁸⁵² Her bir ünitenin alt bölümler ve alt bölümlerin alt başlıkları ile genişletildiği, konulara detaylı bir yer verildiği görülmektedir.

İnkılâp Tarihi dersleri bağlamında alınan önemli bir karar derste işlenecek konuların 1938 yılına kadar olan konular ile sınırlandırılmasıdır. Yukarıda bahsi geçen müfredat programlarında yakın tarihe bir kısıtlama getirildiği görülmüştür. 3 Ağustos 1981 tarihli Tebliğler Dergisi'nde yayınlanan 15.7.1981 tarih ve 126 sayılı karar ile de derste işlenecek konular kronolojik olarak kısıtlama getirilmiş, 1938 sonrası döneme ait olan konular müfredattan tamamen çıkarılmıştır. Bu karar “yüksek okullarda okutulacak ‘Türk İnkılâp Tarihi’ ile ortaöğretim kurumları ve temel eğitim II. kademe

⁸⁵² T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, Sayı: 2090, s.249-250.

müfredat programlarında amaç, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu yüce önder Atatürk'ün devrinin öğretilmesi, İnkılâp, ilke ve görüşlerinin benimsetilerek kavratılması olduğundan; ayrıca, Genel Tarih ve Millî Güvenlik Bilgisi dersleri programlarında da 1938 yılından sonraki olaylara ait konular yer aldığından, sözü geçen İnkılâp Tarihi Müfredat Programlarından 1938 yılından sonraki olaylarla ilgili konuların çıkarılması uygun bulunmuş” gerekçesi ile alınmıştır.⁸⁵³ Bu karar ile dersin müfredatı adeta Atatürk'ün ölümü ile sınırlandırılmıştır.

Talim ve Terbiye Dairesi Başkanlığı'nın 28.8.1981 tarih ve 149 sayılı kararı ise orta öğretim kurumlarında okutulacak olan Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi dersine haftalık ders dağılımı içerisinde ayrılacak saatler ile ilgilidir. Bu dersin 1981-1982 öğretim yılından itibaren bütün üç yıllık resmî, özel ve azınlık öğretim kurumlarının I. sınıflarında 1 saat, II. sınıflarında 1 saat ve III. sınıflarında 2 saat, teknik liseler hariç dört yıllık ortaöğretim kurumlarının (Kız Teknik ve İmam Hatip Meslek Liselerinin) II. sınıflarında 1 saat, III. sınıflarında 1 saat ve IV. sınıflarında 2 saat; teknik liselerde I. sınıfta 1, II. sınıfta 1 ve III. sınıfta 2 saat ve son olarak bunların dışında kalıp (Okul Sanayi Ortaklaşa Eğitim Projesini (OSANOR) uygulayan okulların 1., 2., 3., 4., 5. ve 6. dönemlerinde 2'şer saat okutulmasına karar verilmiştir. Ayrıca hangi okulda hangi dersten kaç saat alınarak Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi dersine tahsis edileceği de belirlenmiştir.⁸⁵⁴ Derslere bir haftada kaç saat ayrılacağı belirlenmiş olmasına rağmen daha sonra bu konuda bazı değişiklikler yapılmıştır. Talim ve Terbiye Dairesi Başkanlığı'nın 14.9.1981 tarih ve 152 sayılı kararı akşam okullarında öğretimin 1981-1982 yılında da sürdürülmesi kararı üzerine Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi dersi ile ilgili uygulamayı içermektedir. Bu karara göre akşam ortaokullarının IV. sınıflarında haftada 3 saat okutulan Sosyal Bilgiler dersinden 1 saat, haftada 4 saat okutulan Fen Bilgisi dersinden 1 saat T.C. İnkılâp Tarihi dersine ayrılacak, bu okulların IV. sınıfları ile temel eğitim okullarının 8. sınıflarında okutulan Sosyal Bilgiler dersleri programında bulunan T.C. Tarihi konuları, T.C. İnkılâp Tarihi programında yer aldığı için ayrıca okutulmayacaktır.⁸⁵⁵

⁸⁵³ T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, Sayı: 2090, s.283; bkz. Ek-4.

⁸⁵⁴ T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, Cilt: 44, 14 Eylül 1981, Sayı: 2095, s.305; T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, Cilt: 44, 28 Eylül 1981, Sayı: 2096, s.312-314.

⁸⁵⁵ T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, Sayı: 2096, s.311.

Talim ve Terbiye Dairesi Başkanlığı'nın 14.9.1981 tarihli ve 153 sayılı kararı T.C. İnkılâp Tarihi ders dağılım çizelgesi ile ilgilidir. Kurulun 28.8.1981 gün ve 149 sayılı kararı, ortaöğretim kurumlarında T.C. İnkılâp Tarihi dersi okutulması ile ilgili esaslarda;

a) Birinci madde kapsamına Teknik Liselerle Sağlık Meslek Lisesi de alınmıştır.

b) İkinci madde kapsamı, “Dört yıllık (İmam Hatip Meslek Lisesi..... vb.) resmî, özel, azınlık, gündüz ve akşam ortaöğretim kurumları” olarak değiştirilmiştir. Kız Teknik Liseleri bu madde kapsamından çıkarılarak birinci madde kapsamına alınmıştır.

c) Bu kararla Teknik Liseler birinci madde kapsamına alındığı için eski karardaki üçüncü madde kaldırılmıştır.

d) OSANOR eğitim projesi uygulayan okullarla ilgili dördüncü madde:

“Yukarıdakiler dışında kalan Okul Sanayi Ortaklaşa Eğitim Projesi uygulayan (OSANOR) okulların birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü dönemlerinde birer; beşinci dönemlerinde iki saat” şeklinde değiştirilmiştir, denildikten sonra ortaöğretim kurumlarının T.C. İnkılâp Tarihi dersi için ders dağılım çizelgelerinde yapılması gereken değişiklikler ile ilgili esaslar da verilmiştir.⁸⁵⁶

Askeri yönetim döneminde alınan bir diğer karar ise İnkılâp Tarihi derslerinin amaçlarına ulaşmaları, temel eğitim ve orta öğretim kademelerindeki öğrencilerin Atatürkçü olarak yetişmeleri ve bunu bir davranış şekli haline getirmeleri için alınmıştır. T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Dairesi Başkanlığı'nın 19.11.1981 tarih ve 320/10110-81-(Prog. Bür.) sayılı kararı temel eğitim ve ortaöğretim kurumlarında Atatürk İnkılâp ve İlkelerinin öğretim esasları yönergesi ile ilgilidir. 1981-1982 öğretim yılında ortaöğretim kurumlarının I., II., III. sınıfları ile temel eğitim kurumlarının VIII. sınıflarında okutulmaya başlanan Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi programı, dersin “Amaçları” ile amaçlara varmak için öğretmenlerin izleyecekleri yöntemleri açıklayan “Açıklamalar” bölümünün 2087 ve 2090 sayılı Tebliğler Dergisi'nde yayınlanarak uygulamaya konulduğu belirtildikten sonra İnkılâp Tarihi dersinin amaçlarının gerçekleşmesi, öğrencilerin Atatürkçü olarak yetişmeleri ve Atatürkçülüğün davranış haline getirilmesinin sadece bu ders ve bu dersin

⁸⁵⁶ Daha detaylı bilgi için bkz. *T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi*, Sayı: 2096, s.311-312.

öğretmenlerinin belirli saatlerde öğretim programları ile sınırlı kalacağı ve bu konudaki kişisel çalışmaların yetersiz olacağının düşünüldüğü söylenmektedir. Oysa bütün öğretmenlerin görevlerinden birisi de Milli Eğitim Temel Kanunu ve genel programlarda yer alan amaçlar doğrultusunda hareket ederek öğrencilerini Atatürk İlke ve İnkılâplarına bağlı vatandaşlar olarak yetiştirmektir. Bu nedenle okullardaki branş ve sınıf öğretmenlerinin de derslerinde yeri geldikçe bu konuya önemle eğilmeleri ve programlara uygun biçimde etkinlik göstermeleri zorunlu bulunmaktadır. Bakanlıkça Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi derslerinin yanında diğer derslerin programlarının da geliştirilmesine çalışılmaktadır. Bu çalışmalarda da öğrencileri Atatürk'e bağlayıcı esas ve yöntemler üzerinde durulmaktadır. Bundan sonra basılacak olan kitaplar için düzenlenecek şartnamelerde de bu hususa daha çok önem verilecektir. Fakat Bakanlığın bu çalışmaları sonlanıncaya kadar öğrencilerin Atatürkçü olarak yetişmelerini sağlamak için okullarda bütün öğretmenlerin plan ve programa dayalı ortak çalışmalara girmeleri gerekmektedir. Bunun için de öğretmenler kurulu toplanmalı, öğretim yılı boyunca bu konuda yapılacak etkinlikler saptanmalıdır. Bu kurullarda öğretmenlerin Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi dersinin amaç ve açıklamaları ışığı altında ders dışı eğitsel çalışmalarda ve rehberlik saatlerinde diğer etkinliklerin yanı sıra, Atatürkçülüğü bir davranış olarak kazandırma yolunda yapılabilecek çalışmalar görüşülmelidir. Atatürk İnkılâbının getirdiği değişiklik ve yenilikler ile O'nun ilkelerinin benimsetilmesi ve kavratılmasında yalnızca İnkılâp Tarihi dersini okutan öğretmenlerin verecekleri bilgiler yeterli görülmemelidir. Temel eğitim I. kademedeki sınıf öğretmenlerinin Atatürk ve Atatürkçülük ile ilgili olarak sadece belirli bir ders içindeki ünitelerin işlenmesi sırasında vereceği bilgiler yeterli görülmemektedir. Kurtuluş Savaşı'ndaki önemli olaylar, Atatürk İnkılâbı, Atatürk'ün ilke ve görüşleri, Ulu Önderin özdeyişleriyle, birlik ve beraberlik içerisinde her fırsatta öğrencilere duyurulmaya çalışılmalı ve öğrenciler Atatürkçülük konusunda bilinçlendirilmelidirler. Bu yönerge alındıktan sonra temel eğitim II. kademe okulları ve ortaöğretim kurumlarında öğretmenler konu ile ilgili olarak zümre toplantıları yapmalıdırlar. Bu zümre toplantılarında okullarda bulunan ve İnkılâp Tarihi dersini okutan öğretmenlerde bulunmalı ve onların görüşlerinden de yararlanılmalıdır.⁸⁵⁷

⁸⁵⁷ T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, Cilt: 45, 18 Ocak 1982, Sayı: 2104, s.36

Bu açıklamalardan sonra Türkçe, Edebiyat, Sosyoloji ve Felsefe, Coğrafya, Genel Tarih, Sosyal Bilgiler, Fen ve Matematik, Yabancı Dil, Din Bilgisi, Beden Eğitimi, Müzik, Resim-İş, Sanat tarihi ve Millî Güvenlik derslerinde nasıl bir yol takip edilip, nelere değinileceği belirtilmiştir.⁸⁵⁸ Bütün derslerde neler yapılacağı sıralandıktan sonra, okullarda yapılacak olan toplantılarda okulun ve çevrenin şartları göz önünde tutularak plan ve programa alınması, uygulama imkânı olmayan etkinliklere yer verilmemesi, yıl içerisinde takip eden toplantılarda yapılan çalışmaların değerlendirilmesi gibi isteklerde bulunmaktadır. Yazının en altındaki “ÖĞRETMENLER YENİ NESİL SİZİN ESERİNİZ OLACAKTIR. K. Atatürk” ifadesinin yer alması da dikkat çekmektedir.⁸⁵⁹

Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde bahsedilen çalışmalar yapılırken 6 Kasım 1981 tarihinde de YÖK kuruldu. YÖK’ün kurulur kurulmaz yaptığı ilk uygulamalardan bir tanesi üniversitelerde Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi derslerini zorunlu hale getirmek ve süresini dört yıla çıkarmak oldu. Yani bu ders 4 yıllık yüksek öğrenimin I., II., III. ve IV. sınıflarına yayıldı. Bu amaçla da dersin konu başlıkları belirlendi.⁸⁶⁰ Yine Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi dersleri bağlamında 1981 yılında T.C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük Programı kabul edildi. Programda laiklik ile ilgili olarak kavramın dinsizlik olmadığı, Atatürk’ün İslam dinine olan saygısının kendi sözleri ile açıklanacağı, O’nun aslında hurafecilik, tutuculuk ve din istismarcılığına karşı olduğu konularının üzerinde durulacağından bahsedildi.⁸⁶¹ Derslerin konulmasından sonra sıra bu dersi verecek öğretim elemanlarına gelmişti. MGK tarafından 20.7.1982 tarihinde konu ile ilgili bir yasa çıkarıldı. Çıkarılan bu yasa “Atatürk ilke ve inkılâplarını araştırmak ve bu konuları üniversite öğrencilerine anlatacak öğretim üyesi yetiştirmek amacıyla” bir enstitünün kurulmasını öngörüyordu. Kurulacak olan bu enstitü Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsüydü.⁸⁶² Bu enstitülerde alanla ilgili yüksek lisans ve doktora öğrenimleri yaptırılacak, böylece dersi verecek eleman konusu da halledilmiş olacaktı. Genç nesiller Atatürk İlke ve İnkılâpları ile yetişecek, hedeflenen ideallere ulaşmış olacaktı. MGK’da Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitülerinin isimleri konusunda bazı tartışmalar yaşanmıştır. Özellikle de Ankara Üniversitesi’nde sadece Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü isminin kullanılması konusu ile ilgili görüşmeler

⁸⁵⁸ T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, Sayı: 2104, s.36-39.

⁸⁵⁹ T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, Sayı: 2104, s.39.

⁸⁶⁰ Tuşalp, *Eylül İmparatorluğu*, s.256.

⁸⁶¹ Sakaoğlu, *Osmanlı’dan Günümüze.....*, s.279.

⁸⁶² Parlar, *Silahlı Bürokrasinin.....*, s.226.

yapılmıştır. Atatürk İlkeleri tabirinin bu enstitünün ismine de eklenip eklenmeyeceği konusu Prof. Dr. İhsan Doğramacı, Org. Tahsin Şahinkaya ve Milli Eğitim Bakanı Hasan Sağlam arasında çeşitli diyalogların geçmesine neden olmuştur. Yapılan tartışmalarda İhsan Doğramacı Ankara Üniversitesi'ne bağlı olan bu enstitüye adının Atatürk tarafından verildiği için değiştirilmemesi gerektiğini belirtmiştir. Sonuçta Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nün, açılmasına karar verilmiş olan yeni enstitülerden daha önce kurulmuş olması⁸⁶³ ve İhsan Doğramacı'nın yaptığı açıklamalar nedenleri ile adını korumasında karar kılınmıştır.⁸⁶⁴

5.2.1. Döneme Ait Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi Ders Kitapları

İnkılâp Tarihi derslerinin içeriklerinin görülmesi ve kıyaslama yapılabilmesi açısından döneme ait ders kitaplarına bakılmasında yarar vardır. Bu nedenle bazı ortaöğretim ve yükseköğretim ders kitapları buraya alınacaktır. Kitaplardan bir tanesi darbe öncesi dönemde liseler için yazılmıştır. Darbe öncesi dönemin kitabına bakılmasının nedeni iki dönem arasında muhteva, yaklaşım ve söylem açısından farklılıkların olup olmadığının ortaya konulmasını sağlamaktır. Diğer ders kitapları ise darbe sonrası döneme ait olan ders kitaplarıdır. Darbe öncesi ve darbe sonrası yıllarda orta öğretim kurumlarında okutulan Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ders kitapları şunlardır:

1977-1978, 1978-1979, 1979-1980 ve 1980-1981 öğretim yılında okutulacak olan Lise III. sınıf Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ders kitapları, Enver Benhan Şapolyo tarafından yazılan Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, M. Kâmil Su- Kâmil Su tarafından yazılan Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Fahriye Çetinkanat- Neriman Serdarlar'ın yazdıkları Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ve Enver Ziya Karal'ın Türkiye Cumhuriyeti Tarihi isimli ders kitaplarıdır.⁸⁶⁵

⁸⁶³ Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 15 Nisan 1942 tarihinde 4204 sayılı ile Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ne bağlı olarak kurulmuştur. 1982 yılında ise Rektörlüğe bağlı bir birim olarak çalışmalarına devam etmiştir. Kuruluş tarihi itibarı ile daha eski olması nedeni ile adını korumuş, askeri yönetim döneminde kurulan enstitüler ise Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi adını almışlardır.

⁸⁶⁴ Tartışmalar ile ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Ünlü, *Eğitime Eylül Darbesi...*, s.312-317.

⁸⁶⁵ *T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi*, Cilt: 40, 25 Temmuz 1977, Sayı: 1944, s.339; *T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi*, Cilt: 41, 29 Mayıs 1978, Sayı: 1987, s.278; *T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi*, Cilt: 42, 23 Nisan 1979, Sayı: 2029, s.263; *T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi*, Cilt: 43, 12 Mayıs 1980, Sayı: 2061, s.55.

1981-1982 öğretim yılında okutulacak olan lise III. sınıf T.C. Tarihi ders kitabı için “ders kitabı ileride duyurulacak” ibaresi mevcuttur.⁸⁶⁶ 4 Ocak 1982 tarihi Tebliğler Dergisi’nde yayımlanan 209.1.81 DERS KİT./10929 sayılı ve 9.12.1981 tarihli karar Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ders kitapları ile ilgilidir. Bu kararda “1981-1982 öğretim yılında Milli Eğitim Bakanlığınca yeniden yazdırılan ‘Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi’ Temel Eğitim İkinci Kademe (Ortaokul) 3. Sınıf ve Orta Öğretim Kurumları (Liseler) 1-2-3. sınıf ders kitaplarının isimleri ve yazarları aşağıda gösterilmiştir.

Sözkonusu kitaplar M.E.B. Yayınevlerinde ve M.E.B. yayınlarını satmakla yetkili özel kitapçılarda satışa çıkarılmıştır.” denilmektedir. Kitaplar ise İsmet Parmaksızoglu tarafından yazılan “Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi Orta 3” ve Prof. Dr. Ahmet Mumcu ile M. Kamil Su tarafından yazılan “Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi Lise 1-2-3” isimli kitaplardır.⁸⁶⁷ Bu karardan sonra uzun bir süre ders kitabı olarak adı geçen yazarların bu kitapları okutulmuştur.

1982-1983 öğretim yılında okutulacak olan lise II. ve lise III. sınıf T.C. Tarihi ders kitabı, yazarları M. Kâmil Su ve Ahmet Mumcu olan Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi isimli kitaptır.⁸⁶⁸

1983-1984 öğretim yılında okutulacak olan lise I., II. ve III. sınıf T.C. Tarihi ders kitabı, yazarları M. Kâmil Su ve Ahmet Mumcu olan Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi isimli kitaptır.⁸⁶⁹

1984-1985 öğretim yılında okutulacak olan lise I., II. ve III. sınıf T.C. Tarihi ders kitabı, yazarları M. Kâmil Su ve Ahmet Mumcu olan Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük isimli kitaptır.⁸⁷⁰

Döneme ait ders kitapları şunlardır:

1) Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1918-1966: Bu ders kitabı 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi’nden önceki dönemlere ait olan bir kitaptır. Neriman Serdarlar ve Fahriye

⁸⁶⁶ T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, Cilt: 44, 30 Mart 1981, Sayı: 2083, s.63.

⁸⁶⁷ T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, Cilt: 45, 4 Ocak 1982, Sayı: 2103, s.15.

⁸⁶⁸ T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, Cilt: 45, 15 Mart 1982, Sayı: 2108, s.129, 131.

⁸⁶⁹ T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, Cilt: 46, 28 Mart 1983, Sayı: 2135, s.95, 97, 99.

⁸⁷⁰ T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, Cilt: 47, 23 Nisan 1984, Sayı: 2163, s.135, 137, 138-139.

Çetinkanat'ın liseler için yazdıkları kitap 1977 yılında İstanbul'da basılmıştır. Toplam 192 sayfa ve 28 bölümden oluşan kitap şu bölümlerden oluşmaktadır:

Birinci Dünya Savaşı sonunda Osmanlı İmparatorluğunun durumu, Mustafa Kemal (Atatürk), Kongreler ve Son Osmanlı Meclisi Mebusanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışı, Padişah Hükümetine karşı savaş, Sevr Antlaşması ve Yunan ileri hareketi, İstiklâl Savaşı, Sakarya Savaşı ve kazanılan zaferin sonuçları, Müttefik Devletlerin barış saldırıları ve Türkiye'nin direnmesi, Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Savaşı, Mudanya Mütarekesi, Mütarekenin sonucu, Saltanatın kaldırılması, Lozan Konferansı, Lozan Antlaşması, Antlaşmanın önemi, Türkiye Cumhuriyeti, Halifeliğin kaldırılması, Cumhuriyet devrinde partiler, Cumhuriyet devrinde devrimler, Kıyafet devrimi, bâtil âdet ve geleneklerin kaldırılması, Eğitimde devrim, Harf, dil ve tarih devrimleri, Ekonomi alanında devrim, Bayındırlık, Sağlık ve Sosyal Yardım işlerinde gelişmeler, Türk Ordusu ve Millî Savunma, Türkiye Cumhuriyeti'nin dış siyaseti, Atatürk'ün ölümü ve İnönü'nün Cumhurbaşkanı seçilmesi, İkinci Dünya Savaşı, İkinci Dünya Savaşında Türkiye, Savaş sonunda Türkiye'de demokrasinin gelişmesi, 27 Mayıs Devrimi, Kronoloji, Bibliyografya ve Sözlük.⁸⁷¹

Kitabın konularına bakıldığında yakın tarihe yer verilmiş olması dikkat çekmektedir. Türkiye'de demokrasinin gelişmesi ve 27 Mayıs Darbesi'nin anlatıldığı görülmektedir. Daha öncede belirtildiği gibi 27 Mayıs Darbesi'nden sonra tarih ders kitapları yeniden yazılmıştı. Neriman Serdarlar ve Fahriye Çetinkanat tarafından yazılan bu kitap da 27 Mayıs sonrası döneme ait olup, yakın tarihi bünyesinde barındıran bir kitaptır. Kitapta dikkat çeken bir diğer başlık ise Türk Ordusu ve Milli Savunma isimli başlıktır. Burada da Türk Ordusunun ne kadar güçlü olduğundan bahsedilmekte ve şanlı bir geçmişe sahip olduğu vurgulanmaktadır.

2) Türk İnkılâp Tarihi: Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı tarafından Harp Okulları için hazırlatılan Türk İnkılâp Tarihi ders kitabı da 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi öncesi döneme ait olan bir kitaptır. Kitap 1973 yılında Genelkurmay Basımevi tarafından Ankara'da basılmıştır. Toplam 230 sayfadır.

⁸⁷¹ Neriman Serdarlar-Fahriye Çetinkanat, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1918-1966-Lise Kitapları*, İnkılâp ve AKA Kitabevleri Koll. Şti., İstanbul 1977.

Kitapta dersin neden okutulması gerektiği başlığında Türk İnkılâbı'nın önemine değinildikten sonra “İnkılâbımız yepyeni kuşaklar yarattı. Bu genç kuşakların eski ve yeni toplum düzenimizi tanımaları gerektir. Genç kuşaklar, Türk İnkılâbının hangi koşullar altında oluştuğunu ve nasıl gerçekleştirildiğini bilmelidirler. Bunları bilip anlayamazlarsa, bireyi oldukları toplumun dertlerini ve onları giderme yollarını saptayamazlar. Sonuçta, sorumluluk yerlerine geldikleri zaman olumlu işler göremezler. Çabaları, bocalamalar içinde boğulur. Tam bilinçli olan Türk aydını, kendisini yaratan Atatürk İnkılâbının gelişimini iyice tanırsa, geleceğe ait pek çok sorunların çözümünü yine bu inkılâbın ilkeleri içinde bulur. Bu, inkılâbımızın pekiştirilmesi bakımından son derece gereklidir. Bütün bu nedenlerle Türk İnkılâp Tarihi dersi, Türk okullarında ve yüksek kurumlarında okutulmaktadır.”⁸⁷² cümleleri ile belirtilmiştir. Kitabın dikkat çeken özelliği yakın tarih konularını da kapsamasıdır. 27 Mayıs Devrimi ve 12 Mart 1971 Muhtırası kitabın konuları arasındadır.⁸⁷³

3) Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi Dersleri: Kemal Ertürk tarafından lise III'ler için yazılan kitap 1981 yılında basılmıştır. 80 sayfa olan kitap, Cumhuriyetin ilanı ile başlayan inkılâpları, II. Dünya Savaşı ve sonrasını; Kore Savaşını, Atatürk ilkelerini ve bütünleyici ilkeleri içermektedir.⁸⁷⁴

4) Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi: Emniyet Genel Müdürlüğü yayınlarından 1985 yılında çıkan ders kitabı 64 sayfadan oluşmaktadır. Kitabın Giriş kısmında dersin konusu ve öneminden sonra Kurtuluş Savaşı'ndan önce Osmanlı İmparatorluğu'nun durumu, Birinci Dünya Savaşı, Mondros Mütarekesi ve yurdun paylaşılması, milli varlığa düşman cemiyetler, milli cemiyetler, Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a gelişi ve duruma bakışı, TBMM hükûmetine karşı isyan hareketleri, İstanbul hükûmetince yürütülen ayaklanmalar, İstanbul hükûmetinin ve işgal kuvvetlerinin kışkırtmaları sonucunda çıkan ayaklanmalar, Kurtuluş Savaşı'ndaki muharebeler, Lozan Konferansı ve Barışı konuları yer almaktadır. I. Bölüm Yeni Türk Devleti'nin kuruluşu, II. Bölüm Cumhuriyetin ilanı ve yapılan yenilikler, III. Bölüm Türk İnkılâbının dayandığı ilkeler

⁸⁷² Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, *Harp Okulları İçin Türk İnkılâp Tarihi Ders Kitabı*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1973, s.2.

⁸⁷³ *Harp Okulları İçin Türk İnkılâp Tarihi Ders Kitabı*, s.194-198.

⁸⁷⁴ Kemal Ertürk, *Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi Dersleri-Lise III*, Felma Yayınları, 1981.

ve İnkılâbın nitelikleri, IV. Bölüm Atatürk İnkılâplarının korunması konularından oluşmaktadır.⁸⁷⁵

5) Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi I-II-III-IV: Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi yayınlarından çıkan Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi ders kitapları I, II, III ve IV olmak üzere toplam dört adettir. Bu kitapların her biri sınıfta okutulmaktadır. Buna göre I. kitap Türk İnkılâbını doğuran sebepleri, Kurtuluş Savaşı'nı, bu arada gerçekleştirilen büyük yenilikleri, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu ve ilk önemli yıllarını anlatmaktadır. II. kitap ise Atatürk'ün belli başlı İnkılâplarını, Türkiye Cumhuriyeti'nin iç ve dış siyasetini ve Atatürk İlkelerini kapsamaktadır.⁸⁷⁶ III. kitap Atatürk'ün çeşitli konulardaki görüşlerini anlatırken, IV. kitapta da yine Atatürk'ün çeşitli konulardaki görüş ve düşünceleri incelenilmeye devam edilmiştir.⁸⁷⁷ Böylece ders 4 yıla yayılmış ve her yıl için bir kitap kullanılmıştır.

6) Ortaokul Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük: İsmet Parmaksızoğlu tarafından yazılan kitap 1982 yılında çıkarılan karar ile ortaokullar için ders kitabı olarak okutulmaya başlamıştır. Askeri yönetim döneminde kabul edilen bir ders kitabı olması nedeni ile önemlidir. Kitabın 1983, 1985 gibi çeşitli yıllara ait basımları vardır. 1983 yılındaki basımı 3. baskısı olup Milli Eğitim Basımevi'nde ve İstanbul'da, 1985 yılındaki basımı ise 5. Baskısı olup Türk Tarih Kurumu Basımevi'nde Ankara'da basılmıştır.⁸⁷⁸

Kitap, askeri yönetim tarafından kabul edilmesi ve ortaokullar için okutulan tek ders kitabı olması nedeni diğer ders kitaplarına nazaran daha fazla önem taşımaktadır. Kitap 9 bölümden oluşmaktadır. Bölümlerin içerikleri şu şekildedir:

Türk İnkılâbı Tarihine Giriş

Birinci Dünya Savaşı Öncesi Genel Durum: Avrupa'da Gelişmeler, Endüstri İnkılâbı, Sömürgecilik.

⁸⁷⁵ *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi*, T.C. İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü Eğitim Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 1985.

⁸⁷⁶ Ahmet Mumcu, *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi-II*, (Ed.: Osman Nedim Zıllıoğlu), T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 42, Ankara 1984, s.sunuş bölümü

⁸⁷⁷ Yaşar Yücel-Turhan Feyzioğlu-Ahmet Mumcu- Suat İlhan-Günsel Renda-Mehmet Gönübol, *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi-IV*, (Ed.: Osman Nedim Zıllıoğlu), T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 125, Ankara 1985, s.sunuş bölümü.

⁸⁷⁸ İsmet Parmaksızoğlu, *Ortaokul Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983; İsmet Parmaksızoğlu, *Ortaokul Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük*, TTK, Ankara 1985.

Birinci Dünya Savaşı Öncesi Osmanlı İmparatorluğu: XIX. Yüzyılın Sonunda Osmanlı İmparatorluğu, İkinci Meşrutiyet, Osmanlı İmparatorluğunu Sarsan Son Savaşlar.

BİRİNCİ BÖLÜM: Birinci Dünya Savaşı: Birinci Dünya Savaşının Nedenleri ve Savaşın Gelişmesi, Savaşta Cepheler, Osmanlı İmparatorluğunun Savaşa Girmesi ve Savaşın Sonuçları, Savaşa Nasıl Katıldık, Savaş Cepheleri, Savaşın Sonu.

İKİNCİ BÖLÜM: Kurtuluş Savaşı Öncesi Osmanlı İmparatorluğunun Durumu, Mondros Ateşkes Andlaşması Osmanlı İmparatorluğunun sonu oldu, Ateşkes ve Azınlıklar, Ateşkes ve Türkler, İşgaller Karşısında Osmanlı Yönetiminin Tutumu, İşgaller Karşısında Mustafa Kemal Paşa'nın Tutumu.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: Mustafa Kemal'in Hayatı: Okul Hayatı, Osmanlı Ordusunda Geçen Yıllar, İtalya Savaşında Mustafa Kemal, Balkan Savaşları ve Mustafa Kemal, Birinci Dünya Savaşında Mustafa Kemal, Mustafa Kemal'in Kişiliği.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: Kurtuluş Savaşı: Kuva-yi Milliye Hareketi, Mustafa Kemal'in Samsun'a Çıkışı ve Milli Birliğin Uyandırılması, İşgallere Karşı İlk Direniş, Amasya Genelgesi ve Önemi, Erzurum ve Sivas Kongreleri, Erzurum Kongresi, Sivas Kongresi, Osmanlı Hükûmetleri ve Temsil Heyeti, Son Osmanlı Mebusan Meclisi, Milli Misak, İstanbul'un İşgali, Türkiye'de Büyük Millet Meclisi'nin Açılması, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Görevleri, Büyük Millet Meclisi Hükûmetine Karşı Ayaklanmalar, Sevr Andlaşması, Türk Ordusunun Kuruluşu, Savaş Nasıl Gelişti, Kurtuluş Savaşında Cepheler, Ermeni Sorunu ve Sonucu, Güney Cephesi, İnönü Muharebeleri ve Sonuçları, Birinci İnönü Muharebesi, Londra Konferansı, İkinci İnönü Muharebesi, Sakarya Meydan Muharebesi, Büyük Taarruz ve zafer, Mudanya Ateşkes Antlaşması, Lozan Konferansı Barışı Getiren Bir Zafer Oldu.

BEŞİNCİ BÖLÜM: Türk İnkılâbı, Çağdaşlaşmak Gereği, Siyasal Alanda İnkılâp-Saltanatın Kaldırılması, Cumhuriyetin İlanı, Halifeliğin Kaldırılması, Memleketin Yeniden Teşkilatlandırılması, Ankara Başkent Oluyor, Çok Partili Rejim Denemeleri, Yeni Türk Devletine Karşı Ayaklanmalar, Mustafa Kemal Paşa'ya Suikast, Menemen Olayı, Teşkilat-ı Esasiye (Anayasa) Kanunu, Özgür Düzeni Getiren Medeni Hukuk Oldu, Türk Kadını Erkeğine Eşittir, Eğitim ve Kültür Alnında İnkılâp, Eğitimde Birliğin Sağlanması, Yazıda İnkılâp, Türk Harfleri, Türklerin Tarihi ve Türk Dili, Sanat

ve Kültür Hareketleri, Toplumsal Alanda İnkılâp, Din Kurumlarının Düzenlenmesi, Kıyafette Değişiklik, Takvim, Saat ve ölçülerde Değişiklik, Soyadı Yasası, Sağlık Alanında Atılımlar, Ekonomi Alanında Gelişmeler, Tarım, Ticaret, Sanayi ve Bayındırlık Alanında Gelişmeler.

ALTINCI BÖLÜM: Türk Ordusu ve Milli Savunma, Askeri Alanda Gelişmeler, Milli Savunma

YEDİNCİ BÖLÜM: Türkiye Cumhuriyetinin Dış Siyaseti, Atatürk' n Dış Siyaset Anlayışı, Musul Sorunu ve Sonucu, Boğazlar Sorunu ve Sonucu, Balkan Antantı ve Sadabat Paktı, Hatay Sorunu ve Sonucu.

SEKİZİNCİ BÖLÜM: Atatürkçülük, Atatürk  lkeleri, Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Lâiklik, Devletçilik, İnkılâpçılık, Atatürk  lkelerinin Yurdumuz ve Dünya Milletleri İçin  nemi, Bütünleyici  lkeler, Bağımsızlık, Milli Egemenlik, Milli Birlik ve Beraberlik,  lke Bütünlüğü, Yurtta Barış ve Cihanda Barış,  ağdaşlık.

DOKUZUNCU BÖLÜM: Atatürk'ün  l m , Atatürk' n Hastalığı, Atatürk'ün  l m , Atatürk Kronolojisi, Başvuracağınız Kaynak Kitaplar.

Sözlük.⁸⁷⁹

Kitapta dikkat çeken bir husus İstiklal Marşı başlığının altında yer alan “(Kahraman ordumuza)” ibaresinin bulunmasıdır.⁸⁸⁰ Bu ifadenin yer almasında askeri yönetim döneminde basılmış olmasının etkisi vardır.

Kitaptaki konuların dağılımına bakıldığında Osmanlı Devleti'nin son dönemleri, I. Dünya Savaşı, Milli Mücadele, inkılâplar ve Atatürk ülkelerine ağırlık verildiği görülmektedir. Yine kitapta Türk Ordusu ile ilgili bir bölümün yer alması, sürekli olarak Türk Ordusunu yüceltici ifadelerin kullanılması da darbe sonrası dönem olması nedeni ile bilhassa dikkat çekmektedir. Okuma parçalarında da genellikle Mustafa Kemal Atatürk ile ilgili anılara yer verilmiş, kitabın çeşitli yerlerinde “Atatürk Diyor ki” başlığı ile de Atatürk'ün bazı konulardaki sözlerine yer verilmiştir. Böylece 12 Eylül' n temel hedeflerinden birisi olduğunu iddia ettiği Atatürkçülük etrafında birlik olmuş, Atatürk  lke ve İnkılâplarına bağlı nesiller yetiştirilme hedefine yönelik adımlar atılmıştır. Kitabın dikkat çeken bir diğer özelliği de daha öncede değinildiği üzere 15.7.1981 tarih

⁸⁷⁹ Parmaksızoğlu, *Ortaokul Türkiye Cumhuriyeti.....*, s.III-VII.

⁸⁸⁰ Parmaksızoğlu, *Ortaokul Türkiye Cumhuriyeti.....*, s.3.

ve 126 sayılı karar uyarınca kitapta 1938 yılından sonraki konulara yer verilmemiş olmasıdır.

7) Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi: Mükerrerem K. Su ve Prof. Dr. Ahmet Mumcu tarafından yazılan kitap 1982 yılında çıkarılan karar ile orta öğretim kurumları için ders kitabı olarak okutulmaya başlamıştır. Askeri yönetim döneminde kabul edilen bir ders kitabı olması nedeni ile önemlidir. 1982 yılındaki basımı 2. baskısı olup Grafik Sanatlar Matbaacılık AŞ.'de ve İstanbul'da basılmıştır. Kitap toplam 311 sayfadan oluşmaktadır.⁸⁸¹

Kitap, askeri yönetim tarafından kabul edilmesi ve orta öğretim kurumları için okutulan tek ders kitabı olması nedeni diğer ders kitaplarına nazaran daha fazla öneme sahiptir. Kitabın konuları şu şekildedir:

Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi Dersini Neden Öğreniyoruz?

GİRİŞ: XX. Yüzyılın Başında Osmanlı İmparatorluğu: II. Meşrutiyet Dönemi, Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşları (Sebepleri, Birinci Balkan Savaşı ve Sonucu, İkinci Balkan Savaşı ve Sonucu), Birinci Dünya Savaşı (Savaşın Sebepleri, Savaşın Çıkışı, Osmanlı İmparatorluğunun Savaşa Girişi, Cepheler, Savaşın Sona Ermesi).

BİRİNCİ BÖLÜM: Birinci Dünya Savaşı Sonunda Osmanlı İmparatorluğunun Durumu: Mondros Ateşkes Anlaşması ve Uygulaması, Osmanlı İmparatorluğunun Paylaşılması Tasarıları, Wilson İlkeleri ve Paris Barış Konferansı, İzmir'in İşgali, Memleketin İç Durumu ve Cemiyetler (Osmanlı Devletinin Durumu, Millî Varlığa Düşman Cemiyetler, Millî Cemiyetler, Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a Gelişi ve Duruma Bakışı).

İKİNCİ BÖLÜM: Mustafa Kemal'in Hayatı: Mustafa Kemal'in Çocukluğu ve İlk Gençlik Yılları, Mustafa Kemal'in Komutanlık Dönemi (19.5.1919'a kadar), Mustafa Kemal'in Kişiliği.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: Kurtuluş Savaşı: HAZIRLIK DÖNEMİ: Kuva-i Milliye Hareketinin Başlaması ve Batı Cephesinin Kurulması, Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a Çıkışı ve Millî Bilincin Uyandırılması, Amasya Genelgesi, Erzurum Kongresi ve Önemi, Sivas Kongresi, Damat Ferit Hükümetinin Tutumu, Ali Rıza Paşa Kabinesi,

⁸⁸¹ Mükerrerem K. Su-Ahmet Mumcu, *Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi-Orta Öğretim Kurumları*, Grafik Sanatlar Matbaacılık A.Ş., İstanbul 1982.

Amasya Görüşmesi ve Sonuçları, Temsil Kurulu'nun Ankara'ya Gelişi, Son Osmanlı Mebusan Meclisi ve Misak-ı Millî, İstanbul'un Anlaşma Devletlerince Resmen İşgali ve Mebusan Meclisi'nin Dağıtılması, Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Açılması, Yeni Türk Devletinin İlk Anayasası.

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ HÜKÜMETİ İLE İSTANBUL HÜKÜMETİNİN MÜCADELESİ: İstanbul Hükümetinin Tutumu, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Karşı Ayaklanmalar (Doğrudan Doğruya İstanbul Hükümetince Yürütülen Ayaklanmalar, İstanbul Hükümetinin ve İşgal Güçlerinin Kışkırtmaları Sonucunda Çıkan Ayaklanmalar, Azınlıkların Çıkardıkları Ayaklanmalar, Kuva-i Milliye Yanlısı Olup Sonradan Ayaklananlar), Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Tedbirleri.

SEVR BARIŞ ANDLAŞMASI: Sevr Barış Andlaşması ve Önemli Maddeleri, Sevr Andlaşmasına Karşı Tepkiler.

DÜZENLİ ORDUNUN KURULMASI

MUHAREBELER VE SONUÇLARI (Sakarya Muharebesine Kadar): Ermeni Sorunu ve Ermenilerle Savaş (Birinci Dünya Savaşına Kadar Ermeni Sorunu, Birinci Dünya Savaşında Ermeni Sorunu, Kurtuluş Savaşında Ermeni Sorunu ve Gümrü Andlaşması), Güney Cephesindeki Çarpışmalar, Batı Cephesi Muharebeleri ve Sonuçları (Çerkes Ethem Olayı, Birinci İnönü Muharebesi, Londra Konferansı, Ruslarla İlişkiler ve Moskova Andlaşması, İkinci İnönü Muharebesi, Kütahya-Eskişehir Muharebeleri, Ordunun Sakarya'nın Doğusuna Çekilmesi, TBMM'nin Tepkileri, Mustafa Kemal'in Başkomutan Seçilmesi, İstiklâl Marşının Kabulü).

SİYASİ İLİŞKİLER: Amerika ile Olan İlişkiler, Sovyet Rusya ile Olan İlişkiler, . Fransa ile Olan İlişkiler, İtalya ile Olan İlişkiler, Afganistan ile Anlaşma, İngilizlerle Olan İlişkiler.

SAKARYA MEYDAN MUHAREBESİ VE SONUÇLARI: Sakarya Meydan Muharebesi, Mustafa Kemal Paşa'ya Mareşallik ve Gazilik Unvanlarının Verilmesi, Fransa ile İlişkiler ve Kars Andlaşması, Fransa ile İlişkiler ve Ankara Andlaşması, Anlaşma Devletlerinin Barış Önerileri.

BÜYÜK TAARRUZ VE SONUÇLARI: Taarruz Hazırlıkları ve Taarruzun Başlaması, Başkumandan Meydan Muharebesi ve Anadolu'nun Düşmandan Temizlenmesi, Mudanya Ateşkes Anlaşması, Esasları, Önemi, Saltanatın Kaldırılması, Lozan Konferansı ve Barışı (Konferansa Hazırlık, Görüşme Konuları ve Katılan Devletler, Görüşmelerin Başlaması ve Kesilmesi, Lozan Barış Andlaşması Esasları ve Önemi), İkinci Türkiye Büyük Millet Meclisi

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: Cumhuriyet Dönemi: CUMHURİYETİN İLANI VE HALİFELİĞİN KALDIRILMASI: Cumhuriyetin İlânı ve Mustafa Kemal Paşa'nın İlk Cumhurbaşkanı Seçilmesi, Halifeliğin Kaldırılması ve Bunun Önemi (Halifeliğin Anlamı, Halifeliğin Kaldırılması, Halifeliğin Kaldırılmasının Önemi).

PARTİLER VE ÇOK PARTİLİ DÖNEME GEÇİŞ DENEMELERİ: Türk İnkılâbı ve Demokrasi, Cumhuriyet Halk Fırkası, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve şeyh Sait Ayaklanması, Mustafa Kemal'e Suikast Girişimi, Serbest Cumhuriyet Fırkası ve Menemen Olayı.

İNKILÂBIN GELİŞİMİ- DEVLET VE TOPLUM KURUMLARININ LAİKLEŞMESİ: Devlet Düzeni ve Hukuk, Osmanlı Devletinde Hukuk, Din-Devlet İlişkilerinin Aşamaları, Türk Medeni Kanununun Kabulü ve Karakteri.

EĞİTİM VE KÜLTÜR ALANINDA İNKILÂP HAREKETLERİ: Eski Eğitim Sistemi, Tevhid-i Tedrisat Kanunu, Medreselerin Kaldırılması, Türk Harflerinin Kabulü, Eğitim-Öğretim Alanındaki Gelişmeler, Yeni Tarih Anlayışı, Türk Dilinin Gelişmesi.

TOPLUMSAL YAŞAYIŞIN DÜZENLENMESİ: Laiklik İlkesinin Yerleştirilmesi Çabalarının Sürmesi, Tekkelerin, Zaviyelerin ve Türbelerin Kapatılması, Kıyafette Değişiklik, Soyadı Kanunu'nun Kabulü, Takvim, Saat ve Ölçülerde Değişiklik.

EKONOMİ ALANDA GELİŞME: Millî Ekonominin Kurulması (Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Ekonomik Durum, Millî Ekonomi İlkesi ve Uygulanması, Tarım, Ticaret, Sanayi ve Madencilik), Bayındırlık ve Ulaştırma Alanında Gelişme, Sağlık ve Tıp Alanında Gelişme.

BEŞİNCİ BÖLÜM: Türk Ordusu ve Milli Savunma

ALTINCI BÖLÜM: Atatürk Döneminde Türkiye Cumhuriyeti'nin Dış Siyaseti: Nüfus Mübadelesi, Yabancı Okullar Sorunu, Irak Sınırı ve Musul Sorunu, Milletler Cemiyeti ve Milletler Cemiyeti'ne Girişimiz, Balkan Antantı, Montrö (Montreux) Sözleşmesi, Sadabat Pakı, Hatay Sorunu.

YEDİNCİ BÖLÜM: Atatürkçülük; Türk İnkılâbının Dayandığı İlkeler ve İnkılâbın Nitelikleri: TEMEL İLKELER: Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Laiklik, Devletçilik, İnkılâpçılık.

BÜTÜNLEYİCİ İLKELER: Milli Egemenlik, Milli Birlik ve Beraberlik, Ülke Bütünlüğü, Özgürlük ve Bağımsızlık, Yurtta Barış- Cihanda Barış, Akılcılık ve Bilimsellik, Çağdaşlık ve Batılılaşma, İnsan ve İnsanlık Sevgisi.

TÜRK İNKILÂBININ NİTELİKLERİ

SEKİZİNCİ BÖLÜM: Atatürk'ün Ölümü ve İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı Seçilmesi: Atatürk'ün Ölümü, İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı Seçilmesi, Türk Milletine Yayınladığı Bildirisi.

Kitapta Anlatılan Ve Yazılan Olayların Kronolojisi.

Sözlük.

Bibliyografya.⁸⁸²

Konuların dağılımına bakıldığında tıpkı İsmet Parmaksızoglu'nun kitabında olduğu gibi bu ders kitabında da Osmanlı Devleti'nin son dönemleri, I. Dünya Savaşı, Milli Mücadele, İnkılâplar, Atatürk İlkeleri ve Atatürk dönemine ağırlık verildiği görülmektedir. Yine Türk Ordusu ile ilgili bir bölüm yer almaktadır. Su ve Mumcu tarafından yazılan bu kitapta da 15.7.1981 tarih ve 126 sayılı karar uyarınca 1938 yılından sonraki konulara yer verilmemiştir.

⁸⁸² Su-Mumcu, *Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi*....., s.III-VIII.

5.2.2. Askeri Yönetim Dönemine Ait İnkılâp Tarihi Ders Kitaplarındaki Bazı Söylemler

Askeri yönetim dönemindeki bakış açısının anlaşılması bakımından dönemin iki ders kitabındaki konu ve ifadelere bakmak gerekmektedir. Çünkü içerik açısından bakıldığında İnkılâp Tarihi ders kitaplarında darbe sonrası dönemde Osmanlı'nın son dönemlerine ait konuların genişletilirken yakın tarih konularının da kaldırıldığı görülmektedir. Darbe öncesinde 27 Mayıs ve 12 Mart dönemleri kitaplardaki yerlerini alırlarken darbe sonrası dönemde Türk demokrasi tarihinin, 27 Mayıs ve 12 Mart dönemlerinin müfredattan çıkarıldığı, konuların Atatürk dönemi ile sınırlandırıldıkları görülmektedir. Her iki dönemin dikkat çeken ortak konularından birisi Türk Ordu ve Milli Savunma başlığını taşıyan konudur.

5.2.2.1. Ders Kitaplarında İnkılâp Tarihi Derslerinin Öneminin Anlatılması

Türk İnkılâbı Tarihine Giriş başlığında İnkılâp Tarihinin önemi “Büyük Türk tarihinin son kesimini içine alan Türk İnkılâbı Tarihi, milletimizin geçirdiği son büyük aşamanın destanıdır. Eski dünyada, Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarında zaman zaman ve yer yer büyük devletler, imparatorluklar kuran Türk milleti, bu inkılâpla dünyanın en saygın milletlerinden olduğunu bir kez daha dünyaya duyurmuştur.

Altı yüz yıllık Osmanlı İmparatorluğu Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkınca, galip devletlerin ölçülemeyecek derecede düşmanlık, öç alma, Türk devletini, hatta Türk milletini yok etme duygularıyla karşılaştık. Bu öç alma, bu düşmanlık nereden ve neden kaynaklanıyordu? Türk milletine ve Türk vatanına yönelen bu düşmanlığın kaynaklarını yine tarihi incelemekle buluruz.

Türkler, 1071'de kazandıkları Malazgirt Savaşı'ndan 1683'te olan İkinci Viyana Kuşatması'na değin Avrupalı orduları yenilgiden yenilgiye uğratmışlar, üstünlüklerini bütün dünyaya kabul ettirmişlerdi, fakat şimdi Birinci Dünya Savaşı'nda son güçlerini de harcamışlar yenik düşmüşlerdi. Öyleyse tarihten gelen bu öç, artık alınmalıydı.”⁸⁸³ ifadeleri ile anlatılırken yine aynı başlıkta Türk milletinin ve ordusunun Kurtuluş Savaşı'ndaki kahramanlıkları “... Ana yurdumuzu da çeşitli yollar ve yöntemlerle

⁸⁸³ Parmaksızoğlu, *Ortaokul Türkiye Cumhuriyeti*....., s.5.

parçalamak, bölmek ve kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak istekleriyle karşılaşınca, Türk milleti bağrından çıkardığı rütbesiz erinden, en büyük generaline, okuması yazması olmayan vatandaşından, en büyük bilginine varıncaya kadar, çelik bir iradeyle bu tasarılar hayır dedi. İşte Türk Kurtuluş Savaşı ve onu izleyen Türk inkılâbı bu iradenin eseridir.”⁸⁸⁴ cümleleri ile dile getirilmiştir. Bu cümleler analiz edildiğinde milliyetçiliğe vurgu yapıldığı görülmektedir. Türk devleti ve milletine karşı planlar yapıldığı fakat kahraman Türk milletinin her kesimi ile bu planlara karşı çıktığı anlatılarak öğrencilerde vatan ve millet sevgisi oluşturulmaya çalışılmıştır.

Su ve Mumcu’nun kitabında ise “Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi Dersini Neden Öğreniyoruz?” başlığında ülkenin sahip olduğu önemden bahsedilerek tehditlere sürekli olarak açık olduğu vurgulandıktan sonra Atatürk’ten ve yaptığı hizmetlerden bahsedilmiştir. Ardından da bu soruya “İşte başlangıçta belirttiğimiz iç açıcı şeyleri bugün bir hayal değil, gerçek olarak kabul ediyorsak bunu Atatürk’e borçluyuz. Bugünün sorunlarını iyice anlayabilmek ve onları sağlıklı çözüm yollarına götürebilmek için Atatürk’ün işe nasıl başladığını, yurdu kurtarmak için neler yaptığını, iç ve dış düşmanlarla nasıl mücadele ettiğini, başarısının sırrını öğrenmek zorundayız. O’nun ilkeleri doğrultusunda çalışmanın zorunlu olduğunu kavramalıyız. Bunun için de yakın geçmişimizin tarihini bilmeli, Atatürk’ün yaptıklarını ve ilkelerini öğrenmeliyiz. Bu nedenle Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi’ni dikkatle okumalıyız. Bunu yapmak zorundayız. Yalnız bizim, sizin değil; gelecek kuşakların mutluluğu için de bu gereklidir. Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi dersi, bugünkü düzeye hangi aşamalardan sonra gelindiğini anlatan bir derstir....

Atatürk şöyle demiştir:

‘Türk! Öğün, çalış, güven.’

Öğünmek ve güvenmek ancak çalışmakla, çok çalışmakla gerçekleşebilir. Bunu bir an bile aklımızdan çıkarmamalıyız.”⁸⁸⁵ şeklinde cevap verilmiştir.

⁸⁸⁴ Parmaksızoğlu *Ortaokul Türkiye Cumhuriyeti*....., s.6.

⁸⁸⁵ Su-Mumcu, *Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi*....., s.XII.

5.2.2.2. Osmanlı Devleti ile İlgili Söylemler

XIX. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu başlığında devletin geride kalması ve kurtuluş çabaları “Türk milletinin tarihinde kurduğu imparatorlukların en büyüklerinden ve en uzun ömürlülerinden olan Osmanlı İmparatorluğu, XIX. yüzyıl başlarken, kendi gelenekleri içine gömülmüş. Batı Avrupa’da gelişen inkılâplardan habersiz yaşamakta idi, Osmanlı devleti Batı devletlerinin gittikçe gelişmeleri karşısında, ordudan başlamak üzere devlet teşkilatında birtakım ıslahat hareketlerinde bulundu...

İmparatorluğu oluşturan milletlerin içte çıkardıkları ayaklanmalar (Yunan, Sırp, Bulgar, Karadağ, Arnavutluk, Yemen, Dürzi ayaklanmaları) ile Rus saldırıları karşısında Türk milleti, imparatorluğu korumak ve yaşatmak için bu yüzyıl içinde olan savaşlarda sonsuz maddi ve manevi fedakârlıklarda bulunmuş; başarısız savaşların tükettiği maddi güçleri yanında, milyonlarca çocuğunu şehit vermiş, göçler ve kıyımlarla gittikçe güçsüzleşmişti.”⁸⁸⁶ şeklinde dile getirilmiştir. Burada da Osmanlı Devleti’nin büyüklüğüne vurgu yapıldığı gibi halkın saldırılar karşısında kahramanca ve fedakârca mücadele ettiği belirtilmiştir. Böylece öğrencilere milletin geçmişteki örnek davranışları anlatılmaya ve kavratılmaya çalışılmıştır.

5.2.2.3. Çanakkale Savaşları, Mondros Mütarekesi, Millî Mücadele vb. Konuların Anlatımı

Çanakkale’deki kahramanlıklar “Düşmanlar, Rus çarlığına her çeşit yardımı ulaştırmak için en kestirme ve kolay yol olan Boğazları açarak Karadeniz’e çıkmak istediler. Güçlü donanmaları ve silah üstünlükleriyle bunu kolayca başaracaklarını sandılar. Çanakkale Boğazında tarihte az görülmüş savaşlar oldu. Önce donanmalarıyla Boğaz istihkâmlarına saldırdılar. 18 Mart 1915 günü Türk topçusunun yılmak bilmeyen ateşi altında bu ünlü donanma en güçlü gemilerini Boğaz sularına gömmek zorunda kaldı. Bunun üzerine Anzak, (Avustralya-Yenizelanda) Cezayirli, Hintli sömürge askerleriyle İngiliz ve Fransız orduları, Gelibolu yarımadasına çıktılar ve Çanakkale Boğazını kara gücüyle açma hevesine kapıldılar. Bu teknik ve silah üstünlüğü, bir kez daha yurt severlik, inanç ve millî birlik önünde, bunları simgeleyen Türk subay ve

⁸⁸⁶ Parmaksızoğlu, *Ortaokul Türkiye Cumhuriyeti*....., s.12.

erlerinin karşısında yenilgiye uğradı. Karaya çıkan düşmanı Türk erleri göğüslediler.”⁸⁸⁷ cümleleri ile anlatılmıştır.

Mondros Ateşkes Antlaşması’nın uygulanmasının Kurtuluş Savaşı’nı doğuran ana nedenlerden birisi olduğu da “Gerçekte yenilgiye uğrayan ve tükenen, Türk milletinin başında bulunan padişah ve onun ailesiydi. Bilinmesi gereken bir şey vardı ki, o da, Türk milletinin tükenmez öz cevheri ve ölmez ruhuydu. İşte bu özü tanımayan, Türk milletini de sömürgelerindeki öteki milletlere, topluluklara göre kıyaslayan, Birinci Dünya Savaşının galipleri, İngiltere, Fransa ve İtalya politikacıları böyle bir yanlış tanımayla ateşkes antlaşmasını uygulamaya kalktılar. Bu yanlış tutum, Türk Kurtuluş Savaşını gerçekleştiren başlıca neden oldu.”⁸⁸⁸ ifadeleri ile açıklanmaktadır.

Kuva-yi Milliye de “Türkiye’yi sömürgeleştirmek isteyen devletler ise, Kuva-yi Milliye Hareketini bastırmak için batıda Yunanlıları, güneyde Fransızları, doğuda Ermenileri, Türk milleti üzerine sürdüler. Bu saldırılar, direncin o oranda artmasına yarayan bir araç oldu. Kuva-yi Milliye ruhu, bu ateş ve kan içinde çelikleşti, gürleşti. Yıkılmaz bir kale, ölümsüz bir ruh oldu.”⁸⁸⁹ şeklinde anlatılarak, öğrencilerin geçmişi ile gurur duymaları sağlanmaya çalışılmıştır. Yine İzmir’in işgalini anlatan “İzmir’in işgali, millî direnişi kamçılayan bir olay oldu. Bütün Türk halkı büyük bir heyecana kapıldı. Yunanlıların İzmir’den sonra çevreyi de işgale kalkışmaları bu heyecanı artırdı.”⁸⁹⁰ cümleleri de aynı doğrultudaki ifadeleri içermektedirler.

Cumhuriyetin ilanında kullanılan “Vatan sevgisine, erdemliğe dayanan Millî hükûmet, o günden sonra milletini yücelten nice mutlu sonuçlar elde etti. Bu iki yıl içinde Türk orduları kesin zaferi sağladılar. Millî Misak içindeki vatan topraklarını düşmandan temizlediler. Yeni Türk devleti, bütün görkemiyle ortaya çıkmış bulunuyordu. Birinci Meclis görevini öğünçle tamamlamıştı.”⁸⁹¹ cümleleri de yine millî hükûmetin hizmetlerini anlatmak için kullanılmışlardır.

⁸⁸⁷ Parmaksızoğlu, *Ortaokul Türkiye Cumhuriyeti*....., s.25.

⁸⁸⁸ Parmaksızoğlu, *Ortaokul Türkiye Cumhuriyeti*....., s.34.

⁸⁸⁹ Parmaksızoğlu, *Ortaokul Türkiye Cumhuriyeti*....., s.61.

⁸⁹⁰ Parmaksızoğlu, *Ortaokul Türkiye Cumhuriyeti*....., s.65.

⁸⁹¹ Parmaksızoğlu, *Ortaokul Türkiye Cumhuriyeti*....., s.124.

5.2.2.4. Mustafa Kemal Atatürk Anlatılırken Kullanılan Söylemler

Su ve Mumcu'nun kitabındaki görsel öğelerde Mustafa Kemal'in resminin altında "Yurdumuzun kurtarıcısı, devletimizin kurucusu Atatürk"⁸⁹², "Hayatını çok sevdiği milletin gönenç ve mutluluğuna adanmış Atatürk" ve Abdülhamid için de "Memleketi uzun yıllar istibdatla yöneten II. Abdülhamit."⁸⁹³ şeklindeki ifadeler kullanılmıştır.

Parmaksızoglu'nun kitabındaki okuma parçalarından birisi "Atatürk'ün Dehası, Davranışları ve Çalışma Biçimleri" başlığını taşımaktadır.⁸⁹⁴ Burada Atatürk'ün üstün kişiliği anlatılmış, böylece öğrencilerin onun niteliklerini örnek almaları amaçlanmıştır.

Atatürk anlatılırken "Atatürk, batı sömürgecilerinin karşısına çıkan ve ülkesini yarı sömürgecilerden tam sömürüye götürmek isteyenlere engel olan ilk önderdir. Afrikalılara, Asyalılara bağımsızlık ve kurtuluş yolunda güç veren ilk kahramandır. Siyasi bağımsızlıktan sonra çağdaşlaşma yolunda atılacak adımları, ilkeleriyle esir milletlere tanıtan ilk devlet adamıdır.

Bütün bu özellikleriyle Atatürk, çok sevdiği milletin ölçülerinin üstünde, millî bir kahraman olduğu kadar, evrensel bir kişi olarak yükselmektedir." ifadeleri kullanılmıştır.⁸⁹⁵ Böylece, Tarih öğretiminde vurgulanmış olan Atatürk'ün sadece milli değil aynı zamanda evrensel değerini de kavratmak olan hedefe de değinilmiştir.

Su ve Mumcu'nun kitabında Mustafa Kemal'in kişiliği ve Türk milletine verdiği önem konusunda "En umutsuz durumda vatani kurtarmayı başaran, yeni bir devlet kurarak Türk tarihinde büyük bir oluşumun önderi olan Mustafa Kemal, sıradan bir kişi değildi. İnsanların içinden doğuştan çeşitli yeteneklere sahip kimseler çıkar... Bazı dehalar da içinden çıktıkları toplumları felâketlerden kurtarır, onlara yeni hayat ilkeleri aşılarlar. Bu tür dehaların sayısı çok azdır. Tüm topluma seslenebilmek ve onu peşinden sürüklemek için önderde çeşitli yeteneklerin bulunması gereklidir. Bu tür dehaların becerileri tek alanda olmaz, çeşitli alanlarda belirir. İşte Mustafa Kemal, tarihin çok ender kaydettiği bu tür önderlerden biridir. O'nun askerlik dehası tartışılmaz bir gerçektir. Ama bu niteliğinin yanı sıra devlet kuruculuğu, toplumu her yönü ile kapsayan inkılâpçılığı da vardır. Salt bir askerde çeşitli yeteneklerin bulunması mümkün

⁸⁹² Su-Mumcu, *Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi*....., s.IX.

⁸⁹³ Su-Mumcu, *Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi*....., s.1.

⁸⁹⁴ Parmaksızoglu, *Ortaokul Türkiye Cumhuriyeti*....., s.56-57.

⁸⁹⁵ Parmaksızoglu, *Ortaokul Türkiye Cumhuriyeti*....., s.171-172.

olmaz. Öyle ise Mustafa Kemal tek yönlü bir insan değildir. O, çeşitli niteliklere sahip bir deha, seçkin bir insan ve güçlü bir önderdir.

Mustafa Kemal'in kişiliğine damga vuran en büyük özelliği dehasından doğar: İlerici görüşlüdür, akıl ve mantık kuralları dışına çıkmaz, olayları önceden sezgi gücüne sahiptir, tedbir alırken zamanlamaya büyük özen gösterir, birleştiricidir. Bu niteliklerine bir de şunu eklemek gerekir: Mustafa Kemal içinden çıktığı millete aşıktır. Büyük bir milliyetçidir. Tek amacı, Türk milletini çağdaş uygarlık düzeyinin üstüne çıkarmaktır. Hayatında başka hiçbir isteği ve amacı olmamıştır.

Niteliklerini çok iyi tanıyan Mustafa Kemal, bunları hiçbir zaman öne sürüp, başarılarını kendisine mal etmemiştir. Bu, O'nun en belirgin yanlarından biridir. O'nun 'ben yaptım, ben kazandım, ben başardım' gibi kendisini övücü sözler söylediği görülmemiş, işitilmemiştir. Tam tersi, yaptıklarının hepsini millete mal etmiş, 'Türk milleti başardı' demiştir.⁸⁹⁶ cümlelerine yer verilmiştir. Burada Atatürk'ün millete olan sevgisine ve milletini çağdaş uygarlık düzeyinin üzerine çıkarma amacına değinilerek öğrencilere Türk milletini medeniyet dünyasında layık olduğu yere çıkarma bilinci kazandırılmaya çalışılmıştır.

Atatürk'ün ölümü de "Geride 17 milyon insanı gözyaşları içinde bırakarak, 10 Kasım sabahı saat 9'u beş gece büyük Türk, Tanrısına kavuştu."⁸⁹⁷ cümleleri de dikkat çekmektedir. Yine aynı konuda "Atatürk'ün ölümü, İkinci Dünya Savaşına doğru kayan dünyada büyük yankılar yaptı. Kendisi, beklediği bu savaşta milletin başında olamayacağından adeta üzüntülü olarak ruhunu Tanrısına teslim etmişti. Dünya milletleri ise kendilerine bu zor geçişte yol gösterecek bir önderi kaybetmekten üzüntülüydüler...."⁸⁹⁸ ifadeleri ile anlatılmıştır. Aynı konuda Anıtkabir'in resminin altında Hüseyin Rifat'ın ise şu dörtlüğüne yer verilmiştir. Bu dörtlükte Atatürk'e bağlılığı vurgulaması açısından dikkat çekmektedir:

“Öyle bir meş’ale yaktın ki bize ey Atatürk

Senin evladın olan artık izinden dönmez;

Ölümün başka ateş yaktı gönüllerde fakat,

⁸⁹⁶ Su-Mumcu, *Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi*....., s.52-53.

⁸⁹⁷ Parmaksızoğlu, *Ortaokul Türkiye Cumhuriyeti*....., s.179.

⁸⁹⁸ Parmaksızoğlu, *Ortaokul Türkiye Cumhuriyeti*....., s.181.

Güneşin nuru söner de o ateşler sönmez.”⁸⁹⁹

5.2.2.5. Türklerin Anlatılması ve Atatürk’ün Çeşitli Konulardaki Görüşleri

Parmaksızoğlu, Türklerin İslamiyet’in koruyucusu olduklarını anlatırken, Türklere karşı olan bu saldırıların amacının Haçlı Seferlerinin intikamını almak olduğunu İnönü Muharebeleri ve Sonuçları başlığında “Hiç kuşkusuz, kurtuluş savaşında kesin sonucu verecek olan, batı cephesi idi. İngiltere’nin besleyerek Türkleri yok edercesine ezmek ve de bin yıllık hilâl ve salıp kavgasının, haçlı seferlerinin bütün öcünü hilâli yani İslâmı koruyup yücelten bu milletten almak için, Anadolu’ya saldırttıkları Yunanlılara karşı kazanılacak, zafer, kesin sonucu verecekti. Bu da öyle kolay olmadı.”⁹⁰⁰ ifadeleri ile dile getirmiştir.

Milli Mücadele’de kazanılan zaferin Türk milletini yüceltmesi Mudanya Ateşkes Antlaşması konusunda “Bu zaferle, Türk milleti öldü, tükendi denilmekteyken, tarihinde eşi az bulunur bir başarıya ulaşmış oldu. Bu öyle bir zaferdi ki, Türk milletini dünyanın en onurlu milleti olarak yükseltiyordu.”⁹⁰¹ şeklinde dile getirilmiştir.

Atatürk’ün diğer milletler ve Türkler ile ilgili görüşleri “Atatürk, bütün milletlere saygı duyar, ama onların hepsinin üstünde Türk’ü görür. O’na göre, ‘Dünya yüzünde Türkten daha büyük, ondan daha eski, ondan temiz bir millet yoktur ve bütün insanlar tarihinde görülmemiştir.’ Atatürk tarih alanındaki olağanüstü çalışmalarıyla Türk’ün geçmişini aydınlatarak bu görüşe erişmiştir”⁹⁰² satırları kaleme alınarak öğrencilerde Atatürk ve millet sevgisi oluşturulmaya çalışılmıştır.

“Türk kadını, tarihin en eski günlerinden beri evine, çocuklarına sahip, iş hayatında kocasının yanında çalışan, fedakârlık örneği bir kadındır. Türk erkeği, yüzyıllardan beri cepheden cepheye koşarken eşi, çocuklarının yetiştiricisi, tarla, çiftlik ve bağlarda, dokuma tezgâhlarının başında ailenin geçimine katkıda bulunan iş ortağı, Türklük bilincini yuvada yaşatan, geliştiren tek varlıktır. Bunu da Kurtuluş Savaşına katılmakla ispatlamıştır.” cümleleri ile de Türk kadını ve Türk erkeğinin fedakârlıkları anlatılarak öğrencilerin bu özellikleri kazanmaları yönünde bir girişimde bulunulmuştur.

⁸⁹⁹ Parmaksızoğlu, *Ortaokul Türkiye Cumhuriyeti*....., s.185.

⁹⁰⁰ Parmaksızoğlu, *Ortaokul Türkiye Cumhuriyeti*....., s.100.

⁹⁰¹ Parmaksızoğlu, *Ortaokul Türkiye Cumhuriyeti*....., s.114.

⁹⁰² Su-Mumcu, *Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi*....., s.258.

Atatürk'ün Tarih ve Dil konusundaki görüşleri de “Atatürk Diyor ki;

Tarih, bir milletin nelere yetenekli olduğunu ve neler başarmaya gücü yettiğini gösteren en doğru kılavuzdur.

Dilin millî ve zengin olması, millî duygunun gelişmesinde başlıca etkidir. Türk dili, dillerin en zenginlerindendir. Yeter ki bu dil bilinçle işlensin.”⁹⁰³ cümlelerinde belirtilmiştir. Mustafa Kemal'in Türk olmakla gurur duyması ise “Mustafa Kemal Paşa şuralı buralı olmakla, şunun oğlu ya da soyundan bulunmakla değil, Türk olmakla öteden beri öğünürdü. Ama, Türk milleti son yüzyıllarda saltanatın Osmanlılık politikası nedeniyle ihmale uğramıştı.”⁹⁰⁴ ifadeleri ile dile getirilmiştir. Burada da Türklüğe vurgu yapıldığı görülmektedir.

5.2.2.6. Sultan Vahdettin'in Anlatılması

Su ve Mumcu'nun kitabında Vahdettin'in sadece kendisini düşündüğü “Bütün bu acıklı olaylar sırasında Osmanlı hükümeti sadece Ateşkes hükümlerine uyup uysal bir biçimde Anlaşma Devletlerinin buyruklarını yerine getiriyordu. Başta bulunan padişah vahdettin tahtının, tacının kaygısındaydı. Memleketin elden gitmekte oluşu onu etkilemiyordu...”⁹⁰⁵ sözleri ile ifade ediliyordu. Parmaksızoğlu ise Vahdettin'i “Padişahlığın son temsilcisi Vahdettin ise, devletin galip devletler elinde parçalandığı, Türk milletine yaşama hakkı bırakılmadığı bir dönemde sadece kendi saltanatını düşünen bir kimse oldu. Milletin kaderine el koyan Büyük Millet Meclisinin ona gösterdiği saygınlığa karşılık, özgürlük ve vatanları uğrunda didinen kendi milletine, boyun eğdirmek için düşmanla işbirliği yapacak kadar küçüldü. Gazi Mustafa Kemal Paşa Millî hükûmet adına Büyük Zafer'in kazanılacağı günlere dek ondan Millî hükûmeti, Büyük Millet Meclisini tanımasını kaç kez istemişti. Ama, Vahdettin kendi milletine inanmadığından, Türk milletinin başı olmak yerine, İngiltere'nin gölgesinde müslümanların halifesi olmayı yeğledi. İşte bu yönden de milletle saltanatın, ters düşmesi, onun sonuna geldiğini gösteriyordu.”⁹⁰⁶ cümleleri ile anlatmıştır. Her iki

⁹⁰³ Parmaksızoğlu, *Ortaokul Türkiye Cumhuriyeti*....., s.146.

⁹⁰⁴ Parmaksızoğlu, *Ortaokul Türkiye Cumhuriyeti*....., s.150.

⁹⁰⁵ Su-Mumcu, *Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi*....., s.22.

⁹⁰⁶ Parmaksızoğlu, *Ortaokul Türkiye Cumhuriyeti*....., s.124.

kitapta da Vahdettin'e aynı bakış açısının olduğu görülmektedir. Onun bir padişah olarak vatanını ve milletini korumak yerine kendisini düşündüğü anlatılmaktadır.

5.2.2.7. Din ve Laiklik Konuları ile İlgili Söylemler

Dönemin önemli araçlarından birisi olan din de bu kitaplarda unutulmamıştır. “... Atatürk belki de İslâmlığın parlak çağına dönüş yaparak, zamana ve akla uymayan, eskiyen hukuk kurallarını bir yana bırakarak devleti laikleştirmiştir. Ama İslâmlığın inanç ve ibadete dayanan kurallarına hiç dokunmamıştır. Atatürk kesinlikle dinsiz değildi. Şu sözleri söyleyen Atatürk'ün dinsiz olduğu, laiklikle dinsizliği getirdiği söylenebilir mi? ‘Tanrı birdir, büyüktür. Bizim dinimiz en makul (akla uygun) ve tabii (doğal) bir dindir. Ve ancak bundan dolayı da son din olmuştur. Bir dinin tabii olması için akla, fenne, ilme ve mantığa uyması gerekir. Bizim dinimiz bunlara tamamen uygundur... Ey millet, Allah birdir, şanı büyüktür. Peygamberimiz Efendimiz Cenabı Hak tarafından insanlara dinin gerçeklerini bildirmeye memur ve elçi olmuştur... İnsanlara feyz ruhu vermiş olan dinimiz akla, mantığa, gerçeğe tamamen uyuyor. Bu sebeple en mükemmel dindir... Varlık dünyasının bütün kanunlarını yapan Cenab-ı Haktır... Dinime, gerçeğin kendisine nasıl inanıyorsam buna da öyle inanıyorum.” Atatürk bunlar gibi daha birçok söz söylemiştir.”⁹⁰⁷ sözleri ile Atatürk'ün dine yaklaşımının ortaya konulmaya çalışıldığı görülmektedir.

Laiklik ilkesi “Önce şunu bilmeliyiz ki laiklik, ne dinsizlik, ne de din düşmanlığıdır. Aksine din duygusuna saygılı olmaktır. Nasıl olursa olsun, hiçbir vicdan üzerinde, hiç bir din adına baskı yapmamaktadır. İslam dini yapısında laiktir. Tanrı, Kur'an-ı kerimde ‘dinde rahiplik yoktur, dinde zorlama yoktur, benim dinim bana, seninki de sana’ der. İşte laiklik bu anlayışla benimsenmiştir. Böylece de din duygusunun politik alanlarda, çıkar çevrelerinde sömürülmesi engellenmiştir. Milletimizin temiz duyguları, inançları öyle sömürülmüş, din buyruğudur diye bir takım safsatalarla, yalanlarla öyle aldatılmıştır ki, halkı gerçek dine yöneltmek için bu ilke benimsenmiştir. Böylece aradan hacı, hoca, şeyh, derviş, tekke, türbe çıkarılarak Türk insanının tanrısına tek başına ve gönül rahatlığıyla yönelmesi gerçekleştirilmiştir.”⁹⁰⁸

⁹⁰⁷ Su-Mumcu, *Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi*....., s.264-265.

⁹⁰⁸ Parmaksızoğlu, *Ortaokul Türkiye Cumhuriyeti*....., s.168.

ifadeleri ile anlatılmış, Laikliğin dinsizlik değil aksine dine saygı olduğu anlatılmıştır. Yine konu ile ilgili olarak “Atatürk Diyor ki;

Ey Millet Allah birdir. Şanı büyüktür. Allahın selameti atıfeti, hayrı üzerinize olsun. Peygamberimiz efendimiz hazretleri, Cenab-ı Hak tarafından insanlara din gerçeklerini bildirmeye memur ve resul olmuştur. Dinimizin yasası cümlemiz biliyoruz ki şanı büyük Kur’an’daki emirlerdir.”⁹⁰⁹ örneği verilmiştir. Bu ifadeler de Türk-İslam Sentezi yoğunlaşmasının örneklerini teşkil etmektedirler.

5.2.2.8. Türk Ordusu ile İlgili Söylemler

Parmaksızoğlu’nun kitabında dikkat çeken bir diğer husus da Türk Ordusuna sık sık vurgu yapılmış olmasıdır. Hatta bu vurgular yapılırken “Atatürk diyor ki;

Türk ordusu; dünyanın hiçbir ordusunda, yüreği seninkinden daha temiz, daha sağlam bir askere rast gelinmemiştir. Her zaferin mayası sendedir. Her zaferin en büyük payı senindir. Kanaatinle, imanınla, itaatinle, hiçbir korkunun yıldırmadığı demir gibi temiz kalbinle düşmanı nihayet alt eden büyük gayretin için gönül borcunu ve teşekkürümü söylemeyi en aziz bir borç bilirim.”⁹¹⁰ örneğinde olduğu gibi Atatürk’ün sözlerine de yer verilmiştir.

Su ve Mumcu’nun kitabının 5. Bölümü “Türk Ordusu ve Milli Savunma” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde orduya övgülerde bulunulmuştur. Türk milletinin nitelikleri arasında askerlik mesleğinin olduğu, askerlik sanatındaki üstün yeteneğinin destansı bir üne kavuştuğu, iyi komuta edildiği ve ihtiyaçlar karşısında donatıldığı takdirde Türk ordusunun asla yenilmeyeceği, Osmanlı Devleti’nin yıkılmasından ordunun sorumlu olmadığı, devletin çağın koşullarını yakalayamamasının neden olduğunu, ordunun yenileşmenin öncüsü olduğu, Atatürk’ün ifadesi ile Türk ordusunun “Türk birliğinin, Türk gücünün ve yeteneğinin Türk vatanseverliğinin çelikleşmiş bir ifadesi” olduğu, Türk ordusunun memleketin en iyi eğiticisi olduğu, ordunun Atatürk’ün gösterdiği yolda görevini büyük bir başarı ve bilinç ile yerine getirdiği... gibi konulardan bahsedilmektedir.⁹¹¹

⁹⁰⁹ Parmaksızoğlu, *Ortaokul Türkiye Cumhuriyeti*....., s.168-169.

⁹¹⁰ Parmaksızoğlu, *Ortaokul Türkiye Cumhuriyeti*....., s.90.

⁹¹¹ Su-Mumcu, *Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi*....., s.235-238.

Parmaksızoğlu'nun kitabında ise aynı başlığı taşıyan bölümde “Zaferden sonra da Atatürk'ün ve Türk hükûmetlerinin gözünde ordu en değerli bir varlık olarak önemini sürdürdü. Devletin yaşamasında, Cumhuriyetin korunmasında en sağlam ve güçlü varlık Türk ordusudur. Ordu, iç ve dış düşmanların, Türk devletini, Türkiye Cumhuriyetini yıkmak emeline düşecek bedbahtların, karşısında yıkılmaz bir kale, geçit vermez bir dağ, aşılmaz bir engeldir.

Ordu için önemli başlıca iki sorun vardır. Silah bakımından yenilikleri izlemek, her yeni silahın Türk ordusunca kullanılmasını sağlamak, birinci görevidir. İkincisi ise orduyu eğitim ve öğretim bakımından yarın savaş çıkacakmış gibi yetiştirmek, savaşa hazırlamak gereği gelir. Eski ozanlarımızdan birinin;

‘Hazır ol cenge eğer isterisen sulh u salah’ dizisinde dediği gibi barışın en sağlam güvencesi, saldırganı saldırıya kalkışamayacak derecede yıldıracak güçte olmaktır. Cumhuriyet hükûmetleri bu gerçeği hiçbir zaman unutmadılar. Komutanlarımız, Türk ordusunu bütün zorluklara karşı, çağdaş silahlarla donatmak, kara, deniz, hava güçlerinin manevralarla, talimlerle, çeşitli uygulamalarla, ateş gibi çevik ve savaş sanatını bilir hale getirmede başarılı oldular. Nitekim, bu ordu, üstün komuta yetenekleriyle, nice bir güç olduğunu, Uzakdoğu’da Kore savaşlarında gösterdiği kahramanlıklarda, 1974’te Kıbrıs harekâtında dünyaya ispatlamıştır. Özgürlük ve demokrasi için vazgeçilmez bir güç olduğunu bir kez daha herkese kabul ettirmiştir.”⁹¹² cümlelerinde de orduya methiyeler yapılmıştır. Ayrıca ordu devletin tek koruyucusu olarak gösterilmiştir.

Millî Savunma başlığında ise “Türk ordusunun görevi, yurda içten ve dıştan yapılacak saldırıları önlemek, Cumhuriyeti korumaktır. Böylece Türk'ün devletini, Cumhuriyetini yaşatmak, Türk milletinin haysiyet ve şerefiyle egemenliğini sürdürmesini sağlamaktır. Bu amaçlara ulaşmak için ordunun yiyeceğini, yatacağı yeri, giyeceğini, kullanacağı silahları, araç ve gereçleri sağlamak üzere Millî Savunma Bakanlığı kurulmuştur. Orduyu savaşa hazırlama görevi ise Genel Kurmay Başkanlığında toplanmıştır.

Türk ordusu, Kara, Deniz ve hava kuvvetleri komutanlıkları olmak üzere üç güce ayrılır. Başarılı bir ordu bu üç gücün ortaklaşa, birbirini destekleyerek yapacakları

⁹¹² Parmaksızoğlu, *Ortaokul Türkiye Cumhuriyeti*....., s.155-156.

harekât ile kendini kabul ettirebilir. Kıbrıs harekâtında Türk ordusu böyle bir sınav vermiş ve ne denli güçlü olduğunu gözler önüne sermiştir.

Bir Türk olarak ordumuzla, ordumuzun ulaştığı bu üstünlükle ne kadar öğünsek yeridir. Türk ordusu, Türk milletin gururu, ögüncü ve her şeyidir.”⁹¹³ cümleleri ile de Türk Ordusuna övgülerde bulunulmuştur.

Buraya kadar yapılan çalışmalara bakıldığında 12 Eylül döneminde Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi derslerinde bir takım düzenlemelere gidildiği görülmüştür. Bu düzenlemelerin en önemlilerinden birisi yapılan müfredat değişikliği olmuştur. Darbe öncesinde çok yakın dönemlerin tarihleri de kitaplarda yer almış ve 27 Mayıs Darbesi’nden 27 Mayıs Devrimi olarak bahsedilmiştir. Hatta 12 Mart Muhtırası’na dahi yer verilmiştir. Fakat 12 Eylül’den sonra bu dersin konularında Atatürkçülük ile Atatürk İlke ve İnkılâpları’nın ağırlık kazandığı görülmüştür. Yakın tarih artık ders kitaplarından kalkmış, olaylar 1938 yılına kadar getirilmiştir. Bir bakıma Türk demokrasi tarihi müfredattan silinmiştir. Konularda Atatürk sonrası dönemin anlatılmaması bağlamında yapılan bu kısıtlamanın olumlu bir gelişme olduğu söylenemez. Çünkü bu durum öğrencilerin yakın tarihi özellikle de önemli olayları bünyesinde barındıran Türk demokrasi tarihini öğrenememelerine ve doğal olarak da anlamlandıramamalarına neden olmuştur.

Üniversiteler bağlamında ise YÖK’ün kurulması ile birlikte ders dört yıllık bir sürece yani lisans öğreniminin tamamına yayılmıştır. Konularda düzenlemelere gidilmiş, konuların ağırlık noktasını inkılâplar, ilkeler ve Atatürkçülük oluşturmuştur. Üniversite kitaplarında da yakın tarihin anlatılması söz konusu değildir. Ergün Aybars Türk Devrim Tarihi derslerinin özellikle Türk-İslam Sentezcileri tarafından ele geçirilmiş olmasının 1980’li yılların en büyük problemi olduğunu söylemektedir. Yine Aybars 1979 yılında “Cumhuriyet Tarihi tarih değildir” dediğini iddia ettiği Ercüment Kuran’ın da 12 Eylül sonrasında İnkılâp Tarihi Enstitüsü Müdürü olmasını eleştirmektedir.⁹¹⁴ Görüldüğü üzere yöneticiler ve ilgili kurumlar tarafından İnkılâp Tarihi derslerinde her ne kadar Atatürk İlke ve İnkılâpları ile Atatürkçülük konularına

⁹¹³ Parmaksızoğlu, *Ortaokul Türkiye Cumhuriyeti*..., s.156.

⁹¹⁴ Ergün Aybars, “Türk Devrim Tarihi Dersleri Üniversitelerde Nasıl Verilmelidir?”, *Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları-Buca Sempozyumu*, (Yay. Haz.: Salih Özbaran), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995, s.292-293.

önem verildiği vurgulanmışsa da bu, bahsi geçen eleştirilerin yapılmasına engel olamamıştır.

5.3. ORTA ÖĞRETİM KURUMLARI TARİH DERSİ GEÇİCİ MÜFREDAT PROGRAMI

Üç yıl devam eden askeri yönetim döneminde 1981 yılında genellikle İnkılâp Tarihi dersleri ile ilgili düzenlemeler yapılırken 1982 yılından itibaren, genel tarih konularını kapsayan ortaöğretim Tarih dersleri ile ilgili düzenlemelere gidilmiştir. Bu düzenlemelerden ilki meslek yüksekokullarının I. sınıflarında okutulan Tarih I dersi ile yabancı diller yüksekokulunun I. sınıflarında okutulan Türk Tarihi derslerinin kaldırılması olmuştur. Talim ve Terbiye Başkanlığı'nın 14.1.1982 tarih ve 4 sayılı kararı meslek yüksek okullarının I. sınıflarında okutulan Tarih I dersi ile yabancı diller yüksek okulunun I. sınıflarında okutulan Türk Tarihi derslerinin kaldırılması ile ilgilidir. Buna göre 1981-1982 öğretim yılından itibaren bu okulların tümüne Türk İnkılâp Tarihi dersi konulduğu ve bu dersin konuları arasında halen o okutulmakta bulunan Tarih dersi konularından birçoğuna yer verildiğinden dolayı bir kısım meslek yüksek okullarında okutulmakta olan Tarih I dersi ile yabancı diller yüksek okullarında okutulmakta olan Türk Tarihi dersinin 1981-1982 öğretim yılından itibaren kaldırılması hususunun Bakanlık Makamının onayına sunulmasının kararlaştırıldığı bildirilmektedir.⁹¹⁵

İnkılâp Tarihi dersleri bölümünde de değinildiği gibi askeri yönetim döneminde alınan kararlardan birisi de Atatürk İlke ve İnkılâplarının öğretimi ile ilgiliydi. Buna göre öğrencilerin Atatürkçülüğü benimsemiş bireyler olarak yetişmeleri için bu konuların öğretimi sadece İnkılâp Tarihi dersleri ile sınırlı kalmayacaktı. İnkılâp Tarihi derslerindeki esaslara bağlı kalınarak diğer derslerde de öğretilmesine karar verilmişti. Bu doğrultuda genel Tarih dersleri ile ilgili olarak şu direktifler verilmiştir:

a) Bu dersi okutan öğretmenler, Atatürk'ün Türk Tarihine verdiği önemi ve Türk Tarih Kurumunu açışıyla başlattığı çalışmaları göz önünde bulundurmalıdır.

⁹¹⁵ T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, Cilt: 45, 15 Şubat 1982, Sayı: 2106, s.85.

b) Türk İnkılâbının başlangıcı ile ilgisi olan Osmanlı İmparatorluğunun durumu, devlet adamları ve devlet kurumları konuları işlenirken; Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi Müfredat Programının başında yer alan “AÇIKLAMALAR”daki, konu ile ilgili hususlara bağlı kalınmasına özen gösterilmelidir.

c) Kendi tarihimizdeki ünlü devlet adamları, kahramanlar, ıslahatçılar veya başka kavim ve milletlerin “Büyük” unvanını almış, kralları, imparatorlarıyla Atatürk’ün kişiliği; onların bıraktıkları eserlerle, İnkılâbımızın yenilikleri kararlaştırılırken, kişiler ve kurumlar bulundukları zamana göre değerlendirilmeli, Atatürk’ün 20. asırdaki üstün kişiliği vurgulanmalı ve İnkılâbımızın eşsizliği belirtilmelidir.

d) İkinci Anayurdumuz olan Türkiye’nin tarihinde dönüm noktasını oluşturan Malazgirt ve Miryakefalon savaşları anlatılırken, Kurtuluş Savaşımızın sonundaki Büyük Taarruz ve Başkumandan Meydan Muharebesinin önemine de değinilmelidir.

e) Anadolu’nun fethi konusunda bugünkü yurdumuzun Bizanslılardan alınışı anlatılırken, Anadolu’da Bizans boyunduruğu altında yaşamış olan Ermenilerle bir sorunumuzun olmadığı üzerinde durulmalı; son zamanlarda dış güçlerle desteklenip, yabancı ülkelerde elçilik veya müşavirliklerde giriştikleri kanlı cinayetler karşısında Türk Milletinin, belirli terör odaklarınca düşünülen siyasi olaylarının tuzağına düşmeyişi açıklanmalı; Türk Milletinin her zaman olduğu gibi davasındaki haklılığının kabulünü sabırla beklediği belirtilmeli; yaratılmak istenen olaylar, Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi derslerinde işlenen bu konu ile ilgili kısımların ışığı altında değerlendirilmelidir.

f) Tarihimizde gurur duyduğumuz kahramanlıklar anlatılırken, yerine göre, en büyük kahraman Atatürk ile ilişki kurulmalıdır.

g) 1683 yılındaki II. Viyana Bozgunu ve ardarda başlayan yenilgilerimiz açıklanırken, Osmanlı topraklarındaki geri çekilmenin Sakarya Meydan Muharebesi ile son bulduğu, ve Türk Milletinin ters giden talihinin, büyük Kurtarıcımız Atatürk ile değiştiği açıklanmalıdır.

h) Kanuni Sultan Süleyman zamanında bir lûtf olarak Fransızlara verilen Kapitülasyonlardan bahsedilirken, daha sonra devletimizin ekonomik yönden sömürülmesine yol açan bu anlaşmanın Lozan Barış Antlaşmasıyla kaldırılması üzerinde durulmalıdır.

ı) Osmanlı İmparatorluğunda yapılan ıslahat hareketleri, bilhassa II. Mahmut zamanındaki yeniliklerle Tanzimat ve Meşrutiyet devirlerindeki değişiklikler açıklanırken; bu değişiklikler ve düzenlemeler, Atatürk İnkılâbının getirdiği yeniliklerle karşılaştırılmalı ve Atatürk'ün İnkılâpçı olarak kişiliğindeki üstünlük belirtilmelidir.

i) Siyasi olaylar yanında yer alan geçmiş devirlerin kültür ve sanat hareketleri üzerinde durulurken; gene Cumhuriyet devri kültür ve sanatıyla karşılaştırmalar yapılmalı, Atatürk zamanında başlatılan bu tür yeniliklerin değeri kavratılmalıdır.

Bütün bunlarla beraber İnkılâp Tarihimizin temelinde bulunan Genel Tarihimizle ilgili konuların giriş, sonuç bölümleriyle, bağlantı kurulacak kısımlarında yerine göre, Atatürk ve İnkılâbındaki etkinlikler dilden düşürülmemelidir, ifadeleri ile dile getirilmiştir.⁹¹⁶ Atatürkçülük, Atatürk İlke ve İnkılâplarının öğretimini hedefleyen bu yönergede yine milliyetçiliğin ön sırada geldiği görülmektedir. Bahsi geçen bu milliyetçilikte ise Atatürk ve Cumhuriyet dönemi ön plana çıkarılmıştır.

1982 yılında değinilen düzenlemeler yapılırken Tarih ve Coğrafya dersleri ile yeni müfredatlar hazırlanmaya başlanmıştır. T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Dairesi Başkanlığı'nın 19.11.1982 tarih ve 342. O-Tarih-Coğ. Prj. Gen. Sek.-13979 sayılı Valiliklere gönderilen 1982/172 numaralı genelgesi Tarih ve Coğrafya derslerinde yapılan yeniden düzenlemeyi içermektedir. Genelgede, öğrencilere kendi tarihimizi, ülkemizi daha iyi tanıtmak ve daha çok sevdirmek amacı ile ortaöğretim kurumlarında uygulanan Tarih ve Coğrafya programlarının Türk tarihine, Türkiye coğrafyasına ve uygarlık tarihine ağırlık verilmek sureti ile yeniden düzenlendiğini ve programların uygulanmasına 1982-1983 öğretim yılında okullara ulaştığı andan itibaren başlanılacağı belirtilmektedir. Bu programların geçici olarak uygulanmaya konmuş olduğu ve geliştirme çalışmalarının devam ettiği bildirildikten sonra öğretmenlerden program ile ilgili olarak raporlar düzenlemeleri istenilmektedir. Altında Milli Eğitim Bakanı Hasan Sağlam'ın imzası olan genelgede bilgi kısmında Başbakanlık, Genelkurmay Başkanlığı, M.G. Konseyi Genel Sekreterliği ve Bakanlıklara ibaresi yer almaktadır.⁹¹⁷

⁹¹⁶ T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, Cilt: 45, 18 Ocak 1982, Sayı: 2104, s.37-39.

⁹¹⁷ T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, Cilt: 45, 20 Aralık 1982, Sayı: 2128, s.483-484.

Yukarıda bahsi geçen müfredat değişikliği Talim ve Terbiye Kurulu kararlarından 19.11.1982 tarih ve 156 sayılı karar olarak yayınlanmıştır. Buna göre ortaöğretim kurumları Tarih dersi geçici müfredat programının amaçları şu şekilde belirtilmiştir:

Öğrencilere;

1- Tarih boyunca kurulmuş büyük uygarlıklar, insanlığa hizmet etmiş milletler ve devlet adamları hakkında genel bir tarih kültürü kazandırırken, Türk tarihine, kültür ve uygarlığına geniş biçimde yer vererek, Türk milletinin dünya tarihindeki önemini, milletler ailesi içindeki şerefli geçmişini, insanlığa yaptığı hizmetleri, dünya kültür ve uygarlığının gelişimindeki büyük payını öğretip kavratmak;

2- Geçmişini inceletirken, büyük uygarlıklar kurmuş, köklü bir tarihe sahip büyük bir milletin evladı olduklarının sorumluluğunu duyurmak; gelecek için ümit ve güven vererek Türk milletine, dünya milletleri içerisinde lâyık olduğu yeri sağlama ve Atatürk'ün direktifleri uyarınca 'Millî kültürümüzü çağdaş uygarlık düzeyinin üstüne çıkarma' yolunda durmadan çalışmaları, sonsuz bir çaba göstermeleri ve bu uğurda her fedakârlığı göze alabilmeleri gerektiği bilincini vermek;

3- Bugünü daha iyi değerlendirebilmeleri için geçmiş çağlardaki sosyal, ekonomik ve siyasî olayların sebepleri ve sonuçları üzerinde, günümüzle kıyaslama yaparak düşünme, araştırma ve muhakeme etme yeteneğini kazandırmak;

4- Tarihten örnekler vererek Atatürk'ün 'Yurtta barış, dünyada barış' ilkesinin ve devletimizin bağımsızlığının ancak yurt ve millet bütünlüğünün bozulmasına fırsat verilmemesi halinde ve güçlü olmakla sağlanabileceği gerçeğini kavratmak;

5- Tarihi olaylara yön veren kişilerin, yerinde gösterdiği uzak görüşlülük, yüksek kavrayış, cesaret, fedakârlık ve kahramanlık gibi yetenekleri ya da uzağı görememe ve bilinçsiz davranışları sebebiyle olayların ve tarihin akışını nasıl etkilediklerini göstermek;

6- Toplumu yönlendiren Atatürk ve diğer Türk büyüklerinin sadece millî değil, evrensel yönlerini de öğrencilere kavratmak ve takdir ettirmek; milletimize düşen insanlık görevleri bulunduğunu belirtmek ve onlarda insanlığa karşı sevgi, saygı ve hizmet verme duygusunu uyandırmak;

7- Diğer dünya milletlerinin ve özellikle Türk toplumunun tarihi gelişmesinde önemli yer tutan hürriyet, demokrasi ve milliyetçilik hareketlerini inceletirken, yüzyıllar boyunca süregelen bağımsızlık mücadelelerine ve bu uğurdaki fedakârlıklara dikkatlerini çekerek, millî bağımsızlığımızın ve demokrasinin değerini kavratmak; yurt ve millet bütünlüğümüzü koruma, millet çıkarlarını ve demokrasiyi üstün tutma davranış ve bilincini kazandırmak;

8- Geçmişle, içinde bulunduğumuz zaman arasında bağlantı kurdurup gün geçtikçe daha da çoğalıp karmaşık hale gelen yurt ve dünya sorunlarını iyi değerlendiren, sorunlar yaratmak yerine, sağduyu ile hareket ederek sorunlara çözüm getirebilen millî, manevî ve maddî zenginlik kaynaklarımıza yürekten bağlı bir kişilik vermektir.⁹¹⁸

Açıklamalar kısmında öğretmenlere amaçlara ulaşmak için izlemeleri gereken yol gösterilmiştir. Bu kısımda dersin işlenişinde Tarih öğretiminin Türk millî eğitiminin amaçlarını gerçekleştirmedeki önemine, Tarihin fen ve toplum bilimleri ile uğraşanlar için de ışık tutarak düşünce ufuklarını genişleteceğinin açıklanacağına, bu gerçekleri bilen bir kişi olarak Atatürk'ün Tarih öğretimine ve özellikle de Türk Tarihine verdiği önemin belirtileceğinden bahsedilmektedir. Tarih derslerinin konularını Türk ve Türkiye Tarihi oluşturacaktır ve bu konularda da siyasî tarihe ayrıntılı olarak yer verilmeyecek, daha çok kültür ve uygarlık tarihi üzerinde durulacaktır. Diğer milletlerin tarihleri işlenirken de aynı esas takip edilecek, onların tarihlerine Türk Tarihi ile olan ilişkiler doğrultusunda ağırlık verilecek ve gerekirse Türk Tarihi ile karşılaştırma yapılacaktır. Türklerin tarihteki yerlerine ve tarihin akışına etkileri anlatılırken, çeşitli zamanlarda çeşitli yerlerde ayrı ayrı devlet kurmuş olsalar da öz kültür ve uygarlıklarını korudukları, gittikleri yerlere yaydıkları ve günümüze kadar gelen millî bir kültür meydana getirdikleri belirtilirken insanlığa, İslam kültür ve uygarlığının yayılışına yaptıkları hizmetler anlatılacaktır. Öğretmen, Osmanlı Devleti'nin gerilemesini ve çöküşünü anlatırken tarihi gerçekleri açıkça gözler önüne serecek, o dönemlerde yaşamış olan Türk büyüklerinin siyasî, kültür ve uygarlık tarihlerimiz açısından yaptıkları hizmetler övünçle anlatılacaktır. Öğrencilerin derse aktif olarak katılımlarını sağlayacak soru-cevap, grup çalışması gibi yöntemlere yer verilecek, konular ile ilgili menkıbe, hatıra, şiir ve fıkralarla ders zenginleştirilerek öğrencilerin ilgisi çekilecektir.

⁹¹⁸ T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, Sayı: 2128, s.484.

Siyasî olaylar anlatılırken olayların gelişmesinden ziyade sebep-sonuç ilişkisi üzerinde durulacak, gereksiz isim ve tarih ezberleri yaptırılmasından kaçınılacaktır. Olaylar anlatılırken dünyadaki benzerlerine değinilerek olaylar arasında olayların gelişmesi yönünden sebep-sonuç ilişkileri bakımından karşılaştırma yapılacaktır, tarihteki pek çok sorunun birbirleri ile bağlantılı olduklarına dikkat çekilecektir. 18. ve 19. yüzyıllarda Avrupa’da meydana gelen sosyal ve siyasi olayların Osmanlı İmparatorluğu’nu da etkileyerek devlet yapısı ve toplum hayatında birtakım yenileşme hareketlerinin meydana gelmesini sağladığı, demokrasiye ve hukuk düzenine geçiş yolunda ilk adımların atıldığı belirtilecektir. 20. yüzyılda meydana gelen olaylar, devletlerarası çıkar çatışmaları, bloklaşmalar ve Türk milletinin bu bloklaşmalara karşı verdiği var olma mücadelesi yolunda verilen mücadelenin önemine değinilerek öğrencilere millî bağımsızlık ve demokrasi gibi değerlere sahip çıkma bilinci aşılacaktır. Öğretmenler coğrafi etmenler ile ülkelerin jeopolitik konumlarının uygarlıkları ve tarihi olayları nasıl etkilediğini anlatacak, ülkemizin jeopolitik konumunun Türk ve dünya tarihi açısından önemine değinecektir. Konular işlenirken haritalardan, M.E.B. tarafından okullara tavsiyesi uygun görülen kitap, dergi ve broşür gibi yayınlardan yararlanılacaktır, denilmekteydi.⁹¹⁹

Geçici müfredat programına göre liselerde Tarih dersleri şu konulardan oluşacaktır:

Lise I: I. Ünite Tarihe Giriş ana başlığını taşıyıp Tarihin tanımı, konusu ve Tarih öğretiminin önemi, Tarihin başlangıcı ve devirleri, Tarihte takvime başlangıç ve Türklerin bugüne kadar kullandıkları takvimler alt başlıklarından oluşacaktır. II. Ünite Türklerin anayurdu ve göçler ana başlığında anayurdun sınırları ve anayurtta kurulan ilk uygarlıklar, göçler ve göçlerden sonra anayurdun durumu alt başlıklarından, III. Ünite Asya ve Mısır’da kurulan ilk uygarlıklar ana başlığında Çin ve Hint uygarlıkları, Mezopotamya uygarlığı, Mısır uygarlığı, Anadolu uygarlığı ve Fenike ve İbrani Uygarlığı konularını içerecektir. IV. Ünite Ege ve Roma uygarlıkları ana başlığını taşıyıp Ege uygarlığı, Büyük İskender ve Hellenizm uygarlığı ile Roma uygarlığından oluşacaktır. V. Ünite İslamiyet’ten önce kurulan Türk devletleri başlığında Hunlar, Göktürkler, Uygurlar ve diğer Türk devletlerinden ibarettir. VI. Ünite de İslamiyet’ten önce kurulan Türk devletlerinde kültür ve uygarlık ana başlığı altında devlet ve toplum

⁹¹⁹ T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, Sayı: 2128, s.484-485.

yapısı, güzel sanatlar, hukuk, dinleri ve inanışları, ekonomi, ticaret ve sanayi alt başlıklarından oluşacaktır. Sonuncu ve VII. Ünite ise İslam Tarihi ana başlığı altında İslamiyet'ten önce (VI. Yüzyılda) Ortadoğu'nun durumu, İslamiyet'in doğuşu ve gelişmesi, İslam kültür ve uygarlığı alt başlıklarından ibarettir.⁹²⁰

Lise II: Lise II. sınıf tarih konuları ise 5 üniteden oluşmaktadır. I. Ünite Türklerin İslamiyet'e girişleri ve ilk Türk İslam devletleri ana başlığını taşıyıp Türklerin İslamiyet'e girişleri, ilk Türk İslam devletleri, X. ve XI. yüzyıllar Türk-İslam uygarlığı alt başlıklarını taşımaktadır. II. Ünitenin ana başlığı ise X. ve XI. yüzyıllarda Avrupa'dır. Bu bölüm ise kilise ve papalık, feodalite, fikir ve sanat hareketleri (Türk-İslam kültürü, mukayeseli olarak anlatılacak, bu arada Bizans kültür ve uygarlığına da yer verilecektir.), Haçlı Seferleri alt başlıklarından ibarettir. Türkiye Tarihi ana başlığını taşıyan III. Ünite ise Anadolu'ya ilk Türk akınları, Türklerin Anadolu'yu yurt edinişleri, Anadolu'da ilk Türk beylikleri ve Anadolu Selçuklu Devleti alt başlıklarını içermektedir. IV. Ünite Orta Asya ve Yakın Doğu'da kurulan diğer devletler başlığını taşımaktadır. Son ünite olan V. Ünite ise Osmanlı Devleti ana başlığında Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde Anadolu ve Balkanlar, Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ve gelişme dönemi alt başlıklarından ibarettir.⁹²¹

Lise III: Lise III. sınıf konuları da 5 üniteden ibarettir. I. Ünite Osmanlı İmparatorluğu (XVII. yüzyıla kadar) ana başlığını taşımakta olup İmparatorluğa geçiş ve yükselme devri ile Osmanlı kültür ve uygarlığı alt başlıklarından oluşmaktadır. Yeniçağda Avrupa ana başlığını taşıyan II. Ünite devletler tablosuna genel bir bakış ile önemli olaylar, fikir ve sanat hareketleri başlıklarını taşımaktadır. III. Ünite XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu ve Avrupa adı altında XVII. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu, XVIII. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu, XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Osmanlı kültür ve uygarlığı (Avrupa kültür ve uygarlığı ile karşılaştırmalı olarak işlenecek) ile XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Avrupa ve Amerika alt başlıklarından meydana gelmektedir. XIX. yüzyıldan I. Dünya Savaşı sonuna kadar Osmanlı İmparatorluğu ve Avrupa ana başlığında Avrupa'daki sosyal gelişmeler, Osmanlı İmparatorluğunda isyanlar, ıslahat hareketleri, siyasî gelişmeler ile Osmanlı İmparatorluğunun dağılması konularından oluşmaktadır. V. ve son ünite ise II. Dünya

⁹²⁰ T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, Sayı: 2128, s.485.

⁹²¹ T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, Sayı: 2128, s.486.

Savaşı başlığından oluşmakta olup sadece savaşın sebepleri, Türkiye'nin tutumu ve savaşın sonuçları gibi konulardan ibarettir.⁹²²

Askeri yönetim dönemindeki geçici müfredat programına bakıldığında İslami ve özellikle de milli öğelerin ön planda oldukları görülmektedir. Öğrencilere atalarının büyük medeniyetler kurmuş oldukları, dünya medeniyetine yaptıkları katkılar kavratılarak devletini ve milletini daha ileriye götürme, layık oldukları yere getirme bilinci kazandırılmak istenmiştir. Türklerin farklı yerlerde ve farklı zamanlarda farklı devletler kurmuş olmalarına rağmen öz kültür ve uygarlıklarını korumuş oldukları, gittikleri yerlerde milli bir kültür meydana getirerek, insanlığa, İslam kültür ve uygarlığının yayılışına yaptıkları hizmetler üzerinde durulması kararı alınmıştır. Böylece milli duygulara hitap edilerek, geçmişleri ile gurur duymaları sağlanmaya çalışılmıştır.

Konuların dağılımına bakıldığında da ağırlığın Türk ve Türkiye Tarihine verildiği görülmektedir. Türk ve Türkiye Tarihinde ise siyasi tarihe ayrıntılı bir şekilde yer verilmeyerek kültür ve uygarlık tarihi üzerinde durulacağı kararı dikkat çekmektedir. Lise I konularına bakıldığında Türk tarihine ağırlık verildiği görülmektedir. Hatta İslam tarihine de yer verilmiştir. Lise II konuları Türk-İslam Devletleri ağırlıklıdır. Lise III konuları ise Osmanlı tarihi ağırlıklıdır. Yani Türk ve İslam tarihi ağırlıklı bir müfredat söz konusudur.

5.3.1. Orta Öğretim Kurumları Tarih Ders Programının Kabulü

1982 yılında geçici müfredatı hazırlanan ortaöğretim Tarih dersleri programı 1983 yılında askerî yönetim dönemindeki son hali ile kabul edilmiştir. Talim ve Terbiye Başkanlığından 8.7.1983 tarih ve 108 sayılı karar olarak gelen Tarih programının kabulü Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi'nin 46. Cildinin 2146. sayısında yayınlanmıştır. Buna göre ortaöğretim kurumları Tarih programının amaçları şu şekilde saptanmıştır:

Öğrencilere;

⁹²² T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, Sayı: 2128, s.486-487.

1- Tarih boyunca kurulmuş büyük medeniyetler, insanlığa hizmet etmiş milletler ve devlet adamları hakkında genel bir tarih kültürü kazandırırken, Türk tarihine, kültür ve medeniyetine geniş ölçüde yer vererek, Türk milletinin dünya tarihindeki önemini, milletler ailesi içindeki şerefli geçmişini ve yerini, insanlığa yaptığı hizmetleri, dünya kültür ve medeniyetinin gelişmesindeki büyük payını öğretip kavratmak, onların millî duygularını daha bilinçli ve köklü kılmak;

2- Türk milletinin zekâ ve kabiliyetini, çalışkanlığını, ilim ve sanatseverliğini, estetik zevkini, insanlık duygusunun yüceliğini benimsetmek ve bu üstün özelliklerin davranış haline gelmesini sağlamak;

3- Tarihte büyük medeniyetler kurmuş, köklü bir geçmişe sahip büyük milletin evlâdı olduklarının sorumluluğunu duyurmak; gelecek için ümit ve güven vererek Türk milletine, dünya milletleri içinde lâîk olduğu yeri sağlama ve Atatürk'ün direktifleri uyarınca “ Millî kültürümüzü muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkarma” yolunda durmadan çalışmaları, sürekli bir çaba göstermeleri ve bu uğurda her fedakârlığı göze alabilmeleri gerektiği bilincini vermek;

4- Bugünü daha iyi değerlendirebilmeleri için geçmiş çağlardaki sosyal, ekonomik ve siyasî olayların sebepleri ve sonuçları üzerinde, günümüzle kıyaslama yaparak düşünme, araştırma ve muhakeme etme yeteneğini geliştirmek;

5- Atatürk'ün “Yurtta Sulh, Cihanda Sulh” ilkesinin ve devletimizin bağımsızlığının ancak yurt ve millet bütünlüğümüzün bozulmasına fırsat vermemek ve güçlü olmakla devam ettirilebileceği gerçeğini kavratmak;

6- Tarihi olaylara yön veren kişilerin, yerinde ve zamanında gösterdikleri uzak görüşlülük, yüksek kavrayış, cesaret, fedakârlık ve kahramanlıkları veya uzağı göremeyişleri ve bilinçsiz davranışları sebebiyle olayların ve tarihin akışını nasıl etkilediklerini göstermek;

7- Toplumu yönlendiren Atatürk ve diğer Türk büyüklerinin sadece millî değil, evrensel yönlerini de kavratmak ve takdir ettirmek; milletimize düşen insanlık görevleri bulunduğunu belirtmek ve onlarda insanlığa sevgi, saygı ve hizmet verme duygusunu uyandırmak;

8- Millî bağımsızlığımızın ve demokrasinin değerini kavratmak; yurt ve millet bütünlüğümüzü koruma, millî çıkarlarımızı ve demokrasiyi üstün tutma bilincini ve davranışını kazandırmak;

9- Geçmişle içinde bulunduğumuz zaman arasında bağlantı kurdurup gün geçtikçe daha da çoğalarak karmaşık hale gelen yurt ve dünya sorunlarını iyi değerlendiren, sorunlar yaratmak yerine sağduyu ile hareket ederek onlara çözüm getirebilen; millî, manevî ve maddî değerlerimize yürekten bağlı bir kişilik kazandırmaktır.⁹²³

Açıklamalar bölümünde ise dersin işlenişinde:

Tarih öğretiminin, Türk Milli Eğitiminin amaçlarını gerçekleştirmedeki yeri ve önemi gerçek anlamda kavratılacak, tarih kültürünün, fen ve toplum bilimleriyle uğraşanlara da ışık tutarak onların düşünce ufuklarını genişleteceği açıklanacak; Atatürk'ün bu gerçekleri bilen bir kişi olarak tarih öğretimine, özellikle Türk tarihine verdiği önem belirtilecektir. Tarihi sorunların dini, fikri, sosyal ve hukuki sorunlar bütünü olduğu öğretilenektir. Kültür ve medeniyet konuları işlenirken medeniyetin insanlığın ortak malı olduğu açıklanarak çağdaş dünyaya yaptığı etkiler vurgulanacaktır. Müfredat programının amaç ve konularından da anlaşılacağı gibi tarih dersinin temelini Türk ve Türkiye tarihi oluşturmaktadır. Ancak, teferruatlı bir siyasî tarih anlayışı yerine, daha çok kültür ve medeniyet tarihimiz üzerinde durulacaktır. Diğer milletlerin tarihleri anlatılırken de Türk ve dünya tarihi açısından önemlerine değinilecek ve gerektiğinde Türk tarihi ile karşılaştırma yapılacaktır. Türk milletinin başarıları gözönüne getirilecek, milletimizin geleceğine güvenen, üstün ahlâk değerlerini benimsemiş, hürriyet ve demokrasi anlayışını kavramış, millî bilince sahip, aydın, uyanık, sorumluluk almaya kararlı vatandaşlar yetiştirme görevi ön plânda tutulacaktır. Türklerin tarihte ve tarihin akışı üzerinde oynadıkları büyük rol vurgulanarak, çeşitli zamanlarda ve yerlerde ayrı ayrı devletler kurmalarına rağmen, kendilerine özgü kültür ve medeniyetlerini bozmadıkları, gittikleri yerlerde de yaydıkları ve günümüze kadar uzanan millî bir kültür meydana getirdikleri belirtilecek; bu arada insanlığa, İslâm kültür ve medeniyetinin gelişmesine, yayılmasına yaptıkları hizmetler anlatılacaktır. Atalarımızın yurdumuzu ve milletimizi, yüceltmek, geliştirmek ve gerektiğinde savunmak için ne kadar çok emek ve çaba harcadıkları ve onlara ne kadar borçlu olduğumuz örneklerle

⁹²³ T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, Cilt: 46, 29 Ağustos 1983, Sayı: 2146, s.338-339.

belirtilecek; öğrencilerde atalarımızdan bize miras kalan ve gelenekleşmiş çalışkanlık, cesaret, güçlükleri yenme, fedakârlık ve onurluluk gibi meziyetlerini devam ettirme bilinci uyandırılacaktır. Büyük devletler, imparatorluklar kurmuş ve medeniyetler yaratmış, şanlı zaferler kazanmış milletimizin, zaman zaman büyük şanssızlıklara, haksızlıklara da uğramış olduğuna, fakat tarihin derinliklerinden gelen ve büyük bir millet olmanın verdiği güçle olağanüstü canlılık kudreti gösterdiğine, tarihten ve doğuştan gelen yetenekleriyle her zaman dimdik ayakta durduğuna öğrencilerin dikkatleri çekilecektir. Öğrencilere, Türk devletinin devamlılığı gerçeği vurgulanacak; Cumhurbaşkanlığı forsunun anlamı, yeri geldiğinde açıklanacaktır. Osmanlı Devleti'nin duraklama, gerileme ve çöküş dönemleri anlatılırken gerçekler açıkça göz önüne serilecek, ancak o dönemde yaşamış olan Türk büyüklerinin siyasi, kültür ve medeniyet tarihimiz açısından yaptıkları hizmetler övünçle açıklanacaktır. Siyasî olayların gelişiminden ziyade neden-sonuç ilişkisi üzerinde durulacak, gereksiz tarih, yer ve kişi adları ezberlettirilmeyecektir. Dünyanın değişik bölgelerinde aynı çağda meydana gelen tarih olaylarının insanların yaşayış ve düşüncelerine etkileri ve daha sonraki toplumlarda meydana getirdiği değişiklikler üzerinde durulacaktır. Olaylar anlatılırken benzer dünya olayları ile neden-sonuç ilişkisi açısından karşılaştırma yapılacak, tarihte birçok sorunun sebep-sonuç ilişkisi açısından birbiriyle bağlantılı olduğuna dikkat çekilecektir. 18. ve 19. yüzyıllarda Avrupa'da meydana gelen sosyal ve siyasi olayların Osmanlı İmparatorluğu'nu da etkileyerek devlet yapısı ve toplum hayatında birtakım yenileşme hareketlerinin meydana gelmesini sağladığı, demokrasiye ve hukuk düzenine geçiş yolunda ilk adımların atıldığı belirtilecektir. 20. yüzyılda meydana gelen olaylar, devletlerarası çıkar çatışmaları, bloklaşmalar ve Türk milletinin bu bloklaşmalara karşı verdiği var olma mücadelesi yolunda verilen mücadelenin önemine değinilerek öğrencilere millî bağımsızlık ve demokrasi gibi değerlere sahip çıkma bilinci aşılanacaktır. Öğrencilere, yurttaşlık ödevleri kavratılacak, yurt ve cumhuriyet sevgisi, kanun ve nizam duygusu aşılanacaktır. Coğrafi etmenler ile ülkelerin jeopolitik konumlarının uygarlıkları ve tarihi olayları nasıl etkilediği, tarihi olayların akışını değiştirmedeki rolleri örneklerle açıklanacak, ülkemizin jeopolitik konumunun Türk ve dünya tarihi açısından önemine değinilecektir. Türk İnkılâbının başlangıcı ile ilgisi olan Osmanlı İmparatorluğunun durumu, devlet adamları ve devlet kurumları konuları işlenirken; Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi Müfredat Programının başında yer alan

“AÇIKLAMALAR”daki, konu ile ilgili hususlara bağlı kalınmasına özen gösterilecektir. Kendi tarihimizdeki kahramanlar, ünlü devlet adamları ve ıslahatçılar, başka milletlerin ‘Büyük’ unvanını almış krallar ve imparatorları ile Atatürk’ün kişiliği, onların bıraktığı eserler ile inkılâbımızın yenilikleri karşılaştırılacak, karşılaştırmalar sırasında olaylar kendi dönemi içerisinde değerlendirilecek, Atatürk’ün 20. asırdaki üstün kişiliği vurgulanacak ve İnkılâbının eşsizliği belirtilecektir. İkinci Anavatanımız olan Türkiye’nin tarihindeki dönüm noktası olan Malazgirt ve Miryakefalon savaşları anlatılırken Büyük Taarruz ve Başkumandanlık Meydan Muharebesi’nin de önemine değinilecektir. Anadolu’nun fethi konusu anlatılırken, bugünkü yurdumuzun Bizanslılardan alındığı, Bizans’ın hakimiyetinde yaşamış olan Ermeniler ile bir sorunumuzun olmadığı üzerinde durulacak, son zamanlarda dış güçlerin desteği ile yabancı ülkelerdeki elçiliklerimize ve müşavirliklerimize karşı giriştikleri kanlı cinayetler karşısında Türk milletinin terör odaklarının oyununa gelmeyeceği düşüncesi açıklanacak, davasındaki haklılığının anlaşılmasını sabırla beklediğini belirtecek, yaratılmak istenen olaylar, Türkiye İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük derslerinde işlenen bu konu ile ilgili kısımların ışığı altında değerlendirilecektir. Tarihimizde gurur duyduğumuz kahramanlıklar anlatılırken yerine göre en büyük Türk Atatürk ile ilişki kurulacaktır. 1683 yılındaki II. Viyana bozgunu ile başlayan geri çekilmenin Sakarya Meydan Muharebesi ile son bulduğu, Türk milletinin ters giden kaderinin Büyük Kurtarıcımız Atatürk ile değiştiği açıklanacaktır. Devletin ekonomik yönden sömürülmesine yol açan kapitülasyonların Lozan Barış Anlaşması ile kaldırıldığının üzerinde durulacaktır. Osmanlı ıslahat hareketleri özellikle de II. Mahmut yenilikleri, Tanzimat ve Meşrutiyet dönemi yenilikleri açıklanırken, bu yenilikler ve düzenlemeler Atatürk İnkılâbının getirdiği yenilikler ile karşılaştırılacak ve Atatürk’ün inkılâpçı kişiliği önemle belirtilecektir. Kültür ve sanat konularına değinilirken Cumhuriyet dönemi ile karşılaştırma yapılacaktır, Atatürk döneminde başlatılan bu tür yeniliklerin önemi kavratılacaktır. İnkılâp Tarihimizin temelinde bulunan genel tarihimiz ile ilgili konuların giriş, sonuç bölümleri ile bağlantı kurulacak kısımlarında yerine göre, Atatürk’ün büyüklüğü ve İnkılâbındaki etkinlikler belirtilecektir. Tarihi olayların kuru bir anlatımla kronolojik olaylar zinciri olarak anlatılması yerine öğretmen ve öğrencinin aktif hale geleceği soru-cevap, grup çalışması, diyalog gibi yöntemlerden yararlanılacaktır. Konular harita üzerinde işlenecek, olayların plan ve krokileri

çizilecek, M.E.B. tarafından tavsiye edilen kitap, dergi, broşür, ansiklopedi gibi kaynaklar ile varsa film ve slaytlardan yararlanılacaktır. Çevredeki tarihi yer, anıt ve eserler gidilip görülecek, müzelerdeki tarihi eserler ve belgeler gösterilecek öğrencilerin geçmişi kolaylıkla göz önüne getirmelerine ve böylece yapıcı ve yaratıcı çalışmaları için malzeme edinmelerine imkân ve fırsat verilecektir. Eski eserler ile anıtların birer tarihi belge olduğuna öğrencilerin dikkatleri çekilecek, bunların korunmasının millî bir görev olduğu fikri aşılanacaktır. 1. Sınıfta yaklaşık olarak I. üniteye % 8, II. üniteye % 5, III. üniteye % 20, IV. üniteye % 5, V. üniteye % 25, VI. üniteye % 12 ve VII. üniteye % 25 oranlarında ağırlık verilecektir. 2. Sınıfta yaklaşık olarak I. üniteye % 21, II. üniteye % 7, III. üniteye % 29, IV. üniteye % 8, V. üniteye % 35 oranlarında ağırlık verilecektir. 3. Sınıfta ise yaklaşık olarak I. üniteye % 25, II. üniteye % 7, III. üniteye % 28, IV. üniteye % 35, V. üniteye % 5 oranlarında ağırlık verilecektir.⁹²⁴

Kabul edilen bu programda sınıflara göre konuların dağılımı ise şu şekildedir:

Lise I: I. Ünite Tarihe Giriş ana başlığını taşımakta olup, tarihin tanımı, konusu, tarihe yardımcı bilimler, tarih öğretiminin önemi, tarihin başlangıcı ve devirleri, tarihte takvime başlangıç ve Türklerin bugüne kadar kullandıkları takvimler başlıklarından oluşmaktadır.

II. Ünite Türklerin Anayurdu (İlk Yurdu) ve Göçler ana başlığı altında Anayurdun (ilk yurdun) sınırları ve anayurtta (ilk yurttan) kurulan ilk medeniyetler, göçler ve göçlerden sonra anayurdun (ilk yurdun) durumu bölümlerinden ibarettir.

III. Ünite Asya ve Mısır'da Kurulan İlk Medeniyetler başlığında Çin ve Hint medeniyetleri, İskit medeniyeti, Mezopotamya medeniyeti, Mısır medeniyeti, İran medeniyeti, Anadolu medeniyeti, Fenike ve İbrani medeniyeti alt başlıklarından oluşmaktadır. Burada devletlerin siyasi tarihlerinden ziyade daha çok medeniyetleri üzerinde durulacağı belirtilmektedir.

IV. Ünite Ege ve Roma Medeniyetleri ana başlığı altında Ege medeniyeti, Büyük İskender ve Hellenistik dönem medeniyeti, Roma medeniyeti bölümlerinden meydana gelmektedir. Yine burada da devletlerin siyasi tarihlerinden ziyade daha çok medeniyetleri üzerinde durulacağı belirtilmektedir.

⁹²⁴ T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, Sayı: 2146, s.339-340.

V. Ünite İslâmiyetten Önce Kurulan Türk Devletleri başlığında Türk adının anlamı ve kökeni, Hunlar, Göktürkler, Uygurlar, diğer Türk devletleri alt başlıklarından meydana gelmektedir.

VI. Ünite İslâmiyet'ten Önce Kurulan Türk Devletlerinde Kültür ve Medeniyet başlığında, devlet ve toplum yapısı, ordu, din ve inanış, hukuk, dil, edebiyat, sanat, ekonomi ve ticaret alt başlıklarından ibarettir.

VI. Ünite ise İslâm Tarihi başlığından meydana gelmekte olup, İslâmiyetten önce Ortadoğu'nun genel durumu, İslâmiyet'ten önce Arap yarımadasında kültür ve medeniyet, İslâmiyet'in doğuşu ve gelişmesi, İslâm kültür ve medeniyeti (Türklerin İslâm kültür ve medeniyetine etkileri, hizmetleri üzerinde önemle durulacaktır) başlıklarını içermektedir.⁹²⁵

Lise II: I. Ünite Türklerin İslâmiyet'e girişleri ve ilk Türk-İslâm devletleri isimli ünite olup, Türklerin İslâmiyet'e girişleri ve Talas savaşı, ilk Türk-İslâm devletleri, ilk Türk-İslâm devletlerinde kültür ve medeniyet başlıklarından oluşmaktadır.

II. Ünite Ortaçağda Avrupa adını taşımaktadır. Kilise ve papalık, feodalite, fikir ve sanat hareketleri, Haçlı seferleri alt başlıklarına sahiptir.

III. Ünite Türkiye Tarihi başlığına sahip olup, Anadolu'ya ilk Türk akınları, Türklerin Anadolu'yu yurt edinişleri, Anadolu'da ilk Türk beylikleri, Anadolu Selçuklu Devleti bölümlerinden ibarettir.

IV. Ünite Orta Asya ve Yakın Doğu'da Kurulan Diğer Devletler adına sahiptir.

V. ve son Ünite ise Osmanlı Devleti (Kuruluşun Fatih Dönemine Kadar) ana başlığı altında, Osmanlı Devletinin kuruluş döneminde Anadolu ve Balkanlar'ın genel durumu, Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemi, kuruluş döneminde Osmanlı kültür ve medeniyeti alt başlıklarından oluşmaktadır.⁹²⁶

Lise III: I. Ünite Osmanlı İmparatorluğu (XVII. Yüzyıla Kadar) isimli ünite olup, imparatorluğa geçiş ve yükselme devri, Osmanlı kültür ve medeniyetinden ibarettir.

II. Ünite XV. ve XVI. Yüzyıllarda Avrupa ana başlığında, devletler tablosuna genel bir bakış, önemli olaylar, fikir ve sanat hareketleri alt başlıklarından ibarettir.

⁹²⁵ T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, Sayı: 2146, s.340-341.

⁹²⁶ T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, Sayı: 2146, s.341.

III. Ünite XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu ve Avrupa adını taşımakta olup, XVII. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu (Duraklama Devri), XVIII. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu (Gerileme Devri), XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Osmanlı kültür ve medeniyeti, XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Avrupa ve Amerika başlıklarından ibarettir.

IV. Ünite XIX. Yüzyıldan I. Dünya Savaşı Sonuna Kadar Osmanlı İmparatorluğu ve Avrupa adını taşıırken, Avrupa'daki sosyal gelişmeler, Osmanlı İmparatorluğunda siyasi gelişmeler, Osmanlı İmparatorluğunun dağılması, ıslahat hareketi, XIX. yüzyıl Osmanlı kültür ve medeniyeti alt başlıklarından ibarettir.

V. Ünite ise II. Dünya Savaşı başlığını taşımakta olup, savaş öncesi siyasi durum ve savaşın sebepleri, savaşın başlaması ve Türkiye'nin tutumu, savaşın sonuçları, Atatürk'ün II. Dünya Savaşı öncesinde, bu savaş hakkındaki görüşleri başlıklarından meydana gelmektedir.⁹²⁷

Böylece Tarih dersleri programı askeri yönetim dönemindeki son şeklini almıştır. Burada da yine Türk ve İslam tarihlerine ağırlık verildiği görülmektedir. Amaçlar kısmında Türk kültür ve medeniyetine geniş yer verileceğinden, Türk milletinin dünya milletleri içindeki yeri ve öneminden, insanlığa yaptıkları hizmetlerden, dünya kültür ve medeniyetinin gelişmesinde oynadıkları rollerden, İslam kültür ve medeniyetine yaptıkları hizmetlerden, kendi öz kültürlerini koruyarak milli bir kültür oluşturduklarından, öğrencilerin milli duygularının daha bilinçli ve köklü kılınacağından bahsedilmektedir. Türk milletinin üstün özelliklerinin, zekâ ve kabiliyetlerinin öğrencilere kavratılması ve bu özellikleri davranış haline getirmeleri amaçlanmıştır. Türk milletini layık olduğu yere getirme, milli çıkarları ve demokrasiyi üstün tutma bilinçlerini oluşturma gayeleri de yine milliyetçilik doğrultusunda belirlenen hedeflerdir. Türk milletinin geleceğine güvenen, milli bilinç sahibi, uyanık, sorumluluk almaya kararlı vatandaşların yetiştirilmesinin hedeflenmesi de yine Tarih öğretimi ile kazandırılması amaçlananları göstermesi açısından önemlidir.

Geçici müfredat ile asıl müfredat içerik yönünden aynı doğrultudadır. Fakat asıl müfredat daha kapsamlıdır. Geçici müfredatta amaçlar 8, açıklamalar 12 maddeden meydana gelirken asıl müfredatta ise amaçlar 12 ve açıklamalar 33 maddeden ibarettir.

⁹²⁷ T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, Sayı: 2146, s.341-342. Daha detaylı bilgi için bkz. Ek-5.

Askeri yönetim döneminde kabul edilen Tarih programı ile 1976 yılında kabul edilen program karşılaştırıldığında belirlenen amaçların ortak olduğu görülmektedir. Her iki programda da Türk milletinin şanlı bir geçmişe sahip olduğu, İslam ve dünya medeniyetinin gelişmesine katkıda bulunduğu, bunun yanında kendi öz kimliğini koruduğu, Türk büyüklerinin hizmet ve fedakârlıkları gibi konulara değinileceğinden bahsedilmiştir. 1976 yılındaki programın daha önce değinilen 4. maddesinde açık bir şekilde Türk-İslam Sentezinden bahsedilirken askeri yönetim dönemindeki programda bu madde yer almamaktadır. Konuların dağılımında ise 1976 yılındaki programda lise I. sınıf konularının tamamen eskiçağ ve İslamiyet öncesine ayrıldığı görülürken askeri yönetim döneminde ilk Türk-İslam devletlerinin de bu sınıfın konusuna dâhil edildiği tespit edilmiştir. İnkılâp Tarihi derslerinde konular 1976 yılındaki programda Mondros Mütarekesi'nden başlamaktadır. Mondros Mütarekesi öncesindeki konular genel Tarih derslerinde verilmektedir. Askeri yönetim döneminde bu dersin konularının son noktası 1938 yılı ile sınırlandırılmıştır. Her iki müfredatta konuların sınıflara dağılımında azda olsa farklılıklar olsa da amaçlar ve içerik açısından çok fazla fark yoktur. Hatta 1976 yılına ait olan programda Türkçü ve İslamcı amaç ve söylemler daha fazladır.

5.3.2. Döneme Ait Tarih Ders Kitapları

Daha öncede değinildiği gibi 12 Eylül askeri yönetim döneminde Tarih derslerinin temelini Türk ve Türkiye tarihi olmasına, detaylı bir siyasi tarih yerine kültür ve medeniyeti içeren bir müfredatın kabulüne karar verilmiştir. Tarih derslerinde ve ders kitaplarında Türklerin çeşitli bölgelerde, farklı devletler kurmalarına rağmen kendi kültür ve medeniyetlerini bozmadıkları, gittikleri yerlerde de İslam kültür ve medeniyetinin gelişmesi için yaptıkları faaliyetler anlatılmıştır.⁹²⁸

12 Eylül 1980 Askeri Darbesi öncesi ve sonrası dönemlerine ait olan ders kitaplarına bakıldığında Niyazi Akşit ve Emin Oktay tarafından yazılmış olanlar dikkat çekmektedirler. Çünkü bu kitaplar hem darbe öncesi dönemde hem de darbe sonrası dönemde okutulmaya devam etmişlerdir. Bu kitapların ders kitabı olarak okutulacağı T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi'nde bildirilmiştir. 1974-1975 öğretim

⁹²⁸ T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, Cilt: 45, 20 Aralık 1982, Sayı: 2128, s.484; Kemal İnal, *Eğitim ve İktidar-Türkiye'de Ders Kitaplarında Demokratik ve Milliyetçi Değerler*, Ütopya Yayınevi, Ankara 2004, s.140-141.

yılında okutulacak olan Tarih ders kitapları Niyazi Akşit-Emin Oktay tarafından yazılan İlk Çağ, Niyazi Akşit tarafından yazılan Tarih II, Emin Oktay tarafından yazılan Tarih II, Niyazi Akşit tarafından yazılan Tarih III ve Emin Oktay tarafından yazılan Tarih III isimli ders kitaplarıdır.⁹²⁹

1975-1976 öğretim yılında okutulacak Tarih ders kitapları da yine Niyazi Akşit-Emin Oktay tarafından yazılan İlk Çağ, Niyazi Akşit tarafından yazılan Tarih II, Emin Oktay tarafından yazılan Tarih II, Niyazi Akşit tarafından yazılan Tarih III ve Emin Oktay tarafından yazılan Tarih III isimli ders kitaplarıdır.⁹³⁰ Yani bir önceki yılda okutulan kitapların kullanımına devam edilmiştir.

1976-1977 yılında bu kitapların okutulacak ders kitapları olarak bildirilmemeleri dikkat çeken bir husustur. Çünkü daha öncede belirtildiği gibi 1976 yılında Tarih dersi programı yeniden düzenlenmiştir. 27 Eylül 1976 tarih ve 1900 sayılı Tebliğler Dergisinde Tarih derslerinde temelin Türk Tarihi olacağı, diğer milletlerin tarihine Türk Tarihi ile ilişkisi ölçüsünde yer verileceği belirtilmiştir. Buna göre derslerde Türklerin şanlı geçmişleri, medeniyetleri, İslam dinine hizmetleri, İslam kültür ve medeniyetinin gelişmesine katkıları, kendi öz geleneklerini korumuş olmaları, bir Türk-İslam medeniyeti meydana getirmeleri gibi konulara değinilecektir.⁹³¹ Bu nedenle de yeni kitaplara ihtiyaç duyulmuştur. 1976-1977 öğretim yılında okutulacak Tarih ders kitapları Tebliğler Dergisi'nde "Lise I, Tarih: Bu ders kitabı için Bakanlığımızca bir ders kitabı yazdırılmakta olup, adı ayrıca Tebliğler dergisi yolu ile duyurulacaktır.

Lise II, Tarih: Bu ders kitabı için Bakanlığımızca bir ders kitabı yazdırılmakta olup, adı ayrıca Tebliğler dergisi yolu ile duyurulacaktır.

Lise III, Tarih: Bu ders kitabı için Bakanlığımızca bir ders kitabı yazdırılmakta olup, adı ayrıca Tebliğler dergisi yolu ile duyurulacaktır."⁹³² diye belirtilmiştir. İlerleyen dönemlerde yeni ders kitapları yazılmıştır. Bunların yazarları Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu-Altan Deliorman ve Yılmaz Öztuna'dır. Buna göre 1977-1978 öğretim yılında okutulacak olan Tarih ders kitapları Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu- Altan Deliorman tarafından yazılan Tarih Lise I, yine Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu- Altan

⁹²⁹ T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, Cilt: 37, 20 Mayıs 1974, Sayı: 1790, s.161, 163, 165.

⁹³⁰ T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, Cilt: 38, 5 Mayıs 1975, Sayı: 1838, s.202, 203, 205.

⁹³¹ T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, Sayı: 1900, s.328-329.

⁹³² T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, Cilt: 39, 10 Mayıs 1976, Sayı: 1885, s.138, 139, 141.

Deliorman tarafından yazılan Tarih Lise II ve Yılmaz Öztuna tarafından yazılan Tarih Lise III isimli ders kitaplarıdır.⁹³³ Bu kitaplara bakıldığında Türk-İslam Sentezi'nin bariz etkisi görülmektedir. Zaten İbrahim Kafesoğlu, Türk-İslam Sentezi'nin fikir babasıdır. Fakat Niyazi Akşit ve Emin Oktay'ın kitaplarına tercih edilen bu kitaplar fazla uzun ömürlü olamamışlardır. Talim ve Terbiye Dairesi Başkanlığı'nın 15.5.1978 tarih ve 180 sayılı kararı ile uygulamadan kaldırılmışlardır.⁹³⁴ Bu tarihten sonra tekrar Niyazi Akşit ve Emin Oktay tarafından yazılan kitapların kullanımına devam edilmiştir. Buna göre 1978-1979, 1979-1980, 1980-1981, 1981-1982, 1982-1983 ve 1983-1984 öğretim yıllarında Tarih ders kitapları olarak lise I. sınıflar için Niyazi Akşit-Emin Oktay tarafından yazılan Tarih I "İlk Çağ", lise II. sınıflar için Niyazi Akşit tarafından yazılan Tarih II ve Emin Oktay tarafından yazılan Tarih II, lise III. sınıflar için ise Niyazi Akşit tarafından yazılan Tarih Lise III ve Emin Oktay tarafından yazılan Tarih Lise III isimli ders kitapları kullanılmıştır.⁹³⁵

5.3.3. Darbe Öncesi Döneme Ait Bazı Tarih Ders Kitapları

Darbe öncesi döneme ait olan bazı Tarih ders kitapları şunlardır:

1) Tarih Lise II: Darbe öncesi dönemine ait olan, İbrahim Kafesoğlu ve Altan Deliorman tarafından yazılan Tarih Lise II Ders Kitabı, M.E.B. Yayınlarından çıkmış ve 1977 yılında İstanbul'da basılmıştır. Kitap Talim ve Terbiye Dairesi Başkanlığı'nın 27.8.1976 tarih ve 330 sayılı kararı ile ders kitabı olarak kabul edilmiştir. Kitap şu bölümlerden meydana gelmektedir:

I) İslamiyet: İslamiyet'in Doğuşu, Hz. Muhammed, Hz. Muhammed'in Savaşları (Gazveleri), Dört Halife Devri, Emeviler, Abbasiler, İslam Medeniyeti.

II) İslamiyet ve Türkler

⁹³³ T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, Cilt: 40, 25 Temmuz 1977, Sayı: 1944, s.336, 337, 339.

⁹³⁴ T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, Cilt: 41, 12 Haziran 1978, Sayı: 1989, s.305.

⁹³⁵ T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, Cilt: 41, 29 Mayıs 1978, Sayı: 1987, s.274, 275, 278; T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, Cilt: 42, 2 Nisan 1979, Sayı: 2029, s.258, 260, 263; T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, Cilt: 43, 12 Mayıs 1980, Sayı: 2061, s.50, 52, 55; T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, Cilt: 44, 30 Mart 1981, Sayı: 2083, s.58, 60, 63; T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, Cilt: 45, 15 Mart 1982, Sayı: 2108, s.127, 129, 131; T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, Cilt: 46, 28 Mart 1983, Sayı: 2135, s.95, 97, 99.

III) Türk-İslam Devletleri: Kara-Hanlı Hakanlığı, Gazneli Devleti, Selçuklular, Oğuzlar, Büyük Selçuklu İmparatorluğu, Anadolu'nun Fethi, Irak ve Horasan Selçukluları, Suriye Selçukluları, Kirman Selçukluları.

IV) Anadolu Selçuklu Devleti: Anadolu Selçuklu Devleti, Harezmşahlar Devleti, Türkmen Beylikleri, Atabeylikler, Mısır Türk Devleti, Timurlular Devleti, Kara-Koyunlu Devleti, Ak-Koyunlu Devleti, Hindistan Türk Devleti, Kıpçak Bozkırlarında Türkler, Orta Asya'da Türkler, Hind-Türk İmparatorluğu.

V) Kültür: Kültür, Hükümlanlık, Teşkilat, Halk ve Toprak, Dini Hayat, Felsefe ve İlim, Dil ve Edebiyat, Sanat, İmar Faaliyetleri, Türklere Ait Özellikler.

VI) Batı Orta Çağı: Papalık, İmparatorluk, Feodalite, Orta Çağ Batı Medeniyeti, Bizans (Doğu Roma İmparatorluğu).

Kronoloji Cetveli, Sözlük ve Bibliyografya.⁹³⁶

Kitaptaki konuların dağılımına bakıldığında ağırlığın Türk ve İslam Tarihine verildiği görülmektedir. Toplam 237 sayfadan oluşan kitapta Batı ile ilgili olan kısım 195 ile 221 sayfa aralıklarındadır. Diğer kısımlar Hz. Muhammed'in doğumundan itibaren İslam Tarihine ve Müslüman Türk devletleri olmak üzere Türk Tarihine ayrılmıştır.

Kitapta dikkat çeken noktalardan birisi ele ilk alındığında bir din dersi kitabı izlenimini vermesidir. İlk konu İslamiyet'in doğuşuna ayrılmıştır. Bu konu içerisinde ise yine bir din dersi kitabında yer alan iman ve İslam'ın şartlarının, "Müslümanlığın Esasları" başlığı altında Allah'ın birliğine inanmak, Meleklerle inanmak, Kutsal kitaplara inanmak, Peygamberlere inanmak, Ahirete inanmak, Kaza ve kadere inanmak açıklamaları ile verilmiştir. "Müslümanlığın Şartları" başlığında ise Kelime-i şahadet, Namaz, Oruç, Hac, Zekatın açıklamaları yapılmıştır.⁹³⁷

İslam Medeniyeti başlıklı konuda fikir hayatından bahsedilirken "VIII-XI. yüzyıllarda İslam dünyasında çok canlı bir fikir hayatı görülmüştür. San'atta, edebiyatta, mimaride büyük bir varlık ortaya konulmuştur."⁹³⁸ denilerek Müslümanların kültürel ve sanatsal hayata katkıları vurgulanmaya çalışılmıştır. Müspet ilimler

⁹³⁶ İbrahim Kafesoğlu-Altan Deliorman, *Tarih-Lise II*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1977, s.3-5.

⁹³⁷ Kafesoğlu-Deliorman, *Tarih-Lise II*, s.4-6.

⁹³⁸ Kafesoğlu-Deliorman, *Tarih-Lise II*, s.31.

konusunda ise “Logaritma ve cebir gibi ilim kolları, dünyaya İslam bilginleri tarafından tanıtılmıştır... İslam bilginleri tıpta da dünyaya öncülük etmişlerdir. İlk eczacılık okulları Müslümanlar tarafından kurulmuştur.” cümleleri ile İslam bilginlerinin dünyaya öncülük yaptıkları anlatılmıştır.

Kitapta Türk-İslam vurgusunun bariz bir şekilde ve abartılı ifadeler ile vurgulandığı yer ise Türklerin İslamiyet’i kabulü konusundadır. “Türklerin islamiyete girişleri, dünya tarihinin en önemli olaylarından biridir. Çünkü Türkler kısa zamanda dünya karşısına islamiyetin bayraktarı olarak çıkmışlar ve bu dinin en kudretli koruyucusu ve yücelticisi olmuşlardır. Türkler, görüldüğü üzere, islamiyeti bir zorlama sonucunda değil, kendi arzuları ile kabul etmişlerdir. Bunun sebebi şunlardır:

Asli Türk inanç ve anlayışı ile islam dininin ilkeleri arasında pek çok benzer taraflar vardı: Türkler, eski zamandan beri tek Tanrı inancına aşina idiler. Tanrı’ya kurban sunuyorlar ruhun ölmezliğine ve âhîret’e inanıyorlardı. İslamiyetin ahlâki kaideleri, eski Türk ‘alp’lik anlayışına uygundu. Özellikle islamiyetteki ‘cihâd’ fikri, Türk’ün fetih görüşünü kuvvetlendiriyordu.”⁹³⁹ Bu cümleler adeta İslamiyet ile Türklüğün birbirlerini tamamladıkları ve aynı doğrultuda olduklarını vurgulayan cümlelerdir.

Türklerin adaleti ve İslamiyet’e hizmetleri bağlamında ise “Doğu Kara-Hanlı devleti kültürsever, âdil ve dindar hükümdarlar tarafından idare edilmiştir. Bunlar devleti Türk töresine göre yönetmeğe ve islamiyeti yaymaya çalışmışlardır.”⁹⁴⁰ ifadeleri ile hem Türklük hem de İslam vurgusu yapılmıştır.

Malazgirt Savaşı anlatılırken ise yine abartılı bir dil ile Türk ve İslami motiflerden şu şekilde yararlanılmıştır:

“... Selçuklu ordusu 15-20 bin kişiden ibaretti. Seçkin kumandanların idaresinde, meşakkatte tahammüllü, çoğu Bozkır muharebe usulüne göre yetişmiş, ok atmakta mahir süvarilerden kurulu idi. Disiplin altında hareket etmesini bilen Türk birlikleri arasında anlaşmazlık da yoktu. Müşterek gâza fikri ile Anadolu’yu ele geçirme gayesi onları âdeta birbirine kenetlemişti.

⁹³⁹ Kafesoğlu-Deliorman, *Tarih-Lise II*, s.36.

⁹⁴⁰ Kafesoğlu-Deliorman, *Tarih-Lise II*, s.41.

Alp Arslan muharebeyi mübarek Cuma gününe rastgetirmiş ve halife vasıtasıyla islâm dünyasını seferber hale sokmuş, o gün bütün cami minberlerinde okunan hutbelerde Türk ordusunun zaferi için dualar edilmişti.

Çarpışma başlamadan Alp Arslan'ın yaptığı barış teklifi Diogenes tarafından reddedildi. İslâm mücahidi olarak Sultanın önce barış teklifinde bulunması tabî idi. Ancak buna alınan red cevabı Türk ordusundaki savaş azmini büsbütün artırdı.

Sultan çatışma saatini öğleye kadar geciktirdi. Cuma namazı hep beraber kılındı. Beyazlar giyinmiş olan Alp Arslan, ordusuna hitap ederek, şehit düşerse vurulduğu yerde gömülmesini, idare adamlarının ve kumandanların oğlu veliahd Melikşah'a tâbi olmalarını vasiyet etti. Bir hükümdar değil, bir er gibi, devlet ve din uğrunda döğüşeceğini, savaşmak istemiyenlerin çekilip gitmekte serbest olduklarını ilân etti.”⁹⁴¹ Burada gerçekten çok abartılı bir dilin kullanıldığı görülmektedir. Hem Melikşah'ın büyük bir asker ve komutan olduğu hem de İslamiyet'in askerler için nasıl bir moral kaynağı olduğu oldukça duygusal ifadelerle anlatılmıştır.

Melikşah'ın Antalya'yı alması konusunda “Antakya da Melikşah'a teslim oldu. Buraya Yağı-sıyan'ı vali yapan sultan Melikşah Süveydiye kıyılarında Akdeniz'e ulaştı. Sahilde bulunduğu sırada, engin deryanın, onun genç ruhunda uyandırdığı heyecanın şevkiyle, atını dalgaları arasına sürmüş, yenilgi yüzü görmiyen kılıcını üç defa suya daldırmış, ‘Yüce Tanrı bana okyanusa kadar hüküm sürmeyi nasip etti’ diyerek sevincini belli etmiş ve orada iki rekât namaz kılarak ‘Uzak-doğu’dan batı denizinin ucuna kadar’ bütün memleketleri kendisine ihsan eden Cenâb-ı Hakk’a şükretmişti.”⁹⁴² cümleleri ile yine Türk hükümdarının heyecanı ve başarısı için Allah'a şükru aktarılmıştır.

Harezmşahlar'ın Moğol istilasına uğramasında da “... Harezmşahlar devrinde iyice gelişen ve iç Asya bölgelerine kadar etkisini duyuran Türk-islam kültürü de en ağır darbeyi yemiş oldu.”⁹⁴³ ifadeleri ile Türk-İslam kültürüne gönderme yapılmıştır.

Türk-İslam devletlerinde kültür konusunda ise “... Türk-islâm devletleri, gerçekte, islâm dininin hâkim bulunduğu ülkelerde mevcut ‘kültür çevresi’ değerleri ile, Bozkır siyasî, hukukî örf ve geleneklerini kaynaştırmış bir siyasî yapıdır. Böylece

⁹⁴¹ Kafesoğlu-Deliorman, *Tarih-Lise II*, s.64.

⁹⁴² Kafesoğlu-Deliorman, *Tarih-Lise II*, s.73.

⁹⁴³ Kafesoğlu-Deliorman, *Tarih-Lise II*, s.103.

kendine mahsus karakterlere sahip bir teşekkül olarak ortaya çıkmıştır.”⁹⁴⁴ denilmiştir ki burada söz konusu olan teşekkül Türk-İslam Sentezidir.

Cihan hakimiyeti konusunda “Bozkır Türk devlet başkanlarının en önemli vazifelerinden biri ‘cihanı idare etmek’ idi. Bu düşünce Türk-islâm devletlerinde de yaşamıştı.

XI. yüzyıl yazarı Kâşgarlı Mahmud şöyle demektedir: ‘Tanrı devlet güneşini Türklerin burcunda doğurmuş, göklerdeki dairelere benziyen devletleri onun saltanatı etrafında döndürmüş, Türkleri yeryüzünün hâkimi yapmıştır.’ Yine Kâşgarlı, Peygamberimizin ‘Benim Türk adında bir ordum vardır’ dediğini nakletmektedir. ‘Türk’ adının Tanrı tarafından verilmiş olduğu inancı bile o zamanın kamuoyunda yaygındı.

İslâm ve Türk kültürleri arasında, söz konusu edilen kaynaşma neticesinde islâmiyet Türkler için başlıca mânevi dayanak haline geldi. Türk devletleri bu din uğruna büyük gayretler harcadılar. Haçlı orduları hristiyanlık dâvası ile harekete geçerek islâm ülkelerini ağır tehdit altına aldıkları zaman ve daha sonra yüzyıllarca süren bu Batılı zihniyet karşısında Türkler için islâmi inanç ve duygu en büyük güç kaynağı oldu. Böylece Türklüğü yükseltmek ve islâmiyeti yüceltmek düşüncesi, fütuhâtı hristiyan dünyasına dönük bulunan Osmanlı imparatorluğunda doruk noktasına ulaşmıştır.”⁹⁴⁵ satırlarında Türklerin ne kadar önemli bir millet olduğu ve İslamiyet tarafından kutsandığı vurgulanmıştır. Ayrıca burada Türklerin dünyayı idare etmekle görevli oldukları söylenerek milli duygular adeta şahlandırılmaya çalışılmıştır.

Eski Türk geleneklerinin Türk-İslam devletlerinde de muhafaza edildiği “Eski Türk örf ve âdetlerinden çoğu da islâm-Türk devletlerinde yaşıyordu. **Bozkurt** efsânesi müslüman Türkmenler arasında unutulmamıştı. Selçuklu resmî yazılarında, sultanın tuğrasında, paralarda, çetr üzerinde görülen **ok** ve **yay** (Kınık boyu’nun damgası) eski bir Türk geleneğinin devamı idi...”⁹⁴⁶ şeklinde dile getirilmiştir. Aslında burada bir nevi eski Türk gelenekleri ile İslami geleneklerin birbirleriyle ne kadar uyumlu oldukları gösterilmeye çalışılmıştır. Bu da yine Türk-İslam Sentezi doğrultusunda yapılmıştır.

⁹⁴⁴ Kafesoğlu-Deliorman, *Tarih-Lise II*, s.156.

⁹⁴⁵ Kafesoğlu-Deliorman, *Tarih-Lise II*, s.160-161.

⁹⁴⁶ Kafesoğlu-Deliorman, *Tarih-Lise II*, s.193.

Darbe öncesi döneme ait olan bu ders kitabında sürekli olarak Türklüğe ve Müslümanlığa övgüler yapıldığı dikkat çekmiştir. Buradaki ifadelerde Türk hükümdarlarının ve Türk milletinin korkusuzlukları, vatanları için mücadele ettikleri, din tarafından kutsandıkları ve dinin gelişmesi için de hizmet ettikleri sık sık vurgulanmıştır. Türk-İslam Sentezi doğrultusundaki ifadelerin açıkça görüldüğü bu kitap Talim ve Terbiye Dairesi Başkanlığı'nın 15.5.1978 tarihli ve 180 sayılı kararı ile uygulamadan kaldırılmıştır. Uygulamadan çıkarılma gerekçesi olarak da "... iki yıllık uygulamadan çıkarılan sonuçlar da değerlendirilerek,

a) Amaçları, ilkeleri, açıklamaları, içerikleri ve izlenen yöntemleri yönünden günümüzün ihtiyaçlarına cevap veremediği ve eğitim anlayışıyla gereği gibi uyum sağlayamadığından,

b) Günümüzün yaşayan dilini ve öğrencilerin dil düzeyini dikkate almadığından,

1977-1978 öğretim yılı sonu itibarıyla uygulamadan kaldırılması..." olarak belirtilmiştir. Uygulamadan kaldırılan diğer tarih ders kitapları ise yine Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu'nun Tarih I ve Yılmaz Öztuna'nın Tarih III isimli kitaplarıdır.⁹⁴⁷

2) Kız Enstitüleri III. Sınıf Tarih Ders Kitabı: Emin Oktay tarafından Kız Enstitüleri III. sınıf için yazılan Tarih ders kitabı Milli Eğitim Basımevi tarafından 1977 yılında İstanbul'da basılmıştır. 248 sayfadan oluşan kitap şu bölümlerden meydana gelmektedir:

I. Bölüm: Yurdumuzda Kurulan Türk Uygarlıklarından Anadolu Selçukluları ve Osmanlı Devleti Uygarlıkları.

II. Bölüm: Osmanlı İmparatorluğunun Çöküşü, Millî Mücadele ve Türkiye Cumhuriyetinin Kuruluşu.

III. Bölüm: Türk Devrimleri.

Ekler: Terimler ve Deyimler Sözlüğü, Kronoloji, Bibliyografya.⁹⁴⁸

Kitabın dikkat çeken tarafı Anadolu Selçukluları Devleti'nden başlayarak Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerine de değinmiş olmasıdır. Bu özelliği ile bir Türkiye

⁹⁴⁷ T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, Sayı: 1989, s.305.

⁹⁴⁸ Emin Oktay, *Kız Enstitüleri III. Sınıf Tarih Ders Kitabı*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1977.

Tarihi izlenimini uyandırmaktadır. Kitapta II. Dünya Savaşı, 27 Mayıs Devrimi ve 1961 Anayasası başlıklarının bulunması ve yakın tarihi de vermesi bir başka özelliğidir.

5.3.4. Darbe Öncesi ve Sonrası Dönemlerin Her İkisinde de Okutulan Tarih Ders Kitapları

Dönemin eğitiminde özellikle de ideolojik konularda yararlanılabilecek en elverişli ders olan Tarih ders kitaplarında ağırlığın milliyetçilik ve İslam medeniyetinde olduğu görülmüştür.⁹⁴⁹ Ders kitaplarında milli öğelere daha fazla yer verilmiştir. Darbe sonrasında bayrak vazgeçilmez bir unsurdur ve kitapların hem başlangıcına hem de sonuna konulmasına dikkat edilmiştir. İstiklal Marşı ve Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi de yine ders kitaplarındaki vazgeçilmez unsurlar arasındadır.

Askeri yönetim öncesi ve sonrasında okutulan kitaplara bakıldığında ise Niyazi Akşit ve Emin Oktay tarafından yazılan Tarih ders kitaplarının ayrı bir öneme sahip oldukları görülmektedir. Çünkü bu yazarların kitapları 1970'li yılların başlarından 1980'li yılların sonlarına kadar ders kitabı olarak okutulmuşlardır. Yani hem darbe öncesi dönemde hem de darbe sonrası dönemde kullanılmışlardır. Bu özelliklerinden dolayı adı geçen yazarların kitaplarına bakmakta yarar vardır. Niyazi Akşit ve Emin Oktay tarafından yazılan ders kitapları şunlardır:

1) Tarih I İlkçağ: Liseler için yazılan “Tarih I İlkçağ” isimli kitap Niyazi Akşit ve Emin Oktay tarafından yazılmıştır. Remzi Kitabevi’nden çıkan kitabın çeşitli yıllara ait basımları vardır. Burada kitabın 1973, 1980, 1981 ve 1988 yıllarında çıkarılan nüshaları incelenmiştir. Yayın yeri İstanbul olan kitabın adı geçen her dört basımında da konuları, başlıkları, içerikleri ve hatta sayfa sayıları aynıdır. Tebliğler Dergisi’nde yayınlanan program değişikliklerine rağmen kitap aynen basılmıştır. Yani kitabın içeriğinde program değişikliği öncesi ve sonrasında herhangi bir fark yoktur. 254 sayfadan meydana gelen kitabın başlangıcında Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi, sonunda ise Öğretmen Marşı ve Türkiye haritası bulunmaktadır. 5 ünitelerden oluşan kitabın içeriği şöyledir:

⁹⁴⁹ Aslında bu ağırlık 1970'li yıllardan itibaren gelişmeye başlamıştır. Bunda da Aydınlar Ocağı tarafından benimsenen Türk-İslam Sentezi'nin etkisi vardır. Özellikle Sentezin fikir babası olan İbrahim Kafesoğlu'nun Tarih ders kitapları yazdığı düşünülürse milliyetçi ve İslamcı söylemlerin o zamandan itibaren yerleşmeye başladığı gerçeği ortaya çıkmaktadır.

I. ÜNİTE (Konu: 1): Tarihin konusu, tarihin bölümlere ayrılması, takvime başlangıç: Tarihin tanımı, niteliği, konusu, faydaları, Tarihin metodu, çeşitleri, tarihin yardımcıları, Tarihin başlangıcı ve devrilere bölünmesi, Tarihte takvime başlangıç, tarih ve takvim.

I. ÜNİTE (Konu: 2): Tarih öncesi devirleri: Yontma Taş Devri, Cilâlı Taş Devri, Maden Devri.

II. ÜNİTE (Konu: 1): Türklerin Anayurdu ve Göçleri: Anayurdun sınırları, Anayurtta ilk uygarlıklar, Göçler, göçlerden sonra Anayurdun durumu, Hunlar.

II. ÜNİTE (Konu: 2): Çin ve Hint uygarlıkları: Çin uygarlığı, Hint uygarlığı.

III. ÜNİTE (Konu: 1): Mezopotamya: Mezopotamya'nın coğrafi durumu ve Orta Asyalı kavimlerin bu bölgeye yerleşmeleri, Sumerler ve Akadlar, Elam, Babil krallıkları, Asur krallığı, Mezopotamya uygarlığı.

III. ÜNİTE (Konu: 2): Anadolu: Anadolu'nun coğrafi durumu ve tarih öncesi uygarlıkları, Hititler, Hitit uygarlığı, Frigya, Lidya, İonlar.

III. ÜNİTE (Konu: 3): Mısır: Mısır'ın coğrafi durumu, Mısır'ın tarih devri, Mısır uygarlığı.

III. ÜNİTE (Konu: 4): İran: Medler ve Persler, İran uygarlığı.

III. ÜNİTE (Konu: 5): Fenikeliler ve İbraniler: Fenikeliler, Fenike uygarlığı, İbranîler.

IV. ÜNİTE (Konu: 1): Girit ve Miken uygarlıkları: Ege uygarlığına toplu bir bakış, Girit uygarlığı, Miken uygarlığı.

IV. ÜNİTE (Konu: 2): XII. ve VI. yüzyıllar arasında Yunan tarihi: Dorların istilâsı ve Akarların Anadolu'ya geçişleri, Dorların Yunanistan'a yerleşmelerinden sonra ilerleme, İsparta, Atina, Uygarlık (XII.-VIII. yüzyıllarda).

IV. ÜNİTE (Konu: 3): V. yüzyılda Yunan tarihi: Pers savaşları, Atina'nın üstünlüğü, Peloponnes savaşı.

IV. ÜNİTE (Konu: 4): IV. yüzyılda Yunan tarihi: İsparta'nın üstünlüğü, Tebai'nin üstünlüğü, Makedonyalıların hegemonyası, Uygarlık (IV. yüzyılda).

IV. ÜNİTE (Konu: 5): İskender ve Hellenizm devri: Büyük İskender ve Asya Seferi, İskender imparatorluğu, Hellenizm devri uygarlığı.

V. ÜNİTE (Konu: 1): Eski İtalya, Etrüskler ve Roma'nın kuruluşu: Eski İtalya: Memleket, Eski İtalya: Ahali, Roma'nın kuruluşu ve Roma'da krallık devri, Krallık devrinde sosyal durum.

V. ÜNİTE (Konu: 2): Roma Cumhuriyeti ve savaşları: Cumhuriyet yönetimi, Patrici-Plep mücadelesi, Cumhuriyet devrinde Roma ordusu, Roma devletinin kurulması, İtalya'nın fethi, Batı Akdeniz'de Roma egemenliği, Pön savaşları, Doğu Akdeniz'de Roma egemenliği, Fetihlerin sonuçları.

V. ÜNİTE (Konu: 3): İç savaşlar ve cumhuriyetin yıkılışı: İç savaşlar ve reform hareketleri, Yulius Çesar ve cumhuriyetin sonu.

V. ÜNİTE (Konu: 4): İmparatorluk devri ve imparatorluğun yıkılması: Cumhuriyetten imparatorluğa geçiş, İmparatorluğun kurulması, Avgustus devri ve sülâlesi, Başlıca imparatorluk sülâleleri, Roma'nın yıkılışını hazırlayan sebepler, kavimler göçü, Hıristiyanlık ve esasları, İmparatorluğun ikiye bölünmesi ve yıkılması.

V. ÜNİTE (Konu: 5). Roma uygarlığı: Toplum, Dil ve edebiyat, Hukuk, Ekonomi, Güzel sanatlar, Din ve inanışlar.

Kronoloji.

Terimler ve deyimler.

Bibliyografya.⁹⁵⁰

Kitap incelendiğinde içeriğini İlkçağ konuları oluşturması nedeni ile ağırlığın Türk tarihine değil de İlkçağ devlet ve medeniyetlerine verildiği görülmektedir. Bundan dolayı da kitapta Türkçü ve İslamcı söylemler çok fazla bulunmamaktadır. Sadece Türkleri öven birkaç cümle vardır.

2) Tarih Lise: II: Hem darbe öncesi hem de darbe sonrası dönemde okutulan kitaplardan birisi de Emin Oktay'ın yazdığı "Tarih Lise: II" ders kitabıdır. Bu kitabın da

⁹⁵⁰ Niyazi Akşit-Emin Oktay, *Tarih I İlkçağ*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1973, s.3-4; Niyazi Akşit-Emin Oktay, *Tarih I İlkçağ*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1980, s.3-4; Niyazi Akşit-Emin Oktay, *Tarih I İlkçağ*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1981, s.3-4; Niyazi Akşit-Emin Oktay, *Tarih I İlkçağ*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1988, s.3-4.

yine çeşitli yıllara ait basımları vardır. Atlas Yayınevi'nden çıkarılan kitabın burada 1974, 1978, 1983 ve 1984 basımları incelenilmiştir. Bu kitabın da adı geçen her dört basımında üniteler, konu başlıkları, konuların anlatımında kullanılan cümleler ve sayfa sayıları gibi özellikleri aynıdır. Tebliğler Dergisi'nde yayımlanan program değişikliğine rağmen kitabın içeriğinde herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. Kitap toplam 296 sayfadan ve 10 bölümden oluşmaktadır. Kitabın bölümleri şu şekildedir:

I. ÜNİTE: V. Yüzyıldan VIII. Yüzyıla Kadar Avrupa ve Yakın Doğu Tarihine Genel Bir Bakış:

Kavimler Göçü: Hunlar, Attilâ ve Seferleri, Germenler, Vizigotlar, Ostrogotlar, Franklar, Vandallar, Angıl ve Saksonlar.

Doğu Roma İmparatorluğu (Bizans): Tarih, Bizans Kültür ve Uygarlığına Toplu Bir Bakış.

II. ÜNİTE: Müslümanlıktan Önce Türkler: Göktürkler, Uygurlar (Dokuz Oğuzlar), İslâmlıktan Önceki Devirlerde Türk Kültür ve Uygarlığı.

III. ÜNİTE: İslâm Tarihi:

Müslümanlıktan Önce Araplar: Siyasal Durum, Müslümanlıktan Önce Araplarda Yaşayış, Kültür ve Uygarlık.

Hazreti Muhammed'in Hayatı: Hz. Muhammed'in Hayatı, İslâmlığın Esasları ve Hicret, Hz. Muhammed'in Seferleri.

Dört Halife Devri: Hz. Ebubekir Devri, Hz. Ömer Devri, Hz. Osman Devri, Hz. Ali Devri.

Emeviler: Emevi Saltanatının Kuruluşu ve Yayılışı, Kuzey Afrika'nın ve İspanya'nın Fethi, Türk-Arap İlişkileri.

Abbasiler: İlk Hükümdarlar, Abbasiler Devrinde Bizanslılarla İlişkiler, Abbasiler Devrinde Türkler, Abbasilerin Son Zamanları ve Abbasi İmparatorluğunun Yıkılışı.

Endülüs Emevileri: Endülüs Emevi Devleti, Beni Ahmer Devleti.

İslâm Kültür ve Uygarlığı.

IV. ÜNİTE: İlk Müslüman Türk Devletleri: Karahanlılar, Gazneliler, Büyük Selçuklu İmparatorluğu.

V. ÜNİTE: VIII. Yüzyıldan XIII. Yüzyıla Kadar Avrupa: Feodalite, Kilise ve Papalık, Fransa’da Merovenjler ve Karolenjler, Almanya’da Kutsal Roma Germen İmparatorluğu, İngiltere, Güney ve Güneydoğu Avrupa’ya Genel Bir Bakış, Haçlı Seferleri, Ortaçağ’da Avrupa’da Fikir ve Sanat Hareketleri.

VI. ÜNİTE: Türkiye Tarihi: Anadolu’da Türkler, Oğuz ve Selçuklu Akınları, Malazgirt Savaşının Sonuçları, Anadolu’da Büyük Beylikler, Anadolu Selçuklu Sultanlığı, Anadolu’da Türk Kültür ve Uygarlığı.

VII. ÜNİTE: Mısır ve Suriye’de Kurulan Türk Devletleri: Eyyubiler, Memlükler (Kölemenler).

VIII. ÜNİTE: Türk-Moğol Ve Timur İmparatorluğu: Türk-Moğol İmparatorluğu, Timur İmparatorluğu, Hindistan’da Türkler, Babür İmparatorluğu.

IX. ÜNİTE: Osmanlı Devletinin Kuruluşu:

Osmanlı Devletinin Kuruluşu (1299-1451), XIV. Yüzyılda ve XV. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devletinin Kültür ve Uygarlığı.

X. ÜNİTE: XIV. Yüzyılda Avrupa: Ortaçağ Tarihinin Önemli Olayları, Ortaçağ Tarihinin Senkronik Özet Tablosu, Terimler ve Deyimler, Başlıca Türkçe Kaynaklar.⁹⁵¹

3) “Tarih II Ortaçağ” veya “Lise II”: Lise II. sınıfa ait olan diğer bir Tarih ders kitabı da Niyazi Akşit tarafından yazılmıştır. Bu kitabın da diğer ders kitaplarında olduğu gibi çeşitli yıllara ait basımları vardır. Kitap Remzi Kitabevi’nde ve İstanbul’da basılmıştır. 1980 yılında “Tarih II Ortaçağ” adını taşımakta iken 1988 yılında “Lise II” adındadır. Kitabın her iki basımının da içerikleri, başlıkları, konuları, konuların anlatımında kullanılan cümleler ve sayfa sayıları gibi özellikleri aynıdır. 231 sayfadan oluşan 10 üniteye sahiptir. Üniteler şöyledir:

Ünite (Konu: 1): **Kavimler Göçü:** Hunlar, Cermenler.

⁹⁵¹ Emin Oktay, *Tarih Lise: II*, Atlas Yayınevi, İstanbul 1974; Emin Oktay, *Tarih Lise: II*, Atlas Yayınevi, İstanbul 1978; Emin Oktay, *Tarih Lise: II*, Atlas Yayınevi, İstanbul 1983; Emin Oktay, *Tarih Lise: II*, Atlas Yayınevi, İstanbul 1984, s.3-4.

I. Ünite (Konu: 2): **Doğu Roma İmparatorluğu:** Doğu Roma İmparatorluğu siyasî tarihi, Doğu Roma uygarlığı.

II. Ünite: **Müslümanlıktan Önce Türkler:** Göktürk İmparatorluğu, Uygurlar, Müslümanlıktan önce Türk uygarlığı.

III. Ünite: **İslam Tarihi:** Müslümanlıktan önce Araplar, Hazreti Muhammed ve Müslümanlık, Hulefayı Raşidîn devri, Emeviler, Abbasîler, Endülüs Emevileri, Müslüman uygarlığı.

IV. Ünite (Konu:1): **Büyük Müslüman Türk Devletleri:** Karahanlılar, Karahanlılar devrinde uygarlık, Gazneliler, Gazneliler devrinde uygarlık.

IV. Ünite (Konu: 2): **Büyük Selçuklu İmparatorluğu:** Türk ve dünya tarihi bakımından Büyük Selçuklu İmparatorluğunun önemi, Oğuzlar, Selçuklu İmparatorluğunun yükselme devri, Selçuklu İmparatorluğunun parçalanması, İkinci imparatorluk devri, Atabeyler, Selçuklu uygarlığı.

V. Ünite (Konu: 1): **VIII. Yüzyıldan XIII. Yüzyıla Kadar Avrupa:** Feodalite, Kilise ve Papalık, Fransa, Almanya’da Mukaddes Roma-Cermen İmparatorluğu, İngiltere, Güney ve Doğu Avrupa, Ortaçağda Avrupa’da fikir ve sanat hayatı.

V. Ünite (Konu: 2): **Haçlı Seferleri:** Haçlı seferlerinin sebepleri, Haçlı savaşları, Haçlı seferlerinin sonuçları.

VI. Ünite: **Anadolu Selçuklu Devleti:** Anadolu’nun fethi, Anadolu Selçuklu Devletinin kurulması ve Büyük Beylikler, Anadolu Selçuklu Sultanlığı, Yükselme Devri, Selçuklu Sultanlığının zayıflama devri ve yıkılması, Anadolu Beylikleri, Anadolu’da Türk uygarlığı.

VII. Ünite: **Mısır Ve Suriye’de Kurulan Türk Devletleri:** Eyyubîler, Uygarlık, Memlûkler, Uygarlık.

VIII. Ünite: **Türk-Moğol Ve Timur İmparatorlukları:** Türk-Moğol İmparatorluğu, Timur İmparatorluğu, Babür İmparatorluğu.

IX. Ünite: **Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu:** XIII. yüzyılın sonunda Anadolu’nun ırk, toplum ve kültür durumu, Osmanlı Türklerinin Anadolu’da bir beylik

kurmaları, Osmanlılar ve Bizans, Türklerin Rumeli'ye geçişleri, Yıldırım Bayezit ve Ankara meydan savaşı, Buhran devri, XV. yüzyılın ortalarına kadar Osmanlı uygarlığı.

X. Ünite: **XIV. Yüzyılda Avrupa:** Avrupa'nın siyasî durumu, Avrupa'nın sosyal durumu.

Kronoloji.

Terimler.

Bibliyografya.⁹⁵²

Konuların dağılımına bakıldığında bu kitapta da ağırlığın Türk ve İslam tarihlerine verildiği görülmektedir. Avrupa tarihine ayrılan kısım ise çok azdır.

4) Tarih Lise: III: Lise III. sınıfa ait olan Tarih ders kitaplarından birisi Emin Oktay tarafından yazılan “Tarih Lise: III” isimli kitaptır. Tıpkı diğer ders kitaplarında olduğu gibi bu ders kitabının da çeşitli yıllara ait basımları vardır. Burada kitabın 1973, 1979, 1980, 1982, 1985 ve 1987 yıllarına ait nüshaları incelenilmiştir. Kitaplar Atlas Kitabevi'nde ve İstanbul'da basılmışlardır. Program değişikliklerine rağmen kitabın 6 yıla ait olan bu nüshalarında herhangi bir değişiklik yoktur. Üniteleri, başlıkları, konuları ve sayfa sayıları aynıdır. Kitap 343 sayfa ve 6 üniteden oluşmaktadır. Kitabın üniteleri aşağıdaki gibidir:

I. ÜNİTE: **XV. Yüzyılın Son Yarısında Osmanlı İmparatorluğu:** Fatih Devri (İstanbul'un Fethi, Osmanlı İmparatorluğunun Kurulması, Fatih Devrinde Denizlerde Yapılan Savaşlar), II. Beyazıt Devri (Cem Olayı, II. Beyazıt Devrinin Başlıca İç ve Dış Olayları), XV. Yüzyılın Son Yarısında Osmanlı İmparatorluğunun Kurumları, Kültür ve Uygarlığı (Kurumlar, Kültür ve Uygarlık).

II. ÜNİTE: **XV. ve XVI. Yüzyıllarda Avrupa:** Siyasal Durum, Yeniçağ Başlarında Avrupa'da Bilim ve Teknik Alanında Yapılan İlerlemeler, Büyük Coğrafya Keşifleri, Rönesans, Reform, İtalya Savaşları.

III. ÜNİTE: **XVI. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu:** Yavuz Sultan Selim Devri, Kanunî Devri, Sokollu Devri, XVI. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun Kurumları, Kültür ve Uygarlığı.

⁹⁵² Niyazi Akşit, *Tarih II Ortaçağ*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1980, s.4; Niyazi Akşit, *Lise II*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1988, s.4.

IV. ÜNİTE: XVII. Yüzyıl:

XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu: İmparatorluğun Durumuna Genel Bir Bakış, XVII. Yüzyılda Osmanlı Devletinin Siyasal Durumu, İç İsyanlar, Islahat Hareketleri, Köprülüler Devri, XVII. Yüzyılda Osmanlı Kültür ve Uygarlığı.

XVII. Yüzyılda Avrupa: Devletler Tablosu, XVII. Yüzyılda Avrupa'nın Siyasal Olayları, XVII. Yüzyılda Avrupa Kültür ve Uygarlığı.

V. ÜNİTE:

XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu: XVIII. Yüzyılın İlk Yarısındaki Siyasal Olaylar, XVIII. Yüzyılda Osmanlı-İran İlişkileri, Osmanlı-Rus ve Osmanlı-Avusturya Savaşı ve Belgrat Antlaşmaları, XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı İmparatorluğunun Siyasal Durumu, XVIII. Yüzyılda Osmanlı-Fransız İlişkileri, XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Yapılan Islahat Hareketleri, XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kültür ve Uygarlığı.

Amerika Birleşik Devletleri'nin Kurulması

XVIII. Yüzyılda Avrupa: Devletler Tablosu, XVIII. Yüzyılda Avrupa'nın Önemli Siyasal Olayları, Fransa İhtilâli, Fransa İhtilâli Savaşları, XVIII. Yüzyılda Avrupa Kültür ve Uygarlığı.

VI. ÜNİTE:

XIX. ve XX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu: İmparatorluğun Siyasal İlişkileri, III. Selim'in Islahat Hareketlerine Tepki, Osmanlılarda Milliyet Hareketleri, Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı ve Mısır Sorunu, Kırım Savaşı, 1856'dan Sonra Osmanlı Devleti, Rusya ve Panislavizm, Berlin Kongresinden İkinci Meşrutiyetin İlanına Kadar Osmanlı Devletinin Siyasal Olayları, İtalya (Trablusgarp) Savaşı, Balkan Savaşı, Birinci Cihan Savaşı, XIX. ve XX. Yüzyıllarda Osmanlı Devletinde Islahat Hareketleri (II. Mahmut'un Islahat Hareketleri, Tanzimat Hareketleri, Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devri, İkinci Meşrutiyet Devri), XIX. Yüzyılın Son Yarısında Kültür Hareketleri ve Ekonomik Durum.

XIX. ve XX. Yüzyıllarda Avrupa: Devletler Tablosu, XIX. ve XX. Yüzyıllarda Avrupa'nın Belli Başlı Siyasal Olayları (Fransa'da İmparatorluk ve Napolyon, Viyana Kongresi, Viyana Kongresinden Sonra Avrupa (Restorasyon Devri),

Fransa’da 1830 İhtilâli, 1848 İhtilâlleri, İtalya Birliğinin Kurulması, Alman Birliğinin Kurulması, Almanya’nın Avrupa’da Üstünlük Kurması Üçlü Bağlaşma (İttifak) ve Üçlü Uzlaşma (İtilaf), Birinci Cihan Savaşında Avrupa, Birinci Cihan Savaşından Sonra Avrupa), XIX. ve XX. Yüzyıllarda Bilim ve Teknikte Gelişme Felsefe, Edebiyat ve Güzel Sanatlar.

XIX. ve XX. Yüzyıllarda Birleşik Amerika ve Uzak Doğu Memleketleri: Osmanlı Soy.

Senkronik Özet Tablosu Terimler ve Deyimler.

Başlıca Türkçe Kaynaklar.⁹⁵³

Bu kitapta da konuların dağılımına bakıldığında Türk tarihi özellikle de Osmanlı tarihi ağırlıklı olduğu görülmektedir.

5.3.5. Döneme Ait Diğer Tarih Ders Kitapları

12 Eylül 1980 Askeri Darbesi’nden sonra yazılan diğer ders kitapları şunlardır:

1) Lise Tarih II Ders Kitabı: Kitap Yüksel Turhal tarafından yazılmıştır. Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı, Talim ve Terbiye Kurulu’nun 26.6.1984 tarih ve 74 sayılı kararı ile yardımcı ders kitabı olarak kabul edilmiştir. Toplam 216 sayfadan oluşan kitap yeni müfredat programına göre hazırlanmış olup Ders Kitapları Yayıncılık A.Ş. tarafından İstanbul’da 1985 yılında basılmıştır. Kitap şu bölümlerden oluşmaktadır:

I. Ünite: Türklerin İslâmiyet’e Girişleri ve İlk Türk İslâm Devletleri; Türklerin İslâmiyet’e girişleri ve Talas Savaşı, ilk Türk-İslâm devletleri, ilk Türk-İslâm devletlerinde kültür ve medeniyet.

II. Ünite: Ortaçağ’da Avrupa; Kilise ve papalık, feodalite, fikir ve sanat hareketleri, Haçlı Seferleri.

III. Ünite: Türkiye Tarihi; Anadolu’ya ilk Türk akınları, Türklerin Anadolu’yu yurt edinişleri, Anadolu’da ilk Türk beylikleri, Anadolu Selçuklu Devleti.

⁹⁵³ Emin Oktay, *Tarih Lise: III*, Atlas Kitabevi, İstanbul 1973; Emin Oktay, *Tarih Lise: III*, Atlas Kitabevi, İstanbul 1979; Emin Oktay, *Tarih Lise: III*, Atlas Kitabevi, İstanbul 1980; Emin Oktay, *Tarih Lise: III*, Atlas Kitabevi, İstanbul 1982; Emin Oktay, *Tarih Lise: III*, Atlas Kitabevi, İstanbul 1985; s.3-4.

IV. Ünite: Orta Asya ve Yakın Doğuda Kurulan Diğer Devletler; Fatımîler, Eyyubîler, Memlûklar, Harzemşahlar, Moğol İmparatorluğu, Timur İmparatorluğu, Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleri.

V. Ünite: Osmanlı Devleti; Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde Anadolu ve Balkanlar'ın genel durumu, Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemi, kuruluş döneminde Osmanlı kültür ve medeniyeti.

Sözlük ve Bibliyografya.⁹⁵⁴

Bu ders kitabında da konuların ağırlık noktasını Türk-İslam ve Türkiye tarihinin oluşturduğu görülmektedir. Avrupa tarihine ise 17 sayfa gibi az bir kısım ayrılmıştır. Kitabın ana ve alt başlıklarına bakıldığında 29 Ağustos 1983 tarihli Tebliğler Dergisi'nde belirlenen lise II. sınıf konuları ile birebir örtüştüğü görülmektedir.

2) Sosyal Bilgiler Ders Kitabı: Orta Okullar 2. sınıf için yazılan Sosyal Bilgiler Ders Kitabı da içerdiği tarih konuları ve söylemleri açısından önemlidir. Kitap Niyazi Akşit, Ferruh Sanır ve Tarık Asal tarafından yazılmıştır. 1981 yılında Türk Tarih Kurumu Basımevi'nde ve Ankara'da basılmıştır. Toplam 288 sayfadan oluşan kitap şu bölümlerden meydana gelmektedir:

I. Ünite: Oğuzların Anadolu'ya Yayılmaları ve Yerleşmeleri.

II. Ünite: Anadolu'da Yeni Bir Türk Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesi (Osmanlı İmparatorluğu).

III. Ünite: Ortaçağ'da ve Yeniçağ'da Avrupa.

IV. Ünite: Osmanlı İmparatorluğu'nun Duraklama, Gerileme ve Dağılma Dönemleri.

V. Ünite: Komşularımız ve İlişkimiz Olan Devletler:

V-1. Bölüm: Komşularımız; Balkan Devletleri, SSCB, Doğu Komşumuz İran, Güneydoğu Komşularımızdan Irak, Güneydoğu Komşularımızdan Suriye, Kıbrıs.

V-2. Bölüm: İlişkimiz Olan Devletler; Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya, İsviçre, Romanya, İsrail ve Ön Asya Sorunu, Pakistan, Çin, Japonya, ABD, Avustralya.

⁹⁵⁴ Yüksel Turhal, *Lise Tarih II*, Ders Kitapları Yayıncılık A.Ş., İstanbul 1985, s.5-8.

Kronoloji ve Sözlük.⁹⁵⁵

3) Millî Tarih Ders Kitabı: Niyazi Akşit tarafından Ortaokul II. sınıflar için yazılmıştır. Kitap 1972 yılında da yine Niyazi Akşit tarafından Tarih II ismi ile yazılmıştır. 1972 yılındaki konular Ortaçağa girerken Avrupa, Ortaçağda Avrupa, Ortaçağda Türklerin Avrupa'ya yürüyüşleri, Göktürkler ve Uygurlar, Doğu Roma İmparatorluğu (Bizans), Müslümanlıktan önce Arabistan ve Araplar, Hz. Muhammed'in hayatı ve önemli savaşları, dört halife devri, Emeviler devri, Abbasiler devri ve Mısır'da Türk devletleri, Türklerin İslam kültür ve uygarlığındaki rolleri, ilk Müslüman Türk devletleri, Büyük Selçuklu İmparatorluğu, Anadolu Selçuklu Devleti, Haçlı seferleri, Moğollar, Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılışı ve beylikler, Selçuklular ve Beylikler devrinde Anadolu Türk uygarlığı, Mısır ve Suriye Türk devletleri, Osmanlı Devleti'nin kuruluşu, Ankara Meydan Savaşı, Anadolu Türk birliğinin yeniden kurulması ve Avrupa Devletleri ile savaşlar, kuruluş devrinde Osmanlı uygarlığı, İstanbul'un fethi ve bu olayın öneminden ibaret iken⁹⁵⁶ Millî Tarih ders kitabında ise ağırlığın tamamen Osmanlı İmparatorluğu'na verildiği görülmektedir. Millî Tarih Ana Ders Kitabı'nda konular Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemi, Osmanlı Devleti'nin yükselme dönemi ve devletin imparatorluk haline gelmesi, Yeniçağda Avrupa'da önemli olaylar, Osmanlı İmparatorluğu'nun duraklama dönemi, Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme ve duraklama dönemi, gerileme ve dağılma döneminde Osmanlı kültür ve medeniyeti, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasından meydana gelmektedir.⁹⁵⁷ Kitaptaki Osmanlı ağırlıklı bu değişme Sina Akşin tarafından yapılan, tarih öğretiminde gerçekleştirilmek istenen, modern Türk toplumunu Osmanlı kültürü ile bütünleştirme ve Türk tarihini dünya boyutları içine yerleştirme yorumunu hatırlatmaktadır. Dikkat edilmesi gereken bir diğer husus da dersin ve kitabın adının darbe sonrası dönemde “Millî Tarih” olarak değiştirilmiş olmasıdır.

⁹⁵⁵ Niyazi Akşit-Ferruh Sanır-Tarık Asal, *Sosyal Bilgiler 2. Sınıf-Orta Okullar İçin*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1981.

⁹⁵⁶ Daha detaylı bilgi için bkz. Niyazi Akşit, *Ortaokullar İçin Tarih II*, Ders Kitapları Anonim Şirketleri, İstanbul 1972.

⁹⁵⁷ Daha detaylı bilgi için bkz. Niyazi Akşit, *Millî Tarih Ana Ders Kitabı-Ortaokul II*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1985.

5.4. DÖNEME AİT TARİH DERS KİTAPLARINDAKİ TÜRKÇÜ VE İSLAMCI SÖYLEMLER

Döneme ait Tarih ders kitaplarında Türkçü ve İslami söylemlerin oldukça yoğunlukta olduğu gözlemlenmiştir. Bu söylemlerde Türklere ve İslamiyet'e sürekli olarak övgülerde bulunulmuştur. Türklerin en güçlü ve en medeni millet oldukları dile getirilirken, İslamiyet'in de en önemli din olduğu ifade edilmiştir. Müslüman olan Türklerin İslamiyet'in tek koruyucusu olduklarından ve bu medeniyeti geliştirdiklerinden bahsedilmiştir. Türklerin Müslüman olmalarından sonra da eski geleneklerini korudukları ve bu geleneklerin İslami gelenekler ile birleşerek daha da güçlendiği vurgulanmıştır. İslamiyet'in de kendisini kabul eden milletlerin kültürlerini geliştirdiği aktarılırken Türk milli unsurları ile İslami unsurların birbirlerinin tamamlayıcı oldukları ifade edilmiştir. Burada amaçlanan şey tarih programlarında saptandığı üzere öğrencilere geçmişi öğretmenin yanında atalarının ve onların kurmuş oldukları medeniyetlerin önemini kavratmaktır. Böylece geçmişi ile gurur duyan, milli bilinç ve sorumluluk sahibi vatandaşlar yetiştirilmek istenmiştir.

Tarih programları doğrultusunda öğrencilerin milli ve İslami duyguları güçlendirilerek zararlı yollara sapmaları engellenmeye çalışılmıştır. Fakat bu yapılmaya çalışılırken oldukça abartılı söylemler kullanılmıştır. Hem bu abartılı söylemlerin hem de dönemin Tarih öğretiminin amaçlarının anlaşılması açısından ders kitaplarından bazı örnekler aşağıya alınmıştır.

5.4.1. Tarihin Faydalarının Anlatımı

İlk konunun başlangıcındaki “Tarih okumak ve öğrenmek çok faydalıdır. Tarih insanların muhakemelerini kuvvetlendirir; fikirlerine olgunluk verir; insanları kültür bakımından yükseltir. Tarih, insanda aile, millet, vatan sevgisi yaratır. İnsana ait olan her şeye karşı sevgi ve sempati uyandırır. İnsan tarih okumakla geçmişteki olaylardan ders alır. Bu bakımdan tarih büyük bir ibret dersidir. Tarih insanların ömrünü uzatır. İnsanlar tarih okumakla kendilerini ileride çıkacak olan olaylara karşı fikren ve manen hazırlamış olurlar.”⁹⁵⁸ ifadeleri ile öğrencilerde Tarih bilinci oluşturulmaya çalışılmıştır. Burada ise Tarih ders programının açıklamalar kısmındaki, öğrencilere Tarih derslerinin

⁹⁵⁸ Akşit-Oktay, *Tarih I İlkçağ*, s.6.

Türk milli eğitiminin amaçlarını gerçekleştirmede, ülkenin ve dünyanın sorunlarını anlayarak çözmede, düşünce ufuklarını genişletmede ne kadar önemli bir role sahip olduğunu kavratma hedefine ulaşılmaya çalışılmıştır.

5.4.2. Eski Türk Devletleri ile İlgili Anlatımlar

Doğu Roma İmparatorluğu'nda uygarlık konusu anlatılırken Constantinapolis için İstanbul adının kullanılması dikkat çeken bir yöndür. Çünkü şehir İstanbul adını Fatih Sultan Mehmet tarafından fethedildikten sonra almıştır. Niyazi Akşit ise “Hristiyanlığın, gladyatör oyunlarını yasak etmesinden sonra, İstanbul halkı Hipodrom'da (bugünkü Sultanahmet meydanı) yapılan araba yarışlarına büyük bir rağbet göstermeye başlamıştı.”⁹⁵⁹ “İmparatorluğun merkezi olan İstanbul o zaman dünyanın en büyük şehri idi. Ancak Bağdad'la karşılaştırılabilirdi. Zengin sarayları, büyük ve yüksek kiliseleri, hipodromu, gayet kuvvetli surları, zenginliği ve kalabalığı herkesi hayrete düşürürdü. Burada güzel sanatlar çok gelişmişti.”⁹⁶⁰ ifadelerini kullanmıştır. Yani Constantinapolis yerine İstanbul diyerek milli söyleme kayan bir ifade kullanmıştır.

Hun İmparatoru Mete'nin başarılarının nedeni “Mete, büyük bir komutan ve iyi bir yönetici olduğu için, kısa zamanda kuvvetli bir imparatorluk kurmayı başardı.”⁹⁶¹ cümlesi ile ifade edilmiştir. Burada da çocuklara atalarının ne kadar yetenekli oldukları anlatılmaya çalışılarak millî duyguların geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Yine Hun ordusu anlatılırken “Hunlar, yaşadıkları yayla hayatı gereğince vücut yapıları kuvvetli, çevik ve atılgan insanlardı. Hayatları at üzerinde ve savaş yapmakla geçirdi. Çin yazarları Hunların binicilikte, ok atmada, kılıç ve kargı kullanmada benzeri olmadığını ve hiçbir milletin bunlara karşı duramayacağını bildirmektedir.... Hun ordusu, örgüt ve disiplin bakımından mükemmeldi....”⁹⁶² cümleleri kullanılmıştır. Yine burada da öğrencilerin atalarının kuvvetlerine yani millî öğelere vurgu yapılmıştır.

⁹⁵⁹ Niyazi Akşit, *Tarih Lise II*, s.29.

⁹⁶⁰ Akşit, *Tarih Lise II*, s.29.

⁹⁶¹ Akşit-Oktay, *Tarih I İlkçağ*, s.27.

⁹⁶² Akşit-Oktay, *Tarih I İlkçağ*, s. 28.

5.4.3. Türklerin İslamiyet’i Kabul Etmeleri ve İslamiyet’e Hizmetleri Konularının Anlatımı

Döneme ait ders kitaplarında dikkat çeken bir özellik sürekli olarak İslamiyet’e ve Türklerin Müslüman olmalarına vurgu yapılmış olmasıdır. Türklerin üstün bir millet oldukları, İslamiyet’in üstün bir din olduğu ve Türklerin Müslüman olmalarının her iki tarafın tarihinde de bir dönüm noktası olduğundan sıklıkla bahsedilmiştir. Çünkü böylece Türkler İslamiyet’in koruyucusu ve geliştiricisi olma rolünü üstlenmişlerdir. Ders kitaplarında bu konu ile ilgili olan bazı anlatımlar şunlardır:

Arap komutan Nasr bin Seyyar’ın Türklere iyi davranması ve Türklerin İslamiyet’i kabul ederek dünyanın akışını değiştirmeleri “Arap komutanlarından Nasr bin Seyyar Türklere karşı iyi davrandı. O, bu milletin onurunun yüksek olduğunu, aşağı görülmeye katlanamayacağını herkesten iyi anlamıştı. Maverâünnahr’i Arap egemenliği altına almakta güçlük çekmedi. Memleket ekonomisinin yükselmesine ve eski ticaret yolunun açılmasına çalıştı. Bu zamanda Çinliler, Doğu Göktürk Devletini yıkarak nüfuzlarını Çu ırmağına kadar genişletmişlerdi. Türkler, Araplarla Çinliler arasında kalmışlardı. Hangi tarafa geçerlerse dünya tarihinin akışı değişebilirdi. Onlar, eski düşmanları Çinlilere karşı Müslümanlığı üstün tutacaklardır.”⁹⁶³ ifadeleri ile anlatılmıştır. Burada Türklerin ne kadar gururlu bir millet olduğuna ve tarihe yön verdiklerine vurgu yapılmıştır.

Türklerin İslamiyet’i kabulü konusunda “Emeviler zamanında Araplarla devamlı bir surette savaşan Türkler, Abbasilerin işbaşına geçmeleri üzerine İslâmlığa karşı büyük bir ilgi göstermeye başladılar.”⁹⁶⁴ şeklindeki anlatım ile pekiştirme yapıldığı görülmektedir.

Emin Oktay, savaşçılık özelliğini kaybeden Araplar yerine Türklerin getirilmek istenmesini ise “Abbasi halifesi Me’mun daha Horasan’da iken Türklere çok değer vermiş, ordusunu Türklerden kurmuştu. Onun, kardeşi Emin’i yenen ordusu içinde pek çok Türk vardı. Me’mun ve kardeşi Mu’tasım, Türklerin İslâm ülkelerine gelmelerine çalıştılar. Hele Mu’tasım’ın annesinin Türk oluşu, Türkleri çok sevmesi, bu işi büsbütün kolaylaştırdı. Mu’tasım halife olduktan sonra (833) Türkleri İslâm memleketlerine

⁹⁶³ Akşit, *Tarih Lise II*, s.65.

⁹⁶⁴ Oktay, *Lise II Tarih Ders Kitabı*, s.97.

getirmeye çalıştı. Çünkü bu sırada Araplar eski savaşçılıklarını kaybetmişlerdi. Artık Araplar savaştan çok, rahat ve huzur içinde yaşamak istiyorlardı. Türkler ise, İslâm dinini yeni kabul ettiklerinden onu bütün saflığı ve temizliğiyle benimsemişlerdi. Bundan dolayı Müslüman olan öteki milletlerden daha imanlı ve heyecanlı idiler.”⁹⁶⁵ ifadeleri ile anlatırken burada da üstü kapalı bir şekilde Türklere övgü yapılmıştır.

Niyazi Akşit ise Türklerin kendi istekleri ile Müslüman olduklarını ve onların Müslüman olmaları ile birlikte Müslümanlığın da büyük bir tehlikeden kurtulduğunu “Abbasîler, bu zamanda Türkler arasında din propagandasını artırdılar. Karahanlılar, Volga Bulgarları, Oğuz Türkleri ve diğer Türk boyları Müslümanlığı kabul ettiler. Türkler kitle halinde Müslümanlığa giriyorlardı. Taşkent ve Farab bölgelerinde 200 bin ailenin hep birlikte Müslüman olduğu görüldü. Türkler zorla Müslüman olmuyorlardı. Bu zamanda Abbasî Devletinin nüfuzu kalmamıştı. Maverâünnehir’de ayrı ayrı devletler kurulmuştu. Türkler Müslümanlığı diğer dinlerden üstün buldukları için kabul etmişlerdir.

Türklerin Müslümanlığı kabul etmeleriyle Müslümanlık da büyük bir tehlikeden kurtulmuş oldu. Türkler bundan sonra Ön-Asya tarihinde her bakımdan çok önemli bir rol oynamışlardır.”⁹⁶⁶ ifadeleri ile dile getirmiştir. Burada da Türklerin gücüne ve önemine vurgu yapıldığı görülmektedir.

Yine Türklerin İslâmlığa yaptıkları hizmetler başlığında “Her ne kadar İslâm dini Araplar tarafından çıkarılmış ve onlar tarafından yayılmaya başlanmış ise de, bunun bir cihan dini haline gelmesi Türkler sayesinde olmuştur... İşte Abbasilerin bu kötü zamanlarında Türkler, İslâmlığı büyük bir tehlikeden kurtardılar.... Eğer bu sıralarda Türkler, Müslüman olmasalardı, Makedonya soyunun işbaşına geçmesiyle yeniden kuvvetlenen Bizanslılar, İslâmları Anadolu ve Suriye’den çıkararak eski Bizans İmparatorluğunu kurabilirlerdi. Fakat Türkler, İslâmlık uğrunda temiz kanlarını dökerek buna engel oldular...

Türkler bununla da kalmadılar. XI. yüzyıl sonlarında başlayan ve XIII. yüzyıl sonlarına kadar süren Haçlı Seferleri sırasında gene İslâmlığın savunma ve korumasını üzerlerine aldılar.

⁹⁶⁵ Oktay, *Lise II Tarih Ders Kitabı*, s.98.

⁹⁶⁶ Akşit, *Tarih Lise II*, s.70.

Türkler yalnız asker olarak değil, devlet adamı, memur, fikir adamı, bilgin, şair, doktor, fen adamı, müzisyen olarak da İslâmlığa büyük hizmetlerde bulundular. İslâm kültür ve uygarlığının yaratılmasında büyük bir rol oynadılar.”⁹⁶⁷ cümleleri ile Türkler adeta İslamiyet’in tek koruyucusu ve tek geliştiricisi kisvesine büründürülmüşlerdir.

Emin Oktay, Haçlı Seferlerinin sonuçlarında ise Türklerin nasıl İslam’ın kurtarıcıları olduklarını “Eğer bu savaş sırasında Türkler, İslâm dünyasına hâkim bulunmamış olsalardı, Haçlılar büyük başarılar kazanacaklar ve belki de İslâmlığı tekrar Arabistan’a sürecektirdi. Fakat Türkler, zaman zaman Avrupa’dan gelen milyonlarca Haçlıya göğüs gererek, İslâmlığı bu büyük tehlikeden kurtardılar.”⁹⁶⁸ şeklinde dile getirmiştir.

Niyazi Akşit de aynı konuyu yani Büyük Selçuklu İmparatorluğu’nun Türk ve İslam dünyası açısından önemini “..... Ortaçağın en önemli olaylarından biri de Büyük Selçuklu İmparatorluğunun kuruluşudur.

Selçukluların dünya ve Türk tarihindeki rolleri çok büyüktür. Bunlar, Bizans saldırılarına karşı koyamayan ve çeşitli devletlere ayrılması yüzünden çok zayıf bir durumda bulunan İslâm İmparatorluğunu tekrar bir yönetim altında toplamışlar, Anadolu’yu kesin olarak fethedip Türkleştirmişler, yüzyıllarca süren Haçlı seferlerini başarı ile durdurmuşlar ve Hristiyan-İslâm savaşında, Müslümanların üstün çıkmasını sağlamışlardır. İslâm uygarlığının gelişmesinde ve yayılmasında Selçukluların hizmeti çok önemlidir.”⁹⁶⁹ cümleleri ile dile getirirken Selçukluların İslamiyet’in koruyuculuğunu üstlendiklerini vurgulamıştır.

Selçukluların Abbasi halifesine yardımları anlatıldıktan sonra “Bu arada halife Tuğrul Bey’e ‘doğunun ve batının hükümdarı’ ünvanıyla hitabetti. Ayrıca her tarafta hutbenin onun adına okunmasını duyurdu. Artık bütün İslâm dünyası Selçuklular’ın koruyuculuğu altına girmiş bulunuyordu.”⁹⁷⁰ cümleleri ile devam edilerek Selçukluların, İslam dünyasında ne kadar önemli olduklarına dikkat çekilmiştir.

Buradaki söylemlerde Türklerin İslamiyet’e yaptıkları hizmetler anlatılmıştır. Buna göre İslamiyet Arap dünyasında doğmuştur fakat onu asıl geliştiren Türklerdir.

⁹⁶⁷ Oktay, *Lise II Tarih Ders Kitabı*, s.98-99.

⁹⁶⁸ Oktay, *Lise II Tarih Ders Kitabı*, s.168.

⁹⁶⁹ Akşit, *Tarih Lise II*, s.91-92.

⁹⁷⁰ Turhal, *Lise Tarih II*, s.27.

Türkler onu Hristiyanlara karşı korumuşlardır. İslam kültür ve uygarlığının gelişmesi konusunda da önemli bir rol oynamışlardır. Buradaki ifadelerden öğrencilerin Türklerin İslamiyet’i koruyan ve geliştiren tek millet oldukları kanısına varabilecekleri ihtimali doğmaktadır.

5.4.4. Türklerin Uygarlıkta İlerlemiş Bir Millet Olmaları Konusunun Anlatımı

Türklerin en uygar milletlerden birisi olduğu ve aynı dönemde başka yerlerde yaşayan insanlara göre oldukça ileri oldukları “XX. yüzyılın başlarında Orta Asya’da arkeolojik araştırmalar yapmaya giden Amerikalı bir bilim kurulu, Hazar denizinin doğusunda Aşkabat yakınlarında Anav’da iki kurganda kazılar yapmıştır. Bu kazılar, dünyanın başka yerlerindeki insanların çok geri bulundukları bir zamanda, burada yaşayan Türklerin uygarlık alanında ilerlemiş olduklarını meydana koymuştur.”⁹⁷¹ cümleleri ile anlatılmıştır.

Türkleri kastederek kullanılan “Brakisefal ve Orta Asyalı olan bu insanlar, gittikleri yerin Taş Devrini yaşayan halkını, Cilâlı Taş ve Maden Devrine yükseltmişler; onlara ekip biçmeyi, hayvanları evcilleştirmeyi ve maden kullanmayı öğretmişlerdir.”⁹⁷² ifadeleri de yine Türklerin uygarlığını ve bu uygarlığı gittikleri yerlere götürdüklerini vurgulamak için kullanılmıştır.

Memlûkler’de fikir hayatı anlatılırken de “.... Bu devirde yetişen yüksek bilim adamlarının önemli bir kısmı Türktü. Bu Türk bilginleri dil, matematik, tıp, edebiyat ve musiki alanında çok önemli eserler meydana getirmişlerdir. Memlûk saraylarında Türkçe konuşulmuş ve bir hayli Türkçe edebiyat, bilim ve tarihe ait eser yazılmıştır.”⁹⁷³ ifadeleri kullanılmıştır. Burada da Türklerin ileri bir medeniyete sahip olup, diğer Müslüman devletlerinin de gelişmelerine katkıda bulundukları belirtilmiştir.

Bahsedilen anlatımlarda hedeflenen amaç öğrencilerde özgüven oluşturmaktır. Bunlar, Türk milletinin dünya ve İslam medeniyetlerinin gelişmesine katkılarını kavratmak olarak saptanan amaca yönelik anlatımlardır. Yani bu cümleleri okuyan

⁹⁷¹ Akşit-Oktay, *Lise I Tarih Ders Kitabı*, s.23., Akşit-Oktay, *Lise I İlkçağ*, s.23.

⁹⁷² Akşit-Oktay, *Lise I Tarih Ders Kitabı*, s.24.

⁹⁷³ Akşit, *Tarih Lise II*, s.173.

çocuklar atalarının ne kadar gelişmiş bir medeniyete sahip olduklarını ve bu medeniyeti diğer insanlara da öğrettiklerini görecektir. Bu sayede dış mihraklara yönelmeyecek, zararlı fikirlere kapılmayacak ve ihtiyaç duyduğu şeyleri kendi köklerinde arayacaktır.

5.4.5. İslam Kültürünün Üstünlüğü Konusunun Anlatımı

1970’li ve 1980’li yıllarda Tarih ders kitaplarında üstün özelliklere sahip olan sadece Türkler ve uygarlıkları değildir. Bunlar Türk-İslam Sentezi’nin birinci ayağını oluşturmaktadırlar. Sentezin ikinci ayağı ise İslamiyet’tir. Bu nedenle İslamiyet ve İslam uygarlığının da üstünlüğünün vurgulanması, çekici hale getirilmesi gerekmektedir. İslamiyet’in üstünlüğünü vurgulayan bazı söylemler şöyledir:

Hazreti Muhammet “Hazreti Muhammed, dünyanın en büyük dinlerinden birini kurmuştur. Hiç bir dinde tek Allah fikri, Müslümanlıkta olduğu kadar açıklıkla söylenmiş değildir. Müslümanların Peygamberleri diğer insanlar gibi doğmuş, yaşamış ve ölmüştür. Peygamber insanlar arasında hiçbir fark gözetmemiş, Allah nazarında herkesin eşit olduğunu ilân etmiştir. Büyük bir ahlâk adamıdır. Arapların fena âdetlerini ortadan kaldırmıştır. Kızların diri diri gömülmelerini, yalan söylemeyi, hırsızlığı, hasedi, kibri, gururu, kötülüğü, içkiyi ve kumarı yasak etmiştir. Bunun için de maddî ve manevî şiddetli cezalar koymuştur. Hırsızlık edenin derhal eli kesilirdi; ahrette de yeri cehennemdi.

Hazreti Muhammed, aynı zamanda iyi bir komutandı. Birçok savaş yapmış ve hemen hepsinde başarı kazanmıştır.”⁹⁷⁴ ifadeleri ile anlatılmıştır.

İslam kültürünün üstünlüğü ve bünyesinde bulunan unsurları nasıl geliştirdiği konusu ise “İslâmlıktan önce hemen hiçbir kültüre sahip olmayan Araplar, İslâmlığın çıkışından sonra uygar bir millet haline gelmişlerdir. İslâmlık onların sosyal ve kültürel hayatlarında büyük bir değişiklik, büyük bir devrim yapmıştı...

İslâm kültür ve uygarlığı, yalnız Arap milletinin değil, İslâmlık topluluğuna giren bütün Müslüman milletlerin birlikte çalışarak yarattıkları bir eserdir. İslâm dinini kabul eden Süryaniler, Rumlar, İranlılar, Berberîler ve Türkler, Araplar arasına karışarak, bir taraftan İslâm dininin kuvvetlenmesine, öte taraftan da İslâm kültür ve uygarlığının

⁹⁷⁴ Akşit, *Tarih Lise II*, s.54.

doğmasına yol açmışlardır. Bununla birlikte, bu büyük uygarlığın yaratılmasında en büyük şeref payı Türk milletine düşmektedir.”⁹⁷⁵ şeklinde ifade edilmiştir. Burada da İslam medeniyetinin gelişmesinde en büyük paya sahip olan milletin Türklerin olduğu vurgulanmıştır.

İslam dünyasında sanatın gelişmesi ise “Müslüman sanatı İran, Türk ve Bizans sanatının etkisiyle meydana geldi. Arapların millî bir sanatları yoktu. Orijinal Müslüman sanatı yavaş yavaş doğdu.”⁹⁷⁶ ifadeleri ile dile getirilmiştir.

Bu anlatımlar ile çocukların İslam kültürünün önemini ve bu kültüre en büyük hizmeti de Türklerin yapmış olduklarını öğrenmeleri amaçlanmıştır. Bu sayede hem milli hem de dini duygular geliştirilmiş olacaktır. Böylece itaatkâr ve ideal vatandaşın eğitimi konusunda önemli bir adım atılacaktır.

5.4.6. Türk Devlet Adamlarının Üstün Niteliklerinin Anlatımı

Ders kitaplarında Türk devlet adamlarının üstün özelliklere sahip, yetenekli ve ne kadar adil oldukları anlatılmıştır. Ülkeyi refaha kavuşturmalarına, devleti güçlendirmelerine ve güzel ahlaklarına değinilmiştir. Bu sayede Tarih öğretimi ile hedeflenenlerden birisi olan, çocukların kendi atalarını örnek almaları ve onlardaki bu üstün özellikleri davranış haline getirmeleri gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Türk devlet adamlarından bazıları ile ilgili anlatımlar şu şekildedir:

Akşit, Tuğrul Bey ve Selçukluları “Tuğrul Bey aldığı yerlerdeki halkın törelerine ve geleneklerine saygı gösteriyor ve herkese karşı gayet dürüst davranıyordu. Selçukluların ahlâklı oluşları, lehlerine birçok propaganda yapılmasına sebep oluyordu. Bu sayede işgal ettikleri ülkelerde muhalefete uğramıyorlardı.”⁹⁷⁷ ifadeleri ile anlatırken yine Tuğrul Bey için “Tuğrul Bey 1063 yılında öldüğü zaman yetmiş yaşında idi. Selçuklu Devleti onun zamanında kuvvetli bir Türk-Müslüman İmparatorluğu haline gelmiştir. Adaleti seven bir devlet adamı ve cesur bir komutandı.”⁹⁷⁸ anlatımını kullanmıştır. Burada Türk-Müslüman İmparatorluğu’na değinilerek yine Türk-İslam Sentezi doğrultusunda bir vurgulama yapılmıştır.

⁹⁷⁵ Oktay, *Lise II Tarih Ders Kitabı*, s.112.

⁹⁷⁶ Akşit, *Tarih Lise II*, s.81.

⁹⁷⁷ Akşit, *Tarih Lise II*, s.96-97.

⁹⁷⁸ Akşit, *Tarih Lise II*, s.98.

Turhal ise Tuğrul Bey'i "Tuğrul Bey 1063 yılında hastalanarak öldü. Adaletli ve dindar bir kimse idi. Üstün devlet kurucusu olarak, tarihteki yerini almıştır. Bu bakımdan ağabeyi Çağrı ile Selçuklu Devleti'nin harcında en büyük emeği geçen kişidir. Yakın doğuda çok uzun zamandır süregelen dini anlaşmazlıkları gidererek, huzur ve asayiş sağlamıştır."⁹⁷⁹ cümleleri ile anlatmıştır.

"Alp Arslan daha babasının sağlığında iken savaş meydanlarında cesareti ve yiğitliği ile ün kazanmış bir komutandı. İlk iş olarak, kendisine bağlanmak istemeyen beyleri yönetimi altına aldı."⁹⁸⁰ ifadeleri de Alp Arslan'ın cesaret ve yiğitliği anlatılmaktadır.

Osman Bey de "Osmanlı Devleti'nin kurucusu olan Osman Bey, uzağı gören, dürüst, gözü pek, eli açık bir devlet adamı idi. Yönetimi altında bulunan halka iyi davranır, kimseye haksızlık yapılmasını istemezdi. Görev verdiği kimseleri iyi tanır ve iyi seçerdi. Sevilen, sayılan bir beydi."⁹⁸¹ cümleleri ile anlatılırken Osman Bey'in oğlu Orhan Bey'e vasiyeti "Osman'ın oğlu Orhan'a vasiyeti belki sonradan uydurulmuştur. Fakat bu vasiyet Osman'ın hayatına tamamen uymaktadır.

O şöyle demiş: 'Ben ölüyorum; fakat senin gibi bir evlât bıraktığım için üzülmiyorum. Âdil ol, Tanrı sözü ile hareket et, bilmediğini ulemadan sor, iyi adam ol, sana itaat edenleri hoş tut, merhametli ol, eşitlik üzere hareket et, İslâm dinini yay, padişahların görevi budur."⁹⁸² ifadeleri ile dile getirilmiştir. Osman Bey'in oğluna her yönden mütevazı ve merhametli olmasını öğütlemesinin yanında İslam dinini yaymasını istemesi de dikkat çeken ayrı bir noktadır.

"Orhan Bey, her zaman ülkesi içinde dolaşır, devlet işlerinin eksiksiz yürütülmesini gözetirdi. Başkent Bursa'da bile bir aydan fazla oturmazdı. Zamanında, memleket geniş ölçüde bolluğa kavuştu; fakir kalmadı. Hatta zekât verilecek kimse bulunamıyordu."⁹⁸³ anlatımı Orhan Bey'in özellikleri için kullanılmıştır.

"Orhan memleketi içinde dolaşır, eksik kalan işleri tamamlar ve yerinde gerekli tedbirleri alırdı. Merkezi olan Bursa'da bile bir aydan fazla oturmazdı. Dindardı; adaleti

⁹⁷⁹ Turhal, *Lise Tarih II*, s.27.

⁹⁸⁰ Akşit, *Tarih Lise II*, s.98.

⁹⁸¹ Akşit-Sanır-Asal, *Sosyal Bilgiler 2. Sınıf*....., s.30.

⁹⁸² Akşit, *Tarih Lise II*, s.193.

⁹⁸³ Akşit-Sanır-Asal, *Sosyal Bilgiler 2. Sınıf*....., s.33.

sever ve uygulardı. Komutanlara ve bilginlere karşı hürmetkâr, gazilere, sanatkârlara ve fakirlere karşı cömertti. Alçak gönüllü idi. İznik'te yaptırdığı imaretin açılış töreninde kendi eliyle çorba dağıtmış ve geceleyin çırasını yakmıştı. Verdiği sözde durur, güven verir, memleketin çıkarını her şeyin üstün tutardı.”⁹⁸⁴ cümleleri ile de yine Orhan Bey'in özellikleri anlatılmıştır.

Sultan Murad'ın Kosova Meydan Savaşı'nda öldürülmesi anlatıldıktan sonra kişiliği de “Murat, Osmanlı beyliğini büyük bir devlet haline getirdi. Askerlik ve sivil alanda örgüt de onun zamanında yapıldı. Daima ordusunun başında bulunan, yorulmayan, azimli ve yetenekli bir hükümdardı. Kanunlara karşı son derece riayetkârdı. Çok temkinli idi. Milletinin geleceğini ihtirasları uğruna feda etmemiştir. Düşmanlarının maddî ve manevî imkânları derecesini ölçmekte aldanmayan mükemmel bir politika adamı idi. Hristiyanlara karşı da iyi davranmıştır.”⁹⁸⁵ ifadeleri ile anlatılmıştır.

Timur'un Bayezit'a ağır bir mektup göndermesi sonucunda Bayezit'in verdiği cevap “Yıldırım Bayezit, bağımsızlıkla bağdaşmayan bu istekleri kabul etmedi. Timur'a ağır bir karşılık verdi. Osmanlı komutanları, daha ölçülü davranmasını salık verdilerse de Bayezit onlara, ‘Onurumuz ve karşı koyacak gücümüz vardır. Özgür yaşamalıyız.’ dedi. Artık savaşın olması kesindi.”⁹⁸⁶ cümleleri ile anlatılmıştır. Bir Türk hükümdarının ne kadar onurlu ve kararlı olduğu ortaya konulmuştur. Böylece öğrencilerin atalarının bu özellikleri ile gurur duymaları ve bu özellikleri edinmeleri hedeflenmiştir.

“Yıldırım Bayezit gibi onurlu bir hükümdara yenilmek ve esir düşmek çok ağır geldi. Bu duruma tahammül edemedi Semerkant'a götürüleceğini anlayınca yüzük taşının altında sakladığı zehri içerek hayatına son verdi. Bu sırada Akşehir'de bulunuyordu. Bazılarına göre de hastalanarak ölmüştür. Padişahlığı on dört yıl kadardır.

Yıldırım Bayezit, kuvvetli bir iradeye sahip, atılgan, cesur ve değerli bir komutandı. Yalnız fazla asabî, hırçın ve inatçı idi. İçkiye düşkünlüğü vardı. Anî olaylar karşısında soğuk kanlılıkla hareket eder, kararını verir, ordusunu süratle istediği yere

⁹⁸⁴ Akşit, *Tarih Lise II*, s.194.

⁹⁸⁵ Akşit, *Tarih Lise II*, s.196-197.

⁹⁸⁶ Akşit-Sanır-Asal, *Sosyal Bilgiler 2. Sınıf*....., s.38.

götürebilirdi. Adaleti severdi. Birçok hayır kurumu yaptırmıştır.⁹⁸⁷ anlatımları da yine Yıldırım Bayezit için kullanılmıştır.

Kuruluş döneminde Osmanlı hükümdarları da “... Osmanlı hükümdarları devleti yönetmede büyük bir maharet göstermişlerdir; cesaret ve dürüstlükleri halka iyi bir örnek olmuştur. Hepsi de özel bir itina ile yetiştirilmişlerdir.”⁹⁸⁸ cümleleri ile anlatılmışlardır.

Fatih Sultan Mehmet ise “Yirmi üç yaşında İstanbul’u alan Fatih Sultan Mehmet, cesur, atılgan, güçlü bir devlet adamı idi. Dost ve düşmana, büyük bir hükümdar olduğunu kabul ettirdi.

... İleri görüşlü idi; tutuculuğu yoktu.”⁹⁸⁹ şeklindeki özellikleri ile anlatılmıştır.

XV. yüzyılda Osmanlı padişahlarına kullanılan terimler ile ilgili olarak da “Osmanlı padişahlarına bu devirde ‘Sultan-ülberreyn ve Hakan-ül-bahreyn’, yani karaların sultanı ve denizlerin hakanı derlerdi.”⁹⁹⁰ anlatımı kullanılmıştır.

“II. Mahmut, imparatorluk içinde yaşayan bütün halkın eşit olduğunu şu sözleriyle açıkladı: ‘Uyruklarımdan Müslümanları camide, Hristiyanları kilisede, Musevileri de havrada tanımak isterim.’”⁹⁹¹ cümleleri ile II. Mahmut’un halkına eşit davrandığı ve ayırım yapmadığı anlatılmıştır.

Yukarıda bahsedilen Türk büyükleri ile ilgili anlatımlarda onların üstün meziyetlerinden bahsedilerek öğrencilerin bu meziyetleri örnek almaları amaçlanmıştır. Hedeflendiği gibi bu Türk büyüklerinin sadece milli değil aynı zamanda evrensel boyutları da ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu sayede öğrenciler atalarının üstün niteliklerini öğrenecek ve bunları davranış haline getirecektir.

5.4.7. Osmanlılar ile İlgili Bazı Konuların Anlatımı

“Her halde Osmanlılar Balkanlara ayak bastıkları zaman durum kendileri için elverişli idi. Yalnız şunu unutmamak lâzımdır ki, Osmanlı başarılarının birinci derecede

⁹⁸⁷ Akşit, *Tarih Lise II*, s.201.

⁹⁸⁸ Akşit, *Tarih Lise II*, s.208.

⁹⁸⁹ Akşit-Sanır-Asal, *Sosyal Bilgiler 2. Sınıf*....., s.50.

⁹⁹⁰ Emin Oktay, *Lise Tarih III*, Atlas Kitabevi, İstanbul 1987, s.26.

⁹⁹¹ Akşit-Sanır-Asal, *Sosyal Bilgiler 2. Sınıf*....., s.130.

etmeni çok düzenli örgüte ve kuvvetli bir orduya sahip olmaları, diğerleri din ve millet farkı gözetmeksizin herkese karşı âdil davranmalarıdır.”⁹⁹² cümleleri Osmanlı Devleti’nin kısa sürede başarılı olma nedenlerini anlatmak için kullanılmıştır.

“Selçuklu Devletinin yıkılması üzerine bozulan Anadolu birliğini yeniden kurmak için beylikler birbirleriyle mücadeleye başlamışlardı. Kilikya Ermenileri üzerine zaferler kazanan Karamanoğulları, Karadeniz bölgesini temizlemekle meşgul Candaroğulları, Çanakkale taraflarını ve Batı Anadolu’yu Bizanslılardan alan Germiyanogulları ve diğer beyliklerin hemen hepsi Osmanlılardan daha kuvvetli idiler ve daha geniş toprakları vardı. Her beylik Anadolu birliği için diğer beylikleri kendi yönetimi altına almaya uğraşıyordu. Türk Türke olan bu mücadele halk arasında hoşnutsuzluk ve güvensizlik uyandırmıştı.

Osmanlılar, kendilerinden kuvvetli olan beyliklerle savaşmadan önce Bizanslılar ve Balkanlar üzerine yürümeyi, çıkarlarına daha uygun buldular.”⁹⁹³ ifadeleri ile de Osmanlıların takip ettiği politika açıklanmıştır.

“Balkan Yarımadası’na göçmen gönderilmesi: Osmanlılar, güçlü ve düzenli ordularıyla Balkan Yarımadası’nda başarı kazanıyorlardı. Ele geçirdikleri yerlerde, dürüst davranıyorlar ve buralarını iyi yönetiyorlardı. Belli ölçülerde ve eskisinden daha az vergi alıyorlar, halkı din, mezhep ve sosyal işlerinde özgür bırakıyorlardı.”⁹⁹⁴ ifadeleri Osmanlının adaletini anlatmak için kullanılmıştır.

“Osmanlılar, güçlü, düzenli ve dürüst bir yönetim kurmuşlardır... Fakat, devlet yönetiminde her istenilen yapılamazdı. Geleneklere ve İslâm dininin kurallarına aykırı bir iş görülmezdi.”⁹⁹⁵ aktarımı devlet yönetimini ve bunda da gelenekler ile dinin kurallarına aykırı hareket edilmediğini gözler önüne sermeye çalışmıştır.

Kuruluş dönemindeki devlet yönetimi ise “Osmanlı yönetimi gayet âdildi. Her hükümdar adalete büyük bir önem vermiştir. İslâm kanunlarına göre hareket eden kadılar tamamen bağımsız idiler. Kanun önünde herkes eşitti. Osmanlıların, insanlar arasında hiçbir fark gözetmemeleri, hiç kimsenin vicdan hürriyetine karışmamaları, Müslüman olmak şartıyla her yetenekli kişinin en yüksek mevkie kadar çıkmasını

⁹⁹² Akşit, *Tarih Lise II*, s.191.

⁹⁹³ Akşit, *Tarih Lise II*, s.191.

⁹⁹⁴ Akşit-Sanır-Asal, *Sosyal Bilgiler 2. Sınıf*....., s.33.

⁹⁹⁵ Akşit-Sanır-Asal, *Sosyal Bilgiler 2. Sınıf*....., s.70.

sağlamaları her tarafta yönetimlerine karşı derin bir saygı ve istek uyandırmıştır. Hristiyanlar ödeme gücü oranında verdikleri vergi (haraç ve cizye) ile can, mal ve namus güvenliği altında düzenli bir yönetime kavuşmuşlardır. Osmanlıların disiplinli hareketleri, zapt ettikleri memleketlerin halkına karşı adaletli davranmaları, taassuptan uzak bir siyaset izlemeleri, özellikle maddî çıkarlara karşı fevkalade hassas davranmaları, onların bir kurtarıcı gibi karşılanmalarına sebep olmuştur.”⁹⁹⁶ ifadeleri ile anlatılmıştır.

“Osmanlılar, bilimin gelişmesi için medreseler açmışlar, öteki İslâm ülkelerinden ünlü bilginleri getirtmişlerdir. Bu bilginlere aylık bağlamışlar, onlardan değerli eserler hazırlamalarını istemişlerdir.”⁹⁹⁷ Bu cümleler ile de Osmanlıların bilimin gelişmesine olan katkıları dile getirilmiştir.

Hattatlık konusunda “Hattatlık, güzel yazı yazma sanatıdır. İslâm dünyasında, en güzel yazıyı Türk hattatları yazmıştır.”⁹⁹⁸ denilmiştir.

Ortaçağ’da Avrupa’daki mimarinin çok zevksiz olduğundan bahsettikten sonra “Bütün bu özellikler ve ayrılıklar, genellikle Avrupa içindir. Ortaçağ’da, Türk-İslâm dünyası, her bakımdan parlak bir uygarlığa erişmiştir.”⁹⁹⁹ cümleleri ile Batı’nın karanlık dönemini yaşamasına rağmen Osmanlı’nın her açıdan gelişmişliği vurgulanmıştır. Yine Osmanlıların Avrupa’daki adil yönetimleri, onların bu tavırlarının Rönesans ve Reform’un gelişmesinde etkili olduğu “Osmanlı İmparatorluğu’nun Avrupa Üzerindeki Uyarıcı Etkileri:..... Osmanlılar, halkın din ve mezhep işlerine, geleneklerine karışmazlardı. Halk arasında, Avrupa’da olduğu gibi sınıf ayrılıkları yoktu. Herkes birbirine eşitti. Bilgisi ve yeteneği olan bir kimse, en önemli devlet memurluğuna kadar yükselebilirdi. Yalnız Müslüman olma koşulu vardı. Oysa Avrupa’da bu gibi haklar soylulara tanınmıştı. Öte yandan Osmanlılar, halkı iyi yönetirler, doğruluktan ayrılmazlar, kimseye haksızlık yapılmasına meydan vermezlerdi. Bütün bunların, Avrupa’da Rönesans’ın ve Reform’un gelişmesinde, güçlü krallıkların kurulmasında uyarıcı etkileri olmuştur.”¹⁰⁰⁰ şeklinde anlatılmıştır. Bu sayede Osmanlı’nın bir

⁹⁹⁶ Akşit, *Tarih Lise II*, s.214.

⁹⁹⁷ Akşit-Sanır-Asal, *Sosyal Bilgiler 2. Sınıf.....*, s.77.

⁹⁹⁸ Akşit-Sanır-Asal, *Sosyal Bilgiler 2. Sınıf.....*, s.83.

⁹⁹⁹ Akşit-Sanır-Asal, *Sosyal Bilgiler 2. Sınıf.....*, s.87.

¹⁰⁰⁰ Akşit-Sanır-Asal, *Sosyal Bilgiler 2. Sınıf.....*, s.89.

zamanlar herkesten önde olduğu ve önemli olaylara yol açtığı düşüncesinden yola çıkılmıştır. Bir bakıma Osmanlı İmparatorluğu merkeze oturtulmuştur.

Osmanlı Devleti ile ilgili bu anlatımlar sayesinde öğrencilerde milli bir bilinç oluşturulmaya çalışılmıştır. Yani atalarının başarılarının farkında olan öğrenciler onların bu meziyetlerini örnek alacak ve uygulamaya koyacaklardı. Tarih dersi müfredatı ile ulaşılması amaçlanmış olan davranışlardan bir tanesine daha ulaşılmış olacaktı.

5.4.8. Türk-İslam Uygarlığı Konusunun Anlatımı

Okuma parçasında Allah'ın birliği konusunda İbn Fazlan Seyahatnamesi'nden anlatılarak "İçlerinden biri zulme uğrar veya sevmediği bir şey görürse başını semaya kaldırıp 'Bir Tanrı!' der. Bu Türkçe 'Bir Allah' demektir. Zira, Türkçe'de 'bir' kelimesi Arapça'da 'vahid' ve 'Tanrı' ise Arapça'da 'Allah' kelimesi anlamını karşılar."¹⁰⁰¹ cümleleri ile iki kültür arasındaki yakınlık belirtilmiştir. Yani iki kültürün özde aynı oldukları dile getirilmiştir.

Türk-İslam kültürünün oluşumu, bu oluşum sırasındaki etkileşimler ve öz değerlerin korunması ağıdaki anlatımlar ile öğrencilere aktarılmıştır:

"İlk Selçuklu hükümdarları doğrudan doğruya aşiret reisliğinden sultanlığa yükseldikleri için, Oğuz geleneklerini korumuşlar ve Oğuz türesine göre hareket etmişlerdir. Tuğrul Bey ve Alp Arslan, Oğuz türesine bağlı kalan sultanlardır. Melikşah zamanında Karahanlılar, Gazneliler, Samanoğulları, Abbasîler ve kısmen de Oğuz geleneklerinden faydalanılarak mükemmel bir devlet örgütü meydana getirilmiştir. Daha sonraki Türk devletleri bu örgütü örnek olarak almışlardır.

..... Selçuklu sultanları kendilerini başka insanlardan üstün görmezlerdi. Halka karşı bazı ödevleri bulunduğunu bilirlerdi."¹⁰⁰²

"Fethedilen ülkeler halkının Müslümanlığı kabul etmeye ve Arapçayı öğrenmeye mecbur tutulmaları yüzünden, bunlar benliklerini kaybettiler; Mısır ve Kuzey Afrika ahalisi Araplaştı. İspanya'da bulunan Gotlarla İberler de Araplaştılar. İran ve Türkistan'da bu etki az oldu. Kuvvetli bir Fars dilinin bulunuşu ve kitle halinde

¹⁰⁰¹ Turhal, *Lise Tarih II*, s.22.

¹⁰⁰² Akşit, *Tarih Lise II*, s.104.

Türklerin Müslüman oluşları İranlıların ve Türklerin millî benliklerini kaybetmelerine engel olmuştur.”¹⁰⁰³

“Büyük Selçuklu İmparatorluğu’nun Türk ve Dünya Tarihi Bakımından Önemi: Türkler Müslüman olduktan sonra yepyeni bir hüviyete büründüler. Bu yüzden Türk-İslâm devletleri eski Türk devletlerinden farklı özellikler taşır (bk. Paragraf: 55). Türk-İslâm sentezinin oluşumu uzunca bir geçiş dönemini gerektirmiştir. Karahanlılar ilk Türk-İslâm devleti olması yüzünden bu oluşumda köprü görevini yapmıştır. Büyük Selçuklular zamanında geçiş tamamlanmış ve yeni hüviyetiyle Türk-İslâm devleti ve toplumu meydana gelmiştir. Böylece Büyük Selçuklular’ın kültür ve medeniyeti, kendilerinden sonra kurulan irili ufaklı bütün Türk devlet ve beyliklerince örnek olarak alınmıştır.

Büyük Selçuklular İslâm dünyası üzerindeki Bizans baskısını sona erdirdikten başka, Bâtınîler’in zararlı mezhep faaliyetlerini de önlemişler ve Haçlı ordularıyla da savaşmışlardır. İdareleri altındaki çok geniş topraklarda yaşayan çeşitli soy ve dindeki toplulukları tam bir adalet, hoşgörü ve mutluluk içinde yaşatmışlardır.

Güzel sanatlardan, ilmin her dalına kadar pek çok alanda ölümsüz eserler meydana getirmişler ve dünya medeniyetinin gelişmesine büyük katkıda bulunmuşlardır.”¹⁰⁰⁴

İlk Türk-İslâm devletlerinde İslâm-İran ve İslâm-Arap tesirinden söz edildikten sonra “Yukarıda kısaca belirtilen değişiklikler olurken, uzun geçmişe dayanan Türk gelenek ve müesseseleri çok canlı şekilde korunmuştur. Hükümdarlık anlayışı, yönetim, ordu ve rütbelere, memuriyet adları, adalet sistemi vb. pekçok unsur devam etmiştir. Türkler yeni ortamda, yeni şartlara uyarken asla taklitçi olmadıkları gibi benliklerini de unutmadılar. Yaptıkları Hun, Göktürk, Uygur devletlerinden devam edegelen kültür ve medeniyetlerini İslâmî gözle yeniden düzenlemekten ibaretti. Böylece, Türk-İslâm sentezi halinde yepyeni bir kültür ve medeniyet ortaya çıktı. Bu yeni sentez, bazı ufak farklarla, Osmanlılar dahil bütün Türk-İslâm devletlerinde devam etmiştir.”¹⁰⁰⁵ diye devam edilmiştir.

¹⁰⁰³ Akşit, *Tarih Lise II*, s.77-78.

¹⁰⁰⁴ Turhal, *Lise Tarih II*, s.32.

¹⁰⁰⁵ Turhal, *Lise Tarih II*, s.32.

“Yeni şartlara uyum konusunda pratik zekaya sahip olduklarından, bir süre sonra yeni bir Türk sosyal yapısı ortaya çıktı. Eski Türk yaşayışı, gelenek ve görenekleri korunurken, bunlara yeni bir şekil verildi. Ama öz daima korundu. Zaten Türk olarak, varlığını bütün güzelliğiyle günümüze kadar sürdürebilmesi bu yüzdendir.”¹⁰⁰⁶ cümleleri de Türklerin yeni yapıya uyum sağlamalarına rağmen Türkü Türk yapan özellikleri de koruduklarına işaret etmektedir. Türklerin varlıkları bu tutumlarına bağlıdır. Burada öğrencilere kendi öz değerlerine sahip çıkmaları doğrultusunda mesajlar verilmiştir.

Bahsi geçen konulardaki anlatımlar ile hem Türkölüğe hem de İslam’a vurgular yapılmıştır. Türklerin eski geleneklerini korumaları ve İslam uygarlığını da benimsemeleri yani Türk-İslam Sentezi’nin ortaya çıkması anlatılırken, bu sentezin birlik ve güç açısından önemine değinilmiştir. Böylece öğrencilerde hem Türklük hem de İslami bilinç oluşturulacak ve yerleştirilecekti. Bu bilince sahip olan öğrenciler ise Türölüğü ve İslamiyet’i geliştirmek için çalışacaktır. Yukarıdaki anlatımlarda dikkat çeken bir nokta da Türk-İslam Sentezi tabirinin kullanılmış olmasıdır.

5.4.9. İstanbul’un Fethi Konusunun Anlatımı

İstanbul’un fethinin Hz. Muhammet tarafından önceden kutlanması ve Türk askerlerinin kahramanlıkları “Hazreti Muhammed, bir sözü ile İstanbul’u alacak komutanı önceden kutlamıştı...

II. Mehmet, İstanbul’u almaya kararlıydı. Zorluklar onu yıldırmadı... Ulubatlı Hasan, surdan aşağı düştü. Yukarıdan atılan ok ve taşlarla şehit oldu. Fakat, onların bu cesur davranışları boşa gitmedi....

İstanbul, Türk askerinin kahramanlığı ve II. Mehmet’in güçlü iradesi ile alınabilmiştir.”¹⁰⁰⁷ ifadeleri ile anlatılırken yine burada da Türk-İslam Sentezi doğrultusunda bir anlatımın kullanıldığı görölmektedir.

Fetihten sonra şehrin eski halkına yapılan muamele de “İstanbul’un Eski Ahalisi İçin Tanınan Ayrıcalıklar: Sultan II. Mehmet, İstanbul’un Hristiyan halkına iyi

¹⁰⁰⁶ Turhal, *Lise Tarih II*, s.44.

¹⁰⁰⁷ Akşit-Sanır-Asal, *Sosyal Bilgiler 2. Sınıf.....*, s.44, 47.

davrandı. Onların dinlerini, gelenek ve göreneklerini iş ve sanatlarını özgürce sürdürmelerine izin verdi. Değerli bir din adamını, patrik atadı. Patrikhaneye, Bizans İmparatorluğu zamanındakine eşit yetkiler verdi. Patrikhane, eskisi gibi Hristiyanlardan para toplayabilecek, türlü işleri yürütecekti. Bu önemli bir ayrıcalıktı.”¹⁰⁰⁸ cümleleri ile anlatılmıştır. Burada ise diğer unsurlara karşı hoşgörülü olma alışkanlığı kazandırılmaya çalışılmıştır.

5.4.10. Malazgirt Savaşı’nın Anlatımı

Tarih ders kitaplarında en abartılı anlatımlardan birisi de Malazgirt Savaşı konusunda yapılmıştır. Burada milli ve dini vurgular son derece yoğundur. Ordunun disiplinli ve aynı inancı paylaşan kişilerden oluştuğu, camilerde hutbelerin okunduğu, Sultan Alparslan’ın ordusunu cesaretlendirici konuşması şu şekilde anlatılmıştır:

“Buna karşılık Selçuklu ordusunda moral çok üstün bir durumda idi. Sultandan rütbesiz erine kadar bütün ordu yapacakları kader savaşının bilincindeydi. Üstelik Bizans ordusu gibi toplama değil, aynı inancı paylaşan Türkler’den meydana geliyordu. Komutanları tecrübeli, yetenekli eşi bulunmaz yöneticilerdi. Askerlerin eğitim, disiplin ve tecrübesi son derece üstündü. Kendilerinden kalabalık orduları yenmeye alışık birinci sınıf savaşçılardı.

Aynı sıralarda Abbasi halifesi tarafından gönderilen bir hutbe bütün camilerde okunuyor ve Türk ordusunun zaferi için dua ediliyordu. Alparslan, kılınan Cuma namazından sonra ordusuna: **‘Biz ne kadar az olursak olalım, onlar ne kadar çok olurlarsa olsunlar, bütün Müslümanların minberlerde bizler için dua ettikleri şu saatte kendimi onlar üzerine atmak istiyorum. Ya muzaffer oluruz ya şehit olarak cennete gideriz. Ayrılmak isteyen ayrılınsın. Bugün burada sultan yoktur ben de ancak sizlerden biriyim’** sözleriyle başlayan heyecanlı bir konuşma yaptı. Ok ve yayını bırakıp, kılıç ve gürzünü eline alan ve böylece en ön safta düşüşeceğini gösteren sultan ‘Giydiği beyaz elbisesinin şehit olursa kefeni sayılmasını ve onunla gömülmesini’ vasiyet etti.”¹⁰⁰⁹

¹⁰⁰⁸ Akşit-Sanır-Asal, *Sosyal Bilgiler 2. Sınıf*....., s.48.

¹⁰⁰⁹ Turhal, *Lise Tarih II*, s.75-76.

Yine Malazgirt savaşının gerçekleştiği gün ve savaşın önemi bir başka ders kitabında da **“O gün sabahtan itibaren Türk ordusunda büyük bir hazırlık başlamıştı. Cuma namazı kılındı. Tanrıya dualar edildi. Alp Arslan beyazlar giyindi, kılıcını kuşandı. Atının kuyruğunu kendi eliyle bağladı. Sonra askerin cesaretini artırmak amacıyla bir nutuk söyledi ve düşmana taarruz emrini verdi. Savaş Türk ordusunun müthiş bir saldırısı ile başladı.”**¹⁰¹⁰

“Malazgirt meydan savaşının sonuçları çok büyük olmuştur. Dünya tarihinde bir dönüm noktasıdır. Artık Türklerin ilerleyişini durduracak bir kuvvet kalmamıştı. Türkler, bu zaferden sonra bir daha geri dönmek üzere Anadolu’ya yerleşeceklerdir. **‘Türkiye Tarihi’** 1071 yılı ile başlar.”¹⁰¹¹ şeklinde anlatılmıştır.

Kitaplarda Malazgirt Savaşı’nı anlatan bu cümleler belki de Türk-İslam Sentezi’nin etkisinin en yoğun olarak görüldüğü cümlelerdir. Çünkü burada sık sık dine ve milli duygulara değinilmiştir.

5.4.11. Osmanlı Türklerinin Etkileri ve Hâkimiyetleri Konusunun Anlatımı

Osmanlı İmparatorluğu’nun hakimiyet anlayışı, maddi ve manevi etkilerinin halen daha dünyanın her yerinde devam ettiği bilgileri “Osmanlı Hâkimiyetinin Özelliği: Osmanlı İmparatorluğu, aynı ailenin hüküm sürdüğü dünyanın en uzun ömürlü devletidir. Altı yüzyıldan fazla devam eden imparatorluğun toprakları üzerinde, bugün otuzun üstünde devlet kurulmuş bulunmaktadır. Hepsinde de, Osmanlı Türkü’nün maddi ve manevi etkileri günümüzde bile devam etmektedir. Gidilen en uzak yerlere bile adalet, insanlık, hizmet, kısacası medeniyet götürülmüştür. Sömürgeciliğin en küçük izine bile rastlanılmaz. Bu bakımdan, bütün Türk devletlerinde karşımıza çıkan hâkimiyet anlayışı, Osmanlılar’da en olgun şekline bürünmüştür...”¹⁰¹² cümleleri ile verilerek geçmiş yüceltme yapılmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili olarak kullanılan abartılı cümlelerden birisi de Barbaros’un Akdeniz’deki başarısını anlatırken kullanılmıştır. “Barbaros, Nis seferinden İstanbul’a döndükten sonra daha birkaç defa Akdeniz’e açıldı. Her yerde

¹⁰¹⁰ Akşit, *Tarih Lise II*, s.99.

¹⁰¹¹ Akşit, *Tarih Lise II*, s.100.

¹⁰¹² Turhal, *Lise Tarih II*, s.151.

Türk kuvvet ve haşmetini gösterdi. Bütün Akdeniz gemicilerini Türk bayrağı önünde eğilmeye mecbur etti.”¹⁰¹³ şeklindeki anlatımdaki abartılar da dikkat çekmektedir.

5.4.12. 12 Eylül Dönemi Tarih Öğretiminin Değerlendirilmesi

Öğretim faaliyetlerinin en önemli kollarından birisi olan Tarih öğretimine Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren büyük önem verilmiştir. Bizzat Mustafa Kemal’in direktifleri doğrultusunda çalışmalar yapılmış, Osmanlı dönemindeki hanedan ya da ümmet tarihçiliği anlayışına son verilerek Millî Tarih anlayışı getirilmiştir. Konu ile ilgili yapılan çalışmalar da bu doğrultuda gerçekleştirilmiştir. Bugüne kadar devam eden süreçte gerçekleştirilen kurultay ve eğitim şuralarında tarih öğretiminin amaçları saptanmış, öğrencilere neler kazandırılacağı ve öğretmenlerin bunu yaparken neleri göz önünde bulunduracakları belirlenmiştir. Bu kararlar ve amaçlar belirlenirken Tarih derslerinin milli birliğin sağlanmasında, vatan ve millet sevgisinin oluşturulmasında en önemli derslerden birisi olduğu gerçeğinden yola çıkılmıştır.

Tarih dersleri belirli dönemlerde belirli karakteristik özellikler kazanmıştır. Bu özelliklerin kazanılmasında iktidarların etkisi olmuştur. Yani iktidarlar kendi fikir ve görüşleri doğrultusunda birtakım düzenlemelere gitmişlerdir. Tarih derslerinde bu bazda gelişmelerin yaşandığı dönemlerden birisi de 1970’li yıllar olmuştur. Aydınlar Ocağı’nın kurulması ile Türkçü ve İslamcı söylemler Tarih ders kitaplarına girmeye başlamıştır. Buna göre Türk gelenekleri ve İslamiyet birbirlerini tamamlayan unsurlardır. Türkler İslamiyet’in koruyucuları olmuşlar, İslamiyet ise Türk kültür ve uygarlığının gelişmesine katkıda bulunmuştur. Türkler dünyadaki en önemli milletlerden birisi ve İslamiyet’te en önemli dindir. İşte Türk-İslam Sentezi’nin özeti sayılabilecek bu fikirler Tarih derslerindeki yerlerini almaya başlamıştır. Nitekim Aydınlar Ocağı’nın Başkanı ve Türk-İslam Sentezi’nin fikir babası olan İbrahim Kafesoğlu’nun Tarih ders kitapları yazması da dikkat çeken bir noktadır. Artık Tarih ders kitaplarında İslam Tarihine ağırlıklı olarak yer vermeye başlandığı görülmektedir. Bununla birlikte 1970’li yılların Tarih ders kitaplarında demokrasiyi bulmak mümkündür. Çünkü Milli Şef dönemi, II. Dünya Savaşı, 27 Mayıs Darbesi ve 12 Mart

¹⁰¹³ Oktay, *Lise Tarih III*, s.99.

Müdahalesi gibi yakın dönem konuları ders kitaplarında mevcuttur. Yakın dönem tarihi daha doğrusu demokrasi tarihi de öğrencilere öğretilmektedir.

12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'nden önce Tarih dersleri programındaki son değişiklik 1976 yılında gerçekleştirilmiştir. Yeni programda amaç öğrencilere Tarihin önemini kavratmak, onlara atalarının şanlı bir geçmişe sahip olduklarını anlatmak, Türklerin çeşitli yerlerde çeşitli medeniyet kurduklarını ama asla öz kimliklerinden uzaklaşmadıklarını ve İslamiyet'e yaptıkları hizmetleri ifade etmektir. İslamiyet ile Türklüğün birbirlerini tamamlayan bir bütün olduklarını benimsetmektir.¹⁰¹⁴ Bu program değişikliğinden sonra, yukarıda da değinildiği üzere Türk-İslam Sentezi'nin fikir babası olan Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu'na Tarih ders kitapları yazdırılmıştır. Fakat bu ders kitapları fazla uzun ömürlü olmamış ve iki yıl sonra başarısız bulunarak kaldırılmışlardır.

1980'li yıllara yani 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi ve sonrası döneme gelindiğinde ise 1970'lerde başlamış olan Türk-İslam Sentezi'nin resmileştiği görülmektedir. 1970'li yılların sonlarındaki ders kitapları ile 1980 sonrası ders kitapları karşılaştırıldığında yazarlarının ve içeriklerinin aynı oldukları görülmektedir. Darbenin gerçekleşmesinden ancak 3-4 yıl sonra bir iki tane farklı yazar tarafından ders kitabı yazılmıştır. Bununla birlikte 1980 sonrasında milliyetçi ve İslamcı söylemlerin daha sistemli hale getirildikleri görülüyor. Örneğin Orta Okullar İçin Tarih Ders Kitabı'nın adı Millî Tarih Ders Kitabı olarak değiştirilmiştir. Her iki kitabın içeriği de farklılık arz etmektedir. İkinci kitapta konular sadece Osmanlı İmparatorluğu'ndan ibarettir. Her iki kitabın yazarının da aynı kişi olması bu sistemleşmenin göstergelerindendir. Bazı Tarih ders kitapları ise ilk etapta bir Tarih kitabı değil de din kültürü kitabı izlenimi vermektedirler. Bu kitapların büyük bölümü İslamiyet'e ve İslam Tarihine ayrılmışlardır. Bahsedilen bu özellikler Türk-İslam Sentezi doğrultusundaki gelişmelerdir. Fakat bunların başlangıç tarihi birçok yerde iddia edildiği gibi 12 Eylül yönetimi dönemi değildir. 1970'li yıllardır. 12 Eylül yönetimi ise Türk-İslam Sentezi'ni devlet katında kabul görür hale getirmiş, askeri yönetim sonrasında gelen iktidarlar da bunu devam ettirmişlerdir. 1986 yılında Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurulu'ndaki toplantıya Kenan Evren Cumhurbaşkanı, Turgut Özal ise Başbakan sıfatı ile katılmıştır. Bu toplantı Sentezi resmileştirmiştir.

¹⁰¹⁴ T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, Sayı: 1900, s.328-329.

Askeri yönetim döneminde de Tarih derslerinin programları ile ilgili düzenlemelere gidilmiştir. 1981 yılında düzenlemeler Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi ile ilgili düzenlemelerin yapıldığı yıl olmuşken, 1982 ve 1983 yılları da genel tarih dersleri ile ilgili düzenlemelerin yapıldığı yıllar olmuştur.¹⁰¹⁵ Tarih dersleri bağlamındaki bu düzenlemelerde Atatürkçülüğün ön plana çıkarılmasına ve öğrencilere bir yaşam tarzı olarak benimsetilmesine özen gösterilmiştir. Yine geçmişinin şanlı zaferler ile dolu olduğu, atalarının üstün başarı ve yeteneklere sahip oldukları benimsetilerek bu özelliklerin öğrenciler tarafından benimsenmesi hedeflenmiştir. Türk milletinin dünya ve İslam medeniyetine yaptıkları katkılar öğretilerek milli duygular güçlendirilmeye çalışılmıştır. Askeri yönetim döneminde de önceki müfredatla paralel olarak dini ve milli duygular ön plana çıkarılmıştır. Fakat önceki dönemden farklı olarak Atatürkçülüğe daha fazla yer verildiği ve her alanda olduğu gibi eğitimde de Atatürkçülüğün temele oturtulduğu görülmüştür. Bunu hayata geçirmede özellikle tercih edilen ders ise Tarih olmuştur.

12 Eylül döneminin Tarih öğretimine bir diğer etkisi de müfredat boyutunda olmuştur. Bu etki ile yakın tarih ve demokrasi tarihi ders kitaplarından çıkarılmıştır. Kitaplardaki kronolojinin son noktasını 1938 yılı oluşturmuştur. Yani yakın tarih ders kitaplarından çıkarılmıştır.

12 Eylül'ün tarih öğretimi konusundaki başka bir faaliyeti de Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi derslerini üniversitelerde 4 yıla yayması olmuştur. Lisans öğreniminin tamamına yayılan derste konuların özellikle Atatürkçülük temelinde yapılandırıldığı görülmektedir. Dersi verecek öğretim elemanlarını yetiştirmek için de Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü kurulmuştur.

Çalışmada yapılan incelemeler sonucunda 12 Eylül döneminde birçok alanda olduğu gibi Tarih öğretiminde de Türk-İslam Sentezi'nin etkin olduğunu görülmüştür. Fakat bu Sentezin Darbe öncesi dönemde etkin olmaya başladığını söylemeden geçmek haksızlık olacaktır. Sentez, Darbe sonrasında ise sistemleştirilerek, resmen kabul görmüş ve eğitim başta olmak üzere çeşitli alanlara hâkim olmuştur.

¹⁰¹⁵ T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, Sayı: 2087, s.205-207; T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, Sayı: 2090, s. 249; T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, Sayı: 12128, s.483-485; T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, Sayı: 2146, s.338-340.

Yine yapılan incelemeler sonucunda 12 Eylöl döneminin hatalarından birisinin de yakın tarihi ders kitaplarından kaldırılması olduğu görölmüştür. Çünkü tarih sadece uzak tarihten ibaret değildir. Bugünün daha iyi anlaşılabilmesi için yakın geçmişin de bilinmesi gerekmektedir. Buna gerekliliğe özellikle bugün yaşanan olaylar ile sık sık şahit olunmaktadır. Ülkede demokrasili yılların II. Dünya Savaşı sonrasında başladığı dikkate alınırsa 12 Eylöl döneminin Tarih ders kitaplarından demokrasi tarihini sildiği sonucuna ulaşılmaktadır.

SONUÇ

Darbeler ya da askeri müdahaleler Türk Tarihi boyunca sıkça rastlanılan olaylar olarak tarihe geçmişlerdir. Askerler özellikle Osmanlı İmparatorluğu döneminden itibaren sık sık devreye girmişler, istekleri gerçekleşmeyince isyan etmişler, şehzadeler arasındaki taht kavgalarında yön belirleyici olmuşlardır. Devlet kapılarının Batıya aralanması ve Batı tarzı orduların kurulması ile birlikte siyasetle yakından ilgilenmeye başlayan askerler özellikle Meşrutî hayat ile tanıştıktan sonra etkinliklerini daha da artırmışlardır. Askeri okullardaki öğrenciler devletin kötüye giden idaresini sorgulayarak çözüm arayışlarına yönelmişler ve bu bağlamda girişimlerde bulunmuşlardır. Fakat bu durum bazen olumsuzlukların yaşamasına da neden olabilmektedir. Örneğin Balkan Savaşları sırasında orduya siyasetin bulaşması mağlubiyete neden olmuştur. Halaskar Zabitân olarak isimlendirilen askerler ise kendilerini devletin kurtuluşu için adanmışlardır. Bab-ı Ali Baskını ile ise tamamen bir darbe yaşanmış, hükümet değişikliği meydana gelmiştir.

I. Dünya Savaşı sonrasında işgal edilen toprakları düşman işgalinden kurtaran ve yeni bir devlet kurulmasını sağlayanlar yine askerlerdir. Adeta bir enkazdan yeni bir gökdelen meydana getiren kurtarıcı kadronun askerlerden meydana gelmesi, Türk halkının nazarında askerlere ayrı bir önem kazandırmıştır. Batıya dönük yenileşme hareketlerini gerçekleştiren de askerlerdir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu olan Mustafa Kemal Atatürk aldığı bir dizi önlemler ile askerleri siyasetin dışında tutmaya çalışmıştır. Fakat kurtuluş ve kuruluş sürecinde kazandıkları bu güven askerlerin hiçbir zaman için siyasetten vazgeçmemelerine neden olmuştur. Halil Berktaş, bu durumu Türkiye kendi askerinden sürekli olarak “olgunlaşmayan bir çocuk muamelesi gördü” ifadeleri ile yorumlamıştır.¹⁰¹⁶ Genelkurmay Başkanlığı devletin en etkin ve önemli kurumlarından birisi haline gelmiştir. Devletin gidişatında aksayan yönler olur ise müdahale etmek onların en doğal haklarıdır. TSK İç Hizmet Kanununun 35. maddesiyle bu hak yasalarla güvence altına alınmıştır.

Askerlerin Cumhuriyet dönemindeki ilk müdahaleleri 1960 yılında gerçekleşmiştir. Kendisini devletin koruyucusu ve kollayıcısı olarak gören TSK devreye girerek kendince ülkedeki gidişata dur demiştir. Bunu yapmak en doğal hakkıdır. Çünkü

¹⁰¹⁶ Cemal, *Türkiye'nin Asker Sorunu*....., s.17.

O, devletin kurucusu ve yegâne sahibidir. Bunu onar yıllık periyotlara bağlamıştır. 1971 yılında tekrar sahneye çıkmıştır; fakat bu sefer yönetimi doğrudan eline almamıştır. Bunda Yunanistan'daki cuntanın bu bağlamda yaşadığı olumsuzluk da etkili olmuştur.

TSK üçüncü ve son klasik darbesini yapmak için geri geldiğinde tarihler 12 Eylül 1980'i gösteriyordu. Fakat ülkeyi müdahaleye getiren süreç hem iç etkenler hem de dış etkenler açısından çok önemliydi. Türkiye 1971 Müdahalesi'nden sonra kendisini toparlayamamıştı. 1973 yılına kadar partiler üstü hükümetlerle idare edilen ülkedeki problemler artarak devam ediyordu. 1973 yılında yapılan genel seçimler ile başlayan süreç uzun süre devam edecek olan siyasi istikrarsızlığın başlangıcını teşkil ediyordu. Bu tarihten itibaren hiçbir parti tek başına yeterli çoğunluğu alarak iktidar olamamıştı. Hükümetler ya tamamen zıt kutupların bir araya gelmesi ile oluşan koalisyon hükümetleri ya da dışarıdan destekli azınlık hükümetleri olarak görev yapıyorlardı. Siyasi istikrarsızlığın yanında siyasetçilerin tutum ve davranışları da ülkeyi çıkmaza sürüklüyordu. Onlar ülkedeki problemlere çözüm bulmak yerine birbirleriyle laf kavgasına girişiyorlar, iktidar olabilmek için her şeyi mubah olarak görüyorlardı. Halk, özellikle de gençlik iki kutba ayrılmıştı. “Ülkücüler” ve “Devrimciler” ya da “Faşistler” ve “Komünistler” diye. Bu gruplar arasında şiddetli çatışmalar yaşıyorlardı. Gruplar üniversiteleri ve derslikleri işgal ederek, karşı tarafın derslere girmesine izin vermiyorlardı. Benden ya da bizden olmayan yani “öteki” olanın hiçbir şeye hakkı yoktu. Kurtarılmış bölgeler tarafların kontrolü altındaydı. Buralara askerler ve polisler dahi giremiyorlardı. Bu mücadeleler kısa süre sonra mezhep çatışmalarına dönüşüyor, yüzlerce insan hayatını kaybederken evler ve işyerleri yakılıp yıkılıyordu. Ülke ekonomisi ise 1973 ve 1977 yıllarında meydana gelen ekonomik krizden nasibini alıyordu. Türk lirasının defalarca devalüe edilmesi bir işe yaramıyor, Türkiye dışarıdaki kredi desteğini de kaybediyordu. Uzayıp giden işçi grevleri ise işgücü kaybına yol açıyor, bozuk giden ekonomiye tuzla biber oluyordu. Ülkede büyük bir yokluk yaşıyor, temel ihtiyaç maddeleri dahi temin edilemiyordu. Birçok ilde sıkıyönetim ilan ediliyor ama anarşi ve terör son bulmuyordu.

Ülke içerisinde bu gelişmeler olurken Türkiye'nin dâhil olduğu coğrafyada da çeşitli olaylar cereyan ediyordu. Sovyetler Birliği ile ABD, Ortadoğu'da güç savaşına girişmişlerdi. Türkiye de bu mücadeleden nasibini alıyordu. Hem vatandaşlar Sovyet ya da Amerikan yanlısı olarak gruplara ayrılırken hem de Amerika bulunduğu kilit

noktadan dolayı Türkiye'yi kendi tarafına çekmek istiyordu. Sovyetlerin Afganistan'ı işgali ABD'nin planlarını altüst ediyordu. Böylece Sovyetler Birliği bölgedeki konumunu güçlendiriyor, bölge petrollerine daha fazla yaklaşmış oluyordu. İran'da 1979 yılında meydana gelen devrim de ABD'yi rahatsız eden bir diğer gelişmeydi. İran'daki yeni yönetim gittikçe ABD'ye karşı bir tutum takınmaya başlıyordu. Böylece ABD, Ortadoğu'daki bir müttefikini daha kaybediyordu ABD'nin, Ortadoğu'daki emellerine ulaşabilmesi, Sovyetler hakkında bilgi edinebilmesi ve coğrafi konumundan yararlanabilmesi için Türkiye'ye ihtiyacı vardı. Bunların gerçekleşebilmesi için ise ABD'ye yakın, onun dediklerini kabul eden bir Türkiye gerekiyordu. İşte bahsi geçen nedenlerden dolayı 12 Eylül'ün arkasındaki gizli gücün ABD olduğu iddia edilmekteydi.

12 Eylül ile birlikte ülkenin yönetimi üç yıl için askerlerin eline geçti. Bu dönemde ülkedeki anarşi ve terörle mücadelede önemli adımlar atıldı. Fakat ülke çok zorlu geçen üç yıl yaşadı. Birçok insan işkenceye maruz kaldı. Çok sayıda insan işinden tasfiye edildi, çeşitli cezalara çarptırıldı. 1982 Anayasası gibi bir anayasa hazırlanıp kabul edildi ki temel hak ve özgürlüklerin kısıtlandığı, askeri yetkililerin güçlerinin artırıldığı bir anayasaydı.

12 Eylül 1980 Askeri Darbesi ile birlikte Türk-İslam Sentezi'nin etkinliğinin artmaya başladığı görülmüştür. Çünkü darbeciler öz değerlerin unutulmasını ülkenin 12 Eylül'e gelmesinin nedenlerinden birisi olarak değerlendirmişlerdir. Bir daha aynı noktaya gelinmemesi için toplumu bütünleştirici, adeta bir çimento vazifesi görecektir harca ihtiyaç olduğu görüşüne varmışlardır. Çimento görevi görecektir olan bu bütünleştirici unsurların ise milliyetçilik, din ve Atatürkçülük olduğuna karar vermişlerdir. Darbenin liderli olan Kenan Evren yurt çapında yaptığı gezilerde özellikle Atatürkçülüğe ve dini konulara sık sık vurgu yapmıştır. Atatürkçülüğe yapılan vurgu nedeni ile 12 Eylül'ü Atatürkçülüğü yeniden canlandıran bir hareket ve Atatürkçülüğün yeniden doğuşu olarak nitelendiren yorumlar da yapılmıştır.¹⁰¹⁷ 12 Eylül döneminde eğitim alanında da bu doğrultuda bazı çalışmalar yapılmıştır. 1982 Anayasası'nın 24. Maddesi ile Din Kültürü dersleri zorunlu hale getirilmiştir. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi derslerinde bazı düzenlemelere gidilmiş, üniversitelerde bu dersin öğrenim süresi

¹⁰¹⁷ Karman Baran, *Kemalizm'in Sınırları ve 12 Eylül*, Atatürk ve Diyarbakır Kitabından Ayrı Basım, Dokuz Eylül Üniversitesi Basımevi, İzmir 1981, s.67.

dört yıla çıkarılmıştır. Yine YÖK yasası ile üniversiteler tek çatı altında toplanmış, idari yapılanmalarına yeni bir düzenleme getirilerek darbecilere göre 12 Eylül öncesindeki anarşi yuvası haline gelmelerine yol açan etkenler ortadan kaldırılmıştır. Toplantı, miting vb. alanlarda özellikle de eğitimde Kürtçenin kullanılması yasaklanmıştır.

12 Eylül döneminin en önemli araçlarından birisi de Tarih dersleri olmuştur. Birleştirici unsurlar olan milliyetçilik ve din en çok bu derslerde kullanılmıştır. 1970’li yıllarda Aydınlar Ocağı’nda formüleleşen Türk-İslam Sentezi bu görev için hizmet etmiştir. Sentez 12 Eylül sonrasında toplumu bütünleştirmek ve karşı çıkmayan itaatkâr vatandaş yetiştirmek için bir araç olurken Türklük ve İslamiyet hakkında abartılı cümleler kullanılmıştır. Tarih ders programları ve kitaplarının içeriklerinde de dini ve milli söylemlerin ön plana çıkarıldıkları görülmüştür. Türk-İslam Sentezi 12 Eylül ile birlikte devlet katında kabul görmüş ve çeşitli alanlara hâkim olmaya başlamıştır. Tıpkı Tarih öğretimine olduğu gibi. Fakat çalışma boyunca yapılan araştırmalar sonucunda Türk-İslam Sentezi’nin iddia edildiği gibi 12 Eylül döneminde başlamadığı görülmüştür. Askeri yönetimi bu bağlamda eleştirenler sentezin bu dönemde ortaya çıkıp etkin olduğunu ileri sürmüşlerdir. Sentezin bu dönemde daha sistemli bir hale getirildiği gerçektir. Fakat bu sistemleşme 1970 yılında Aydınlar Ocağı’nın kurulması ile başlamıştır. Sentezin dünyaya geldiği yer olan Ocak, görüşünü yaymıştır. Bunun sonucunda da Türk-İslam Sentezi siyasetten eğitime her alanda etkin olmaya başlamıştır. Bu etkinlik askeri yönetim dönemi ile daha da sistemleştirilmiştir. Fakat sentezin doğuşu ve etkin kılınışı iddia edildiği gibi 12 Eylül döneminde değil, 1970’li yılların başlarından itibaren devam eden bir süreçtir.

Türk-İslam Sentezi’nin generaller tarafından kabul görmesi çeşitli eleştirilere neden olmuştur. 12 Eylül sonrasında hemen hemen bütün kurumlara Türk-İslam Sentezi’ni benimsemiş kişilerin getirilerek kadrolaşmaya gidildiği söylenmiştir. Hatta ülkenin bugün içinde bulunduğu durumdan 12 Eylülcülerin getirdikleri uygulamalar sorumlu tutulmuştur. 1982 Anayasası başta olmak üzere o dönemde getirilen kanunların ve kurumların ülkeyi bu hale getirdiği ileri sürülmüştür.

Her darbenin ülkeye büyük zararlar verdiği gerçeğinin bugün daha iyi farkına varılmıştır. Güncelliğini hala yitirmedeği gözlemlenen darbeler artık büyük eleştirilere maruz kalmaktadırlar. Darbeler döneminde devlet maddi ve manevi olarak büyük

kayıplar vermiştir. Elbette ki darbelerin ülkeye getirileri ve götürüleri olmuştur. En büyük götürüleri demokrasinin kesintiye uğramasıdır. Darbeler sonucunda pek çok insan mağdur olmuştur. Kimileri işini kaybetmiş kimileri de işkencelere maruz kalmıştır. Fakat şu da görülen bir gerçektir ki darbe öncesi dönemlerde siyasiler artık ülke sorunlarını çözemez hale gelmişlerdir. Bir bakıma darbelerin meydana gelmesine zemin hazırlamışlardır. Özellikle artan anarşi ve terör faaliyetleri can güvenliğini ortadan kaldırmıştır. Her ne kadar antidemokratik olaylar olsalar da darbeler bu sorunları kısa sürede bertaraf etmişler, ülkedeki asayiş ve can güvenliğini yeniden temin etmişlerdir.

Çalışmada, kardeşin kardeşe vurdurulduğu ve dış güçlerin etkin olduğu 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi etüt edilmiş ve elde edilen bulgular sonucunda Türkiye'nin yaşadığı sorunlar ortaya konulmuştur. Bu bağlamda 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi bir cümle ile Türkiye'nin Miladı olarak tanımlanabilir. Etkileri bugüne kadar devam eden, devletin birçok kurumunda ve toplum hayatında değişiklikler meydana getiren, ülkenin kaygı sorunlu insanının oluşmasını sağlayan bir milat.... Eğitimden hukuka birçok alanı değiştiren bu miladın etkileri bugüne kadar uzanmıştır. Türkiye'nin yeniden şekillenmesini sağlamıştır. 12 Eylül'ün Türkiye'ye olan etkilerinin olumlu mu yoksa olumsuz mu olduğu konusu ise halen daha tartışılmaktadır.

KAYNAKÇA

- “*Crisis in Turkish Democracy*”, Erişim Tarihi: 22.02.2012, <http://countrystudies.us/turkey/16.htm>.
- “Cumhurbaşkanları”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt: 2, İletişim Yay., İstanbul, 309-314.
- “Cumhurbaşkanlarının Anayasal Konumu”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. 2, İletişim Yay., İstanbul, 315-316.
- 12 Eylül’ü Yargılayan Savunma*, Genel-İş Yay.: 1, Ankara 2001.
- 16 Mart 1981 tarih ve 2082 sayılı Tebliğler Dergisine Ek*.
- Acar, Feride, “Turgut Özal”, *Türkiye’de Liderler ve Demokrasi*, (Ed.: Metin Heper-Sabri Sayarı), (Çev.: Zuhall Bilgin), Kedi Kitap Yayınevi, İstanbul 2008, 187-201.
- Afyoncu, Erhan, *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu*, Kırmızı Yayınları, İstanbul 2001.
- Ağaoğulları, M. Ali, “Aşırı Milliyetçi Sağ”, *Geçiş Sürecinde Türkiye*, (Der.: Irvin Cemil Schick-Ertuğrul Ahmet Tonak), Belge Yayınları, İstanbul 2006, 189-236.
- Ağaoğulları, M. Ali, “Milliyetçi Hareket Partisi”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt: 8, İletişim Yay., İstanbul, 211-219.
- Ahmad, Feroz, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, (Çev.: Sedat Cem Karadeli), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2006.
- Ahmad, Feroz, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, Hil Yayın, İstanbul 1996.
- Ahmad, Feroz, *Modern Türkiye’nin Oluşumu*, Kaynak Yay., İstanbul 2007.
- Akarçay, Erhan, *Bir Muhafazakarlaştırma Projesi Olarak Türk-İslam Sentezi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 2008.
- Akın, Rıdvan, *Gazi’den Günümüze Cumhurbaşkanlığı 1923-2007*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009.

- Akşin, Sina, “The Nature of The Kemalist Revolution”, *The Turkish Republic At 75 Years*, (Ed.: David Shankland), The Eothen Press, Cambridgeshire, England 1999.
- Akşin, Sina, *Kısa Türkiye Tarihi*, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2007.
- Akşit, Niyazi, *Lise II*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1988.
- Akşit, Niyazi, *Millî Tarih Ana Ders Kitabı-Ortaokul II*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1985.
- Akşit, Niyazi, *Ortaokullar İçin Tarih II*, Ders Kitapları Anonim Şirketleri, İstanbul 1972.
- Akşit, Niyazi, *Tarih II Ortaçağ*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1980.
- Akşit, Niyazi-Oktay, Emin, *Tarih I İlkçağ*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1973.
- Akşit, Niyazi-Oktay, Emin, *Tarih I İlkçağ*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1980.
- Akşit, Niyazi-Oktay, Emin, *Tarih I İlkçağ*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1981.
- Akşit, Niyazi-Oktay, Emin, *Tarih I İlkçağ*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1988.
- Akşit, Niyazi-Sanır, Ferruh-Asal, Tarık, *Sosyal Bilgiler 2. Sınıf-Orta Okullar İçin*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1981.
- Akyaz, Doğan, *Askeri Müdahalelerin Orduya Etkisi Hiyerarşi Dışı Örgütlenmeden Emir Komuta Zincirine*, İletişim Yay., İstanbul 2002.
- Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000-M.S. 2004*, pegemA Yay., Ankara 2005.
- Alatlı, Ertuğrul, *Müdahale*, Alfa Yay., İstanbul 2002.
- Alkan, Türker, *12 Eylül ve Demokrasi*, Kaynak Yay., İstanbul 1986.
- Altay, Şakir, *Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara 1962.
- Altay, Şakir-Keskin, Veli, *Hukukî ve Sosyal Terimler Sözlüğü*, Bilgi Yay., Ankara 1969.
- Anadol, Kemal, *12 Eylül Günleri*, Yalçın Yay., İstanbul 1987.
- Arat, Yeşim, “Süleyman Demirel”, *Türkiye’de Liderler ve Demokrasi*, (Ed.: Metin Heper-Sabri Sayarı), (Çev.: Zuhal Bilgin), Kedi Kitap Yayınevi, İstanbul 2008, 101-120.

- Arcayürek, Cüneyt, *12 Eylül'e Doğru Koşar Adım (Kasım 1979-Nisan 1980)*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1998.
- Arcayürek, Cüneyt, *Demokrasi Dur-12 Eylül 1980 (Nisan 1980-Eylül 1980)*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1990.
- Arslan, Ali, "12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi Sonrası Türkiye'nin Siyasi Yapısı", *Akademik Bakış*, Sayı: 11, Ocak 2007, 1-29.
- Arslan, Ali, "Türk Dünyasında Toplumsal Değişme ve Modernleşmenin Tarihsel-Toplumsal Temelleri: Bir Örnek Model Olarak Türkiye", *Akademik Bakış*, Sayı: 6, Mayıs 2005, 1-13.
- Aslan, Erdal, "Devrim Tarihi Ders Kitapları", *Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları-Buca Sempozyumu*, (Yay. Haz.: Salih Özbaran), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995, 295-310.
- Aslan, Şükrü, *1 Mayıs Mahallesi 1980 Öncesi Toplumsal Mücadeleler ve Kent*, İletişim Yay., İstanbul 2008.
- Ata, Bahri, "Tarih Öğretimi Hakkında", *Milli Eğitim Dergisi*, Sayı 153-154, Kış-Bahar 2002, Erişim Tarihi: 7.06.2011, <http://www.meb.gov.tr>.
- Ataay, Faruk, *12 Mart'tan 12 Eylül'e Kriz Kıskaçındaki Türk Siyaseti ve 1978-1979 CHP Hükümeti*, Dek Ki Basım Yayım, Ankara 2006.
- Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi*, T.C. İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü Eğitim Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1985.
- Avcı, Gültekin, , *Genel Kurmay Cumhuriyeti Ordunun Devleti Mi-Devletin Ordusu Mu?*, Metropol Yay., İstanbul 2006.
- Avdan, Kazım, *Rejim ve Müdahale Babayığitler*, Çeşit Yay., İstanbul 2006.
- Ayan, Sezer, "Siyasi Yapılanma Sürecinde 1961 ve 1982 Anayasası", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 8 (2), 2007, 1-24.
- Aybars, Ergün, "Türk Devrim Tarihi Dersleri Üniversitelerde Nasıl Verilmelidir?", *Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları-Buca Sempozyumu*, (Yay. Haz.: Salih Özbaran), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995, 285-294.

- Aydın, Suavi, “Milli Demokratik Devrim”den “Ulusal Sol”a Türk Solunda Özgücü Eğilim, *Toplum ve Bilim*, Sayı: 78, Güz 1998, 59-89.
- Bahçivan, Fatih, *27 Mayıs 1960 ve 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalelerinin Türk Politik Hayatına Etkisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale 2005.
- Balbay, Mustafa, *12 Eylül Sol-Kırımı-78’liler*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2008.
- Baran, Kamran, *Kemalizm’in Sınırları ve 12 Eylül*, Atatürk ve Diyarbakır Kitabından Ayırı Basım, Dokuz Eylül Üniversitesi Basımevi, İzmir 1981.
- Baransel, Ali, *Bıçak Sirtında Çankaya Köşkü Yılları*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2006.
- Barlas, Mehmet, *Türkiye’de Darbeler ve Kavgalar Dönemi*, Birey Yay., İstanbul 2000.
- Başkaya, Fikret, *Devletçilikten 24 Ocak Kararlarına-Türkiye Ekonomisi’nde İki Bunalım Dönemi*, Maki Basın Yayın, Ankara 2005.
- Bayramoğlu, Ali, “Asker ve Siyaset”, (Der.: Ahmet İnsel-Ali Bayramoğlu), *Bir Zümre, Bir Parti Türkiye’de Ordu*, Birikim Yay., İstanbul 2006.
- Belge, Murat, “Sol”, *Geçiş Sürecinde Türkiye*, (Der.: Irvin Cemil Schick-Ertuğrul Ahmet Tonak), Belge Yayınları, İstanbul 2006, 59-188.
- Berkes, Niyazi, *Atatürk ve Devrimler*, Adam Yayınları, İstanbul 1993.
- Berktaş, Halil, *Yaşadığımız Şu Korkunç Otuz Yıl 1978-2008 Türkiye’si Üzerine Notlar*, Kedi Yayınevi, İstanbul 2008.
- Bilâ, Fikret, *Komutanlar Cephesi*, Detay Yayıncılık, İstanbul 2007.
- Bilginer, Recep, *Üç İktidar Üç Hayal Kırıklığı*, Doğan Kitap, İstanbul 2005.
- Birand, M. Ali, *12 Eylül: Saat 04.00*, Karacan Yay., İstanbul 1984.
- Birand, M. Ali-Bilâ Hikmet-Akar Rıdvan, *12 Eylül Türkiye’nin Miladı*, Doğan Kitap, İstanbul 2006.
- Bora, Tanıl-CAN, Kemal, *Devlet, Ocak, Dergâh*, İletişim Yay., İstanbul 1994.
- Bostancı, Naci, *Siyasetin Arka Yüzü*, Alternatif Yay., Ankara 2002.
- Bostancıoğlu, Burcu, *Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası*, İmge Kitabevi, Ankara 2008.

- Bozkurt, M. Esat, *Atatürk İhtilâli*, İstanbul Üniversitesi Yayınları İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul 1940.
- Bögün, Hasan, *ABD ve AB Belgeleriyle Türk Ordusu -12 Eylül 1980'den Çuval Olayına*, Kaynak Yay., İstanbul 2007.
- Bölügiray, Nevzat, *Sokaktaki Asker (Bir Sıkıyönetim Komutanının 12 Eylül Anıları)*, Tekin Yayınevi, İstanbul 2001.
- Bölügiray, Nevzat, *Sokaktaki Askerin Dönüşü (12 Eylül Yönetimi Dönemi)*, Tekin Yayınevi, İstanbul 2002.
- Burçak, Rıfkı Salim, *Türkiye'de Askeri Müdahalelerin Düşündürdükleri*, Gazi Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Matbaası, Ankara 1988.
- Büyük Sözlük (Fr./Türkçe)*, Milliyet Yay., İstanbul 1990.
- Can, Celalettin, "Burjuvazi bütün dünyada yeni bir saldırıya geçerken, 18-20 yaşlarında insanlar olarak biz Türkiye'deki muhalefete öncülük etmeye çalıştık", *Otuz Yıldır 12 Eylül Yaşayanlar Anlatıyor*, (Haz.: Haşim Akman), Doğan Kitap, İstanbul 2010, 101-119.
- Can, Kadir, *On İki Eylül Bin Dokuz Yüz Seksen'in Ayak Sesleri AKIL TUTULMASI*, Boyut Yay., İstanbul 2011.
- Can, Nevzat, *Siyaset Felsefesi Problemleri*, Elis Yayınları, Ankara 2005.
- Canefe, Nergis-Bora, Tanıl, "Intellectual Roots of Anti-European Sentiments in Turkish Politics: The Case of Radical Turkish Nationalism", *Turkey and The European Union*, Downloaded By: [Boğaziçi University] At. 17.51, 26 August 2007.
- Cebeci, Abdülbaki, *12 Eylül Müdahalesi ve Kurucu Meclis Anılarım ve Sonrası*, (yayın yeri ve yılı belirtilmemiş).
- Cemal, Hasan, *Türkiye'nin Asker Sorunu-Ey Asker Siyasete Karışma*, Doğan Kitap, İstanbul 2010.
- Ceren, Doğan, *Kürt Tarihinde Bir Yaprak-Yaşamı, Anıları ve Düşünceleriyle Osman Aydın*, Doz Yay., İstanbul 2009.
- Cevizci, Ahmet, *Felsefe Ansiklopedisi*, Cilt: 4, Ebabil Yay., Ankara 2006.

- Copeaux, Etienne, *Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine*, (Çev.: Ali Berktaş), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2008.
- Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in Milli Eğitime Ait Direktifleri ve Sözleri*, M.E.B. Yay., 1983.
- Cumhurbaşkanımız Kenan Evren Diyor Ki*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, II (4), 1985.
- Çağlar, Gazi, *12 Eylül Rejimi Yargılanıyor*, Belge Yayınları, İstanbul 2002.
- Çağlayangil'in Anıları "Kader Bizi Una Değil Üne İtti"*, (Haz. Tanju Cılızoğlu), Bilgi Yay., Ankara 2007.
- Çakır, G. Esra, *Siyasal İletişim Kampanyaları ve Türkiye'de Siyasetin Sterilizasyonu*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2008.
- Çakır, Osman, *Nevzat Kösoğlu ile Söyleşiler Hatıralar yahut Bir Vatan Kurtarma Hikayesi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2008.
- Çavdar, Tevfik, "Adalet Partisi", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt: 8, İletişim Yay., İstanbul, 2089-2096.
- Çavdar, Tevfik, "Cumhuriyet Halk Partisi (1950-1980)", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt: 8, İletişim Yay., İstanbul, 2025-2036.
- Çavdar, Tevfik, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den Günümüze)*, İmge Kitabevi, Ankara 2004.
- Çelenk, Halit, *12 Eylül ve Hukuk*, Onur Yay., Ankara 1988.
- Çelik, Seydi, *Osmanlı'dan Günümüze Devlet ve Asker Askeri Bürokrasinin Anayasal Sistem İçerisindeki Yeri*, Salyangoz Yay., İstanbul 2008.
- Çemrek, Murat, "How Could The Rights To Education and Representation Challenge National Security? The Headscarf Conflict in Turkey Revisited", *Human Security Perspectives*, Volume I (2004), Issue 2, 52-58.
- Çetinkaya, Hikmet, *68'den 78'e Sancılı Yılar Kuşatılmış Sokaklar-Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan, Hüseyin İnan*, Günizi Yayıncılık, İstanbul 2008.

- Çetinsaya, Gökhan, “Rethinking Nationalism and Islam: Some Preliminary Notes On The Roots of Turkish Political Thought ‘Turkish-Islamic Synthesis’ in Modern”, *The Muslim World*, LXXXIX (3-4), July-October, 350-376.
- Çiftçi, Kemal, *Tarih, Kimlik ve Eleştirel Kuram Bağlamında Türk Dış Politikası*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2010.
- Çobanoğlu, Ahmet, *12 Eylül’ün Getirdikleri-Götürdükleri ve C.H.P.’nin Serüveni*, Konya 1992.
- Çölaşan, Emin, *12 Eylül Özal Ekonomisinin Perde Arkası*, Milliyet Yay., 1985.
- Davison, Andrew, *Türkiye’de Sekülerizm ve Modernlik*, İletişim Yay., İstanbul 2006.
- Demir, Ömer-Acar, Mustafa, *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Ağaç Yay., İstanbul 1992.
- Demir, Yeşim, “1960-1980 Dönemi Türk-Arap Ekonomik İlişkileri”, *Dokuz Eylül Üniversitesi AİİTE Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, VII (18-19), Yıl: 2009/Bahar-Güz, İzmir 2010, 209-227.
- Demiray, Mehmet-Tuncel, Turgut Kerem, “Wrestling for Self-Definition in Transnational Space: A Case Study of the Identity Construction of Alevis in Turkey and Germany”, *The 1st Global conference Diasporas Exploring Critical Issues*, 5th-7th July 2008, Mansfield Collage, Oxford, UK, 1-20.
- Demirel, Süleyman, *Devran-50. Yıl*, (Ed.: Hulûsi Turgut), ABC Medya Ajansı, Ankara 2006.
- Demirel, Tanel, “12 Eylül’e Doğru Ordu ve Demokrasi”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 56-4, 43-75.
- Demirel, Tanel, *Adalet Partisi İdeoloji ve Politika*, İletişim Yay., İstanbul 2004.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yay., Ankara 2004.
- Devletoğlu, Jan, *İngiliz Arşivlerinde 12 Eylül’ün Ayak Sesleri*, Doğan Kitap, İstanbul 2010.
- Devrimci Yol Savunması, 12 Eylül Öncesi ve Sonrası*, (Der. O. Tayfun Mater), Simge Yayınevi, (yayın yeri ve yılı belirtilmemiş).

- Dodd, C. Henry, *The Crisis of Turkish Democracy*, The Eothen Press, Great Britain 1983.
- Doğan, Mehmet, *Türkiye’de Darbeler ve Müdahaleler, Siyasî Sistem*, Rehber Yayıncılık, Ankara 1990.
- Doğaner, Feride-Akçalı, Timur, “Türkiye’de Neoliberal Politikalarının Üniversite Eğitime Yansımaları”, *Eğitim Bilim Toplum*, 5 (20), 2007, 4-29.
- Doktoru Selim Kaptanoğlu Anlatıyor, 12 Eylül’de Türkeş*, (Yayınevi belirtilmemiş), Ankara 2004.
- Donat, Yavuz, *Cumhuriyetin Kara Kutusu Süleyman Demirel Anlatıyor*, Merkez Kitaplar, İstanbul 2005.
- Donat, Yavuz, *Demirel’in Yokluk Yılları*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1993.
- Dursun, Çiler, “Türkiye’de İşçi Sınıfı Kimliğinin Medyada Temsili: 1970-1977”, *Toplum ve Bilim*, Sayı: 78, Güz 1998, 210-243.
- Dursun, Davut, *12 Eylül Darbesi Hatıralar, Gözlemler, Düşünceler*, Şehir Yayınları, İstanbul 2005.
- English Learner’s Dictionary (İngilizce/Türkçe)*, Milliyet Yay.
- Ensaroğlu, Yılmaz, “28 Şubat’la Darbe Kurumsallaştı”, *Son Klasik Darbe-12 Eylül Söyleşileri*, (Haz.: Seyfi Öngider), Aykırı Yay., İstanbul 2005, 141-173.
- Erbakan, Necmettin, *Kenan Evren’in Anılarındaki Yanılgılar*, Rehber Yayıncılık, Ankara (yayın yılı belirtilmemiş).
- Erdem, Galip, *12 Eylül Kenan Evren’e Açık Mektup*, Ocak Yay., Ankara 2001.
- Erdilek, Neşe, “Hükümetler ve Programları”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yay., Cilt: 4, 968-1046.
- Erdoğan, Mustafa, *Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset*, Liberte Yayınları, Ankara 2003.
- Erdoğan, Necmi, , “Demokratik Soldan Devrimci Yol’a: 1970’lerde Sol Popülizm Üzerine”, *Toplum ve Bilim*, Sayı: 78, Güz 1998, 22-36.
- Erdost, M. İlhan, *12 Eylül Turkaları*, (yayınevi belirtilmemiş), Ankara 2004.
- Erim, Nihat, *12 Mart Anıları*, (Yay. Haz.: Raşit Çavaş), YKY, İstanbul 2007.

- Eroğul, Cem, *Devlet Yönetimine Katılma Hakkı*, İmge Kitabevi, Ankara 1999.
- Erol, Ö. Lütfü, *Asker-Devrim Darbe*, Cilt: II, toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 2003.
- Ersanlı, Behar, Büşra, Tarih Öğretiminde ‘Türk Dünyası’”, *Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları-Buca Sempozyumu*, (Yay. Haz.: Salih Özbaran), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995, 196-211.
- Ertan, T. Faik, “Türkiye Cumhuriyeti Anayasalarında Laiklik”, *Ankara Ün. Türk İnkılâp Tarihi Ens. Atatürk Yolu Dergisi*, S. 39, Mayıs 2007, 409-423.
- Ertekin, Cumhur, “Cumhuriyet Döneminde Üniversite, Bilim ve Etik”, *Anadolu Kardiyol Derg.*, 2008; 8, 236-240.
- Ertürk, Kemal, *Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi Dersleri-Lise III*, Felma Yayınları, 1981.
- Evren, Kenan, *12 Eylül’den Önce ve Sonra... Ne Demişlerdi? Ne Dediler? Ne Diyorlar?*, Milliyet Yay., İstanbul 1997.
- Evren, Kenan, *Devlet Başkanı Org. Kenan Evren’in 12 Eylül 1980’den Sonra Yaptığı Konuşmalar (12 Eylül 1980-17 Ocak 1981)*, (yayın yeri ve yılı belirtilmemiş).
- Evren, Kenan, *Kenan Evren’in Anıları*, Cilt: 1, Milliyet Yay., 1990.
- Evren, Kenan, *Kenan Evren’in Anıları*, Cilt: 2, Milliyet Yayınları, 1991.
- Evren, Kenan, *Seçme Konuşmalar (12 Eylül 1980-6 Kasım 1989)*, Doğan Kitapçılık, İstanbul 2000.
- Evren, Kenan, *Unutulan Gerçekler*, (Yayınevi belirtilmemiş), Ankara 1995.
- Evren, Kenan, *Zorlu Yıllarım-I*, Milliyet Yay, İstanbul 2004.
- Evren, Kenan, *Zorlu Yıllarım-II*, Milliyet Yay., İstanbul 1994.
- Evren, Kenan, *Kenan Evren’in Anıları*, Milliyet Yay., Cilt: 3.
- Fincancıoğlu, Yurdakul, *DEMİREL Demokrasinin Duraklama Yılları*, Büke Yayınları, İstanbul 2000.

- Fotoğraflarla 12 Eylül Kitabı 1 Mayıs 1977-6 Kasım 1983, Unuttuğumuz 70'ler Bir Darbenin Anatomisi, Tanıklar, Belgeler, Köşe Yazıları*, Tempo Kitapları-15, 1994.
- Fuller, Graham E., *Yükselen Bölgesel Aktör Yeni Türkiye Cumhuriyeti*, (Çev.: Mustafa Acar), Timaş Yay., İstanbul 2008.
- Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, *Harp Okulları İçin Türk İnkılâp Tarihi Ders Kitabı*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1973.
- Gerger, Adnan, *12 Eylül Sürgünleri*, Babil Yay., İstanbul 2004.
- Girgin, Kemal, *Politika Sözlüğü*, Hür Yayın, İstanbul 1982.
- Güler, İbrahim, *Tarihin Toplumdaki İşlevi ve Öğretimi*, Elif Kitabevi, İstanbul 2005.
- Güler, Uğur, *Türkiye’de Siyasal Bir Aktör Olarak Ordu*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2006.
- Gündeş, Osman Nuri, *İhtilallerin ve Anarşinin Yakın Tanığı*, VPA Grup Basım ve Yayım, İstanbul 2010.
- Gürel, Nail, *1 Mayıs 1977 Türkiye Devrimcileri’nin “İki 1 Mayıs” Belgeseli*, Ozan Yayıncılık, İstanbul 2006.
- Güven, İsmail, “The Impact of Political Islam on Education ‘the revitalization of Islamic education in the Turkish educational setting’ ”, *International Journal of Educational Development* 25, 2005, 193-208.
- Güven, T. Yılmaz, *Demirel’li Yıllar*, Gündüz Kitabevi Yayınları, Ankara 2008.
- Güvenç, Bozkurt-ŞAYLAN Gencay-TEKELİ İlhan-TURAN Şerafettin, *Türk-İslam Sentezi*, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1994.
- Habora, Bülent, *12 Eylül Lideri Kenan Evren Ne Dedi? Ne Oldu?*, Habora Kitabevi Yayınları, İstanbul 1989.
- Hale, William, *Türkiye’de Ordu ve Siyaset 1789’dan Günümüze*, (Çev.: Ahmet Fethi), Hil Yayın, İstanbul 1996.
- Hançerlioğlu, Orhan, *Felsefe Sözlüğü*, Varlık Yayınları, İstanbul 1967.

- Heper, Metin, “Revised Barcelona Process in the Light of Turkish Experience”, *Prepared to be submitted at the Conferance on “The Convergence of Civilizations? Constructing a Medditerranean Region,”* Lisbon,Portugal, June 6-9, 2002, 1-27.
- Howard, A. Douglas, *History of Turkey*, Greenwood Publishing Group, Incorporated, 2001, Erişim Tarihi: 22.02.2011, <http://www.google scholar.com>.
- Işıklı, Alpaslan, “Ücretli Emek ve Sendikalaşma”, *Geçiş Sürecinde Türkiye*, (Der.: Irvin Cemil Schick-Ertuğrul Ahmet Tonak), Belge Yayınları, İstanbul 2006.
- İba, Şaban, *Ordu Devlet Siyaset*, Chiviyazıları Yayınevi, İstanbul,. 1998.
- İnal, Kemal, *Eğitim ve İktidar-Türkiye’de Ders Kitaplarında Demokratik ve Milliyetçi Değerler*, Ütopya Yayınevi, Ankara 2004.
- İnalcık, Halil, *Atatürk ve Demokratik Türkiye*, Kırmızı Yay., İstanbul 2007.
- İnalcık, Halil, *Rönesans Avrupası-Türkiye’nin Batı Medeniyetiyle Özdeşleşme Süreci*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011.
- Johnson, Major Maxwell O., “The Role of the Military in Turkish Politics”, Erişim Tarihi: 26.01.2009, <http://www.airpower.au.mil/airchronicles/aureview/1982/jan-feb/johnson.html>,.
- Kafesoğlu, İbrahim- Deliorman, Altan, *Tarih-Lise II*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1977.
- Kafesoğlu, İbrahim, *Türk-İslam Sentezi*, Ötüken Yay., İstanbul 2008.
- Kahraman, Ethem, *Kenan Evren ve Kenanizm*, Haşmet Matbaası, İstanbul 1984.
- Kahraman, Mehmet, “Fonksiyonları İtibariyle Türkiye’de Cumhurbaşkanlığı ve Cumhurbaşkanlığı Seçimi Tartışmaları”, *Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 19, 2007, 149-166.
- Kalaycıoğlu, Ersin, “1960 Sonrası Politik Hayatına Bir Bakış: Demokrasi Neo-Patrimonyalizm ve İstikrar”, *Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme*, (Ed.: Ersin Kalaycıoğlu-Ali Yaşar Sarıbay), Alfa Aktüel Yay., İstanbul, 2007.

- Kaplan, Sam, “Din-u Devlet All Over Again? The Politics of Military Secularism And religious Militarism in Turkey Following The 1980 Coup”, *Int. J. Middle East Studies* 34 (2002), Printed in the United States of America, 113-127.
- Karaca, Emin, *12 Eylül’ün Arka Bahçesinde (Avrupa’daki Mültecilerle Röportajlar)*, Ozan Yay., İstanbul 2005.
- Karakuş, Olcay, *Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Türkiye’deki Sivil Toplum Kuruluşları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2006.
- Karavelioğlu, Kamil, *Bir Devrim İki Darbe-27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül*, Gürer Yayınları, İstanbul 2007.
- Karpat, H. Kemal, *Osmanlı’dan Günümüze Asker ve Siyaset*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.
- Karpat, H. Kemal, *Osmanlı’dan Günümüze Elitler ve Din*, Timaş Yay., İstanbul 2008.
- Kazak, Seçkin-Altan, Şafak, “1 Mayıs: Yüz Binlerin Çiçek Bayramı”, *12 Eylül’e Rağmen*, Siyah Beyaz Kitap, İstanbul 2007, 11-48.
- Kazgan, Gülten, *Türkiye Ekonomisinde Krizler(1929-2001)-“Ekonomi Politik” Açısından Bir İnceleme*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2005.
- Kenan Evren’in Söylev ve Demeçleri (9 Kasım 1987-9 Kasım 1988), TBMM Basımevi, Ankara 1988.
- Kesici, M. Rauf, “Türkiye Ekonomisinin Yüksek Büyüme Evresinde İstihdam ve İşsizlik”, “İş-Güç” *Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, Temmuz 2010, 12 (3), 7-26.
- Kılıç, Ecevit, *Özel Harp Dairesi Türkiye’nin Gizli Tarihi-I*, Turkuvaz Kitap, İstanbul 2008.
- Kılıç, Selami, *II. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Türk Devrimi ve Fikir Temelleri*, Kaynak Yay., İstanbul 2005.
- Kili, Suna- Gözübüyük, A. Şeref, *Sened-i İttifaktan Günümüze Türk Anayasa Metinleri*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2006.

- Koçer, Gökhan, “Türk Dış Politikasında Din Unsuru”, *Akademik Orta Doğu*, 1 (1), 2006, 131-157.
- Komsuoğlu, Ayşegül, *Türk Siyasetinde Bir Lider: Süleyman Demirel*, Bengi Yay., İstanbul 2008.
- Kongar, Emre, *12 Eylül ve Sonrası*, Say Yay., (Yayın yeri belirtilmemiş) 1987.
- Korkmaz, Tamer, *Ankara Washington Hattı-Amerikan İktidarının Sonu*, Timaş Yay., İstanbul 2007.
- Kotil, Ahmet, Siyasal Partiler”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt: 7, İletişim Yay., İstanbul, 1999-2009.
- Kubilay, Çağla, “İslamcı Söylemde Kamusal Alan Tasavvuru: Devletle Tanımlanan Kamusal Alanın Millete Tahvili ve Kamusal Alanın Reddi”, *Alternatif Politika*, 1 (3), Aralık 2009, 325-362.
- Kutan, Recai, *Kirazlıdere Tutukevi Penceresinden 12 Eylül*, Risale Yay., İstanbul 1989.
- Kutlular, Mehmet, *İşte Hayatım*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul 2009.
- Kuyumcuoğlu, Ozan *Seksenli Yıllarda Türkiye’nin Filistin Politikası*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009.
- Kürkçü, Ertuğrul, “Türkiye’de Geleneksel Siyaset İktidarı Orduyla Paylaşma Sanatıdır”, (Haz.: Seyfi Öngider), *Son Klasik Darbe-12 Eylül Söyleşileri*, Aykırı Yay., İstanbul 2005, 21-41.
- Landau, M. Jacob, Alpaslan Türkeş”, *Türkiye’de Liderler ve Demokrasi*, (Ed.: Metin Heper-Sabri Sayarı), (Çev.: Zuhal Bilgin), Kedi Kitap Yayınevi, İstanbul 2008.
- Lewis, Bernard, *Demokrasinin Türkiye Serüveni*, (Çev.: Hamdi Aydoğan-Esra Ermert), YKY., İstanbul 2007.
- Lüküslü, Demet, “Türkiye’de Gençlik Miti” 1980 Sonrası Türkiye Gençliği, İletişim Yay., İstanbul 2009.
- Mahmut Esat Bozkurt-Recep Peker-Yusuf Kemal Tengirşek, *İlk İnkılâp Tarihi Ders Notları*, (Yay. Haz.: Oktay Aslanapa), Türk Dünyası Araştırma Vakfı, İstanbul 1997.

- Manaz, Abdullah, *Siyasal İslamcılık II-Türkiye’de Siyasal İslamcılık*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2008.
- Mango, Andrew, *Türkiye ve Türkler 1938’den Günümüze*, (Çev.: Füsün Doruker), Remzi Kitabevi, İstanbul 2006.
- Maraşlı, Erol, *Balans Ayarları Cumhuriyet Döneminde Askeri Muhtıralar*, Metropol Yay., İstanbul 2008.
- Mardin, Şerif, “Batıcılık”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt:1, İletişim Yay., İstanbul, 245-250.
- Marshall, Gordon, *Sosyoloji Sözlüğü*, (Çev.: Osman Akınhay, Derya Kömürcü), Bilim ve Sanat Yay., İstanbul 1999.
- Mazıcı, Nurşen, *Türkiye’de Askeri Darbeler ve Sivil Rejime Etkileri*, Gür Yay., İstanbul 1989.
- Meriç, Cemil, *Bir Facianın Hikayesi*, Umran Yay., Ankara 1991.
- Meriç, Cemil, *Jurnal II*, İletişim Yay., İstanbul 1993.
- Mertcan, M. Hüseyin, “1964-1984 Arası Türkiye ve ABD’nin Basra Körfezi’ne Yönelik Güvenlik Politikaları”, *İlem Yıllık*, Yıl 3, Sayı: 3, 2008, 133-151.
- Military Interventions in Turkey, Erişim Tarihi: 22.02.2011, <http://www.allaboutturkey.com/darbe.htm>.
- Military Interventions in Turkey, Erişim Tarihi: 21.05.2010, <http://www.allaboutturkey.com/darbe.htm>.
- Milli Güvenlik Konseyi Genel Sekreterliği, *12 Eylül Öncesi ve Sonrası*, TTK, Ankara 1981.
- Mumcu, Ahmet, *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi-II*, (Ed.: Osman Nedim Zıllıoğlu), T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 42, Ankara 1984.
- Mumcu, Uğur, *12 Eylül Adaleti*, um:ag Vakfı Yay., İstanbul 2007.
- Mumcu, Uğur, *12 Eylül ve Şeriat*, um:ag Vakfı Yay., Ankara 2007.
- Mücek, A. Akif, *Türkiye’de Askeri Darbeler*, Gökkuşluğu Yay., İstanbul 2009.

- Neitzel, Laura, *What is Revolution?*, Erişim Tarihi: 28.01.2009, <http://www.exeas.org/asian-revolutions/pdf/what-is-revolution.pdf>.
- Neziroğlu, İrfan, *Türkiye’de Askeri Müdahaleler ve Basın (1950-1980)*, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara 2003.
- Oğan, Sinan, *Turuncu Devrimler Soras’un Yeni Dünya Düzeni: ‘İkinci El’ Demokrasi ve Neo-Canlar*, Birharf Yay., İstanbul 2006.
- Oktay, Emin, *Kız Enstitüleri III. Sınıf Tarih Ders Kitabı*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1977.
- Oktay, Emin, *Lise Tarih III*, Atlas Kitabevi, İstanbul 1987.
- Oktay, Emin, *Tarih Lise: II*, Atlas Yayınevi, İstanbul 1974.
- Oktay, Emin, *Tarih Lise: II*, Atlas Yayınevi, İstanbul 1978.
- Oktay, Emin, *Tarih Lise: II*, Atlas Yayınevi, İstanbul 1983.
- Oktay, Emin, *Tarih Lise: II*, Atlas Yayınevi, İstanbul 1984.
- Oktay, Emin, *Tarih Lise: III*, Atlas Yayınevi, İstanbul 1973.
- Oktay, Emin, *Tarih Lise: III*, Atlas Yayınevi, İstanbul 1979.
- Oktay, Emin, *Tarih Lise: III*, Atlas Yayınevi, İstanbul 1980.
- Oktay, Emin, *Tarih Lise: III*, Atlas Yayınevi, İstanbul 1982.
- Oktay, Emin, *Tarih Lise: III*, Atlas Yayınevi, İstanbul 1985.
- Oktay, M. Orhan, *Yeni Türk Edebiyatı Ders Notları-Tanzimat Edebiyatı*, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yay., Erzurum 1990.
- Oran, Baskın, “*Üniversite Nedir, Ne Değildir-Türk Üniversiteleri ve YÖK*”, Ankara Üniversitesi, SBF Dergisi, 47 (1), 1992, 373-377.
- Oran, Baskın, *Kenan Evren’in Yazılmamış Anıları-Son Defter*, Cilt: 1, Bilgi Yay, Ankara 1990.
- Outhwaite, William, *Modern Toplumsal Düşünce Sözlüğü*, (Çev.: Melih Pekdemir), İletişim Yay., İstanbul 2008.

- Öke, M. Kemal, *Din-Ordu Gerilimi-Küresel Toplumda Dışlanan Demokrasi*, Alfa Yayınları, İstanbul 2002.
- Önder, A. Rıza, *Yasa Dili Sözlüğü*, TTK Basımevi, Ankara 1996.
- Özalp, Orhan, “İlköğretim Okulları ve Liselerde Tarih Ders Kitapları”, *Türkiye’de İlk ve Orta Öğrenim Düzeyinde Tarih Öğretiminin Yeniden Yapılandırılması*, 2-3 Aralık 2000, ODTÜ Kongre ve Kültür Merkezi, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, Ankara, 4-7.
- Özbay, Turgut, *Lozan’dan Sevr’e Türkiye*, Anı Yayıncılık, Ankara 2005.
- Özbudun, Ergun, *Çağdaş Türk Politikası Demokratik Pekişmenin Önündeki Engeller*, (Çev.: Ali Resul Usul), Doğan Kitap, İstanbul 2007.
- Özçelik, Ayfer, “1960’dan Günümüze Türk Siyasal Hayatı”, *Yakın Dönem Türk Politik Tarihi*, (Ed.: Süleyman İnan-Ercan Haytoğlu), Anı Yay., Ankara 2007.
- Özçelik, Kaya, Pınar, “12 Eylül’ü Anlamak”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 66-1, 73-93.
- Özdalga, Elisabeth, “The Hidden Arap: A Critical Redaing of The Nation of ‘Turkish Islam’”, *Middle Eastern Studies*, 2006, 551-570.
- Özdalga, Elizabeth, “Necmettin Erbakan”, *Türkiye’de Liderler ve Demokrasi*, (Ed.: Metin Heper-Sabri Sayarı), (Çev.: Zuhal Bilgin), Kedi Kitap Yayınevi, İstanbul 2008, 145-164.
- Özdemir, Veli, *12 Eylül Darbesi ve Özgürlüğün Bedel- ARAYIŞ*, Ümit Yayıncılık, Ankara 2004.
- Özdemir, Yavuz, “İlk Cumhuriyet ya da Sparta’yı Anlamak”, *Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 15, Erzurum 2007, 372-393.
- Özdemir, Yavuz, *Modernleşmesi’nin İnkılâp Evresi (Türk İnkılâp Tarihi-2)*, Kültür Eğitim Vakfı Yayınevi, Erzurum 2011.
- Özdemir, Yavuz, *Türk İnkılâp Tarihi*, Kültür Eğitim Vakfı Yayınevi, Erzurum 2010.
- Özdemir, Yavuz-Şimşek, Ufuk-Aktaş, Elif, “Demokrasi Üzerine”, *Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, , Sayı: 14, Erzurum 2006, 259-269.

- Özgüden, Mehmet, *Türkiye’de Sivil Toplum İdeolojisi: Yeni Sağ, Sol Liberalizm ve Siyasal İslamcılık Üzerine Bir İnceleme*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal bilimler Enstitüsü, Ankara 2007.
- Özkeş, İhsan, *Siyasallaştırılan Din Dinleştirilen Siyaset*, Otopsi Yayınları, İstanbul 2003.
- Özkoray, Erol, *Totaliter Türkiye Çiftliği Siyasi Yazılar ve Söyleşiler, 1978-2006*, Belge Yayınları, İstanbul 2006.
- Özmen, F. Ahu, “Alevi Gençliğinin Siyasi ve Sosyo-Kültürel Kimlik Mücadelesi-I”, *Alternatif Politika*, 3 (1), Mayıs 2011, 31-54.
- Öztuna, Yılmaz, *Türk Tarihinde Ordu Faktörü*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2007.
- Öztuna, Yılmaz-Gökdemir, Ayvaz, *Türkiye’de Askeri Müdahaleler*, Tercüman Yay., İstanbul 1987.
- Öztürk, Fatih, *The Turkish Military Interventions and Building Constitutions: The Bulwark Of An Unstable Democracy*, (Master Thesis), Queen’s University, Canada 2005.
- Öztürk, Metin, *Ordu ve Politika*, Gündoğan Yay., Ankara 2000.
- Parlar, Suat, *Silahlı Bürokrasinin Ekonomi Politikası*, mep Kitap, İstanbul 2007.
- Parmaksızoğlu, İsmet, *Ortaokul Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983.
- Parmaksızoğlu, İsmet, *Ortaokul Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük*, TTK, Ankara 1985.
- Peker, Recep, *İnkılâb Dersleri Notları*, Ulus Basımevi, Ankara 1936.
- Peker, Recep, *İnkılâp Dersleri*, İletişim Yay., İstanbul 1984.
- Perinçek, Doğu, “Gladyo Kendi Müdahale Gerekçesini İmal Etti”, *Otuz Yıldır 12 Eylül-Yaşayanlar Anlatıyor*, (Haz.: Haşim Akman), Doğan Kitap, İstanbul 2010, 133-145.
- Platon (Eflatun), *Devlet*, (Çev.: Sabahattin Eyüboğlu, M. Ali Cimcoz), Remzi Kitabevi, İstanbul 1995.

- Pope, Hugh&Nicole, *Modern Türkiye'nin Kısa Tarihi Çıplak Türkiye*, (Çev.: Deniz Öktem), Gelenek Yay., İstanbul 2004.
- Poyraz, Vefa, *Bir Cumhuriyet Valisinin Anıları*, Bizim Kitaplar, İstanbul 2008.
- Pusat, Devrim, *Militarizmin Tarihsel Sürekliliği Ordu ve Siyaset*, Nam Yay., İstanbul 1996.
- Püsküllüoğlu, Ali, *Türkçe Sözlük*, YKY, İstanbul 1995.
- Redhouse English-Turkish Dictionary*, Sev Matbaacılık ve Yayıncılık Eğitim Tic. A.Ş., İstanbul 2003.
- Ruscuklu, Bülent, *Demokrat Parti'den 12 Eylül'e*, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 2008.
- Sağırsoy, İlter, *Alo, Ben Kenan Evren...*, Yurt Kitap Yay., Ankara 1989.
- Sakallıoğlu, Ümit Cizre, "The Anatomy of the Turkish Military's Political Autonomy", *Comparative Politics*, 29 (2), (Jan., 1997), 151-166.
- Sakaoğlu, Necdet, *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2003.
- Saral, Zeki, *12 Eylül Basınının İkinci Yüzü-Kalemlerin İhaneti*, Yurt Kitap-Yayın, Ankara 1991.
- Schick C. İrvin-Tonak E. Ahmet, "Sonuç", *Geçiş Sürecinde Türkiye*, (Der. İrvin Cemil Schick-Ertuğrul Ahmet Tonak), Belge Yayınları, İstanbul 2006, 390-400.
- Serdarlar, Neriman-ÇETİNKANAT, Fahriye, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1918-1966-Lise Kitapları*, İnkılâp ve AKA Kitabevleri Koll. Şti., İstanbul 1977.
- Sezal, İhsan, *Sosyal Bilimlerde Temel Kavramlar*, Akçağ Basın Yayın Pazarlama, Ankara 1991.
- Sirmen, Ali, *On İki'den On İki'ye Türkiye*, Çağdaş Yay., İstanbul 1988.
- Soysal, Mümtaz-Sağlam, Fazıl, "Türkiye'de Anayasalar", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt: 1, İletişim Yay., İstanbul, 18-52.

- Sözen, Süleyman-SHAW, Ian, "Turkey and European Union: Modernizing a Tradational State?", *Social Policy and Administration*, 37 (2), April 2003, 108-120.
- Su, Mükerrerem K.-Mumcu, Ahmet, *Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi-Orta Öğretim Kurumları*, Grafik Sanatlar Matbaacılık A.Ş., İstanbul 1982.
- Sucu, Mehmet, *12 Eylül Yasakları*, Günizi Yay., İstanbul 2005.
- Sunay, Cengiz, *Türk Siyasetinde Sivil-Asker İlişkileri 27 Mayıs-12 Mart-12 Eylül ve Sonrası*, Orion Kitabevi, Ankara 2010.
- Şafak, Ali, *Ansiklopedik Hukuk Sözlüğü*, Temel Yay., İstanbul 1996.
- Şafak, Ali, *Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Rehber Yay., Ankara 1992.
- Şentürk, Hulusi, *Darbelere ve Muhtıralara Karşı Demokratik Mücadele Yöntemleri*, Okutan Yay., İstanbul 2007.
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi*, Cilt: 37, 20 Mayıs 1974, Sayı: 1790.
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi*, Cilt: 38, 5 Mayıs 1975, Sayı: 1838.
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi*, Cilt: 39, 10 Mayıs 1976, Sayı: 1885.
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi*, Cilt: 39, 22 Kasım 1976, Sayı: 1908.
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi*, Cilt: 39, 27 Eylül 1976, Sayı: 1900.
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi*, Cilt: 40, 25 Temmuz 1977, Sayı: 1944.
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi*, Cilt: 40, 25 Temmuz 1977, Sayı: 1944.
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi*, Cilt: 41, 12 Haziran 1978, Sayı: 1989.
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi*, Cilt: 41, 29 Mayıs 1978, Sayı: 1987.
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi*, Cilt: 41, 29 Mayıs 1978, Sayı: 1987.
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi*, Cilt: 42, 2 Nisan 1979, Sayı: 2029.
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi*, Cilt: 42, 23 Nisan 1979, Sayı: 2029.
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi*, Cilt: 43, 12 Mayıs 1980, Sayı: 2061.
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi*, Cilt: 43, 12 Mayıs 1980, Sayı: 2061.

- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi*, Cilt: 43, 29 Eylül 1980, Sayı: 2071.
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi*, Cilt: 44, 14 Eylül 1981, Sayı: 2095.
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi*, Cilt: 44, 16 Mart 1981, Sayı: 2082.
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi*, Cilt: 44, 23 Kasım 1981, Sayı: 2100.
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi*, Cilt: 44, 25 Mayıs 1981, Sayı: 2087.
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi*, Cilt: 44, 28 Eylül 1981, Sayı: 2096.
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi*, Cilt: 44, 30 Mart 1981, Sayı: 2083.
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi*, Cilt: 44, 30 Mart 1981, Sayı: 2083.
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi*, Cilt: 44, 6 Temmuz 1981, Sayı: 2090.
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi*, Cilt: 45, 15 Mart 1982, Sayı: 2108.
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi*, Cilt: 45, 15 Mart 1982, Sayı: 2108.
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi*, Cilt: 45, 15 Şubat 1982, Sayı: 2106.
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi*, Cilt: 45, 18 Ocak 1982, Sayı: 2104.
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi*, Cilt: 45, 18 Ocak 1982, Sayı: 2104.
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi*, Cilt: 45, 20 Aralık 1982, Sayı: 2128.
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi*, Cilt: 45, 20 Aralık 1982, Sayı: 2128.
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi*, Cilt: 45, 24 Mayıs 1982, Sayı: 2113.
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi*, Cilt: 45, 29 Mart 1982, Sayı: 2109.
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi*, Cilt: 45, 4 Ocak 1982, Sayı: 2103.
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi*, Cilt: 46, 28 Mart 1983, Sayı: 2135.
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi*, Cilt: 46, 28 Mart 1983, Sayı: 2135.
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi*, Cilt: 46, 29 Ağustos 1983, Sayı: 2146.
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi*, Cilt: 47, 23 Nisan 1984, Sayı: 2163.
- Tahir, Kemal, *Notlar/Roman Notları 2 (Batı Çıkmazı)*, (Yay. Haz.: Cengiz Yazoğlu), Bağlam Yay., İstanbul 1991.

- Talimciler, Ahmet, “İdeolojik Bir Meşrulaştırma Aracı Olarak Spor ve Spor Bilimleri”, *Spor Yönetimi ve Bilgi Teknolojileri Dergisi*, 1 (2), 35-40.
- Tanilli, Server, *Nasıl Bir Demokrasi İstiyoruz*, Alkım Yayınevi, İstanbul 2007.
- Tanör, Bülent, “*Siyasal Tarih (1980-1995)*”, Türkiye Tarihi 5 Bugünkü Türkiye 1980-1995, (Yayın Yönetmeni: Sina Akşin), Cem Yayınevi, İstanbul 1997, 23-57.
- Tekeli, İlhan, “İlköğretim Okulları ve Liselerde Tarih Ders Kitapları”, *Türkiye’de İlk ve Orta Öğrenim Düzeyinde Tarih Öğretiminin Yeniden Yapılandırılması*, 2-3 Aralık 2000, ODTÜ Kongre ve Kültür Merkezi, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, Ankara, 8-40.
- Tekeli, İlhan, *Tarihsel Bağlamı İçinde Türkiye’de Yükseköğretimin ve YÖK’ün Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2010.
- Theodorson A. George-Theodorson G. Achilles-Crawell Y. Thomos, *A Modern Dictionary of Sociology*, New York Established, 1969.
- Timuçin, Afşar, “Doğru Bilinç Oluşturmakta Tarih Eğitiminin Önemi”, *Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları-Buca Sempozyumu*, (Yay. Haz. Salih Özbaran), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995, 55-61.
- Toprak, Binnaz, “Milli Selamet Partisi”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt: 8, İletişim Yay., İstanbul, 2104-2110.
- Tuğlacı, Pars, *A Dictionary of Ekonomik and Legal Terms*, at the Sermet Press, İstanbul 1966.
- Tunaya, T. Zafer, *İslâmcılık Akımı*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2003.
- Tunçay, Mete, “Cumhuriyet Halk Partisi (1923-1950)”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt: 8, İletişim Yayınları, İstanbul, 2019-2024.
- Tunçay, Mete, *Eleştirel Tarih Yazıları*, (Haz.: H. Bahadır, H. E. Beriş), Liberte Yay., Ankara 2005.
- Turan, Ahmet, *Darbe Arası Türkiye, 27 Mayıs-12 Mart-12 Eylül, Anılar, Gözlemler, Tanıklıklar*, Resital Yay., İstanbul 2007.
- Turan, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi 5. Kitap-Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (27 Mayıs 1960-12 Eylül 1980)*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2002.

- Turhal, Yüksel, *Lise Tarih II*, Ders Kitapları Yayıncılık A.Ş., İstanbul 1985.
- Tuşalp, Erbil, *Eylül İmparatorluğu*, İkarus Yay., İstanbul 2008.
- Tutar, Hilmi, *Türk Siyasetinde Sancılı Yıllar*, Bizim Kitaplar, İstanbul 2007.
- Tüleylioğlu, Orhan, *Kahramanmaraş Katliamı*, um:ag Vakfı Yay., Ankara 2010.
- Türk Ordusu'na Açık Mektup CIA-MİT-KONTRGERİLLA-DEVLET-12 EYLÜL İLİŞKİLERİ ÜZERİNE TARİHSEL BİR BELGE*, Derleniş Yay., İstanbul 1997.
- Türkdoğan, Orhan, *Millî Kültür Modernleşme ve İslam*, Birleşik Yay, İstanbul 1996.
- Türkeş, Alparslan, *12 Eylül Adaleti (!) Savunma*, Hamle Yayınevi, İstanbul 1994.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in Söylev ve Demeçleri (12 Eylül 1982-9 Kasım 1983)*, TBMM Basımevi, Ankara 1983.
- Türkiye Cumhuriyeti Devlet Başkanı Orgeneral Kenan Evren'in Yeni Anayasayı Devlet Adına Resmen Tanıtma Programı Gereğince Yaptıkları Konuşmalar (24 Ekim-5 Kasım 1982)*, TBMM Basımevi, Ankara 1982.
- Türkiye İnsan Hakları Vakfı, *İşkence Dosyası Gözaltında ya da Cezaevlerinde Öldürülenler (12 Eylül 1980-12 Eylül 1994)*, Ankara, 1994.
- Türkiye'de Anarşi ve Terörün Sebepleri ve Hedefleri*, (12 Nisan 1985 Günü Yükseköğretim Kurulu merkez binasında verilen konferanslar).
- Uslu, Nasuh, "1980'lerden Günümüze Türk-Amerikan İlişkilerinin Genel Seyri ve Temel Boyutları", (Ed.: Turgut Göksu vd.), *1980-2003 Türkiye'nin Dış, Ekonomik, Sosyal ve İdari Politikaları*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2003, 183-217.
- Ülken, H. Ziya, *Sosyoloji Sözlüğü*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1969.
- Ünlü, Harun, *Eğitime Eylül Darbesi-Milli Güvenlik Konseyi'nde Tartışmalar-1980-1983*, Güldiken Yayınları, Ankara 2001.
- Üskül, Zafer, *Siyaset ve Asker*, İmge Kitabevi, Ankara 1997.
- Vecizeler Kenan Evren*, (Haz.: Ferit Ragıp), Size Dergisi Yay., İstanbul 1983.
- Velidedeoğlu, H. Veldet, *12 Eylül Karşı Devrim*, Evrim Yayınevi, (Yayın yılı belirtilmemiş), İstanbul.

- Yanpar, Şahin, Tuba, İlköğretim Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Değerlendirilmesi”, *Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi VII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi*, , Konya 9-11 Eylül 1998, Cilt: 1, 705-712.
- Yaşar, Abdullah, *Yeter Söz Millet, 21 Temmuz 1946’dan 22 Temmuz 2002’ye Bir Millet, Demokrasi Feryadı*, Popüler Kitaplar, İstanbul 2007.
- Yavi, Ersal, *İhtilâlcı Subaylar*, Yazıcı Yayınevi, İzmir 2005.
- yazıcı, Serap, *Demokratikleşme Sürecinde Türkiye*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2009.
- Yazıcıoğlu, Muhsin, *12 Eylül Günleri*, Alperen Gençlik Ocakları, İstanbul, 2001.
- Yeşilada, B. Ali, *Breakdown of Democracy in Turkey*, The University of Michigan, (Ph.D.), 1984.
- Yeşilyurt, Süleyman, *İhtilalci ve Muhtıracı Paşalar*, Kültür Sanat Yay., Ankara 2008.
- Yetkin, Çetin, *12 Eylül’de İrtica Niçin ve Nasıl Gelişti?*, Ümit Yay., Ankara 1994.
- Yetkin, Çetin, *Türkiye’de Askeri Darbeler ve Amerika 27 Mayıs 1960-12 Mart 1971-12 Eylül 1980*, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yay., İstanbul 2007.
- Yetkin, Sabri, “Lise Tarih Kitaplarında İslam”, *Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları-Buca Sempozyumu*, (Yay. Haz. Salih Özbaran), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995, 167-195.
- Yıldız, Özkan, “Sivil Toplum Örgütleri, ‘Özerklik’: Kavramsal Bir Akım”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (1): 2007, 53-58.
- Yılmaz, Ejder, *Hukuk Sözlüğü*, Akademi Matbaası, Ankara 1985.
- Yılmaz, Hakan, *Tarih Boyunca İhtilaller ve Darbeler*, Timaş Yay., İstanbul 2006.
- Yiğittürk, Ekiyor, Emel, *12 Eylül 1980 Askeri Darbesinin Sonuçlarının Romanlar Aracılığı İle Analizi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2005.

Yücel, Yaşar-FEYZİÖĞLU, Turhan-MUMCU, Ahmet-İLHAN, Suat-RENDİ, Günsel-GÖNLÜBOL, Mehmet, *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi-IV*, (Ed.: Osman Nedim Zıllıoğlu), T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 125, Ankara 1985.

Yüksek Adalet Divanı Kararları İstanbul-Yassıada 14-Ekim-1960/15-Eylül-1961, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2006.

Zürcher, E. Jan, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, (Çev.: Yasemin Saner Gönen), İletişim Yay., İstanbul 2006.

Yararlanılan Gazeteler

Akşam, 5 Ekim 1980.

Cumhuriyet, 3 Haziran 1977.

Cumhuriyet, 4 Haziran 1977.

Cumhuriyet, 5 Haziran 1977.

Hürriyet, 1 Mayıs 1977.

Hürriyet, 10 Temmuz 1977.

Hürriyet, 12 Haziran 1977.

Hürriyet, 17 Temmuz 1977.

Hürriyet, 30 Ekim 1977.

Hürriyet, 30 Mart 1975.

Hürriyet, 5 Ekim 1975.

Milliyet, 15 Eylül 1974.

Milliyet, 16 Mart, 1975.

Milliyet, 17 Ekim 1973.

Milliyet, 21 Temmuz 1974.

Milliyet, 29 Eylül, 1974.

Milliyet, 4 Kasım 1973.

Resmî Gazete, 30 Haziran 1981.

Resmî Gazete, 30 Haziran 1981.

Yararlanılan İnternet Siteleri

Erişim Tarihi: 20.05.2011, <http://tdkterim.gov.tr/bts/>.

Hükümet Darbesi, Erişim Tarihi: 17.11.2009, <http://tr.wikipedia.org>.

Askeri Darbe, Erişim Tarihi: 17.11.2009, http://tr.wikipedia.org/wiki/Askeri_darbe.

Coup Detat, Erişim Tarihi: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/140445/coup-detat>.

Erişim Tarihi: 17.11.2009, <http://www.nmhschool.org/tthornton/tignortems.php>.

EKLER

Ek – 1:

12 Eylül Cumhuriyet’i Kollama ve Koruma Harekâtı Dolayısıyla Yaptıkları Televizyon Konuşması 12 Eylül 1980

Yüce Türk Milleti,

30 Ağustos Zafer Bayramı dolayısıyla sizlere radyo ve televizyondan hitap etme imkânını bulmuş ve ayrılan süre içerisinde mümkün olduğu kadar, yurdumuzun içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik durumuyla anarşik ve bölücü eylemleri; alınması gereken tedbirleri çok kısa olarak izah etmeye çalışmışım. Yine çok iyi hatırlayacaksınız ki iki yıldır her fırsattan istifadeyle muhtelif defalar verdiğim beyanat ve radyo televizyon konuşmalarımda da bu hayati önemi olan konuları dile getirmiştim.

Kalbi bu vatan ve millet için atan sağduyu sahibi vatandaşlarım kabul edeceklerdir ki, ülkemizin içinde bulunduğu durum hayati önemi haiz siyasi, ekonomik ve sosyal sorunlar, devlet ve milletimizin bekasını tehdit eder boyutlara ulaşmış ve bu hal devletimizi cumhuriyet tarihinin en ağır buhranına sürüklemiştir.

Yine hepinizin bildiği gibi, anarşi, terör ve bölücülük, her gün yirmi civarında vatandaşımızın hayatını söndürmektedir. Aynı dini ve milli değerleri paylaşan Türk vatandaşları siyasi çıkarlar uğruna, çeşitli suni ayrılıklar yaratılmak suretiyle muhtelif kamplara bölünmüş ve birbirlerinin kanlarını çekinmeden akıtacak kadar gözleri döndürülerek, adeta birbirine düşman edilmişlerdir.

Atatürk ilkelerini esas alarak kurulan Cumhuriyet’imizin bu duruma düşürülebileceğini, bundan 10 sene evvel tasavvur dahi etmek mümkün değildi,

Bugüne kadar iktidara gelen çeşitli hükümetlerin, her yıl artan bir hızla yaygınlaşan ve dünya tarihinde sayısız örnekleri görülen özel harbin sızma ve çökertme harekâtına karşı iç güvenliği sağlayacak kararları ve tedbirleri birinci öncelikle alacaklarını vaat etmelerine rağmen, sonuç alacak teşebbüsleri, siyasi çıkar çatışmaları ve basit parti hesapları, kapisler, hayaller, gerçek dışı talepler ve Türk Devleti’nin niteliklerine ters düşen gizli ve açık emeller arasında kaybolup gitmiştir.

Düşmanın amaç ve yöntemleri, anarşi, terör ve bölücülüğün ulaştığı düzey, özel hukuki tedbirlere, idari düzenlemelere, sosyal koşulların geliştirilmesine, milli eğitim ve

iş hayatının düzenlenmesine ihtiyaç göstermekteyken, milletin vekaletini taşıyan milletvekili ve senatörler meclislerde aylardan beri, hiçbir sorumluluk duymadan yalnız parti menfaat ve disiplini uğruna bu olaylara seyirci kalabilmişlerdir. İktidarların başarı ümit ederek aldıkları her tedbir, muhalefetler tarafından kınanarak ve hatta memleket yararına da olsa baltalanmıştır. Milli birlik ve beraberliğe en fazla muhtaç olduğumuz dönemlerde bile kutuplaşmalar ve bölünmeler adeta teşvik edilmiş, yangını beraberce söndürmek yerine, üzerine benzin dökülerek memleket bilerek veya siyasi çıkarlar uğruna, sırf iktidara gelebilmek pahasına bir yangın yerine çevrilmek istenmiştir.

Ağızlarından düşürmedikleri hukuk devleti kavramı, bir kısım anayasal kuruluşlarca, devletin parçalanması pahasına da olsa yalnız kişilerin müdafaası olarak yorumlanmış devletin ve milletin savunulması ise sahipsiz kalmıştır.

Anayasa'nın kuvvetler ayrılığı ilkesinin birlikte getirdiği sorumluluk, uygulamada kuvvetler çatışmasına dönüştürülmüştür.

Düşüncelerimiz, dinimiz üzerinde ve akla gelebilen her konuda dış ve iç kaynaklı bölücü ve yıkıcı faaliyetler bütün şiddetiyle sürdürülürken ne hazindir ki, bir kısım gerçeğe uymayan özerklik, dar görüşlü, sahibinden başkasının inanmadığı bilimsellik ve koşulları dikkate almayan salt hukuk savunucuları, yıkılacak devletin enkazı altında kalacaklarının, yok olup gideceklerinin idraki içinde olamadıkları görünümünü vermişlerdir. Bu acı hakikatleri görüp çare arayanların veya Türk ulusunu uyaran ve milleti bütünleştirmeye davet edenlerin ise seslerini duyurmak mümkün olamamıştır (Bir kısım kıymetli Türk basınının bu konuda zaman zaman yaptıkları uyarıları burada şükranla belirtmek isterim).

Siyasi partiler bu kritik dönemde milletin özlemle beklediği önlemleri almak yerine, iç gerilimi devamlı olarak artırarak, yıkıcı ve bölücü mihrakları büsbütün kışkırtarak, onlara cüret ve cesaret verecek beyan ve eylemleriyle adeta yarışırcasına seçim yatırımları için zemin yaratma yollarını tercih etmişlerdir.

İktidara gelen siyasi partiler devlet teşkilatının bütün kademelerini kendi görüşleri doğrultusundaki kişilerle doldurarak, kamu görevlilerinin ve vatandaşlarımızın bir tarafa girerek kamplara bölünmesini zorunlu hale getirmişler, giderek anarşi ve bölücülüğü destekleyen kaynakların şekillenmesine ve kamu kuruluşlarında çalışanlarla, polis ve öğretmenlerin dahi birbirine düşman kamplara ayrılmasına neden olan partizan tutum

ve davranışlardan vazgeçmemişlerdir. Böylece tarafsız halkımız, devletten beklediklerini parti kamplarında aramaya mecbur bırakılarak, devlet otoritesi yok olmaya, vatandaşların hak ve hukukunu korumak ve ona tarafsız hizmet götürmek yerine, devletin saygınlığı yavaş yavaş erimeye mahkum olmuş ve dolayısıyla ülkemizde tam otorite boşluğu teşekkül etmiştir.

Bir kısım bedbahtlar Türk milletinin bağımsızlığını, birlik ve beraberliğini temsil eden “İstiklal Marşı”mıza koyu taassup ve sapık ideolojik amaçlarla protesto maksadıyla oturarak veya İstiklal Marşı yerine Enternasyonal’i söyleyerek açıkça saygısızlık gösterebilmişler ve buna doğrudan sorumlu kişiler tevil yoluna sapmak suretiyle savunmalarını yapabilmişlerdir.

Uzun zamandan beri bu fevkalade üzücü olayları yakından takip eden Türk Silahlı Kuvvetleri hatırlayacağınız gibi, milletin kendisine verdiği yetkileri kullanamayan ve bu korkunç gidişi acz içinde seyreden anayasal kuruluşların tümünü cumhurbaşkanımız aracılığıyla uyararak, alınması gereken tedbirlere de yer vermek suretiyle büyük Türk milletine karşı yüklendiği sorumluluğu dile getirmiştir. Aradan geçen 8 aylık süre içerisinde yaptığımız sayısız uyarmalara rağmen, hemen hemen bu tedbirlerin hiçbirine yasama ve yürütme organları ile diğer anayasal kuruluşlardan yeterli bir cevap alınamamış ve bu konuda müspet faaliyetleri de izlenememiştir. Bu uyarı mektubundan sonra bir kısım yasaları etkisiz hale getirerek çıkaran meclislerimiz 22 Mart 1980 tarihinden beri siyasi çıkar hesaplarıyla çıkmaza sürüklenen cumhurbaşkanlığı seçiminden dolayı içinde bulunduğumuz buhranla mücadelede en kıymetli unsur olan zamanı fütursuzca harcamışlardır. Dünyanın hiçbir ülkesinde cumhurbaşkanlığı makamı ve seçimi bu kadar hafife alınmamış ve bu kadar zaman boşa harcanmamıştır.

Asayiş ve ekonomik bunalıma çareler getirmesi ve kanunlar yapması beklenen yasama organlarımız, memleket üzerine çöken bu kâbusa karşı kayıtsız kalmamışlardır.

Anayasa’mız Türk vatandaşlarının dini inançlarından ötürü kınanamayacağını açıkça belirtmiş olmasına rağmen, tek bir oyun peşinde koşan siyasi partilerimiz, yüce Atatürk’ün cumhuriyeti döneminde unutulmuş mezhep ayrılıklarını kışkırtmakta faydalar görerek Erzincan, Sivas, Kahramanmaraş, Tunceli ve Çorum illerinde siyasi çıkarlar uğruna vatandaşlarımızın birbirlerini katletmelerine neden olmuşlardır.

Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde yaşayan ve kendini Türk vatandaşı kabul eden herkesin tek bir vücut halinde Türk milletini oluşturduğu unutulmuş ve değişik mezheplere bağlı vatandaşlarımızın tam bir kardeşlik bağıyla kaynaşmalarını engellemek isteyen kışkırtıcılar siyasi destek görmüşlerdir.

Bir kısım anayasal kuruluşlar muhtelif etkiler altında anarşi, terör ve bölücülük karşısında tarafsız, adil ve ortak bir yol izlemek yerine, bizzat Anayasa'nın ihlali karşısında dahi sessiz kalmayı tercih etmişlerdir.

Bütün bu şartlara rağmen, hukuk devletinin temel ilkelerini savunmakla görevli anayasal kuruluşlarımız, devletin en üst kademesindeki anarşizmin yarattığı tehlikenin büyüklüğünü idrak edemediklerinden veya terör odaklarının tehdidinden çekindiklerinden, devletin temellerine konan dinamitle her an parçalanma tehlikesi karşısında olduğunu gözlerden kaçırmaya çalışmışlardır. Devlet çökertildiği zaman Anayasa'nın kanatları altına sığınan tüm hukuk kurumları ile özerk bilim ve müessese ve derneklerinin bu enkaz altında yok olacağı unutulmuştur.

Son iki yıllık süre içinde terör 5 241 can almış, 14 152 kişinin yaralanmasına veya sakat kalmasına sebep olmuştur. İstiklal Harbi'nde Sakarya Savaşı'ndaki şehit miktarı 5 713, yaralı miktarımız 18 480'dir. Bu basit mukayese dahi Türkiye'de hiçbir insanlık duygusuna değer vermeyen bir örtülü harbin uygulandığını açıkça ortaya koymaktadır.

Sevgili Vatandaşlarım,

İşte bütün bunlar ve buna benzer sayılabilecek ve hepiniz tarafından yakinen bilinen daha birçok sebepten dolayı Türk Silahlı Kuvvetleri ülkenin ve milletin bütünlüğünü, milletin hak, hukuk ve hürriyetini korumak, can ve mal güvenliğini sağlayarak korkudan kurtarmak, refah ve mutluluğunu sağlamak, kanun ve nizam hakimiyetini, diğer bir deyimle devlet otoritesini tarafsız olarak yeniden tesis ve idame etmek gayesiyle devlet yönetimine el koymak zorunda kalmıştır. Bugünden itibaren yeni hükümet ve yasama organı kuruluncaya kadar muvakkat bir zaman için yasama ve yürütme yetkileri benim başkanlığında, Kara, Deniz ve Hava kuvvetleri komutanları ile Jandarma genel komutanından oluşan Milli Güvenlik Konseyi tarafından kullanılacaktır.

Büyük Atatürk'ün deyimıyla ulusal kültürümüzü, çağdaş uygarlık düzeyinin üstüne çıkarmak, yurdumuzu dünyanın en mamur ve en uygar araç ve kaynaklarına

sahip kılmak” hedefine yönelik hızlı bir kalkınma döneminin en kısa zamanda gerçekleştirilmesi zarureti inaniyoruz. Bu inancımızın gerçekleşmesi için yüce ulusumuzun, bağrından çıkardığı ve yurdumuzdaki kutuplaşmada hiçbir tarafı tutmayan, sadece Atatürk ilkeleri doğrultusunda yürüyen Türk Silahlı Kuvvetleri yönetimine güveneceğinden kuşumuz yoktur. İçinde bulunduğumuz buhrandan çıkmamız için ulusça arzu edildiğine inandığımız, disiplinli ve her türlü tasarrufa ağırlık veren bir yaşam ve dayanışma ortamına girilmesini ve milletçe gücümüzün tümünü ortaya koyacak bir çalışma hızını bekliyor ve yüce Türk milletine güveniyoruz.

Vatandaşlarımızı kaderde, kıvançta ve tasada ortak bir bütün halinde milli şuur ve ülküler etrafında birleştirmenin iç barış ve huzurun sağlanmasında vazgeçilmez faktör olduğu düşüncesiyle, Atatürk milliyetçiliğinden hız ve ilham almanın, politikada “Yurtta sulh, cihanda sulh” ilkesine bağlı kalmanın, milli mücadele ruhunun millet egemenliğine Atatürk ilke ve devrimlerine olan bağlılığın tam şuurunu yerleştirmek ve geliştirmekle ülkemize yönelik tehditlerin ulusça göğüsleneceğine inaniyoruz.

Türkiye Cumhuriyeti, NATO dahil tüm ittifak ve anlaşmalara bağlı kalarak, başta komşularımız olmak üzere bütün ülkelerle karşılıklı bağımsızlık ve saygı esasına dayalı, birbirlerinin iç işlerine karışmamak kaydıyla eşit şartlar altında ekonomik, sosyal ve kültürel ilişkilerini geliştirme kararındadır.

Uluslararası sorunların barışçı yollarla çözümlenmesinden yana bir dış politika izlenmesine devam edilecektir.

Birçok tutum ve davranışıyla demokratik özgürlükçü parlamenter sisteme inancını defalarca kanıtlayan Türk Silahlı Kuvvetleri, en kısa zamanda Bakanlar Kurulu’nu kurarak, yürütme sorumluluğunu bu kuruma bırakacak ve hür demokratik parlamenter sistemin şimdi olduğu gibi dejenere edilmesine ve tıkanmasına mani olucu ve Türk toplumuna yaraşır bir Anayasa ve Seçim Kanunu ile Partiler Kanunu’nu hazırlamayı ve bunlara paralel düzenlemeleri yapmayı müteakip insan hak ve hürriyetlerine saygılı, milli dayanışmayı ön plana alan, sosyal adaleti gerçekleştirecek, ferdin ve toplumun huzur, güven ve refahına önem veren özgürlükçü demokratik, laik ve sosyal hukuk kurallarına dayalı bir yönetime ülke idaresine devredecektir.

Sayılan bu hazırlıklar tamamlanıncaya kadar yurdumuzda her türlü siyasi faaliyet yurdumuzda her kademedede durdurulmuştur. Zorunlu olarak faaliyetleri durduran siyasi

partilerin, yeniden hazırlanacak Anayasa'daki düzenlemelere ve yeni Seçim ve Partiler kanunlarına göre zamanı, koşulları ilan edilecek seçimlerden yeterince önce faaliyete geçmesine müsaade edilecektir.

Parlamento üyeleri, siyasi faaliyetlerden dolayı suçlanmayacak ve yeni yönetime karşı suç teşkil edecek tutum ve davranışlarda bulunmadıkları sürece haklarında herhangi bir işlem yapılmayacaktır.

Ancak, kanunların suç kabul ettiği fiilleri vaktiyle işlediği saptanan parlamenterler hakkında gerekli kovuşturma yapılacaktır. Adalet Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi, Milli Selamet Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi'nin başkanları şimdilik can güvenliklerini sağlanması amacıyla Silahlı Kuvvetler'in Koruma ve gözetiminde belirli yerlerde ikamete tabi tutulmuştur. Durum müsait olunca serbest bırakılacaktır.

Memlekette idarenin tam bir tarafsızlık içinde vatandaşın hizmetine koşması sağlanacaktır. Devletin hizmetinde bulunanların siyasi etkiler dışında çalışmaları kanun hakimiyeti altına alınacaktır. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yönetime el koyduğu şu anda devletin yanında tarafsız ve adil hizmet görececek yöneticiler, eski zamanın siyasi davranışlarına yönelmedikçe hizmet ve görevlerine devam edeceklerdir.

Kanun ve nizam hakimiyetini sağlamada tecrübeli ve yetenekli kişilerden oluşan mahkemelerin süratli ve doğru kararlar verebilmelerini ve bunları korkusuzca uygulayabilmelerini sağlayabilecek yasal idari tedbirler alınacaktır.

Memleketin ekonomik koşullarını kendi gücümüzle iyileştirmek için her alanda elden gelen gayret sarf edilecektir. Çalışkan ve vatanperver Türk işçisinin mevcut ekonomik koşullar çerçevesinde her türlü hakları korunacaktır.

Ancak temiz Türk işçisini sömüren, onları kendi ideolojik görüşleri istikametinde kullanmak için her türlü baskı oyunlarına başvuran, işçinin hakkı yerine kendi menfaatlerini ön planda tutan bazı ağaların bu faaliyetlerine asla müsaade edilmeyecektir.

Tüm işverenlerin iş barışının koşullarını sağlayacak esaslardan ayrılmadan üretimin artırılması ve ihracata yönelik gayretlerin gelişmesine yardımcı olmaları için her türlü tedbir alınacaktır.

Köylünün, milletimizin efendisi olduğu inancını, kuvveden fiile çıkarmak için, tarım alanında üretimi artıracak bir tarım seferberliğı ve fiyat politikası ile gerekli diğerk önlemlerin alınmasına bilhassa önem verilecektir. Türk köylüsünün tarlasından ayrılıp şehirlere göç etmesini zorlayan ekonomik ve sosyal nedenlere çare aranacaktır.

Eğitim ve öğretimde Atatürk milliyetçiliğini yeniden yurdun en ücra köşelerine kadar yaygınlaştıracak tedbirler en kısa zamanda alınacaktır.

Yarının teminatı olan evlatlarımızın Atatürk ilkeleri yerine yabancı ideoloji yetişerek sonunda birer anarşist olmasını önleyecek tedbirler alınacaktır. Bu maksatla hepimizin tek tek saygıyla andığımız öğretmenlerimizin Der'li, Bir'li derneklere üye olarak bölünmelerine müsaade edilmeyecektir. Her düzeyde öğrencinin amacı, Atatürk ilkeleri ve milliyetçiliğıyle pekişmiş ve üretime yönelik bilgi ve becerisini kazanmak olacaktır.

En kıdemsiz erinden, en üst komutanına kadar Türk Silahlı Kuvvetleri'nin tüm personeli, bu amaca ulaşmada devletin iç ve dış tehditlere karşı kollayıcı ve koruyucu gücü olarak siyasetin dışında kalacaktır.

Aziz Yurttaşlarım,

Bir defa daha belirtiyorum ki Silahlı Kuvvetler aziz Türk milletinin hakkı olan refah ve mutluluğı, vatan ve milletin bütünlüğü ve gittikçe etkisi azaltılmaya çalışılan Atatürk ilkelerine yeniden güç ve işlerlik kazandırmak, kendi kendini kontrol edemeyen demokrasiyi sağlam temeller üzerine oturtmak, kaybolan devlet otoritesini yeniden tesis etmek için yönetime el koymak zorunda kalmıştık.

Komutan, subay, astsubay ve erler olarak hepimiz vatan ve milletin refah ve mutluluğı uğruna her şeyimizi, bu arada hayatımızı dahi seve seve feda etmeye hazırız. Memlekette her zaman bulunabilen ve özellikle son zamanlarda çoğalan kötü niyetli birçok kişi kuruluş sizlere düzerek, bunun aksini söyleyebilecekler ve menfi propagandalara başvurabileceklerdir. Bunlara asla inanmayınız. Bütün uygulamalar milletin gözü önünde yapılacaktır.

Kıymetli Vatandaşlarım,

Her zaman milletiyle bir bütün ve Türk milletinin emrinde olan Türk Silahlı Kuvvetleri'ne ve yeni yönetime karşı yapılacak her türlü direniş, gösteri ve tutum anında en sert şekilde kırılarak cezalandırılacaktır.

Yurtta kan dökülmemesi için bütün vatandaşlarımın tahriklere kapılmaksızın sükunet içinde yayımlanacak bildiriler doğrultusunda hareket etmelerini ve ikinci bir bildiriye kadar sokağa çıkmamalarını rica ederim.

Vatandaşlarımın birbirlerinin hak ve hukukuna saygılı olmalarını, sevgi içinde kırıgınlıklarını unutmalarını, hepimizin unutmalarını, hepimizin bu mübarek topraklar üzerinde aynı haklara sahip bir Türk vatandaşı olduğumuzun idraki içerisinde olarak yeni yönetimine yardımcı olmalarını vatanperverlik ve asil karakterlerinden bekler, mutlu ve aydınlık yarınlar dilerim.

Ek- 2: T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, Cilt: 39, 27 Eylül 1976, Sayı: 1900

Sayfa: 328

Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi

27 Eylül 1976

5. Tabii Bilimler alanında yüksek öğretime yönelik programın özel dersleri:

X. yıl		XI. yıl	
Matematik II-III	(6)	Biyoloji	(6)
Fizik	(6)	Kimya	(6)
Tarih II	(2)	Felsefe grubu (sosyoloji, mantık)	(3) (4)*
Coğrafya II	(1)	Yabancı dil III	(4)
Yabancı dil II	(4)		
Psikoloji	(2)		
	21		19 (20)*

* Sadece 1976 - 1977 öğretim yılında olmak üzere XI. yılda Dil ve Edebiyat bölümü felsefe grubu derisi haftada 7 saat, Matematik - Fizik ve Tabii Bilimler bölümü felsefe grubu derisi 4 saatir. (Bir sonraki yıldan itibaren bu saatler sırasıyla 6 ve 3 olacaktır.) 7 saatlik ders Psikoloji, Mantık, Felsefeye başlangıç ve Sosyoloji arasında okutulacak ve her kısımda dönemi tek notla değerlendirilecektir. 4 saatlik dersin de 1 saati Mantık'a ayrılacak Psikoloji ve Sosyoloji 3 saat olarak okutulacak ve her kısımda dönemi tek notla değerlendirilecektir.

ORTA OKUL KİTAPLARI

Kitabın adı	Yazarın adı
Ahlak I	
Ahlak II	Doç. Dr. E. Güngör - E. Işık
Ahlak III	
Din Bilgisi I	
Din Bilgisi II	Prof. Dr. T. Koşyığıt - Prof. İ. Cerrah-oğlu - M. Uğur
Din Bilgisi III	
LİSE KİTAPLARI	
Türk Edebiyatı I	Prof. Dr. M. Kaplan
Türk Dili I	
Türk Dili II	Prof. Dr. M. Ergin
Türk Dili III	
Tarih I	
Tarih II	Prof. Dr. İ. Kafesoğlu - A. Deliorman
Tarih III	Y. Öztuna
Psikoloji	Prof. Dr. S. Özbaydar - Prof. Dr. B. Özbaydar - Doç. Dr. E. Güngör
Sosyoloji	Prof. Dr. A. Kurtkan
Mantık	Komisyon
Felsefeye Başlangıç	Prof. Dr. M. Küyel
Düşünce Tarihi	Prof. Dr. İ. Kafesoğlu
Ahlak I	
Ahlak II	Doç. Dr. E. Güngör - E. Işık
Ahlak III	
Din Bilgisi I	
Din Bilgisi II	Doç. Dr. S. Ateş - Dr. S. H. Bolay - Dr. O. Kurmuş
Din Bilgisi III	

* Lise II ve III. sınıf öğrencileri de "Türk Dili I" kitabından daha önceki sınıflarda okumadıkları için, gerektiği ölçüde, faydalanılacak ve öğretmenler de ilk iki ay içinde bu kitabı esas alacaklardır.

"Düşünce Tarihi" dersine Felsefe Grubu içinde içinde (tek notla değerlendirme tarzı değişmemek üzere) ikinci yarı yılda haftada 1 saat olmak üzere yer verilecek ve öğretmenler de Felsefe Grubu derslerini bu dersle ihtiva edecek şekilde, yıllık ders dağıtımını buna göre ayarlayacaktır.

TARİH
TARİH ÖĞRETİMİNİN AMAÇLARI:

Tarih derslerinde temel TÜRK TARİHİ olacaktır. Başka milletlerin tarihine ait kısımlar, Türk tarihi ile ilgileri derecesinde ve bağlarında bağlantı kurularak işlenecektir.

Buna göre tarih öğretiminin amaçları:

1 — Öğrencilere, Türk tarihinin, Türk kültür ve medeniyet akışını izlemek ve dolayısıyla onlarda milli benliğimizin akışını sosyal, kültürel, siyasi ve hukuki kurumlarımız hakkındaki anlayış geliştirmek ve böylece de milli birliktir kuvvetlendirmek;

2 — Öğrencilere, çağdaş medeniyet ve kültürün gelişmesini Türk Milletinin de büyük payı bulunduğunu belirtmek, eski medeniyetleri ve bunların insanlığa yaptıkları tesirleri inceletir bu medeniyetler arasında Türk medeniyetinin yerini ve önemini göstermek;

3 — Türk toplumunun tarihi gelişmesinde önemli yeri olan hürriyet, demokrasi ve milliyetçilik hareketlerini inceleyen, insanı yüzyıllar boyunca hürriyeti elde etmek için yaptığı mücadelelere katkı çökerek, öğrencilere hürriyetin ve demokrasinin değerini kavramak, bu telkin yapılırken, özellikle milli bütünlüğü koruma, demokrasiyi üstün tutma ve ilerleme şuurunu vermek;

4 — Öğrencilere, milletler ailesi içinde, Türk Milletinin layık olduğu yeri göstermek, milletimize düşen insanlık görevleri bulunduğunu belirtmek;

5 — Başta Türk büyükleri, özellikle Atatürk olmak üzere milletimize ve insanlığa hizmet etmiş büyük devlet, ilim, fikir ve sanat adamlarının hayatlarını ve hizmetlerini uyulmağa değer örnekler olarak takdir ettirmek; onlara milletine ve yurduna faydalı olma yolunda her fedakarlığı göze alabilecek bir şahsiyet kazandırmak;

6 — Öğrencilerde, bulunduğu toplum içinde milli birlik, beraberlik, bütünlük ve bağlılık duygularını güçlendirmek;

7 — Öğrencilere, gittikçe karmaşık bir hale gelen ve başdan düğü bir hızla çoğalıp genişleyen yurt ve dünya problemleri arasında aşırmanın doğurduğu arayış bulabilen, hayatın hızına ayak uydurabilen, yurt ve millet yararına en uygun yolları seçebilen, şahsiyet sahibi; milli, maddi ve manevi zenginlik kaynaklarımızı korumak, milletçe değerlendirmek gereğine inanmış, bu yolda alışkanlıklar kazanmış vatandaşlar olarak yetiştirmek;

8 — Öğrencilere, Türk İstiklal Savaşının ve Türkiye Cumhuriyetinin nasıl büyük fedakarlıklarla gerçekleştirildiği açıklanarak; Cumhuriyet ve Atatürk İnkılaplarının önemi, korunması ve geliştirilmesi gerektiği belirtmek;

9 — Öğrencilere, köklü bir tarihe sahip olan büyük bir milletin evladı olmanın sorumluluğunu duyurmak; Türk milletinin zekâ ve kabiliyetini, çalışkanlığını, kahramanlık ve fedakarlığını, ilim ve sanata sevecenliğini, etik zevkini, insanlık duygularının yüksekliğini tarihten örnekler vererek kavratmak, bu üstün özellikleri devam ettirip geliştirebildiğimiz ölçüde çağdaş medeniyet seviyesine erişebileceğimizin inancını vermek; böylece, onlarda milletimizin geleceğine olan güvenlerini artırmak, şerefli milletimizin ona layık evlatları olma yolunda sonsuz bir çaba harcamaları ve bu uğurda durmadan çalışmaları gerektiği şuurunu geliştirmek.

AÇIKLAMALAR:

1 — Tarih öğretiminin, Türk millî eğitiminin amaçlarını gerçekleştirmede büyük bir yeri ve önemi vardır. Bu sebeple, tarih öğretimi, bu gün gütdede karmaşık hale gelen yurt ve dünya problemleri karşısında, öğrencilerimiz için ihtiyaç duyulan gerekli bilgi ve anlayışı kökleştirecek, olumlu davranışları geliştirecek ve istenen becerileri kazandıracak doğrultuda olmalıdır.

2 — Tarih ilmi, sebep - sonuç münasebetleri içinde, tarihi olay diye isimlendirilen beşeri hadiseleri inceler. Tarihi olayların herhangi bir beşeri olaydan farkı, tesirinin, mekân bakımından yaygınlığı yanında, uzun zaman hissedilmesidir. Tarihi olayların sebepleri, şimdiye kadar türlü şekillerde yorumlanmaya çalışılmıştır. Fakat değişmez bir gerçek vardır ki, o da tarihi olayı ortaya koyanın insan veya insanlar olduğu ve insanın da en başta gelen vasfının akıl, fikir, muhakeme, idrak gibi melekelerle sahip bulunduğudur. Yani insan önce düşünür sonra yapar. Düşünce isten önce gelir. Diğer bir deyişle, tarihi olayların temelinde maddi faktörler değil manevi değerler yatar. Tarihte yüzlerce örneği gördüğümüz hürriyet müca-

BÜRO MASA TAKVİMİ

1991

MİCAN 1001

MİCAN

27 Eylül 1976

Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi

Sayfa : 329

deleleri, istiklâl ve din savaşları bunun delilleridir. Kültürlerin doğuşu ve yayışında bu manevî ihtiyaçların tatmini isteği büyük rol oynamıştır. Türkler de hüriyet ve istiklâle birinci plânda yer veren, kültür yaratıcı ve tarihi boyunca manevî değerleri daima üstün tutan bir millet olarak görünür. O halde Türk tarihi ne kadar bu açıdan ele alınırsa, o kadar sebep-sonuç münasebeti tutarlılık kazanır ve ne ölçüde, helirlen manevî zenginliği ile birlikte öğretilerse, o ölçüde gerçeğe yaklaşılmış olur.

3 — Öğretmen, Türkler'in tarihteki büyük mevkîni, Ortaasya'da orijinal bir kültür ve siyasi hakimiyet kuran atalarımızın, ayrı ayrı isimler altında, fakat aynı millete mensup toplumlar olarak, dünyanın üç kıtasına yayıldıklarını, kurdukları devletleri ve bu devletler vasıtasıyla genel kültür, maddî (meselâ at, demir) ve manevî (meselâ teşkilât, hukukî nizam, siyasi ahlâk) medeniyet sahasında insanlığa yaptıkları hizmetleri, İslâm medeniyetinin meydana gelisinde ve gelişmesinde oynadıkları büyük rolü belirtecektir. Türkler'in bir yandan eski kültürlerini uzakdoğudan Avrupa ortalarına yayarken diğer taraftan Kera-Hanlilar, Gazneliler ve bilhassa Selçuklular aracılığı ile İslâm dünyasında idarî, siyasi, hukukî, malî sahalarda ve güzel sanatlar sahasında ortaya koydukları değerlerle, bir İslâm-Türk medeniyeti meydana getirdikleri ve Osmanlı İmparatorluğu zamanında bu medeniyeti daha da geliştirdikleri, öğrenciye kavratılacaktır. Bu esnada, Türklüğün siyasi hakimiyeti sahasında yükselten büyük şahsiyetlerin hayatı ve karakterleri ile önemli tarihî olayların vasıfları üzerinde durulacak, Osmanlı Devletinde son asırlarda görülen askeri ve idarî gökünü sebepleri ile İstiklâl Savaşı'nın manevî kaynakları, destanı kahramanlığı anlatılacak, Türkiye Cumhuriyeti'nin doğuşu, Cumhuriyet idaresinin kuruluşu ve inkılaplar açıklanacak, batı usulü demokratik sistemin faydaları örnekler verilerek açıklanacaktır.

4 — Öğretmen; öğrencilerini, Türk tarihinin herhangi bir safhası, Türk büyüklerinin hayatı, eski Türk eserleri ve Türk kültürü hakkında, öğrenci seviyesinde yazılmış kitapları, broşürleri; ansiklopedilerde, gazete ve dergilerde çıkmış yazıları okumağa teşvik edecek; bilhassa hangi konu işleniyorsa, onunla ilgili yayınların yerlerini bildirerek, bu yazıların özellerinin, şu veya bu noktasının sınıfta anlatılmasını temin edecektir.

5 — Öğretmen, büyük şahsiyetleri temirirken, onların mensup oldukları milletlerin maddî güç, manevî kültür durumlarına da dikkati çekecek ve her büyük şahsiyetin kendi millî kültüründeki temsil ettiği gerçeği üzerinde duracaktır. Öğretmen ayrıca, Atatürk'ün İstiklâl Savaşı'nı yaparken, Türk milletine ilham ve yükselme ufkuları açarken taşıdığı düşünceleri ve memleketimizi çağdaş medeniyet seviyesine çıkarmak için gerçekleştirdiği inkılapları öğrencilere kavrayacakları bir dille ve karşılaştırmalar yaparak anlatacaktır.

6 — Öğrenciler, tarihte kahramanlık ve fedakarlıkları öğrenerek yüce ve asil davranışları kavraya, sağlam millî karakteri daha iyi idrak etmeğe başlar. Bu itibarla öğretmen öğrencilere, Türk milletinin binlerce yıllık tarihinde bütün cihana ispat ettiği yüksek ve asil karakteri aşılamak, hayatta daima bu büyük milletin çocuklarına yakışacak yolu tutmanın millî bir borç olduğunu benimsetmeğe çalışacaktır.

7 — Öğretmen, öğrenciye zaman, mekân ve tarih fikrini verecektir:

a) Türk tarihi ile yakın münasebeti olan dünya olaylarını zaman münasebeti içinde gösteren haritalar, resimler, grafikler ve tarih levhalarının sınıfça veya gruplar tarafından hazırlanmasını sağlayacaktır.

b) Olayların geçtiği yerleri, Türkler'in fethat veya sızma yoluyla yayılma istikametlerini, devlet kurdukları bölgeleri, öğrencilerin araştırmalarına ve coğrafi-tarihî atlaslar üzerinde tespit etmelerine önem verecektir.

c) Tarihî olayların, sadece bir olaylar seridi değil, sosyal, hukukî, dîni ve fikrî problemler bütünü olduğunu öğretecektir.

8 — Öğretmen, geçmiş çocukların gözünün önüne getirmek, onların yaratıcı muhayyilelerine malzeme vermek üzere, okulun bulunduğu yerdeki sur, kale, harebe, bent, câmi, medrese, çeşme, han, hamam, köprü, imaret, kervansaray, kütüphane gibi yeni ve eski eserleri öğrencilerle birlikte ziyaret edecek, müzede veya başka yerde bulunan eski silah, kapacak, elbise, çini ve diğer eserleri göstererek, bunları öğrencilerin seviyelerine göre açıklayacaktır.

Öğretmen, öğrencilerini okulun olduğu yerde aslı bulunmayan eserlerin resimlerinden, kartpostallardan, gazete ve dergilerde çıkmış fotoğraflardan, tarihî tablolarından ve sinemadan faydalandıracaktır.

Öğretmen, tarihî şahsiyetlerin resimlerinden, fotoğraflarından, ayrıca eski yaşayış tarzını, kültür eserlerini gösteren tablolar ve resimlerden faydalanarak bunlar hakkında çocukların fikir edinmelerine çalışacak; sırasına göre öğrencilere resimler, kağıt, tahta, mukavva ve başka iş malzemesinden örnekler ve modeller yaptırarak bunları canlandıracaktır.

9 — Öğretmen, millî âbidelerin Türk tarihinin birer vesikası olduğuna öğrencilerin dikkatini çekerek, bunların yıkılmaktan, bozulmaktan ve yabancı ellere geçmekten korunmanın bir vazife olduğunu telkin edecek; okul çevresindeki çeşme, mezar, kütüphane v.b. gibi tarihî değeri olan âbidelerin korunması ve bakımı hususlarının, kendi rehberliği altında, öğrenciler tarafından yapılmasına önem verecektir.

10 — Öğretmen, Cumhuriyet Bayramı, Millî Hakimiyet Bayramı vb. önemli tarihî olayların yıldönümleri, Türk büyüklerinin doğum ve ölüm tarihleri dolayısıyla okulda veya başka yerde yapılacak törenlere öğrencileri iştirak ettiren veya diğer derslerin öğretmenleri ile işbirliği yaparak, millî tarihî hadiseler üzerinde yazılmış piyesleri sınıfta, müsamer salonunda veya bahçede sahneye koyarken günün manası, o bayramın, o olayın, o şahsiyetin tarihî önemi hakkında çocukları aydınlatacaktır. Okul içinde ve dışında yapılan bu gibi törenlere ailelerin de katılması teşvik edilecektir.

11 — Tarih programı, IX. ve X. sınıflarda haftada (2) şer saat, XI. sınıfta haftada (3) saat okutulacaktır. XI. sınıfta, haftada (3) saatlik tarih dersinin (2) saati tarih dersine, (1) saati de Türkiye Cumhuriyeti ve Türk inkılap tarihi dersine ayrılacak ve bu iki ders için tek kanaat notu verilecektir.

KONULAR

I. SINIF

(Haftada 2 saat)

I. TARİHİN KONUSU, ÖNEMİ, TARİH ÖNCESİ VE TARİHİ ÇAĞLARIN BAŞLANGICI : (Kısa olarak verilecektir)

1. Tarih'in konusu ve önemi,
2. Tarih öncesi (yontma taş, cılatı taş, maden devirleri),
3. Tarihî çağların başlangıcı (yazının icadı, alfabe),

II. ESKİ ÖNASYA MEDENİYETİ : (Kısa olarak verilecektir)

1. Mısır (siyasi tarihi),
2. Mezopotamya:
  - a) Sümer, Elam, Akad, Asur, Babil
  - b) Mezopotamya'da kültür ve medeniyet
3. Anadolu:
  - a) Tarih öncesinde Anadolu,
  - b) Hititler ve medeniyeti,
  - c) Frig ve Lidya, medeniyetleri,
  - d) İran (Medler ve Persler, medeniyeti)

III. ADALAR DENİZİ MEDENİYETİ : (Kısa olarak verilecektir)

1. Minos ve Miken medeniyeti,
2. Eski Yunan:
  - a) Siyasî gelişme, Homeros destanları,
  - b) Atina ve İsparta,
  - c) Kültür ve medeniyet,
  - d) Hellenistik devir ve medeniyet
3. Roma:
  - a) Siyasî gelişme (krallık, cumhuriyet, imparatorluk),
  - b) Kültür ve medeniyet,
  - c) Musevîlik, Hristiyanlık

IV. TÜRK TARİHİ VE KÜLTÜRÜ :

1. Türk tarihinin karakteri
  - a) Türk adı, manası, kullanılışı,
  - b) Türkiye, Türk soyu,
  - c) Türkler'in anayurdu ve yayılmaları (göçler)
2. I an İmparatorlukları :
  - a) I an Büyük Hun İmparatorluğu,
  - b) II-çi devleti,

- e) Hunlar'ın bölünmeleri (Kuzey ve Güney Hunları).
- d) Batı (Avrupa) Hunları
- e) Orta-doğu Hunları (Ak-Hun-Eftalit devleti)
- f) Tabgaç devleti.
- 3. Göç - Türk Hakanları :
  - a) Birinci Göç - Türk Hakanlığı.
  - b) Doğu Göç - Türk Hakanlığı.
  - c) Batı Göç - Türk Hakanlığı.
  - d) İkinci Göç - Türk Hakanlığı.
- 4. Uygurlar,
- 5. Kırgırlar,
- 6. Türkîşler,
- 7. Karluklar,
- 8. Sabar devleti.
- 9. Avar Hakanlığı.
- 10. Hazar Hakanlığı.
- 11. Peçenekler, Uzlar, Kumanlar (Kıpçak),
- 12. Oğur'lar (Bulgarlar)
- 13. Türklerde kültür ve teşkilât :
  - a) Bozkır kültürü,
  - b) Sosyal yapı,
  - c) Türk ilinde teşkilât,
  - d) Din,
  - e) İktisadî hayat,
  - f) Edebiyat, kültür, san'at,
  - g) Düşünce ve ahlak.

II. SINIF

(Haftada 2 Saat)

I. İSLAMİYET :

- 1. İslamiyet ve İslamiyetin doğuşu:
  - a) Hazretî Muhammed ve devri
  - b) Dört Halife devri
  - c) Emevîler ve Abbâsîler
- 2. İslamiyet ve Türkler:
  - a) Türklerin İslamiyete girişi
  - b) Abbâsîler ve Türkler
  - c) Tolunîler ve Akittler

II. TÜRK - İSLAM DEVLETLERİ :

- 1. Kara - Hanlı Hakanlığı
- 2. Gazneli Devleti
- 3. Selçuklular :
  - a) Oğuzlar
  - b) Büyük Selçuklu İmparatorluğu ve Anadolu'nun fethi
  - c) Irak ve Horasan Selçukluları
  - d) Suriye Selçukluları
  - e) Kırmızı Selçukluları
  - f) Anadolu Selçuklu Devleti
- 4. Harezmişahlar Devleti
- 5. Türkmen Beylikleri
- 6. Atabeylikler
- 7. Mısır Türk Devleti
- 8. Timurlu'lar Devleti
- 9. Kara - koyunlu Devleti
- 10. Ak - koyunlu Devleti
- 11. Hindistan Türk Devleti
- 12. Kıpçak Bozkırlarında Türkler (Kırım, Kazan, Kasım, Astrahan Hanlıkları)
- 13. Orta Asya'da Türkler (Özbek, Buhara, Hıve, Hokand, Sibir, Kâşgar - Turfan Hanlıkları)
- 14. Hind - Türk İmparatorluğu

III. TÜRK - İSLAM KÜLTÜR VE TEŞKİLATI :

- 1. Hükûmetçilik
- 2. Teşkilât
- 3. Halk ve toprak
- 4. Dinî hayat
- 5. Felsefe ve ilim
- 6. San'at
- 7. İmar faaliyetleri
- 8. Türk özellikleri

IV. BATI ORTA ÇAĞI (Kısa olarak verilecektir.):

- 1. Papalık
- 2. İmparatorluk
- 3. Feodalite
- 4. Orta çağ medeniyeti
- 5. Bizans, kültür ve san'atı.

III. SINIF

(Haftada 3 Saat)

"Bu sınıfa ayrılan haftada (3) saat tarih dersinin (2) saatında bu ders yapılacaktır."

I - OSMANLI İMPARATORLUGUNUN SİYASİ TARİHİ :

- A. Osmanlı Devletinin Kuruluş Devri (1231 - 1453)
  - 1. Anadolu Beylikleri,
  - 2. Osmanlıların menşei,
  - 3. Osman ve Orhan Gazi zamanları, Osmanlı Beyliğinin büyümesi,
  - 4. Murat I., Kosova savaşı,
  - 5. Yıldırım Beyazıt ve Anadolu Birliğinin kuruluşu, Ankara savaşı, Buhara devri, Mehmet I.,
  - 6. Murat II., Mehmet II. ve İstanbul'un fethi.
- B. İstanbul'un fethinden Kanûnî Sultan Süleyman'a kadar Osmanlı İmparatorluğu (1453 - 1520)
  - 1. Fatih Sultan Mehmet Devri,
  - 2. Fatih'in şahsiyeti, içtimai, hukuki ve kültürel faaliyetleri,
  - 3. Beyazıt II. devri.
  - 4. Yavuz Sultan Selim ve doğu siyaseti.
  - 5. Kanûnî Sultan Süleyman devrinde Osmanlı İmparatorluğu (1520 - 1566)
    - 1. Osmanlı devletinin Avrupa siyaseti,
    - 2. Doğu siyaseti,
    - 3. Deniz siyaseti.
  - D. XVI. Asır sonları ve XVII. asırda Osmanlı İmparatorluğu (1566 - 1683)
    - 1. Kanûnî Sultan Süleyman'dan sonra Osmanlı Devletinin durumu, Osmanlıların batı ve doğudaki savaşları (1566 - 1640),
    - 2. Anarşî devri ve Köprülüler (1640 - 1683).
  - E. Osmanlı İmparatorluğundan İslahat devrine geçilmesi (1683 - 1826)
    - 1. İslahat'ın sebepleri, iç ve dış olaylar, Karlofça antlaşması (1699 - 1699)
    - 2. Karlofça sulhundan Lâle devrine kadarki devre (1699-1718),
    - 3. Lâle devri (1718 - 1730),
    - 4. I. Mahmut, III. Mustafa ve devirleri (1730 - 1768),
    - 5. Osmanlı - Rus savaşları, III. Selim devri dış olayları, Nizam-ı Cedid ve irtica (1768 - 1826).
    - F. Osmanlı İmparatorluğundan Kesin İslâhat Devresi (Türkiye'nin Batıya Dönmesi) (1826 - 1908)
      - 1. II. Mahmut devri dış olayları ve Yenileşme hareketleri (1826 - 1839),
      - 2. Yenileşme ve Tanzimat,
      - 3. Tanzimat devri dış olayları,
      - 4. Tanzimat esaslarının bozulması, 1877 - 1878 Osmanlı Rus savaşı,
      - 5. İstibdat devri, dış olaylar, I. Meşrutiyet,
      - G. Osmanlı İmparatorluğunun son devresi, (1908 - 1922)
        - 1. II. Meşrutiyet ve Balkan savaşı,
        - 2. Birinci Dünya savaşı ve İmparatorluğun düşmesi.

II. YENİ VE YAKIN ÇAĞLAR'DA BATI DÜNYASI: (Kısa olarak verilecektir)

- A. Yeni Çağ'da batı dünyası (1453 - 1789)
  - 1. Hümanizm, Rönesans ve Reform,
  - 2. Keşifler,
  - 3. XVII. asır ve batı ilminin doğuşu,
  - 4. XVIII. asır, iktisadî gelişme ve sönümcüçilik, merkeziyetçilik ve parlamenterizm,
  - 5. Amerika Birleşik Devletlerinin doğuşu,
  - 6. Polonyanın paylaşılması.
- B. Yakın çağ'da batı dünyası (1789'dan günümüze kadar)
  - 1. Büyük Fransız ihtilali,

2. Napoleon savaşları,
3. 1830 ve 1848 ihtidalleri, Büyük sanayileşme ve sosyalizm,
4. Milliyetçilik, İtalyan ve Alman millî birlikleri, Amerika Birleşik Devletleri ve Japonya'nın gelişmesi,
5. Emperyalizm ve sömürgecilik, Birinci Dünya Savaşını hazırlayan sebepler,
6. Birinci Dünya Savaşı ve sonuçları,
7. İki dünya savaşı arasında batı Âlemi (1918-1939),
8. İkinci Dünya savaşı ve sonuçları.

III. OSMANLI ÇAĞI TÜRK MEDENİYETİ:

A. Osmanlı Devletinde Devlet ve Hükümet.

1. Padişah,
2. Saray,
3. Devlet,
4. Hükümet,
5. Maliye.
- B. Ordu,
- C. Donanma,
- D. Din ve Ahlak.
1. Din,
2. Ahlak.
- E. Hukuk ve eğitim.
1. Hukuk,
3. Eğitim.
- F. Toplum ve Kültür.
1. Sosyal yardım,
2. Kültür,
3. İlim ve sanat,
4. Osmanlı Türk'ünün karakteri.
- G. İktisadî Düzen.
1. Ekonomî,
2. Sanayi ve Ticaret.
- H. Eyaletler.

IV. BUGÜNKÜ TÜRK DÜNYASI :

(Yeryüzünde Türkler, yaşadıkları yerler, nüfusları, siyasi durumları, Türk millî kültürüne bağlılıkları vb.).

III. SINIF

TÜRKİYE CUMHURİYETİ VE TÜRK İNKILAP TARİHİ

"Bu sınıfta ayrıntı haftada (3) saat tarih dersinin (1) saatında bu ders yapılacaktır."

I — Mondros Mütarekesi (30 Ekim 1918) ve uygulanması:

- a) Mütareke devrinde genel durum,
- b) Azınlıkların çalışmaları ve kurdukları cemiyetler,
- c) Türklerin vatanı kurtarma çabaları ve bu amaçla kurdukları cemiyetler,
- d) Millî birliğe aykırı olan çalışmalar ve kurulan cemiyetler,
- e) Padişah ve Osmanlı hükümetinin duruma bakışı,
- f) Türk Milletinin duruma bakışı,
- g) Mustafa Kemal ve duruma bakışı (Hayatı ve şahsiyeti).

II — Savunma Hareketleri:

- a) İtilâf-devletlerinin Türkiye'yi bölüşme projeleri, (I. Dünya Savaşı esnasında yaptıkları gizli antlaşmalar ve uygulama planlarına temas edilecektir.),
- b) Türk milletinin, topraklarını kurtarmak için silâha sarılması,
- c) İzmir'in işgali ve bu işgal karşısında Türklerin tutumu, (işgalin genişlemesi), buna karşı direnme hareketlerine ve cephelelerin doğuşuna temas edilecektir.),
- d) Güney Anadolu'da işgal hareketleri ve bunlara karşı cephelelerin doğuşu,
- e) Mustafa Kemal'in mütareke esnasında İstanbul'daki çalışmaları,
- f) Mustafa Kemal'in Samsuna çıkışı, millî birlik düşüncesi ve Amasya tamimi,
- g) Mustafa Kemal'in Erzurum Kongresi hazırlıkları ve buna katılmak üzere Sivaslan geçmesi, Sivas olayları.

III — Kongreler:

- a) Erzurum kongresi, Mustafa Kemal'in ordudan istifa etmesi, (Bir millet ikeri olarak vatan hizmetine devam karar vermesi ve

bu kongre çalışmalarına karşı Osmanlı hükümetinin takındığı tavıra temas edilecektir.),

b) Erzurum Kongresinin kararları ve önemi,

c) Sivas Kongresi ve önemi, (Bu kongre de savunmanın vatanın bütününe işine alması, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin doğuşu ve geniş yetkili Temsil Heyetinin kurulması konularına temas edilecektir.)

1. Millî harekete karşı Damat Ferit Paşa Hükümetinin tutumu ve sonuçları,

2. Ali Rıza Paşa Kabinesi ve Amasya görüşmeleri, sonuçları,

3. Temsil Heyetinin Ankara'ya gelmesi,

4. Osmanlı Mebusan Meclisinin toplanması ve Misâk-ı Milli,

5. İtilâf devletleri tarafından İstanbul'un işgali ve Mebusan Meclisinin dağıtılması.

IV — Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılması ve Yeni Türk Devletinin Doğması, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Kurulması:

a) Yeni Türk Devletine karşı Osmanlı Hükümetinin tutumu.

1. Anadolu'nun bir çok yerlerinde ayaklanmalar çıkartılması, (İç isyanlar, "Anzavur, Bolu, Düzce - Hendek, Yozgat, Konya - Bozkır, Millî Aşiret vb."),

2. "Kuvay-ı İnzibatiye" teşkili.

b) Türkiye Büyük Millet Meclisinde "Hiyanet-i Vatanıye Kırınun"un kabulü ve İstiklâl Mahkemelerinin kurulması.

V — İtilâf Devletlerinin Baskısının atılması ve Türk Vatanını Paylaşmaya Kalkışmaları:

a) Bolkesir, Bursa, Trabzon ve doğusunun işgali,

b) Sevr antlaşması,

c) Sevr antlaşmasına karşı, Türkiye Büyük Millet Meclisinin Misâk-ı Milli'den hiçbir fedakârlık yapmayacaklarına dair and içmesi.

1. Yunanlılara karşı Gediz taarruzu (sonucu verilecektir.),

2. Yeni Türk Devletine Türk ordusunun yeniden teşkilâtlandırılması ve kurması (Düzenli ordunun kuruluşu).

ç) Yeni Türk devletine başarıları:

1. Doğu cephesinde Ermenilere karşı kazanılan başarı ve Gümrü antlaşması,

2. Güney cephesinde kazanılan başarılar; Maraş ve Urfa'nın kurtarılması, Antep savunması,

3. Batı cephesinde kazanılan başarılar (Çerkez Ethem olayı),

4. Birinci İnönü savaşı (Londra Konferansı, Fransa, İngiltere ve İtalya ile yapılan ikili antlaşmalar),

5. İkinci İnönü savaşı.

VI — Yeni Türk Devletinin İlk Anayasası:

a) İlk Anayasa ve maddeleri,

b) Türkiye Büyük Millet Meclisinde teşekkül eden gruplar,

c) T. B. M. Meclisinde; İstiklâl marşının yeni devleti marşı olarak kabulü.

VII — Kazanılan Zaferlerin Yabancı Devletlerle olan ilişkiler üzerindeki tesirleri:

a) Amerika ile ilişkilerimiz,

b) Sovyet Rusya ile ilişkilerimiz,

c) Fransa ile ilişkilerimiz.

VIII — Sakarya Savaşı:

a) Sakarya savaşından önce Yunanistan'da meydana gelen değişiklikler ve Yunanlıların Anadolu'da genel taarruzu:

1. Kütahya-Eskişehir savaşları ve Türk ordusunun çöküşü,

2. Mecliste beliren huzursuzluk ve Başkumandanlık kanununun müzakere ve kabulü,

3. Türk Ordusunun hazırlığı, Başkumandanlık yetkileri,

4. Sakarya meydan savaşı ve zaferi, Yunanlıların çöküşü,

5. Büyük kurtarıcı Mustafa Kemal'e Maraşçılık rütbesinin ve gazilik şanının verilmesi.

IX — Sakarya Zaferinin Sonuçları ve Yeni Türkiye Hükümetinin Dış Siyasetine Tesiri:

a) Ankara İtilâfıname,

b) Kars antlaşması,

c) İtilâf devletlerinin barış teklifi.

X — Büyük Taarruz ve Kesin Zafer:

a) Sakarya zaferinden sonra askerî durum ve hazırlıklar,

b) Türkiye Büyük Millet Meclisinde sabırsızlık ve ahensizlik,

c) Büyük taarruz ve 30 Ağustos Başkumandanlık savaşı, Anadolu'nun düşmandan temizlenmesi.

XI — Mudanya Mütarekesi, Sonrası ve Saltanatın Kaldırılması :

a) Mudanya mütarekesi, barış konferansına davet, saltanatın kaldırılması, Cumhuriyete yöneliş, son Osmanlı Padişahı Vahidettin'in yuridisi kaçışı, (saltanatla halifeliğin birbirinden ayrılmasına temas edilecektir.),

b) Lozan Konferansı, müzakereler; müzakerelerin kesilmesi, Büyük Millet Meclisinin yenilenmesi ve barış (düşmanların İstanbulu boşaltmaları, merkezî hükümet problemi ve Ankaranın başkent olması üzerinde durulacaktır.)

XII — Cumhuriyet'in İlanı :

a) İkinci Büyük Millet Meclisinde görüş ayrılıkları ve hükümet'in istifası,

b) Anayasa'da değişiklik yapılması (Kabine usulünün kabulü), c) Cumhuriyet'i ilanı ve ilk Cumhurbaşkanı'nın seçilmesi; Gazi Mustafa Kemal Paşa.

XIII — Halifeliğin Kaldırılması :

a) Halifeliğin mahiyeti, b) Abdülmecit efendinin halifeliği (Halifeliğin kaldırılması, Osmanlı hemedanının sınır dışı edilmesi),

XIV — Cumhuriyet Devrinde Siyasî Ceryanlar :

a) Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyetinin siyasî parti haline getirilmesi,

b) Terakkiperver Cumhuriyet Halk Partisi ve doğu isyanı (Doğu isyanına karşı alınan tedbirler),

c) Büyük kurtarıcının canına kıyma teşebbüsleri, d) Serbest Cumhuriyet Partisi, Menemen olayı.

XV — Hukuk ve Diğer Alanlarda İnkılaplar :

a) Osmanlı devletinde hukuk ve adliye, b) Şer'î ve Evkaf Vekâleti ve bunların kaldırılması,

c) Anayasanın laikleştirilmesi, d) Lâiklik,

e) Türk Medeni Kanununun kabulü, f) Kadın hukuku (Eski Türklerde kadın hakları, Cumhuriyet devrinde kadının medenî ve siyasî haklarının kazanılması),

g) Kılık ve kıyafette değişiklik (Osmanlı İmparatorluğunda kılık ve kıyafetin geçirdiği değişikliklere temas edilecektir.)

1. Şapkanın resmen kabulü, 2. Din adamlarının kıyafetleri, h) Cemiyet hayatında değişiklikler:

1. Tarihî kiltürün kaldırılması, Tekke ve zaviyelerin kapatılması, 2. Takvim yılının değiştirilmesi ve milâdî takviminin kabulü,

3. Hafta tatilinin değiştirilmesi, 4. Soyadı kanununun kabulü.

j) Yeni Türkiye devletinde Millî Eğitim:

1. Osmanlı İmparatorluğunda, Tanzimatın Cumhuriyete kadar millî eğitim,

2. Eğitim ve öğretimin birleştirilmesi "Tevhid-i Tedrisat", 3. Yeni Türk harflerinin kabulü,

4. Öğretimin türlü basamaklarında meydana gelen gelişmeler, 5. Tarih ve dil inkılabı,

6. Memleketle azınlık ve yabancı okulların durumu.

XVI — Ekonomik ve Malt durum :

a) Yeni Türkiye'nin ekonomik görüşü, prensibi ve yeni ekonomik sistemin kurulması,

b) Tarım alanında yenileşme, c) Millî endüstrinin kurulması ve gelişmesi,

d) Türkiye Cumhuriyetinde ticarî faaliyetler, e) Bayındırlık ve Sağlık alanlarında Türkiye Cumhuriyeti'nin tutumu.

XVII — Türkiye Cumhuriyeti'nin Dış Siyaseti :

a) Lozan anlaşmasından sonra dış siyaset, b) Irak hududu meselesi (Türkiye'nin Milletler Cemiyetine girmesi),

c) Balkan antantı ve Sadabat Paketi, d) Boğazlar problemi ve Montre anlaşması,

e) Hatay'ın anavatanına katılması.

XVIII — Atatürk'ün ölümü ve İkinci Cumhurbaşkanı seçimi, sonrası :

a) Atatürk'ün ölümü ve İkinci Cumhurbaşkanı seçimi, b) İkinci Dünya Savaşı öncesinde Türkiye'nin durumu ve tutumu

Ankara Antlaşması, c) Bileşimci Milletler Teşkilatının kurulması.

XIX — Türkiye'de Demokrasi Hareketlerinin Gelişmesi, İç ve Dış Siyaset, Seçimler :

a) Demokrat Parti Devri, b) 27 Mayıs 1960 İhtilâli, c) 1961 Anayasası ve getirdiği yeni kuruluşlar,

d) İkinci Dünya Savaşından sonra Türkiye'nin dış siyaseti.

1. Türk - Sovyet Münasebetleri, 2. Kuzey Atlantik Paktı ve Türkiye (Nato), 3. Türkiye'nin Kore Savaşına girişi,

4. Balkan Paketi, 5. Canto.

PSİKOLOJİ

II. SINIF

(Haftada 2 Saat)

AMAÇLAR :

İlim disiplinlerinin okullarda öğretilmesinde genel olarak belli başlı amaçlar gözönünde bulundurulur: Bunlardan birincisi, elde edilmiş bulunan bilgileri nakletmek; ikincisi de gerçek tabiat olaylarına ve gerekse insanla ilgili problemlere pozitif ilim zihniyetine uygun bir bakış tarzı kazandırmaktır. Esasında sadece bilgi naklinin de kendi başına fazla bir değeri olmadığı açıktır; önemli olan, vakıaların değerlendirilmesini, tecrübeye tabi tutulmasını ve bir düzen içine yerleştirilmesini öğrenmek ve araştırıcı bir tavır kazanmaktır. Öğretimden geçmiş bir kimse ile, geçmişini bir kimse arasındaki en büyük fark da bu noktada olmak lazım gelir.

Psikoloji öğretimi için de, şüphesiz, aynı prensip söz konusudur. Hatta öbür ilimlerden fazla olarak — konusu insanın kendi olduğundan — psikolojinin kazandırması beklenen bakış tarzı, biraz daha şümulü, biraz daha önemlidir demek, hiç de yanlış olmaz. Çünkü bir davranış ilmi olan psikoloji ile temasa geçen her fert, bizzat davranışta bulunan bir varlıktır; insan davranışını objektif olarak inceleme tavrının kazanılması, gerek daima temas halinde bulunan öteki insanları gerekse insanın kendisinin daha iyi bir perspektif içinde görülmesini, anlaşılmasını ve dolayısıyla yarınla doğru daha mutlu bir dünyanın kurulmasını sağlamaya hizmet eder. Bütün cepheleriyle ferdin günlük hayatı ve bunun yanında bütün yönleriyle sosyal hayatı, bir bakıma, davranışlar zincirinden başka birşey değildir. Bu itibarla, davranışın ilmi yoldan incelenmesi, ferdî farklarına değerlendirilmesi, insan hakkında verilecek hükümlerin bir sebep - netice şeması içinde ifade kazanması, psikoloji ilminden beklenen başlıca amaçlardır.

Bu esaslar dâhilinde, liselerde okutulacak psikoloji derslerindeki amaçları, öğrencilere:

1 — İnsan davranışı ile ilgili konulara (veya doğrudan doğruya insana) ilim anlayışına uygun, araştırıcı bir bakış kazandırmak;

2 — Kazandırılacak bakış tarzı sonucunda kişinin kendisinin veya başkalarının problemlerini daha iyi ele alabilmek kabiliyetini geliştirmek;

3 — Temelinde daha mutlu bir dünya kurulması fikrine hizmetli öğretilen sosyal vakıaları daha iyi anlama ve değerlendirme imkânına sahip kılmaktır.

AÇIKLAMALAR :

1 — Amaçları gerçekleştirmek üzere, insanın tabiat içindeki yeri, insanla ilgili diğer ilimlerin fonksiyonu ve bunları aşan vakıalar olarak insanın psikolojik hayatının özellikleri ele alınmalıdır. Dış dünyaya tatibakî söz konusu olan insanın, faaliyetlerinin objektif olarak ele alınmasının mümkün olduğu ve bunların diğer tabiat olayları gibi, gözlem, mukayeseli araştırmalar ve tecrübe yoluyla değerlendirilebildiği ve sonunda imkân nisbetinde ölçmeğe, sayıya dayandırılma ifadelerine varılabileceği anlatılmalıdır.

2 — İnsan davranışlarında da bir sebep - netice münasebetinin bulunduğu gösterildiğine göre, bu faaliyetlere bir determinizm açısından bakmak kolaylaşır. Böyle olunca karşımızdaki insanlaın hareketleri kadar, hareketlerinin sebepleri üzerinde düşünmek ve böylelikle davranış anlamının kolaylaşacağını göstermek gerekir.

Türlü motivasyonların ve uyaran - tepki mekanizmasının, gelişmeye, olgunlaşmaya ve sosyalleşmeye tesirde bulunan faktörlerin genleşçe bir ölçüde anlatılması araştırmalardan örnek verilmesi uygun olur.

Ek-3: T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, Cilt: 44, 25 Mayıs 1981, Sayı: 2087

MILLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI
YAYIMLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜNE
15 GÜNDE BİR
PAZARTESİ GÜNLERİ ÇIKARILIR
İLGİLİ MAKAM VE MÜESSESELERE
PARASIZ GÖNDERİLİR.

T. C. MILLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI TEBLİĞLER DERGİSİ

YILLIK ABONESİ 500 LİRADIR. ADO-
NE TUTARI MALSANDIKLARINDAN
BİRİNE YATIRILMALI VE ALINA-
ÇAK MAKBUZ MİLLÎ EĞİTİM BA-
KANLIĞI YAYIMLAR GENEL MÜ-
DÜRLÜĞÜNE GÖNDERİLMELİDİR.

CİLT : 44

25 MAYIS 1981

SAYI : 2087

Talim ve Terbiye Kurulu Kararları :

Karar sayısı : 76

Karar tarihi : 27.4.1981

Konu : "Türk İnkılap Tarihi" dersi ile "Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi" dersi müfredat programları hk.

1981-1982 öğretim yılından itibaren Yüksek Okullarda Okutulacak "Türk İnkılap Tarihi" dersi ile Orta Öğretim Kurumlarında okutulacak "Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi" dersi müfredat programlarının bağlı örneğine göre kabulü hususunun Bakanlık Makamının onayına sunulması kararlaştırıldı.

Uygundur.

27/4/1981

Hasan SAĞLAM
Millî Eğitim Bakanı

YÜKSEK OKULLAR "TÜRK İNKILAP TARİHİ" VE ORTA ÖĞRETİM KURUMLARI "TÜRKİYE CUMHURİYETİ İNKILAP TARİHİ" MÜFREDAT PROGRAMI

Amaçlar :

Dersin amacı, öğrencilere :

- 1 — Türk İnkılabının tarihi anlamını ve önemini kavratmak;
- 2 — Atatürk'ün milliyetçilik ve medeniyetçilik anlayışını belirtmek;
- 3 — Atatürk'ün dâhi asker, büyük devlet adamı ve inkılapçı kişiliği ile eşsiz önderliğini tanıtmak;
- 4 — Atatürkçülüğü benimseterek, Atatürk'ün Dünya görüşünü ve düşüncelerini kavratmak;
- 5 — Kurtuluş Savaşını ve bu savaş; Türk Milletinin varlığını korumak ve sürdürmek için ne büyük fedakarlıklarla gerçekleştirdiğini kavratmak;
- 6 — Türk Milletinin bütün kurumları ve değerleriyle birlikte çağdaş uygarlığa hangi tarihi şartlar altında ve nasıl geçtiğini kavratmak;
- 7 — Ülkesi ve milletleyle bölünmez bir bütün olan Türkiye Cumhuriyeti'nin dinamik temelini "Atatürk İlkeleri"nin oluşturduğu bilinci kazandırmak;
- 8 — Türk İnkılabının, millî ve milletlerarası niteliklerini belirterek, XX. yüzyılda mazlum milletlere nasıl ılık tuttuğunu göstermek;
- 9 — Dünya devletlerinin ve Türkiye'nin içinde bulunduğu o günkü durum gözönüne alınarak suretiyle, Türk İnkılabının ne güç şartlar altında gerçekleştirildiğini kavratmak;
- 10 — Demokrasi hayatımızın gelişmesini inceleyerek, onlara demokratik düzenin gerektirdiği bilgi ve davranışları kazandırmak;
- 11 — Atatürk'e Türk İnkılabına ve onun ilkelerine yürekten bağlı, bunların inançlı savunucusu olma bilinci kazandırmak;
- 12 — Günümüzün ve geleceğin sorunlarına Atatürkçü bir yaklaşımla çözümler getirebilecek tutum, davranış ve yetenekler kazandırmak.

Açıklamalar :

1 — "Türkiye Cumhuriyeti Tarihi" ve "Türk İnkılap Tarihi" derslerinde temel, Atatürk ve Türk İnkılabı olacaktır. Türk Millî Eğitiminin amaçlarının gerçekleştirilmesinde büyük yeri ve önemi olan bu dersin konuları işlenirken; öğrencilere, süratle değişerek karmaşık hale gelen yurt ve dünya sorunları karşısında, ihtiyaç duyulan gerekli bilgi ve anlayışın, olumlu davranışların kazandırılması ve geliştirilmesinde, başlıca kaynağın bütünüyle Atatürkçülük olduğu kavratılacaktır.

2 — Konular işlenirken, Türk İnkılabının mimarı Atatürk'ün olaylardaki rolü üzerinde durulacak; Atatürk'ün hayatı açıklanırken, O'nun eğitim - öğretiminde etkisi olan kurumlar ve çevresi ile kendisini yetiştirmede kişisel çabalarına yer verilecektir.

3 — Atatürk'ün kişisel özelliklerine yer verilirken, önderliği, üstün zekası, kuvvetli hafızası, isabetli karar alma ve kararları süratle uygulama azmi ve tutumu, geniş kültürü, yurt ve millet sevgisi, cesareti, uzak görüşlülüğü, sabır ve metaneti, örnek durumdaki çalışkanlığı, fedakarlığı, dürüstlüğü, alçak gönüllülüğü, inancı ve ince duygululuğu gibi özel nitelik ve yetenekleri örneklerle belirlenecek; Dâhi Asker, Eşsiz İnkılapçı ve Büyük Devlet Adamı kişilikleri ayrıntılı olarak konu edilecek; O'nun her zaman sevgi ile anılacak ve bağlanılacak ölümsüz bir lider olduğu vurgulanacaktır.

4 — Kurtuluş Savaşı ile ilgili konular işlenirken, yurdun o günkü durumunda, yokluk ve yoksulluk içinde, en çetin ve güç şartlar altında, Atatürk'ün birleştirici ve bütünleştirici gücüyle ve O'nun önderliğinde Türk Milletinin bir vücut halinde en modern silah ve teçhizatla donanmış ısgal kuvvetlerine karşı giriştiği Millî mücadele, destanı kahramanlık, olayların geçtiği manzara içinde anlatılacaktır.

5 — Kurtuluş Savaşı başında; Kuvayı Milliyet ruhu açıklanacak; yurt topraklarının millet namusu kabul edilerek, savunmanın lutsallığı belirtilecek; aynı zamanda, girilen bu Kurtuluş ve Bağımsızlık Savaşında, Atatürk'ün XX. yüzyıldaki tutsak olan milletlere ılık tuttuğu özellikle belirtilecektir.

6 — Kurtuluş Savaşından sonra yeniden kurulan Türkiye Devletinin bütün organlarını ve Türk Milletinin toplumsal yaşamındaki değişim gelişim ve yenilikleri kapsayan Türk İnkılabı, karşılaştırmalı olarak işlenecektir. Bu çalışmalar yapılırken, bir zamanlar her canda kuvvet ve üstünlüğünü dünya devletlerine kabul ettiren Osmanlı İmparatorluğunun, zamanla Batıdaki gelişmelere paralel çağdaşlaşmaya uyamadığı; bunun sonucu olarak her yönden bir sarıya uğradığı ve çözüme gittiği; diğer taraftan bir süre, geçmiş devirde yararlı olan kurum ve organların zaman geçtikçe bozulduğu, hayatiyetini kaybettiği ve yetersiz hale geldiği üzerinde durulacaktır. Bu arada, Osmanlı İmparatorluğunun yıpranmış bazı kurumlarını sürdürme durumunda olan yeni Türk Devletinin Çağdaş Batı Medeniyetine kavuşturulmasındaki güçlüğ gözönünde tutularak, Türk İnkılabının diğer İnkılaplara göre farklılığı ve üstünlüğü belirlenecektir.

7 — Atatürk'ün eşsiz inkılabının getirdiği yenilikler ve değişiklikler işlenirken; yeni kurum ve organlar ile yaşam düzeninin, biçim yönüyle bağlayıcı, donmuş bir kalıp ve doğma olmayıp, Türk Milletinin yapısı ve karakterine göre geliştirici, dinamik nitelikler taşıdığı vurgulanacaktır.

8 — Atatürkçülük ve Türk inkılabının dayandığı ilkeler işlenirken; temel ilkeler, Atatürk devrindeki uygulamalarda gözönünde bulundurularak O'nun kendi sözleri, düşünce ve görüşleri doğrultusunda açıklanacak; ilkelerin bütünüyle, her alanda milletin yaşama düzeninde yenileştirici ve geliştirici bir sistem oluşturduğu belirtilcektir.

9 — Temel ilkeler yanında, onları tamamlayan bütünlüyci ilkelerin kavratılmasına da önem verilecek ve bu ilkelerin tanıtılmasında, Atatürk'ün veciz sözlerinden yararlanılacak; Atatürk ilkeleri ve Türk inkılabının millet hayatı için vazgeçilmez bir sistem olduğu vurgulanacaktır.

10 — Atatürkçülüğün dayandığı temel ilkelerin kendi aralarında bağlantılı olup birbirinden ayrılmayacağı ve dünyadaki başka inkılapların getirdiği sistemlere göre değişik biçimlerde yorumlanamayacağı, taklit edilmiş modeller olamayacağı, karşılaştırmalar yapılmak suretiyle örneklerle açıklanacaktır.

11 — Milliyetçilik ilkesinde, şöven bir anlayışın olmadığı özellikle vurgulanacaktır.

12 — Tarihini kamlı çizdiği sınırlar içindeki Anayurdumuzda yaşayan ve aynı ülkelere bağlı, kaderde, kıvançta, tasada ortak yurttaşların Türk Milletini oluşturduğu ifade edilecektir.

13 — Laiklik ilkesinde, bu kavramın dinsizlik olmadığı belirtilerek Atatürk'ün İslâm Dinine olan saygısı kendi sözleriyle açıklanacak; O'nun esas itibarıyla tutuculuk ve gericilik, yobazlık ve burjuvalarda satıcılara ve din istismarına karşı olduğu üzerinde durulacaktır.

14 — Devletçilik ilkesinde bu ilkeğin, sosyalist ve komünist ilkelerin uyguladığı ekonomik sistemlerden farklılığı ve Türkiye'nin şartlarına göre düşünülmüş çağdaş bir özellik taşıdığı belirtilerek uygulamada alınan başarıları sonuçlara yer verilecektir.

15 — "Türkiye Cumhuriyeti Tarihi" ve "Türk İnkılap Tarihi"nin bütün konuları içinde, Osmanlı İmparatorluğunun durumu ve bazı devlet adamlarının izledikleri hatalı siyasetle ihmalata kadar varan tutumları belirtilip olaylar kısaca sergilenerek Türk inkılabının getirdiği değişiklik ve yenilikler, eski kurum ve yaşama düzeni ile karşılaştırılacak; Türk Tarihinin önemli bir bölümünü oluşturan Osmanlı İmparatorluğunun her devrinin karartılarak kötülenmesinden; siyaset, kültür ve medeniyet alanlarında hizmeti inkâr edilemeyen Osmanlı dönemindeki Türk büyüklerini de kapsar biçimde genelleme yapılarak olumsuz eleştirimlerden kaçınılacak; millî ve manevî değerlerine bağlı olan Türk Milletinin ve onun bağrından çıkan Atatürk'ün geçmişinden koparılmasına fırsat verilmeyecektir.

16 — Atatürk'ün, Türk Tarihine, Türk Kültürüne verdiği değer; Türk Dilini yazıştırmadan canlıya ve duruluğa kavuşturma çabaları ile Milletinin bağlı olduğu, bozulmamış gelenek ve göreneklerine olan saygısı üzerinde durulacaktır.

17 — Atatürk'ün, Türk Tarihinin akışını nasıl değiştirdiği, milletimizin değerlerine, kudretine dayanarak ve isteklerine uyarak Türk Milletine yepyeni ilerleme ve yükselme ufukları açtığı belirtilecek; Türkiye'yi en yüksek çağdaş kültür ve medeniyet düzeyine çıkarmak için yapılan inkılabın insanlık tarihinde de büyük bir yeri olduğu kavratılacaktır.

18 — Lozan zaferiyle kazanılan bağımsızlığın geniş anlamı açıklanarak, XX. yüzyılda yeni bir yörüngeye giren devletler arası siyaset ve bloklaşmalar karşısında, yurt bütünlüğünün korunması gerekliliği için Atatürk'ün izlediği siyaset ve barışçı tutum ile kurduğu dış ilişkilerden örnekler verilecek, insanlık fikirleriyle Atatürk'e dünyada duyulan saygı ve takdir belirtilecektir. Bu arada, kavuşulan Bağımsızlık ve Atatürk'ün en büyük eseri Cumhuriyet rejiminin yapısındaki millî egemenlik ve demokratik yönetimin değerini kavratırken yapılacak telkinlerle özellikle millî bütünlüğü korumak, demokrasiyi üstün tutmak ve ilerletmek bilinci kazandırılacaktır.

19 — Atatürk'ün hayatı, kişiliği ve ilkeleri üzerinde durulurken; gerçek Atatürkçülüğün, Türk Millî Eğitiminin genel amaçları içinde belirtilmiş olan niteliklerin, davranış haline gelmesiyle gösterilebileceği inancı telkin edilecektir.

20 — Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı yaparken, Türk Milletine ilerleme ve yükselme ufukları açarken taşıdığı düşünceler ve yurdumuzu çağdaş medeniyet düzeyine çıkarmak için gerçekleştirdiği inkılaplar, ilise sınıflarında anlatılırken, yalnızca ders kitapları ile yetinilmeyerek devamlı şekilde "Büyük Nutuk" ile diğer "Söylev ve Demecler"inden yararlanılacak, bütün olaylar öğrencilerin kolaylıkla kavrayacakları bir dille ve karşılaştırmalar yapılarak açıklanacaktır.

Bunlar dışında konular işlenirken, Atatürk ve Türk inkılabı hakkında, öğrenci bilgi düzeyine göre yazılmış ve Bakanlıkça tavsiye edilmiş kitap, broşür ve ansiklopedilerdeki yazıların okunması, tebliğ edilecek, hangi konu veriliyorsa onunla ilgili yayınların yerleri bildirilecek, bu yazıların özetlerinin veya önemli kısımlarının sınıf anlatılması temin edilecektir.

21 — Atatürk'ün Türk gençliğine yaptığı hitap derinliğine ve güvenliğine kavratılacak; Türk inkılabının önemli, ne gibi büyük güçlükler ve engeller yenilerek gerçekleştirildiği belirtilecek; bunların korunması; gereği açıklanacak ve her fırsatta inkılap değerleri bağışlılık pekiştirilecektir.

22 — Konular işlenirken; göze ve kulağa hitabeden dersi araçları kullanılacak; bunun için yerine göre, resimler, kartpostallar, fotoğraflar, tarihî tablolar, film ve dılandan yararlanılacak; konuların özelliğine göre olayların somutlaştırılması için, şematize edilmiş çizimler, tarihî deyimlerinin, kavramların, adların doğru olarak öğretilmesi için, yazı tahtasına bunların asılması yazılacak; ilise : mlarında olaylarla ilgili haritalar resimler, grafikler ve tarih levhalarının gruplar tarafından hazırlanması sağlanacaktır.

23 — Yakın çevrede Atatürk'ü gören veya Kurtuluş Savaşı'na katılan ve Türk inkılabına tanık olan kişiler bulunduğu takdirde, oku davet edilebilecek bu kişilerin sınıfta öğrencilerle konuşmasına fırsat verilecek; Atatürk, Kurtuluş Savaşı ve inkılaplar ile ilgili hatıraları ve bilgilerin derlenmesine çalışılacaktır.

24 — Çevrede Atatürk ile ilgili kültür merkezleri, müzeler, Kurtuluş Savaşı'nın geçtiği muharebe alanları ve Devlet Dağları'nın özel köşeler varsa, bu yerlerin toplu olarak veya gruplar halinde görülmesi sağlanacaktır.

25 — Program esas olmakla beraber Millî Bayramlar, mahce kurtuluş günleri, Atatürk'le ilgili bölgesel olay yıldönümleri ve özellikle On Kasım'da, konu sırasına bakılmaksızın; Atatürk'ün kişili düşünceleri, başarıları günün heyecanı ile değerlendirilip açıklanacaktır.

26 — Bütün konular kuru bir anlatım yöntemi yerine, yerine göre soru-cevap, dialog, grup çalışmalarını yöntemleriyle işlenecek; retmen, önemli bulduğu yerlerde etkin olarak kısa takrirlerle yer ve öğrencilere gereken heyecanı duyuracak; konular arasında, hatırladığı menkıbe, hatıra, şitir, tarihî hikayelerle dersi çekici hale getirecek ve öğrenciyi düşünmeye yönelterek sonucu bulmasında yardımcı yapacaktır.

27 — Yüksek okullarda Türk inkılabının anlamı belirtilirken, kılâp, evrim, ıslâhat, ihtilâl, isyan, hükümet darbesi ayrıntılı bir şekilde örnekler verilerek suretiyle açıklanacak; inkılap kavramının rihsel gelişmesine yer verilecek; inkılabın ögeleri ve evreleri, F türke göre inkılap, inkılabın hukukî dayanağı ve yasalılığı, T inkılabının önemi ve özelliği üzerinde durulacaktır.

28 — Türk İnkılap Tarihine girmeden önce, programda belirdiği gibi XIX. yüzyılda Avrupa'nın büyük devletleri ve Batı Dür sandaki yerleri, batının gelişimi, Rönesans, Reform, Kapitalizm, Burjuvazinin doğuşu, büyük fikir hareketleri, zamani inkılabı ve ilikle Fransız İnkılabı, bu inkılabın yaydığı fikirler; bunlar yanı Empiryalizm siyaseti, Sosyalizm cereyanları; Atatürkçülüğün kav ması açısından gereken ölçü içerisinde açıklanacak; Dünya'daki yal ve ekonomik sistemler yanında, Türk inkılabının millet ha için ideal yol olduğu vurgulanacak; Atatürk ilkelerinin yüksek öğrencilerinin seviyelerine göre anlamı, önemi ve hukukî yor ile felsefesi yapılrken de, bu önemli gerçek pekiştirilecektir.

29 — Yüksek Okulda Osmanlı Devletinin durumu, çöküş ne lerini kavratılabilmek için, kuruluş yıllarındaki öz yapısından v lıgıp defenerasyona geçiş dönemiyle ele alınacak; duraklama ve rileme devirlerinde her alanda görülen bozulma ve çözülmeye bunların nedenleri, devleti kurtarma girişimleri, batıya dönüş ve kuk devletine geçiş çabaları, özgürlük mücadeleleri, Mevritiyet netimine gidış İslâmcılık Osmanlılık, Türkçülük, Batınlık akı ile İttihat ve Terakki devrine yer verilip bu dönemdeki dış olaylara sebep sonuç ilişkileriyle açıklanacak ve böylece Türk lıp Tarihine bir giriş yapılacaktır.

30 — Yüksek okulda Kurtuluş Savaşı ve aşamaları ile bu anı anlaşımlar işlenirken Savaşın ve anlaşımların ayrıntılarına gıı yerok olayın millî egemenliği hakım kalam ihtilâli yönüyle ele ması yoluna gidilecek; o günkü şartlarda Atatürk'ün Anadoluyu gerek nasıl önder olduğu, kongreler ve Büyük Millet Meclisi'nd

an kararların kapsamı ve anlamı açıklanarak değerlendirilmesi yapılacaktır. Kurtuluş Savaşı'ndaki muharebelerde uygulanan planlar, ulaşılan kesin zafer ile Atatürk'ün askeri dehası üzerinde durulacaktır; bu arada yapılan anlaşmalar ile Lozan Konferansının siyasi ve hukuksal yönleri Sevr andlaşması hükümleriyle karşılaştırılarak olarak ele alınacak, Lozan Barışının önemi belirtilirken, Türk milletine kazandırdığı bağımsızlık vurgulanacaktır.

31 — İnkılâp içindeki yenilik ve değişiklikler, Yüksek Okul Öğrencilerinin seviyelerine göre daha geniş ve ayrıntılarıyla işlenecek; Atatürk ilkeleri, onun vucuzeleri, söylev ve demecileri yerli ve yabancı yazarların görüşleri ile açıklanıp değerlendirilecektir.

32 — Atatürk'ün ölümünden sonraki olaylar ve özellikle çok parlak döneme geçiş devri işlenirken; Türk Halkının, kurulan siyasi partilere göre eğilimleri gözönünde tutularak, henüz tarih konusu içinde düşünülmeyecek kadar tazelikliğini koruyan yakın geçmişimizdeki olayların eleştirisi yapılmayacak; bilimsel yönde objektif incelemelerle kesin olarak sonucu belirlenen olgular dışında, tarihin içinde hüküm vereceği kişi ve olaylar, erken olarak tek yönlü yorum ve yargılamalarla değerlendirilme yoluna gidilmeyecek; ayrıntılığa ve bölücülüğe yol açabilecek her türlü bilgi, görüş ve düşüncenin fade edilmesinden sakınılacaktır.

33 — Yüksek Okulların ikinci, Orta Öğretim Kurumlarının üçüncü sınıflarında, ikinci yarı yılda bu derse ayrılan haftalık ders saatlerinde yapılacak seminerlerde; başta "Büyük Nutuk" ve "Söylev ve Demeciler" ile Atatürk ve Türk İnkılâbı hakkında o yerdeki kitaplıklarda bulunan kaynak mahiyetindeki diğer eserler, yerli ve yabancı yazarların kitapları, hatıralar, biyografiler ile broşür, dergi ve ansiklopedilerdeki yazılar tanıtılacak; işlenen konulara göre bu eser ve yazılardaki bilgiler, üzerinde durulup değerlendirilecek; notlar çıkartılarak öğrencilerin ön hazırlıklarıyla getirdikleri bilgilerin tartışması yapılacak ve ortaya konulan görüşler mevcut kaynaklarla, bilimsel olarak yazılmış eserlerdeki bilgilerle karşılaştırılacak, her görüş ve fikir sonuca bağlanacaktır.

34 — Yüksek Okullardaki seminerlerde üzerinde durulan konular ve özellikle "Nutuk" ile ilgili değerlendirmeler, yapılacak sınavların sorularında yer alacaktır.

35 — Öğrencilere kitaplıklarını Atatürk'e ait eserlerle zenginleştirmeleri telkin edilecek; fikir yönünden ihtiyaç duydukları konularda her zaman başvurabilecekleri bir kitaplık meydana getirmeleri için gerekli teşviklerde bulunulacaktır.

YÜKSEK OKULLAR "TÜRK İNKILAP TARİHİ" PROGRAMININ KONULARI

I. SINIF (Haftada iki saat)

Giriş :

1. İnkılâp Kavramı :

- 1 — İnkılâp ve Benzeri Kavramlar (Ayaklanma, Hükümet Darbesi, İhtilal, Reform, Evrim, İnkılâp).
- 2 — İnkılâbın Eşgeleri, Evreleri, Hukuksal Dayanağı.
- 3 — Türk İnkılâbının Özelliği.
- 4 — Atatürk'ün İnkılâp Anlayışı.

II. XIX. Yüzyılda Avrupa ve Osmanlı Devleti :

A) Avrupa :

- 1 — Fransız İhtilali ve Yayıdığı Fikirler (Milliyetçilik, Eşitlik, Özgürlük).
- 2 — Sanayi İnkılâbı ve Bunun Avrupa'da Doğurduğu Sonuçlar (Kapitalizm, Emperyalizm, Sosyalizm).

B) Osmanlı Devleti :

- 1 — Devletin Yapısı (Teokratik, Monarşik, İmparatorluk).
- 2 — Devletin Çöküş Nedenleri :
  - a) İç Nedenler (Siyasal, Sosyal, Ekonomik ve Kültürel).
  - b) Dış Nedenler (Osmanlı Devletinin Avrupa'daki Kültürel, Ekonomik ve Siyasal Gelişmelerin Dışında Kalmış Olması).
- 3 — Devleti Kurtarma Çabaları :
  - a) Tanzimatın Önce Yapılan Reformları (III. Ahmet, III. Selim, II. Mahmut Devri Reformları).
  - b) Tanzimat Dönemi.
  - c) I. Meşrutiyet.
  - d) II. Meşrutiyete Gidiş.

III. XX. Yüzyılda Osmanlı Devleti :

- 1 — II. Meşrutiyet ve Düşünce Akımları (İslamcılık, Osmanlılık, Türkçülük, Batıcılık).
- 2 — İttihat ve Terakki İktidarı (Başlangıcı, Trablusgarp Savaşı, I. Balkan Savaşı, II. Balkan Savaşı ve Sonuçları).

IV. Birinci Dünya Savaşı :

- 1 — Birinci Dünya Savaşına Genel Bakış.
- 2 — Savaşta Osmanlı Devleti (Özellikle Çanakkale Muharebeleri üzerinde durulması).
- 3 — Osmanlı Devletini Paylaşma Projeleri.
- 4 — Savaşın Bitişi ve Andlaşmalar (Versailles, Saint Germain, Neuilly, Trianon).
- 5 — Mondros Ateşkes Anlaşması.

BİRİNCİ BÖLÜM MUSTAFA KEMAL ATATÜRK (1881 - 1919)

I. Eğitimi ve Öğrenimi.

II. Çevresi (Sosyal, Politik).

III. Bulunduğu Görevler :

- 1 — Suriye ve Makedonya'daki Çalışmaları, Trablusgarp ve Balkan Savaşlarındaki Hizmetleri.
- 2 — I. Dünya Savaşı'ndaki Hizmetleri.

IV. Kişiliği.

İKİNCİ BÖLÜM KURTULUŞ SAVAŞI

I. Hazırlık Dönemi :

A) Memleketin İç Durumu ve Kurulan Cemiyetler :

- 1 — Azınlıklar Tarafından Kurulan Cemiyetler.
- 2 — Millî Varlığa Düşman Cemiyetler.
- 3 — Millî Cemiyetler.
- 4 — İstanbul'a İtilaf Devletlerinin Gelişi (13 Kasım 1918).
- 5 — Padişah ve Osmanlı Devletinin Duruma Bakışı.
- 6 — Mustafa Kemal'in İstanbul'a Gelişi ve Duruma Bakışı.

B) Mustafa Kemal'in Samsun'a Çıkışı ve Teşkilatlandırılma Çalışmaları :

- 1 — Amasya Genelgesi.
- 2 — Erzurum Kongresi.
- 3 — Sivas Kongresi.

C) Millî Mücadele Karşısında İstanbul Hükümetlerinin Tutumu, Amasya Görüşmeleri ve Protokolü.

D) Mebusan Meclisi'nin İstanbul'da Toplanması ve Misak-ı Milli'yi Kabul Etmesi.

E) İstanbul'un İngilizler Tarafından İşgali ve Buna Karşı Mustafa Kemal'in Tepkisi.

F) Büyük Millet Meclisi'nin Ankara'da Toplanması :

- 1 — Bu Olayın Hukuksal ve Siyasal Önemi.
- 2 — Büyük Millet Meclisi'nin Demokratik Yapısı ve Çalışmaları.

G) Ankara Hükümetine karşı Tepkiler (Ayaklanmalar).

H) Büyük Devletlerin Politikaları, Sevres Andlaşması, İşteki Etiketleri.

II. Savaş Dönemi :

A) Millî Ordunun Kuruluşu :

- 1 — Kuva-i Milliye.
- 2 — Düzenli Orduya Geçiş.

B) Muharebeler ve Siyasal Sonuçları :

- 1 — Ermeni Sorunu ve Ermenilerle Yapılan Savaşlar :

- a) 1. Dünya Savaşı'na Kadar Ermeni Sorunu.
- b) 1. Dünya Savaşı'nda Ermeni Sorunu.
- c) Kurtuluş Savaşı'nda Ermeni Sorunu ve Gümrüğü Andlaşması.

2 — Fransızlar'la Yapılan Muharebeler :

3 — Yunanlılar'la Yapılan Muharebeler :

a) Birinci İnönü Muharebesi, Londra Konferansı.

b) İkinci İnönü Muharebesi.

4 — Ruslar'la İlişki ve Moskova Andlaşması.

C) Sakarya Meydan Muharebesi ve Siyasal Sonuçları.

D) Büyük Taarruz, Başkumandan Meydan Muharebesi ve Zafer.

III. Barış :

- A) Mudanya Ateşkes Anlaşması.
- B) Lozan Konferansı :
  - 1 — Konferansa Hazırlık.
  - 2 — Konferansın Toplanması, Görüşmeler ve Konferansın Kesintiye Uğraması.
  - 3 — Konferansın İkinci Dönemi ve Barışın İmzalanması.
  - 4 — Lozan Barış'ının Önemi.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ATATÜRK İNKILABI

I. Atatürk İnkılabı ve Hedefleri.**II. Siyasal Alanda İnkılap Hareketleri :**

- A) Saltanatın Kaldırılması :
  - 1 — Kaldırılmanın Gerçekleştiği Dönemin Özellikleri.
  - 2 — Saltanatın Kaldırılmasının Gerekliği.
  - 3 — Saltanatın Halifeliğe Ayrılması ve Kaldırılması.
  - 4 — Vahidettin'in Kaçışı.
- B) Cumhuriyetin İlanı :
  - 1 — Cumhuriyete Geçişin Gerekliği.
  - 2 — Cumhuriyetin İlanı.
  - 3 — Cumhuriyet Yönetiminin Özellikleri.
- C) Halifeliğin Kaldırılması :
  - 1 — Halifeliğin ve Teokratik Devlet Düzeninin Sakıncaları.
  - 2 — Halifeliğin Kaldırılması ve Hanedanın Yurt Dışına Çıkarılması.
  - 3 — Şer-iye ve Evkaf Vekâleti'nin Kaldırılması.
- D) Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Esasları :
  - 1 — 1921 Anayasası ve Özellikleri.
  - 2 — 1923'de Cumhuriyetin İlanıyla Yapılan Değişiklik ve 1924 Anayasası.
  - 3 — 1928, 1934 ve 1937 Anayasa Değişiklikleri.
- E) Partiler ve Çok Partili Döneme Geçiş Denemeleri, İnkılapa Karşı Tepkiler :
  - 1 — Büyük Millet Meclisindeki Gruplar :
    - a) Halk Zümresi, İslahat, İstiklal, Tesanüd Grupları.
    - b) Ordunun Siyasetten Ayrılması.
    - c) Müdafaa-i Hukuk Grubu ve Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Kuruluşu.
  - 2 — Terakki - Perver Cumhuriyet Fırkası, Şeyh Salt Ayaklanması ve Takrir-i Sukun Kanunu.
  - 3 — Atatürk'e Karşı Suikast Girişimi.
  - 4 — Serbest Cumhuriyet Fırkası ve Menemen Olayı.

III. Hukuk Alanında İnkılap Hareketleri :

- 1 — Eski Hukuk.
- 2 — Lâik Hukuk.

IV. Eğitim ve Kültür Alanında İnkılap Hareketleri :

- 1 — Tevhid-i Tedrisat Kanunu.
- 2 — Medreselerin Kaldırılması ve Eğitim alanında yenileşme.
- 3 — Yeni Türk Harflerinin Kabulü.
- 4 — Dil ve Tarih Alanında Çalışmalar.
- 5 — Güzel Sanatlar.

V. Toplumsal Yaşayışın Düzenlenmesi :

- 1 — Tekke, Zaviye ve Türbelerin Kapatılması.
- 2 — Kıyafette Değişiklik.
- 3 — Soyadı Kanununun Kabulü.
- 4 — Ölçüler ve Takvimde Değişiklik.
- 5 — Kadın Haklarının Kabulü.

VI. Ekonomik Alanda Gelişmeler :

- 1 — Cumhuriyetin İlk Yıllarında Ekonomi.
- 2 — Millî Ekonomi İikası ve Uygulanması.
- 3 — Tarım.
- 4 — Ticaret.
- 5 — Sanayi.
- 6 — Bayındırlık.

VII. Sağlık Hizmetleri :

- 1 — Tıp Alanında Gelişmeler.
- 2 — Sosyal Hizmetler.

VIII. Türk Ordusu ve Millî Savunma.**IX. Dış Siyaset :**

- 1 — Atatürk'ün Dış Siyaseti.

- 2 — Musul Sorunu ve Sonucu.
- 3 — Boğazlar Sorunu ve Montreau Sözleşmesi.
- 4 — Türk - Yunan İlişkileri.
- 5 — Balkan Antantı ve Sadabat Pakiti.
- 6 — Hatay Sorunu ve Sonucu.

II. SINIF (Haftada iki saat)

(Birinci yarıyıl konular işlenecek, ikinci yarıyıl seminer yapılacaktır.)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ATATÜRKÇÜLÜK - TÜRK İNKILABININ DAYANDIĞI İLKELER VE
TÜRK İNKILABININ NİTELİKLERİ

I. Temel İlkeler :

- A) Cumhuriyetçilik :
  - 1. Cumhuriyetçiliğin Tanımı ve Nitelikleri.
  - 2. Atatürk'ün Cumhuriyet Anlayışı.
- B) Milliyetçilik :
  - 1. Milliyetçiliğin Tanımı ve Nitelikleri.
  - 2. Atatürk'ün Milliyetçilik Anlayışı.
- C) Halkçılık :
  - 1. Halkçılığın Tanımı ve Nitelikleri.
  - 2. Atatürk'ün Halkçılık Anlayışı ve Demokrasi.
  - 3. Türk Halkının Birliği ve Bütünlüğü.
- D) Lâiklik :
  - 1. Lâikliğin Tanımı, Nitelikleri ve Tarihçesi.
  - 2. Atatürk'ün Din ve Lâiklik Anlayışı.
  - 3. Türk İnkılabında Lâikliğin Gelişmesi ve Anayasalara Girişi.
- E) Devletçilik :
  - 1. Devletçiliğin Tanımı ve Nitelikleri.
  - 2. Atatürk'ün Devletçilik Anlayışı ve Planlamaya Verdiği Değer.
  - 3. Türkiye'nin Kalkınmasında Devletçiliğin Rolü.
- F) İnkılapçılık :
  - 1. İnkılapçılığın Tanımı ve Nitelikleri.
  - 2. Atatürk'ün İnkılap Anlayışı.

II. Bütünleşici İlkeler :

- 1. Bağımsızlık.
- 2. Millî Egemenlik.
- 3. Millî Birlik, Beraberlik ve Ülke Bütünlüğü.
- 4. Yurtta Barış, Cihanda Barış.
- 5. Bilimsellik ve Akılcılık.
- 6. Çağdaşçılık ve Batılılaşma.
- 7. İnsan ve İnsanlık Sevgisi.

III. Türk İnkılabının Nitelikleri.**BEŞİNCİ BÖLÜM****ATATÜRK'TEN SONRAKİ DÖNEM****I. Atatürk'ün Ölümünün Yurt İçindeki ve Yurt Dışındaki Yankıları****II. İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Tutumu.****III. İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Türkiye :**

- 1. Çok Partili Döneme Geçiş.
- 2. İç Siyaset.
- 3. Dış Siyaset.
- 4. Ekonomik Durum.
- 5. Sosyal Gelişmeler.
- 6. Eğitim ve Kültür Alanında Gelişmeler.

IV. Demokrasi Hakkında Olumlu ve Olumsuz Gelişmeler.

Not : 1 — Dört yıllık yüksek okullarda okuyan öğrencilerin programa intibaklarını sağlamak için :

a) 1981-1982 Öğretim yılında ikinci sınıfta bulunan öğrenciler, birinci sınıf konularını okuyacaklar; üçüncü sınıfta geçtiklerinde 1982-1983 öğretim yılının birinci yarısında önce ikinci sınıf konularını bitirecek, ikinci yarısında ise seminer yapacaklar;

b) 1981-1982 Öğretim yılında üçüncü sınıfta bulunan öğrenciler, birinci sınıf konularını okuyacaklar; dördüncü sınıfta geçtiklerinde 1982-1983 öğretim yılının birinci yarısında önce ikinci sınıf konularını bitirecek, ikinci yarısında ise seminer yapacaklar;

c) 1981-1982 Öğretim yılında dördüncü sınıfta bulunan öğrenciler ise seminer yapmayıp o öğretim yılı boyunca birinci ve ikinci

sınıf konularını bir bütün halinde işleyeceklerdir. Bu sınıf sınavlarında, okutulan tüm konulardan sorular sorulacak ve öğrencilerin bilgileri buna göre değerlendirilecektir.

2 — Üç yıllık yüksek okullarda okuyan öğrencilerin programa intibaklarını sağlamak için :

- a) 1981-1982 öğretim yılında ikinci sınıfta bulunan öğrenciler için program, 1. maddenin (b) fıkrasında açıklandığı gibi;
- b) 1981-1982 öğretim yılında üçüncü sınıfta bulunan öğrenciler için program, 1. maddenin (c) fıkrasında açıklandığı gibi uygulanacaktır.

3 — İki yıllık yüksek okullarda okuyan öğrencilerin programa intibaklarını sağlamak için :

1981-1982 öğretim yılında ikinci sınıfta bulunan öğrenciler için program, 1. maddenin (c) fıkrasında açıklandığı gibi uygulanacaktır.

ORTA ÖĞRETİM KURUMLARI "TÜRKİYE CUMHURİYETİ İNKILAP TARİHİ" PROGRAMININ KONULARI

I. SINIF (Haftada Bir Saat)

Giriş :

XX. YÜZYIL BAŞLARINDA OSMANLI İMPARATORLUĞU

1. II. Meşrutiyet Dönemi.
2. Trablusgarp Savaşı.
3. Balkan Savaşı.
4. I. Dünya Savaşı (Özellikle Çanakkale Muharebeleri Üzerinde Durulması).

BİRİNCİ BÖLÜM

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONUNDA OSMANLI İMPARATORLUĞUNUN DURUMU

1. Mondros Ateşkes Anlaşması (30 Ekim 1918) ve Önemli Maddeleri, Ateşkes Anlaşmasının Osmanlı Devleti Üzerindeki Etkileri ve Sonuçları.
2. Ateşkes Anlaşmasından 19 Mayıs 1919'a kadar Meydana Gelen Önemli Olaylar.
3. Osmanlı İmparatorluğunun Paylaşılması Tasarıları.
4. Wilson Prensipleri ve Paris Barış Konferansı.
5. İzmir'in İşgali (15 Mayıs 1919), (Okuma Parçası : Bristol Raporu).
6. Memleketin İç Durumu ve Cemiyetler :
a) Azınlıklar Tarafından Kurulan Cemiyetler.
b) Millî Varlığa Düşman Cemiyetler.
c) Millî Cemiyetler.
d) İstanbul'a İtilâf Devletlerinin Gelişi (13 Kasım 1918).
e) Padişah ve Osmanlı Devletinin Duruma Bakışı.
f) Mustafa Kemal'in İstanbul'a Gelişi ve Duruma Bakışı. (Okuma Parçası : Faliht Rıfkı Atay'ın "BATIŞ YILLARI" isimli kitabından).

İKİNCİ BÖLÜM

MUSTAFA KEMAL'İN HAYATI

1. Mustafa Kemal'in Yetiştmesi, Çevresi, 19 Mayıs 1919'a Kadar Yaptığı Hizmetler. (Özellikle Çanakkale Muharebeleri Üzerinde Durulması). (Okuma Parçası : Çanakkale Savaşları ile ilgili iki menkabe).
2. Mustafa Kemal'in Kişiliği. (Okuma Parçası : Mustafa Kemal'in kişiliği ile ilgili).

II. SINIF (Haftada Bir Saat)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KURTULUŞ SAVAŞI

A) Hazırlık Dönemi :

1. Kuvâ-i Milliye Hareketinin Başlaması ve Batı Cephesinin Oluşması.
2. Mustafa Kemal'in Samsun'a Çıkışı ve Millî Bilincin Uyandırılması. (Okuma parçası : İstanbul Mitingleri).
3. Amasya Genelgesi (22 Haziran 1919) (Millî Egemenlik için ilk adım olduğunun belirtilmesi).

4. Erzurum Kongresi ve Önemi.

5. Sivas Kongresi ve Önemi (Manda ve himaye kavramlarının açıklanması).

6. Millî Mücadele ve İstanbul Hükümetinin Mustafa Kemal'e Karşı Mücadele Kararı.

7. Damat Ferit Paşa Hükümetinin Tutumu ve Sonuçları (Damat Ferit Paşa'nın Olumsuz Tutumu ve Millî Mücadeleye karşı hareketlerini belirten bir okuma parçası).

8. Ali Rıza Paşa Kabinesi, Amasya Görüşmesi ve Sonuçları.

9. Temsil Heyetinin Ankara'ya gelmesi.

10. Son Osmanlı Mebusan Meclisi ve Misak-ı Milli.

11. İstanbul'un İtilâf Devletleri Tarafından Resmen İşgali ve Mebusan Meclisinin Dağıtılması (Okuma parçası : Telgrafçı Hamdi Bey'in ve o devir teliszcilerinin çalışmaları ile ilgili).

12. Ankara'da Büyük Millet Meclisinin Açılması ve Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Kurulması.

13. Yeni Türk Devletinin İlk Anayasası (20 Ocak 1921) (Yeni getirilen rejim, Millî Egemenlik kavramı ve Bakanlar Kurulunun seçilmesi ile ilgili maddeler üzerinde durulması).

B) Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile İstanbul Hükümetinin Mücadelesi :

1. Büyük Millet Meclisine Karşı Ayaklanmalar (Anzavur, Bolu, Düzce, Hendek, Adapazarı, Yozgat, Afyon, Konya, Millî Aşireti Ayaklanmaları, Hilafet Ordusu ve Olaylarda Çerkez Ethem'in Rolü).
2. Hiyanet-i Vatan'ın Kanunun Kabulü ve İstiklal Mahkemeleri (İstiklal Mahkemelerinin Kurulması ve Yetkileri).

C) Sevr Barış Andlaşması :

1. Sevr Andlaşması ve Önemli Maddeleri.
2. Sevr Andlaşmasına Karşı Tepkiler.
- D) Düzenli Ordunun Kurulması.
- E) Muharebeler ve Sonuçları :
1. Ermeni Sorunu ve Ermenilerle Savaş :
a) I. Dünya Savaşına Kadar Ermeni Sorunu.
b) I. Dünya Savaşında Ermeni Sorunu.
c) Kurtuluş Savaşında Ermeni Sorunu ve Gümrü Andlaşması.
2. Güney Cephesinde Maraş ve Urfa'nın Kurtarılması, Antep Savunması (Okuma parçası : Sütçü İmar ve Şahin Bey olayları).

3. Batı Cephesi Muharebeleri :

- a) Çerkez Ethem Olayı.
- b) I. İnönü Muharebesi.
- c) Londra Konferansı.
- d) II. İnönü Muharebesi.
- e) Eskişehir ve Kütahya Muharebeleri.
- f) Ordunun Sakarya'nın Doğusuna Çökmesi ve Büyük Millet Meclisinin Tepkileri, Mustafa Kemal'in Başkumandan Olarak Seçilmesi.
- g) İstiklal Marşımızın Kabulü (Okuma parçası : İstiklal Marşının tam metni).
4. Gürcülerle Andlaşma, Afganistan, Fransa, İtalya ve Amerika ile ilişkilerimiz.
5. Ruslarla İlişki ve Moskova Andlaşması.
6. Sakarya Meydan Muharebesi ve Sonuçları.

a) Sakarya Meydan Muharebesi (Okuma Parçası : Nutuk'tan ilgili bölüm).

b) Mustafa Kemal'e Mareşallik ve Gazilik Ünvanlarının Verilmesi.

c) Kars Andlaşması (13 Ekim 1921).

d) Ankara Andlaşması (20 Ekim 1921).

e) İtilâf Devletlerinin Barış Teklifleri.

7. Büyük Taarruz.

8. Başkumandan Meydan Muharebesi ve Anadolu'nun Düşmandan Temizlenmesi (Okuma Parçası : 57 Tümen Komutanı Albay Reşat Olayı).

9. Mudanya Ateşkes Anlaşması, Esasları ve Önemi.

10. Saltanatın Kaldırılması (Okuma Parçası : Nutuk'tan Mustafa Kemal'in konu ile ilgili konuşması).

11. Lozan Konferansı :

- a) Görüşme Konuları ve Katılan Devletler.
- b) Görüşmelerin Kezilmesi ve Nedenleri.
- c) Lozan Andlaşması, Esasları ve Önemi.
12. İkinci Büyük Millet Meclisi.

III. Sınıf (Haftada İki Saat)

(Birinci yarıyıl konuları işlenecek, ikinci yarıyıl seminer yapılacak)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM CUMHURİYET DÖNEMİ

- A) Cumhuriyetin İlanı ve Halifeliğin Kaldırılması :
1. Cumhuriyetin İlanı ve Mustafa Kemal Paşa'nın İlk Cumhurbaşkanı Seçilişi.
  2. Halifeliğin Kaldırılması ve Bunun Önemi.
- B) Partiler ve Çok Partili Döneme Geçiş Denemeleri :
1. Cumhuriyet Halk Fırkası.
  2. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Şeyh Said Ayaklanması.
  3. Mustafa Kemal'e Suikast.
  4. Serbest Cumhuriyet Fırkası ve Menemen Olayı.
- C) İnkılabın Gelişimi, Devlet ve Toplum Kurumlarının Lâikleşmesi :
1. Osmanlı Devletinde Hukuk.
  2. Din - Devlet İlişkisi ve Aşamaları.
  3. Türk Medeni Kanununun Kabulü ve Karakteri.
- D) Eğitim ve Kültür Alanında İnkılap Hareketleri :
1. Türk Harflerinin Kabulü.
  2. Tevhid-i Tedrisat Kanunu.
  3. Medreselerin Kaldırılması.
  4. Eğitim - Öğretim Alanında Gelişmeler. (Okullar, Güzel Sanatlar ve Kültür alanında gelişmeler üzerinde durulması)
  5. Yeni Tarih Anlayışı.
  6. Türk Dilinin Gelişmesi.
- E) Toplumsal Yaşayışın Düzenlenmesi :
1. Tekkelerin, Zaviyelerin ve Türbelerin Kapatılması.
  2. Kıyafette Değişiklik.
  3. Soyadı Kanununun Kabulü.
  4. Ölçüler, Saat ve Takvimde Değişiklik.
  5. Kadın Haklarının Kabulü.
- F) Ekonomik Alanda Gelişme :
1. Millî Ekonominin Kurulması :
  - a) Cumhuriyetin İlk Yıllarında Ekonomi.
  - b) Millî Ekonomi İlkesi ve Uygulanması.
  - c) Tarım (Köyçülük siyaseti, kooperatifçilik, toprak reformu, vergi sistemi üzerinde durulması)
  - d) Ticaret (Kabotaj hakkının açıklanması)
  - e) Sanayi ve Madencilik.
  2. Bayındırlık Alanında Gelişme.
  3. Sağlık ve Tıp Alanında Gelişme.

BEŞİNCİ BÖLÜM TÜRK ORDUSU VE MİLLÎ SAVUNMA

ALTINCI BÖLÜM TÜRKİYE CUMHURİYETİNİN DIŞ SİYASETİ

1. Nüfus Mübadelesi.
  2. Yabancı Okullar Sorunu.
  3. Irak Sınırı ve Musul Sorunu.
  4. Milletler Cemiyeti ve Milletler Cemiyetine Girisimiz.
  5. Balkan Antantı.
  6. Montrö Sözleşmesi.
  7. Sadabat Paktı.
  8. Hatay Sorunu ve Sonucu.
- (Okuma Parçası : Atatürk'ün 10. Yıl Nutku).

YEDİNCİ BÖLÜM ATATÜRKÇÜLÜK - TÜRK İNKILABININ DAYANDIĞI İLKELER VE TÜRK İNKILABININ NİTELİKLERİ

- A) Temel İlkeler :
1. Cumhuriyetçilik.
  2. Milliyetçilik.
  3. Halkçılık.
  4. Laiklik.
  5. Devletçilik.
  6. İnkılapçılık.
- B) Bütünleyici İlkeler :
1. Millî Egemenlik.
  2. Millî Birlik ve Beraberlik, Ülke Bütünlüğü.
  3. Özgürlük ve Bağımsızlık.

4. Yurtta Barış, Cihanda Barış.
  5. Bilimsellik ve Akılcılık.
  6. Çağdaşçılık ve Batılılaşma.
  7. İnsan ve İnsanlık Sevgisi.
- (Okuma Parçası : Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi)
- C) Türk İnkılabının Nitelikleri :

SEKİZİNCİ BÖLÜM ATATÜRK'ÜN ÖLÜMÜ VE İSMET İNÖNÜ'NÜN CUMHURBAŞKANI SEÇİLMESİ

1. Atatürk'ün Ölümü.
  2. İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı Seçilmesi.
  3. İsmet İnönü'nün Kişiliği ve Devlet Adamlığı.
- (Okuma Parçası : İsmet İnönü'nün Atatürk'ün ölümünden sonra Türk Milletine yayınladığı beyanname).

DOKUZUNCU BÖLÜM II. DÜNYA SAVAŞI VE SONRASI

- A) II. Dünya Savaşı :
1. Savaş Öncesi Dönem ve Üçlü Pakt.
  2. II. Dünya Savaşının Nedenleri.
  3. Savaşın Gelişimi ve Sonuçları.
  4. II. Dünya Savaşında Türkiye'nin Tutumu. (Kahire ve Adana görüşmeleri üzerinde durulması)
- B) II. Dünya Savaşından Sonra Türkiye'nin İç ve Dış Siyaseti :
1. Birleşmiş Milletler ve Türkiye'nin Üye Olması.
  2. Çok Partili Döneme Geçiş.
  3. İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi.
  4. Kore Savaşı.
  5. Kuzey Atlantik Paktı.

NOT : 1981 - 1982 Öğretim yılına mahsus olmak üzere, Orta öğretim kurumlarında okuyan öğrencilerin programa intibaklarını sağlamak için :

1. İkinci sınıflarda derslerin başında, birinci sınıf konuları özözetlenerek girilip çıkılacak; bu konular içinde yer alan "Mustafa Kemal'in Kişiliği" üzerinde yeteri kadar durulacak; bunlardan sonra ikinci sınıf konuları işlenecektir. Bu sınıf sınavlarında, üzerinde durulan ve işlenen konulardan sorular sorulacak ve öğrencilerin bilgileri buna göre değerlendirilecektir.

2. Üçüncü sınıflarda 1981 - 1982 öğretim yılının ikinci yarısının da seminer yapılmayacak; seminer, yerine birinci, ikinci ve üçüncü sınıf konuları bir bütün halinde okutulacaktır. Bu sınıf sınavlarında okutulan tüm konulardan sorular sorulacak ve öğrencilerin bilgileri buna göre değerlendirilecektir.

TALİM VE TERBİYE DAİRESİ

Karar sayısı : 84

Karar tarihi : 5.5.1981

Konu : İlkokul Programında yer alan "Hürriyet ve Anayasa Bayramı" ibaresinin Programdan çıkarılması hk.

Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkındaki 17.3.1981 gün ve 2479 sayılı Kanunda, "Hürriyet ve Anayasa Bayramı" adıyla ulusa bayram veya genel tatil gününe yer verilmediğinden; 1988 İlkokul programının II. III. IV. ve V. sınıflarına ait "Belirli Gün ve Haftalar" bölümünde yer alan "Hürriyet ve Anayasa Bayramı" ibaresinin de (Kanunla uyum sağlamak bakımından) programdan çıkarılması ve bu günün okullardaki kullanma törenlerinden kaldırılması husu sunun, Bakanlık Makamının onayına sunulması kararlaştırıldı.

Uygundur

5.5.1981

Millî Eğitim Bakanı a.

Cezmi BİREN

Müsteşar

Ek-4: T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, Cilt: 44, 3 Ağustos 1981

3 Ağustos 1981

Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi

Sayfa : 283

3. Baca :

Kazanın ısıtılması için kullanılan yakıtın yanması sırasında meydana gelen gazların dışarı atılmasını ve yakıtın hava'alarak devamlı yanmasını sağlar. Kalorifer düzeninin iyi ve ekonomik çalışması için gerekli şartlardan biri de iyi bir bacadır.

Bütün sıcak sulu kaloriferler, suyun ısınıp hafifleyerek sıcak su çıkış borusundan radyatörlere kadar yükselmesi ve burada ısısını bırakınca da soğuyarak aşağıya inip borularından tekrar kazana dönmeye sistemi ile çalışır. Bu kalorifer düzeninde suyun tabii akımından yararlanılmıştır. Yüksek yapılarda ekonomi sağlamak bakımından düzene bir de pompa eklenmiştir. Böylece sıcak su borularda gerektiği şekilde dolmaktadır.

Isıtmada buharlardan da yararlanılır, buharlı kaloriferlerin yapısı ve çalışması diğerlerinden farklı değildir. Ancak, su ile çalışanlarda, su en çok 90 c a kadar ısıtıldığı halde diğerlerinde suyun alçak basınçlı buhar haline gelmesini sağlamak bakımından 100-105 c a kadar ısıtılması gerekir.

Isıyı azaltan veya tamamen kaldıran anahtarları sık sık açıp kapamak doğru değildir.

Kalorifer kazanına eklenen ikinci bir su kazanı, yapıdaki sıcak su ihtiyacını karşılar.

Bugün kaloriferlerde yakıt olarak linyit veya fuel-oil kullanılmaktadır. Temiz ve rahat bir ısıtıcı olması nedeniyle pek çok yerde kullanılmakta beraber, bulunduğu yerdeki havayı kurutması bakımından sakıncalıdır. Bu nedenle odaların uygun yerlerine içinde su bulunan kaplar yerleştirmek doğru olur.

V. ELSİM - HAVALANDIRICILAR

Kapalı yerlerin havalandırılması veya serinletilmesinde kullanılan araçlar "havalandırıcılar" adı altında toplanır.

1. Duyara yerleştirilen havalandırıcılar :

a) Aspiratör :

Emici özellikle bir araç olup, çalıştırıldığında kirli havayı emer. Genellikle mutfak ve yemekhanelerde kullanılır. Aspiratörler, pencere veya baca işlerine yerleştirilir. Üzeri fırın boyalı alüminyum veya saçıtan bir gövde ile, kalın saçıtan kanatlardan meydana gelmiştir. Pencere tiplerinde bir de saçıtan kapak bulunur. Gövdeye yerleştirilen motor, elektrik enerjisi ile çalıştırıldığında buna bağlı kanatların aksamı yönünde dönmeye başlar. Kirli havanın emilmesini kanatların lars dönüşü sağlar.

b) Air Condition :

Kapalı yerlerin havalandırılmasında kullanıldığı gibi aynı zamanda serinleten bir araçtır.

İçindeki kirli havayı emer, dışardaki temiz havayı içeri verir. Ayrıca, kirli havayı özel klapelerden dışarı atar.

Kullanırken zaman zaman hava filtresini kontrol etmek ve temizlemek gerekir. Filtrenin yırtılmamasına dikkat etmelidir. Aracı broşürlerdeki bilgilere dayalı olarak kullanmak ve bakımını yapmak gerekir.

2. Taşınabilir havalandırıcılar :

a) Ventilator :

Serinletici olarak kullanılır. Aspiratörden farklı, bir yere monte edilme zorunluluğunun olmayışı, kanatların durumu ve dönüş yönünün aspiratörün tersi olmasıdır.

Ventilatörün elektrikli ve pille çalışan türleri vardır. Büyük yerlerde ise tavana asılarak kullanılan fırıldaklı ventilatörlerden yararlanır. Araç çalışırken yakınına oturarak serinlemek doğru değildir, baş ağrısına sebep olabilir.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

HAŞARATLARDAN KORUNMA

Ev ve giyim eşyalarımıza, yiyeceklerimize zararlı olan, hastalık ve pislik kaynağı sayılabilen haşaratlardan korunmak için, etkisiz kılma yollarını bilmek gereklidir.

Bu zararlı canlılardan korunmayı ise iki şekilde gerçekleştirmek mümkün olabilir.

1. Gereçler yardımı ile :

Haşarat ile olan savaşın ağırlık noktasını gereçler meydana getirmektedir.

a) Piyasada bulunan hazır gereçler :

Bunlar haşarenin cinsine ve özelliğine göre uygun şekilde hazırlanmış olup, toz, sıvı veya macun halinde bulunabilir. Tarifelerinin gerektirdiği şekilde ve özenle kullanıldıklarında istenen sonucu kolayca verebilir.

b) Pratik olarak hazırlanabilen gereçler :

Haşaretle savaşmak gerektiğinde birinci derecede piyasada satılmakta olanları kullanmak yerinde olur. Ancak, olanakların elvermediği durumlarda, bazı haşarat için etkili olabilecek gereçleri pratik olarak evde hazırlayarak kullanmak veya önlemler almakda mümkündür.

Örneğin : Hamamböceği için 5-6 adet patates haşlanıp, bir bardak toz şeker ve yarım bardak asit borik ile karıştırılarak ezildikten sonra küçük yuvarlaklar halinde gereken yerlere bırakılabilir. Pire, tahtakurusu, sinek, sivri sinek, hamamböceği gibi haşarat için de sinir sistemlerine etki ederek onları felce uğratan D.D.T. yi iki şekilde hazırlamak olanağı vardır.

Alkolle hazırlanışı :

1/2 Litre saf alkol (96 lik)

40 gr. saf D.D.T.

Şişedeki alkolün içine D.D.T. konup, mantarı sıkıca kapatılır ve şişe ara sıra çalkalanarak D.D.T. eriyinceye kadar bu işleme devam edilir. Böylece hazırlanan D.D.T. istenilen yerde kullanılır.

Alkolle hazırlanan D.D.T. özellikle kışık giyim eşyalarının güveden korunmasında kullanılır. Çünkü kokusu güzel olup, giyim eşyaları üzerinde leke bırakmaz.

Gazla Hazırlanışı :

1/2 Litre gaz

50 gr. saf D.D.T.

D.D.T. ve gaz bir şişeye konur. Mantarı sıkıca kapatıldıktan sonra D.D.T. eriyinceye kadar çalkalanır. Sivrisinek, bit, pire vb. haşaratı yok etmede kullanılır. Alkolle hazırlanan oranla daha etkilidir.

Bunlardan başka hoş kokulu bir süs bitkisi olup, kuruduktan sonra tülbent torbalar içinde çamaşırların arasında konan lavanta çiçeği, yünlülerin güveden korunmasında kullanılır. Aynı şekilde küçük tülbent torbalar içine konan tütün yaprağı da yünlülerin güveden korunmasında yararlı olabilir.

2. Alınacak önlemler yardımı ile :

Fareler için kapan kullanmak, delikleri alçı ve çimento ile kapamak; sinek ve sivrisinekler için pencerelere ince tel kafesler geçirmek, çöp kutularını temizlemek gibi önlemlerin alınması, korunmada gözönünde bulundurulması gereken önemli noktalar arasındadır.

— S O N —

TALİM VE TERBİYE KURULU KARARLARI :

Karar Sayısı : 126

Karar Tarihi : 15.7.1981

Konu : Türk İnkılap Tarihi ve Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi Programlarındaki değişiklik hk.

Kurulumuzun 27.4.1981 gün, 76 sayılı ve 8.6.1981 gün, 106 sayılı kararları ile kabul edilen, yüksek okullarda okutulacak "Türk İnkılap Tarihi" ile Ortaöğretim Kurumları ve Temel Eğitim II. Kademe Okullarında okutulacak "Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi" Müfredat Programlarında amaç, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu yüce önder Atatürk'ün devrinin öğretilmesi, İnkılap, ilke ve görüşlerinin benimsenerek kavratılması olduğundan; ayrıca, Genel Tarih ve Millî Güvenlik Bilgisi dersleri programlarında da 1938 yılından sonraki olaylara alt konular yer aldığında, sözü geçen İnkılap Tarihi Müfredat Programlarından 1938 yılından sonraki olaylarla ilgili konuların çıkarılması uygun bulunmuş, durumun Bakanlık Makamının onayına sunulması kararlaştırılmıştır.

Uygundur

15.7.1981

Hasan SAĞLAM

Millî Eğitim Bakanı

Ek-5: T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, Cilt: 46, 29 Ağustos 1983, Sayı: 2146

Sayfa ; 338

Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi

29 Ağustos 1983

IV. Ünite : Türkiye'de Madenler ve Enerji Kaynakları :

1. Madencilik Türkiye Ekonomisindeki Yeri.
2. Başlıca Madenlerimiz.
Demir,
Bakır,
Krom,
Boksit,
Bor Mineralleri,
Boraks,
Kükürt
Kurşun,
Çinko,
Civa,
Manganez,
Volfram,
Antimon,
Amyant,
Zımpara Taşı,
Barit,
Tuz ve Diğerleri.
3. Enerji Kaynaklarımız.
Taşkömürü,
Linyit,
Petroil,
Tabii Gaz,
Su Gücü,
Jeotermal Enerji,
Radyoaktif Mineraller ve Atom Enerjisi,
Güneş Enerjisi.

V. Ünite : Türkiye'de Endüstri :

1. Endüstrinin Kurulması İçin Gerekli Şartlar.
2. Türkiye'de Endüstrinin Kuruluş ve Gelişmesi.
3. Türkiye'deki Endüstri Kolları :
a. Besin Endüstrisi,
b. Tütün ve İspirtolu İçkiler Endüstrisi,
c. Dokuma, Deri ve Giyim Endüstrisi,
d. Maden Endüstrisi,
e. Makina Endüstrisi,
f. Kimya Endüstrisi,
g. Orman Ürünleri Endüstrisi,
h. Çimento, Cam, Seramik Endüstrisi vb..
4. Endüstrinin Türkiye Ekonomisindeki Yeri.

VI. Ünite : Türkiye'de Ulaşım :

1. Türkiye'de Ulaşımı Etkileyen Tabii ve Beşerî Şartlar.
2. Türkiye'de Kara Ulaşımı :
a. Karayolları,
b. Demiryolları.
3. Türkiye'de Deniz Ulaşımı.
a. Başlıca Liman ve İskelelerimiz,
b. Ticaret Filomuz.
4. Türkiye'de Hava Ulaşımı ve Hava Limanlarımız.

VII. Ünite : Türkiye'de Ticaret :

1. İç Ticaret.
2. Dış Ticaret.
a. Aldıklarımız,
b. Sattıklarımız.
3. Transit Ticareti.

VIII. Ünite : Türkiye'de Turizm :

- a. Türkiye'nin Dünya Turizmindeki Yeri,
- b. Turizmin Türkiye Ekonomisindeki Yeri,
- c. El Sanatları.

II. BÖLÜM**ÜLKELER**

Ülkeler incelenirken aşağıdaki hususlar gözönünde bulundurulacaktır.

A. Kıtalar ve coğrafi bölgeler incelenirken, bölgenin yeri belirtildikten sonra tabiat şartlarına, beşerî ve ekonomik hayat üzerindeki etkileri oramında değinilecektir.

B. Programdaki ülkelerin yeri belirtilerek, beşerî ve ekonomik coğrafyası hakkında kısa ve öz bilgiler verilecek, ekonomik etkinlikleri bakımından Türkiye ile karşılaştırmalar yapılacaktır. Ülkemizle tarihî, kültürel, ekonomik ve siyasi ilişkileri bulunan ülkeler üzerinde yeterince durulacaktır. Bu arada Türklerin bulunduğu yerler belirtilecektir.

I. Ünite : Avrupa'nın Başlıca Ülkeleri :

1. Güney Avrupa :
İtalya.
2. Orta Avrupa :
Federal Almanya,
İsviçre.
3. Batı Avrupa :
Fransa,
İngiltere,
Hollanda.
4. Kuzey Avrupa :
İsveç,
Norveç.

II. Ünite : Yeni Dünya Karaları :

1. Kuzey Amerika :
Amerika Birleşik Devletleri
Kanada.
2. Güney Amerika :
Brezilya.
3. Avustralya :

III. Ünite : Milletlerarası Kuruluşlar ve Türkiye :

1. Birleşmiş Milletler.
2. NATO.
3. Varşova Paktı.
4. OECD.
5. Avrupa Konseyi.
6. Avrupa Ekonomik Topluluğu (Ortak Pazar-AET).
7. COMECON.

TALİM VE TERBİYE BAŞKANLIĞINDAN

Karar Sayısı : 108

Karar Tarihi : 8.7.1983

Konu : Ortaöğretim kurumları Tarih programının kabulü.

Ortaöğretim kurumları Tarih programının bağlı örneğine göre kabulü ile 1983-1984 öğretim yılında uygulamaya konulması hususunun Bakanlık Makamının onayına sunulması kararlaştırıldı.

OLUR

8.7.1983

Hasan SAĞLAM
Millî Eğitim Bakanı

ORTAÖĞRETİM KURUMLARI
TARİH PROGRAMI

AMAÇ :

Öğrencilere;

1. Tarih boyunca kurulmuş büyük medeniyetler, insanlığa hizmet etmiş milletler ve devlet adamları hakkında genel bir tarih kültürü kazandırırken, Türk tarihine, kültür ve medeniyetine geniş ölçüde yer vererek, Türk milletinin dünya tarihindeki önemi, milletler ailesi içindeki şerefli geçmişini ve yerini, insanlığa yaptığı hizmetleri, dünya kültür ve medeniyetinin gelişmesindeki büyük payını öğretip kavratmak, onların millî duygularını daha bilinçli ve köklü kılmak;

2. Türk milletinin zekâ ve kabiliyetini, çalışkanlığını, ilim ve sanatseverliğini, estetik zevkini, insanlık duygusunun yüceltini benimsetmek ve bu üstün özelliklerin davranış haline gelmesini sağlamak;

3. Tarihte büyük medeniyetler kurmuş, köklü bir geçmişe sahip büyük bir milletin evlâdı olduklarının sorumluluğunu duyurmak; gelecek için ümit ve güven vererek Türk milletine, dünya milletleri içinde layık olduğu yeri sağlama ve Atatürk'ün di-

rektileri uyarınca "Millî kültürümüzü muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkarma" yolunda durmadan çalışmaları, sürekli bir çaba göstermeleri ve bu uğurda her fedakârlığı göze alabilmeleri gerektiği bilincini vermek;

4. Bugünü daha iyi değerlendirebilmeleri için geçmiş çağlardaki sosyal, ekonomik ve siyasî olayların sebepleri ve sonuçları üzerinde, günümüzle kıyaslama yaparak düşünme, araştırma ve muhakeme etme yeteneğini geliştirmek;

5. Atatürk'ün "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" ilkesinin ve devletimizin bağımsızlığının ancak yurt ve millet bütünlüğümüzün bozulmasına fırsat vermemek ve güçlü olmakla devam ettirilebileceği gerçeğini kavratmak;

6. Tarihî olaylara yön veren kişilerin, yerinde ve zamanında gösterdikleri uzak görüşlülük, yüksek kavrayış, cesaret, fedakârlık ve kahramanlıkları veya uzağı göremeyişleri ve bilinçsiz davranışları sebebiyle olayların ve tarihin akışını nasıl etkilediklerini göstermek;

7. Toplumı yönlendiren Atatürk ve diğer Türk büyüklerinin sadece millî değil, evrensel yönlerini de kavratmak ve takdir ettirmek; milletimize düşen insanlık görevleri bulunduğunu belirtmek ve onlarda insanlığa sevgi, saygı ve hizmet verme duygusunu uyandırmak;

8. Millî bağımsızlığımızın ve demokrasinin değerini kavratmak; yurt ve millet bütünlüğümüzü koruma, millî çıkarlarımızı ve demokrasiyi üstün tutma bilincini ve davranışını kazandırmak;

9. Geçmişle içinde bulunduğumuz zaman arasında bağlantı kurdurup gün geçtikçe daha da çoğalarak karmaşık hale gelen yurt ve dünya sorunlarını iyi değerlendiren, sorunlar yaratmak yerine sağduyu ile hareket ederek onlara çözüm getirebilen; millî, manevî ve maddî değerlerimize yürekten bağlı bir kişilik kazandırmaktır.

ACIKLAMALAR :

Dersin işlenişinde;

1. Tarih öğretiminin, Türk Millî Eğitiminin amaçlarını gerçekleştirmedeki yeri ve önemi gerçek anlamda kavratılacak, tarih kültürünün, fen ve toplum bilimleriyle uğraşanlara da ışık tutarak onların düşünce ufuklarını genişleteceği açıklanacak; Atatürk'ün bu gerçekleri bilen bir kişi olarak tarih öğretimine, özellikle Türk tarihine verdiği önem belirtilecektir.

2. Tarihî olayların, sosyal, hukukî, ekonomik, dinî, fikrî sorunlar bütünü olduğu öğretilcektir.

3. Kültür ve medeniyetlerle ilgili konular işlenirken, medeniyetin, insanlığın ortak malı olduğu açıklanacak, çağdaş dünyamıza yaptığı etkiler vurgulanacaktır.

4. Müfredat programının amaç ve konularından da anlaşılacağı gibi tarih dersinin temelini Türk ve Türkiye tarihi oluşturmaktadır. Ancak, teferuatlı bir siyasî tarih anlayışı yerine, daha çok kültür ve medeniyet tarihimiz üzerinde durulacaktır.

5. Diğer milletlerin tarihleri işlenirken de aynı uygulama esas olacak; konulara Türk ve dünya tarihi açısından önemleri ölçüsünde ağırlık verilecek ve gerektiğinde Türk tarihi ile karşılaştırmalar yapılacaktır.

6. Türk milletinin başarıları gözönüne getirilecek, milletimizin geleceğine güvenen, üstün ahlak değerlerini benimsemiş, hürriyet ve demokrasi anlayışını kavramış, millî bilince sahip, aydın, uyanık, sorumluluk almaya kararlı vatandaşlar yetiştirme görevi ön planda tutulacaktır.

7. Türklerin tarihte ve tarihin akışı üzerinde oynadıkları büyük rol, vurgulanarak, çeşitli zamanlarda ve yerlerde ayrı ayrı devletler kurmalarına rağmen, kendilerine özgü kültür ve medeniyetlerini bozmadıkları, gittikleri yerlerde de yaydıkları ve günümüze kadar uzanan millî bir kültür meydana getirdikleri belirtilecek; bu arada insanlığa, İslâm kültür ve medeniyetinin gelişmesine, yayılmasına yaptıkları hizmetler anlatılacaktır.

8. Atalarımızın, yurdumuzu ve milletimizi, yüceltmek, geliştirmek ve gerektiğinde savunmak için ne kadar çok emek ve çaba harcadıkları ve onlara ne kadar borçlu olduğumuz örneklerle belirtilecek; öğrencilerde atalarımızdan bize miras kalan ve geleceğimiz için çalışkanlık, cesaret, güçlükleri yenme, fedakârlık ve onurluluk gibi meziyetlerin devam ettirme bilinci uyandırılacaktır.

9. Büyük devletler, imparatorluklar kurmuş ve medeniyetler yaratmış, şanlı zaferler kazanmış milletimizin, zaman zaman büyük şanssızlıklara, haksızlıklara da uğramış olduğuna, fakat tarihin derinliklerinden gelen ve büyük bir millet olmanın verdiği güçle olağanüstü canlılık kudreti gösterdiğine, tarihten ve doğuştan gelen yetenekleriyle her zaman dimdik ayakta durduğuna öğrencilerin dikkatleri çekilecektir.

10. Öğrencilere, Türk devletinin devamlılığı gerçeği vurgulanacak; Cumhurbaşkanlığı forsunun anlamı, yeri geldiğinde açıklanacaktır.

11. Osmanlı Devletinin duraklama, gerileme ve çöküş devirleri incelenirken, bunların sebepleri, tarihî gerçekler doğrultusunda ve açıkça gözler önüne serilecek; ancak o devirlerde yaşamış Türk büyüklerinin, siyasî, kültür ve medeniyet tarihimiz açısından yaptıkları hizmetler övgüyle anlatılacaktır.

12. Siyasî olayların seyrinden çok sebep-sonuç ilişkileri üzerinde durulacak; teferuat sayılabilecek tarihlerle yer ve kişi isimleri ezberletilmeyecektir.

13. Dünyanın değişik bölgelerinde, aynı çağda meydana gelen tarih olaylarının, insanların düşüncesi ve yaşayışlarına etkileri ve daha sonraki toplumlarda meydana getirdiği değişiklikler üzerinde durulacaktır.

14. Olaylar anlatılırken, benzer dünya olayları da gözönünde bulundurularak bunlar arasında sebep-sonuç ilişkileri yönünden karşılaştırma yapılacaktır, tarihte birçok sorunun birbiriyle bağlantılı olduğuna öğrencilerin dikkati çekilecektir.

15. 18. ve 19. yüzyıllarda Avrupa'da meydana gelen sosyal ve siyasî nitelikteki olayların, toplum yapısıyla ilişkileri anlatılacaktır; bu olayların sonucunda ortaya çıkan fikirlerin Osmanlı İmparatorluğunu da etkileyerek devlet bünyesinde ve toplumda birtakım yenileşme hareketlerini başlattığı, çağdaş hukuk düzenine ve demokrasiye geçişin ilk temellerinin atıldığı belirtilecektir.

16. 20. yüzyılın ilk yarısında yurttan ve dünyada meydana gelen olaylardan söz edilirken, devletlerarası siyasî ve ekonomik çıkar çatışmalarının dünya tarihini nasıl etkilediği, devletlerarası tabloyu nasıl değiştirdiği açıklanacak; batılı büyük devletlerin blokları, Türk milletinin bu blokları karşı karşıya varolma savaşının ve demokrasiyi kurma yolunda gösterdiği çabaların önemi belirtilecek, öğrencilere millî bağımsızlığımıza ve demokrasiye sahip çıkma bilinci aşılanacaktır.

17. Öğrencilere, yurttaşlık ödevleri kavratılacak, yurt ve cumhuriyet sevgisi, kanun ve nizam duygusu telkin edilecektir.

18. Coğrafi etmenlerin ve ülkelerin jeopolitik durumunun bu bölgelerde kurulan medeniyetleri nasıl etkilediği, tarihî olayların akışını değiştirmedeki rolleri örneklerle açıklanacak; bu arada yurdumuzun jeopolitik konumuna da dikkat çekilecek bu durumun Türk ve dünya tarihi açısından önemi belirtilecektir.

19. Türk İnkılabının başlangıcı ile ilgili olan Osmanlı İmparatorluğunun durumu, devlet adamları ve devlet kurumları konuları işlenirken; Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi Müfredat Programının başında yer alan "ACIKLAMALAR"daki, konu ile ilgili hususlara bağlı kalınmasına özen gösterilecektir.

20. Kendi tarihimizdeki ünlü devlet adamları, kahramanlar, ıslahatçılar veya başka kavim ve milletlerin "Büyük" ünvanını almış krallar ve imparatorları ile Atatürk'ün kişiliği; onların bıraktığı eserlerle, inkılabımızın yenilikleri karşılaştırılacak, bu karşılaştırma yapılırken kişiler ve kurumlar bulundukları zamana göre değerlendirilecek, Atatürk'ün 20. asırdaki üstün kişiliği vurgulanacak ve İnkılabının eşsizliği belirtilecektir.

21. İkinci Anayurdumuz olan Türkiye'nin tarihinde dönüm noktasını oluşturan Malazgirt ve Miryokefalon savaşları anlatılırken Kurtuluş Savaşı'mızın sonundaki Büyük Taarruz ve Başkumandanlık Meydan Muharebesinin önemine de değinilecektir.

22. Anadolu'nun fethi konusunda, bugünkü yurdumuzun Bizanslılardan alınışını anlatılırken, Anadolu'da Bizans boyunduruğu altında yaşamış olan Ermenilerle bir sorunumuzun olmadığı üzerinde durulacak; son zamanlarda dış güçlerle desteklenip yabancı ülkelerde elçilik ve müşavirliklerimizde giriştikleri kanlı cinayetler karşısında Türk milletinin, belirli terör odaklarına düşünlülen siyasî oyunların tuzağına düşmeyeceği açıklanacak; Türk milletinin her zaman olduğu gibi davasındaki haklılığının kabulünü sabırla beklediği belirtilecek; yaratılmak istenen olaylar, Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük derslerinde işlenen

ve bu konu ile ilgili kısımların ışığı altında değerlendirilecektir.

23. Tarihimizde gurur duyduğumuz kahramanlıklar anlatılırken yerine göre, En Büyük Kahraman Atatürk ile ilişki kurulacaktır.

24. 1683 yılındaki Viyana bozgunu ve ardarda başlayan yenilgilerimiz açıklanırken Osmanlı topraklarındaki geri çekilmenin Sakarya Meydan Muharebesi ile son bulduğu ve Türk milletinin ters giden talihinin, Büyük Kurtarıcımız Atatürk ile değiştiği açıklanacaktır.

25. Kanunî Sultan Süleyman zamanında bir lütuf olarak Fransızlara verilen kapitülasyonlardan bahsedilirken, daha sonra devletimizin ekonomik yönden sömürülmesine yol açan bu anlaşmanın Lozan Barış Antlaşması ile kaldırıldığı üzerinde durulacaktır.

26. Osmanlı İmparatorluğunda yapılan ıslahat hareketleri bilhassa II. Mahmut zamanındaki yeniliklerle Tanzimat ve Meşrutiyet devirlerindeki değişiklikler açıklanırken, bu değişiklikler ve düzenlemeler Atatürk İnkılabı'nın getirdiği yeniliklerle karşılaştırılacak ve Atatürk'ün inkılâpçı kişiliği önemle belirtilecektir.

27. Kültür ve sanat hareketleri üzerinde durulurken; Cumhuriyet Devri kültür ve sanatımızla karşılaştırmalar yapılacak, Atatürk zamanında başlatılan bu tür yeniliklerin değeri kavratılacaktır.

28. Bütün bunlarla beraber İnkılâp Tarihimizin temelinde bulunan genel tarihimize ilgili konuların giriş, sonuç bölümleriyle bağlantı kurulacak kısımlarında yerine göre, Atatürk'ün büyüklüğü ve İnkılâbındaki etkinlikler belirtilecektir.

29. Tarihî olayların kuru bir anlatım biçimiyle ve kalıplaşmış kronolojik olaylar zinciri halinde öğrenciye aktarılmasından, ezberletilmesinden, öğretmeni ve öğrenci çoğunluğunu pasif durumda bırakan öğrenci takrirlerinden kaçınılacak; bunun yerine soru-cevap, diyalog, grup çalışmaları ve yerine göre etkin takrir yöntemiyle öğrenci çoğunluğunun derse iştiraki sağlanıp önemli görülen konular tarihî menkıbe, hatıra, şiir ve fıkralarla zenginleştirilmek suretiyle derse ilgileri çekilecektir.

30. Konular harita üzerinde işlenecek, olayların plânları ve krokipleri çizilecek, gerektiğinde konularla ilgili olan ve Millî Eğitim Bakanlığı'na okullara tavsiyesi uygun görülen kitap, ansiklopedi, dergi ve broşür gibi kaynaklar ile varsa film ve slaytlardan yararlanılacaktır.

31. Çevredeki tarihî yer, anıt ve eserler gidilip görülecek, müzelerdeki tarihî eser ve belgeler gösterilecek öğrencilerin geçmişini kolaylıkla gözününe getirmelerine ve böylece yapıcı ve yaratıcı çalışmalarını için malzeme edinmelerine imkân ve fırsat verilecektir.

32. Eski eserlerle anıtların birer tarihî belge olduğuna öğrencilerin dikkati çekilecek, bunları yıkmaktan, bozulmaktan ve yabancı ellere geçmekten korunmanın millî bir görev olduğu fikri aşılanacaktır.

33. Sınıflardaki ünite sayısı toplamı bir bütün kabul edilerek, ünitelerin herbirine yaklaşık olarak aşağıda gösterilen şekilde ağırlık verilecektir.

Ünite	I. Sınıf	II. Sınıf	III. Sınıf
I	%8	%21	%25
II	%5	%7	%7
III	%20	%29	%28
IV	%5	%8	%35
V	%25	%35	%5
VI	%12	—	—
VII	%25	—	—
Toplam	%100	%100	%100

KONULAR:

LİSE I

I. Ünite : Tarihe Giriş :

A. Tarihin Tanımı, Konusu, Tarihe Yardımcı Bilimler, Tarih Öğretiminin Önemi (Türk tarihini öğrenmenin gerekliliği üzerinde özellikle durulacaktır.)

B. Tarihin Başlangıcı ve Devirleri.

1. Tarih Öncesi Devirler.

2. Tarih Devirleri.

C. Tarihte Takvime Başlangıç ve Türklerin Bugüne Kadar Kullandıkları Takvimler.

II. Ünite : Türklerin Anayurdu (İlk Yurdu) ve Göçler :

(Türklerin İlk Yurdu "Orta Asya" ve Göçler.)

A. Anayurdun (İlk Yurdun) Sınırları ve Anayurtta (İlk Yurtta) Kurulan İlk Medeniyetler.

B. Göçler ve Göçlerden Sonra Anayurdun (İlk Yurdun) Durumu.

III. Ünite : Asya ve Mısır'da Kurulan İlk Medeniyetler :

(Buralarda kurulan devletlerin siyasi tarihlerine sadece kuruldukları yer ve kurucuları açısından yer verilecek; daha çok medeniyetleri ve özellikle Anadolu medeniyeti üzerinde durulacaktır.)

A. Çin ve Hint Medeniyetleri.

B. İskit Medeniyeti.

C. Mezopotamya Medeniyeti.

D. Mısır Medeniyeti.

E. İran Medeniyeti.

F. Anadolu Medeniyeti (Truva, Alışar, Alacahöyük ve yazılı döneme geçişten sonraki ilk medeniyetler Hititler-Frigler-Lidyalılar-Urartular-İyonlar.)

G. Fenike ve İbrani Medeniyeti.

IV. Ünite : Ege ve Roma Medeniyetleri :

(Siyasi tarihlerine sadece kuruldukları yer ve kurucuları açısından yer verilecek, özellikle medeniyetleri işlenecektir.)

A. Ege Medeniyeti (Girit, Miken, Yunan Medeniyetleri.)

B. Büyük İskender ve Hellenistik Dönem Medeniyeti.

C. Roma Medeniyeti (Hristiyanlığın doğuş ve yayılışına da yer verilecektir.)

V. Ünite : İslâmiyetten Önce Kurulan Türk Devletleri :

A. Türk Adının Anlamı ve Kökeni.

B. Hunlar :

1. Asya Hunları.

2. Kavimler Göçü, Sebepleri, Sonuçları ve Avrupa Hunları.

C. Göktürkler.

D. Uyğurlar.

E. Diğer Türk Devletleri : (Bu devletlerin ne zaman, nerede kuruldukları, ne zaman ve kimler tarafından yıkıldıkları işlenecektir.)

1. Kırgızlar.

2. Sibirler.

3. Akhunlar.

4. Avarlar.

5. Hazarlar.

6. Bulgarlar.

7. Türgişler.

8. Karluklar.

9. Macarlar.

10. Peçenekler.

11. Uz'lar (Oğuzlar)

12. Kumanlar.

IV. Ünite : İslâmiyetten Önce Kurulan Türk Devletlerinde Kültür ve Medeniyet :

A. Devlet ve Toplum Yapısı. (Devlet teşkilâtı, örfleri ve adetleri işlenecektir.)

B. Ordu.

C. Din ve İnanış.

D. Hukuk.

E. Dil, Edebiyat (İlk Türk yazıtlarına yer verilecektir.)

F. Sanat.

G. Ekonomi ve Ticaret.

VII. Ünite : İslâm Tarihi :

A. İslâmiyetten Önce Ortadoğu'nun siyasi durumu.

(Teferruata girmeden genel durumları itibarıyla yer verilecektir.)

1. Bizans İmparatorluğu.

2. Sasanîler.
3. Arap Yarımadasındaki Devletler.
- B. İslâmîyetten Önce Arap Yarımadasında Kültür ve Medeniyet.
  1. Sosyal ve Ekonomik Hayat.
  2. Devlet Yönetimi.
  3. Dil ve Edebiyat.
  4. Din ve İnanış.
- C. İslâmîyetin Doğuşu ve Gelişmesi.
  1. Hz. Muhammed'in Hayatı.
  2. İslâmîye'nin Doğuşu, Esasları ve Hicret.
  3. Hz. Muhammed'in Seferleri ve son zamanları.
  4. Dört Halife Devri.
  5. Emevîler, Abbasîler ve Endülüs Emevîleri. (Siyasî tarihlerine bu zamandaki Türk-Arap ilişkileri yönünden ağırlık verilecektir.)
  6. Abbasîler Devrinde Türklerin Etkinliği ve Hizmetleri.
- D. İslâm Kültür ve Medeniyeti (Türklerin İslâm kültür ve medeniyetine etkileri, hizmetleri üzerinde önemle durulacaktır.)
  1. Devlet Yönetimi.
  2. Ordu.
  3. Eğitim - Öğretim.
  4. Dil, Edebiyat ve Bilim.
  5. Sosyal ve Ekonomik Hayat.
  6. Sanat.
  7. İslâm Kültür ve Medeniyetinin Dünya Kültür ve Medeniyetindeki Yeri.

LİSE II

- I. Ünite: Türklerin İslâmîyete Girişleri ve İlk Türk-İslâm Devletleri:
  - A. Türklerin İslâmîyete Girişleri ve Talas Savaşı.
  - B. İlk Türk-İslâm Devletleri. (Büyük Selçuklu İmparatorluğu dışındakiler ana hatlarıyla işlenecek, bu arada Samanoğulları devleti de anlatılacaktır.)
    1. Karahanlılar.
    2. Gazneliler.
    3. Tulunoğulları, Aksitler.
    4. Büyük Selçuklu İmparatorluğu.
      - a) Oğuzlar.
      - b) Büyük Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu ve Genişlemesi.
      - c) Dağılışı (İmparatorluğun dağılışındın sonra ortaya çıkan Horasan, Irak, Suriye, Kirman, Anadolu Selçukluları ve Atabeylikler Sadece kuruldukları yerler ve isimleri açısından belirtilecektir.)
  - C. İlk Türk-İslâm Devletlerinde Kültür ve Medeniyet.
    1. Devlet Yönetimi.
    2. Ordu.
    3. Sosyal ve Ekonomik Hayat.
    4. İlim ve Kültür.
    5. Dil ve Edebiyat.
    6. Sanat.
- II. Ünite: Ortaçağda Avrupa:
  - A. Kilise ve Papalık.
  - B. Feodalite.
  - C. Fikir ve Sanat Hareketleri. (Türk-İslâm kültürü ile mukayese olarak anlatılacak, bu arada Bizans kültür ve medeniyetine de yer verilecektir.)
  - D. Haçlı Seferleri.
    1. Sebepleri.
    2. I., II., III., IV. Haçlı Seferleri.
    3. Türk ve Dünya Tarihi Açısından Önemli Sonuçları.
- III. Ünite: Türkiye Tarihi:
  - A. Anadolu'ya İlk Türk Akınları (1071 tarihine kadar)
  - B. Türklerin Anadolu'yu Yurt Edinmeleri (Malazgirt Savaşı'nın önemi vurgulanacaktır.)
  - C. Anadolu'da İlk Türk Beylikleri: Saltuklular, Mengücekli-ler, Danişmentliler, Artuklular, (Bunların kuruldukları yer ve Türklerin Anadolu'ya yerleşmeleri üzerinde durulacaktır.)

D. Anadolu Selçuklu Devleti.

1. Anadolu Selçuklu Devletinin Kuruluş ve Gelişme Devri (Miryokefalon Savaşı'nın önemi vurgulanacaktır.)
2. Anadolu Selçuklu Devletinin Dağılışı. (Kösedağ Savaşı'nın önemi vurgulanacaktır.)
3. Anadolu Selçuklu Beylikleri Dönemi (Osmanlı, Karaman, Germiyan, Karesi, Hamitoğulları, Menteşeoğulları, Çandarlıoğulları, Aydınoğulları, Saruhanlıoğulları ve diğer beylikler.)
4. Anadolu Selçukluları ve Beylikler Döneminde Türk Denizcililiği.
5. Anadolu'da Selçuklu ve Beylikler Dönemi Türk Medeniyeti.
  - a) Devlet Yönetimi.
  - b) Sosyal ve Ekonomik Hayat.
  - c) Din.
  - d) Fikir, Dil ve Edebiyat.
  - e) Sanat.

IV. Ünite: Orta Asya ve Yakın Doğuda Kurulan Diğer Devletler: (Kuruldukları zaman, yer ve kurucuları belirtilecek, kültür ve medeniyetlerine ise daha geniş yer verilecektir.)

1. Fatimîler.
2. Eyyubîler.
3. Memlükler.
4. Harzemşahlılar.
5. Moğol İmparatorluğu.
6. Timur İmparatorluğu (Hindistan'da kurulan Türk Babür İmparatorluğu da Timur İmparatorluğu ile birlikte işlenecektir.)
7. Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleri.

V. Ünite: Osmanlı Devleti. (Kuruluştan Fatih Dönemine Kadar)

- A. Osmanlı Devletinin Kuruluş Döneminde Anadolu ve Balkanlar'ın Genel Durumu.
  1. Anadolu'nun Durumu.
  2. Balkanlar'ın Durumu.
- B. Osmanlı Devletinin Kuruluş Dönemi.
  1. Osmanlıların Menşei.
  2. Devletin Kuruluşu.
  3. Rumeli'ye Geçiş ve Anadolu'da Yayılma Siyasetinin Başlaması. (Osman Bey, Orhan Bey, I. Murat dönemleri)
  4. Yıldırım Beyazıt Dönemi.
    - a) Anadolu'da Türk Birliğini Kurma Çalışmaları.
    - b) Balkanlar'da Gelişme.
    - c) Ankara Savaşı, Sonuçları ve Fetret Devri.
  5. Devlet Hakimiyetinin ve Ülke Bütünlüğünün Yeniden Sağlanması. (Çelebi Mehmet, II. Murat dönemleri.)
- C. Kuruluş Döneminde Osmanlı Kültür ve Medeniyeti.
  1. Devlet Yönetimi.
  2. Toprak Yönetimi.
  3. Maliye.
  4. Ordu.
  5. Eğitim - Öğretim, Kültür, Dil ve Edebiyat.
  6. Hukuk.
  7. Sosyal ve Ekonomik Hayat.
  8. Sanat.

LİSE III

- I. Ünite: Osmanlı İmparatorluğu (XVII. Yüzyıla Kadar):
  - A. İmparatorluğa Geçiş ve Yükselme Devri.
    1. Fatih Dönemi.
      - a) İstanbul'un Fethi, Sebepleri, Türk ve Dünya Tarihi Açısından Önemli Sonuçları.
      - b) Batıda Gelişme.
      - c) Anadolu'da Gelişme.
      - d) Denizlerde Gelişme.
  2. II. Beyazıt Dönemi.
    - a) Cem Olayı.
    - b) Osmanlı-Memlük, Osmanlı-İran, Osmanlı-Venedik ilişkileri.

3. Yavuz Sultan Selim Dönemi.
a) Yavuz'un Devlet'in Başına Geçmesi.
b) İran Seferi.
c) Mısır Seferi ve Halifeliğin Osmanlılara Geçmesi.
(Yavuz Sultan Selim'in doğu siyaseti vurgulanacaktır.)

4. Kanunî Dönemi.
a) İç İsyanlar.
b) Batıda Gelişmeler, Osmanlı - Fransız ilişkileri ve Kapitülasyonlar.
c) Doğuda Gelişmeler.
d) Denizlerde Gelişmeler.

5. Diğer Siyasî Gelişmeler ve Sokullu Mehmet Paşa (Bu dönemdeki savaşlar, antlaşmalar ve diğer olaylar teferuata girilmeden özellikle sebep - sonuç ilişkileri yönünden işlenecek ve konulara Türk tarihindeki önemleri oranında ağırlık verilecektir.)

B. Osmanlı Kültür ve Medeniyeti.

1. Devlet Yönetimi.
2. Memleket Yönetimi.
3. Toprak.
4. Maliye.
5. Ordu ve Donanma.
6. Hukuk.
7. Eğitim - Öğretim.
8. Dil ve Edebiyat.
9. İlim, Kültür.
10. Sosyal ve Ekonomik Hayat.
11. Sanat.

II. Ünite : XV. ve XVI. Yüzyıllarda Avrupa :

- A. Devletler Tablosuna Genel Bir Bakış.
B. Önemli Olaylar, Fikir ve Sanat Hareketleri.
1. Yeni Buluşlar.
2. Coğrafya Keşifleri, Sebepleri ve Sonuçları.
3. Rönesans, Sebepleri, Yayılışı ve Sonuçları.
4. Reform, Sebepleri, Yayılışı ve Sonuçları.

III. Ünite : XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu ve Avrupa :

A. XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu (Duraklama Devri)

1. Osmanlı İmparatorluğunun Genel Durumu.
2. Dış ilişkiler : Osmanlı - İran, Osmanlı - Avusturya, Osmanlı - Lehistan, Osmanlı - Venedik ilişkileri. (Daha çok sebep - sonuç ilişkileri yönünden işlenecektir.)
3. İç İsyanlar, Sebepleri, Nitelikleri ve Sonuçları (İstanbul İsyanları, Anadolu'da Celâli İsyanları ve Eyalet İsyanları.)
4. İslahat Hareketleri ve Bunların Karakterleri (Kuyucu Murat Paşa, II. Osman (Genç Osman), IV. Murat, Tarhuncu Ahmet Paşa, Köprülüler Devri.)

B. XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu. (Gerileme Devri.)

1. Dış ilişkiler : Osmanlı - Rus, Osmanlı - Venedik, Osmanlı - Avusturya, Osmanlı - İran, Osmanlı - Fransız ilişkileri (Daha çok sebep - sonuç ilişkileri yönünden işlenecektir.)
2. İslahat Hareketleri ve Bunların Karakterleri (Lâle Devri, I. Mahmut, III. Mustafa, I. Abdülhamit ve III. Selim.)

C. XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Kültür ve Medeniyeti.

1. Devlet Yönetimi.
2. Toprak Yönetimi.
3. Ordu ve Donanma.
4. Maliye.
5. Eğitim - Öğretim.
6. Bilim ve Teknik.
7. Dil, Edebiyat.
8. Sosyal ve Ekonomik Hayat.
9. Sanat.

D. XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Avrupa ve Amerika.

1. Devletler Tablosuna Genel Bir Bakış.
2. Amerika Birleşik Devletlerinin Kuruluşu.
3. Fransız İhtilâli, İhtilâlin Sebepleri ve Sonuçları.
4. Fransız İhtilâli'nin Osmanlı İmparatorluğuna Etkileri.
5. Avrupa'da Bilim ve Sanat.

IV. Ünite : XIX. Yüzyıldan I. Dünya Savaşı Sonuna Kadar Osmanlı İmparatorluğu ve Avrupa :

A. Avrupa'daki Sosyal Gelişmeler (1830 ve 1848 İhtilâlleri)

B. Osmanlı İmparatorluğunda Siyasî Gelişmeler.

1. Osmanlı - Fransız - İngiliz ve Rus ilişkileri.
2. 1806 - 1812 Osmanlı - Rus Savaşı.
3. Kabakçı İsyanı ve Alemdar Mustafa Paşa.
4. Sırp İsyanı.
5. Yunan İsyanı.
6. 1828 - 1829 Osmanlı - Rus Savaşı.
7. Mısır ve Boğazlar Sorunu.
8. Kırım Savaşı.

C. Osmanlı İmparatorluğunun Dağılması.

1. Panislavizm Hareketleri, 1877 - 1878 Osmanlı - Rus Savaşı ve Berlin Kongresi.
2. Dağılma Hareketleri Sırasında Yaratılan Ermeni Sorunu.
3. Kıbrıs, Tunus ve Mısır'ın Elimizden Çıkması.
4. Doğu Rumeli Sorunu ve Bulgaristan Kralığının Kurulması.
5. Girit Sorunu ve Osmanlı - Yunan Savaşı.
6. Bosna - Hersek'in Elimizden Çıkması.
7. Trablusgarp ve Balkan Savaşları. (Sebepleri ve sonuçları üzerinde durulacaktır.)

8. I. Dünya Savaşı.

- a) Savaş Öncesi Siyasî Durum ve Savaşın Sebepleri.
- b) Osmanlı Devletinin Savaş Girmesi ve Cephele (Çanakkale muharebeleri ve Mustafa Kemal'in bu muharebelerdeki başarıları üzerinde önemle durulacaktır.)
- c) Savaşın Sonuçları (Kurtuluş Savaşı'nın başlamasına kadar geçen olaylar da bu bölümde işlenecektir.)

D. İslahat Hareketleri.

1. II. Mahmut Dönemi İslahatı.
2. Tanzimat Fermanı.
3. İslahat Fermanı.
4. I. ve II. Meşrutiyet.

E. XIX. Yüzyıl Osmanlı Kültür ve Medeniyeti.

1. Devlet Yönetimi.
2. Toprak Yönetimi.
3. Maliye.
4. Ordu ve Donanma.
5. Hukuk.
6. Eğitim - Öğretim.
7. Dil, Edebiyat ve Kültür.
8. Sosyal ve Ekonomik Hayat.
9. Sanat.

V. Ünite : II. Dünya Savaşı :

- A. Savaş Öncesi Siyasî Durum ve Savaşın Sebepleri.
- B. Savaşın Başlaması ve Türkiye'nin Tutumu.
- C. Savaşın Sonuçları.
- D. Atatürk'ün II. Dünya Savaşı Öncesinde, Bu Savaş Hakkındaki Görüşleri.

TALİM VE TERBİYE BAŞKANLIĞINDAN

Karar Sayısı : 109

Karar Tarihi : 8.7.1983

Konu : Ortaöğretim Kurumları Tarih ders kitaplarının yarışma yolu ile yazdırılması.

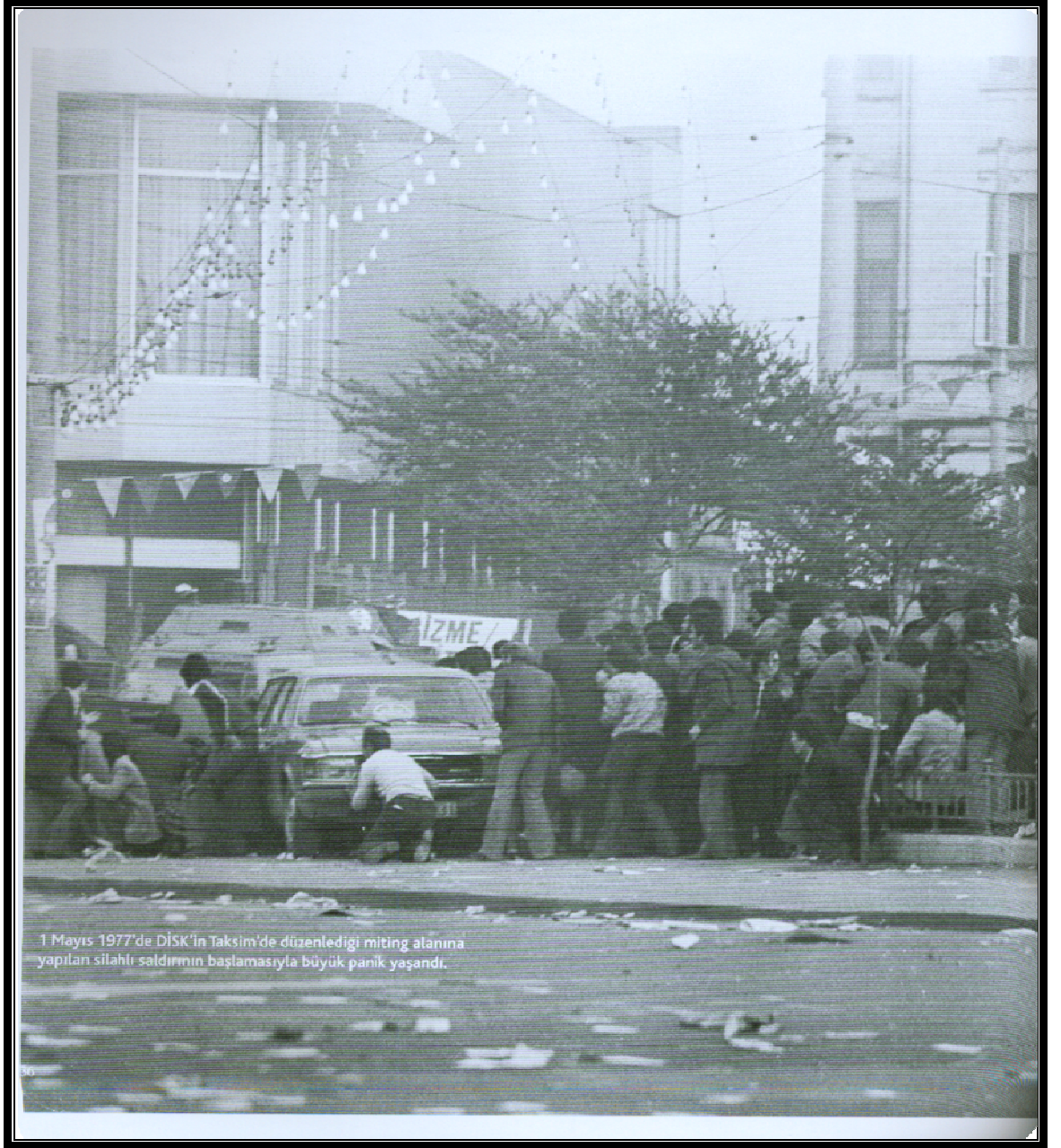
Ortaöğretim kurumları Tarih ders kitaplarının ekli şartname hükümleri uyarınca yarışma yolu ile yazdırılması hususunun Bakanlık Makamının onayına sunulması kararlaştırıldı.

OLUR

8.7.1983

Hasan SAĞLAM
Millî Eğitim Bakanı

Resimler

1 Mayıs 1977 olaylarından bir görüntü.

1 Mayıs olayları sırasında hayatını kaybedenler.

1 Mayıs 1977 İşçi Bayramı'ndan genel bir görüntü.

Suikast sonucu öldürülen Abdi İpekçi'nin cenaze töreninden bir görüntü.

Beyazıt Meydanı'nda karşıt görüşlü öğrenciler arasında çıkan olaylardan bir görüntü.

**YILDIRIM
BASKI**

BÜTÜN YURTTA SIKIYÖNETİM İLAN EDİLDİ

Ordu yönetime el koydu

Orgeneral Kenan Evren Genelkurmay ve Milli Güvenlik Konseyi Başkanı

**Hükümet ve Parlamento feshedildi,
Siyasal partilerin faaliyetleri durduruldu.
Parlamentarlerin dokunulmazlıkları
kaldırıldı. Saat 05.00'ten itibaren sokağa
çıkma yasağı başladı**

**Genelkurmay Başkanı Evren'in başkanlığında Kara,
Hava, Deniz Kuvvet Komutanları ile Jandarma Genel
Komutanı Milli Güvenlik Konseyi'nde görev aldı**

**DiSK ve MiSK'e bağlı bütün sendikalar faaliyetten
men edildi. Bütün dernekler kapatıldı
Bu hafta hiç bir spor faaliyeti yapılmayacak
Bankalar ikinci bir emre kadar çalışmayacaklar
Yurt dışına çıkış yasaklandı. Yurt dışında çalışan
işçiler ve turistler yurt dışına çıkabilecekler**

Orgeneral Nurettin Ersoy
(Kara Kuvvetleri Komutanı)

Orgeneral Tahsin Şahinkaya
(Hava Kuvvetleri Komutanı)

Orgeneral Nejat Tümer
(Deniz Kuvvetleri Komutanı)

Orgeneral Sedat Çelime
(Jandarma Genel Komutanı)

**TÜRK Silahlı Kuvvetleri dün sabaha karşı ülkenin yönetimi-
ne el koydu ve Parlamento ile hükümeti feshettiği
siyasi parti ve sendikaların faaliyetlerini durdurulduğu
açıkladı. Kurulan Milli Güvenlik Konseyi Başkanı ve Genelkur-
may Başkanı Orgeneral Kenan Evren'in yönetimi ele aldığı dün
sabahı karşı saat 04.00'de Türkiye Radyoları'ndan halka duyur-
uldu.**

Sabah saat 04.00'de Milli Meyanlar'a saygı salayan Türk-
çe Radyoları, her beş dakikada bir Milli Güvenlik Konseyi'nin
bildirilerini yayımlayarak, durumu bütün yurttaşlara açıkladı.
Milli Güvenlik Konseyi bildirisinde tüm yurtta sıkıyönetim
ilan edildiği ve 05.00'ten itibaren ikinci bir emre kadar sokağa
çıkma yasağı konulduğu açıklandı. Milli Güvenlik Konseyi
Başkanı ve Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren
tarafından radyo ve televizyona geniş açıklama yapıldı. Milli
Güvenlik Konseyi'nin açıklamasında bütün huzur ve sükun
içinde olmaları ifade edilerek, radyoların başında yapılacak yeni
açıklamaları beklemeleri istendi.

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin tüm ülke yönetimine el koyma-
sından sonra, askeri birlikler şehirlerde sokak güvenliğini
sağladılar. (Devamı 7. Sayfada)

İlk bildiriler:

1 numaralı bildiri

YÜCE Türk milleti, Büyük Atatürk'ün bize emanet ettiği ülkesi ve milleti ile bir bütün olan Türkiye Cumhuriyeti devletini yıllardır istediği gibi dış ve iç dâimiyetini tahrik ile varlığını, rejimini ve bağımsızlığını yönetici ve fiziki hâncine saldırmalar içindedir. Devlet başkanı organlarıyla idare etme görevini anayasal kuruluşlar tezat veya suskunluğa büründürme, siyasi partiler kışkırtarak ve saldırmaz tutumları ile devleti kurtarmak birik ve beraberliği sağlanamamışlar ve hâzırda tedbirleri alınmamıştır. Böylece ülkesi ve bölücü müfrezalar faaliyetlerini alabildiğine arttırmışlar ve vatandaşların can ve mal güvenliğini tehdit etmektedirler. (Devamı 7. Sayfada)

Milliyyet
Halk Gazetesi
 KURUCUSU: ALİ NAĞİ KARACAN

ADRES: Nispetiye Caddesi
 No: 25 İSTANBUL
 TELEGRAM: MİLLİYET Kıbrıs
 POSTA KUTUSU: 492 İstanbul
 TELEFON: 22 44 10 (Santral)

BUGÜN
 12
 SAYFA
 10
 LİRA

YIL: 31, SAYI: 11807

ÜNİVERSİTE BAŞKANLIĞI
UGUR DERSANESİ
 LİSE 1000 19 Etiler
 BEKLEMEK ÜZÜ 8 Etiler
 Laleli Caddesi Kat: 12
 Tel: 5 2 99 01

CUMHURİYET
 12
 İYUL
 1980

***Parlamento ve hükümet feshedildi,
bütün yurttta sıkıyönetim ilan edildi...***

SİLAHLI KUVVETLER **YÖNETİME EL KOYDU**

MILİT GÜVENLİK KONSEYİ'NİN 1 NUMARALI BİLDİRİSİ:

YÜCE Türk milleti: Büyük Atatürk'ün bize emanet ettiği ülkesi ve milletle bir bütün olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti son yıllarda izlediginiz gibi dış ve iç düşmanların tahrikiyle varlığına, rejimine ve bağımsızlığına yönelik fikri ve fiziki haince saldırılar incinmiştir.

Devlet başlıca organlarıyla işlemez duruma getirilmiş. Anayasal kuruluşlar tezat veya suskunluğa bürünmüş, siyasi partiler kısır çekişmeler ve uzlaşmaz tutumlarıyla devleti kurtaracak birlik ve beraberliği sağlayamamışlar ve lâzımı tedbirleri almamışlardır.

Böylece yıkıcı ve bölücü mihnakları, faaliyetlerini akladığına arttırmışlar ve vatandaşların can ve mal güvenliğini tehlikeye düşürmüştür. Atatürkçülük yerine irtica ve diğer sapık ideolojik fikirler üretilerek sistemli bir şekilde ve haince likolluklardan, üniversitelere kadar eğitim kuruluşları, idare sistemi, yargı organları, iç güvenlik teşkilatı, işçi kuruluşları, siyasi partiler ve

MİLLÎ GÜVENLİK KONSEYİ'NİN 2 NUMARALI BİLDİRİSİ:

1. Ordu Komutanı Orgeneral Necdet Urug, Istanbul ili, Sıkıyönetim Komutanlığı.
2. Ordu Komutanı Orgeneral Bedrettin Demirbaş, Konya, Niğde, Kayseri, Nevşehir, Kırşehir, Yozgat illeri sıkıyönetim komutanlığına.
3. Ordu Komutanı Orgeneral Selâhattin Demircioğlu, Erzurum, Gümüşhane, Giresun, Trabzon, Rize, Ordu, Sivas, Tokat, Amasya, Çorum, Samsun, Sinop illeri sıkıyönetim komutanlığına.
- Ege Ordusu Komutanı Orgeneral Süreyya Yüksel, İzmir, Manisa, Aydın, Uşak, Denizli, Muğla, Isparta, Burdur, Antalya illeri sıkıyönetim komutanlığına.
- Donanma Komutanı Korumiral Nejat Serin, Kocaeli, Bursa, Bilecik/Sakarya, Bolu, Zonguldak illeri sıkıyönetim komutanlığına.
2. Kolordu Komutanı Korgeneral Hüsnü Çelenkler, Çankale, Bahçelievler illeri sıkıyönetim komutanlığına.

MILLÎ GÜVENLİK KONSEYİ'NİN 3 NUMARALI BİLDİRİSİ.

1. Kuruluşunda belediye teşkilâtı bulunan tüm yerleşme merkezlerinde vatandaşların beklisi, düzen ve sağlığını korumasından birinci derecede belediye sorumludur.
  2. Vatandaşların zaruri ihtiyaçlarını teşkil eden gıda maddelerinin satışı, elektrik, su, havagazı ve topla taşıma hizmetleriyle sağlık ve temizlik faaliyetleri düzenli bir şekilde yürütülecek, iftaye ekippleri teçhizat ve personeliyle her an görev alacak tarzda hazır bulunacaktır.
- Belirtilen faaliyet sahalarında çalışan görevlileri ve

nihayet yurdumuzun en masum köşelerindeki yurttaşlarımız dahi saldırı ve baskı altında tutularak, bölünme ve iç harbin esiri haline getirilmişlerdir.

Kısaca, devlet güçsüz bırakılmış ve acze düşürülmüştür.

Aziz Türk milleti, işte bu ortam içinde Türk Silâhları

Aziz Türk Milleti, işte bu ortam için Türkiye Siyaseti Kuvvetleri, El Hizmet Kanunu'nun verdiği Türkiye Cumhuriyeti Kuruma ve Kollama görevini yüce Türk Milleti adına emir ve komuta zinciri içinde ve emirlerine yerine getirme kararını aıms ve ülkeye yönetime bütünüyle el koymuştur. Girisilen hareketin amacı ülke bütünlüğünü korumak, milli birlik ve beraberliği sağlamak, muhtemel bir iç savaş ve kardeş kavgasını önlemek, devlet otoritesini ve varlığını yeniden tesis etmek ve demokratik düzenin işlenmesine mani olan seçmeler ortadan kaldırmaktır. Parlamento ve hükümet feshe-dmiştir. Parlamento üyelerini dokunulmazlığı kaldırıldı.

● Genelkurmay Başkanı Evren'in başkanlığında Millî Güvenlik Konseyi kuruldu...

muştır. Bütün yurtta sıkıyönetim ilân edilmiştir. Yur-
dışına çıkışlar yasaklanmıştır. Vatandaşların can ve mi-
nâfâyetini süratle sağlamak bakımından saat 05.00'de
itibaren ikinci bir emre kadar sokağa çıkma yasa-
ğı konulmuştur.

Bu kollama ve koruma harekâtı hakkındaki teferruat açıklama bugün saat 13.00'deki Türkiye radyoları ve TV'nin haber bültenlerinde tarafından yapılacaktır.

Vatandaşların sükûnet içinde, radyo ve TV'lerini başında yayımlanacak bildirileri izlemelerini ve bunlar tam uymalarını ve bağrından çıkan Türk Silâhı Kuvvetleri'ne güvenlerini beklerim.

Kenan EYTC

Orgeneral
Genelkurmay ve Millî Güvenlik Konseyi Başkanı

oğlu, Erzurum, Ağrı, Kars, Artvin illeri sıkayışının
komutanlığına.

1. Taktik Hava Kuvvet Komutanı Korgeneral Ferit Alpseven, Eskişehir, Kütahya, Afyon illeri sığınöğün komutanlığına atanmışlardır.
2. Sığınöğün komutanları ülkede devlet otoritesini tesis, aşış, emniyet, huzur, can ve mal güvenliğini sağlanması için lüzüm göçerecek her türlü tertip ve tedbir almadaya yetkili kılınmışlardır.
3. Bütün vatanadaşlar, ülkede devlet otoritesini tesis, aşış, emniyet, huzur, can ve mal güvenliğini sağlana sağlanmasını için sığınöğün komutanları, nın aldığı ve almacağı kararlara, tedbirlere ve yazınlarına can bildiri ile itidileli uyacaklardır.

MİLLÎ GÜVENLİK KONSEYİ

tabipliklerine başvuracaklardır.

6. Gıda ve ilaç gibi halkın zaruri ihtiyaç maddelerinin taşınakla görevli kamu ve özel kara, deniz ulaştırma araçları, şehirlerarası ve şehir içi nakliyatında sokakla çıkma yasağı süreleri içinde de normal seferlerin yapılabilirlerdir. Bu gibi araçlar için garminzon komutanlıkta gereken mütasadeyi vereceklerdir.
7. Askeri servis araçları günlük seferlerine normal şekilde devam edeceklerdir. Bütün vatandaşların görevlere yardımları olmalarını belirten. Kanan Evren

Kenan Evren

Orgeneral
Genelkurmay ve Milli Güvenlik Konseyi Başkanı

Bülent Ecevit ve Süleyman Demirel eşleri ile birlikte.

MGK Üyelerinin basın toplantısından bir görüntü.

Darbe lideri Org. Kenan Evren, Turgut Özal ile birlikte.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Elif AKTAŞ
Doğum Yeri ve Tarihi	17.11.1981/Pasinler
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Tarih Eğitimi ABD.
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Tarih Eğitimi ABD.
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
İletişim	
E Posta Adresi	aktaselif_atauni.edu.tr.
Tarih	25.11.2011